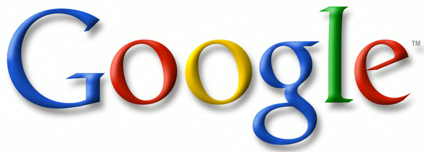
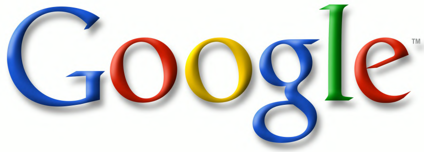

INNEHÅLL.

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON
FÖRENINGENS ORDFÖRANDE.

FÖRSTA BANDET.

HÄFTENA I–IV.

STRENGNÄS
TRYCKT HOS A. G. LUNDBERG
1881.

25 293.40

1882, jan. 27 - 1884, May 6.

Subscription Fund of 1880.

&

Minot Fund.

INNEHÅLL.

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON

[illegible]

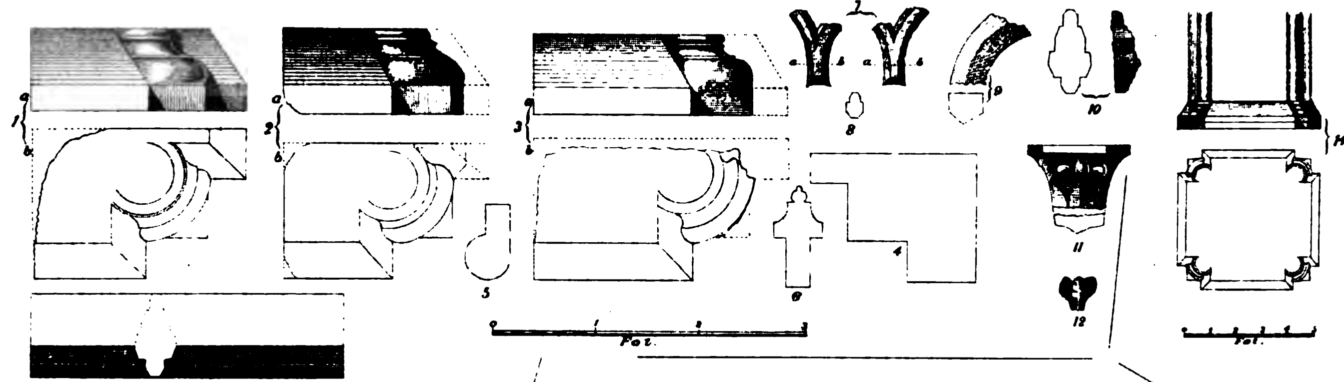
I.

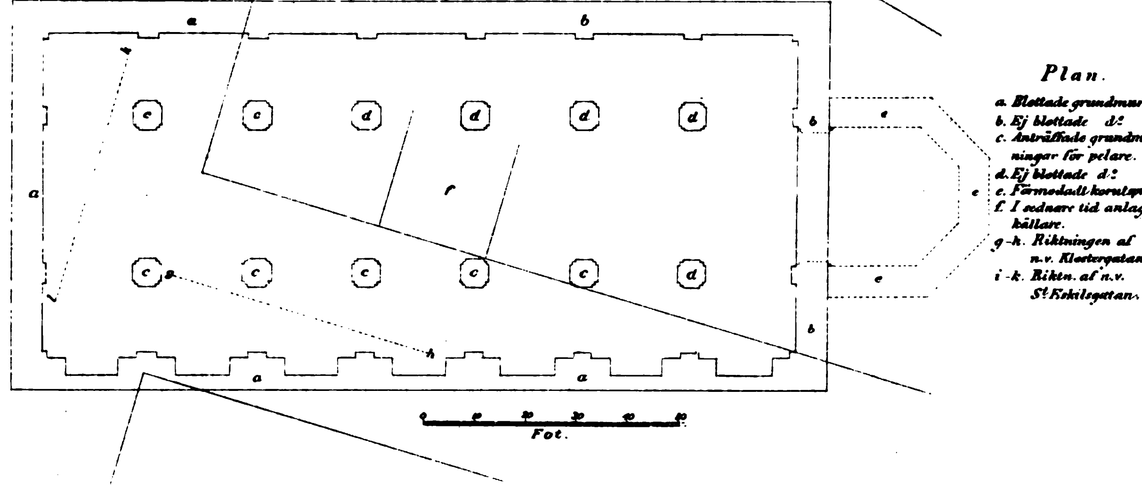
STOCKHOLM

[illegible]

18[illegible]

LEMNINGAR AF FORNA DOMINIKANERKLOSTER-KYRKAN I STRENGNÄS

Detaljer.

1-3. a. Profiler af pelarbaser.
1-3. b. Planer af d:o
4. Plan af en sockelsten.
5. Kolonn- och rundstafstegel.
6. Konstformadt tegel.
7. Fragment af fönsterrosverk (in och utsida).
8. Genomskärning af d:o efter a-b.
9. Fragment af annat fönsterrosverk (profil och genomskärning.)
10 Fragment af fönsterpost (profil och genomskärning).
11. Kolonn Kapitäl.
12. Ornament å d:o
13. Fönsterplatt
14. Rekonstruerad pelare (profil och plan).

Plan.

a. Blottade grundmur
b. Ej blottade d:o
c. Anträffade grundm ningar för pelare.
d. Ej blottade d:o
e. Förmodadt korutsp
f. I sednare tid anlag källare.
g-h. Riktningen af n.v. Klostergatan
i-k. Riktn. af n.v. S:t Eskilsgatan.

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON

FÖRENINGENS ORDFÖRANDE

I.

STOCKHOLM

[illegible]

1877.

1882. Jan. 27.
Subscription Fund
of 1880.

Under sin snart sjuttonåriga tillvaro har Södermanlands fornminnesförening efter bästa förmåga sökt taga vara på landskapets fasta och lösa fornminnen samt rädda från glömskan dess allmoges språk, seder, sagor och sånger. Hennes tillgångar hafva dock varit allt för obetydliga, månget år understigande femtio kronor, hvaraf följden blifvit, att hennes arbete ej kunnat gå fort eller leda till något omfattande resultat. Med den stora rikedomen på fornminnen erfordras dertill ock lång tid och mångas förenade ansträngningar. Det är denna öfvertygelse, som, jemte uppmaningar från flera håll, förmått föreningen att börja offentliggörandet af dessa anspråkslösa och strödda bidrag till landskapets odlingshistoria. Hon har gjort det äfven med den förhoppningen att möjligen kunna väcka ett lifligare deltagande i undersökningar af detta slag och derigenom vinna ett allmännare understöd.

Med mycken tvekan har utgifvaren åtagit sig detta uppdrag, dels emedan han gerna erkänner otillräckligheten af sin förmåga och dessutom är ovan vid skriftställeri af denna art, dels äfven emedan företaget är förenadt med åtskilliga svårigheter. Den största af dessa ligger i folkspråket, hvars former och bemärkelser äro mycket vacklande och osäkra, hvadan utgifvaren med skäl befarar, att i den följande ordlistan åtskilliga fel förefinnas. Han hoppas dock att i ett kommande häfte kunna afhjelpa dessa brister.

På folkspråket äro äfven de följande ordspråken, ordstäfven och ordspråksliknande talesätten skrifna; men i gåtorna och ordlekarna är å-ljudet bibehållet i ordens två sista stafvelser i stället för det vanliga a-ljudet.

INNEHÅLL:

Emedan utgifvaren ej fått läsa första arkets korrektur, förekomma der flera fel, som här rättas: *sid. VIII, rad. 16 nedifrån* läs Vesterljung, — *r. 9 n. l.* Lästringe; — *s. IX före r. 9 n. tillägg:* Lundstedt, P., fil. d:r, läroverksadjunkt; — *s. X, r. 7 Lunda,* läs Björkvik, — *före r. 17 tillägg* Uddén, Ax., fil. kand., läroverksadjunkt; — *s. 3, r. 17 n.:* kommat flyttas framför ordet under; — *s. 4, r. 5 n. l.* förbigången; — *s. 5, r. 5 l.* Ärnäs. För öfrigt rättas: *s. 11, r. 11, 12:* sätt klammer omkring orden STARLA TUU I. ANTAÞIS; jmf. Dübecks Runa II: 2, 19; — *s. 43, r. 23 l.* uppvräkta; — *s. 45, r. 5 och 7 står 1,* läs 3; — *s. 52, r. 3:* stryk det första ordet bära; *s. 56, r. 16 och 19 står 1,* läs 2; — *s. 68, r. 14 n. står s. n.,* läs adv.; — *s. 63, r. 8 n. står flagä,* läs *flångä;* — *s. 87, r. 2 l.* krokryggugr.

Föreningens stiftelse och ledamöter.

På uppmaning af lektor H. Aminson, borgmästaren, numera häradshöfdingen A. F. Ekevall och läroverksadjunkten, numera domprosten Th. Strömberg att bilda en förening för vård om landskapet Södermanlands fornminnen och upptecknande af dess folkspråk m. m., sammanträdde flere för saken nitälskande personer i Strengnäs den 16 Maj 1860 och konstituerade sig till en förening för besagde ändamål samt valde en styrelse af fem personer, nemligen utom de tre ofvan nämnde doktor J. O. Pontén och numera aflidne borgmästaren och intendenten G. A. Sturnegk. Lektor Aminson blef föreningens ordförande och sekreterare samt doktor J. O. Pontén samlingarnas vårdare, hvilka befattningar de ännu innehafva.

Vid den andra sammankomsten i September månad samma år uppsattes föreningens stadgar, så lydande:

Stadgar

antagna af Föreningen för Södermanlands Fornminnen den 24 Sept. 1860.

§ 1.

Genom den antagna benämningen af Föreningen för Södermanlands Fornminnen äro både verkningskrets och ändamål bestämda. Utförligare handlas derom i § 8.

§ 2.

Inträde i föreningen står öppet för hvar och en, som nitälskar för hennes ändamål.

§ 3.

Ledamot är hvar och en, som antingen för en gång erlägger minst 15 rdr rmt, eller ock 1 rdr rmt årligen, hvilken afgift insändes till styrelsen i Strengnäs i Januari månad; dock är studerandes afgift frivillig. Hedersledamöter eger styrelsen att kalla.

§ 4.

Föreningens styrelse har sitt säte i Strengnäs och utgöres af ordförande, vice ordförande, sekreterare, skattmästare och samlingarnas vårdare. Göromålen eger styrelsen att inom sig fördela.

§ 5.

Allmänna sammankomster hållas i Strengnäs fyra gånger om året, i början och slutet af hvarje läsetermin. Årssammankomst hålles i slutet af hvarje vårtermin. Dag för sammankomst bestämmer styrelsen.

§ 6.

Vid årssammankomst väljas ledamöter i styrelsen samt två revisorer jemte en suppleant, hvilka senare vid nästföljande årssammankomst böra inför föreningen afgifva utlåtande, huru styrelsen skött hennes kassa och vårdat hennes tillhörigheter.

§ 7.

Samlingarne förenas och vårdas gemensamt med Strengnäs' elementarläroverks.

§ 8.

Föremål för föreningens verksamhet äro: 1. *Fornminnen:* Gamla borgar och ringmurar, grafhögar, stenkummel, alla slags stensättningar, bautastenar, runstenar, tings- och valplatser m. m., vidare ruiner af kloster, kyrkor och andra märkligare byggnader från medeltiden, spår efter hamnar och segelleder, grafstenar och andra saker med munkstil m. m. Fornminnena böra noga mätas, beskrifvas, till läget bestämmas och, om möjligt, aftecknas; 2. *Fornsaker:* Vapen och redskap af ben, sten, koppar, brons, jern och ädlare metall, mynt, prydnader och andra jordfynd från äldre tider, husgeråd och konstsaker från medeltiden m. m. Så vida dessa icke öfverlemnas till föreningen, böra de noga beskrifvas och, om så ske kan, afritas. Äfven till utseendet obetydliga och söndriga saker böra icke förkastas; 3. *Gamla hand-*

lingar och permebref i originaler eller bestyrkta afskrifter; 4. *Folkspråket:* Ordlistor, upptagande inom Södermanland förekommande mindre vanliga ord och talesätt, ordspråk, sagor och sägner, folkvisor med melodier m. m., med uppgift på stället, der de äro gängse; 5. *Folklifvet:* Seder och bruk vid alla slags samqväm, egenheter i utseende, lynne, klädedrägt, vidskepliga bruk och fördomar m. m.

Dessa stadgars §§ 3 och 5 hafva till en del blifvit ändrade. Föreningen har nemligen på allmän sammankomst den 30 Maj 1874 beslutit, att årsafgiften höjes från en till två kronor, samt den 31 Maj 1862, att styrelsen må efter omständigheterna inställa sammankomster, dock icke årssammankomster.

För att kunna skydda våra fornminnen och vinna erforderliga upplysningar så väl om dem som om andra föremål för föreningens verksamhet, indelades hela landskapet Södermanland på allmän årssammankomst den 1 Juni 1861 i sjutio distrikter med ett ombud i hvarje. Ett distrikt utgöres af en socken eller ett pastorat, några af två eller tre. De nyligen omtryckta ombudsbrefven lyda sålunda:

Föreningen för Södermanlands Fornminnen anhåller härmed att få uppdraga åt N. N. att såsom hennes ombud inom N. N. socken öfvervaka efterlefnaden af Kongl. Maj:ts nådiga förordning om forntida minnesmärkens fredande och bevarande, på Rikets Ständers underdåniga anhallan utfärdad den 29 November 1867, samt att i öfverensstämmelse med föreningens stadgars 8 § befrämja hennes ändamål.

Både utländingar och inhemske män hafva länge och med skäl klandrat den tanklösa förstörelse, som öfvergått våra gamla minnesmärken, af hvilka många äro så mycket dyrbarare, som de tillhöra en aflägsen tidsålder, öfver hvilken de nästan uteslutande sprida något ljus. Denna förstörelse, som ingalunda hedrar vårt land och vår tid, bör upphöra. Till vinnande af detta ändamål anser föreningen det vara af högsta vigt, att allmänheten och isynnerhet landtbefolkningen intresseras för saken och vänligt manas att taga under sin egen vård detta dyrbara arf från förgångna tider. Om hvar och en vet, att våra fornminnen äro för vår äldsta historia i många hänseenden särdeles

värderika, samt att de befinna sig på platser, som gömma våra förfäders stoft, eller i andra hänseenden såsom heliga och fredlysta ansetts, så skall utan tvifvel inträffa här som i utlandet, att jordegaren med omsorg vårdar dem och anser för en ära att hafva dem på sitt område.

Om åverkan är å färde att ske eller redan blifvit föröfvad, anhåller föreningen att blifva derom underrättad, för att i förra fallet kunna förekomma densamma, i det senare befordra åverkaren, om han med vett och vilja förgått sig, till det känbara ansvar, lag stadgar. Deremot vill föreningen med offentliga loford och belöningar utmärka dem, som upptäcka hittills okända fornminnen, genom hägnader och planteringar skydda och pryda dem, eller upprätta och i gammalt skick återställa de kullfallne och skadade. För upptäckten af hvarje hittills okänd runsten utlofvas en belöning af fem kronor och, om han är af större värde, tio kronor och derutöfver. Öfriga upptäckter belönas efter deras värde.

Af synnerlig vigt för föreningen är att erhålla dels skriftliga uppgifter på de fornminnen, som finnas inom hvarje socken, med noggrann beskrifning på deras storlek, utseende och läge, dels listor, upptagande af allmogen begagnade, ovanliga och från skriftspråket afvikande ord och talesätt, hvilka numera äro af så mycket större värde, som folkspråket mångenstädes kommer att utdö. Om ni vill vara behjelplig till upprättande af sockenlistor och ordlistor, större eller mindre, stannar föreningen derför i den största förbindelse. Äfven mottagas med tacksamhet alla slags fornsaker, isynnerhet jordfynd, af hvilka äfven de till utseendet obetydligaste böra tillvaratagas. Strengnäs den m. m. Styrelsen.

Till ledning för ombuden är bifogadt följande utdrag ur Kongl. Maj:ts ofvan nämnda nådiga förordning den 29 November 1867:

Fasta fornlemningar, såsom ättehögar, grafkullar och stenkummel; jättestugor, hällkistor och gånggrifter; alla slags stensättningar, såsom domareringar, offerkretsar, skeppsättningar m. m., bautastenar och vårdhällar; runstenar och stenblock med bilder, ringmurar eller borgar, ruiner efter slott, kyrkor, kloster eller andra offentliga byggnader m. m., äro ställda under lagens hägn

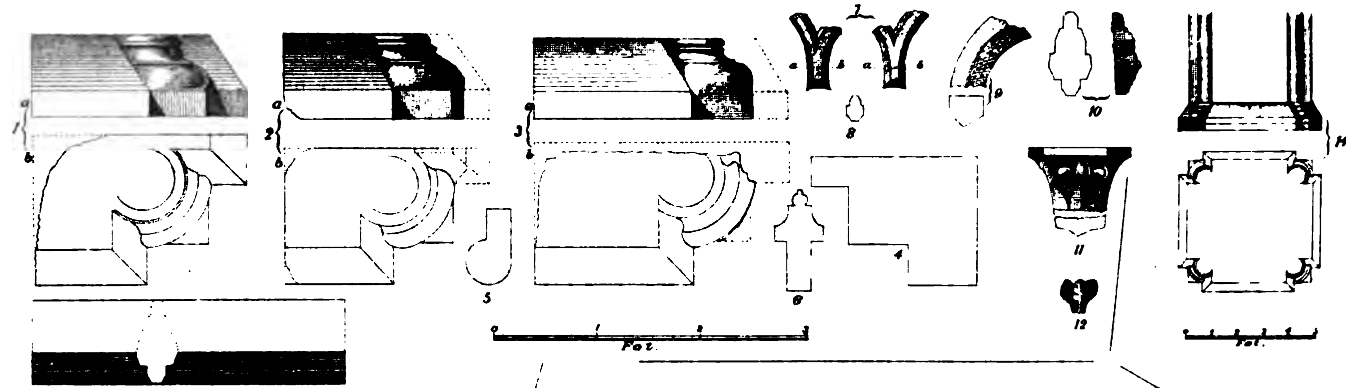
och få icke af jordens egare eller innehafvare eller af annan person förändras, rubbas eller förstöras vid vite från 5 till 500 rdr och fornlemningens återställande i sitt förra skick under tillsyn af person, som Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien dertill förordnar.

Vill egare eller innehafvare af jord förändra eller borttaga fast fornlemning, tillkännagifve det med bilagd noggrann beskrifning öfver fornlemningen, på landet hos närmaste kronobetjent och i stad hos magistrat, som genast gör anmälan derom hos vederbörande länsstyrelse, hvilken insänder handlingarna till ofvan berörda akademi. Denna eger att afslå ansökningen, eller ock att med eller utan vilkor bevilja densamma, hvilket beslut meddelas sökanden jemte besvärshänvisning, der han åt beslutet ej nöjes. Får fornminne ändras eller borttagas, eger nämnde akademi, utan oskäligt uppehåll eller olägenhet för jordinnehafvaren, att det förut besigtiga eller låta någon å akademiens vägnar närvara, då arbetet verkställes. Önskar någon för vetenskapligt ändamål öppna en eller annan uppgifven fornlemning, begäre dertill nämnde akademies tillstånd. Gör någon åverkan å fornlemning, som blifvit af länsstyrelse särskildt fredlyst, anses sådant vid sakens bedömande såsom försvårande omständighet.

Lösa fornsaker, såsom mynt, vapen, redskap, prydnader, kärl m. m. af guld eller silfver, måste ovilkorligen genom länsstyrelsen till inlösen hembjudas nämnda akademi, som, om fyndet löses, betalar fulla metallvärdet med en åttondels förhöjning. Deremot, om någon döljer, nedsmälter, skingrar, bortskänker eller säljer sådant, pliktar han dubbla värdet och mister hvad han kan ha i behåll af fyndet. Fornsaker af sten, ben, jern, *koppar* eller *brons* (de senare sedan 1873) behöfva icke ovilkorligen hembjudas akademien, men inlösas dock, om de saknas eller äro af större vetenskapligt värde.

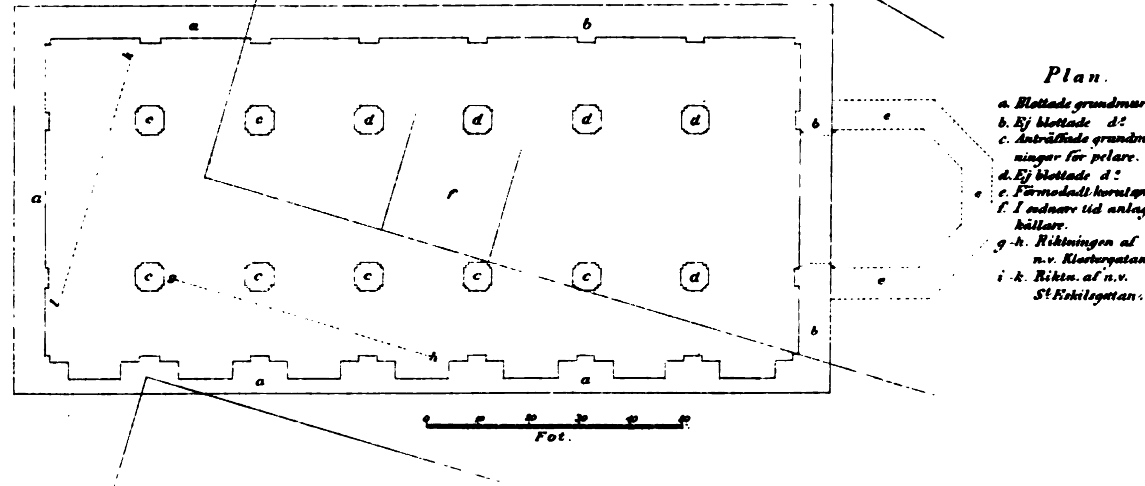
Äldre kyrkor, märkliga i historiskt hänseende eller genom ovanligt byggnadssätt, arkitektoniska prydnader eller tak- och väggmålningar, få icke förändras eller nedbrytas, eller målningarne öfverrappas, utan vederbörlig anmälan. Detta gäller äfven äldre grafvårdar och andra fasta minnesmärken i kyrka eller på kyrkogård.

LEMNINGAR AF FORNA DOMINIKANERKLOSTER-KYRKAN I STRENGNÄS

Detaljer.

1-3. a. Profiler af pelarbaser.
1-3. b. Planer af d:o
4. Plan af en sockelsten.
5. Kolonn- och rundstafstegel.
6. Konstformadt tegel.
7. Fragment af fönsterrosverk (in och utsida).
8. Genomskärning af d:o efter a-b.
9. Fragment af annat fönsterrosverk (profil och genomskärning.)
10. Fragment af fönsterpost (profil och genomskärning).
11. Kolonn Kapitäl.
12. Ornament å d:o
13. Fönsterplatt
14. Rekonstruerad pelare (profil och plan).

Plan.

a. Blottade grundmur
b. Ej blottade d:o
c. Anträffade grundm ningar för pelare.
d. Ej blottade d:o
e. Förmodadt korutsp
f. I sednare tid anlag källare.
g-h. Riktningen af n.v. Klostergatan
i-k. Riktn. af n.v. S:t Eskilsgatan.

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON

FÖRENINGENS ORDFÖRANDE

I.

STOCKHOLM

TRYCKT I CENTRALTRYCKERIET

1877.

1882. Jan. 27.

Subscription Fund

of 1880.

Under sin snart sjuttonåriga tillvaro har Södermanlands fornminnesförening efter bästa förmåga sökt taga vara på landskapets fasta och lösa fornminnen samt rädda från glömskan dess allmoges språk, seder, sagor och sånger. Hennes tillgångar hafva dock varit allt för obetydliga, månget år understigande femtio kronor, hvaraf följden blifvit, att hennes arbete ej kunnat gå fort eller leda till något omfattande resultat. Med den stora rikedomen på fornminnen erfordras dertill hela lång tid och mångas förenade ansträngningar. Det är denna öfvertygelse, som, jemte uppmaningar från flera håll, förmått föreningen att börja offentliggörandet af dessa anspråkslösa och strödda bidrag till landskapets odlingshistoria. Hon har gjort det äfven med den förhoppningen att möjligen kunna väcka ett lifligare deltagande i undersökningar af detta slag och derigenom vinna ett allmännare understöd.

Med mycken tvekan har utgifvaren åtagit sig detta uppdrag, dels emedan han gerna erkänner otillräckligheten af sin förmåga och dessutom är ovan vid skriftställeri af denna art, dels äfven emedan företaget är förenadt med åtskilliga svårigheter. Den största af dessa ligger i folkspråket, hvars former och bemärkelser äro mycket vacklande och osäkra, hvadan utgifvaren med skäl befarar, att i den följande ordlistan åtskilliga fel förefinnas. Han hoppas dock att i ett kommande häfte kunna afhjelpa dessa brister.

På folkspråket äro äfven de följande ordspråken, ordstäfven och ordspråksliknande talesätten skrifna; men i gåtorna och ordlekarna är a-ljudet bibehållet i ordens två sista stafvelser i stället för det vanliga a-ljudet.

Olbers, kamerer, ombud i Turinge.
Post, E. R. M. U. von, löjtnant, ombud i Julita.
Rundin, P. F., orgelnist o. skollärare, ombud i Husby Oppunda.
Sack, J. G., friherre, ryttmästare.
Salenius, A. G. G., fil. d:r, kontraktsprost o. kyrkoherde i Kjula.
Schotte, G. V., fil. d:r, lektor i Nyköping.
Schwalbe, P. R., orgelnist och skollärare, ombud i Lunda.
Segerstedt, Albr., J., seminariiadjunkt.
Sköldebrand, M., landtbrukare, ombud i Ö. Selö.
Sperring, C. W., landtbrukare, ombud i Öja och Vestermo.
Strandberg, O., premieraktör.
Söderberg, C. E., skollärare, ombud i Blacksta pastorat.
Söderberg, Th., fil. d:r, prost o. kyrkoherde, ombud i Runtuna.
Thavenius, G. W., öfverstelöjtnant, R. S. O.
Thyselius, P. E., teol. o. fil. d:r, kontraktsprost, L. N. O.
Torssander, A. G. A., komminister, ombud i Bälinge o. Tystberga.
Ullgren, J. Ax., kongl. hofpredikant, prost o. kyrkoherde, L. N. O.
Upmark, G., fil. d:r.
Upmark, M., revisor, ombud i V. Haninge.
Wahlfisk, J., domkyrkokomminister.
Walin, F. A., skollärare, ombud i Årdala.
Wallin, A., inspektor, ombud i Gryt.
Wassberg, C. J. F., skollärare, ombud i Ripsa och Lid.
Werdenhoff, A. L., inspektor.
Wernstedt, Lage von, borgmästare i Strengnäs.
Widebeck, I. Aug., fil. kand., v. lektor.
Wrangel, C. O., friherre, major, R. S. O., ombud i Aspö.
Åkerstein, G. E. R., kyrkoherde, ombud i Husby Rekarne.
Åkervall, C. O., fil. d:r, läroverksadjunkt.
Ålund, E., studerande vid Upsala universitet.
Öberg, Emil, litteratör.
Österberg, C. G., orgelnist och skollärare, ombud i Jäder, Kjula, Vallby m. m.

De ombud, som aldrig låtit höra af sig, och de ledamöter, som icke betalt någon afgift på många år, äro icke här upptagne. Deras antal är icke obetydligt.

Föreningens verksamhet.

Såsom ofvan är nämndt, har föreningen indelat hela landskapet i distrikt och tillsatt ett ombud inom hvarje, för att genom dem kunna upplysa landtbefolkningen om sina afsigter och söka att på denna väg vinna dess gillande och biträde. Och i sjelfva verket kan man icke på någon annan väg än upplysningens komma till det önskade målet — våra fornminnens fredande; ty ödeläggelsen härleder sig onekligen till största delen från okunnighet eller tanklöshet, enär i de flesta fallen vinsten af en byggnadssten, en byggnadstomt eller en åkerlapp är obetydlig. Föreningen är också öfvertygad derom, att hennes ombud i nämnda hänseende arbetat efter bästa förmåga, om ock deras bemödanden icke allestädes krönts med önsklig framgång. Nya åsigter behöfva tid på sig för att mogna, icke minst hos allmogen, som gerna håller fast vid gamla föreställningar. Men der fornminnenas värde hunnit blifva kändt och erkändt, hvilket i åtskilliga bygder verkligen är fallet, der äro fornminnena äfven fredade, och om blott herremännen, hvilket ty värr icke allestädes sker, ville föregå med goda föredömen och befrämja våra syften, så skulle säkerligen vandalismerna i en ingalunda aflägsen framtid taga en ända, åtminstone till allra största delen; ty helt och hållet lära väl lagbrotten lika litet försvinna på detta område som på alla andra, icke minst i detta landskap, der vidsträckta trakter äro alldeles öfversållade med fornminnen, och lagbrotten mångenstädes lätt nog kunna döljas.

Det är förnämligast genom sina ombud, som föreningen kommit i tillfälle att lära känna, skydda och återställa en mängd gamla minnesmärken, samt att få reda på icke så få, som hittills varit okända. Att här redogöra för föreningens verksamhet i sin helhet, medgifver icke utrymmet. Vi inskränka oss för denna gång till några uppgifter, som möjligen kunna hafva något intresse, och börja med våra *runstenar* i den ordning de finnas omnämnda i våra protokoller.

År 1861.

Bondesonen And. G. Persson i Berga hade anmält, att en runsten skall finnas inmurad i en källare vid Lilla Väsby under Hesselbyholm i Fogdö socken. Källaren är öfverrappad; men om runstenen finnes der, är inskriften ej vänd utåt.

Föreningen hade låtit resa den kullfallna runstenen vid Harby i Toresunds socken (Bautil 134, Liljegren 934).

År 1862.

Vid ett besök på Årby gård i Öfver Selö socken hade föreningens ordförande inhemtat följande om den märkliga, försvunna Årbystenen (B. 734, L. 951). Då gårdens egare, numera aflidne nämndemannen Jan Carlsson, föreningens ledamot och en nitisk beskyddare af Selöns vackra och talrika fornminnen, höll på att flytta den till venster på gården belägna hvardagsstugans spis till annat ställe i köket, fann han nederst såsom grundlag nämnde runsten, sönderslagen i fyra stycken, af hvilka de tre största passade ihop och voro väl bibehållna, men det fjerde, en trekantig mindre bit med några runor, tillhörande slingans högra sida, icke kunde återfinnas. Stenens längd befans vara 5¾ och tjockleken nedtill nära 3 alnar. En något felaktig ritning af stenen förvaras ännu på stället inom glas och ram. Jan Carlssons mening hade varit att hopsätta och resa stenen, men det blef icke möjligt, emedan nedersta delen var så stor, att han icke kunde tagas ut hvarken genom dörr eller fönster. Styckena lades derföre i spisens öfre del med runorna inåt och täcktes med en enkom beställd tjock jernhäll. Runstenen har uppenbarligen blifvit sönderslagen och inlagd i stugan, då hon bygdes, och bör tillvaratagas, då hon en gång nedrifves. Ställets namn förekommer i inskriften.

Föreningens ombud i Runtuna socken prosten Th. Söderberg hade anmält, att en svår sköfling öfvergått runstenarne i socknen, i det att icke mindre än sex af dem spårlöst försvunnit (B. 798—803, L. 876, 878—882). Vid anstälda forskningar efter *Sörbystenen* (B. 802, L. 878) återfans icke denna, men på en till gården

hörande gärdesbacke anträffades bland stenrösen ett runstensfragment med fem tydliga runor inom en slinga, uppenbarligen ej tillhörande Sörbystenen, ej heller någon annan af de hittills kända runstenarna. Fragmentet, 1 fot på ena leden och 1½ på den andra, restes der det anträffades. *Kungbergastenen* (B. 796, L. 877), som numera har blott mellersta delen i behåll och länge utgjort trappsten till en stuga, är nu uppsatt på en af de små kullarna vid gården; hvad som måhända icke blifvit bemärkt, är att på kanten står ordet AUINTR. *Kyrkogårdsstenen* (B. 797, L. 875) uttogs ur kyrkomuren, då denna år 1860 omlades, och restes på kyrkogården, der han nu i sitt fullkomligt oskadade skick utgör en verklig prydnad. *Innebergastenen* (*Enebergastenen*, Dybecks runurkunder I. 39) är i behåll och dess tredje ord är þAIR; äfven denna sten är rest af prosten Söderberg. *Löfsundstenen* (D. R. U. I. 38) är i godt skick. Egarinnan af egendomen Löfsund, enkefru friherrinnan Zaphira Westring, född Lowen, har tillvaratagit denna vackra runsten, och må äfven här, såsom en ringa tacksamhetsgärd, nämnas, att hon, på föreningens uppmaning, genom prosten Söderberg under loppet af detta år låtit fylla de potatiskällare, som af hennes underhafvande blifvit upptagna i *Opphusa hög*, Södermanlands största, med kungshögarna vid Upsala jemförliga ättehög.

År 1863.

Föreningens ombud i Järna pastorat, prosten C. P. Christiansson har inberättat, att man vid Linga i Öfver Järna socken funnit en runsten liggande i en grop och slagen i två stycken. Af en medsänd, väl utförd ritning befans han vara Bautils n:r 688 med inskriften väl behållen. Ombedd att taga vård om stenen, meddelade hr prosten vidare, att orgelnisten Wadström och Lingas egare hr Ericsson lofvat att hopsatta och resa honom, hvarom se vidare under år 1864.

Mellan den så kallade bondkyrkan och hennes sakristia, numera magasiner i Strengnäs' domkyrkas sydvestra horn, har domkyrkosysslomannen C. U. Jacobsson funnit en hittills okänd runsten, använd till tröskelsten. Se vidare under åren 1868 och 1874

Studeranden J. Rob. Gellerstedt har återfunnit i oskadadt skick samt rengjort och aftecknat en i Stigtomta kyrkas grundmur insatt och öfverrappad runsten, som förr setat i vapenhusdörren (B. 770, L. 890). Upptäckten belönades.

Studeranden A. J. Segerstedt har vid Vålsta i Nykyrka socken återfunnit i oskadadt skick och aftecknat en i senare tider eftersökt runsten (B. 767, L. 896). Enligt ritningen är stenens hela baksida upptagen af ett prydligt kors. Upptäckaren har erhållit en passande belöning. Den kullfallna stenen är rest af föreningens ombud löjtnant Carell.

Samme föreningens ombud har insändt en ritning af en vid Stigtomta prestgård liggande runsten, hvarigenom blifvit upplyst. att det är samma sten, som förr stått på Härmesta gärde i Nykyrka socken och förmodas ha blifvit flyttad i kyrkoherden m. m. O. Strandbergs tid, således för 80—90 år sedan (B. 771, L. 895). Se vidare under år 1868. Den i Bautil under n:r 768 upptagna runstenen står icke vid Navestad i Nykyrka socken, utan vid Navestad eller Nasta i Ringkarleby socken i Nerike (L. 1030, Hofbergs Nerikes gamla minnen, sid. 85). Alla för ett århundrade sedan kända runstenar i Stigtomta och Nykyrka socknar finnas i behåll.

Föreningens ombud i Råby Rönö handlanden Kistner har på förfrågan inberättat, att den märkliga Spångastenen (B. 822, L. 884) är i godt skick.

Föreningens ledamot inspektor C. Palm på Mälsåker har återfunnit i oförändradt skick den försvunna runstenen vid Kolsundet i Ytter Selö socken (B. 732, L. 935). Stenen, som till en del låg nedsjunken i jorden på Hagby mark omkring 300 alnar VSV från sundets stenkista, rengjordes, aftecknades och restes på sin gamla plats. Icke långt derifrån åt Stallarholmen till och nära sjön ligger ett väldigt klippblock, 9—10 fot högt, på hvilket finnes en runristning, upptagen af Liljegren under n:r 941, men — liksom flera andra — förbigångna i Bautil. Samma namn förekomma på den större runstenen i Östa eller Brunsbergs hage, nära vester om Stallarholmen. Af Selöns talrika runstenar saknas en, som dock torde kunna återfinnas (B. 727, L. 945).

År 1864.

Föreningens ombud i Runtuna prosten Th. Söderberg har anmält, att inom socknen blifvit funna två hittills okända runstenar. Förhållandet med upptäckten af den ena har varit följande: Inspektoren på Årnäs hr A. L. Werdenhoff hade fäst sin uppmärksamhet vid stenen och bestämt sig för att använda honom. Han skickade derföre den 31 April sin dräng Mossberg med befallning att kringgräfva stenen, men icke spränga honom, innan han blifvit närmare undersökt. Under gräfningen föll emellertid Mossberg på den tanken, att stenen var runristad på den undre sidan och anmälde detta för sin husbonde. Stänger anskaffades, stenen uppbändes, och i leran under honom fick man se ett tydligt runstensaftryck. Stenen blef nu rengjord och restes på sin förra plats tätt invid vägen vid Årsta gård på Österberga mark. Han är särdeles vacker, 4½ aln hög, har ett prydligt ormhufvud och ett vackert kors, och endast några runor i högra delen af slingan äro otydliga. Inskriften är följande: IKIALTR : AK : ALUIR : RAISþU : STAIN : þANSI : AT : TURBIURN : FAþUR : SIN : . . . . . LIKI. Upptäckten belönades.

Den andra runstenen är sannolikt nedre delen af en längs efter kanterna runristad, uppifrån och nedåt afsmalnande grafsten, som legat inuti kyrkan. Prosten Söderberg fick händelsevis se en runristad kant af stenen, som var lagd under planstenarna till en af kyrkans trösklar, och lät upptaga honom. Bredden är två fot. Inskriften är så nött, att många af runorna äro oigenkänliga.

Prosten C. P. Christiansson hade inberättat, att nedre delen af Lingastenen i Öfver Järna socken (se under år 1862) blifvit nedsatt i jorden, och att den öfre skulle komma att fästas derpå med jernbultar och cement. Stenen befans vara runristad på två sidor, och ritningar af båda sidorna hade blifvit öfversända. På samma gång underrättades föreningen, att häradshöfding R. Dybeck undersökt stenen, och hade denne således kommit i goda händer.

Vägledd af ett löst rykte, som blifvit uppsnappadt af metallarbetaren G. Ericsson, har föreningens ordförande återfunnit en länge eftersökt runsten (B. 703, L. 960). Han var inlagd i stall-

trappan på bakgården i Hedinska egendomen vid Sandgatan i Strengnäs och hade icke undergått någon förändring. Se vidare under år 1872.

Med anledning af en föregående skrifvelse från ordföranden till kyrkoherden i Turinge hr A. W. Söderén med begäran, att han ville låta rengöra och på lämplig plats ställa den i fornyrdalag ristade, med stenkolsolja nedsmorda och mot kyrkoväggen i Turinge lutade runstenen (B. 1139, L. 802), hade svar ingått, att stenen blifvit rengjord och insatt i vapenhuset.

Med anledning af en delgifven förmodan, att en runsten skulle i senare tider ha blifvit nedlagd i en dikesbro vid Kesäter i Vestra Vingåkers socken, har föreningens ombud i Vingåkersbygden hr kamerer N. Aug. Lundgren upplyst, att personer, som sett stenen, innan han nedlades i bron, förklarat, att han icke var runristad. Emellertid skulle han tillvaratagas, när bron kommer att lagas eller rifvas.

Kyrkoherden Alex. Bergstedt, föreningens ombud i Ludgo och Spelviks socknar, hade, på uppmaning att eftersöka en försvunnen runsten vid Aspa bro (B. 808, L. 869), om hvilken det troddes, att han möjligen blifvit nedlagd i sjelfva bron, inberättat, att stenen blifvit funnen i en åker nära bron af Erik Carlsson i Löten, som på begäran rest honom och derför blifvit af föreningen belönad med 16 rdr. Sannolikt har äfven häradshöfding R. Dybeck genom annan person lemnat bidrag till stenens resning. Bautils runsten 807 (L. 868) är rest af kyrkoherden Bergstedt. Alla tre runstenarne (äfvensom tingshögen) i närheten af Aspa bro äro således i godt skick. Bautils runsten 806 (L. 866) finnes nu vid kyrkogårdsmuren. Om Bautils runsten 804 (L. 867) med orden IALBI KUþ AS ANT finnes qvar, är obekant. De öfriga fem runstenarne i Ludgo socken äro i behåll, äfvensom de tre runstenarne i Spelviks socken. Bautils runstenar 809 och 810 finnas i Spelvik, icke i Lästringe.

Den märkliga Nyblestenen i Öfver Selö socken (B. 737, L. 947, Dybecks runurkunder I, sid. 39), som nästan hel och hållen nedsjunkit i ett trädgårdsdike och varit öfverskuggad af krusbärsbuskar, har på föreningens begäran blifvit upptagen samt ställd och undermurad på Nyble gårdsplan af ställets egare, för-

eningens nitiske ledamot, nämndemannen Jan Carlsson i Årby. Han har icke velat mottaga någon annan ersättning för besvär och kostnad än föreningens tacksägelse.

Föreningens ombud i Vesterhaninge socken revisor M. Upmark och hennes ledamot d:r G. Upmark hafva anmält, att Fors' runsten i nämnda socken (B. 670, L. 826) numera finnes på Fors' herrgårds gårdstomt. Runstenarne på Umo eller Umeå backe vid Tuna och vid Skogs-Ekeby (D. R. U., sid. 15—17) äro i behåll. Den senare ligger ännu omkull, men ställets egare är betänkt på att uppresa honom. Bautils runsten 669 (L. 827) synes vara förstörd. I Österhaninge har en svår förödelse öfvergått de af ålder kända runstenarne. Af dem finnes Blistadstenen (B. 664, L. 823) i behåll, och om honom berättas, att han legat sönderslagen så, att två delar funnits på Blistads egor i Österhaninge socken och en del på Alfsta mark i Vesterhaninge socken, skilda genom en gärdesgård; den fjerde delen eller det högra öfre hörnet saknades redan, då Bautil utgafs. Patron Saxenberg på Årsta har tillvaratagit stenen, som nu erhållit en fredad plats i Årsta park ungefär en half fjerdingsväg från stället, der han förr legat. I Dybecks runurkunder I, sid. 10—14 omnämnas fem i senare tider funna runstenar, två vid Sanda, af hvilka en är slagen i tre stycken, en vid Högsta, delar af en vid Alby och ett fragment med ordet HULF(A) vid Småhamra.

Föreningens ombud doktor C. C. Callander har på stället funnit runstenen vid Hellby i Torshälla socken välbehållen (se D. R. U., II, sid. 29). Kyrkovärden Vinqvist har lofvat att vaka öfver fornminnena i trakten, och ombudet har i Eskilstuna Tidning infört en varning mot olaga grustägt mot jordegarnes vilja.

År 1865.

Föreningens ledamot doktor G. Upmark har inberättat, att för icke länge sedan en bonde i Småhamra by i Österhaninge socken omtalat, att då han bygde ett fähus, i stenfoten blifvit inlagd en sten, »som de va många krumelurer på», således möjligen runristad och sammanhörande med det här ofvan i slutet af år 1864 nämnda runstensfragmentet från samma by med ordet HULF(A).

Vid Stafs by i Vesterhaninge socken på en af storgärdestomterna har vid gräfning efter fyllningssten anträffats ett runstensfragment med ordet : SIN : till höger i stjertslingan och till höger om denna i den stympade kanten några stafvar, i den hela slingan till venster endast runan K. Inom kantslingorna äro ormens öfre eller rättare nedre delar i behåll, och öfver dem synes nedersta delen af ett kors. Stenen fans på ett ställe, der en byggning förr stått, och kan måhända vara en del af den runsten, som på 1660-talet säges ha legat i en stugas ugnsmur vid Staf. Af föreningen har belöning blifvit utlofvad åt den, som upptäcker flera stycken af stenen. Häradshöfding R. Dybeck eftersöker delarne af samma sten.

Föreningens ordförande har i Juni månad genom en ovanlig tillfällighet funnit en okänd runhäll i Gredby bro öfver allmänna landsvägen från Eskilstuna till Torshälla. Då den temligen höga och hvälfda stenbron refs, såsom hinderlig för vattenafloppet, infann sig föreningens ordförande efter förut erhållen uppmaning af häradshöfding R. Dybeck att undersöka, om icke möjligen en runsten låg nederst i ena ändan af bron med runsidan nedåt. På anvisadt ställe anträffades icke någon sådan; men midt under bron och med runsidan uppåt låg den ståtliga hällen, 5 alnar 3 tum hög, 3 alnar 18 tum bred samt prydd med slinga och kors. Under rektor L. Bergströms uppsigt blef hon rest nära bron till höger om vägen, då man färdas från Eskilstuna. På samma gång restes den i närheten på andra sidan om landsvägen liggande Balstastenen (B. 746, L. 973).

Den märkliga runstenen i Aspö kyrkodörr (B. 735. L. 952), som till en del varit dold af kyrkomuren, har på föreningens bekostnad blifvit upptagen genom hennes ledamöter baron C. O. Wrangel och v. pastorn på stället, numera kyrkoherden P. Agrell.

Föreningen har på sin bekostnad genom sitt ombud hr Alfred Larsson låtit upptaga runstenen i Ytter Enhörna kyrkodörr (D. R. U., I, 30) och resa honom på kyrkans norra sida.

Notarien Lundberg på Lida har på föreningens uppmaning välvilligt rest den märkliga Ärjastenen (B. 698, L. 968) på en plats i närheten, som af föreningen förut blifvit planerad.

eningens nitiske ledamot, nämndemannen Jan Carlsson i Årby. Han har icke velat mottaga någon annan ersättning för besvär och kostnad än föreningens tacksägelse.

Föreningens ombud i Vesterhaninge socken revisor M. Upmark och hennes ledamot d:r G. Upmark hafva anmält, att Fors' runsten i nämnda socken (B. 670, L. 826) numera finnes på Fors' herrgårds gårdstomt. Runstenarne på Umo eller Umeå backe vid Tuna och vid Skogs-Ekeby (D. R. U., sid. 15—17) äro i behåll. Den senare ligger ännu omkull, men ställets egare är betänkt på att uppresa honom. Bautils runsten 669 (L. 827) synes vara förstörd. I Österhaninge har en svår förödelse öfvergått de af ålder kända runstenarne. Af dem finnes Blistadstenen (B 664, L. 823) i behåll, och om honom berättas, att han legat sönderslagen så, att två delar funnits på Blistads egor i Österhaninge socken och en del på Alfsta mark i Vesterhaninge socken, skilda genom en gärdesgård; den fjerde delen eller det högra öfre hörnet saknades redan, då Bautil utgafs. Patron Saxenberg på Årsta har tillvaratagit stenen, som nu erhållit en fredad plats i Årsta park ungefär en half fjerdingsväg från stället, der han förr legat. I Dybecks runurkunder I, sid. 10—14 omnämnas fem i senare tider funna runstenar, två vid Sanda, af hvilka en är slagen i tre stycken, en vid Högsta, delar af en vid Alby och ett fragment med ordet HULF(A) vid Småhamra.

Föreningens ombud doktor C. C. Callander har på stället funnit runstenen vid Hellby i Torshälla socken välbehållen (se D R U., II. sid. 29). Kyrkovärden Vinqvist har lofvat att vaka öfver fornminnena i trakten, och ombudet har i Eskilstuna Tidning infört en varning mot olaga grustägt mot jordegarnes vilja.

År 1865.

Föreningens ledamot doktor G. Upmark har inberättat, att för icke länge sedan en bonde i Småhamra by i Österhaninge socken omtalat, att då han bygde ett fähus, i stenfoten blifvit inlagd en sten, som de va många krumelurer på», således möjligen runristad och sammanhörande med det här ofvan i slutet af år 1864 nämnda runstensfragmentet från samma by med ordet HULF(A).

Rektor, d:r L. Bergström och v. pastor J. Wahlfisk hade lofvat att hos vederbörande i Eskilstuna göra hemställan om upptagning och resning af den i Eskilstuna kyrkas tornport liggande Ingvarsstenen (B. 751, L. 969).

År 1869.

Ingvarsstenen i Eskilstuna kyrkas tornport har blifvit på stadens bekostnad upptagen och rest i närheten på en plats, der han är en verklig prydnad. Se närmast föregående.

År 1871.

Genom en grundläggares påpasslighet har det lyckats föreningens ordförande att återfinna en länge eftersökt runsten (B. 701, L. 959), som ännu år 1834 satt i södra långväggen i här varande läroverkshus. Kort efter den stora branden härstädes år 1871 anträffades han liggande nederst i en trädgårdsmur långt bort i staden. Vid närmare granskning af inskriften befunnos de tre sista orden vara SUNARLA A SI(R)KL(ANTI), hvilket sista ord äfven förekommer på den i vår domkyrka år 1863 upptäckta runstenen.

Det finnes således i Södermanland fyra *Sèrklands-* eller *Sarklandsstenar*, två i Strengnäs, en vid Gripsholm (D. R. U., I, sid. 22), en i Lids socken (D. R. U., I, sid. 48) och sannolikt icke flere i Sverige. (Kan möjligen detta Sarkland, Saracenernas land, icke sökas i österväg vid Svarta hafvet och ej i Blåland eller Afrika, och kan namnet möjligen ega något samband med den vidunderliga Ingvarssagan? Norrstrecket låg ju i forna tider längre åt öster än nu.)

År 1872.

Med föreningens begifvande har den nyss nämnde, år 1871 återfunna runstenen (B. 701, L. 959) blifvit af hennes styrelseledamot brukspatron Herman Mannerstråle flyttad till hans egendom Fridhem på Strengnäs' stads mark strax utom staden samt

der upprest inom en af föreningen förut upprensad och af stora kullerstenar i kretsform lagd stensättning.

Den länge eftersökta och år 1864 i en stalltrappa på en bakgård vid Sandgatan här i staden återfunna runstenen (B. 703, L. 960) har af föreningens ordförande blifvit på hans bekostnad upptagen och rest i Nabbhagen vid sjöstranden omkring 100 steg från staden.

År 1874.

Den förut under åren 1863 och 1868 omnämnda, i vår domkyrka nyfunna runstenen med inskriften ALUI : LIT . KIRA : KUBL : IFTIR : BURþUR : ULFS . þIR . AUSTARLA . TUUI . ANTAþIS MIþ . IGUARI : O : SIRK . LANTI . har på föreningens bekostnad blifvit hopsatt med jernnaglar och cement samt infogad i domkyrkans yttervägg på vestra sidan söder om tornporten.

Den i domkyrkans golf vid södra porten liggande runstenen (B. 700, L. 958) är likaledes på föreningens bekostnad upptagen och rest på gamla kyrkogården söder om domkyrkan, midt för biskopshuset.

x

Den forna dominikanerklosterkyrkan

i Strengnäs.

Af

C. W. Hedström.

Staden Strengnäs räknar sina anor långt tillbaka, ända in i hedendomens dagar. Redan läget vittnar om ett tidigt bebyggande. Det upphöjda, i Mälaren framskjutande näs, hvarå staden är anlagd, erbjöd en passande boningsplats för menniskor, som önskade lefva i samfärdsel med den kringliggande nejdens befolkning, och blef derför snart nog en handelsplats. Den tjusande utsigten öfver omgifvande fjärdar och vikar, med sina många öar och holmar, omvexlande stränder och angränsande, skogbekrönta berg och höjder, måste ock hafva utöfvat sin dragningskraft på för naturen öppna sinnen och tidigt lockat till bosättning. Jemte handeln äro ock religiösa minnen med stället förbundna allt ifrån hednatiden. Här var en gammal offerplats[1], der landskapets innebyggare samlades till att försona sig med gudarna och gifva dem löften, hvarom ock namnet Strängianäs, d. ä. »löftesnäs», bär vittne. Af det här hållna midvintersoffret och dermed förenade samfälda rådplägningar, jemte varubyte och handel, har en qvarlefva allt intill våra dagar bevarats i den så kallade »samtings»-marknaden. Med denna ställets betydenhet såsom handels- och offerplats förband sig ock tidigt nog en politisk. När den af uppsvearna till konung tagne red sin eriksgata, egde här »Södermän vedertaga och honom med grud och gislan följa».[2] Förmodligen är det med en dylik festlighet som en from sägen[3] förbinder den tilldragelse, som skall hafva bestämt platsen

[1] »*Locus idolorum*». *Legenda S. Eskilli.*

[2] *Uplandslagen*, Konungabalken, fl. II.

[3] *Legenda S. Eskilli.*

for det dominikanerkloster, som här anlades. Vid den offerhögtid, som i Strengnäs anstäldes, när södermanländingarne hyllade den hedniske Blotsven såsom konung, infann sig ock den ej långt härifrån vid Fors bosatte, från England inkomne kristne läraren S:t Eskil och begynte förebrå hedningarna deras vantro. När desse ej aktade på hans ord, så följde, enligt legenden, ett häftigt åskväder med snö och hagel, som störde folkets högtid. Häröfver uppretade, anföllo honom afgudapresterne, sårade och förde honom till konungen. Denne dömde honom till döden, såsom den der genom trolldom uppväckt ovädret, och lät afrätta honom på en höjd utom staden. På denna genom den kristna martyrens blod helgade plats skall sedan dominikanerklostret hafva blifvit uppbygdt.

Få och torftiga äro de underrättelser, historien åt oss förvarat om denna klosterstiftelse. Icke ens tiden för anläggningen är närmare känd. Men när munkar af Dominikaner- eller Predikareorden[1] kort efter år 1230 begynte vinna fast fot i Sverige, så är det troligt, att ej särdeles lång tid förflöt, innan de ock nedsatte sig i Strengnäs, som redan sedan ett århundrade tillbaka var biskopssäte. Enligt A. O. Rhyzelius[2] fans der redan år 1275 under biskop Anund, som uppförde domkyrkan, ett kloster af denna berömda orden, och samme författare uppgifver, att donationer blifvit dertill gifna af en Magnus Johansson 1293, en Borje Pedersson 1314 samt af de sedermera ihjelhungrade hertigarna Erik och Valdemar i deras testamente den 18 Januari 1318. En prior Laurentius namngifves ock från 1414. Klosterbyggnaden afbrann derefter vid den stora eldsvåda, som 1473 härjade domkyrkan och andra helgedomar samt ödelade större delen af staden.[3] Efter denna olycka, som troligen ej

[1] Stiftad af spanioren Dominicus (Domingo) 1215 och följande året stadfästad af påfven Honorius III, vann denna orden, som hade till uppgift att försvara den katolska tron och genom sina predikningar omvända kättare, inom kort stort anseende och vidsträckt utbredning. Dess medlemmar, som förnämligast nedsatte sig i städerna, kallades efter sin drägt Svartbröder och af sin verksamhet Predikarebröder.

[2] *Monasteriologia* s. 197–200.

[3] *Martyrologium Strengnense*: IIII idus Marcii Anno domini MCDLXXIII combusta est ecclesia Strengenensis cum campanis organis et quibusdam ymaginibus una cum Claustro Ordinis predicatorum Capella sancti Eskilli, magna multitudine populi et tota civitate duodecim curiis prelatorum et canonicorum exceptis, casuali incendio circa meridiem Sabbato Dominicæ Trinitatis.

förstörde sjelfva murarna, blef klostret snart »i större omfång och prydligare skick» återställdt, men drabbades icke långt derefter af den obevekliga hand, som vid reformationens införande upphäfde såväl denna som öfriga dylika stiftelser i vårt land. Väl qvarstodo ännu sjelfva byggnaderna och undgingo äfven, enligt en samtida anteckning, den förstöring, som år 1535 genom en ny eldsvåda öfvergick hela staden med undantag af domkyrkan, biskopens stenhus eller nu varande läroverkshuset samt några få hus i vestra delen af staden.[1] Men då två år derefter Gripsholms slott af Gustaf I påbygdes och utvidgades, till hvilket byggnadsverk materialierna togos ifrån Mariefreds och Vårfruberga kloster, som för detta ändamål nedbrötos, så är väl troligt, att det ännu qvarstående dominikanerklostret i Strengnäs också måste släppa till sin andel af byggnadsämnen till denna af nedbrutna helgedomar bygda och sedan för Wasaslägten så sorgliga borg, ehuru derom ingenstädes förtäljes. Säkert är, att byggnadens förfall kan räknas från denna tid. Genom de upprepade eldsvådor, som sedan dess öfvergått staden, tillika med derpå följande planeringar och nybyggnader, blefvo helt visst lemningarne af klostret alltmera undanröjda eller öfverbygda, så att slutligen hardt nära alla synbara spår af dem utplånades. Det är för dessa lemningar, så vidt de hittills blifvit återfunna, vi nu skola söka redogöra.

Den utefter sjöstranden löpande grus- och sandås, på hvilken den nordöstra delen af staden Strengnäs är belägen, höjer sig på trenne ställen till kullar, af hvilka den östligaste, kallad Kungsberget, numera genom planering blifvit ej obetydligt sänkt. Den mellersta, som ännu till större delen fått behålla sin dominerande höjd, bär namnet Munkbacken och antyder derigenom läget af det forna klostret, efter hvilket ock den gata, som härifrån utefter åsens kam löper i en bruten linea emot sydost, fortfarande kallas Klostergatan. På denna kulle har man under olika tider

[1] *Martyriologium Strengenense:* XIII kal. Junii Anno domini MDXXXV:o jn crastino iohannis ante portam Latinam videlicet Sexta feria jnfra octauam ascensionis domini hora 3:a post prandium combusta est tota ciuitas Strengenensis casuali jncendio cum capellis sanctorum Eskilli et Georgij demptis dumtaxat Ecclesia cathedrali et monasterio prædicatorum. Sola domo lapidea domini Episcopi non tamen sine grandi dampno et periculo cum nonnullis curiis ruinosis et paucis domibus jn parte occidentali ciuitatis.

vid ombyggnad af hus och gräfningar för källare flerstädes anträffat gamla murar och trappgångar, som ansetts tillhöra de forna klosterbyggnaderna, ehuru deras planläggning och omfång af dessa spridda lemningar icke kunnat utrönas. Under ett å norra sidan af det forna lilla så kallade Munkbackstorget, beläget der nu Kloster- och Sanct Eskilsgatorna skära hvarandra, framsköt ett hörn af en gammal grundmur, som jemte i torgplanen liggande stenar och grus af tegel utgjorde de enda synliga spåren af de nedbrutna klosterbyggnaderna.

Först efter den stora brand, som den 17 April 1871 öfvergick halfva staden och äfven sträckte sig öfver större delen af Munkbacken, blefvo genom derefter företagna planeringsarbeten ruinerna delvis blottade, så att närmare undersökning deraf kunde ske. Härigenom lades i dagen, att de nu påträffade lemningarne, som intogo södra delen af kullens krön, tillhörde klosterkyrkan, hvilkens hela södra och vestra grundmur samt den norra till nära hälften af sin längd befriades från omgifvande jord och grus. Genom undersökning af dessa, äfvensom af derinom anträffade grundvalar för pelare och fragment af deras fotställningar, blef det möjligt att med temlig noggrannhet utröna byggnadens plan och omfång samt sluta till dess sannolika anordning.

Kyrkan har bestått af ett aflång-fyrkantigt långhus, som genom tvenne pelarrader varit fördeladt i mellan- och sidoskepp, af hvilka det förra varit dubbelt bredare än hvartdera af de senare. Pelarne, som varit stälde sex i hvarje rad, hafva å sido- och gafvelmurarna motsvarats af inre pilastrar, som föga framskjutit. Omgifningsmurarne, som hållit sex fot i tjocklek, hafva icke haft några yttre sträfpelare, som för så fasta murar ej heller varit behöfliga. Huruvida de varit försedda med framskjutande sockel, har ej kunnat utrönas, då af de hittills blottade delarna endast grundmuren å yttersidorna återstod. Denne, lagd af ohuggen, men klufven och jemn gråsten i mycket fast murbruk, innehöll 3 fots höjd med ett omkring 2 fot djupt och 1 fot framskjutande underlag af större kullerstenar, hvilande i fin sandbotten. A inre mursidorna fans tegelbyggnaden, som här sträckte sig djupare ned, till någon del i behåll, hvaraf syntes, att omgifningsmurarne varit uppförde med en kärna af gråsten

samt yttre och inre beklädnad af tegel, lagdt i så kalladt munkband. Efter vanligheten i dylika äldre byggnader var teglet väl brändt och af utmärkt beskaffenhet, 1 fot i längd, 0,4,6 i bredd och 0,3,3 i tjocklek.

Kyrkan har varit ganska ansenlig. Långhusets yttre längd har utgjort 155,5 fot och dess bredd 73 fot. Afstånden mellan pilastrarna å vestra gafvelmuren samt å sidomurarna gifva vid handen, att mellanskeppet räknat 24 och hvartdera sidoskeppet 12 fot i inre bredd, samt att afståndet mellan hvarje hvalfok eller pelarpar utgjort omkring 17 fot. Om höjdförhållandena kunna vi deremot blott yttra en förmodan, då lemningarne i detta hänseende ej gifva någon annan ledning än den, som finnes i jemförelsen med andra dylika byggnader från samma tid. Att döma af de Dominikanerordens kyrkor, som bibehållits till våra dagar, torde mellanskeppets höjd föga hafva öfverskjutit sidoskeppens, så att det hela bildat hvad man kallar en hallkyrka. Af denna jemförelse torde man ock kunna antaga, att betäckningen antingen utgjorts af ett för hela kyrkan gemensamt högrest vattentak, eller ock att hufvudskeppet varit försedt med särskildt kroppåstak, som hvilat på för detta ändamål å pelarnes föreningsbågar uppförda sträckmurar, till hvilka pulpettak öfver sidoskeppen anslutit sig. Tornbyggnad har denna, i likhet med de flesta klosterkyrkorna i vårt land, säkerligen saknat.

Vi gå nu att närmare granska byggnadens anordning till sina särskilda delar, så vidt den af lemningarne kan utrönas. Omgifningsmurarnes inre pilastrar hafva varit omkring 3,5 fot breda med 1 fots framsprång. Till pelarnes beskaffenhet och omfång kan man sluta af de inom och utom byggnadens grundmurar funna fragmenten. Trenne delar af pelarbaser (figg. 1, 2, 3), huggna i täljsten, hafva vid gräfningar efter senaste branden blifvit funna på skilda ställen i staden. Vid noggrann jemförelse mellan dessa och en inom klosterkyrkan funnen, huggen sandsten (fig. 4), som genom sitt läge å en grundmurning för en pelare tydligen visade sig vara en del af hans sockel, kan man med temlig säkerhet taga för afgjordt, att äfven dessa fragment hafva tillhört denna byggnad och utgjort delar af dess pelare. De bestå af väl huggna hörnstycken af omkring

3 fots längd, 2 fots bredd och 1,5 i höjd. Deras framsidor, som äro temligen bibehållna, bilda till sina nedre delar tresprångiga, 0,5 fot höga platter, hvilkas mellersta framspringande hörn, med 0,6 fots breda sidor, utgöra underlagen till något tryckta attiska baser med märken efter skyddsblad, som blifvit afslagna. Dessa baser hafva ögonskenligen utgjort fotställningar till halfkolonner af omkring 0,5 fots diameter. Sidosprången, som framskjuta 0,4 fot, öfvergå deremot till sina öfre delar i 1 fot höga skråkanter, på hvilka pilastrar tydligen ha hvilat.

Vid senare anstälda gräfningar inom kyrkoruinens område hafva, utom ett stycke fönsterplatt, om hvilken mera längre ned, anträffats två mindre ornament från denna byggnad, hvilka efter författarens afflyttning från Strengnäs blifvit uppmätta och i fotografisk bild honom benäget tillsända af Södermanlands Fornminnesförenings ordförande. Det ena är ett i nedre delen och i öfre hörnen stympadt kolonnkapitäl (fig. 11). Detta är, i likhet med de nyss beskrifna fragmenten, hugget i täljsten och väl arbetadt samt prydes af trenne kalklikt utböjda liljeblad, som uppskjutit ur den kolonnskaftet krönande rundstafven. De båda sidobladen hafva under plintens numera afslagna hörn bildat voluter, hvaremot det mellersta till sin öfre del döljes af en från täckplattens undre sida nedskjutande, ovalformad och inåtböjd bladprydnad. Från dennas baksida framträda tvenne nära fullrunda och bladlika lemmar, som åt båda sidor sträcka sig fram mot de ofvan nämnda hörnbladen. Hela ornamentet är öfver plinten 1 fot i bredd och 0,5 i framsprång samt öfver lifvet resp. 0,5 och 0,2. Det passar således fullkomligt till de halfkolonner, som uppburits af de attiska baserna på de förut nämnda hörnstyckena. Det andra ornamentet (fig. 12), som troligen utgjort någon del af ett kapitäl, är helt litet och består af en knoppformad lem med trenne ovalformigt urgröpta ytor, af hvilka den mellersta är fyld af ett väl skulpteradt, femflikigt blad med skaft.

Af dessa lemningar, jemförda med omgifningsmurarnes pilastrar, framgår, att pelarne varit fyrkantiga, å hvarje sida försedda med en enkel pilaster af 3,5 fots bredd och 0,4 fots framsprång och i svicklarna deremellan prydda med halfkolonner. Pilast-

rarne hafva hvilat på skråkantiga fotställningar och kolonnerna på attiska baser med skyddsblad. Halfkolonnerna ha varit krönta af kalklika kapitäler med bladverk af vexlande former. Utan tvifvel ha ock så väl pelarnes som omgifningsmurarnes pilastrar varit prydda med motsvarande kapitäler, om ock hållna i något enklare form, ehuru några lemningar af dem ännu ej blifvit funna. Med all säkerhet kan man ock taga för gifvet, att dessa pelare tillika med väggpilastrarna hafva uppburit förenings- och skiljobågar, mellan hvilka takhvalf varit inslagna. Hvalfsystemet har väl varit utfördt i så kallad öfvergångsstil med lindrigt spetsiga bågar och deremellan uppdragna kupor, fyrdelade genom från pelarnes svickelkolonner uppstigande diagonalbågar, som i hvalfvens hjesspunkter slöto sig till mer eller mindre prydliga kragstenar. Om en dylik anordning vittnar ej mindre pelarnes form än deras inbördes ställning, som bildade ej qvadrater, utan rektanglar.[1] Härför talar ock anläggningstiden i midten eller senare hälften af trettonde århundradet, då kyrkorna inom vårt land allmänt uppfördes med denna blandning af romanska och gotiska former, som karakteriserar öfvergångsstilen. Ett nära liggande exempel härpå är domkyrkan, hvilkens äldre delar haft och ännu hafva en romansk anordning till omgifningsmurar och pelare, men likväl förete ett hvalfsystem i ren spetsbågsstil. Nära samtidigt med denna uppbyggdes klosterkyrkan, och sannolikt sträckte sig förstöringen år 1473 ej längre än till tak, fönster och andra ömtåligare delar af byggnaden. Af lemningarnes beskaffenhet: de tjocka omgifningsmurarne utan yttre sträfpelare, i förening med hvalfpelarnes konstruktion och starka dimensioner, framgår med full visshet, att de härleda sig från byggnadens ursprungliga anläggning.

Huruvida kyrkan i öster afslutats med rak gafvelmur eller haft en särskild korbyggnad af mellanskeppets bredd med rak eller tresidig altarvägg, kan här ej uppgifvas, då denna del af grundmuren ej kunnat undersökas.

[1] En dylik pelarställning tillåter ej användande af rundbågar, som nödvändigt fordra qvadratiska planer, för att kunna uppföras till lika höjd med hvarandra. Jemnhöga rundbågar måste naturligtvis alla vara slagna öfver lika afstånd, då spetsbågar deremot, äfven öfver olika pelarafstånd, kunna slås jemnhöga genom användande af mer eller mindre spetsiga vinklar.

I södra omgifningsmuren funnos mellan pilastrarna rätvinkliga nischer af 10 fots bredd och 3,5 fots djuplek. Huruvida dessa tjenat till platser för sidoaltaren eller, hvilket är troligare, endast tillkommit för att minska och fördela murmassan omkring fönsteröppningarna, måste lemnas oafgjordt. Emellertid hafva inga spår till dylika fördjupningar anträffats å vestra gafvelmuren eller de blottade delarna af norra sidomuren. Om fönsteröppningarnes antal och storlek kan naturligtvis ingenting med någon slags visshet uppgifvas, då blott grundmurarne funnos att undersöka; men af de funna fragmenten (figg. 7—10, 14, se nedan not. [1]) synes, att de haft prydliga stafvar och rosverk af täljsten, hållna i rik spetsbågsstil, hvadan dessa väl härleda sig från byggnadens restauration efter eldsvådan år 1473. Förmodligen fans en större, af en eller flera poster fördelad fönsteröppning mellan väggpilastrarna, der utrymmet ej var upptaget af sidobyggnader eller portaler. Af de sistnämnda hafva ej heller några spår kunnat anträffas, hvarken på vestra gafvel- eller södra sidomuren, hvadan det synes, som om kyrkan blott varit tillgänglig från klostergården, som antagligen haft sin plats å hennes norra sida, emedan den södra varit använd till klostrets begrafningsplats.[2]

[1] Dessa bestå dels af ett stycke väl bibehållen fönsterplatt (fig. 13) af 3 fots längd och 0,8 fots bredd med 0,3 fot bredt listverk, hvaruti är lemnad en plan för en fönsterpost, dels af följande stympade lemningar af staf- och rosverk: en ringa del af en starkt framspringande post, endast sirad med plattlister, men försedd med inhuggning för en af de tvärslåar af jern, som tjenat till indelning af och fäste för glasrutorna, samt vidare två brottstycken af bågar och en så kallad näsa från rosverket i fönsterkröningen. Alla vittna genom skiljaktiga dimensioner och ornering, att de tillhört olika fönsteröppningar af omvexlande arkitektur.

Fönsterplatten finnes numera, jemte några i ruinen anträffade fasonerade tegelstenar, inhuggen i södra muren af ett deröfver uppfördt boningshus. Alla öfriga flyttbara lemningar af klosterkyrkan förvaras i Södermanlands Fornminnesförenings museum för kyrkosaker.

[2] Vid jordrymningsarbetet efter senaste branden år 1871 anträffades på 3 à 4 fots djup söder om ruinerna en stor mängd ganska väl bibehållna skeletter. Dylika funnos äfven inom grundmurarna. — *Förf:s anm.*

Vid gräfning inom omgifningsmurarna under sommaren 1872 anträffades under en nisch på södra långväggen en öppen, murad graf, hvars ena långsida utgjordes af sjelfva grundmuren, och de tre öfriga väggarne af en enkel rad tegelstenar, lagda öfver hvarandra på längden och förbundna med murbruk. Grafvens längd var något öfver sex fot, bredd och djup omkring två. Sedan sanden, som fylde grafven, blifvit bortskaffad, anträffades liggande på bottensanden ett helt skelett i något snedt läge, emedan grafven varit för kort. Det fans icke någon murad botten, ej heller hade likkista varit begagnad. Den fina sanden, som betäckte liket, var så hårdt packad, att han kunde lösbrytas i större klumpar, och på dem, som varit i beröring med liket, suto ännu multnade stycken

Sannolikt bildade de öfriga klosterbyggnaderna tillika med kyrkan en mer eller mindre regelbunden samling af hus, som omslöt klostergården. Skulle i framtiden några gräfningar företagas å norra sidan af kyrkoruinen, så förtjenar att noggrant undersökas, huruvida några lemningar efter grundmurar der ännu kunna förefinnas.

Med vägledning af de få qvarlefvor, som hittills blifvit anträffade, har författaren af denna lilla uppsats sökt, så vidt han förmått, för läsaren framkalla en sannolik bild af den forna dominikanerklosterkyrkan i Strengnäs, hvaraf framgår, att denna kyrka varit en både ansenlig och vördnadsbjudande byggnad, som, om icke i storlek, likväl i arkitektonisk prydnad fullt uthärdat jemförelsen med den närbelägna domkyrkan. Han nedlägger nu pennan under beklagande af den vandalism, som jemnat med jorden en byggnad, hvilken äfven såsom ruin på sin dominerande plats varit en prydnad för den natursköna nejden och lemnat upplysningar, som kunnat fylla ett nu nära tomt vordet blad i vårt fäderneslands kultur- och konsthistoria.

af linnesvepningen qvar. För öfrigt fans icke något annat i grafven än en grof spik, som utan tvifvel kommit dit af en tillfällighet. Alldeles midt emot denna graf och vid norra långväggen anträffades vid grundgräfning på hösten 1874 en dylik, som likaledes innehöll ett enda i sand liggande skelett och till byggnadssätt och dimensioner var fullkomligt lik den förra. Då dessa båda grafvar äro de enda, som anträffats med skydd af murverk, torde kunna antagas, att de, som der haft sina hvilorum, varit framstående män, sannolikt klostrets grundläggare eller bland dess första priorer. Grafstenar hafva säkerligen funnits både inom och utom kyrkan. Nedre delen af en sådan, rödbrun till färgen, afsmalnande uppifrån nedåt och med några bokstäfver i behåll, anträffades på sommaren 1874 tätt invid och utanför kyrkoruinens nordvestra hörn. Sannolikt har han, mycket tunn, som han är, legat i kyrkogolfvet och blifvit sönderslagen och utkastad, då det uppbröts. — *Utgif:s anm.*

Folkvisor.

Under åren 1862 och 1863 har Föreningens ledamot och då varande ombud i Lunda socken, litteratören Emil Öberg, haft godheten att till henne förära öfver trettio folkvisor med melodier, hvilka han sjelf inom Södermanland upptecknat.

Det sätt, på hvilket denna uppteckning skett, synes utgifvaren vara så troget och samvetsgrant, att han icke vågat göra några ändringar, hvarken i melodierna eller i texten. För den nemligen, som för mer än ett halft århundrade sedan deltagit i folksång, är det helt visst ännu i godt minne, huru ledigt allmogen visste lämpa textens ord efter en gifven melodi eller, rättare uttryckt, omskapade melodien för hvarje oregelbundenhet i texten. Utgifvaren har derföre icke velat rubba texten, — hvilket hittills säkerligen ofta skett —, ej heller har han velat på något sätt rubba melodierna, aldra minst genom att låta sätta dem i harmoni, en konst, som fordrar *mer* än musikalisk begåfning.

Någon uppmärksamhet torde nedan stående folkvisor förtjena med afseende på sitt innehåll, åtminstone såsom varianter. Hvad melodierna angår, egendomliga som de äro, kunna de väl täfla med Geijers och Afzelii samt Arwidssons, hvilka utmärkta samlare i det närmaste glömt bort de tusen sjöarnas land — Södermanland.

1.

Bergatrollets frieri.

Från Lunda socken.

Bit - ti - da en mor-gon, in - nan so - - - len upprann, In - nan
Ber-ga - trol-let fri - a - de till fa - ger un -ger-sven. Hon

2.

Eder vill jag gifva de gångare tolf,
Som gå uti rosendelunden;
Aldrig har det varit någon sadel uppå dem,
Ej heller betsel uti munnen.
Herr Mannelig m. m.

3.

Eder vill jag gifva de qvarnarna tolf,
Som stå mellan Tillö och Ternö; [1]
Stenarne de äro utaf rödaste gull,
Och hjulen silfverbeslagna.
Herr Mannelig m. m.

4.

Eder vill jag gifva ett förgyllande svärd,
Som klingar af femton guldringar;
Strida huru I strida vill,
Stridsplatsen skolen I vinna.
Herr Mannelig m. m.

5.

Eder vill jag gifva en skjorta så ny,
Den bästa I lysten att slita;

[1] Liggande i södra Södermanland.

Inte är hon sömmad med nål eller trå,
Men virkad af silket det hvita.
Herr Mannelig m. m.

6.

Sådana gåfvor jag toge väl emot,
Om du vore kristelig qvinna,
Men nu så är du det värsta bergatroll
Af Neckens och djefvulens stämma.
Herr Mannelig m. m.

7.

Bergatrollet ut på dörren sprang,
Hon rister och jämrar sig svåra:
Hade jag fått den fager ungersven,
Så hade jag mistat min plåga.
Herr Mannelig, Herr Mannelig,
Trolofven I mig,
För det jag bjuder så gerna;
I kunnen väl svara endast ja eller nej,
Om I viljen eller ej.

2.

Den bortsålda.

Från Lunda socken.

Sjö - män - ner - na de skif - va si - na å - ror till att ro. Och

skö - na jungfrun vri - der si - na hän - der ut - i blod: Jag må väl

ic - ke kom - ma till det hed - ni - ska lan - det att för - derf - vas.

2.

Och kära mina båtsmän, I dröjen litet än,
Jag väntar på min fader, han löser mig igen.
Jag må väl icke komma till det hedniska landet att förderfvas.

3.

Och kära ni min fader, ni håller mig så kär,
Ni tage fem guldfålar och löse mig dermed.
Jag må väl icke komma m. m.

4.

Guldfålar det hafver jag väl flera än fem,
Men ingen af dem tager jag och löser dig igen.
Du skall väl fritt få komma m. m.

5.

Sjömännerna de skifva sina åror till att ro,
Och sköna jungfrun vrider sina händer uti blod:
Jag må väl icke komma m. m.

6.

Och kära mina båtsmän, I dröjen litet än,
Jag väntar på min moder, hon löser mig igen.
Jag må väl icke komma m. m.

7.

Och kära ni min moder, ni håller mig så kär,
Ni tage fem guldkronor och löse mig dermed.
Jag må väl icke komma m. m.

8.

Guldkronor det hafver jag väl flera än fem,
Men ingen af dem tager jag och löser dig igen.
Du skall väl fritt få komma m. m.

9.

Sjömännerna de skifva sina åror till att ro,
Och sköna jungfrun vrider sina händer uti blod:
Jag må väl icke komma m. m.

10.

Och kära mina båtsmän, I dröjen litet än,
Jag väntar på min fästman, han löser mig igen.
Jag må väl icke komma m. m.

11.

Och kära du min fästman, du håller mig så kär,
Du tage de fem guldskepp och löse mig dermed.
Jag må väl icke komma m. m.

12.

Guldskepp det hafver jag väl flera än fem,
Och alla så tager jag och löser dig igen;
Ty aldrig skall du komma till det hedniska landet att förderfvas.

Öfverskriften är lånad ur Geijers och Afzelii samling af Svenska Folkvisor n:r 15, innehållande 17 verser, af hvilka den första, som icke finnes i var folkvisa, lyder så:
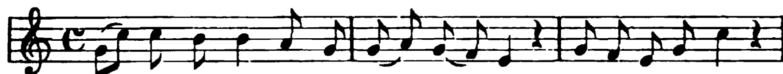
Min fader och min moder de hafva lidit nöd,
Då sålde de mig för en liten beta bröd
Allt intill det hedniska landet att förödas.
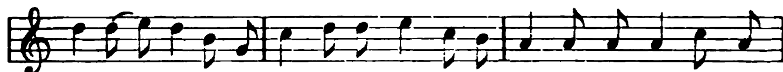
Dessutom finnas efter ofvanstående nionde versen intagna några verser, i hvilka den bortsåldas syster och broder vägra att lösa henne, den förre med sina guldkronor, den senare med sina fålar, emedan de ej hade mer än två af hvardera slaget. Fadren säges hafva två [illegible]ar, modren två guldskrin, fästmannen tolf guldringar, och i stället för *sjömännerna* och *båtsmän* läses *krigsman*. Såsom variant förtjenar vår folkvisa att ställas vid sidan af ofvannämnda n:r 15, om hvilken det heter, »att hon både till ämne och versform är den enda i sitt slag af svenska folkvisor». I Bihanget till förberörde samling finnes en variant, med hvilken vår har en något större likhet, utom det att i omqvädet läses *lefva* i stället för *förderfvas*.
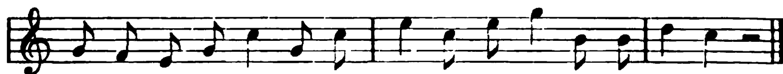
3.

Jungfruköp.

Från Lunda socken.

2.

Hör du skeppare, fager och fin,
Lilla vännen min,
Hvad har du att sälja i båten din?
Efter dagg faller regn m. m.

3.

Jag har silke och hvitan lök,
Lilla vännen min,
Det plär ju vara godt jungfruköp.
Efter dagg faller regn m. m.

4.

Hör du skeppare, fager och fin,
Lilla vännen min,
Hur skall jag komma i båten din?
Efter dagg faller regn m. m.

5.

Jungfrun hon stige på stockar och sten,
Lilla vännen min,
Men akta väl edra snöhvita ben.
Efter dagg faller regn m. m.

6.

Jungfrun hon somnade i skepparens famn;
Lilla vännen min;
Hon vaknade ej förr än i främmande land.
Efter dagg faller regn m. m.

7.

Jungfrun hon vaknade allt med en hast;
Lilla vännen min;
Såg himmelen mörk och vattnet svart.
Efter dagg faller regn m. m.

8.

Gud nåde mig och mina barn så små,
Lilla vännen min,
Det minsta som i vaggan låg.
Efter dagg faller regn m. m.

9.

Nog ser jag på jungfruns snöhvita bröst.
Lilla vännen min,
Att hon aldrig släckt några spenbarns törst.
Efter dagg faller regn,
Må det inte dagas än,
Jo det dagas likväl under tiden.

Samma folkvisa förekommer i fullständigare form hos Geijer och Afzelius (1. 18) samt hos Arwidsson (1. 41), med hvilkens uppteckning vår närmast öfverensstämmer både till innehåll och omqvädén. Hans folkvisa börjar på samma sätt som vår. Geijers och Afzelii har tre inledande verser, hvaruti jungfrun begär sin moders lof att gå till lunden, men gar i stället, oaktadt modrens varning, till sjöastrand. Enligt bägge uppteckningarna förklarar *skepparen*, hos Geijer och Afzelius *krämaren*, att jungfrun ej skall komma till sin faders gård, förr än hon fått en dotter, som »silke kan sy», och en son, som »kan ro henne i land». Enligt Geijers och Afzelii uppteckning stannade jungfrun hos krämaren och glömde sin sorg; enligt Arwidssons blef hon vred, sprang öfver bord, sam i land och kom

till sin faders gård, hånande skepparen, som gick svärjande på stranden. — Hos Arwidsson finnes icke någon melodi.

4.

Liten Kerstin Stalledräng.

Från Lunda socken.

Li-ten Ker-stin hon ri - - der på ko - - nungens gård; Och den

lil - la! Be - ha - gar nå - dig ko-nung nå - gon stal - le-dräng

i år. I mitt stall har hon tjent ut - i lön-dom.

2.

Stalledräng behöfver jag som aldrabäst,
Och den lilla!
Men jag har inte rum för din apelgråa häst.
I mitt stall m. m.

3.

Då hertigen svarade fadren sin,
Och den lilla!
Han kan få stå bunden allt bredvid min.
I mitt stall m. m.

4.

När ett år var fuller gånget omkring,
Och den lilla!
Då drottningen sig uti stallet gick in.
I mitt stall m. m.

5.

När då drottningen kom uti stallet in,
Och den lilla!
Då fick hon der höra ett spädt barnakling.
I mitt stall m. m.

6.

Och drottningen ropte högt öfver sin gård:
Och den lilla!
Hvem har väl blifvit narrad af vår stalledräng i år?
I mitt stall m. m.

7.

Det är visst ingen stalledräng fast eder tyckes så,
Och den lilla!
Det är en skön jungfru, som jag håller åf.
I mitt stall har hon tjent uti löndom.

Samma folkvisa förekommer mycket utförligare i Geijers och Afzelii samling (2. 33) samt i Arwidssons Fornsånger (2. 109) och öfverensstämmer till omqvädena med de förres uppteckning, i slutet af hvilken hertigen får sin faders befallning att med sin käresta lemna hans gård, men erhåller förlåtelse, trolofvar henne med guldringarna tolf och blandar åt henne mjöd och vin. Men falska tärnan lägger gift deruti, och konungen låter derför sätta henne qvicker (lefvande) i jord, ett vanligt straff för falska tärnor och elaka styfmödrar. Enligt Arwidssons uppteckning var skön jungfrun en konungadotter, och det tragiska slutet förekommer icke der. Emedan vår melodi är alldeles olik den, som finnes i den förstnämnda samlingen, torde densamma förtjena att blifva känd. Hos Arwidsson finnes icke någon sådan.

5.

Den öfvergifne.

Från Akers socken.

Och her-ti-gen han gån-gar på sitt rö-da sa-le-golf. Han kam-made och krusa-de sitt hår. En-de-ra får jag bref i-från min fä-ste-mö, El-ler så far jag sänd-nin-ge-båd.

2.

Och brefvena de kommo både hastigt och snällt
Och sändningebådena med,
Men deruti så stodo förtreteliga ord:
Att hertigen fick korgen dermed.

3.

Och hertigen han sade till småsvennerna så:
I varen både flinka och snäll';
I sätten guldsadelen på gångaren grå,
Jag ernar rida bort uti qväll.

4.

Och hertigen red uti fortaste traf,
Till dess han kom dit bröllopet stod:
Och sitter du här, min lilla fästemö,
Allt under den guldkronan röd.

5.

Och bruden hon gångar sig i kammaren in,
Afdrager sin förgyllande skrud:
Och om jag trott min fästeman had' varit så när,
Jag skulle ej i dag ha stått brud.

6.

Brudgummen är ej annat än en torpareson,
Han är väl icke annat än gemen:
Men jag är en hertig, som rider uti fält
Med förgyllande guldsporrar och svärd.

7.

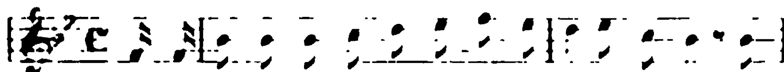
Och klingan hon är utaf finaste stål,
Hon glimmar som den klaraste sol;
Och har du lockat bort min kära fästemö,
Jag gifver dig ett dödeligt sår.

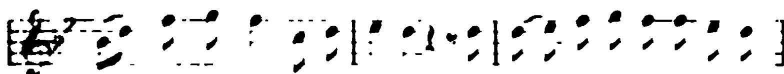
N:r 119 bland Arwidssons fornsånger med öfverskriften *Den öfvergifne* har verser gemensamma med vår folkvisa, men till innehållet afviker hon så till vida från vår, att hertigen, som der kallas *ungersven*, i början af sången säger om sig sjelf, att han är en torpareson, men i sista versen »rider sig till sitt konungaslott, som byggdes med redlig kristall». Arwidssons fornsång saknar melodi.

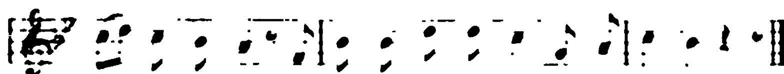
6.

Hertig Fröjdenborg och Fröken Adelin.

Från Lunda socken.

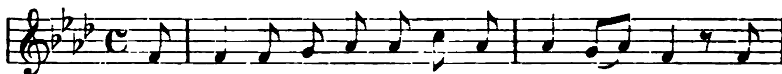

Se Geijers och Afzelii samling n:r 19. Melodierna äro olika.

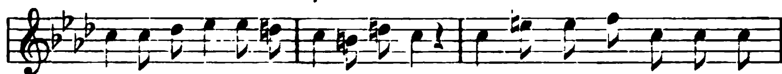
7.

Sven Svanehvit.
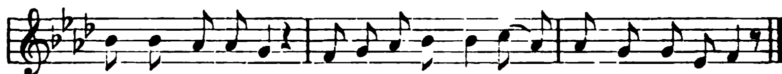
Från Lunda socken.

Sven Sva - ne - hvit ri - der sig den vä - gen fram, Så

mötte der honom en val-la - reman: Och hör du val - larman, hvad

jag månd' säga dig, Och kan du de spörsmål, som jag spörjer dig.

Se Geijers och Afzelii samling n:r 45. Melodierna äro olika.
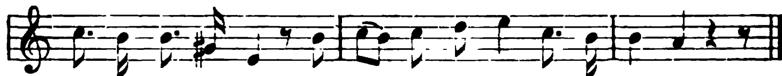
8.

Sven i Rosengård.

Från Lunda socken.

Hvar har du va't så länge, Sven i rosengård? Jo jag har va't i stallet,

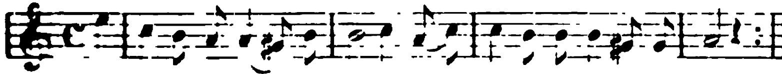
Kä - ra mo - der vår; I vän - ten mig sent el - ler al - drig.

Se Arwidssons Fornsånger n:r 87 A och B; jmf. Geijers och Afzelii samling n:r 67. Alla tre melodierna äro olika.

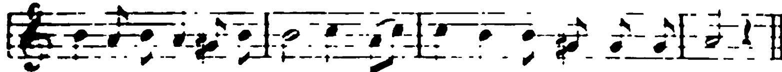
9.

Min flicka.

Från Lunda socken.

2.

Om morgon när jag gångar
På lust- och blomsterplan
Och ser de sköna blommor
Med rosenröd tulpan.
Jag blir helt sorgefull
Allt för den vännens skull:
Jag suckar hjertliga böner:
O himmel var mig huld!

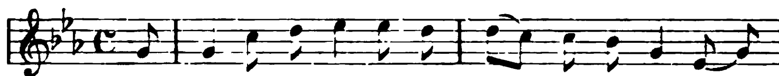
3.
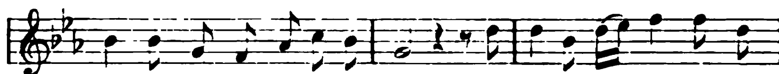
Din mun den rosenröda,
Som himlen gifvit dig,
Den har väl ingen möda
Att locka fler' till sig.
Jag önskar om den ra
Och kärlekskyssar få,
Fast mina ovänner många
Mig hindra derifrån.

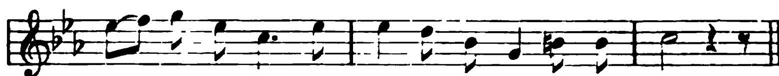
10.

En älskelig vän.

Från Lunda socken.

2.

Rent hjerta i bröstet jag hyser och bär
Förutan falskhet och list.
Så länge som blodet i hjertat är varmt,
Har jag på kärlek ej brist.

3.

Om du skulle tycka, min vän, att jag är
För ringa, för fattig och låg,
Så säg mig din mening, om du hafver tänkt
Att sluta mig utur din håg.

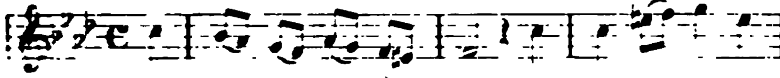
4.

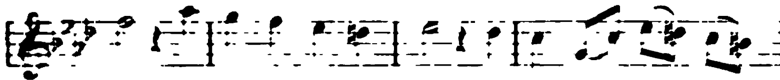
Törhända du kunde en rikare få,
Men se dig då visligen om;
Låt rikdom ej reta ditt hjerta och sinn
Att välja en ond för en from.

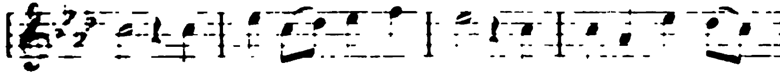
11.

Den förskjutna.

Från Lunda socken.

2.

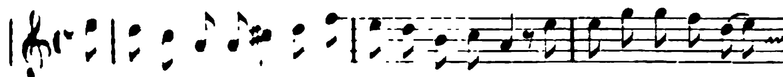
Gud är en domare
Emellan mig och dig;
Han är en hämnare,
Tro du det visserlig.
För din skull är förspild
Min lycka sannerlig:
Men gör nu, hur du vill,
Tro fritt, det angrar dig.

Om denna visa finnes en egen sagen. Den person nemligen, af hvilken upptecknaren hört henne sjungas, kallade henne drottning Kristinas visa och sade sig hafva hört, att hon efter drottningens död i Rom anträffades under hennes hufvudgärd och syftade på hennes tidigare förhållande till prins Karl Gustaf, sedan konung Karl X Gustaf.

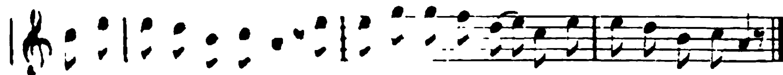
12.

Fåfäng väntan.

Från Lunda socken.

Det var en lördagsafton Jag väntade på dig; Jag vän-ta-de så län-

ge, Tills klockan slagit ni'. Jag vän-ta-de så län-ge. Tills klockan slagit ni'.

2.

Det var en söndagsmorgon,
Jag stod och klädde mig;
Jag tänkte mig till kyrkan gå,
För att få träffa dig.

3.

[illegible] kyrkan.
[illegible]

4.

[illegible]

5.

[illegible]

6.

[illegible]

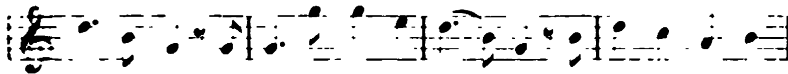
Den får du igentaga,
För du var svekefull.

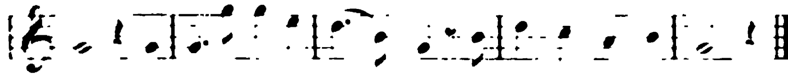
7.

En ring har du mig gifvit
Med namnet mitt och ditt;
Den får du igentaga,
Så bli vi qvitt om qvitt.

Följande melodi till samma visa har utgifvaren i sin ungdom hört sjungas af en kamrat från Sköldinge socken i Södermanland.

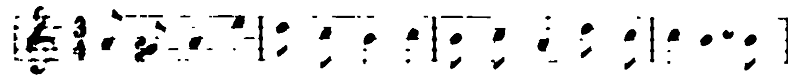

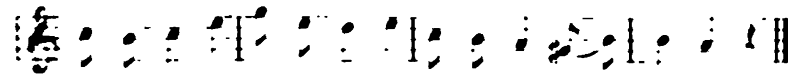
Sista stafvelsen i andra raden af hvarje vers upprepas med tillägg af föregående ordet a (= och), såsom under melodien är antydt.

13.

Danslek.

Från Lunda socken.

2.
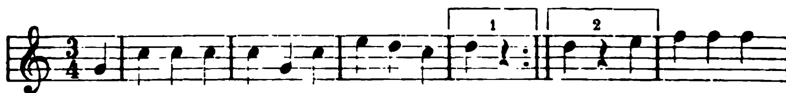
Jungfrun gick till trädgården
Att skåda blommorna sköna.
Då fick hon se, hvar liljan stod
Ibland de rosorna röda.
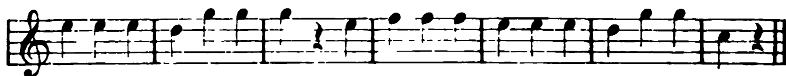
Jmf. Arwidssons Danslekar (3. sid. 273, n:r 39). Melodierna äro olika.

14.

Danslek.

Från Strengnästrakten.

2.

Och ögon han hafver som falken så blå,
Och vackrare ungkarl än aldrig jag såg.

Samma danslek finnes med 17 verser hos Arwidsson (3. s. 204, n:r 15), men har annan melodi och saknar vår andra vers.

Ordlista

ur

Åkers och Öster-Rekarne Härads Folkspråk,

Södermanlands Fornminnesförening

tillegnad

af

Gustaf Ericsson.

Redan då Södermanlands Fornminnesförening stiftades år 1860, kallades metallarbetaren Gustaf Ericsson att vara hennes ledamot och ombud i fem af de socknar, som ligga i Strengnäs' granskap, samt mottog i uppdrag bland annat att för hennes räkning uppteckna allt hvad han kunde finna anmärkningsvärdt i allmogespråket. Att börja med inlemnade han sina anteckningar på lösa blad i det skick han nedskrifvit dem; men då ordförrådet allt jemt växte, ordnade han på utgifvarens uppmaning sina samlingar i bokstafsföljd, och det är denna första ordnade ordlistan, som af kontraktsprosten J. E. Rietz blifvit flitigt begagnad vid utarbetandet af hans stora Svenska Dialektlexicon, hvarigenom Ericssons ordlista vunnit betydligt, enär Rietz på en mängd ställen med egen hand gjort värdefulla rättelser, tillägg och förklaringar, grundade på hans egna iakttagelser under forskningsresor i Södermanland.

Emellertid, då ordförrådet ständigt ökades, företog Ericsson år 1867 en fullständig omarbetning af alla sina samlingar, och det är denna andra ordnade ordlistan, hvilken han tillegnat vår förening. Men äfven efter nämnde tid har han med rastlös ifver fortsatt sitt arbete och samlat ett betydligt nytt ordförråd, hvilket han till Föreningen öfverlemnat, till större delen ordnadt i bokstafsföljd.

Af flere skäl har utgifvaren icke velat uteslutande binda sig vid denna senare ordlistan, utan utvalt bland alla Ericssons samlingar

det, som synts honom vara bäst i afseende på ordförklaringarna, hvarjemte han der och hvar gjort några förändringar och tillägg, grundade på hans egen erfarenhet. Många till riksspråket hörande ord ha blifvit uteslutna, och torde äfven åtskilliga, som ännu qvarstå, ha bort dela samma öde.

Enär vår ordlista berör blott en del af Södermanland eller det nordliga landskapets mellersta bygd, har utgifvaren icke aktat nödigt, för det närvarande åtminstone, att här upptaga några utförligare uttalsregler. Han inskränker sig derföre till de i ordlistan förekommande beteckningarna, hvilka dock icke alltid äro använda i sådana ord, som äro allmänt kända.

Konsonanter, som icke höras i uttalet, äro satta inom parentes.

e uttalas som ä.
é » som slutet e, såsom i ben, sten.
o » som å.
ó » som slutet o, såsom i god, ond.
l » som l i vanliga talspråket.
l » som ett tjockt l-ljud.

Enligt Ericssons uppgift förekommer utom å-ljudet äfven ett annat snarlikt, blandadt af å och ö. Det är sant, att ett sådant grumligt och fult ljud förekommer; men emedan det icke allestädes förnimmes i dessa trakter och dessutom synes utgifvaren ligga närmast å-ljudet, har han icke användt någon särskild beteckning för det samma. I alla fall är det icke samma ljud, som förekommer i nerkiskan.

För öfrigt anmärkes, att det korta a i ordens två sista stafvelser, i synnerhet i den sista, gerna slår öfver i ä, t. ex. e flikkä, (men i best. form flikkä; plur. flikkur, best. flikko, hvilken sistnämnda ändelse äfven förekommer i fjerde deklinationen, der o finnes i den bestämda pluraländelsen af tvåstafviga ord, t. ex. ögo, öro, för ögonen, öronen), att älskä, han älskä (för älskade) mej, han ha älskä (för älskat) mej, älskä mej! I de följande ordspråken, ordstäfven, gåtorna m. m. har likväl utgifvaren tillåtit sig att i några fall använda det mer välljudande a.

A.

Abborkammäre, s. m., sjö, sjöbotten: *han ha kvarterä in sej i abborkammärn*, han ligger på sjöbotten; han har drunknat.

Afrykä, v. n. 4., aflöpa: *ja undrär, hur' de afryker för'n*, huru saken kommer att gå.

Aftval, s. m., aftonvard, på landet vanligen en sup och en smörgås klockan 6 e. m.

Afun(d)sgulä, s. f., afundsjuk, missunsam menniska, mest om barn, som ej vilja dela med sig något godt.

Aktä, v. a. 1., — 1) vakta (kreatur, att de icke gå på olofligt bete); 2) lyda (föräldrar, lärare m. m.); 3) bry sig om: *ja fekk lof te köpä sä(d) åv'n, men de aktä ja inte, för ho va för dyr.*

All, adj., 1) *han ä all nu,* han är nu död; 2) *han ligger inte för allo* (abl.), ej beständigt. *I allo,* sällan *för allo,* i allmänhet.

Allä, förstärkningsord vid superlativer, = allra, t. ex. *allä bäst, allä mest, allä värst.*

Allestans, allestanster, adv., allestädes.

Allmenskä(d), adj., ovanlig, mycket stor: *en allmenskäde bråte; din allmenskäde rakkäre!*

Allmänhet, s. f., *han ligger just inte sjuk för allmänheta heller,* ej ständigt.

Allmänning, s. m., gemensam bädd för flera personer efter ett gänge, syskonbädd.

Allmänt, adv., alldeles: *ho ä allmänt för go(d) åt'n; de ä allmänt för mykke tetaji* (tilltaget).

Al-loppä, s. f., gråsiska.

Alltförjett, alltförett och **alltestajett,** adv., beständigt, immerfort, ideligen: *han saggär alltförjett.*

Allti(d), adv., 1) tidsord; 2) blott förstärkningsord, satt i slutet af en sats: *nókk* (nog) *kan de gå för sej allti(d).*

Allväl, adv. alldeles: *Per ä inte allväl så stor som An(d)ers, fast di ä likä gamlä; du skulle inte taji te allväl så mykke.*

Al-puss, s. m., *la(d)gålspuss,* samling af gödselvatten.

Alsjur, s. n., könsmärke hos honor af boskapskreatur.

Ampernós, s. f., bitter, elak qvinna.

Amprås, v. d. 1., erfara något ampert eller bittert, slita ondt, pinas: A. *de ä allt bra stor syn(d) mä'n nu likkä?* B. *Åh gu(d) vet de, han har ti(d) te amprås, han ä inte för go(d), när'n sätter te.*

Ande, best. sing. **aan(d)n,** s. m., andedrägt, lif: *så länge aan(d)n sitter i'n,* så länge han lefver.

Andel, s. m., *ätter* (efter) *andel,* jemförelsevis; förekommer i förening med komparativer och vanligen i fråga om lefvande varelser.

An(d)ersi(d)ä, s. f., andra sidan.

An(d)erstans, adv. annorstädes.

An(d)erstugä, s. f., 1) helgdagsstuga, gästrum; 2) en grannes närbelägna stuga; folket der kallas *an(d)erstugås.*

Ankä, v. n. 1., längta, ha begär efter något: *ho går å ankär på nå'n ting; ungen ankär ätter sötgröt.*

Ankargulä, i Toresunds socken **ankarkulä,** s. f., 1) hästkrake, skinkmärr; 2) oqvädingsord till menniskor. Ordet är sällsynt.

Ankónä, v. a. 1., *djekeln ankónä (dej),* en mildare svordom.

Ann, räkneord och obest. pron., annan. *Den are båten; den arä stugä,* den andra stugan, = *an(d)erstugä. Di are,* de andre. *Annärs mans barn,* andras barn.

Annakkä, v. a. 1., = *ankónä: djekeln annakkä (dej).*

Annärs, adv., 1) annars, eljes; 2) i slutet af en sats blott förstärkningsord, liksom *allti(d): hva(d) ska du görä nu annärs.*

Annlen(d)s, adv., annorlunda.

Annléss, kompr. *anléssäre,* adv., annorlunda.

Ann-skuttä, v. n. 1., *hin annskuttä,* en mildare svordom; jemf. *ankónä, annakkä.*

Annten, räkneord, den andre. *Försten, anten, treden, fjerden* m. m.

Anntäppä, s. f., inhägnad för rotfrukter på ett trädesgärde. Hägnaden kallas *anntäppsgär(d)sgål.*

Annvägsträ(d)e (från Björnlunda socken), s. n., åkerns körning andra gången med *trä(d)stokk,* då fårorna dragas snedt öfver *trä(d)-fåra,* och gödseln nedmyllas. Här kallas detta att *sne(d)ä.*

Annvörva, adv., i andra hvarfvet, för andra gången: *nu åker ja sta(d) annvörva.*

Apal, s. m., apel, vildapel.

Arditon, räkneord, aderton.

Arvsót, s. f., 1) ärfd sjukdom; 2) dålig egenskap i allmänhet.

Argsibbä, s. f., ilsken, elak qvinna.

Armling, s. m., liten, obetydlig kropp, vanligen om rotfrukter, men äfven om menniskor och djur.

Armstål, s. n., styrka i armarna.

Arpe, s. m., tjockare smutslager, i synnerhet på menniskohuden.

Askfis, s. m., pojke, som gerna trifves vid eller i spisen, nersmord af aska och i allmänhet oren.

Aspe och **haspe,** s. m., häftjern eller häftlänk för *uta(n)läse* (hänglås).

Atter, konj., att.

Axä, v. a. 1., — 1) plocka ax på nybergad åker; 2) tillrättavisa.

Axål, s. m., axel på vagn m. m.

B.

Badd, s. n., 1) stryk, i synnerhet barnaga; 2) gång, tag: *ja skulle ha vari sta(d) än ett badd* (ofta om slagsmål).

Baddä och **baddä på,** v. a. och n., 1., — 1) ge någon stryk, prygla: *ja ska baddä'n; baddä på'n, så blir han nókk folk;* 2) badda in, med handen eller genom värme ingnida salfvor på sjuka kropps-

delar: 3) hastigt röra sig, skynda: *baddä i väg*; 4) gå hastigt och lustigt: *de får baddä,* det får gå.

Baddūs, adv., genast, strax: *du ska springä ätter vatten å de baddus.*

Bak, s. m., första och sista barklotten eller brädet, som fås ur en sågad stock, således kullrigt på ena sidan och platt på den andra.

Bakkbrikkä, s. f., tvärbrant, men ej lång backe på en väg.

Bakkbrännä, s. f., 1) torka i magra gärdesbackar; 2) svinsjukdom, som anses härleda sig från långvarig hetta och torka.

Bakk-hare, s. m., skämtsam eller föraktlig benämning på en backstugusittare.

Bakomskymunnä, äfven **skymunnä,** adv., bortskymdt, afsides och ej rätt synligt: ligga bakomskymunnä.

Bakomtajin, adj., bortkommen, enfaldig, dum: *han ä inte bakomtajin,* han är icke dum (som man tror).

Bak-stól, s. m., *du får sittä i bakstóla* (plur.), du blir tillbakasatt, ringaktad.

Bak-svékklä, icke **baksvekktä,** såsom hos Rietz, s. f., en gallrad rand på baksidan af en stickad strumpa.

Balj, s. n., *sä(d)a går i balj,* sädesaxet börjar bilda sig; säges äfven, då ringar och led börja bilda sig på sädesstånden.

Balk, s. m., upphöjd kant vid en fåra på åkern: *går du fårbalken!* — maning till dragare. *Snöplogbalkar* äro de uppvräkt snödrifvorna på sidorna om en plogad väg.

Balkä, v. a. 1., — 1) *balkä åv,* afbalka, stänga; 2) *balkä i,* timra mellan resta stolpar.

Bang, adj., rädd, modfäld, ofta i nekande sats.

Bankä, se **Bånkä.**

Barä, superl. **barestä,** adv., blott, endast.

Barfotä(d), adj., fattig: *ho ä inte barfotä(d).*

Barkä, v. n. 1., röra sig hastigt, raskt företaga sig något, börja: *barkä i väg, åsta(d),* springa fort, skynda; *barkä ihóp,* rusa på hvarandra; *barkä sta(d) mä någe,* företaga sig, begynna något; *barkä te å slåss,* börja slåss.

Barnä, v. n. 1., föda barn.

Bar-skrabbä(d), adj., mycket fattig: *ho ä inte barskrabbä(d),* hon är icke så fattig; hon har så mycket, att man kan tänka på att fria till henne.

Barsöl, s. n., barnsöl, gästabud vid barndop.

Basä, v. a. 1., — 1) värma i eld: *basä hank,* värma vidjor, så att de lätt låta böja sig till hank; 2) slå, aga (i synnerhet barn).

Basä, v. n. 1., springa, skynda: *basä sta(d), basä i väg;* 2) gå på vinst och förlust: *lät'e basä,* låt det gå; jmf. *baddä.*

Baskä, v. a. 1., lindrigt slå.

Batting, s. m., 1) slant; litet skiljemynt af koppar; 2) barn. i synnerhet oäkta: *di flikkä ha fått sej en batting.*

Baxnäs, v. d. 1., hysa motvilja för ett företag, som man förut beslutat sig till eller icke eger förmåga att utföra, rygga tillbaka, åtra sig: *ja skulle ha vari åt skogen, men ja baxnäs, för de börja snögä så fasli(g)t.*

Behjelpli(g)t, adv., det närmaste lagom, nästan tillräckligt.

Behullin, neutr. **behulli,** adj., behållen, i godt skick.

Behåll, s. n., *nu ä ja i behåll,* nu är jag väl lottad, nöjd.

Bék, s. n., beck; deraf adj. *bekande* och *bekan(d)ste* svart, beck-svart.

Bekajä(d), adj., behäftad (med någon sjukdom); betryckt, ängslig.

Bék-engel, s. m., skämtsam benämning på skomakare.

Bekyttä(d), adj., förlägen, orolig.

Beluxä, v. a. 1., narra, bedraga: *du ha beluxä dej.*

Beluxä(d), adj., bedragen, lurad: *ja tänkte få pengär åv'n, men ja vart illä beluxä(d).*

Bängsä, s. f., tacka, fullväxt får af honkön.

Bénjamin, s. m., skämtsam benämning på en mager mansperson.

Bergknalle och **bergknale,** s. m., liten kal bergshöjd.

Bergtjur, s. m., 1) tjur bland trollens boskap; 2) tjurskallig, envis, oefterrättlig menniska.

Berym, s. n., beröm.

Berå(d), s. n., bekymmer: *ja ä i stort berå(d).*

Bése, s. m., mellansats i sömmar på stöfvelskaft m. m.

Beskuttingen! en mildare svordom.

Beskäftig, adj., som hyser stort förtroende till sig sjelf och sin förmåga.

Beskäl, s. n., starkare än skäl: *på de beskäle gekk ja, å fekk, fekk ja.*

Besmi(d), s. n., besvär, möda: *ja hadde mykke besmi(d) mä den här vangen* (vagnen), *innä ja fekk'n som'n nu ä.*

Bessä, v. n. 1., löpa, vara brunstig, om honor af hund, räf, varg m. fl.

Béstug, adj., ostyrig, svår, elak.

Bét, adj., *han ä inte bet,* han är icke klen, han är driftig; *ho ä inte bet,* hon är ej magtlös, i synnerhet i trolldomsväg; *bli bet,* bli utan, ej få något.

Bétar-skéde, s. n., ställe, der vägfarande gifva sina dragare foder och vederqvicka sig sjelfva, rastställe vid väg; äfven afståndet mellan dessa rastställen.

Béte, s. n., *han har sitt bete der,* han går der och friar, mest utan allvar.

Bét-ske(d) och **bét-ski(d),** s. f. och n., dörrpost, en täljd stock.

som styr en dörrkinning (se *kinning)*; upprättstående plankor på sidorna af en dörröppning för sjelfva dörrens fästande och stängning.

Bétt, s. n., 1) eggen på skärande och stickande verktyg; 2) märke efter bett och styng af ohyra; 3) ohyran sjelf.

Béttä, v. a. 1., spänna eller sätta för: *bettä för hästen; bettä för åkdóne.*

Béttä, v. a. 1., sönderdela, skära sönder i bitar (rotfrukter m. m.).

Bétts-jern, s. n., skärande och stickande verktyg i allmänhet.

Bétvarg, s. m., en tvär och snäsig man, som ger korta och bitande svar.

Bigerning, s. f., frans, veck eller fåll till prydnad omkring eller på kläder.

Bikung, s. m., en man, som är framstående i biskötsel.

Binä, s. f., bena i håret på menniskor.

Binä sej fram, v. r. 1., bana sig väg (genom tät småskog).

Bin(d)sle, s. n., tåg, kedja m. m., hvarmed man binder eller förbinder.

Binge, s. m., 1) lår till förvaring af säd eller mjöl; 2) hög, hop: *sä(d)sbinge, höbinge.*

Bir, s. n., dåligt svagdricka.

Bisä, s. f., hög, massa (af papper, kort m. m.): *lusä bisä.*

Bisse, s. m., tomte, tomtegubbe. *Gammelbisse* är hin onde sjelf.

Bitterstä, adj., superl., minsta, ringaste: *han ligger helä dan å i(d)s inte görä de bitterstä; han fekk inte de bitterstä skal på helä dan.* Ordet förekommer blott i nekande sats.

Bittigä, adv., bittida, tidigt.

Bjeller-skräpp, s. m., pratmakare; vanligen i skämtsam mening.

Bjesse, s. m., 1) stor, grof och stark man; 2) en framstående man: *du måtte tro, att du ä en bjesse.*

Bjugä, bjudä och **bju(d),** impf. **bjö(d)** och **bö(d),** supin. **bjugi** och **bjudi,** v. a., 1) bjuda; 2) **bjugä te,** uppbjuda sin förmåga, försöka; 3) **bjugä på,** ge anbud; **bjugä öfver,** ge högre anbud.

Bjur, s. m., bäfver. Ordet förekommer numera blott i ortnamn, såsom *Bjuringe,* nu *Byringe, Bjurkärr, Bjursätter* m. fl. I gamla tider hafva bäfrar funnits i Södermanland, till och med i Skåne.

Bjäffs, s. n., 1) fransverk o. d. på kläder; 2) trasor.

Bjäl, snusbjäl, s. m., knipläpp, läppsnufva, mullbänk, några nypor snus, som begagnas i stället för tobak och läggas mellan underläppen och tandgården.

Bjälä, v. n. 1., omtala det, som bör förtigas, sqvallra.

Bjölkäs, v. d. 2, se ilsken ut, liksom färdig till anfall: *han går å bjölks;* mest om tjurar, men äfven om ilskna menniskor.

Björke, s. n., upphugget och barkadt björkvirke.

Björk-läkke, s. m., björklake, saft, som om våren tappas ur björkträd och beredes till dricka och vin.

Björn, s. m., 1) *stenbjörn,* stenvagn, låg och stark vagn, som användes till forsling af stenblock; 2) *kälkbjörn,* en sparre eller stör, som är inborrad i *bånken* (banken) och fästes vid *snoken* på meden.

Bla(d)fot, s. m., mansperson med ovanligt stora fötter.

Blaffä, s. f., 1) blåsa eller bläddra på kroppen, hudsår (vanligen något större); 2) smocka, plätt af en obehaglig och orenlig mjuk massa.

Blakk, adj., 1) blek, ljus, ljusgrå till färgen (om hästar, vatten m. m.); 2) urblekt.

Blandóm, i blandóm, adv., ibland, stundom, då och då.

Blan(d)sä(d), s. f., blandning af korn och hafre.

Blast och **blaster,** s. m., stjelk, blad på rotfrukter, såsom kålrötter, potatis, rofvor m. m.

Blékfis, s, m., blek gosse, till utseendet sjuklig, *blek om näbben.*

Blékkä, v. a. o. n. 1., märka träd, med yxa borthugga en remsa af växande träds bark för hemtning af kåda, fällning eller vägledning genom skog.

Blékkä, s. f., 1) ett med yxa inhugget märke i träd, se föregående ord; 2) mindre mått af förtennt jernbleck, jungfrumått, kubiktum: *ge mej e blekkä star(k)t* (bränvin); 3) en insjöfisk, liknande braxen, men mindre och ljusare.

Bli, adj., gles, om väfskedar, i hvilka afståndet mellan *rödra* är för stort för ändamålet: *den här väfski(d)a ho ä för bli.*

Blin(d)styre, s. n., 1) menniska, som är svagsynt; 2) som ej ser upp, ehuru hon ser väl.

Bligä, v. n. 1., se någon stint i ögonen, oblygt eller mycket nyfiket.

Blinkä nitton, 1) föraktlig eller skämtsam benämning på en qvinna, som är kors- eller vindögd; 2) om blinkande svagsynta personer.

Blirä, v. n. 1., med halfslutna ögonlock söka att få se något starkt belyst föremål, plira, med bemödande att se.

Blyhatt, s. m., *ha blyhatt,* vara drucken.

Blåk, s. n., 1) bråk: *ja ha hatt ett fasli(g)t blåk;* 2) block, stort kreatur, ej sällan om en mycket stor qvinna.

Blåkä, v. n. 1., — 1) arbeta strängt; 2) snöga mycket: *de blåkär nir.*

Blåk-stor, adj., blockstor, ovanligt stor.

Blåne, s. m., blånad, märke efter slag eller stöt.

Blås, s. n., bloss.

Blåsångä, v. n. 1., *de blåsångär,* det blåser svagt, det drar.

Blädjä och **blä(d),** v. n. 3., bläddra, i böcker, handlingar m. m.

Blämmä, s. f., 1) blemma, blåsa i huden; 2) ömtålig, kinkig person, mest om barn.

Blängä, v. n. 2., kasta vreda ögonkast, rättfram eller från sidan.

Blänkä, v. a. 2., groftälja, bila timmer för upplag till torkning.

Bläsug, adj., drucken.

Blöt, adj., 1) mjuk, klen, om liar och andra eggjern: *blöt i baken;* 2) svag, om menniskor.

Bó, s. n., 1) bostad, menniskors och djurs: *fogelbo, maskbo;* 2) kärnhus i frukt: *kärnbo.*

Boffsä, s. f., massa: *e boffsä mä snö.*

Bokk, s. m., 1) skräddare, i skämtsam mening; 2) en smalare stock eller skåre med fyra fötter, på hvilken timmer upplägges till täljning.

Bokkbla(d), s. n., liljekonvalje och blad deraf.

Bóknä, v. n. 1., börja ruttna, om frukt och matvaror: *päronä ha boknä.*

Bóknä(d), adj., om frukt, som börjat ruttna.

Ból, s. n., 1) bord i vanlig mening; 2) bord, kringgående skärm på nedre delen af en hatt; 3) bord, gård och tillhörande jord m. m.: *de ä go(d)t höbol te gåln; prestbol; vattbol,* tillgång på vatten.

Bónä, v. a. 1., rusta i ordning, pyssla om: *bonä um någon; nu ha di rikti(g)t bonä på'n,* nu ha de pelsat eller klädt på honom dugtigt.

Bón(d)plåt, s. m., sedel på sexton skilling riksgäldsmynt, numera aflyst.

Bortanes, adv., borta: *der bortanes, dennä bortä.*

Bortäst, adj. superl., längst bort varande, aflägsnast.

Bortkummin, äfven **bortbytt,** adj., 1) bortkommen, virrig, förvirrad: *han ä alldeles bortkummin;* 2) enfaldig, dum: *ho ä inte bortkummin.*

Bortkälä(d), adj., 1) bortfrusen, frostskadad, om rotfrukter m. m.; 2) bortklemad.

Borttagen, adj., förlamad.

Botten, s. m., botten: *de ä fälle botten i'n, fast de ä långt ätter'n,* ehuru han är glupsk, är han likväl icke omättlig; 2) blindtarmen hos idislande djur.

Bottenkorf, s. m., liten och tjock mansperson.

Bottnä, v. a. 1. — 1) sätta botten i kärl, skor m. m.; 2) gräfva upp botten i diken.

Bottnä, v. n. 1., nå botten i vatten med fötterna, utan att det går öfver hufvudet.

Bradig och **bradiger,** vanligen i bestämd form, adj., bra, dugtig, om växt och styrka: *han ä bradigä pojken; di ä bradigä nökk.*

Brakä, s. f., bräcka, spricka i jern.

Brakä, v, n. 1., stanna och stryka baklänges, om hästar.

Brak-lag, s. n., olag hos hästar, som stanna eller stegra sig och ej vilja gå framåt, utan stryka baklänges: *hästen har braklage.*

Brassenókk, adv., bra nog, någorlunda bra.

Brassingen, adv., bra: *de va brassingen.*

Braverä, v. n. 1., lefva på stor fot utan erforderliga tillgångar eller egenskaper.

Braxenfliä, s. f., mindre braxen.

Braxenpankä, s. f., lika med föregående.

Bre(d) och **bre(d)ä,** v. a. 3., — 1) breda, utbreda: *bre(d) lin:* 2) *gå å bre(d)* med något, som man bör dölja, visa det; 3) *bre(d) på,* träta på någon; 4) *bre(d) på,* slå eftertryckligt; 5) *bre(d) ut* elakheter, sqvallra.

Bre(d)slä, linbre(d)slä, s. f., plats med utbredt lin.

Brikkä, s. f., bringa, bröst: *yppen i brikkä,* barbröstad eller med öppen väst.

Brikk-stöt, s. m., stöt, skuffning i bröstet.

Brink-hånk, s. m., jernkedja, som sättes på kälkmedar, för att sakta farten i backar.

Brist, s. m., vrist, fotvrist.

Bróä, v. a. o. n. 1., — 1) lägga bro; 2) *broä un(d)er,* intaga förtäring före den egentliga måltiden.

Brókug, adj., fläckig.

Bromm, s. m., skarp kant, som uppkommer vid metallers bearbetning med borr, svarf m. m.

Brommä, brommä opp, v. n. 1., rodna, om bölder och svullnader, som börja bli inflammerade.

Broms, s. m., svag krutpatron.

Bromsä, v. n., och **bromsä sej,** v. r. 1., visa sig ond.

Broms- eller **brömsbulä,** s. f., knöl på kreaturs rygg, förorsakad af bromsars styng.

Bru(d)sätä, s. f., qvinna, som kläder en brud.

Brusä, v. n. 1., utan försyn rusa; *brusä fram* eller *emot,* rusa på någon.

Brusug, adj., 1) rödbrusig, röd och uppblåst i ansigtet; 2) äfven *fribrusug,* hurtig och munter till lynnet.

Bryllä, v. n. 1., ha hufvudbry, bekymmer: *de bryllär ja inte mä,* det bryr jag mig icke om.

Brå(d), kompr. **brå(d)äre,** superl. **brå(d)äst,** adj., bråd, hastig, skyndsam: *ho ä inte så brå(d) åv sej*; *de ä brå(d)äre te körä i åkern, än te åkä åt sta(d)n,* det är mer brådt om att köra m. m. **I brådo:** *de sker inte i brådo,* det sker icke snart.

Brå(d)ras och **brå(d)rask,** s. n., förekomma endast i nekande sats och bestämd form: *han kommer inte hit i brå(d)rase,* han kommer icke snart; jmf. *i brådo* under *brå(d).*

Bråkä, 1) v. a. 1., bryta, bräcka: *bråkä lin*, genom bräckning bereda det; 2) v. n., tillställa oreda, gorma, gräla.

Brås, v. d. 3., — 1) ha ett visst anlag: *ho ä nókk bra; men de brås henne, att ho ä somnug; de brås honom;* 2) *brås på,* likna, oftast om själsegenskaper.

Bråte, s. m., 1) hop, hög, mängd af hvarjehanda saker: *en allmenskäde bråte;* 2) vild skogstrakt: *Riby bråte; bråta* (pl.) *å Rokklänna.*

Bräkä, v. n. 2., — 1) stå bredt med benen; 2) tala skräflande, oanständigt.

Bräk-bäx eller **-byx, -böx,** s. m., skräflande, skrytsam manssperson.

Bräkk, s. n., *de ä inte bräkk um de här,* det är tvärsäkert hvad jag sagt.

Bräntä, s. f., sluttning på väg eller mark.

Brö(d)korgär, s. m. pl., barnen i ett hus: *di här ä minä brö(d)korgär.*

Brö(d)skutä, äfven **gresslä, brö(d)gresslä,** s. f., grissla, brödspade af trä, med hvilken bröd insättes i ugnen till gräddning.

Bröte, s. n., 1) mödosamt, strängt arbete: *ja ha just gjort ett rikti(g)t bröte se'n aftvalsdags;* 2) underlag, stöd för häfstång vid stenlyftning m. m.

Buding, s. m., 1) kroppstycket af skjorta eller särk; 2) öfverdelen *(ufdeln)* af ett qvinnolintyg ned till midjan, förr vanligen af lärft *(lärrt)* med nedre delen *(ni(d)adeln)* af *ensmöj(d)t* tyg.

Buffä och **bufflä,** v. a. 1., stöta, knuffa, ofta om bockar och gumsar.

Buge, s. m., båge, fönsterbåge.

Bugt, s. m., *varä i bugt,* vara i en kinkig ställning, vara invecklad i slagsmål, trätor m. m.

Bukfyllä, s. f., mat, som väl fyller magen, men ger föga kraftig näring.

Bukref, s. n., magplåga, kolik.

Buk-sorg, s. f., häftigt begär efter mat, onaturlig hunger.

Buk-sork, s. m., menniska eller djur med en ovanligt stor mage.

Buk-trissä, s. f., qvinna eller hondjur med en mycket stor mage, till följd af drägtighet eller mycken ätning.

Bukug, adj., 1) storbukig, matstinn; 2) drägtig, hafvande.

Bulen (buuln), adj., eg. svullen; 1) om säd, som ej är torrmogen; 2) om en mogen varböld.

Bulkug, adj., knölig, bucklig, om tunna kärl af koppar, jernbleck m. m., som blifvit stötta.

Bullerhofvä(d), adj., om hästar, som hafva underkullriga hofvar, så att de äro svåra att sko, emedan vanliga hästskor ej vilja passa.

Bullersupä, s. f., grynsoppa med ikokta sönderhackade ben.

Bulthjul, s. n., hjul, som i stället för flata inhuggna ekrar har tjocka runda pinnar, vanligen sigsagformigt, inborrade i nafvet; de förekomma numera sällan.

Bums, adv., 1) genast; 2) rakt i, rakt på.

Bunk och **bunke,** s. m., 1) ett stycke ängsmark, som blifvit kringgånget med några lieslag; 2) *skogsbunk,* en afskild skogsmark, skogspark; 3) block af rund eller snarlik form.

Bunt, s. m., *stå bunt,* äfven *stå rote,* stå stadigt, säges om förmågan att kunna reda sig efter intagen stark förplägning.

Burgen (hårdt g), adj., mätt, välplägad.

Burker, s. m., tjock, vanligen äldre man.

Burrä, v. n. 1., surra, om humlor, stora getingar m. m.

Burrä ut sej, v. r. 1., vara ruggig, resa sig, stå ut, om borst, fjäder, fjäll, t. ex. på torra grankottar m. m.

Burrug, adj., ruggig, se föregående.

Burug, adj., pipig, porös, såsom ost, väljäst bröd m. m.

Bus, adv., genast, på stund: *ja sa ät'a å ho gekk sta(d) bus.*

Busä, v. n. 1., — 1) fara fram blindt, rusa; 2) *busä nir,* störta ned i vatten, vanligen genom skör is.

Buse, s. m., skrämmande eller afskräckande varelse, öfvermensklig eller mensklig: 1) spöke, troll, äfven *mörkbuse,* hvarmed man skrämmer ostyriga och elaka barn; 2) afskräckande eller sträng man, t. ex. mot familj, underhafvande m. m.; 3) *skogsbuse,* skogvaktare, en skräck för tjufskyttar och skogsåverkare; 4) *flåbuse,* hudafdragare, numera äfven hästslagtare, ett yrke, som börjar att af allmogen anses med mindre afsky än förr; 5) *hamnbuse,* begagnas äfven om afsigkomna sluskiga landtbor och kringstrykande trashankar; 6) *rällbuse* (railbuse), jernvägsarbetare, ingalunda väl anskrifna hos allmogen.

Busk, s. m., *hugga busk,* rödja buskbeväxt mark.

Buskäblyg, adj., försynt, rädd, vanligen i nekande sats.

Buss, s. m., hurtig karl: *karäbuss,* en dugtig och hurtig karl.

Buss, buss, bussilantä eller **hoppilantä,** smekord, då man hissar och roar sig med mindre barn.

Bussu(g)t, adv., bra, väl handladt.

But och **bute,** s. m., 1) stycke, klump, såsom *isbut, jolbut, molnbut;* 2) en kringgången skogs- eller ängsbit; jmf. *bunk.*

Byggä, 1) v. a. 2., laga: *byggä nät; byggä väf,* laga väf genom att hopknyta brustet varpgarn eller solf; 2) v. n., *de bygger för regn,* molnen skocka sig och hota med regn.

Byggrassje, s. n., bygge, byggnadsföretag.

Byltä, byltä ihop, v. a. 1., göra ett bylte af trasor, våta kläder, vått gräs m. m.

Byrä, 1) v. n. 2., surna, få bismak, om träkärl: *tunna ligger å*

byr; 2) v. a., *byrä ur,* genom kokhett vatten eller annat medel utdraga syra m. m. ur träkärl.

Byrakkä, s. f., en liten flaska, som rymmer omkring fem kubiktum bränvin och medföres till traktering utom hus.

Byssens, för **byns,** best. gen. af by, s. m., *helä byssens kritter.*

Bytä å kytä, v. n., drifva byte med orättfånget gods, tills den bytande derigenom råkar ut för obehag.

Byte, s. n., *de sistä byte,* slutet.

Byting, s. m., *pojkbyting,* liten gosse (i god mening), elak pojke (i ond mening); 2) *bortbyting, vanbyting,* barn af troll, som af dessa blifvit utbytta mot menniskors barn.

Bå(d), s. n., bud.

Bå(d)ä, v. a. 1., bjuda: *de bå(d)äs inte på.*

Bå(d)kafle, s. m., fordom en träkafle, nu en lista med deras namn, som uppbudas till skallgång, släckning af skogseld m. m.

Bågä och **bå(d)ä,** pron., räkn., pl., båda, begge: *bågä två.*

Bågä, s. f., smocka, mindre hög af träck eller annan orenlighet, mjuk, men ej flytande.

Bål, s. m., den egentliga kroppen, utom hufvud och lemmar: *mi(d)t* öfver *båln,* midt öfver magen.

Bålde, s. m., 1) bulnad, som varar sig; 2) utväxt, knöl på träd: *albålde.*

Bål-fa(r)li(g), adj., mycket farlig.

Bålkäs och **bjålkäs,** v. d., se bjölkäs.

Bålnä, v. n. 1., bulna.

Bånge, s. m., bagne, (krokig) gren.

Bånglä, v. n. 1., slänga och dänga med någon *bånglug* persedel.

Bånglä, s. f., stor, groft ljudande skälla, koskälla.

Bånglug, adj., ovig att handtera, skrymmande.

Bångstyrug, adj., ostyrig, vild, isynnerhet om tjurar och oxar.

Bånkä, v. a. och n. 1., bulta, slå: *bånkä på'n! bånkä på döra! di står på logen å bånkär,* slå hårdt och långsamt med slagorna i loggolfvet.

Bånke, s. m., tvärslå på en släde eller kälke, hvarpå lasset hvilar; jmf. *björn, fjettre.* På vagnen finnes *le(d)bånke.*

Bår, s. n., barr af en, gran, tall.

Bår, s. m. och n., borr.

Bårstä sej, v. r. 1., — 1) resa borst; 2) vara stursk, öfvermodig.

Båssä, s. f., bössa.

Båssä i sej, v. r. 1., äta omåttligt, glupskt.

Båt, s. m., *skjutä ut båten,* gå till grannarna, sedan man länge varit hemma.

Båtä, v. n. 1., förslå: *de båtär inte.*

Bäl och **bal,** s. m., rede, lägerplats, der höns kläcka sina ägg: *äggbäl;* äfven *grisbäl* förekommer.

Bälä, v. a. 1., bära: *gå å bälä,* bära och flytta saker utan ordning och ändamål.

Bälgä (**bäljä**), 1) v. r. 1., *bäljä i sej,* äta glupskt eller dricka omåttligt; 2) v. n., *bäljä mä ögo,* se stint ut, se ond ut.

Bälg-ögd, adj., stinnögd, med stora utstående ögon.

Bän(d), s. n., kläm, spänning: *sittä i bän(d),* sitta fast, så att något ej kan komma löst.

Bän(d)ä, 1) v. n. 2., sitta trångt, göra motstånd genom svällning, spänstighet m. m.; 2) v. a., *bän(d)ä opp,* bryta upp en dörr eller ett lock, som sitter hårdt fast.

Bän(d)e, s. n., se **ostbän(d)e.**

Bängel, s. m., lång mansperson.

Bänkä te, v. n. 1., stöka oordentligt till, rumla om med bord och bänkar, om barn.

Bärä, v. a., r. och n. 4., — A) v. a. — 1) bära, föra: *bärä fram* en helsning eller sqvaller; *bärä kring* sqvaller; 2) bära, alstra, frambringa, om jorden; 3) bära, föda, kalfva (om kor); 4) *bärä i sej,* äta dugtigt; 5) *bärä i väf,* om inslag i ränningen: *ja ska bärä rö(d)t garn i väfven;* 6) *bärä opp* ovett, mottaga snäsor, mest oförskyldt eller för andras räkning. — B) v. r., 1) *bärä sej,* passa, löna sig; 2) *bärä sej åt,* skicka sig, uppföra sig: *du ha buri dej vakkert åt,* du har handlat illa. — C) v. n., oftast impers., 1) *bärä i hop,* a) passa, slå in, gå an; b) komma i tvist eller slagsmål: *de bar i hop å slåss;* 2) *bärä i håll,* passa, gå an; 3) *bärä i väg: nu bär de i väg,* nu sker afresan; äfven pers. *nu bär di i väg,* nu afresa de; 4) *bärä nir,* a) om is, som brister; b) om starkt snöfall eller regn; 5) *bärä på,* vanl. dep., *de bärs inte på,* det bjudes icke; 6) *bärä på tok,* gå illa; 7) *bärä te,* a) hända, inträffa; b) börja: *nu ska de fälle bärä te än(d)tligen;* c) fortsätta något påbörjadt: *nu ska de fälle bärä te igen;* 8) *bärä åt,* vara tillfälle till, vara möjligt, verkställbart; 9) *bärä åt skogen,* gå illa.

Bärgä (bärjä) **sej,** v. r. 1., — 1) undgå, slippa: *han bärgä sej för stryk;* 2) *bärgä i sej,* äta dugtigt.

Bökä, v. a. 2., byka, tvätta.

Bölä, s. f., börda.

Bölä, v. a. 1., göra kort och trubbig slip, bett eller egg på *bettsjern.*

Böle, s. n., 1) *källarböle,* trävirket öfver en källare, på hvilket fyllningen är lagd; 2) *harfböle, vältböle,* trävirket eller monteringen till harf eller vält.

Bös, böser och **böst,** adj., ond, knarrig.

Böstä, v. n. 1., — 1) strängt arbeta; 2) vara orolig eller ond och gifva yttringar deraf.

Böste, s. n., frambog på ett slagtadt svin, svinbog.

Böxä åv, v. n. 1., lunka, luffa, springa tungt: *han kom böxän(d)es,* han kom luffande.

D.

Dag-ran(d), s. f., ljus strimma i öster, bådande dagens ankomst, gryning.

Dagsme(d)ä och **dagsme(d)jä (dagsmäjä),** s. f., solens upptinande verkan på is och snö under vintern och våren, isynnerhet vid middagstiden: *i år ha snön gått åv mä barä dagsme(d)jä,* d. v. s. solvärmen vid middagstiden har verkat det, ej ihållande töväder.

Dal, s. m., 1) *jemmerdal,* så kallas en pjunkig karl, som ständigt jemrar sig och misströstar; 2) *klumpendal,* ovig, lunsig karl; 3) *rankendal,* en lång, skrånglig karl utan styrsel på kroppen.

Daler, s. m., *de va dalern,* en mildare svordom.

Dalk, s. m., 1) oöm knöl i köttet; 2) knöl, utväxt på hvad som helst.

Dalkärshatt, s. m., blå hyacint.

Dammä, 1) v. a. 1., *dammä på,* dugtigt slå någon; 2) v. n., a) *dammä sta(d),* slå till; b) *dammä sta(d)* eller *i väg,* springa; c) *dammä i bakken* eller *i kull,* falla omkull (häftigt).

Dana, best. pl. m., dagarna: *nu um dana* (Toresunds socken).

Dangel, 1) *långdangel.* s. m., långskrånglig karl eller pojke med ostadig gång; 2) långt vekt föremål i allmänhet.

Danglä, v. n. 1., vackla hit och dit, slänga, gå ostadigt: *han går å danglär; hva(d) ska pojken gå å danglä mä lien ätter.*

Dann, adj., beskaffad, i ond mening elak, svår m. m. Ordet förekommer i många bemärkelser, både goda och onda, isynnerhet med afseende på böjelser och egenskaper: *han ä för dann te supä,* han super för mycket; *de ä för dannt,* det är för illa; *de ä så dannt, så ja törs inte talä um'e; pojken ä så dann, så ja vet mej ingen ra(d) för'n,* han är så ostyrig, elak m. m.

Dannä (Länna socken), **dennä, dennase,** adv., der.

Dask, s. n., 1) lindrigt slag, litet stryk, smäll; 2) småregn med afbrott.

Dask, s. n., dåligt bakverk, såsom ojäst bröd: *de där ä barä daske.*

Daskä, v. a. 1., lindrigt slå, smälla på, i synnerhet barn: *ja ska daska'n, daskä på'n* eller *te'n e smulä;* 2) småregna med afbrott; 3) *tvättä å daskä,* tvätta och göra det illa.

Demmeså, enligt Rietz möjligen sammandraget af *de ä mä de så,* kanske af *derme(d) så,* en öfverflödig och förstärkande konj. i slutet af en sats: *ja va tvungen te ha pengär åv'a, för si ja skulle köpä mej e ko demmeså.* Ordet är nu sällsynt och användes blott af gammalt folk.

Den, pron., *de vore fälle den* (= hin med långt i, = hin håle, fan), *om du inte ska sätä.*

Di, pron., de.

Dimpä, damp, dumpi, v. n., falla tungt, hastigt eller oförmodadt.

Dink, s. n., ojäst, dåligt bröd, som torkadt blir henigt.

Dinkä ihop, v. a. 1., dåligt tillreda bakverk.

Dinkug, adj., ojäst och dåligt bakad, om bröd, som torkadt blir henigt: *limpo ä dinkugä; vårt brö(d) ä dinku(g)t.*

Diskvant, s. f., disktvätterska vid gästabud, en af mången eftersträfvad befattning för de många öfverblifna smakbitarnes skull.

Diss, adv., dess, desto, ju: *diss mir han drakk, diss torstugäre var(d)t han.*

Diss, s. m., spene, patt, bröstvårta.

Dissä, v. a. 1., dia, patta, suga.

Ditt å datt, hvarjehanda saker, det ena med det andra, det ena efter det andra: *han talte om ditt å datt; ho nämnde hvarken ditt eller datt,* hvarken ett eller annat.

Dóklament, s. n., 1) dokument, handling; 2) hvarjehanda redskap.

Dom, pron., de, dem.

Dóm, s. m., *de ä inte mångä domär um'n,* det är icke mycket att tala om honom, han är icke mycket värd.

Domderä, v. n. 1., gorma, stoja, ryta, svärja.

Dómeda(g)sarbete, s. n., svårt arbete, hvartill åtgår lång tid.

Dómeda(g)sóttä, s. f., *ho blir gift i domeda(g)sottä,* d. v. s. aldrig.

Dón, pl. lika, s. n., redskap, verktyg, hvarjehanda saker: *de ä en* (enahanda) *don,* det är sak samma, det är detsamma; ordspråk: *de ä dón ätter person,* det ena passar till det andra; 2) genitalia.

Dóning, s. f., vanligen pl. *dóningär,* redskap, verktyg.

Dopp, s. n., 1) doppning: *hva(d) ä de för dopp på dej,* låt bli detta; 2) sås, spad, att doppa i.

Dra, v. a. och n. 4., draga, släpa, m. m., 1) *dra ens,* komma öfverens; 2) *dra fingerkrok,* en täfling i fingerstyrka; 3) *dra i skruf,* göra onödiga förbehåll, misstänka; 4) *dra i väg,* aflägsna sig, afresa; 5) *dra ihop,* bli hafvande, om qvinnor, när det *nappat;* 6) *dra in haka,* vanligen en tillrättavisning: kom ej fram med sådant som jag ej tål; 7) *dra in skylten,* sluta, upphöra; 8) *dra känsel på någon,*

tycka sig igenkänna någon; 9) *dra på,* med tonen på prep., arbeta ifrigt, raska på; *dra på vattenlukka,* i uppmaning, låt ditt tal flöda, prata på; 10) *dra på något,* med tonen på verbet, ej vilja ut med något, tveka; *dra på bena,* vara senfärdig, lat; *dra på läsninga,* läsa långsamt och dåligt; 11) *dra sej,* v. r., latas: *liggä å dra sej;* 12) *dra sej opp,* v. r., bringa sig upp till välstånd m. m.; 13) *dra sta(d),* börja; 14) *dra te,* börja, slå till; *dra te en matäre,* svärja en grof ed; 15) *dra timmerstokkär,* snarka hårdt; 16) *dra veven,* bli utan, gå miste om något; 17) *dra åt skogen,* tillrättavisande: gå din väg eller tig, kom ej fram med sådant opassande tal; 18) *dra öro åt sej,* bli orolig, rädd för hvad som hända kan, i synnerhet då man är felaktig.

Drag, s. n., 1) tidpunkt: *i de här drage,* ungefär vid denna tiden; 2) ett fiskredskap, som liknar ryggsidan af en fisk med kroken fästad under stjerten och släpas vid en lång ref efter båten, i hvilken man ror; 3) bodrägt, hustjufnad: *drag i huse;* 4) mossfog mellan timmerstockarne i en vägg, en urskålning i hvarje öfre stock, så att han passar till den undre runda; 5) kloverktyg, hvarmed stockarne sammanpassas.

Dragbalk, s. m., skilnad, brytning, öfvergång från ett tidskifte till ett annat.

Drake, s. m., 1) vidunderlig flygande orm; 2) lyktgubbe, luft-eld. i synnerhet i kärrtrakter.

Dramm, s. m., en stor sup bränvin.

Drankoxe, s. m., en lunsig, drumlig och lat karl.

Dras, v. d. 4., täfla, vara nästan jemförlig: *di der dras om åldern; vårä pojkär dras om längda;* 2) tvista, på allvar eller skämt, träta, gnabbas; 3) om hästar i par, som under loppet streta åt hvar sin sida; 4) arbeta, kämpa med, besväras af: *ja dras mä snuvä.*

Drasut, drasutäre, s. m., stor, dugtig person, äfven om djur.

Dra-vale, s. m., klumpig, lat och sysslolös karl.

Drikksle, s. n., allt drickbart, som släcker törsten, vanligen *mjölkblan(d),* blandning af mjölk och vatten.

Druff, s. m., stark, skakande stöt, utan att blånad eller blodvite följer: *han fekk en druff, så han trillä ikull.*

Drul, bon(d)drul, s. m., ovig, klumpig och lat menniska.

Drumlug, adj., ovig, klumpig och senfärdig i sina rörelser.

Drummel, s. m., 1) ovig, otymplig, senfärdig menniska; 2) liten halfrund låda bakpå slädstol eller vagnskorg.

Drunt, s. m., 1) fjärt: *brakdrunt;* 2) grof, ohyfsad mansperson: *bon(d)drunt.*

Druntä (af **drunt,** tjockändan af en slaga), v. a. 1., slå med knytnäfven: *han druntä på dom.*

Druss, s. m., skuffning, hvarigenom man rubbas ur sin ställning.

Drussä, v. n. 1., röra sig, springa långsamt och tungt: *ho kom drussandes.*

Drussä, s. f., 1) ovig, klumpig och senfärdig qvinna: *te la(d)-gålsdrussä kan ho nókk dugä, men inte te grythyvel* (köksa); 2) vagga med höga, mycket böjda medar, så att hon gör stora *hiss,* då hon är satt i gång.

Drygfödd, adj., svår att föda, som äter mer än andra.

Drygsel, s. f., egenskapen att räcka länge: *de ä inga drygsel mä mjöle.*

Drykä, v, a. 2 o. 4., slå till: *drykä te någon; drykä sta(d).*

Dryp, s. m., tår, sqvätt: *en liten dryp,* en liten tår bränvin. dock så pass stor, att han kan räcka till åt en och annan.

Dråg, s. n., kärraktig dal mellan berg; sumpig mark.

Dråp, s. n., dropp, takdropp genom bristfällighet i taket.

Dråsä, v. n. 1., falla ned i mängd, hoptals: *sä(d)a dråsär ur* (axen); *snön dråsär nir; lössa dråsär om'n;* äfven om flera sammanträffande olyckor.

Dråse, s. m., sädeshög, tröskad, men vanligen orensad.

Dräbblä, v. a. och n. 1., ovårdsamt handtera våta varor i ett hushåll, spilla, slaska bort.

Drägli(g), adj., som kan fördragas, medgifvas, tålas: *An(d)ers ville förr varä likkre än Olle, men nu ä han drägli(g); de vore fälle drägli(g)t te hjelpä'na nu, när ho ä fatti(g).*

Drällä, v. a. 1., af ovårdsamhet låta falla, spilla; tappa eller lägga efter sig, bortslarfva: *han drällär mä korne; ho drällär hö ätter sej.*

Drämmä, v. a. 1., liktydigt med *drällä.*

Drätt, s. m., parskaklar.

Drättug, adj., drägtig, om stokreatur.

Drög, s. f., 1) grof, låg och oskodd kälke för forsling af stenkol, ved m. m.: *stendrög, koldrög* m. m.; 2) senfärdig, trög menniska, som icke i(d)s röra på sig.

Drönä, v. n. 1., sakta råma, böla, såsom då boskapen längtar efter foder.

Dufbrudd, s. m., välluktande gräs på ängar och sank mark (vårbrodd?).

Dufven, adj., olustig, domnad, matt, om menniskor och djur.

Dugä, dåger, dög och **dågde, dågt,** v. n., *de där tage hette dugä,* det var ett dugtigt tag.

Dugg, s. n., mycket liten regndroppe: *al(d)ri ett dugg,* ej det ringaste.

Dumrik, s. m., dum, enfaldig menniska.

Dum-snut, s. m., 1) en fogel af domherreslägtet, sidensvans, som är så *enfaldig*, att man kan sätta en snara om hans hals och draga ned honom ur trädet, der han sitter; 2) dum menniska.

Dundergrön å blixterblå, adj., skämtsam uppgift på någon färg, om hvilkens utseende man ej vill eller ej kan ge upplysning.

Dunkä, 1) v. n. 1., ljuda doft, såsom af slag på afstånd, bulta: *de dunkär i öro;* 2) v. a., bulta på, slå på, så att ett doft ljud höres: *dunkä på dörra!*

Dunken, dunkig och **dunkug,** adj., fuktig: *de ä dunki i vä(d)re,* det är tjockt och fuktigt i luften, ehuru icke töcknigt.

Duns, s. m., ljud af något, som faller tungt, doft ljud. Deraf verbet *dunsä: de dunsä te just en fasli(g) duns.*

Durä, v. n. 1., — 1) vara ihärdig, hålla i: *durä å supä,* sitta länge och intaga småsupar; 2) ihållande småregna, duggregna.

Durk, adv., fullkomligt, alldeles: *de ä durk omöjli(g)t; de va durk bant skräpe.*

Durkdikt, adj. och adv., alldeles tät, väl passande i fog.

Durknejä, numera vanligen **durksy,** v. a. 1., genomsy kransen kring klacken på skodon.

Dus, s. n., buller, porling, sjudning: *gryta kokär i fullt dus,* grytan kokar, så att det *puttrar* och sjuder.

Dusk, s. n., småregn, ihållande och något hårdare än duggregn.

Duskä, v. n. 1., småregna, se *dusk.*

Duskug, adj., småregnig: *dusku(g)t vä(d)r.*

Dyflä, v. n. 1., trista, munhuggas, träta: *di dyflä å svor.*

Dygd, s. f., god egenskap, duglighet, kraft: *de ä dygda på kritterer, när di ligger å äter.*

Dygnande, adj., *de sker hvar evigä dygnande da(g),* det sker dagligdags, oupphörligt hvar enda dag.

Dykä, dykte och **dök, dyki,** v. n., springa fort.

Dymling, s. m., rund tapp af trä, hvarmed vid timring stockarne sammanfästas.

Dymlingsbår, s. m., en $1^1/_4$ till $1^1/_2$ tum grof borr, med hvilken hål göras för dymlingar.

Dymmel-oxe, s. m., en person, som sofver länge under dymmelveckan.

Dyngfnys, s. m., larfven af tordyfvel.

Dyngorm, s. m., snok, tomtorm, som väl trifves i dynghögar. Han hyllas af allmogen och skadas ej gerna.

Dålsgo(d), adj., inbunden; egensinnig, envis, som ej rättar sig efter andra, vanligen om djur, i synnerhet om tjurar, någon gång äfven om menniskor.

Dåndimp, s. m., svimning; äfven *hönsdån,* lindrigare svimning.

Dånkä, 1) v. a. 1., slå: *han dånkä på'n, men han ga inte mykke om'e*; 2) v. n., ljuda doft af slag, bultningar m. m.: *de dånkär på logen.*

Dårä, v. a. 1., spå någon ondt. Göken säges dåra den, som om våren hör honom på fastande mage, och derföre bör man ej gå ut, innan man bitit i bröd.

Dåsug, adj., trög, sömnig, olustig, i synnerhet under tryckande sommarvärme.

Däfven, adj., fuktig, våt, ehuru ej drypande.

Däljä, s. f., mindre fördjupning i marken, åker eller äng (Ö. Rekarne).

Dälsnä, s. f., dalsänkning på slät mark, i synnerhet i skog: större än *däljä.*

Dängä, 1) v. a. 2., slå ovarsamt och med eftertryck: *han dängde på'n, så han skrek;* 2) v. n., springa.

Dödöljä, s. f., trög och lat qvinna, som är fåordig i tal och svar.

Döf-örä, s. n., ouppmärksam person, som ej hör på hvad man säger.

Dökälkär, s. pl. m., skridskor.

Dörjä, v. n. 1., — 1) skyndsamt och med buller springa af och an; 2) träta och bullra, i synnerhet om grälsjuka qvinnor.

Dös, s. f., tjock, lunsig qvinna.

Dö-varg, s. m., eggjern, som ej har lätt skärande bett.

E.

E, 1) fem. af *en,* t. ex. *e flikkä;* 2) neutr. för *det: där har du e,* der har du det.

Effsing, s. m., sista lemningen af varpgarnet i en nedklippt väf.

Egel (égel), s. m., igel.

Eglä, s. f., igel (Toresunds socken).

Egennyttiger, adj., 1) snål; 2) ogin, ohjelpsam; 3) egensinnig, lat, trög, om både menniskor och djur: *hästen ä egennyttiger i bakka.*

Eggvällä, v. a., etsa ett förut stålsatt eggjern.

Ekre, s. m., hjuleker.

Ek-lungä, pl. **-ur,** s. f., bredbladig och grönaktig lafart, som växer på ekstammar.

El(d)slukken, adj., slocknad, kraftlös, förbi, slut: *de ä el(d)-slukki.*

Elfbläst, s. m., en sjukdom, nässelfeber, vållad af förtörnade elfvor; botas genom trolleri.

Ellest, adv., eljes, annars: tillägges stundom i slutet af en sats ·r eftertrycks skull.

Emsam, emsammen, adj., ensam.

En, pron. indef., 1) en viss, någon, pl. *enä: hva(d) ä di där ·r enä! di ä enä satär te gno;* 2) man: *en går fortäre än en åker,* ·· *vägen ä svår;* 3) — han, honom.

Enbétt, adv., med en dragare: *åkä énbétt.*

Enderst, adj. superl., endast: *de énderstä ja har*, det enda ·odaste) jag har.

En-korn, s. n., hör till fröredningen på enbusken och begagnas af »klokt folk» såsom botemedel för frossa m. m.

Enlätt, adj., af en färg, enfärgad.

Ensammen, pl. **énsamnä**, adj., ensam, ensamme.

En-smöjd, adj., om väf med enkelt garn för hvarje rö: *énsmöjdt* ·. entränning: 2) sorgbunden, ledsen, misslynt: *se énsmöjd ut.*

Enstilling, s. m., ensam stående varelse: 1) ungkarl; 2) ett en·samt stående växtstånd m. m.

Enstöding och **énstöring**, s. m., ensam lefvande, lefvande för ·z sjelf.

En-tómme, s. n., och **éntómhet**, s. f., ensamhet, enrum: *ja* ·. *i éntómme* eller *i éntómheta,* jag gick ensam och tankfull, för ·:: begrunda något.

Erän, erät, erä, äfven **jerän, jerät, jerä**, pron., eder, edert, ·:ra.

Etter (ätter) och **ett** (ätt), prep., efter: det förra brukas stund·. i slutet af en sats för eftertrycks skull: *hva(d) ska du görä så ·r ätter;* det senare användes i sammansättningar, t. ex. *ettfäl, ett·d', ettlank.*

Etter (ätter), konj., efter, efter som, emedan.

Etter, s. n., ormetter, ormgift, i sammansättningar förstärkande, ·ex. *étterdjeflug.*

Etterhvass, adj., 1) skarpt skärande, om eggjern; 2) giftigt ·:ande, bitande i tal, om qvinnor.

Ettern (attern), *kommä på ättern*, komma på efterkälken, ej ·nna med.

Etter-smol, s. n., ett reformartadt hudutslag, förorsakadt af ·tta i blodet: botas genom trolleri.

Ettfäl (ättfäl), s. f., eg. efterfärd; efterbörd.

Etthan(d) (ätthann), s. f., efterhand.

Ettlank (ättlank), s. m. och f., efterlank, det sista och sämsta, ·m rinner efter bränvinsklarning och icke kan slås till spriten.

Evig och **ivig**, adj., hvarje, hvar enda: *hvar ivigt en*, hvar enda ·r: talesätt: *på ivigt flakk; hjelp mej å de på ivigt lee,* genast, ·dröjligen: *de ä dagsens ivigt sanning*, det är fullkomligt sant.

F.

Fabbel, s. n., 1) tanklöst, vårdslöst prat; 2) gyckel.

Fagermätt, adj., snart mätt, som äter litet; utan matlust.

Faggo, s. f. pl., faggorna: *ha fråsen i faggo,* ha känning af frossan. Ordet förekommer vanligast om denna sjukdom.

Fali, falit, 1) adj., farlig, farligt: *tjurn ä inte fali;* 2) *fali* såsom adv. förstärkande: särdeles, mycket, t. ex. *fali grann; fali väl.*

Falkä, v. a. 1., — 1) vilja köpa: *mor mi falkär på di stugä:* 2) sigta, måtta, söka ernå, söka: *ja ha länge falkä ätter te å köpä de der hémmane.*

Falke, s. m., falaska, hvitaktig och lätt aska, som bildas på slocknande glöd.

Fallä, v. n. 4., *fallä i hög,* bli högligen öfverraskad och förundrad.

Fallit (med tonen på i), adj., fallfärdig, förstörd, nästan redlös, om en drucken.

Fallrep, s. n., *hustru mi går på fallrepe,* är nära sin nedkomst.

Fallsjukä, s. f., fallandesot.

Falnä, v. n 1., — 1) småningom slockna, om glödande kol; 2) småningom afmattas, aftyna, om sjuka menniskor.

Falls, s. m., skarp kant.

Falskblakkä, s. f., falsk baktalerska.

Fanóme och **fannóme,** s. n., helvete: *i fannóme kan du* eller *i fannóme åg,* = *jo fan åg,* du kan det alldeles icke.

Fanós (för **fasón?**), s. m., *på den fanósen,* på det viset.

Farä, for, fari och **furi, faren** och **furen,** v. n., talesätt: *fan far' i mej, om ja de gör,* en edlig förpligtelse att ej göra en sak: A. *du får ju inte mykke sä(d) i år?* B. *jo, fan far i de så sant,* d. v. s. jag får mycket säd.

Farstu, farstugä, s. f., förstuga. **Farstukvist,** s. m., en liten utbyggnad utanför husdörren.

Fasbälg, s. m., fruktan, afsky: *ja har just en fasbälg i mej te'n,* jag hyser afsky för honom.

Fat, s. n., *de står* eller *ligger i fate för'n, att han inte ä nykter,* det är honom emot, är till hans skada, att m. m.

Fattan, s. n., handtag, skaft, grepe.

Fatti-del, s. m., utdelning af matvaror eller penningar till fattighjonen i en socken.

Fég, adj., bestämd till en snar död, dödfärdig, nära döden: *enderä ä fälle du fég eller åg ja.* Tolkningen är af Rietz' hand i Ericssons manuskript.

Fegd (fejd), s. f., förestående död, förebud dertill: *flikkä lever*

ej länge, för ho växer så i fegda, hon växer så fort, att det förebådar en snar död.

Fegin och **fejin,** adj., 1) glad, liflig; 2) nyfiken.

Fejä, v. a. 1., — 1) putsa; 2) fägna, om hundars glädjeyttringar, när de träffa sin husbonde eller andra bekanta.

Fejtä, v. n. 1., fäkta, skynda, ifrigt sysselsätta sig med något.

Felle, se **fälle.**

Femmä, s. f., *här ska du få si på e ann femmä,* något bättre.

Fés-kärve, s. m., nämndeman, i synnerhet om han är tjock och fet.

Féttal, s. m., matvaror; bättre slags mat.

Fettje och **fättje,** s. m., knippa eller kärfve af lin eller hampa, så stor att man kan omfatta den med båda händerna.

Féttsin och **Féttségor,** s. m., klar vätska, som flyter ur blåsor och sårnader på menniskokroppen.

Fétägg, s. n., rötägg.

Fibbel, s. m., 1) en person, om hvilken man tror, att han ej gör en rätt; 2) en kort, stadig karl.

Filigass, s. n., stryk: *ge filigass,* = *gassä.*

Fi-lókur, s. f., pl. tant., 1) småsaker; 2) gömmor: A. *har du någe tobaksgu(d)slån i dinä filókur?* B. *Nej, ja ha letä bå(d) i lädur å skåp å i allä fikkur.*

Filtäs, v. d. 1., tumla om med hvarandra, brottas.

Fin, adj., 1) fin, ej grof; 2) vacker, förträfflig: *sä(d)a ä fin i år,* säden är vacker och frodig; 3) flitig: *håll i fint mä de här;* 4) omärklig, obetydlig, knapp: A. *lånä mej en tolfskilling?* B. *De ä fint mä de,* det är knappt, nätt och jemnt, att så mycket fins.

Finnbölä, s. f., eg. finnbörda, tung börda, en hel mängd: A. *har du nå'n tobak te aflåtä?* B. *Ja, om du vill ha e hel finnbölä.* Finnarne, som förr voro här bosatte, voro kände för ett starkt folk.

Finsel, s. m., tillfälligt tillhygge, slåträ, att mota ilskna tjurar med m. m.

Finslä på, v. a. 1., dugtigt slå.

Finurli(g), adj., sirlig; ovanlig, löjlig; inmarig.

Fjantä, v. n. 1., — 1) gå fort eller springa med små och täta steg, trippa omkring, om små barn; 2) löpa omkring onödigt, fjäska mycket och uträtta litet, om äldre.

Fjanter, s. m., 1) barn, som trippar omkring och leker; 2) fjäsk, som löper omkring och föga uträttar, om äldre.

Fjeggfot, s. m., dåsig, slapp menniska, en *tasker.*

Fjellrä, v. a. och n. 1., kittla; klia: *de ä någe som fjellrär på halsen,* ett hårstrå eller dylikt.

Fjettre eller **fjetter,** pl. **fjetträr,** s. m., stötta af trä eller jern, som förenar meden på en kälke med *bånken,* och som således tjenar till att uppbära både *bånken* och lasset.

Fjollä, s. f., toka; småtokig, besynnerlig, men pratkry och munter.

Fjollug, adj., småtokig, besynnerlig; jmf. *fjollä*.

Fjuttä, v. n. 1., med tvära, ryckande tag draga en blåsbälg, så att luften icke är förenad till en ström, utan då och då frambläser en *fjutt,* en väderpust.

Fjä(d)rklä(d)r, s. m. pl., sängkläder med fjäderstoppning.

Fjäl och **fjöl,** s. f., 1) sittbräde i ett afträdeshus; 2) *kafvelfjöl,* kafvelbräde med handtag, hvarmed man manglar tvättkläder.

Fjälombre(d), fjölbre(d), adj., som tar stort rum på en sittplats, storrummad, höftbred.

Fjän, s. n., smula, obetydlighet: *al(d)ri ett fjän,* icke det ringaste.

Fjärbräde (af **fjär,** s. f., gafvel), s. n., gafvelbräde, som fästes på ett tak längs gafveln och med samma lutning som denna.

Flagä, s. f., flisa, tunn skifva, som faller af vid bearbetning af sten eller metall.

Flagä sej, v. r. 1., skifva sig, gå sönder i flisor: *jerne flagär sej.*

Flagug, adj., om exkrementerna hos torsksjuka barn.

Flak, s. n., en större eller mindre flat yta: *ett stort flak te gäle, isterflak, köttflak, tygflak, ängsflak* m. m.

Flakhornug, adj., 1) bred mellan hornen; 2) med åt sidorna böjda liggande horn.

Flakkä, v. n. 1., ideligen resa: *han far å flakkär da ut å da in.*

Flams, s. n., oskickligt, opassande uppförande, stoj, sladder.

Flämsä, s. f., qvinna, som bär sig opassande åt, stojig och slarfvig.

Flamsföre, s. n., och **flamslås,** s. n., liktydiga med *flamsä.*

Flanä, v. n. 1., vara ostadig, obetänksam, sjelfsvåldig.

Flanhatt, s. m., en sjelfsvåldig karl, som mycket skämtar och gycklar.

Flankä, v. n. 1., — 1) drifva omkring: *ökstokken flankär på vågo som en spån;* 2) liktydigt med **flakkä:** *han far å flankär.*

Flarn och **flan,** s. n., den tjocka barken på träd.

Flasä, v. a. 1., skala, skafva.

Flase, s. m., tunt stycke, t. ex. ett mindre tygstycke, i synnerhet skinnstycke: *han skavde åv sej en stor flase på näven.*

Flén, s. m., 1) *magflen,* magsyra; 2) *läsä flen i någon,* gifva honom skarpa föreställningar; 3) *flenär,* hårda knölar i mjukare ämnen, t. ex. i bröd, potatis och äfven i träd.

Flénhus, s. n., hård, tilltagande utväxt på menniskokroppen.

Flenns, s. m., 1) spetsigt jern, Rietz; 2) tvär afsats på axlar vid lagergångar, motstånd o. d.

Fléper, s. m., en sjelfsvåldigt sladdrande, narraktig menniska, tölp.

Fléssä och **flissä,** v. n. 1., ofta, oupphörligt utbrista i skratt, men med bemödande att hejda det.

Flinä, v. n. 1., skratta på ett opassande sätt, ofta med förvridning af anletsdragen.

Flint, s. m., ansigte, panna med hjessen, skalle: *slå'n i flinten.*

Flisä, s. f., 1) *stenflisä*, stenskärfva; 2) *åderflisä*, eggen, bettet på ett åderjern eller snäppare.

Flitä, s. f., liktydigt med föregående **åderflisä**.

Fló, s. f., hvarf, lager: *den enä flóa på den arä.*

Fló(d), s. m., öfversvämning, flod: *gå i fló(d)*, vara öfverflödande, välsignelserik, gå väl.

Flógä, s. f., Floda socken i Södermanland.

Flokk, s. n., 1) linne- och ylleskaf, som affaller genom nötning; 2) *ullsnagg*, som affaller från vadmal vid valkstampning; 3) s. m., lappri, obetydlighet: *sovä en flokk*, sofva en liten stund; 4) s. m., ett ljud i tjäderspel, då skytten kan obemärkt springa framåt.

Flokks, s. m., en framfusig person, som rusar och leker klumpigt, så att han gör illa åt andra.

Flór, s. m., gång, golf i fähus.

Flugkrut, s. n., fluggift, stött arsenik.

Flugspyur, s. f. pl., flugors äggmassa.

Flukä, s. f., större vattenpöl, djupare grop i kärrmark.

Flunkä, v. n. 1., flyta, fara hit och dit i vattnet, simma af och an: *han låg å flunkä i vaka å kom inte dän.*

Fly, s. n., sank ängsmark eller holme, som flyter på vattnet: *gungfly.*

Flåg, s. n., 1) ljudet af en större fogels, t. ex. en tjäders, flygt: man rättar sig derefter, för att finna honom; 2) qvinna, som under lek far ovarsamt fram.

Flågbran(d), s. m., 1) kallbrand i tall och andra kådiga träd; 2) en åkomma i menniskors ben med elakartade, ofta obotliga rötsår; den lidande säges vara surbent.

Flågmyrä, s. f., vingad, flygande myra, honmyra.

Flågrunn, s. f., rönn, som växer i bergsprickor, i gamla stubbar, på torftak m. m.; användes vid hexeri.

Flågvärk, s. m., torrvärk, rheumatism, gikt.

Flångä sej, v. r. 1., fjälla sig, affalla: 1) om beredda skinn, på hvilka den ytan, der håren setat, gerna flagar sig och delvis affaller: *tarskinna vill gernä flagä sej*; 2) om menniskohuden efter sjukdom.

Flås, s. m. och n., 1) andedrägt; 2) spaning, rykte: *ja ha inte hört en flås um'e.*

Flåsfull, flåsstinn, adj., andtruten.

Flåtorm, s. m., en sjukdom hos hästar, som tros komma deraf, att de ätit feta saker.

Fläkä, v. a. 2., fläka itu, klyfva: *ja skrattä, så ja kun(d)e fläkä mej.*

Fläkk, s. m., *på fläkken, på ivigä* eller *flygande fläkk*, genast.

Fläng, s. n., *de gekk i flygande fläng*, det gick mycket fort.

Flängä, v. a. 2., 1) flathugga timmerstockar; 2) springa, fara fram fort och ovarsamt.

Flödig, adj., odryg.

Fnagg, s. n., 1) kort gräs; 2) kort hår.

Fnaggä, v. a. och n. 1., 1) klå, rifva smått på huden: 2) slå gräs, som är kort.

Fnal, s. n., smula: *al(d)ri ett fnal*, aldrig en smula, icke det minsta.

Fnal, adj., liten, klen: *de ä fnalt (= knalt) för'n*, det är klent, fattigt för honom.

Fnallä, v. a. och n. 1., — 1) krafsa åt sig, snatta, smästjäla: 2) äta smått och sakta: *fnallä i sej e smulä; fnallä på en brökneling;* 3) slå; 4) *fnallä på*, något öka farten, något skynda.

Fnasä, v. a. 1., skala (rotfrukter m. m.), skafva, gnaga, afsöndra.

Fnask, s. n., stoft, grand: *inte ett fnask*, icke det minsta.

Fnaskä, v. n. 1., gå sakta och oförmärkt: *han kom fnaskande*; 2) sysselsätta sig med onyttiga saker; 3) smästjäla, snatta; 4) äta smått och sakta: *svina fnaskär i sej* eller *opp all smålsä(d)a*: 5) om regn och snö: *de fnaskär nir*, det småregnar, småsnöar; *de fnaskär å regnär*, det småregnar; 6) om ljudet af svins fnaskande eller ätande.

Fnasker, s. m., 1) småaktig menniska, om äldre; 2) smekord till barn: *du lillä fnasker*.

Fné(d)ä, v. n. 1., vara ostyrig, väsnas, om barn.

Fnétträ och **fnitträ**, v. n. 1., småskratta med ett eget ljud och på ett opassande sätt: *småflinä*.

Fnugg, s. n., liktydigt med *fnagg*.

Fnurk, s. n., murket trä, som liknar mjöl eller kan söndersmulas mellan fingrarna.

Fó(d)r, s. n., foder: *ta mot kritter te fo(d)rs*, mottaga andras kreatur till utfodring.

Fó(d)rgifvä, s. f., rum i stallet för fodrets skärning och blandning.

Fó(d)rkritter och **fó(d)rnöt**, s. n., kreatur, som mottages till utfodring.

Fóg, s. m., grundadt skäl: *ja har fóg på'n*, jag har grundadt skäl emot honom, jag har honom bunden till min fördel genom att veta åtskilligt om honom.

Fók, s. n., fång, af hö m. m., så mycket man kan omfatta med armarna och bära, armfång.

Fókä, s. f., liktydigt med *fók*.

Fókä, v. a. 1., 1) *fókä ihóp*, hopsamla i armarna: *fókä at sej*.

tillskansa sig ett eller annat fång hö o. d.: 2) tillegna sig hvad man kan komma öfver i allmänhet.

Fólä, v. a. 1., forsla, fortskaffa, föra undan: *fólä åv'n*, affärda honom; *folä sej år*, v. r., begifva sig bort.

Fólä, pl. **fólur**, s. f., lass med varor, fora som genom forbönder fortskaffas från en ort till en annan; i pl. äfven sjelfva varorna.

Fólä, vanligast pl. **fólur**, s. f., skick, uppförande, seder: *folkfolur*, folkseder, folkskick.

Folk, s. n., 1) folk, menniskor i allmänhet; 2) hederligt, anständigt, hyggligt folk; 3) äkta folk, familj; 4) stånd, klass, bättre folk. i sammansättningar: adelsfolk, herrfolk m. m.

Folkä sej, v. r. 1., bli folk, förbättra sitt uppförande.

Folkfólur, se **fólä**.

Folkilsken, adj. ond, vild. om djur, som gerna anfalla folk.

Fork, s. m., puls, en smal stång med en klump eller en påträdd trissa i den gröfre ändan, hvarmed man pulsar (stöter) i vattnet för att drifva fisk i not eller på nät.

Fórtä, 1) v. a. 1., påskynda, pådrifva: *förtä på någon*; 2) v. n., *förtä på*, skynda; 3) v. r., *förtä sej*, skynda; gå för fort: *klokka förtär sej*.

Fótfallen och **fótfallsen**, adj., stapplande, med osäker gång, om druckna personer.

Fraktä(d), adj., belåten, bergad, välplägad: *nu ä ja fraktä*, nu har jag ätit bra, så att jag är belåten.

Framfüs, adj., som gerna håller sig framme, näsvis, djerf.

Framfäl, s. f., framfärd, drift, raskhet: *de ä inte nå'n framfäl må'n*, det är icke någon drift, ihärdighet hos honom; *ho har ingen framfäl*, hon är långsam i sina göromål.

Frank, adj., fri, frikostig: *bjudä frankt*, bjuda frikostigt.

Frasä, v. n. 1., — 1) knastra, fräsa, om ljudet af brinnande ris och gnidet siden; 2) brinna fort med ett knastrande ljud.

Frejda, s. m., fredag.

Friäre, s. m., liten garnände, sådana som en mindre kunnig qvinna, då hon spinner blår, lägger på blåntotten och spinner om.

Friärhyllur, s. f. pl., spindelnät, som finnas i mörka vrar och skrymslen.

Fribrusug, adj., frimodig och morsk till utseendet.

Fritt, interj., välan, låt gå, må gjordt.

Frögg, s. m., fradga, skum (Årila socken).

Frugust (Länna socken) och **frukkust**, s. m., frukost.

Frånsi(d)a, s. f., äfven blott *fran*, högra sidan om tistelstången på vagn eller släde m. m., motsatt *atsi(d)a*, *at: körärn gekk på fran* eller *frånsi(d)a*, han gick närmast till höger om ena dragaren. *franhästen* eller *franoxen*, motsatt *åthäst*, *åtoxe*.

Frägä, impf. **frägä(d)'**, **frägde** och **frägte**, sup. **frägt**, v. a., fraga.

Frägä, s. f., och **frägan**, s. m., fråga: A. *ja får fälle minä pengär um frejda?* B. *derum ä ingen frägan,* det behöfver ej betviflas, det är säkert.

Främma(d)t, s. n., främmande: *vårt främma(d)t.*

Frän och **frén**, adj., härsk och besk, en egen obehaglig smak.

Fräsä, v. a. 2., snyta: *fräs näsa di!*

Fräsä, v. n. 2., om vissa hväsande ljud: 1) *katten fräser;* 2) om blixten: *de ljungär, så de fräser ätter'e;* 3) om frasande, fina kläder: *ho kom i körka, så de fräste um'a.*

Fubblä, v. n. 1., bära sig oskickligt, tölpigt åt.

Fubblug, adj., som bär sig på en gång tölpigt och söligt åt (Toresund).

Fukkel, s. n., 1) vanart, okynne; streck, skälmstycke, mest i smyg.

Ful, adj., ful; obehaglig: *de vore inte fult, om ho trillä ikull ä slog sön(d)er allä ägga,* det vore icke illa, om m. m., således en illvillig önskan.

Fuling, s. m., 1) ful, obehaglig varelse; 2) skämtsamt smekord.

Fulissä, s. f., ful, obehaglig qvinna.

Fullen, adj., fallen, benägen: *han ä inte fullen för'e.*

Fullflugen, adj. skicklig, väl bevandrad, hemmastadd i något.

Fullflätä(d), adj., drifven i list och ränker, inpiskad, om en skälm.

Fumlä, v. n. 1., bära sig oskickligt, otympligt åt, ovigt handtera.

Fumlug, adj., oskicklig, ovig, otymplig.

Fummel, s. m., en otymplig, tafatt person.

Fummel, s. m., skomakareverktyg, hvarmed klackar och bottnar putsas.

Fundur (med tonen på sista stafvelsen), pl. **fundurer**, s. m., begrundande, fundering: *ja har minä fundurer, hur ja ska ställä minä påsär.*

Funtä(d), adj., beskaffad, sinnad: *An(d)ers bär al(d)ri hat te nå'n, nej, han ä inte så funtä(d).*

Furä, **furä före**, v. n. 1., vara till hinder, stoppa, om jord eller snö hopar sig framför eller fastnar på förnosen af ett kälkdon eller annat redskap och således hindrar farten.

Fuskä, v. n. 1., — 1) olofligen taga något; 2) handla bedrägligt.

Futtig, adj., lumpen, usel.

Fyr, s. m., 1) eld: *ge fyr,* för öfrigt blott i sammansättningar; 2) hastigt lopp, galopp: *kommä på fyrn,* komma i fyrsprång.

Fyr, s. n., liflighet, gäckeri, upptåg: *ha fyr för sej.*

Fyrä, **fyrä på**, v. n. 2., elda på, lägga på mer bränsle, elda starkt.

Fyrbit, s. m., en person, som makar på och håller spiselden i stugan vid magt om qvällarna (Härads och Länna socknar).

Fyrfótä(d), adj., fyrfotad, på fyra fötter: *han kom fyrfotä, å näsa ha så när vurti den femte foten.*

Fyrskaft, s. m., *springä mä fyrskaften,* i en påse insamla hos grannarna matvaror.

Få (fekk, fikk, fikke, fått, få!), v. a., gifva, lemna: *få mej hit'n.*

Fållä, s. f., 1) tillfällig gles stängsel af tre eller fyra stänger, som med vidjor bindas vid störarna vågrätt öfver hvarandra; 2) den inhägnade platsen.

Fållä, v. a. 1., inhägna, se föregående.

Fång, s. n., 1) famn: *ho tog'n i fånge,* hon omfattade, omfamnade honom; 2) armfang, börda, som man kan omfatta med armarna: *ett fång hö, ve(d)* m. m.; 3) förråd, tillgång: *gålsfång,* gärdsfång, förråd till gårdens behof; *gälsfång, gärdselfång,* tillgång på gärdselvirke.

Fåra-gö, s. f., fårgödsel.

Fårpigä, s. f., 1) larf af en fjäril, hårig och mörkbrun till färgen; 2) en liten vacker rödbrun skalbagge med svarta fläckar: jungfru Marias nyckelpiga.

Fä-dréf, s. n., gata för kreatur mellan egor, genom hvilken utmarker sammanbindas.

Fägus och i Toresund **fäggus,** s. n., fähus.

Fägnä, v. a. 1., — 1) glädja; 2) undfägna, traktera.

Fägning, s. f., undfägnad, traktering åt främmande.

Fägin, fäjin, adj., se *fegin.*

Fäl, s. f., framfärd, drift, fart: *de ä inte nå'n fäl mä'na; gu(d)-nås för fäla.* det går icke fort; *måttli(g) fäl,* måttligt fort, måttligt: det är likgiltigt, stor sak, en småsak: 2) färd, väg; företag, bestyr: *ho ä likä dum i framfäl å återfäl,* huru man kör och vänder med henne är hon lika dum, hon är lika dum i alla bestyr och företag: *ta i fäl mä en sak,* ta bestyr med, börja en sak; *ta i fäl mä en person,* ta bestyr med, ta i tu med, anställa räfst med en person.

Fäläs, v. d. 1., fara ostyrigt fram, väsnas, stoja.

Fäl-knäpp, fälsup, s. m., resesup, afskedssup vid afresa.

Fälle, adv., *fuller,* väl, visserligen.

Fälväg, s. m., farväg.

Fänä och **fénä,** s. f., 1) agn; 2) smula: *e litä fénä.*

Färä, v. a. 1., utstaka, utmärka ett *färe.*

Färe, s. n., en tre till fyra famnar bred åkerremsa, som mätes ut, för att såningsmannen må sprida utsädet jemnt öfver hela åkern.

Färm, s. m., en omgång bröd i bakugnen, så mycket som på en gång sättes in till gräddning.

Fäst, adj., 1) hindrad att göra hvad man är anmodad om; 2) hindrad att lemna sitt hem.

Fästban(d), s. n., och **fästban(d)stokk,** s. m., öfversta stockhvarfvet under taklaget på ett hus, i synnerhet långväggarnes öfversta stock, som helst bör vara oskarfvad, och en tvärstock på midten af huset, som hindrar långväggarna att bågna.

Förbanningen! en mildare svordom.

Förbaskä, v. a. 1., (af *baskä,* slå), *förbaskä mej, dej,* en mildare svordom, liksom *förbaskingen.*

Förbaskä(d)t, adv., besatt, högligen, mycket: *de va förbaskä(d)t bra.*

Förfaslig, adj., fasansvärd, oerhörd, ofantlig. Såsom adv. förstärkande: *förfasli stor; förfasli illä.*

Förfót, pl. **förfötter,** s. m., strumpfot, strumpfötter, nedre delen af en strumpa.

Förfótä sej, förfótä sej åv, v. r. 1., begifva sig i väg; ha brådtom, skynda.

Förgjord, adj., förhexad, förtrollad.

Förhafd, adj., allmänt föraktad.

Förkjust, adj., bedårad, bedragen: *ja tror ja va alldeles förkjust. som skulle låtä narrä mej så fasli(g)t.*

Förlumpä sej, v. r. 1., förgå sig; försumma sin fördel.

Förmir, adv., förmer, bättre.

Förnä, s. f., det vissnade gräs, som om våren finnes qvar efter förra årets skörd eller växt, stubb, grässtubb.

Förning, s. f., matvaror, som medföras till traktering på främmande ställen vid gästabud, till barnsängsqvinnor m. m.

Förrig, adj., sist förfluten, sistliden: *i förrigä vikka,* i förra veckan.

Förrjo, i förrjo, s. n., med fart: *han kom åkandes å dä gekk i fullt förrjo.*

Förr-år, s. n., året före det sist förflutna: *i förrårs,* för två år sedan.

Förskill, s. n., skilnad, urskilning, betänkande (Toresund).

Förston, räkneord, den förste: *ja kom först*en, jag kom först.

Förstraffä, v. a. 1., straffa: *Gu(d) förstraffä mej,* en mildare svordom.

Förstugnsbrö(d), s. n., första färmen eller hvarfvet bröd, som gräddas i den upphettade ugnen; det blir ofta brändt eller henigt och är i allmänhet sämre än de öfriga hvarfven.

Försöndag, s. m., söndagen före den sist förflutna: *i försöndase* (Länna).

Förtisjuare, s. m., kronohemmans åbor under Åkers styckebruk

med åborätt och vissa rättigheter och skyldigheter. Möjligen hafva de kommit under bruket år 1747.

Förvandling, s. f., ett eget sätt att lägga brädtak. Bräderna spikas fast på något afstånd från hvarandra, och öppningarna täckas med andra påspikade bräder.

Förvarä, v. a. 1., varna: *ja ha förvarä barnunga, att di inte skulle gå te åna.*

Förvaringsorder, s. m., tillsägelse till landtbönder m. fl. att vara beredda på resor för husbondens räkning.

Föröversej i nekande sats: *han ä inte föröversej,* det är icke mycket bevändt med honom, han är knappt medelmåttig.

Fössä och **fåssä,** v. a. 2., röra, vidröra: *ja fösste inte vö'n.*

Föst, föster, adj., hastig, bradskande: *han kom så föster.*

Ordspråk.

Samlingar af sådana saknas visserligen icke hos oss: men dels torde en efterskörd kunna göras äfven i våra dagar, om också jemförelsevis icke så synnerligen rik, dels kan det vara af någon vigt att lära känna, hvad allmogen har i behåll af dessa skatter, som ännu rätt ofta användas och icke så litet tjena till att gifva kraft och omvexling åt talet. Och de äro i sanning till en icke ringa del mycket tilltalande icke blott genom sitt korta, kärnfriska och träffande innehåll, utan äfven genom sin ofta egendomliga form. Uppenbart är äfven, att många af dem äro af ganska hög ålder.

Utgifvaren har i likhet med baron Djurklou m. fl. indelat ordspråken i 1) *egentliga ordspråk* eller tänkespråk och sedeläror, 2) *ordstäf,* som aberopa första sagesmannen, hvilken som helst, eller grunda sig på någon gammal, ofta bortglömd berättelse, och 3) *ordspråkslika talesätt,* äfven omfattande liknelser och ofullständiga ordspråk. Sjelfva den uppställning, som blifvit begagnad för de sist nämnda talesätten, visar, att de kunna hänföras till vår ordlista; men då hon omfattar blott en mindre del af vårt landskapsmål, skulle hon der upptaga ett nog stort utrymme.

Största delen af dessa ordspråk samt de derpå följande ordstäfven, gåtorna och ordlekarna äro for fornminnesföreningens räkning samlade af hennes ledamot metallarbetaren G. Ericsson. Visserligen äro flere af dem kända förut: men det är icke utan vigt att få reda på, hvilka ännu begagnas af allmänheten i olika landsdelar.

1. Ordspråk

från Åkers härad,

ordnade i bokstafsföljd.

Allä svin ä svartä i mörkre(t).
Att läsä å inte förstå ä te plöjä å inte så.
Barn i by, som hemmä van(d)t.
Blo(d)n ä tjokkäre än vattne.
Bry dej inte um bryne, så blir du inte lortu(g) um tryne.
Bättre ä en fogel i han(d) än tie i skogen.
De (det) en lovär i sin nö(d), ska en hållä i sin dö(d).
De en vinner i häktra, de tappär'n i trå(d)n.
De går som te ösä vatten mä såll.
De kan ingen nekä fatti(g) man te si stint ut.
De köper ingen oxen utan ben.
De rinner mykke vatten, me'n (medan) mjölnärn sover.
De ropär inte rumme(t), som tomt ä.
Den, som blir narrä(d) te stjälä, blir trugä(d) te hängä.
De, som gömmes i snö, de hittäs i tö.
De, som inte angår tulln, angår mykke min(d)re snóken.
De, som mä orätt fås, mä sorg förgås.
De, som äts opp i gryta, kommer al(d)ri(g) pä fate.
De stoppär ingen annars barn i barmen, att inte foten hänger ute.
De sugga bryter, får grisen betalä.
De vet ingen, att kåln ä salt, förr'n en smakt'n.
De våller inte en, att två träter.
De värstä före(t) ä i pórtlägre.
De växer sällän gräs på allmän lan(d)sväg.
De ä bättre te ingen gris ha, än te ha en, som ludden inte vill gå åv.
De ä bäst te kastä yxa i sjön å springä lan(d)vägen.
De ä en dåli(g) fogel, som orenär sitt egi(t) bo.
De ä för sent te be gu(d) hjelpä sej, när hin hälc kommi i farstun.
De ä för sent te lärä gamlä hun(d)är sittä.
De ä för sent te ta korven åv hun(d)n, sen han fått bägge ända i mun.
De ä ingen för gammäl te bli skorvug.
De ä inte bortä, som bón(d)n ger sin gris.
De ä inte fa(r)li(g)t te varä rädd, barä en kan springä bra.
De ä inte så hett, att de ej svaläs.
De ä inte vär(d)t te basä björn mä ris.
De ä inte vär(d)t te båsä, förr'n en får ko.

De ä inte vär(d)t te ge sej för en motgång: de fins fler' kvar.
De ä inte vär(d)t te gruvä sej för vantär, så länge de inte ä vinter.
De ä inte vär(d)t te kostä krut på hårkrånkär.
De ä inte vär(d)t te rivä ikull lada för ett missväxtår.
De ä lite, som lagom våller.
De ä som te kastä en pinne i Sörfjäln (Sörfjärden, en del af Mälaren 1 mil vester om Strengnäs).
De ä som te spottä i en torstu(g) dalkar(l).
De öga inte sir, öga inte gråter.
Den enä korpen hakkär inte ögo ur den an(d)rä.
Den fan ska ha, så tar han.
Den flygande fogeln får någe, men den sittande inte.
Den fogel, som sjunger bitti(da), kommer i hökrövva före kvälln.
Den geta, som bräker mest, ho mjölkär minst.
Den hun(d)n en ska motä åt skogen, driver inte mångä djur.
Den illä gör, han illä far, å de ha vari i allä dar.
Den, som bygger hus mä mångä mans rå(d), får sällän någe tak på'e.
Den, som ger, så han tigger, bör ha stryk, så han ligger.
Den, som har lykkä, behöver inte någe förstån(d).
Den, som hatt näsa i skruvstä(d), sätter inte dit'a igen.
Den, som hör väl å för väl, han gör al(d)ri(g) illä.
Den, som inte sir opp mä ögo, han får si opp mä pungen.
Den, som kommer sist i påsen, ska först ut.
Den, som kommer sist på skotorge(t), får förstä mor(g)onsorga.
Den, som lånär en vän, får krävä en ovän.
Den, som lägger sej blan(d) agnär, blir oppäten åv svin.
Den, som ska ha någe mä svin, han ska varä ute i ti(d).
Den, som taji blommen, han får se'n ta stommen.
Den, som taji (tagit) fan i båten, får förä'n i lan(d).
Den, som taji löna, han får görä böna.
Den, som talär sanning, får ikke bulle i hvar stugä.
Den, som ä stor i truten, ska varä stel i ryggen.
Den, som ä um sej, så har'n, å får'n mir, så tar'n.
Den välföddä sugga vet inte hva(d) den magrä te-likär.
Der geta ä bun(d)en, så gnager ho.
Di heligä hönsa värper åg vin(d)ägg.
Di kullugä ko(r)na ha inte fått nå(g)rä horn.
Di ungä ska'n lärä, di gamlä ska'n ärä.
Din räv biter inte mi gås.
Diss mir en svär över geta, diss bättre trivs ho.
E litä tuvä kan stjelpä ett stort lass.
En lat dräng å e varm säng ha svårt te skiljäs åt.
En orättfärdi(g) penning tar allti(d) tie mä sej.
En saknär inte oxen, förr'n båse ä tomt.

En ska basä vi(d)ja, me(dan) ho ä grön, så blir ho bå(de) fager å skön.
En ska inte gapä över mir än en kan svälljä.
En ska inte lättä (låta) skriftä sej för munkär, så länge de fins prester.
En ska inte si en given häst i mun.
En ska inte své(da) allt, som ludi ä.
Ett ól (ord) i ti(d) ä bättre än tie i oti(d).
Fatti(g) mans barn å rike mans kalvär dö inte så gernä.
Får ja ingä fiskär, så har ja minä maskär kvar.
Får ja klave, nókk får ja ko.
Före spå, ätter (efter) gå.
Ha inte smöre falli i lorten, så ha hun(d)n inte fått'e.
Hake råkär make.
Har'n mynt, som klingär, nókk får'n pojkär, som springer.
Hinner ja hun(d)n, så hinner ja nókk rompa åg.
Hvar fogel sjunger ätter sin näbb.
Hågen drar halvä lasse(t).
I hokke(t) finger man skär sej, så blö(d)r de.
Ja känner krute ja, för ja ha skjuti mä'e.
Kaka söker maka.
Kommer da(g), kommer rå(d).
Kommer ätter mä hö, se'n märra ä dö(d).
Litär du på mej, så litär du på olita.
Lortu(g) han(d) gör fet mule.
Loven ä bra, men hållen ä bättre.
Lykka råkär man, å piska råkär märra.
Lätt (låt) hun(d)n bitä, han sleker inte så gernä.
Ljus i gu(d)s hus å lampur i träkörkur.
Magneten drar, å kroppen krallär ätter.
Man skaver lite åv ben, men inte åv sten.
Mykke vill allti(d) ha mir.
Njugg spar, å fan tar.
När de regnär välling, har den fattige ingä ski (sked).
När musa ä mätt, ä mjöle bekst (beskt).
När'n har en bra kar(l), så ska'n stikkä ut ett ögä ur'n; men har'n en elak, då ska'n stikkä ut bägge två.
När'n har mängä jern i el(d)n, så ska'n allti(d) brännä nå(g)rä.
När'n tallär om berge, står trolle i farstun.
När'n tallär om trolla, ä di inte långt bortä.
När sugga inte vill vall, har ho mångä förfall.
När solla skiner, ska ho skinä över allt.
När tiggärn ska ha ost, så ska han stekä'n.
När tokär kommer te markne (marknad), får krämärn pengär.

Orättfångi go(d)s kommer inte te tre(d)je arvingen.
Prat fyller ingä magär.
Rö(d)t hår, tallskog å torrä enbuskär trivs inte på go(d) jól (jord).
Skikkä barn i by å gå sjelv ätter.
Skomakärns hustru å sme(d)ns märr har allti(d) sämstä skona.
Små barn å fullä kar(l)är aktär vår herre mest (för stötar).
Små smulur ä åg brö(d), gamlä horur ä åg mör.
Smörj vangen (vagnen), så går han lätt; mutä domärn, så får du rätt.
Sunnavä(d)r å kärringaträtä slutär sällän utän vätä.
Så länge mi tunnä rann, så kände mej bå(d)' kvinnä å man; men sen mi tunnä slutä opp å rinnä, så kände mej hvarken man eller kvinnä.
Sörj inte du för Pers gäss, för dom försörjer nókk räven.
Te trätä mä kärringär å springä kapp mä kalvär lönär sej inte.
Tjyven tror, att hvar man stjäl, å hora tror, att ingen ärli(g) är.
Torva gifter skorva.
Uven ropär sej sjelv i namn.
Verke(t) prisär mästärn.
Vi tar'e så'nt (sådant) vi har'e, just som Lifsinge gubbär.
Vår herre försörjer väl bi, så väl som björn.
Å viljen go(d), så ä rumme stort: ett par på ett sågbräde.
Ätter (efter) skaden blir'n vis, men inte rik.

2) Ordstäf

från Åkers härad.

Aha! Nu begriper ja sjäsen, sa(d)' fan, åkte på välten.
Aktä huve, sa(d)' mästerman.
De der va star(k)t, sa(d)' bon(d)n om tevattne.
De duger te försökä, sa(d)' kärringa, bet i sten.
De går fälle över, sa(d)' bon(d)n, spydde i sån.
De här va mykke smått å go(d)t, sa(d)' skam (fan), tittä i bibeln.
De kommer ingen för sent, sa(d)' den, som hängdes ve ljus.
De lider, de lider, sa(d)' kykklingen, satt i hök-klo(r)na.
De mallrär å går, sa(d)' rospiggen (roslagsbon), satt på grun(d).
De sir så bra ut te följäs åt, sa(d)' gubben, släpä(d)' gumma ve håre.
De smakär ändå fogel, sa(d)' kärringa, kokte störn, som skata seta(t) på.
De tar sej på än(d)n, sa(d)' repslagärn.
De va skräp te fisk, sa(d)' bon(d)n, fjällä(d)' groda.

De ä ingen, som vet, hvar harn har sin gång, sa(d)' bon(d)n, satte snara i ugnsgluggen.

De ä ingen ti(d) förliden, sa(d)' Rinksta (Rinkesta) gålsdräng, sov te midda(g)n.

De ä inte mir te ta, sa(d)' tjyven, när han tog dörra.

De ä knåpgörä, sa(d)' kvastmakärn.

De va långt heja (hädan) å dit, sa(d)' kärringa, tog ätter mån(en).

Den spiken drog, sa(d)' snikkärn, stoppä'n i fikka.

Der'n har sitt brö(d), dit ska'n, sa(d)' bon(d)n, gekk i an(d)räs ma(t)säkkär.

Di ä surä, sa(d)' räven um runnbära.

Far får liggä hvar han vill, sa(d)' gumma, när gubben låg i brunn.

Far tuktär mor, mor tuktär mej, men ja rår på katten, å den ska jag klå, sa(d)' pojken, när di va illakä imot'n.

Far åv, sa(d)' kärringa um spöke.

Färdi(g) ä ja, sa(d)' haltä Sarä.

Ge mej si, sa(d)' den blin(d)e.

Gesvinnt mästäre, sa(d)' hin håle, dansä(d)' mä skomakärn.

Gu(d) give den som låge, sa(d)' drängen, satt på sängbräde.

Gu(d)sfre(d), sa(d)' bon(d)n, kom i körka.

Hem å bort ä likä långt, sa(d)' en viss man.

Hit mä skräpe, sa(d)' presten um barne, som skulle döpäs.

Hugg mej inte, för då blö(d)r ja, sa(d)' äla (ärlan), när ho kun(d)e talä.

Hvar å en nyttjär sin se(d), sa(d)' bru(d)a, när ho förde vagga mä sej.

Häl(f)ta hvar, sa(d)' Mårten om rova.

Ingen rädder här, sa(d)' bon(d)n, sprang för harn.

I ra(d), i ra(d), sa(d)' bon(d)n, motä vall si endä ko.

Ja begriper inte sjäsen, sa(d)' hin håle, åkte på välten.

Ja ha inte tänkt te ruttnä här, sa(d)' kärringa, slog ikull sej på kör(k)gåln.

Ja märker, att de duggär (l. dryper), sa(d)' bon(d)n om påkslänga.

Ja sitter illä, sa(d)' katten, satt på fläske.

Ja skulle fälle ha någe mä ja åg, sa(d)' den, som tuggä åt katten.

Ja säjer inte ja, sa(d)' den, som al(d)ri(g) teg.

Kors, hva(d) ja fäktär! sa(d)' drängen, satt på logbalken.

Mångä hän(d)er gör ett lätt arbete, gu(d) signe dom; mångä munnär gör ett tomt fat, fan far i dom, sa(d)' gumma, hadde slåtterkar(l)är.

Nu ä de gjor(d)t, sa(d)' den, som försvor sej.

Nu ä de klippt, sa(d)' skinnjan.

Nu ä de slut mä hvysslä, sa(d)' bon(d)n, tappä läppen i sån.

När ja hadde e endä ko, så fekk ja mjölka, mä ho va go(d); när ja fekk två, fekk ja lite då å då; men när ja fekk tri, fekk ja al(d)ri(g) go(d)ä mjölka si, sa(d)' gubben.
Slit'n mä helsa, sa(d)' sa(d)lmakärn um karbasen.
Slägta ä värst, sa(d)' räven om di rö(d)ä hun(d)a.
Takk för i fjol, sa(d)' tiggärn, kom igen an(d)rä da'n.
Tidernä ä ombytligä, sa(d)' borgmästärn, när han var(d)t bran(d)vakt.
Trona gör'e, sa(d)' Newhaken, stöpte över grisen.
Ungdomen rasär, sa(d)' gumma, slog huve i murn.
Vi ska si på väven, sa(d)' blin(d)ä Sarä.
Å ja va åg mä, sa(d)' hun(d).

3) Ordspråkslika talesätt

från Åkers härad,

ordnade i bokstafsföljd efter hufvudord.

Abborre. *Den der sitter å metär abborrär.* — Han småsofver och nickar till emellanåt.

Adelsman. *De va te frågä, om kungen ä adelsman.* — Den saken är sjelfklar.

Amen. *De ä som amen i körka.* — Det är tvärsäkert.

Ax. *Nu går min åker i ax.* — Nu gå mina handlingars följder till mognad; mina önskningar gå i fullbordan.

Barka. *Nu barkär de åt skogen mä'na.* — Nu går det henne mycket illa.

Bitti(g)a. *Han sa(d)lär bitti å ri(d)er sent.* — Han är sölig.

Bon(d)barn. *Han ä bon(d)barn född å kristnä(d) i träkörkä.* — Om fåfänga menniskor, som vilja vara för mer än de äro.

Buk. *Ho har hvarken buk eller bak.* — Hon är skrånglig och mager.

Burk. *Han sir ut som hin håle i en sprukken burk.* — Han ser vederstygglig ut.

Buske. *Nu ä de hus i hvar buske.* — Nu kan man ligga ute hvar som helst.

Dimma. *Han går i dimma.* — Han är rusig.

Djekne. *De gekk som gu(d)s öl* (ord) *i en djekne.* — Det gick lätt.

Dröm. *Drömmen som strömmen.* — Drömmen är flyktig och betydelselös.

El(d). *Han ä så fatti(g), att el(d)n inte kan brinnä i spisen*

för'n. Han är utfattig. — *Ja ha en gång vari i el(d)n å bränt mej.* Jag blottställer mig icke ånyo för samma obehag.

Fogel. *Ja ha hört en fogel sjungä.* — Jag har hört det, likgodt af hvilken.

Full mä fan. *Han ä så full mä fan, som e körkä ä full mä bön(d)er.* — Han är fullproppad med list.

Fårhuve. *Han ä dum som ett stekt fårhuve.* — Han är öfvermåttan dum.

Greve. *Han kom i grevens ti(d).* — Han kom just lagom; han kom i sista stund.

Går(d)sgål. *Ja tål inte si'n genom sju gamlä gär(d)sgålär.* Uttrycker en hög grad af förbittring. — *När den enä talär um gär(d)sgåln, talär den an(d)rä um prestgåln.* Om osammanhängande samtal.

Gå. *De går som fan tar bön(d)er.* — Det går lätt och ledigt.

Gök. *Han fekk, så han hörde al(d)ri(g) gök mir.* — Han blef slagen till döds.

Hjerta. *Mitt hjertä sitter för högt te be derom.* — Jag är för stolt att bedja derom.

Hjul. *Han ä som femte hjule un(d)er vangen* (vagnen). — Han är en öfverflödig person.

Hóv. *Han har inte hóv i händer.* — Han tar icke måttligt för sig.

Hugga. *Huggi som stukki.* — Likgodt, lika mycket.

Hun(d). *Ja mår som en hun(d) i en brunn mä lokk på.* Jag mår mycket illa. — *Han har on(d)t åv hun(d): han órkär inte ätä lite.* Han är glupsk.

Hun(d)gryn. *Han mal hun(d)gryn och kokär djevlavälling.* — Han molar (eg. morrar) och tänker på ondt.

Hylla. *Nu får du fälle sittä på högä hylla.* — Nu blir du väl mottagen och hedrad.

Hår. *Han ha fått främmande händer i håre.* — Han har blifvit lufvad; fätt stryk.

Jem(n)t. *Han stóg sej inte mir än jem(n)t.* — Han redde sig med svårighet.

Kaksta(d). *Kliär de i kaksta(d)n på dej?* — Är du hungrig? Är du lysten?

Kant. *Han ä på sin kant.* Han är stolt. — *Han vill varä på sin kant.* Han vill vara bättre än sina likar.

Kjortel. *Den der ä klädd i kjortel.* — Han står under toffel.

Klappad. *Ja blef klappä(d) på sju sider å vänd på den åttonde.* — Jag blef på det hjertligaste bemött.

Komma. *Jag kommer, när ja kommer.* — Säges, då tiden för ankomsten är obestämd.

Kors. *Nu får ja strykä kors på gafvelvägga.* — Glädjeyttring öfver något kärkommet eller ovanligt.

Krok. *De ä ingen krok för sugga i ärtåkern.* — Tala rent ut och gå icke några krokvägar!

Kräva. *De gnor i kräva på'n.* — Han är inom sig otålig eller förargad.

Kvarn. *Di här barna! Ber ja dom gå åt körka, så går di åt kvarna.* — Om illa uträttade ärenden.

Kärra. *Han slår kärra å menär märra.* — Han vill åt någon annan än det tyckes; hans handlingssätt motsvarar ej hans tankar.

Leva. *Han lever, mä* (medan) *han lever, å dör en da(g) diss förr.* — Han lefver öfverflödigt och lättsinnigt.

Lekstuga. *Nej si målärannikäs lekstugä.* — Om en pråligt utstyrd qvinna m. m.

Len. *Han ä len i skägge.* — Han är vänlig och inställsam i sitt tal.

Ljugarsten. *Han ha vari bortä å staji* (stått) *på ljugarsten.* — Han har varit borta och stått fadder.

Luden. *Han ä inte så dum, som huve ä ludi.* — Han är ej så dum, som han ser ut.

Lus. *Om ja de gör, så har du grönä löss.* — Jag gör det alldeles icke.

Mikkel. *Ho tog mikkel på ryggen.* Hon lemnade sin tjenst vid Mikelsmessotiden, numera den 24 oktober kl. 12 på dagen.

Mor(g)on. *I mor(g)on bitti ve en ljusbit.* — Användes i undvikande eller afslående svar.

Måne (månad). *De ä änn' en måne te jul.* — Ännu är det tid nog; ännu kan saken hinna uträttas.

Mör. *Han ä mör i mun.* — Han är höflig och inställsam i sina ord.

Nederfall. *Han ha fått nederfall.* — Han har sjunkit från en bättre till en sämre lefnadsställning,

Nós. *Han fekk nós för tittä.* — Han blef näpst för sin nyfikenhet.

Näsa. *Han ha vän(d)t näsa i vä(d)re.* Han är död. — *Ho sätter näsa i vä(d)re.* Hon är högfärdig. — *Lägg inte di näsä i blöt.* Befatta dig ej med saker, som ej angå dig.

Ol (ord). *De var(d)t ól å ingä visur.* — Det vankades skarpa tillrättavisningar.

Osvuren. *Osvuri ä bäst.* — Det, som kan inträffa, bör icke bestridas.

Oxe. *Han ä oxe åt an(d)rä å stut åt sej sjelv.* — Han gagnar andra mer än sig sjelf.

Pik. *Han ha fält pik.* — Han har gifvit med sig.

Rem. *De fattäs e rem, som e oxhu(d).* — Det fattas ofantligt mycket.

Riva. *Ho river inte skinne(t) åv gröten.* — Hon är trög och lat.

Råkas. *Vi träffäs, när vi råkäs.* — Vi träffas väl framdeles en gång; brukas både i vänskaplig och fiendtlig mening.

Räv. *Om ja de gör, så gal räven.* — Jag gör det aldrig.

Rök. *Han ä på röken.* — Han är rusig.

Salveter (serveter). *Han var(d)t mottajin mä varmä salveter.* — Han blef väl mottagen; brukas äfven ironiskt.

Sarv. *Han ä mä som sarven i hvar lek.* Han är med öfver allt.

Ski (sked). *Ta skia i vakkrä han(d).* — Vara höflig och medgörlig.

Skruv. *De gekk på skruvär.* — Det gick med svårighet och på bivägar.

Skräddare. *Just som koa kom, kalvä skräddärn.* — Säges om händelser, som inträffa i behaglig tid, efter önskan.

Skåp. *Skåpe står bra, som de står.* — Det blir icke någon förändring af.

Slev. *De rinner inte över sleva.* Det är knappt och smått tillmätt. — *Han ha fått en släng åv sleva.* Han har fått sin del af välfägnaden; han har fått någon del af en annans egenskaper.

Só. *Han håller só i öra.* — Han håller med emot bättre vetande.

Sól. *De der lyser som sola i Ka(r)lsta(d).* — Det är mycket grant och lysande.

Sparka. *De fekk han, för han sparkä grisen.* — Han blef näpst för någon kitslig eller dålig handling.

Spik. *Nu fekk han en spik te hängä mössa på.* Han fick en dufning i ord, så att han blef svarslös. — *Han ha slaji en spik i mi likkistä.* Han har gjort mig en hjertesorg, som i förtid lägger mig i grafven.

Stikka åv. *De stikker åv som flugur i kål.* — Det väcker en mindre angenäm uppmärksamhet.

Strömming. *De va ändå en strömming.* — Det var ändå något.

Telge katt. *Han gör just som Telge katt: han äter hva(d) han får.* — Han är icke noggrann i valet.

Telge markne (marknad). *Vi träffäs i Telge markne.* — Vi träffas väl ännu en gång, antingen såsom vänner eller fiender.

Titta. *Fan tittä i en glugg, der ingen tittä tebaks* (tillbaka). — Jag har bjudit på förtäring, men ingen tyckes vilja bjuda igen.

Torr. *Han ä inte torr bakum öro.* — Om ynglingar, som vilja likna män.

Uggla. *De ä ugglur i måsen* (mossen). — Hemliga krafter arbeta emot.

Ugn. *Han sitter på ugnen å äter kälädd palt.* — Säges om den, som ej vill ut i fult väder.

Vä(d)rkvarn. *Han undrär som sugga på vä(d)rkvarna.* — Om en dum förundran.

Väg. *Han ha taji väg te låns.* — Han har gått längre än han behöft; han har gått krokvägar.

Väkka. *Han väkkte vaka.* — Han började ett tal, som ej gerna ville fram.

Väla (verlden). *Han ha sitt den enä än(d)n på väla, men inte den arä.* — Huru mycket han än sett och lärt, återstår dock ännu mycket mer.

Väpling. *Han väljer i väplingen å fastnär i starrn.* — Han väljer bland goda saker så länge, till dess han får bara skräp.

Å. *Han gekk över ån ätter vatten.* — Han gjorde sig onödigt besvär.

Åvstjelpt. *Han ä som han vore åken te byss å åvstjelpt i farstun.* — Det blef ett snöpligt slut på ett stolt uppträdande.

Äta. *Ja vet en kär(l), som åt som han hadde.* Säges af den, hvilkens tillhörigheter en annan finner något tarfliga. — *De ä ingen, som äter opp annärs mat.* Hvar och en får till sist hvad honom tillkommer.

Gåtor

från Åkers härad.

1.

De stog en gubbe
Ve våran vägg
Mä horn te läppar
Å skinn te skägg
Å tusen lappar
På sin kapprokk bar. — ?

Tuppen med näbb, skylror och fjäderbeklädnad.

2.

Tvåben
Satt på treben
Å at på ettben,
Så kom fyrben
Å tog ettben
Åv tvåben

On(d) var(d)t tvåben
Å tog treben
Å slog te fyrben,
Å då fekk tvåben
Igen sitt ettben. — ?

En person satt på en trefotad stol och gnagde på ett ben, hvilket en hund tog ifrån honom; han blef då förargad, slog till hunden med stolen och tvingade honom att släppa benet.

3.

Tvåben
Stog på tjugifyraben
Å ropte åt vin(d)spjäll:
Gråbena
Tar bort rotmössa. — ?

Bonden stod på harfven och ropade till sin hustru: vargarne ta bort våra får.

4.

(från Vester-Rekarne):

Bon(d)n stog på nittonfötter
Å ropte: Springspjäll!
Släpp ut lurbak,
För (ty) gråbak
Håller på mä navarskafta. — ?

Bonden stod på harfven och ropade till sin hustru: släpp ut hunden; ty vargen håller på med våra får.

5.

(från Vester-Rekarne):

Trin(d) trinneri trissen[1],
Pissen[2],
Vanten[3]
Över ranten[4],
Inga fötter hadde han,
Å inga fötter fekk han. — ?

[1] Slipstenen. — [2] Slipvattnet. — [3] Handen med vante på. — [4] Vefven.

6.

Två ljus[1],
Två spjut[2]
Å två ludna vantar[3],
Fyra hängare[4],
Fyra dängare[5]
Å en lasker[6]
Laskar ätter. — ?

Kon med [1] två ögon, [2] två horn, [3] två öron, [4] fyra spenar, [5] fyra ben och [6] svans.

7.

De står en gubbe på våran ren
Mä inga fötter å inga ben[1],
Der ä brö(d), men inte baka(d)t[2],
Der ä vin, men inte laka(d)t[3],
Der ä barn, men inte fö(d)t[4],
Der ä lik, men inte dö(d)t.[4] — ?

[1] Kyrkan. — [2] Oblaterna. — [3] Nattvardsvinet. — [4] Bilderna.

8.

De står en sten på våran ren
Mä fyra fötter å inga ben[1],
Der va bru(d) å inte bröllop[2],
Der va barn å inte bar(n)söl[3],
Der va brö(d) å inte baka(d)t[4],
Der va vin å inte bryg(d)t.[5] — ?

[1] Kyrkan på sina fyra grundmurar. — [2] Vigsel. — [3] Barndop. — [4] Oblaterna. — [5] Nattvardsvinet.

9.

De flög en fogel vinglös[1],
Satt i trä(d)et fotlös[1],
Kom e jumfru munlös[2],
Sköt den fogel ifrån trä(d)
Utan bå(d)' pil å båge,

Stekte'n utan panna,
Förtärde'n utan el(d).[3] — ?

[1] Snöflingan. — [2] Solen. — [3] Solvärmen, som smälte snöflingan.

10.

De kom en fogel flygan(d)e vinglös,
Bringlös,
De kom e jumfru gångan(d)e han(d)lös,
Tan(d)lös,
Stekte fogeln pannlös
Å åt opp'n munlös. — ?

Snöflingan, smält af solen.

11.

Vippe lille rö(d)
Flyger över snö,
Lite liv å ingen ande. — ?

Eldgnistan.

12.

Står i bakken
Rö(d)t i nakken,
Har korn i kräva
Å kan inte hakka. — ?

Nyponet.

13.

Om da(ge)n fullt må kött å blo(d),
Om natta står å gapar. — ?

Stöfveln.

14.

Före som ett nystan,
Milla(n) som en säkk,
Ätter som en skaftekäpp. — ?

Katten.

15.

Ett hus fullt mä rö(d)a kritter,
Å en grön kalv dansar mi(d)t i. — ?
Ugnen med glödande kol och ugnsopan.

16.

Ett rum fullt mä hvita kritter,
Å en rö(d) kalv dansar mi(d)t i. — ?
Munnen med tänderna och tungan.

17.

Den livlöse
Åt opp den ofödde
Under söl,
Under jöl (jord)
Å högt opp
I en talletopp. — ?

En lifdömd löste den förelagda gåtan så, att han skar ut en gris ur en lefvande sugga, lade en jordtorfva på sitt hufvud och steg upp i en tall, der han åt upp grisen. Han räddade derigenom sitt lif.

18.

Ut gekk rå(d)lös,
In kom rå(d):
Sju tungur
Å sju lungur
Å alla piper di
I ett huve. — ?

En lifdömd, som för sin räddning skulle lösa gåtan, fann ett kalfhufvud, i hvilket bodde en råtta med sex ungar.

19.

Grön gekk han in,
Ut kom han rö(d).

Nikka på nakken,
Å straxt var(d)t han dö(d). — ?
Ugnsopan med friskt grönt ris.

20.

Tu skrov å e skrompa
Sex fötter å e rompa. — ?
Ryttaren med sin häst.

21.

Grönt ståndande,
Brunt hängande,
Går lika lätt i pigo,
Som i dränga(rna). — ?
Körsbär på trädet.

22.

Den levande
Tog den döde i håre,
Å den döde
Börja'te skrika,
Å folke te springa,
Å fram kom en man,
Som gekk på si mor
Å bar sin fader i munnen;
Så gekk han in i si hustru
Å talte te folke. — ?

Ringaren fattade hårsträngen till tornklockan och ringde samman; folket skyndade till kyrkan; presten gick fram öfver kyrkovallen, helsande Guds fred, trädde in i kyrkan och predikade.

23.

Huggen åv en stubbe
Å kluven åv e tall[1],
Lamma(d) i fårhus[2]
Å föla(d) i stall[3];
Skogen skriker[4],

Folke löper[5],
Hästa ri(d)er på fåra.[6] — ?

[1] Fiolen. — [2] Strängarna. — [3] Stråktaglet. — [4] Fiolspelet. — [5] Dansen. — [6] Stråken går öfver strängarna.

24.

Ja såg på vägen vägar,
Väg va över väg,
Väg va under,
Å väg på alla sider. — ?

En resande for öfver en bro, medan en fogel flög deröfver, och en fisk sam derunder.

25.

Går ur skinn å i trä[1],
Ur trä å i sten[2],
Ur sten å i trä[3]
Å i skinne igen.[4] — ?

[1] Qvarnsäden slås ur säcken i skrufven. — [2] Ur skrufven går hon ned i ögat på qvarnstenen. — [3] Från stenarna till trumman. — [4] Från trumman ned i säcken igen såsom mjöl.

26.

Svart som bék (beck),
Men de ä inte bék;
Flyger som fogel,
Men de ä inte fogel;
Pâtar som gris,
Men ä inte gris. — ?

Tordyfveln.

27.

Skiner som solа,
Går nir i jóla (jorden)
Milla två ludna bukar. — ?

Plogbillen emellan dragarna.

28.

Fyra hummeldrummel
Å en fläktafis,
Derpå en påpjunkare,
Som låter stumpen gå. — ?
Fyrhjulig vagn med en häst och en kusk med piska.

29.

Mor mi tappa mej,
Å e flikka hitta mej,
Så skar di opp mej,
Så rev di själa ur mej,
Så körde di mej i ett mör(k)t hål
Å hadde mej te svara för lag å rätt. — ?
Gåspennan.

30.

Inte inne
Å inte ute
Å inte un(d)er bar himmel. — ?
Fönstret.

31.

Syster gekk te syster över have,
Der länte ho de bottenlösa kare,
Å de bryggde ho mä,
Å de brände ho mä,
Å de baka ho mä,
Å de gjolle ho allt hva(d) ho ville mä. — ?
Fingerringen.

32.

De stog en hun(d)
På Brunkeberg,
Han skälde över have;
Nu nämner ja hans namn:
Hva(d) hette han. — ? Hvad.

33.

Ihålug mor[1],
Krokruggugr far[2]
Å tri huvelösa barn.[3] — ?

[1] Kokgrytan. — [2] Gjutaren. — [3] Grytfötterna.

34.

Fyra spelevinker,
Fem krafsur på hvar spelevink,
Två hål å ett skaft. — ?

Katten.

35.

Ludi ludi lätta
Hoppa över stätta,
Ludi som ett får,
Hadde al(d)ri(g) ett fårahår. — ?

Skatan.

36.

De va en man,
Som gekk en väg,
Men de va ingen väg,
Han hitta en ting,
Men de va ingenting.
Hadde han veta,
Att de va ingenting,
Så hadde han ej taji opp'e. — ?

En man gick genom ett skog—när och hittade en nöt utan kärna.

37.

I e stuga va fyra kärringar,
Å hvar å e hadde tri framför sej. — ?

Fyra käringar, en i hvart horn.

[illegible]

Ägget.

[illegible]

Ägget.

[illegible]

Ägget.

43.

[illegible]
Stog på åkerbiten
Å klöv horn. — ?

Tuppen stod på gödselhögen och gol.

44.

Lilla trylle[1] låg i vrån,
Lorva torva[2] låg oppå'n. — ?
[1] Ägget. — [2] Hönan, som låg på ägget.

45.

Lite(t) å klent,
Naku(g)t å rent,
De höljer å täkker,
Så långt som de räkker,
När inte de bräkker. — ?
Fingerringen.

46.

Lite(t) som ett ägg,
Men hinner kring vår körkovägg. — ?
Tradnystanet.

47.

Liten som e lus,
Brun som e mus,
Kläder lan(d) å rike
Ända in till kungens hus. — ?
Linfröet.

48.

Rö(d) kåpa (l. rö(d)t huve) å svarter hatt,
Sitter ute om julenatt. — ?
Nyponet.

49.

Inuti luden som en gris,
Uta(n)på haller som en is. — ?
Ljuset med sin veke.

50.

Åv kött å blo(d) ä ja opprunnin;
Men ingen blo(d) ä i mej funnin.
Höga herrar ha mej buri,
Mä hvassa knivar i mej skuri,
Mången ha ja högt oppsatt,
Å mången ha ja nederlagt. — ?

Gåspennan.

51.

Firrn på hylla å firra i vrå,
Firrn i firra, å firrn te gå,
Firr firr, sa(d)' firrn i firra. — ?

Smörkernan med sin staf; den förra äfven kallad *finnta*, den senare *finnt*.

52.

Pinn på hylla å forra i vrå,
Pinn i forra, å pinn te gå,
Å de så de sa(d)' forr i forra. — ?

Detsamma som föregående.

53.

Raker, spaker far[1],
Ringlug, kringlug mor[2],
Nubbugr, trubbugr son[3],
Flimsug, flamsug dóter.[4] — ?

[1] Hummelstången. — [2] Hummelrefvan. — [3] Peplan (blomklasen). — [4] Bladen.

54.

Långgänglugr far;
Krokryggug mor,
Lurvugr, trubbugr son,
Ringlug, kringlug dóter. — ?

Lika med föregående.

55.

Stålhästen går på silverberg,
Å svansen blir allt stäkkugare å stäkkugare. — ?
Synålen med påträdd tråd och fingerborgen.

56.

De kom en man
Från främmande lan(d),
Mäster Enöga hette han.
Inte kun(d)e han sitta,
Å inte kun(d)e han stå,
Men nókk gekk han in,
När en ann sköt på. — ?
Synalen.

57.

De kom e jumfru från främmande lan(d),
Ho hadde ett öga, men inga han(d),
Å ända så kun(d)e ho göra gagn. — ?
Synalen.

58.

Hun(d)ra års kropp
Mä nattgammalt huve. — ?
En stubbe, på hvilken snö fallit.

59.

Min fader han ä(r),
Hans moder ja(g) blef,
Barne(t) ja(g) födde (gaf föda)
Ä(r) min moders man. — ?
En dotter gaf sin hungrande fader di.

60.

Ute står Mör(k)t å Mult [1],
Inne skiner de klara [2],

Ä de nå'n, som på mi gåta kan svara? sa(d)' han;
De kan ja, sa(d)' ho.[3]
Ja tappa' ett äpple i fjol,
Hvem fekk de? sa(d)' han:
De fekk ja, sa(d)' ho.[4]
Som ja? sa(d) han[5];
Nej, sa(d)' ho.
Som du? sa(d)' han[6];
Ja, sa(d)' ho.
Över jól (jord)? sa(d)' han[7];
Nej, sa(d)' ho.
Under jól? sa(d)' han[8]:
Ja, sa(d)' ho,
Å när duken dras åv,
Å talla blir bar[9],
Å horne(t) klyvs i än(d)n[10],
Då kommer ja, sa(d)' ho.

En resande kommer till en bröllopsgård en afton, då hans förra fästmö står brud. Hon besvarar hans spörsmål i förtäckta ordalag och lofvar att följa honom. — [1] Namn på ett par hästar. — [2] Ljus i bröllopsgården. — [3] Bruden. — [4] En kärlekspant. — [5] En gosse? — [6] En flicka? — [7] Lefver barnet? — [8] Är barnet dödt och begrafvet? — [9] När bordet afdukas. — [10] När tuppen gal.

61.

Tri liv å två själar,
Åtta fötter å fyra hälar. — ?
Två personer redo på en häst.

62.

Svin[1] drar lin[2]
Omkring trä[3]
Igenom fä[4]
Å genom en liten jernväg.[5] — ?

[1] Borst, använd af skomakare. — [2] Garnet i beckträden. — [3] Lästen. — [4] Lädret. — [5] Hålet efter sylen.

63.

Hva(d) ä fetare än fett[1]?
Hva(d) ä sötare än sött[2]?
Hva(d) ä lättare än lätt[3]?

[1] Jorden. — [2] Sömnen. — [3] Tanken.

64.

Ja far över vatten å lan(d)
Å kan både tala å svara,
Men ha inte fått någe liv. ?

Brefvet.

65.

Hvilken ä två gånger född?

Kycklingen.

66.

Ett djur går om mor(g)on på fyra fötter,
Om midda(g)n på två,
Å om afton på tri. — ?

Menniskan, som barn krypande, vid mogen ålder gående och på ålderdomen stödjande sig på käpp.

67.

Hva(d) ä de, som mest nyttjas å minst nämnes? — Dörrgångernet.

68.

Hva(d) ä de, som takkar hvar man för sist? — Dörrhandtaget.

69.

Bon(d)n gekk å leta ätter de han inte ville ha? — Hål på gamla gärdesgårdar.

70.

Hva(d) ä de, som hugger natt å da å inte far ut nå'n spån? — Klockan.

71.

Hva(d) ä de, som går natt å da å al(d)ri(g) kommer ur flakken? — Klockan.

72.

Gumma var(d)t dö(d) å begraven å lemna an(d)n ätter sej i take(t)? — Kort före sin död blåste gumman upp ett korfskinn och hängde det i taket.

Ordlekar

från Åkers härad.

1.

A.: En ann' gång.
B.: 1) En ann' gång ä en skälm.
2) Anngången ringer di om sönda(g).

2.

A.: Hvem bor denna?
B.: I sjelfva bynn der bor en bon(d)e,
Å straxt bre(d)ve så bor hin on(d)e,
Å straxt derjemte så bor en sme(d),
Å stora skälmar ä di alla tre.

3.

A.: Go(d) da(g), bror!
B.: Ja, du bror å ja(g)
Bodde i en sta(d),
Fuller va du,
Men värre va ja;
Du skämde dej i böxo,
Men de gjole (gjorde) inte ja.

4.

A.: Hva(d) ä de för da(g) i da? (Det är fredag).
B.: Jo i da ä freda(g) för alla, som inte får stryk.

5.

A.: Hva(d) ä de för da i da? (Det är t. ex. torsdag).
B.: Ja håller den här da'n för freda'n (dagen före fredagen).

6.

A.: Hvar ä far (eller någon annan mansperson)?
B.: I skjorta(n).

7.

A.: Far ja'n (jag honom)?
B.: Fárjan ä dö(d), å Knåpen har skinne te mössa. Fárjan och Knapen äro öknamn.

8.

A.: Har du nå'n fästemö?
B.: Ja har e flikka i hvar by
Å två, der di ä vakkra.

9.

A.: (gäspar).
B.: Takk ska du ha för du gapa a inte bet mej.

10.

A.: Hva(d) går du ätter (efter)?
B.: Ätter näsa.

11.

A.: Hva(d) ska du göra?
B.: Ta ett par kattur å köra,
Å vill di inte gå,
Så ska ja ta en hun(d) å flå.

12.

A.: Hvar ä du hemma?
B.: 1) I Kjula (socken),
Der di ä bå(d) vakkra å fula.
2) I samma sokken som våran klokkare.
3) Ja ä hemma, der knuta vettar ut, å korsten står på take.
4) Ja ä hemma hos våra, å di känner mej nókk (nog).
5) Ja ä hemma, der gässa gå barfota (V. Götland).

13.

A.: Hva(d)?
B.: 1) Va(d) (ett ställe) ligger i Barfva (socken) imilla(n) ett par gråstenar.
2) Va(d) ligger i Näshulta sta(d) (socken),
Å dit hinner inte du i da(g).

14.

A.: Hvar får ja sätta mej?
B.: Sätt dej på än(d)n, så gjóle mor di, när ho va bru(d).

15.

A.: Håll!
B.: Håll ä inte bättre än anna(t) on(d)t.

16.

A.: Hva(d) nyttjar bon(d)n te jul (högtiden) om åre(t)?
B.: Björk å ekvärke.
A.: Hva(d) nyttjar han te hjul (vagnshjul)?
B.: Sötgröt, korv å tokkeder (dylikt).

17.

A.: De kan så ske (kanske).
B.: Kanna, så å ski (sked)
Ä bra te ha alla tri.

18.

A.: Hur kommer de te?
B.: De kommer fälle te de, som an(d)ra barn kommer te.

19.

A.: De ä mörrt (mörkt) ute.
B.: Plokka å ät då (fisken mört).

20.

A.: Ni! (i tilltal).
B.: 1) Ni kalla(d)' bon(d)n märra si.
2) Ni sitter i helvite å hakkar kli.

21.

A.: Nage (något) ...
B.: Nage, hva(d) ä de för sla(g)?
A.: Jo, en ska ta e mygga å koka'na i nie vatten, å de flate (flottet), som blir på de nien(d)e vattne(t), de ä nage de.

22.

A.: Om ...
B.: Om inte om ha vari, så ha kärringa skjuti bjorn.

23.

A.: De va rätt.
B.: Gubben slog gumma mä ett kroku(g)t tra.
Va de rätt de?
A.: Nej, de va kroku(g)t.

24.

A.: Ha du sitt te na'n bon(d)e mä håkter i rokken?
B.: Nej, ja ha sitt'n mä ögo.

25.

A.: Ha du sitt te nå'n bon(d)e mä skinn un(d)er armen (ett hoprulladt kalfskinn eller dylikt)?
B.: 1) Ja, så'nt ha di fälle allihop (den egna huden).
2) Nej, ja ha sitt'n mä ögo.

26.

A.: Såg du någe ute?
B.: Ja såg hus å ve(d)kast,
Å der satt di näsa fast.

27.

A.: Ja skulle . . .
B.: Ja skulle åg,
Men skulln damp ikull,
Å så var(d)t de e gammal lada.

28.

A.: Hur stå de te mä dej?
B.: 1) Åh de går fälle an.
A.: De ä näst de värsta de.
B.: 2) Ja mår som göken, ja slipper gala.

29.

A.: (städar med buller och bång).
B.: Så der skulle du ha bullra i fjol,
Så ha du vari gift i år.
A.: Ja, men nu gör ja de i år,
Så blir ja fälle gift nästa år.

30.

A. (om hösten): Hvad har du att sälja, bonde?
B. (i stolt ton): Råg å hvete, må ni veta.

A. (om våren): Har du råg och hvete att sälja?
B. (i nedslagen ton): Bara en fjäling (fjerding) aska, gunas.

31.

A.: Ta (tag)!
B.: 1) De står inte ta på e.
2) Ta ä ävlyst, a stjäla får di inte.

32.

A.: Ska vi slå va(d).
B.: 1) Ja, vi ska slå va(d)
Om tri lortar i ra(d),
Den, som vinner, får ta.
2) Ja, vi ska slå va(d) om e sill å e kaka.
Å den, som vinner, får ta huve å häle.

33.

A.: Hokke tykker du mest om, fårkött eller harkött?
B.: Fakött ä inte så go(d)t som hakött.

Vidskepelse.

Denna är väl i det närmaste årsbarn med menniskoslägtet och finnes ännu i våra dagar hos alla folk, som stå på en låg bildningsgrad. Äfven i vårt land, för att icke tala om andra, fortlefver hon, om ock stadd i aftagande genom den stigande upplysningen, icke blott hos en icke ringa del af den äldre allmogen, utan äfven i många fall hos dem, som stå öfver de obildade. Det underbara har alltid haft och skall väl alltid hafva en stark dragningskraft, och om äfven vidskepelsen i sina råare former efter hand förkastas, torde dock den tid

vara mycket aflägsen, innan hon helt och hållet försvinner, om det ens någonsin sker.

Hos oss utgången från hedendomen, hägnades hon till en viss grad af den vidskepliga katolska kyrkan, hvilket bland annat är märkbart i åtskilliga från hednatiden härstammande besvärjelser, som blifvit på så sätt ombildade, att de gamle gudarne måst lemna plats för Jesus Kristus, jungfru Maria, treenigheten och helgonen. Äfven korstecknet användes ännu ganska ofta.

Redan hos de gamla kulturfolken fyldes hela naturen med öfversinliga väsenden. Bland de underordnade af dem förekommo många slag, hvilka under andra namn funnits och väl ännu finnas i folktron der och hvar hos oss. Tron på dessa öfversinliga varelser och deras förmåga att kunna gagna eller skada menniskan har naturligtvis ledt henne på tanken att utfinna medel dels till vinnande af deras ynnest jemte förmågan att genom öfversinliga medel uppnå sina syftemål, dels till deras blidkande, i fall man på något sätt med eller mot sin vilja förnärmat dem, hvilket snart visade sig i sjukdomar eller andra olyckor, som ansågos vara deras verk. Sjukdomar och motgångar af detta slag, de der icke hade någon naturlig orsak, kunde enligt folktron icke öfvervinnas genom naturliga medel, och följden blef, att man begaf sin in på trolldomens område.

Vissa personer, vissa slägter, vissa landskaps invånare, t. ex. dalkarlarne, ja hela folkstammar, t. ex. finnarne och lapparne, hafva ansetts vara trollkunnige, och beklagligen anlitas ännu sådana menniskor af enfaldigt folk mer, än man torde föreställa sig. Trollkonster användas på alla tänkbara områden, och allehanda medel begagnas, somliga rätt sinrika, andra enfaldiga, andra åter rent af afskyvärda. Hvad de först nämnda medlen angår, kan man ej undgå att märka, att många af dem, såsom vid sjukdomars botande, hafva ett slags symboliskt skaplynne, dels i förening med, dels utan besvärjelse och läsning.

Hvad de sist nämnda trolldomsmedlen beträffar, eller besvärjelse och läsning, hafva de naturligtvis samma ändamål; men i allmänhet användes besvärjelsen på ett högtidligare sätt, och om hon uttalas högt, så finner man, att det sker lika korrekt, som då man läser sina böner eller stycken ur bibeln och psalmboken; läsningen deremot är mer kortfattad samt uttalas ofta högt och på det vanliga folkspråket. Båda anses emellertid för alldeles nödvändiga och vida kraftigare än de handgrepp, som samtidigt begagnas. I allmänhet uttalas besvärjelser icke högt eller så, att någon kan förstå dem. emedan man tror, att de förlora sin kraft hos den, som lär ut dem; åtminstone får det ej ske till person af samma kön. I allmänhet äro de, som man snart finner, af en temligen oskyldig och menlös

beskaffenhet. Stötande är dock treenighetens ideliga åkallande, ofta för vinnande af de lumpnaste ändamål.

Ur en större samling af hit hörande ämnen, som finnes i vår fornminnesförenings ego och till största delen blifvit för hennes räkning samlad af metallarbetaren G. Ericsson, har utgifvaren till en början utvalt följande af honom ordnade uppsats om Besvärjelse och Läsning, emedan dessa trolldomsmedel, såsom ganska svåra att åtkomma, torde vara föga bekanta.

1.

Besvärjelse och Läsning.

A.

Om barns vård.

1. Då en främmande kommer in i ett rum, der ett spädt barn finnes, bör han, för att barnet ej skall bli oroligt, röra om i eldstaden och säga: de fins min(d)re folk än ja(g).

2. Då en barnfader går ut, för att bjuda faddrar, bör han med en käpp basa de buskar, i synnerhet enbuskar, hvilka han går förbi, och säga: här sätter ja (barnets namn) skabb å klåde.

3. När en barnsängsqvinna blifvit kyrkotagen, bör hon med ett björkris lindrigt slå sitt barn, sägande: nu ska du bli snällare än du vari(t).

4. Då barntänderna, i synnerhet den första, fällas, böra de kastas i elden med orden: gu(d) ge mej e bentan(d) för e gulltan(d). Andre mena, att tanden bör kastas på ugnen, ej i elden, emedan det senare kan förorsaka tandvärk.

B.

Att "skämma", d. v. s. förhexa en fiol.

Man drager en ormgadd (ormtunga) fyra ganger omkring sina fingrar, sägande: så sant jag hafver dragit ormgadden fyra ganger omkring mina fingrar, så sant skall du icke få mer ljud i dina strängar, än i mina fingrar; i guds faders och sons och den helige andes namn; amen.

C.

Hushållsbestyr.

a) *Byk och tvätt.*

Då man tvättar så kallad klapptvätt åt små barn i sjö eller rinnande vatten, bör man kasta ut i vattnet och der qvarlemna en. helst tre, linnelappar, sägande: ta di der å lek mä å lätt bli (barnets namn); detta är ett offer åt necken.

Vid bykning och tvättning bör någon, för att kläderna skola blifva rena och hvita, gå ut och komma in igen, sägande: ja(g) såg en svan. Men om man af glömska eller elakhet säger: ja(g) såg en korp, så är hela byken skämd.

b) *Sömnad.*

Den, som erbjudes en tom eller naken nål (utan påträdd tråd), bör säga: ja(g) behöver inte fö(da) dinä naknä ungär. Dock kan nålen mottagas i kläderna, men ej med händerna.

c) *Väfning.*

Då man uppvarpat och nedtagit en »väfrompa», bör man lägga henne på det nedra korset, svänga henne omkring tre gånger och säga: väftä dej sjelv; inslaget blifver då drygt.

När en främmande qvinna kommer in i ett rum, der man håller på att uppbomma en väf, bör hon sparka framåt med fötterna och säga: stort skäl, gå väl! Skälet är det rum i ränningen, der spolen drifves fram.

D.

Kreaturs skötsel.

a) *Flöjning.*

Då man köpt en häst eller något annat djurslag, som plägar flöja, bör man något lyfta på dess venstra framfot och säga: ja(g) ska botä dej för flöjä; högre än man lyfter foten, kan djuret sedan icke hoppa. Innan häst släppes vall, bör han ledas genom tre grindar och vid hvarje grind få en bit bröd genom tredje grindspolen, hvarvid man säger: ja(g) ska botä dej för flöjä.

b) *Fårklippning.*

När ett får blifvit klippt, plägar man till sist afklippa något ull korsvis i pannan och stoppa henne i munnen på fåret med orden: här har du ditt mo(d) igen, eller ock afklippes den yttersta ulltesten på rumpan och stoppas i fårets mun, i det man säger: här har du di(n) ull igen; djuret blir annars »modstulet». Äfven utan läsning urakt-later man ej gerna att efter klippningen stoppa en liten ulltapp i fårets mun.

c) *Betäckt ko.*

När en ko tagit tjur eller, som det vanligare heter, tagit oxe, skall ladugårdspigan stryka henne med handen ändlångs utefter ryggen och säga: behåll nu de du ha fått.

d) *Kalfko.*

Då en ko kalfvat, och man skall mjölka henne första gången, göres korstecknet öfver korsrona med venstra handen, medan man säger: bot som gjor(d)t eller: så snart som de ä gjor(d)t, ä de bot.

e) *Köpt kreatur.*

När ett kreatur är köpt och hemtadt, bör man, för att det skall trifvas, lägga en hötapp på en jordfast sten, leda det deromkring och sedan låta det uppäta fodret, medan man hviskar i dess öra:

Du ska inte trå (tråna),
Du har bättre här än hemmä.

f) *Att kunna leda ett kreatur.*

Om det icke vill skiljas från annat djur eller från en person, trampar man det på alla fötterna med sin venstra fot, under det att man säger: du ska gå ätter mej, som djefvulen gekk ätter orättä fogden.

g) *Att draga musten ur andras kreatur,*

så att egna kreatur blifva frodiga, och korna gifva god och ymnig mjölk, går man, om man är rigtigt trollkunnig, den 1 maj före soluppgången upp på en höjd eller klättrar upp i ett träd och tutar i ett horn tre gånger, utropande efter hvarje tutning: så langt de kar höra, å de mitt, d. v. s. så langt som tutningen höres, skall musten dragas till egna kreatur från andras.

h) *Att förmå eti liggande kreatur att resa sig.*

Vill djuret ej stå upp, ropar man med stark röst: går du opp! opp! opp!

i) *Att lägga en ko i sin.*

Detta bör ske på en fredag, då kon mjölkas sista gången, hvarefter något af mjölken strykes utefter ryggen i tre omgångar med dessa orden: lätt nu si, att du kalvär på da'n (dagen) åg (ej om natten).

k) *Snöpning.*

När fargalt, hingst, tjur eller annat husdjur är snöpt, bör gerningsmannen genast kasta koddarna till djuret och säga: ja(g) ha inte taji någe ifrå(n) dej.

l) *Spädkalf.*

Då kalfven druckit af modersmjölken första gången, bör man, för befordrande af hans trefnad, fukta handen med mjölken och med henne stryka utefter hans rygg från bogarna till korsrona, under det att man säger:

Ta(g) åv maten å lägg på baken,
Så blir du likkstä (bästa) krittre i bon(d)s hus.

m) *Dufven tjur.*

Om en tjur är dufven och trög, tager ladugårdspigan ett hänglås, helst ett så kalladt lasklås, och uppläser det tre gånger öfver korsrona på tjuren, sägande för hvarje gång: ja(g) ska läsä opp de, som va(r) igenläst.

E.

Att vinna en flickas kärlek.

Man lägger en sockerbit under sin venstra arm tre torsdagsnätter efter hvarandra, hugger honom sedan i tre stycken och lägger dem oförmärkt i någon dryck, som flickan skall tömma, uttalande dessa ord:

Så sant som gud lefver
Och min själ lefver,
Så sant skall du (flickans namn)
Blifva i mig kär.
I guds faders m. m.

F.

Skyddsmedel mot rofdjur.

1. Då man ser en roffogel kretsa öfver eller i närheten af sin gård, bör man, för att skydda sina smådjur, högt utropa: glä(d) dej inte, du gladä!

2. Nu läser jag
För ulfvetand och björneram,
Att de intet röra skall
Min boskap, hvarken smått eller stort,
Utan nu jag sätter dem
Så långt bortom dårfjellet,
Der svanen svartnar,
Och korpen hvitnar.
I fadrens m. m. Amen.

Medan detta läses, stryker man med venstra handens namnlösa finger längs efter ryggen på det kreatur, man vill skydda, och vid ordet amen gör man korstecknet öfver djurets korsron.

G.

Att vinna vid rättegångar.

Så snart man vid tinget får se sin motpart, och innan man sjelf blifvit sedd af honom, säger man:

Jag, jag skall till tinget gå,
Och alla mina fiender
De skola varda som stenar.

Derefter säges tre gånger: i namn faders m. m. Amen.

H.

Att tvinga en person att sitta.

Då ett lik jordfästes, upptager man vid grafven och förvarar litet jord, och, sedan man kommit utom kyrkoporten, svänger man sig tre gånger omkring på venstra klacken motsols, under det att man säger:

i guds faders m. m. Amen. Vill man nu tvinga någon att sitta der han sitter, strör man den förvarade jorden i håret på honom och säger: här skall du sitta, så länge jag vill; i guds faders m. m. namn. Amen.

I.

Sjukdomar.

a) *Att stämma blodflöde.*

1. Jesus gick sig vi öfver lida,
Der mötte vi honom strömmen den strida,
Stämde blodet så väl för mannen som qvinna.
I fadrens m. m. namn. Amen.
2. Du blod stig neder i köttet,
Som en qvinna, som blöter aska en lördag,
Som en menedare, som står i helvetet
Och vet hvad rätt är, men vittnat orätt.

Dessa ord böra läsas tre gånger.

3. Denna blod skall den tid rinna,
Som gud valt mannen och qvinna,
Som mannen vandrar till tinget
Och vet hvad rätt är, men svärjer orätt.

b) *Brott, ledbrott m. m. (»bruti å vridi»).*

Vår herre Kristus och jungfru Maria de red
På en åsna igenom ett led,
Och åsnan skred,
Så hon fick vred,
Och jag skall sätta led mot led,
Tio fingrar och tio tår,
Det skall jag bota dig med. —
Snart skjutit, som brutit.

c) *Brännskada*, se *kylskada.*

d) *Bölder.*

1. Du fläder,
Du skall torka som näfver,
Du skall torka i gull,
Som döder man i mull.

Sedan detta är uttaladt, räknas från 21 baklänges till och med 1, och bölden klämmes hårdt tre eller nio gånger, helst korsvis, med venstra handens tumme, pekfingret och namnlösa fingret.

2. Man kan äfven blifva fri från bölder genom att öfverflytta dem på annan person. Man behöfver blott ställa så till, att man en morgon eller en afton möter den, man vill träffa, och i förra fallet helsar honom med *gukväll,* i det senare med *gumoro* (god morgon). Men anar den andre »satans list» och svarar: har du bålldär, så behåll dom, då har man intet för besväret.

e) *Frossa.*

1. *Vårfrossan, »våren» eller »andagsfrossan».*

När man börjar frysa, går man tre gånger omkring en jordfast sten och strör aska på honom, under det att man för hvarje omgång säger: när den här sä(d)a (säden) går opp, får ja(g) min fråse igen, d. v. s. aldrig.

2. *Fredags- eller tredjedagsfrossan, »tredagsfrossan».*

Man kan ådraga sig denna sjukdom genom att om hösten räkna flyttfoglars antal; men man kan bli botad genom att räkna en annan skara både fram- och baklänges med orden: far nu erän väg å ta min fråse mä er.

f) *Fulslag.*

Qvesa (eller Goda) gar sig vägen fram,
Så mötte hon Oden (l. en gammal man):
Hvart skall du gå?
Jag skall gå sta(d) och röka (l. röta) kött
Och bryta (l. bräcka) ben
Under (l. genom) både stockar och stenar,
Det skall mig ingen förmena,
I den skog, der ingen bor,
Och i den sjö, der ingen ror.
I namn faders m. m.

Detta bör läsas tre, helst nio gånger.

g) *Harbragge.*

Så kallas inflammation med rodnad och värk i ögat. Botemedlet är följande: den sjuke sätter sig på stalltröskeln, vänd åt norr, och en person af annat kön täljer med en knif spåner af en träpinne, tre i taget, sägande: ja(g) skär, å ja(g) skär. Den sjuke frågar:

hva(d) skär du, hvarpå svaras af den botande: ja(g) skär harbraggen ur ditt ögä; ja(g) ska skärä de rö(d)ä frå(n) de hvitä å de hvitä frå(n) de rö(d)ä.

I stället för att sitta på stalltröskeln, kan den sjuke lägga sig med ryggen på stallgolfvet och hufvudet på tröskeln samt hufvudbonaden neddragen öfver ansigtet. Den botande täljer spånerna så, att de falla ned på hufvudbonaden, i det han säger: ja(g) skär, å ja(g) skär o. s. v.

h) *Hundbett.*

Botas på samma sätt, som ormbett.

i) *Kramning, gastkramning* (ömhet).

Jag skall nu bota dig
För gårdsrå (»gålrå»), tomtrå,
Sjörå, skogsrå,
Att de intet ondt skall göra.

Under läsningen stöper man med tre upphettade gråstenar i vatten, hvars fräsande angifver kramningens lindrigare eller svårare beskaffenhet.

k) *Kylskada.*

All slags kylskada, såsom frostknölar, kylsår, ömkyla, botas med läsning.

1. Köld och frost falla lika,
Stora strömmar rinna vida;
Ut kyla och in värme!
2. Kyla, frost i verlden vidja (l. vida),
Stora strömmar rinna strida;
Kyla ut och hetta in!
(Bot i samma stund).

Medan detta läses, strykes det skadade stället med venstra handen eller venstra namnlösa fingret eller med en knif, hvilkens tånge går genom hela skaftet, eller ock ritas vissa figurer med knifspetsen. Till denna strykning användas äfven ekstickor, helst nio, skurna ur linberedningsverktyg, såsom bråkslå eller skäktknif, och så starkt upphettade, att litet »olja» börjat sippra ut. Samma besvärjelser och förfaringssätt användas till att bota brännskada, endast med den skilnad, att i stället för »ut kyla, in värme säges »ut värme, in kyla».

3. Kylesår och brännebet (-bett),
Kyla ut och foten (eller annan kroppsdel) het!

Läses tre gånger, och under läsningen strykes det skadade stället med upphettade ekstickor.

l) *Liktornar.*

Om någon kommer in och säger: N. N. ä dö(d), och den lidande strax tillägger: då ä åg minä liktornär dödä, så försvinna de; men hvarken tal eller svar får vara på förhand öfvertänkt.

m) *Ormbett.*

1. Lasse lilla går åt brunnen och dricker,
Och fram kommer ormen och sticker;
Bit i bark och sprick i grund!
Bot skall du få i samma stund.

Sedan detta är läst, räknas från 21 till och med 1.

2. Mot (l. med) etterTand och ettertunga
Jungfru Maria tog sig en linda,
Till att sno och binda.
I namn faders m. m. Amen.

Läses tre gånger, och för hvarje gång spottar man. Man plägar äfven under läsningen sakta stryka såret med venstra namnlösa fingret eller med en knif, hvilkens tånge går genom hela skaftet.

3. Jungfru Maria hon gick sig i gräset,
Så fick hon höra ormar hväsa.
Jungfru Maria tog sig en linda (l. bindel);
Ty hon skulle den ormen binda.
Jag binder dig i den högstes namn.
Du skall intet kreatur skada.

Under läsningen strykes det sårade stället med knif. Snarlik är följande:

4. Jungfru Maria gick i gräset,
Så fick hon höra, att ormen hväste,
Så tog hon af sitt lindeband
Och band ormens gadde med.
I guds faders m. m. Amen.

De sista orden upprepas tre gånger, under det att svullnaden strykes med ena handen. Den som meddelat denna besvärjelse, säger sig sjelf hafva hört och sett medlet användas med framgång.

n) *Skott.*

Om denna af trolldom vållade sjukdom, som drabbar icke blott husdjuren, utan äfven menniskor, skola framdeles närmare upplysningar lemnas under öfverskriften Ladugårdsskötsel. Några besvärjelser meddelas här.

1. Oden stod på nabots berg,
Till honom kom en gammal man:
Hvart skall du gå?
Jag skall gå sta(d) och bota för skott.
Hvad för skott?
Jordskott, solskott, vattskott, fragdskott
Och för alla nio slags skottena.

2. Ulfven stod på ulfvens berg
Och sporde naben åt:
Hvart skall du gå?
Jag skall bota för flog och för skott.
Hvad för skott?
Vattskott, väderskott, lungskott, fragdskott
Och för alla nio slags skottena.

3. Minsten stod på högan berg och sade:
Jag skall bota dig för skott;
Jag skall fästa min nåda (l. nöda) för din mun,
Och det skall bli bot i samma stund.

Medan detta läses tre gånger i det sjuka kreaturets öra, håller man sin ena hand för dess mun och slår det med sin hufvudbonad i den andra tre gånger.

4. Ture stod på berget
Och talte till sin mor:
Tuna har fått skott.

När dessa ord äro uttalade, öppnas kreaturets mun och deruti spottas tre gånger, hvarefter säges:

Spott ur mun och i mun;
Bot i samma stund!

5. Dig, guds skapade beläte, skall jag bota
För trollskott, jordskott, solskott
Och för alla nio slags skottena,
Igenom stockar och jordfasta stenar
Skall hvarken folk eller kreatur det förmena.

Under läsningen göres korstecknet med venstra handen öfver den lidande.

6. Lappen skulle gå ut och skjuta,
Och så kom vår herre Kristus:
Hvad skall du skjuta?
Jag skall skjuta folk och fä,
Allt som för mig är. —
Jag skall göra dig stort men;
Du skall skjuta på stock och sten.

o) *Smol eller smolk i ögat.*

Om man fått damkorn eller annat smått i ögat, så försvinner det, om man säger: smol i min bak, men ej i mitt ögä.

p) *Stamning.*

Om ett barn stammar eller eljes har något fel i uttalet, så botas det derigenom, att lungorna tagas ur ett nyslagtadt får och »slung-slåpas» (hårdt släpas) öfver barnets mun tre gånger, medan man säger: ja(g) ska botä dej för stammä.

q) *Unke (unket).*

En obehaglig känsla med en viss dåsighet och styfhet i lemmarna, botas genom att tre gånger lyfta på norra stuguknuten och för hvarje gång säga: ja(g) ska botä de, som unke ä.

r) *Vagel.*

Den, som skall bota denna åkomma, sätter sig på en stol och täljer på en träpinne, sägande: ja(g) täljer, å ja(g) täljer. Den lidande frågar: hva(d) täljer du för sla(g)? Svar: ja(g) täljer vageln ur ditt ögä. Jemför *Harbragge.*

s) *Värk.*

1. Jungfru Maria stod upp
Med sin hvita särk;
Hon döfvade värk,
Och han domna(d)'.

Detta läses tre gånger under strykning med handen på det värkande stället.

2. Jungfru Maria spatserade öfver kyrkogård,
Hon stillade värk, hon läkte sår.
Jesus somna', värken domna',
Kristus vaktna' (l. vakna'), värken sakta'.
I guds faders m. m.

Under läsningen skäres med knif ett kors i sprit, som man förut hält i ett glas.

3. Jag beder gud för dig,
Du guds skapade beläte,
Att din kropp skall hvarken härpa eller värka,
Hvarken svullna eller svida

Mer än såret i Kristi sida.
I namn faders m. m.

Dessa ord läsas tre gånger, medan det värkande stället strykes med en knif eller med venstra handen.

4. Jag gick en väg; men det var ingen väg,
Jag mötte en man; men det var ingen man,
Frälsaren han räckte mig sin högra hand:
Hvart skall du gå?
Jag skall tre resor till Bethlehem gå,
För att der söka magt och blod
Åt kreaturet mitt ändå.

5. Flyg ut, värk, flyg och vandra!
Förty guds ord de äro sanna.
Och nu så tror jag med guds hjelp,
Att värken han skall stanna.
I fadrens m. m.

6. Du värk, du skall stå stilla,
Så visst som tolf man i rätten,
Som dömer rätt och aldrig orätt.
I guds faders m. m.

7. Tvi, klyf (l. klif), svarta troll, som koll (kol).
Jag skall binda er elaka tungrot,
Så att ej eran elaka tunga
Kan tänka, tala eller vara (l. svara)
Ett ondt ord mig emot.

8. Jungfru Maria hon gick till sin rena och dyrbara kyrkodörr. Hon föll på sina rena och dyrbara knän för sin son Jesus, vår frälsare. Hon döfvade sjutiosju sår. Sju äro döfvade mot satan och allt ondt. Sju äro förlagda mot satans falska tunga, onda grannar och deras elaka tungor och allt ondt. Sju äro också förlagda mot ormar och drakar, som hafva efter mitt kreatur gapat. Det gjorde jungfru Maria, den rena och dyrbara modren, i sitt rena och dyrbara namn tillika med sin son Jesus Kristus, vår verldenes frälsare. Och så visst som jungfru Maria, vår rena och dyrbara moder, det gjorde, så visst skall herren gud tillbakagifva mig magt och blod igen åt mitt kreatur ändå.

9. Om någon har tandvärk (eller något annat, mindre farligt ondt) och säger: ja(g) har tan(d)värk, så blir han bättre, om någon närvarande händelsevis och i fråga om en annan sak råkar att säga: de ä lögn.

K.

Skjutning.

a) *Att en medtäflare må skjuta bom.*

Säg endast dessa orden: Stoepus billig fenuttrum.

b) *Om fängkrutet ej vill brinna.*

Klickar låset, och man har anledning att tro, det sådant vållas af trolldom, så petar man upp en liten grästorfva med högra stortån och lägger henne i förladdningen med dessa orden:

Det hafver jag gjort
Min bössa till bot.
I namn faders m. m.

c) *Att få skjuta före en annan skytt.*

1. Jern och stål, du skall stå,
Som Judas Simonis Iskarioth stod,
När han förrådde Kristus.

Medan man uttalar dessa orden, omfattar man medtäflarens bössa med tummen och venstra namnlösa fingret.

2. Man tager upp litet gräs, jord eller snö ur medtäflarens hälspår med tummen och namnlösa fingret och släpper det afvigt ned på marken igen i tre omgångar, i det man säger:

(Personens namn). må det vara
Så bakvändt för dig i dag.
Som det jag släpper är afvigt.

d) *Att göra fogel till sig.*

Om man för egen räkning vill komma åt en fogel, som man ser eller hör på afstånd, säger man tre gånger:

Du är luden och icke svart,
Och hvar och en, som hör din röst,
Skall tvärt gå derifrån.
I namn faders m. m.

e) *Att säkert få en fogel inom skotthåll.*

1. Tag främsta delen af en dödskalle och borra i honom tre hål, ett hvarje söndag, medan predikan i kyrkan pågår. Då du är ute på jagt, så se genom dessa hålen på fogeln och säg:

Du lilla fogel på nästa qvist
Är som döder man i grafven.
I namn faders m. m.

2. Gå till en kyrkogård en torsdagsqväll, sedan solen gått ned: tag ett ben, som setat vid örat på en dödskalle och skrif derpå med ditt eget blod: jag binder dig fogel med mitt eget blod och det i namn faders m. m. Tag detta ben med dig, när du går på jagt, och då du ser eller hör fogeln eller tror, att han finnes på ett visst ställe, så gå tyst deromkring tre hvarf och säg tre gånger: jag binder dig fogel vid himmel och jord, vid sol och måne, vid stjernor och planeter och vid allt det gud hafver skapat i himmelen och på jorden, och vid alla heliga martyrer och englar, att du icke skall undkomma utur denna ring.

f) *Att bota en skämd (förhexad) bössa.*

1. Gå till skogen en torsdagsafton, sedan solen gått ned, och tag din skjutredskap med dig; klyf med en knif en smärt växande rönnstör så, att han håller fast ihop både upptill och nedtill; vidga öppningen och kryp derigenom rättsols tre gånger och säg dessa orden: här binder jag olyckan qvar och honom, som har gjort mig skada, och alla djeflar, som i helvetet äro, med honom. Derefter spottar man tre gånger under venstra armen och går genast hem.

2. Ladda med ett skathjerta och skjut under venstra armen, sägande: dra(g) för allä di djevlär, som i helvite(t) ä, mä honom, som imilla(n) ögo dej ha skämt; u kapolia!

3. Tag ut bössans svanskruf en torsdagsmorgon i soluppgången och inskrufva ett sönderslitet källfrö (groda), ladda sedan strax med löst krut och skjut, sägande för dig sjelf: efter denna stund skall du (den hexande personens namn) aldrig göra något mer. I namn faders m. m.

L.

Mot trolldom.

1. Så snart man får se en person, af hvilken man kan frukta att bli förhexad, säger man:

Jag ser dig först,
Jag döfvar din röst,
Din lefver och tunga
Skall allt mig förkunna.

2. Om någon befarar, att han redan på ett eller annat sätt lider genom fiendtligt hexeri, bör han ställa sig vid ett rinnande vatten en torsdagsmorgon, innan solen gått upp, och läsa följande ord fyra gånger, vändande sitt ansigte för hvarje gång mot ett af de fyra hufvudväderstrecken:

Jag binder dig
Vid sol och mane,
Stjernor och planeter
Och alla himmelska krafter,
Att I aldrig skolen skina
Öfver den ogudaktiga menniskan,
Som mig skämt hafver;
Hans blod skall göra honom bång,
Som Kristus led på korset tvång.
Hans blod skall löpa kringt i hjertat,
Hans blod skall ej ha mera ro,
Än rinnande ström under mina knän,
Förr än han hafver burit igen
Det han har stulit fran mig.

3. Da man hör andra tala om trollkäringar, bör man för sin säkerhet säga: spik i öro på dom, eller gifva dem en välönskan med orden: el(d) å vatten å körkä! Klokast är att undvika allt samtal med dem.

M.

Medel att fördrifva vägglöss och kålmaskar.

Man lägger tre eller nio lefvande vägglöss i en dosa och slapper dem i en annans hus, hvilken man unnar en sadan inqvartering, och säger: gå nu erän väg å ta di arä (andra) mä er!

Kalmaskar kastas lefvande i rinnande vatten med samma afskedshelsning, eller ock begagnas följande medel: en till garden hörande qvinna springer naken med en stake i hand omkring kalsangarna pa en söndagsförmiddag mellan »sanngangen» och sammanringningen, ropande: kalmask, bevar' dej, att inte hin bedrar (l. tar) dej.

Om Nämndö äldsta kyrkas höga ålder.

Utdrag ur en insänd berättelse af kyrkoherden Petrus Agrell efter anteckningar ur gamla kyrkoböcker.

De grunder, som blifvit anförda till stöd för antagandet, att den äldsta kyrkan på Nämndön är grundlagd år 870, äro följande: 1) en berättelse af Nicolaus Betulinus, som var loci concionator eller prest på ön från år 1691 till 1716, så lydande: Dett fans uthi dett gambla Capellet på een Stohl ett åhrtahl nembl. 870, aff hvilket man sluter bemeldte Capell så gammalt vara nembl. 838 år till 1708; 2) en dylik uppgift af erkebiskop H. O. Holmströms fader Hans Holmström, som var kapellpredikant på ön under åren 1772—1774, hvilken åberopar Betulin såsom sin sagesman; 3) en annan anteckning af den 14 juli 1782, förmodligen skrifven af H. Holmströms efterträdare J. Kjellström, kapellpredikant på ön till år 1783, enligt hvilken en gammal man Erik Andersson i mellangården betygat sig hafva sett ofvan nämnda årtal inhugget i väggen ofvanom altaret, der han läst A:o 870, hvarjemte anmärkes, att kyrkan afbrändes 1719, och att den sjutioårige mannen då var åtminstone nio år gammal; 4) en artikel, som skall förekomma i Uppfostringssällskapets tidning för den 26 augusti 1782, der årtalet 870 säges hafva funnits inhugget i väggen öfver altaret i den af ryssarna år 1719 afbrända kyrkan. Sannolikt har den ofvan nämnde kapellpredikanten Kjellström meddelat de upplysningar, som legat till grund för berörde tidningsartikel.

Vid ofvan stående gör kyrkoherden Agrell följande anmärkningar: Det gamla kapellet, sannolikt af sten, förlades år 1702, då på midsommardagen en ny kyrka af trä invigdes. Antagligen qvarstod det gamla kapellet till 1719 och uppbrändes då af ryssarna. Den nya kyrkan blef icke bränd, men väl plundrad; ty det finnes antecknadt den 4 juli s. å., att kyrkokistan blef sönderslagen och penningarna borttagna. Hade den nya kyrkan vid samma tillfälle blifvit uppbränd, så hade helt visst en så märklig händelse icke blifvit med tystnad förbigången.

Om således det gamla kapellet icke uppbrändes förr än 1719, så kunde Erik Andersson hafva sett årtalet 870 inhugget ofvanför dess altare. Fans samma årtal äfven öfver altaret i den nya kyrkan, så hade det väl blifvit der inhugget såsom ett historiskt minne eller den del af den åldriga och förmodligen murkna kyrkostolen, som innehöll årtalet, der uppfästats, sannolikt i Betulins tid. Om enligt denna uppgift Erik Andersson var 9 år, då han såg inskriften, så måste han ha varit 73 år gammal, då han meddelade upplysningen derom: ty enligt dopboken var han född 1713. Var han då endast 6 år gammal, kunde han hafva tagit reda på årtalet med andras tillhjelp, eller ock är det möjligt, att årtalet varit synligt på kapellruinen.

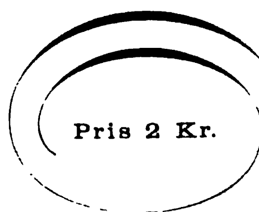
Kyrkoherden Agrell anmärker vidare, att, om ock bevisen för det gamla kapellets grundläggning år 870 icke kunna anses tillfyllestgörande, det dock är otvifvelaktigt, att denna byggnad är af mycket hög ålder. Till stöd för detta påstående anför han följande:

Jag öfvergår nu till en omständighet, som tyckes vara ett vida säkrare bevis på Nämndö kyrkas höga ålder, om också icke på denna ålders utsträckning till år 870, samt innehålla en fullkomlig bekräftelse på den vördnad, med hvilken hon i forna dagar varit omfattad. Detta bevis ligger i de löften, som gjorts till denna kyrka eller dess skyddshelgon, och de penningemedel, som i anledning af dessa löften influtit under namn af löftespenningar. Så långt tillbaka som förhanden varande anteckningar sträcka sig och ända in i senare hälften af förra århundradet, har ett sådant förhallande egt rum, och ännu i dag kan man spåra en qvarlefva deraf. Visserligen finnes icke i de gamla kyrkoböckerna någon bekräftelse derpå, att, såsom det heter i Uppfostringssällskapets ofvan nämnda tidningar, »man ända in i Calmar sund (1782) gjort löften till Nämndö kyrka, ehuru man snart i hvarje timma reser en kyrka förbi under framfarten»; men det synes vara fullkomligt sant, hvad som vidare följer, »att Nämndö kyrka ser ut att allt ifrån katolska vidskepelsens tider hafva varit ett mål för allmogens löften, och detta måhända ifrån en tid, då andra kyrkor icke gafvos». Att, såsom artikelförfattaren vidare antager, »hushållssnillet», för att bibehålla kyrkans inkomster, hos folket sökt bevara föreställningen, att Nämndö kyrka vore rätta stället för offers frambärande, kan man väl antaga hafva varit förhållandet under katolska tiden, då presterna lato månget fromt bedrägeri komma sig till last, men man behöfver icke antaga detta såsom den enda förklaringsgrunden för plägsedens fortvaro ända in i senare tider, då man känner, huru djupa rötter vidskepelse och fördomar pläga slå i folklynnet, och huru segt motståndet är mot hvarje utrotningsförsök.

Ur befintliga anteckningar rörande sådana löftespenningar må följande anföras: År 1711 gaf ärevördig hr Niels Betulinus, att han med hela sitt hus under farsotstiden vid helsan uppehållen var, 7 daler 16 öre; likaledes flere andra personer af samma anledning. År 1717 gaf en kapare löjtnant Anders Lång 6 daler i mynttecken. År 1736 den 6 juni gaf lotsen Jonas Andersson från Berghamn under Djurö kapell 4 daler 16 öre, för att förböner skulle fallas i Nämndö kapell för hans sjuka hustru. Under åren 1744 och 1745 gaf Sörens änkia på Jutholmen vid Dalarö för undfånget arf 12 daler. Samma år hafva många gifvit skänker till kyrkan derför, att de fått vara i fred för ryssen under det sista kriget. År 1746 har skeppskapten Westin efter löfte gifvit 3 daler. År 1747 hafva sjöfarande från Gotland, som blifvit frälste under svår storm, sammanskjutit 27 daler. Samma år skänkte Nämndöns då varande egare hofqvartermästaren Lorentz

Billing till kyrkan 50 daler »för en olyckas eviterande». År 1790 den 16 december gaf Hans Hansson i Långvik på Rummarön, såsom ett tacksamhetstecken för konungens lyckliga hemkomst från kriget, 16 skilling. Många ställen nämnas för öfrigt, belägna utom Nämndön, från hvilka löftespenningar influtit till hennes kyrka, såsom Stubbviken och Jutholmen i Dalarö församling, Garpkroken i Erstaviks församling, Eknö, Harö, Höhl, Sandhamn och Stafsnäs i Djurö församling, Malmö, Skepparviken m. fl. i Vermdö församling.

Vidkommande ett annat yttrande i ofvan nämnda tidningar, »att det är mycket troligt, att vid den starka förföljelse, som öfvergick de Christna af Svenska hedningar vid Christna religionens införande, de till stormens undvikande utvalt detta aflägsna ställe, som medelst dess ymnighet på fisk och villebråd gaf en lätt tillgång till föda», så synes en sådan förmodan icke sakna grund; ty stället är väl fredadt, dels genom dess aflägsenhet från den vanliga segelleden och från land, dels äfven derigenom, att ön nästan rundtomkring är omgifven af klippor, skär och »orent» vatten. Denna omständighet, i förening med folkets stora vördnad för Nämndö kyrka och det vitsord de ofvan nämnda inskrifterna kunna ega, gör det icke osannolikt, att en kyrka funnits här redan under kristendomens första tider i Sverige, ja, om man får fästa sig vid gissningar och sannolikheter, hvarföre kan det ej vara möjligt, att nordens apostel, Ansgarius, sjelf här gjort besök, och att kyrkan blifvit grundlagd år 870 af någon bland hans lärjungar. Hans första resa till Sverige inträffade år 829, den andra 853 och hans död 865. Under tiden mellan hans första och andra besök i Sverige omtalas äfven en svår förföljelse mot de kristna. Liksom i kristendomens äldsta tider de församlingar åtnjöto större anseende, som voro grundade eller åtminstone besökte och undervisade af någon bland apostlarna, så blifver ock, om ofvan anförda förmodan antages, den stora vördnad, med hvilken Nämndö kyrka omfattades, lätt förklarlig, såsom fortplantad från slägte till slägte allt ifrån den tid, då vantron anstälde sina vallfarter och gaf frikostiga offer till kloster och kyrkor. Och hvarifrån kan väl Nämndö kyrkas stora ryktbarhet i forna tider äfven på aflägsna orter härleda sig, om icke från dess höga ålder och dess grundläggares anseende? Antager man tillika, att den gamla kyrkan varit helgad åt och benämnd efter något vördadt helgon, så finnes deruti ännu en förklaringsgrund för de talrika löftena och offren. Ett stöd för detta antagande torde man kunna finna deruti, att den år 1702 invigda nya kyrkan varit kallad Johannis baptistae (Johannes döparens) kyrka, hvilket namn äfven den gamla kyrkan sannolikt burit. Lars Lenæus. pastor i Österhaninge, har i ett sockenstämmoprotokoll af år 1729 lemnat den upplysningen, »att Nämndö kyrka var kallad Sanct Johannes, att det var en gammal kyrka och öfver några hundra år gammal».

Pris 2 Kr.

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON

FÖRENINGENS ORDFÖRANDE.

II.

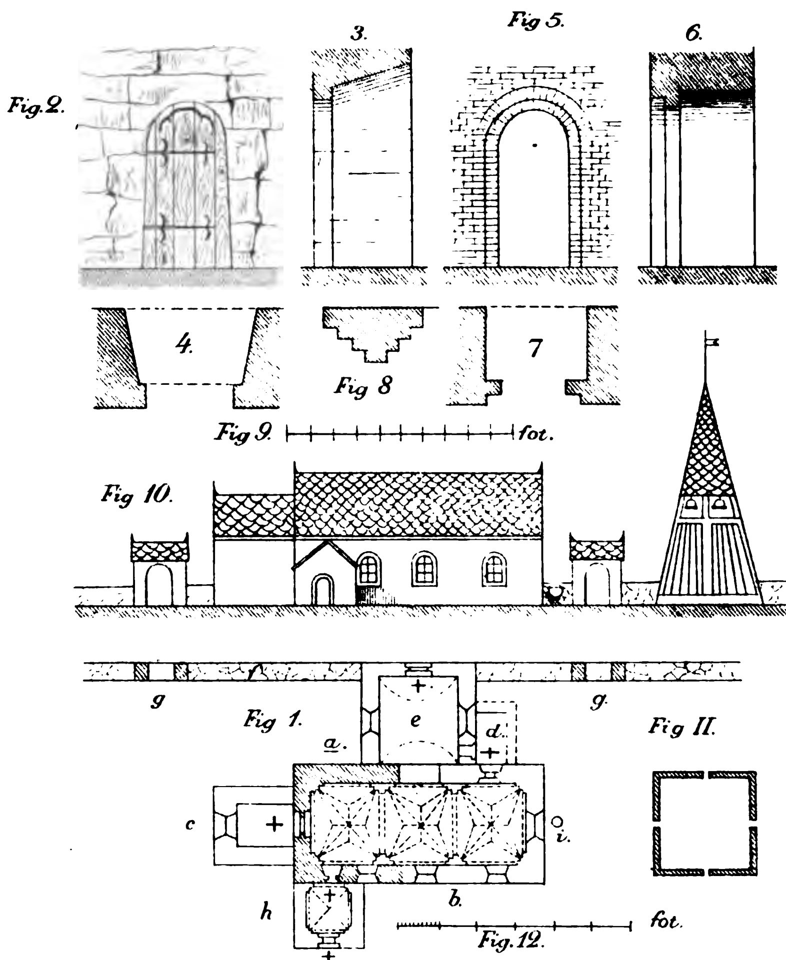
STOCKHOLM

TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET

1881.

I.

Härads Kyrka i Södermanland 1879.

Förklaring öfver figurerna

Fig. 1. Plan af kyrkan och norra bogårdsmuren.
- a. Äldsta delen af kyrkan från 1100 talet.
- b. Tillbyggnad från 1400 talet.
- c. Början till torn från samma tid.
- d. Gamla sakristian, nu nedrifven.
- e. Norra korsarmen från år 1760.
- f. Norra bogårdsmuren.
- g. Portar derå eller s.k. stegluckor
- h. Vapenhuset.
- i. Plats, der dopfunten stod 1879.

Fig 2. Dörren mellan vapenhuset och kyrkan.
- 3. Genomskärning af densamma.
- 4. Hennes plan.

Fig 5 Framsidan af gamla sakristians dörr.
- 6 Genomskärning af den samma.
- 7 Hennes plan.
- 8 Plan af en tresprångig pilaster.
- 9 Skala för figurerna 2-8
- 10 Södra fasaden af kyrkan med nu varande sakristian, vapenhus, dopfunt, bogårdsmur med stegluckor och klockstapel.
- 11 Plan af klockstapeln.
- 12 Skala för figurerna 1, 10 och 11.

\+ Dörrar till kyrka, vapenhus och sakristia.

-+ Dörren till Billbergska grafven.

Relikskrin och dopfat i [illegible] kyrka

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

Stockholm –

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON

FÖRENINGENS ORDFÖRANDE.

II.

STOCKHOLM

TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET

1881

Om Härads kyrka.

Med plansch af N. M. M. 1879.

Denna kyrka, belägen alldeles invid stora landsvägen mellan Strengnäs och Ekságs gästgifvaregård, en mil vester ut från förra stället och en fjerdedels mil från det senare, på en mot Mälarens vik Söderfjärden sakta sluttande mark och i en urgammal, med hedna grafvar alldeles öfversållad bygd, inom hvilken borgar icke heller saknas, räknar utan tvifvel ganska höga anor.

Att redan St. Eskil, som hade sitt hemvist i Fors, knappt två mil vester ut från denna Selebo härads, enligt fornminnenas vittnesbörd, tätt befolkade vestra gränsdel, här uppträdt som missionär, är mer än sannolikt. Genom Härads socken gick hans olycksbringande väg till Strengnäs, der han, som bekant, dödades af de till allmänt ting och offer samlade hedniske Södermanländingarna [1],

[1] *Strengianäset*, fordom till sitt omfång temligen obetydligt, emedan vattnet då stod högre än nu, och de i vester och öster tillstötande vikarne dessutom under tidernas lopp mycket igenvallat, var alla Södermäns förnämsta, gemensamma tings-, offer- och marknadsplats, der sannolikt fans ett afgudahus, ett *locus idolorum* med sin heliga lund och för öfrigt säkerligen icke många byggnader. Efter St. Eskils död synes kristendomen snart nog hafva spridt sig i denna trakt; ty redan på 1100-talet omtalas biskopar i Strengnäs. På 1200-talet uppfördes på den gamla offerplatsen dominikanerklostret och domkyrkan, och under medeltidens två följande århundraden tillkommo flere fromma stiftelser. Domkyrkans område sträckte sig förr något längre vester ut än nu; i norr nådde hennes kyrkogård nu varande torget; söder ut hörde alla nu bebygda gårdstomter henne till; öster och sydost ut mellan nu varande ångfartygsbron och Nabben lågo kanikernas boningshus af sten med sjöbodar af trä. Näsets hela nordöstra del eller Kungsbergsändan, från ångfartygsbron rundt om till nu varande färjstallet, var upptagen af biskopsgården och St. Eskils kapell, hvartill kom mot slutet af 1400-talet biskop Conrad Rogges hospital för fattiga och gamla prester. Från färjstället var hela

INNEHÅLL.

RÄTTELSER.

I första häftet på andra bladets baksida, raden 7 nedifrån samt s. 5, r. 5, läs Årsta. — S. 4, r. 13, läs Hormesta. — S. 114, r. 22, läs motsols. — I detta häfte s. 88, sista raden, läs sqvalpa.

Om Härads kyrka.

Med plansch af N. M. M. 1879.

Denna kyrka, belägen alldeles invid stora landsvägen mellan Strengnäs och Eksågs gästgifvaregård, en mil vester ut från förra stället och en fjerdedels mil från det senare, på en mot Mälarens vik Söderfjärden sakta sluttande mark och i en urgammal, med hedna grafvar alldeles öfversållad bygd, inom hvilken borgar icke heller saknas, räknar utan tvifvel ganska höga anor.

Att redan St. Eskil, som hade sitt hemvist i Fors, knappt två mil vester ut från denna Selebo härads, enligt fornminnenas vittnesbörd, tätt befolkade vestra gränsdel, här uppträdt som missionär, är mer än sannolikt. Genom Härads socken gick hans olycksbringande väg till Strengnäs, der han, som bekant, dödades af de till allmänt ting och offer samlade hedniske Södermanländingarna [1],

[1] *Strengnasnäset*, fordom till sitt omfång temligen obetydligt, emedan vattnet då stod högre än nu, och de i vester och öster tillstötande vikarne dessutom under tidernas lopp mycket igenvallat, var alla Södermans fornämsta, gemensamma tings-, offer- och marknadsplats, der sannolikt fans ett afgudahus, ett *locus idolorum* med sin heliga lund och för öfrigt säkerligen icke många byggnader. Efter St. Eskils död synes kristendomen snart nog hafva spridt sig i denna trakt; ty redan på 1100-talet omtalas biskopar i Strengnäs. På 1200-talet uppfördes på den gamla offerplatsen dominikanerklostret och domkyrkan, och under medeltidens två följande århundraden tillkommo flere fromma stiftelser. Domkyrkans område sträckte sig förr något längre vester ut än nu; i norr nådde hennes kyrkogård nu varande torget; söder ut hörde alla nu bebygda gårdstomter henne till; öster och söder ut mellan nu varande ångfartygsbron och Nabben lågo kanikernas boningshus af sten med sjöbodar af trä. Näsets hela nordostra del eller Kungsbergsbacken, från ångfartygsbron rundt om till nu varande färjstället, var upptagen af biskopsgården och St. Eskils kapell, hvartill kom mot slutet af 1400-talet biskop Konrad Rogges hospital för fattiga och gamla prester. Från färjstället var hela

och genom denna socken bars han som lik tillbaka till sitt hem, sedan Eskilstuna, der han jordades (jmf. häftet 1, sid. 12, 13).

Det är icke otroligt, att under hedna tiden här funnits en tings- och offerplats för häradet eller en del deraf i närheten af den äfven i en senare tid för helig och helsobringande ansedda »Svettekällan», af St. Eskil må hända använd till dopkälla, samt att, sedan kristendomen vunnit allmännare insteg, just der i nejden, enligt missionärernas bruk, af honom uppförts ett litet kapell eller dophus, medan ännu icke fans någon kyrka på Strengianäset. Må hända var kapellet af trä och ersattes i följande århundradet eller på 1100-talet af en fyrsidig stenbyggnad.

Detta lilla stenkapell, den nu varande kyrkans äldsta del, på planschens planritning betecknad med bokstafven *a*, är 20 fot bredt och omkring 23 fot långt och har väl ursprungligen, liksom andra kyrkor här i landet från samma tid, haft panel- eller basiliketak af trä. Omgifningsmurarne äro till sina inre och yttre skiften uppförda af valda, ej sprängda gråstensflisor med mellanrummet fyldt af bullersten i kalkbruk, råa och plumpa, ett murningssätt, som vittnar om, att konsten att bygga med sten och kalk var i sin begynnelse.

Kapellet hade en enda dörröppning, befintlig på södra sidan nära vestra gafvelväggen och ännu bibehållen i sitt gamla, egendomliga skick: hon är nemligen bredare nedtill än upptill vid slutstenen, som är huggen i halfcirkelform (pl. I, fig. 2—4).

På 1400-talet fick kapellet en större tillbyggnad i öster (pl. I, fig. 1, b) med rak altarvägg och omgifningsmurar, som tydligen äro mycket yngre än det ursprungliga kapellets. Detta bevisas äfven af stilen i den dörröppning, som på korets norra

nordvestra delen eller Munkbacken, qvarnbacken sannolikt inbegripen, upptagen af dominikanerklostret med dess kyrka och vidlyftiga byggnader. I sydvestra delen låg sannolikt St. Görans kapell med sitt helgeandshus eller hospital, sträckande sig bortom nu varande Spetalsgatan till Vesterviken. — Häraf framgår, att på sjelfva näset icke funnits utrymme för en så betydande stad, som det gamla Strengianäs, hvars omfång säges ha varit så stort, att då en eldsvåda år 1445 ödelade staden, branden varat i tjugu dagar. Staden låg också söder om Vesterviken, näset och den sydvestligaste delen af Strengnäsfjärden, sträckande sig vidare söder ut till det närbelägna, i öster och vester liggande långberget. Först senare, då biskopsgården, kloster, kapell, hospital och kanikegårdar försvunnit, byggdes det nu varande lilla Strengnäs på deras grund.

sida ledde till den samtidigt uppförda gamla sakristian (pl. I, fig. 1, d): dörren är nemligen uppförd i rundbågsstil med omfattning af tegel i munkband (pl. I, fig. 5—7). Vid samma tid fick det gamla kapellet, som genom den nämnda utvidgningen kom att utgöra skeppets vestligaste del, ett enkelt stjernhvalf af tegelsten och den tillbyggda delen två, alla med stödje- och skiljebågar hvilande på tresprångiga pilastrar (pl. I, fig. 8). Samtidigt eller kanske något senare tillbyggdes det lilla vapenhuset (pl. I, fig. 1, h) söder om det gamla kapellet och med bibehållande af dess dörr, hvarjemte vid samma tid tillkom vester om kapellet en något smalare tillbyggnad, må hända en begynnelse till torn (pl. I, fig. 1, c), ehuru denna tillbyggnad, sedan gamla sakristian från 1400-talet år 1760 blifvit nedrifven och hennes dörr igenmurad, då som nu användes till sakristia, sedan en spetsbågig dörröppning blifvit uppbruten mellan henne och det ursprungliga kapellet.

År 1760 tillbyggdes norra korsarmen med brädhvalf (pl. I, fig. 1, e), och gamla sakristian, såsom ofvan är nämndt, nedrefs, för att utifrån bereda nedgång till Billbergska familjegrafven under korsarmen. Denna utbyggdes så långt åt norr, att, sedan mellersta delen af bogårdsmuren eller kyrkobalken blifvit borttagen, den förras norra sida kom i rät linie med den senares qvarstående östra och vestra delar, hvarigenom det blef möjligt att genom en dörr komma från kyrkobacken in i korsarmen.

Den tornlika, spetsiga klockstapeln (pl. I, fig. 10, 11) med långa och grofva träd af fullmogen s. k. malmfuru till ståndare är af hög ålder och uppbär två ringklockor, den större utan inskrift, den mindre med gjutningsåret 1663.

Utom Billbergska familjegrafven under norra korsarmen finnes här framför altaret en Morgenstiernsk graf.

På senare tiden har Härads församling välvilligt deponerat i vårt museum flera värderika kyrkosaker från medeltiden, hvilka jemte en mängd sådana från andra kyrkor finnas längre ned upptagna under rubriken »Kyrkomuseum». Bland dem förtjenar särskildt omnämnas ett

Relikskrin från Härads kyrka.

(Plansch II.)

Redan för tjugu år sedan fäste fornforskaren R. Dybeck utgifvarens uppmärksamhet derpå, att bland en hop skräp på marken under Härads klockstapel låg en med bilder prydd sten, som var så inspärrad, dels af en trappa, dels af ett glest stängsel, att han icke kunde åtkommas. Sedan utgifvaren öfvertygat sig om uppgiftens rigtighet, och församlingen blifvit upplyst om förhållandet, framskaffades stenen, som befans vara relikskrinets lock. Den tillhörande kistan skall hafva blifvit återfunnen på ett annat ställe. Båda förvarades sedan en tid i kyrkans vapenhus, till dess församlingen på förslag af Majoren och Riddaren R. Nauckhoff tillät relikskrinets flyttning till vårt museum.

Detta skrin eller snarare, liksom St. Eriks relikskrin i Upsala domkyrka, en kista, är af sandsten och består af två delar, kista och lock. Kistan har form af en reguliär parallelipiped och saknar prydnader, ehuru det vill synas, som skulle tre mindre sådana hafva blifvit bortslagna på ena gafveln, en öfre och något större af upp- och nedåt oval form samt nedanom och på sidorna om denna två mindre och cirkelrunda. Kistans längd är 4,5 fot, bredden 1,7 och höjden 1,1. På öfre sidan är inhuggen en aflång fyrkantig ränna, 3 fot 6,3 tum lång, 7,3 tum bred och endast 4,2 tum djup, Att denna grunda ränna icke kunnat vara förvaringsrum för ett lik, är påtagligt, helst lockets undre sida är ett jemnt plan, som tätt sluter sig till kistans öfre sida.

Locket, skrinets märkligaste del, är hugget i form af ett kroppåstak med raka gaflar och en platt, 1,2 tum bred kroppås samt platt undersida, således alldeles massivt och, liksom kistan, mycket tungt. Bredden nedtill och längden äro lika med kistans och höjden nära 1,3 fot. På begge långsidorna äro huggna arkader, bestående af rundbågar, hvilande på låga kolonner med kapitel af lejonhufvuden och låga, platta baser. Från kapitelen och mellan rundbågarna uppstiga till kroppåsen öfverallt likformiga, sexbladiga ornament. Under hvarje rundbåge sitter på en kort bädd en glorieprydd bild med bok i venstra handen, två fingrar på högra handen uppsträckta och håret nedkammadt i pannan, på ena sidan Petrus med dubbelnyckel i högra handen (jmf. Månadsbladet för Januari 1880 sid. 10, 11) jemte tre andra bilder, alla med tonsur, på motsatta sidan fyra dylika bilder, af

hvilken den, som sitter midt emot Petrus, är skallig och har lockar ofvanom öronen; alla bildernas drägter äro något olika draperade.

På den ena gafveln sitter Maria med barnet på sitt venstra knä, på den andra Frälsaren med korsprydd gloria och bok i venstra handen; den högra håller han välsignande uppåt med två finger uppsträckta.

På den platta kroppåsen finnas två hål, i hvilka grofva jerntenar varit fästade; i det tredje sitter den afbrutna jerntenen ännu qvar. Helt visst hafva de tre tenarne uppburit prydnader, kanske helgonbilder; en förmodan har blifvit uttalad, att de uppburit vaxljus.

Relikskrinet, hvars bilder äro temligen groft huggna, tillhör utan tvifvel 1100 talet, liksom kyrkans dopfunt, som har bägarlik skål och rund fot, den senare upptill prydd af en rundstaf med repornament och nedtill slutande i en fyrkantig, attisk bas med tecken till skyddsblad, som dock aldrig blifvit fullbordade. Både skrinet och dopfunten äro troligen huggna på samma gång, då kyrkans äldsta del uppbygdes.

Södermanlands Fornminnesförenings Kyrkomuseum.

År 1871 erhöll föreningen Strengnäs' domkapitels benägna tillstånd att begagna två med höga galler afstängda grafkor och den så kallade biskop Korts kammare i Strengnäs' domkyrka till forvaringsrum för de kyrkosaker, hvilka forsamlingarna i Södermanland kunde finnas villiga att hos föreningen deponera, hvarjemte domkapitlet stälde under föreningens tillsyn de äldre kyrkosaker, som tillhörde domkyrkan.

Vidare täcktes domkapitlet i utgående cirkulär den 13 September 1871 låta inflyta följande uppmaning:

»På begäran af Södermanlands fornminnesförening uppmanas härmed vördiga presterskapet i Södermanland att på kyrkostämma höra sina församlingar, om de kunna finnas villiga att till bildande af ett, hela provinsen Södermanland omfattande museum för kyrkosaker, hvilket redan blifvit af nämnda förening grundlagdt i Strengnäs' domkyrka, öfverlemna gamla altarskåp, målningar, skepp, bilder, kyrkokärl, skrudar m. m., som icke ega något för hvarje kyrka egendomligt värde; kommande, till betryggande af kyrkornas egande rätt, bevis att lemnas, det de mottagna kyrkosakerna, hvilka församlingarna icke utan vederbörligt tillstånd äro berättigade att bortskänka eller försälja, blifvit här deponerade.»

»På enahanda vilkor önskar fornminnesföreningen få mottaga mångenstädes i sakristiorna förvarade gamla permebref och andra dokumenter samt gammalt årstryck före år 1800, hvilka ofta värderika saker småningom torde genom fukt förstöras, der de nu förvaras.»

»Vidare och då kyrkoböckerna från äldre tider stundom innehålla upplysningar af vigt, hvilka böra räddas från glömskan, uppmanas vördiga presterskapet att till fornminnesföreningen uppgifva, huru långt tillbaka i tiden kyrkoböckerna sträcka sig, på det att föreningen må komma i tillfälle att bedöma, om hon genom utskickade bör taga kännedom om deras innehåll.»

»Och enär det ur kulturhistorisk synpunkt är af högsta vigt att taga vara på den förflutna tidens seder och bruk, hvarom månge prestmän, särdeles de äldre, utan tvifvel kunna lemna värderika upplysningar, ställes slutligen till vördiga presterskapet i stiftet äfven den uppmaningen att benäget medverka till uppnående af detta syftemål, särdeles med afseende på allmogen och de offentliga läroverken.»

»Benägna meddelanden ställas till Södermanlands fornminnesförening under adress Strengnäs, och förbinder sig föreningen att betala alla omkostnader för saker, som öfverlemnas.»

Denna uppmaning har, såsom nedan stående förteckning utvisar, rönt ganska stor framgång, och föreningen betygar härmed

offentligen sin lifligaste erkänsla för vederbörande församlingars välvilliga tillmötesgående. Visserligen är en stor del af kyrkosakerna mer eller mindre skadad, — och många hafva behöft skyndsamt flyttas till bättre ort, — men knappast någon saknar sin betydelse, och många förtjena synnerlig uppmärksamhet så väl genom sin ålder, som genom den konstskicklighet, med hvilken de äro utförda.

I.

Korkåpor och Messhakar.

1. Korkåpa, enligt sägen buren af biskop Thomas i Strengnäs († 1443), af fasonerad purpursammet med granatblommor i guld och andra färger inom femflikiga, götiska blad; ryggsköld och bräm äro prydda med fina broderier från 1400-talet, den förra med Maria och barnet, det senare med de tolf apostlarnes bilder. Nedtill på ryggskölden är fäst en förgyld silfverkula med inskriften: *orate pro thoma epo stregnensi* i minuskler, och framtill sitter vid kåpan en förgyld silfverfibula, rund och genombruten, med bilder af en örn, två lejon och två gripar samt med infattade blå och hvita stenar, af hvilka nio äro i behåll. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Depositum från Strengnäs' domkyrka.

2. Korkåpa af guld-, silfver- och silkesbrokad, rikt ornerad med breda guldspetsar, inköpt till konung Carl XII:s kröning; nedtill på ryggskölden är fäst en förgyld silfverkula med inskriften. Jn Memoriam Jnvestituræ Regiæ Car: XII. 14 Dec: 1697

Dep. från domkyrkan.

3. Korkåpa af purpursammet med guld- och silfverfransar.

Dep. från Fogdö kyrka.

4. Korkåpa af mörkbrun sammet med derå broderade blommor, heraldiska liljor och serafer samt i midten tre sköldar: en med tre plogbillar, den andre med en stege och den tredje med ett oxhufvud. På ryggskölden äro broderade Maria med barnet, Johannes och närmast derunder ett biskopsvapen, på brämet till

höger aposteln Mattheus, en okänd, Judas Thaddeus, en okänd, till venster Bartholomeus, en okänd, Filippus, en okänd (ej helgon); från 1400-talets senare hälft. Kåpan är å nedre delen kantad med ett band af blått siden med mönster i gul sammet. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Fogdö kyrka.

5. Korkåpa af grön fasonerad sidendamast i relief med granatblommor i sjuflikiga, götiska blad; brämet har grofva figurbroderier, på ena sidan Paulus, Bartholomeus och ett manligt helgon, på den andra Petrus, Johannes och Andreas; från 1400-talet. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Ösmo kyrka.

6. Messhake af guldbrokad med storblommigt granatmönster i violett sammet; prydd på bakstycket med ett påsydt, broderadt kors, på framstycket med en på längden påsydd dylik list, på ena sidan Petrus, Andreas och Mattheus, på den andra Nikolaus och Stefanus; från 1400-talet. Till messhaken hör en förgyld silfverkula. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från domkyrkan.

7. Messhake af samma slags tyg som n:r 6 samt med liknande broderi och lika silfverkula.

Dep. från domkyrkan.

8. Messhake af samma slags tyg som n:r 6 och 7 samt med snarlikt broderi och lika silfverkula.

Dep. från domkyrkan.

9. Messhake eller så kallad Samaria af ljusgrön fasonerad sammet med stora svängda blommor och blad; bitar af äldre tyg, dels halfsiden, dels sammet, äro istyckade; från 1400-talet (?, sannolikt yngre). Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från domkyrkan.

10. Messhake eller Samaria, lik n:r 9.

Dep. från domkyrkan.

11. Messhake af halfsiden med mönster af stiliserade lejon, foglar, palmer, en strålande sol samt språkband med imitation af arabisk skrift (1300-talet); på bakstycket prydd med ett sned-

armadt, i guld, silfver och andra färger rikt broderadt kors, på hvilket ses Maria med barnet, omgifven af englar, och nederst Sparrevapnet (röd sparre i guldfält), delvis reliefarbete (1400-talet): på framstycket ett liknande broderadt kors med Frälsarens bild, omgifven af evangelisternas symboler samt nedtill S:a Barbara och S:a Magdalena, broderierna delvis utförda i relief på svart botten (synas vara något yngre än de förra). Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från domkyrkan.

12. Messhake af dubbel brokad, som varit öfverdragen med silfver, öfverst på framstycket ett broderi från 1400-talet, derunder en bred guldgalon, hvilken, liksom korset med kristusbild och ornater på bakstycket, synes tillhöra 1500-talet.

Dep. från domkyrkan.

13. Messhake af mycket nött och urblekt halfsiden med mönster af ett träd inom inhägnad samt foglar och gripar mellan inhägnader (sannolikt från 1200-talet); på bakstycket ett påsydt kors med figurbroderi i silke mot en med cirklar utfyld botten: Katarinas trolofning, nedanom denna S:a Katarina och ett annat qvinligt helgon samt på korsarmarna likaledes två bilder. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från domkyrkan.

14. Messhake af sammet, på bakstycket prydd af ett broderadt kors med helgonbilder och på framstycket af en list med liknande broderi och bilder, allt från 1500-talet.

Dep. från domkyrkan.

15. Messhake af grön sammet med inskriften I Z W och A M E A:o 1722; derpå finnas påsydda figurbroderier i guld, silfver och silke från slutet af 1400-talet: på framstycket en list med bilderna af Paulus, Thomas och Judas Thaddeus, på bakstycket ett kors med Petrus, Bartholomeus, Jakob d. ä. och en otydlig bild; ofvanom korset är fastsydd ryggskolden af en korkåpa med rikt figurbroderi, framställande konungarnas tillbedjan. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Grödinge kyrka.

16. Messhake af hvitt siden med påsydda blomsterrankor

i olika färger; på framstycket ett broderi i guld, silfver och silke på purpursammet med bilderna af: *S. Stanislaus, S. Hieronime* (!), *S. Cecilia;* på bakstycket ett dylikt kors med bilder af Gud Fader, den Helige Ande (en dufva), Maria med barnet, *S. Dominicus, S. Catharina, S. Laurentius, S. Jacinte* (!) samt på ett språkband, som går från Marias till Jacinti hufvud, orden: *Gaude fili Jacin, S. Thome (!) de Aquino, S. Raimundus,* på korsarmarna *S. Hrisostome* (!), *S. Nicolae*; från 1600-talet. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Ösmo kyrka.

17. Messhake af fasonerad purpursammet med granatblommor i femflikiga, götiska blad; på bakstycket ett vackert figurbroderi i guld, silfver och mångfärgadt silke från 1400-talet: öfverst i hel figur Petrus och nedom honom två andra helgon under götiska spetsbågar; på korsarmarna i half figur Jeremias och Jesaias. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Hölö kyrka.

18. Messhake af mörkröd sammet, hvars bakstycke är prydt med ett bredt, broderadt kors, på hvilket äro framställda Frälsaren på ett mindre kors, sexton helgonbilder m. m. från slutet af 1400-talet.

Dep. från Ösmo kyrka.

19. Messhake af grönt siden med inväfda röda och hvita sammetsblommor; på bakstycket ett äldre, påsydt kors med figurbroderi från slutet af 1400-talet, framställande fyra bilder under svängda spetsbågar i guld, silfver och silke: ett okändt helgon, evangelisten Johannes, Jakob d. y. (?) och Petrus, som blifvit afklipt på midten, och den öfre delen fastsydd på ena korsarmen, den nedre på den andra. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Ytter-Enhörna kyrka.

20. Messhake af svart sammet, kantad med guldgaloner och prydd med ett vackert guldbroderadt kors, fastsydt på bakstycket.

Dep. från Ytter-Enhörna kyrka.

21. Messhake af enkel guldbrokad, väl bibehållen, kantad

med silfvergaloner och på bakstycket prydd med ett vackert, i guld och silfver broderadt kors samt årtalet 1726.

Dep. från Ytter-Enhörna kyrka.

22. Messhake af enkel brokad med guld- och silfverbroderier samt vackra galoner, från 1500-talet.

Dep. från Stigtomta kyrka.

23. Messhake af enfärgadt, ursprungligen violett siden, kantad med utmärkt vackra guldspetsar och på bakstycket prydd med ett af dylika spetsar garneradt kors i figurbroderi: Frälsaren, den hel. Katarina, en biskop och en engel samt Petrus och Paulus (i halfva figurer); på framstycket, som är kantadt med samma slags spetsar, finnas två jemnlöpande vertikala lister af dubbla, smala guldgaloner; från 1400-talet. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Taxinge kyrka.

24. Messhake af blått, randigt siden med inväfda guldblommor och prydd med påsydda guldspetsar, som på bakstycket bilda ett kors; från 1600-talet (?). Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Taxinge kyrka.

25. Messhake af rosenröd atlas med inväfda guldornament, på bakstycket prydd med ett krusifix i silfverbroderi och på framstycket med ordet יהוה.

Dep. från Österåkers kyrka.

26. Messhake af svart sammet med silfverbroderier: på framstycket lammet med segerfanan, på bakstycket Frälsaren på korset med sol, måne och I. N. R. I. upptill samt en dödskalle nedtill, skänkt år 1678. Korsets broderi antyder slutet af 1400-talet.

Dep. från Öfver-Selö kyrka.

27. Messhake af röd sammet med egendomliga guldgaloner, på framstycket bokstäfverna I. H. S. och på bakstyckets kors I. N. R. I. ofvan om den i silfverbroderi framstälda kristusbilden, skänkt år 1678.

Dep. från Öfver-Selö kyrka.

28. Messhake af röd, storblommig damast med mönster af

musslor och svängda ramar; prydd med påsydda guldgaloner och silfverband samt fodrad med gul, blommig atlas; från 1600-talet. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Runtuna kyrka.

29. Messhake af röd sammet, på framstycket prydd med dubbla guldspetsar och på bakstycket med en hvit kristusbild på guldkors, initialerna H. F. och S. K. med Flemingska och Kurtzelska vapnen samt årtalet 1657.

Dep. från Sköldinge kyrka.

30. Messhake af grön, sammetslik bottenväfnad med half-skurna sammetsornament, på bakstycket prydd med ett bredt kors i figurbroderi: Gud Fader med globen, Frälsaren på ett mindre kors och fyra helgonbilder, på korsarmarna Petrus och Paulus; från 1400-talet.

Dep. från Härads kyrka.

31. Messhake af ljust siden, mycket skadad; ena sidan är nästan hel och hållen upptagen af Maria med barnet i relief, klädd i kjortel af guldbrokad och kappa af svart atlas; från 1600-talet.

Dep. från Muskö kyrka.

32. Messhake af guldbrokad, kantad med sidenband och endast prydd med två smala, vertikalt jemnlöpande guldgaloner både fram- och baktill.

Dep. från Muskö kyrka.

33. Messhake af sidendamast med ursprungligen röda fasoner på gul botten i romboidiska fält, som sammanhållas af kronor och omsluta granatblommor; bakstycket är prydt med en broderad, hvit kristusbild på gult kors med I. N. R. I. upptill och en dödskalle nedtill, och detta kors är fäst på ett större sådant af mörkröd sammet; tyget är från 1500-talets början och broderiet från 1600-talet. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Södertelge kyrka.

34. Korkåpa af enkel silfverbrokad, framtill prydd med jemnlöpande, dubbla guldgaloner och nedtill med en gul silkesfrans.

Dep. från Grödinge kyrka.

35. **Messkjorta af fint, hvitt linne, kring halsen, ärmarne och nedomkring prydd med rika broderier i guld och silke samt med påsydda paljetter; från 1600-talet. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.**

Dep. från Brännkyrka kyrka.

36—38. **Tre fragment af messhakar med broderier från 1400-talet.**

Dep. från Södertelge kyrka.

39. **Messhake af svart sammet med årtalet 1753 och initialerna C. H. W(achtmeister) och B. J. R(ibbing).**

Dep. från Sköldinge kyrka.

40. **Messhake af röd sammet, kantad med smala guldgaloner och på bakstycket prydd med Frälsaren på korset, evangelisternas symboler, två adliga vapen, årtalet 1645 och nederst Andreas med sitt kors.**

Dep. från Ytter-Järna kyrka.

41. **Bräm till en korkåpa från 1400-talet, rikt broderadt i guld, silfver och silke; på hvardera sidan hafva funnits tre par helgonbilder i hel figur öfver hvarandra, af hvilka två par äro bortslitna.**

Dep. från Kumla kyrka i Nerike.

42. **Messhake af röd sammet, på bakstycket prydd med ett påsydt, äldre kors med rikt figurbroderi i guld och silke från 1400-talet, framställande bilder ur den heliga historien; korset, hvars sidoarmar, för att få passande höjd, blifvit afklipta, den ena upptill, den andra nedtill, har må hända tillhört brämet på en korkåpa.**

Dep. från Helgarö kyrka.

43. **Messhake (mindre) af förr rödgul fasonerad sammet, på bakstycket prydd med ett mycket skadadt kors i egendomligt figurbroderi från 1500-talet, framställande på stammen nio bilder och på hvardera korsarmen en sådan i knäböjande ställning.**

Dep. från Helgarö kyrka.

44. **Messhake af purpursammet med påsydda förgylda paljetter och blommor af guldtråd; på bakstycket prydd med ett bredt kort af tjocka, påsydda guldsnodder och på framstycket**

med två nedåt jemnlöpande lister af samma slag. Hela messhaken är kantad med en mer än tumsbred guldspets. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Bärbo kyrka.

45. Messhake af grågult silfvermoiré, rundtomkring prydd med en påsydd ranka af guldbrokad; på bakstycket ett väl bibehållet kors af guldbrokad med inväfda blommor af silfver och olika färgadt silke; korset står på en låg, i grönt och gult broderad, blomsterprydd kulle.

Dep. från Bärbo kyrka.

46. Messhake af blommigt siden med spensliga rankor i de gamla heraldiska färgerna på ljus botten; på framstycket ett kors af breda silfvergaloner; på bakstycket ett gyllene kors med Frälsarens bild, kantadt med en smal silfverspets; nedtill initialerna H. F. och C. S. samt årtalet 1721. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Barfva kyrka.

47. Messhake af svart fasonerad sammet med granatblommor inom femflikiga, götiska blad från 1400-talet; på framstycket ett kors med symmetriska, stiliserade blommor af 1600-talets karaktär; på bakstycket ett kors med Frälsarens bild, nedom denna Maria och Johannes samt nederst ett manligt helgon, hållande i högra handen en yxa med långt, rakt skaft: reliefbroderi, delvis på guld, antydande 1400-talet. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.

Dep. från Tumbo kyrka.

48. Messhake af mörkbrun sammet med mönster af svängda, rombiska, ursprungligen gyllene figurer, inneslutande förr gyllene blomster, förmodligen från 1500-talet; på bakstycket är påsydt ett kors med rikt figurbroderi i guld och silke från 1400-talet: St. Bartholomeus, Barbara och Thomas samt nederst öfre delen af en helgongloria; ty stammen har varit längre; på korsarmarna två flygande englar, den ene med kolonnen, den andre med svampen.

Dep. från Lunda kyrka.

49. Messhake af ljusblått siden med inväfda praktfulla blommor i guld, silfver och mångfärgadt silke samt kantad med

en smal silfverspets; på bakstycket prydd med ett kors af utmärkt fina, 6 dec. tum breda silfverspetsar; sannolikt en skänk af år 1769, jmf. antependiet n:r 19.

Dep. från Lunda kyrka.

50. Messhake af sliten grön sammet med 2 kors och kantband af silfvergaloner; framtill vid halsen sitter ett knäppe af forgyldt silfver.

Dep. från Hammarby kyrka.

(Forts.)

Folkvisor med melodier,

uppteeknade inom Södermanland af Litteratören Emil Öberg.

(Fortsättning).

Tillägg till n:r 6 i första häftet *om Hertig Fröjdenborg och Fröken Adelin.*

I Geijers och Afzelii samling af Svenska folkvisor (n:r 19) börjar denna folkvisa på samma sätt som vår n:r 6:

»Fröken Adelin hon gångar sig i rosendegård,
För allt hvad som kärt är i verlden —
Att hemta de rosor både hvita och blå.
Mig tyckes det är tungt till att lefva.»

Herr Öberg har dock i Lunda socken upptecknat följande vers, som tyckes särdeles väl lämpa sig att bli den första i folkvisan. I den nämnda samlingen finnes han icke:

Hertig Fröjdenborg han sadlar sin gångare grå,
För allt hvad som kärt är i verlden —
Och sedan rider han på fröken Adelins gård.
Mig tyckes det är tungt till att lefva.

Derigenom blifver äfven Geijers och Afzelii andra vers, i hvilken det heter, att blommorna hvita och blå plockades till en krans åt Hertig Fröjdenborg, bättre motiverad. Versen passar icke heller på något annat ställe i visan, emedan konungen, Adelins far, genast satte Fröjdenborg i »tornet det blå», hvarifrån han efter femton år fördes ut och »De bundo honom under ett träd, De slagtade honom, som bönder slagta fä», hvarefter »falska tärnor» tillredde åt Fröken Adelin af hans hjerta »en kostelig rätt», hvaraf: »Mig tyckes mitt

hjerta blef förskräckt.» Hennes hjerta brast, och hon fick hvila i grafven vid sin älsklings sida:

»Det växte en lind uppå begge deras graf,
För allt hvad som kärt är i verlden —
Hon ståndar der grön till domedag.
Mig tyckes det är tungt till att lefva.»

15.

Harpans kraft.

Och jungfrun hon sitter i jungfruburn och gråter,
Och in kommer ungersven och frågar hvad som låter.
Min allra hjertans käresta, hvi sörjer du så hårdt?

Och sörjer du, för att jag ej är så riker,
Ell' sörjer du, för att jag ej är din gelike?
Min allra m. m.

Ell' sörjer du, för att jag är så unger,
Ell' sörjer du, för att din brudsäng blir för tunger?
Min allra m. m.

Fastmera sörjer jag mitt guldgula hår,
Som af mig skall ruttna i »Nyköpings» å.
Min allra m. m.

Ty jag har blifvit spådd, allt medan jag var barn,
Att necken skulle ta mig uppå min bröllopsdag.
Min allra m. m.

Men femton unge män skall rida på hvar sida,
Och femton unge män skall för och efter rida.
Min allra m. m.

För att förekomma all olycka, låter ungersvennen bygga en stark och bred bro, som skall öfverfaras af bröllopsfolket; men skaran

skingrar sig, för att jaga en hjort, och då jungfrun kommer ut på bron, snafvar hennes guldskodda häst, och hon störtar i stridaste ström. Strax låter ungersvennen hemta sin guldharpa, och väl kännande hennes kraft, slår han an. Vid första harposlaget »necken satt på vattnet och log», vid det andra »han satt i vattnet och grät», vid det tredje han talade:

»Hör du, ungersven, du spela ej så hårdt,
Du skall väl få igen din unga brud ändå m. m.»

Enligt en annan uppteckning måste den öfverväldigade necken äfven utlemna brudens systrar, hvilka han förut hade i sitt våld. — Jmf. Geijers och Afzelii samling (3. n:r 91) samt Arwidssons (2. n:r 149 B och C). Alla tre melodierna äro olika.

16.

Herr Karl eller Klosterrofvet.

I Geijers och Afzelii samling (1. n:r 26) börjar folkvisan så:

»Herr Karl han gick för sin fostermor in,
Han frågade henne om råd:
Hur skall jag sköna jungfrun
Med mig ur klostret få?
  Men Herr Karl sofver allena.»

I den andra versen får han det rådet att lägga sig på bår, hvarföre småsvennerna i kläderna blå' (v. 3, — röd', v. 4, — hvit', v. 5) komma och fråga: »Och lyster skön jungfrun i vaktstugan gå Och se Herr Karl på bår» (v. 3, — är död, v. 4, — stå lik, v. 5). Dessa tre verserna äro i vår folkvisa sammanslagna till en, så lydande:

Och ungersven sig till jungfrun gick,
Var klädd i kläderna gul':
Behagar skön jungfrun till frustugan gå,
Herr Karl han ligger sjuk.
  Men Herr Karl han sofver allena.

I Geijers och Afzelii sjette vers går jungfrun in till sin fostermor och begär hennes råd. Denna vers lyder i vår folkvisa så:

Och jungfrun till sin fostermoder gick,
Var klädd i kläderna gul':
År det mig lofgifvet till frustugan gå?
Herr Karl han ligger sjuk.
Men Herr Karl han sofver allena.

I nämnda samlings sex följande verser varnar fostermodren henne för svek, men nekar henne icke att gå. Inkommen i vaktstugan, betraktar hon den döde, sägande: »Ack, medan du här lefde, Du var allrakärasten min», hvarpå Herr Karl springer upp och ropar:

»I bären ut min bår igen,
I skänken mjöd och vin!
I morgon skall mitt bröllop stå
Med allrakärestan min.
Men Herr Karl m. m.»

Han begifver sig derpå bort med sitt byte, och om de vaktande nunnorna heter det i trettonde versen:

Det var de klosternunnor,
De läste uti bok:
Visst var det en Guds engel,
Som bort vår syster tog.
Men Herr Karl m. m.

Den derpå följande sista versen lyder så i vår folkvisa:

Det sutto två klosternunnor,
De sjöngo hvar för sig:
Ack! gifve en sådan Guds engel kom
Och tog båd' mig och dig!
Men Herr Karl han sofver allena.

I den ofvan nämnda samlingen säges det om denna folkvisa, att det väl är möjligt, att hon eger någon historisk grund, och att

hon må hända har afseende på Folke och Karl Algotssöner, som bortröfvade Svantepolk Knutssons dotter fröken Ingrid. — Melodierna äro olika.

17.

Vedergällningen.

Om alla berg och dalar voro vända uti guld,
Allt vatten vore vändt uti vin,
Alltsamman vill' jag våga
För dig, min lilla vän,
Om du vor' allrakärestan min.

Denna folkvisa förekommer i Geijers och Afzelii samling med fjorton verser och ofvan stående öfverskrift (3. n:r 76) samt i Arwidssons samling med tjugu verser och öfverskriften *Svennens svek* (2. n:r 124 B). Den förförda och öfvergifna jungfruns önskan, att den rike riddaren, hennes förförare, en gång måtte bli så usel och arm, att han måste tigga en bit bröd på hennes gård, går i fullbordan. På hennes uppmaning gifva hennes söner, riddarens barn, honom bröd, medan hon sjelf endast på det sättet utöfvar vedergällningen, att »Jungfrun tog upp sitt armhvita linn' (hvita armlinn' eller hvita näsduk), Slog honom på blekblommand' kind», liksom han, då han öfvergaf henne, »tog upp det snöhvita linn', Slog jungfrun på blekblommand' kind». Sådant är hufvudinnehållet i Geijers och Afzelii folkvisa; i Arwidssons deremot blir vedergällningen en annan. Jungfrun bjuder väl sönerna två att gifva sin fader bröd och vin; men hennes gamle fader drar sitt förgyllande svärd »Och så högg han riddarens hufvud utaf, Så att det föll neder till jord», hvarefter han kastar det i hennes knä med orden: »Och har du hållit den riddaren så kär, Så visserlig begråter du hans död.» Hon klagar i sista versen:

»Jag orkar ej mera gråta,
Mitt hjerta det är så klämdt;
Jag hafver så mycket gråtit,
Så mina ögon de äro så skämd.»

Alla tre melodierna äro olika.

18.

Olof Adelin.

Olof Adelin han tjente på konungens gård
För pengar och för välskurna kläder;
Så litet han åt, och allt mindre han drack,
Han tänkte på sin hjerteligen kära.

Olof Adelin sig inför konungen går,
Han gjorde alla tjenster, som han kunde;
Han bad sin konung ödmjukast om lof
Att resa få till Rosendelunde.

Och fattas dig nöje eller fattas dig ro,
Ell' fattas dig kläder eller föda?
Så säg du nu mig allenast ett ord:
Hvad hafver du i Rosenlund att göra?

Ej fattas mig nöje, ej fattas mig ro,
Ej fattas mig kläder eller föda;
Men jag har fått bref ifrån Rosendelund,
Som säger, att min käresta är döder.

Och käre Olof Adelin, du sörj icke så,
Du kan väl en ann' igenfinna;
Ty jag skall så laga, i hela mitt hof
Att du skall få den yppersta grefvinna.

Den yppersta grefvinna, som fins i ditt hof,
Den vill jag församn intet hafva;
Men hellre så reser jag till Rosendelund
Och följer min käresta till grafven.

I Arwidssons folksanger (2. n:r 76) förekommer samma folkvisa med öfverskriften *Olar Adelin* och med samma innehåll, men olika melodi. Han har upptecknat ytterligare sju verser, i hvilka konungen ger Olar Adelin vapen och den yppersta sadlade gångaren.

befallande honom i Guds händer. »Han rider så fort som en liten fogel flyr», — »Se'n gångar han sig åt sorgesalen fram», — »han gråter, Så hvart och ett sandkorn, som uppå golfvet låg, Dem vattnade han med sina tårar.» De närvarande fröknars och jungfruers uppmaning: »Väl kan I taga en utaf oss, väl fån I hennes gelike», afböjer han: »Aldrig tager jag en utaf er, aldrig får jag hennes gelike»; ty »jag har sökt i sju konungarike.» Sedan sätter han sig på en stol och tyckes slumra in; men det var i den eviga sömnen.

Se'n lades de tvenne liken på en silfverbår,
Och stolparne de voro utaf marmor;
Der sofva de sött till den stora domedag,
De hvila uppå hvars annars armar.

19.

Herr Peder och Liten Kerstin.

Och konungen skulle till Rynninge fara,
  Då fogelen sjunger i skogen —
Herr Peder och liten Kerstin skull' hemma vara.
  Mig väcker så mången stolts jungfru.

Och konungen bort till Rynninge for,
  Då fogelen m. m.
Herr Peder han in i kammaren går.
  Mig väcker m. m.

Och hör du liten Kerstin, kär systeren min,
  Då fogelen m. m.
Och kan jag nu få kär viljan din?
  Mig väcker m. m.

Hur skall du kunna få kär viljan min,
  Då fogelen m. m.
Du vet ju, att du är kär brodereu min.
  Mig väcker m. m.

Och om jag ej får kär viljan din,
 Då fogelen m. m.
Så skall jag ljuga en lögn uppå dig.
 Mig väcker m. m.

Och ljug du, hur du ljuga kan,
 Då fogelen m. m.
Ty dig tror hvarken qvinna eller man.
 Mig väcker m. m.

När konungen hem från Rynninge kom,
 Då fogelen m- m.
Herr Peder han ut emot honom spräng.
 Mig väcker m. m.

God dag, Herr Peder, kär sonen min,
 Då fogelen m. m.
Hur mår liten Kerstin, kär systeren din?
 Mig väcker m. m.

Liten Kerstin hon gör både hor och mord,
 Då fogelen m. m.
De små späda barn dem lägger hon i jord.
 Mig väcker m. m.

Och konungen talte till småsvenner två,
 Då fogelen m. m.
I gån nu åstad och huggen henne hal'
 Mig väcker m. m.

Liten Kerstin hon gick uti stallet in,
 Då fogelen m. m.
Hon skådade de falarne rundt omkring.
 Mig vacker m. m.

Hon klappade den svarta, hon smekte den grå,
 Då fogelen m. m.
Den hvita hon lade sadelen uppå.
 Mig vacker m. m.

Liten Kerstin hon red sig allt ut på en äng,
  Då fogelen m. m.
Och der fick hon se sin brudesäng.
  Mig väcker m. m.

Liten Kerstin hon red litet längre fram,
  Då fogelen sjunger i skogen —
Och då fick hon se, hur det bålet brann.
  Mig väcker så mången stolts jungfru.

Denna folkvisa finnes i Arwidssons samling med öfverskriften *Herr Peder och Hans Syster* (1. n:r 47 A). De fyra sista verserna i vår folkvisa finnas icke i hans, der i stället förekomma elfva verser, i hvilka det heter, att de satte liten Kerstin på högan häst, och när de kommo till kyrkogård, kastade de henne på rödaste bål. Då hon nu, omhvärfd af lågorna, bad om dricka i Jesu namn, och ett horn räcktes henne på ett spjut, slog den onaturlige brodren ut det, hvarefter

»Det kommo två dufvor af himmelen ned,
  Med' fogelen sjunger i skogen;
När de foro upp, så voro de tre.
  Mig väcker en stolts jungfruga.»

»Der kommo två ramar af helvetet upp,
  Med' fogelen sjunger i skogen;
De togo Herr Peder med själ och kropp.
  Mig väcker en stolts jungfruga.»

20.

Liten Elin.

Och hör du, liten Elin, hvad jag säger dig;
  Ty jag är så ensam —
Säg, vill du nu komma på slottet till mig.
  Min fader går vakt uti lunden.

Nog kunde jag väl gå upp på slottet till dig;
Ty jag är så ensam —
Men jag är rädd min fader blir vred uppå mig.
Min fader går vakt uti lunden.

Och liten Elin kläder sig i kyller och hjelm;
Ty jag är så ensam —
På det att hennes fader ej skall känna henne 'gen.
Min fader går vakt uti lunden.

Så liten Elin gångar den vindeltrappan smal;
Ty jag är så ensam —
Till dess att hon kom i den femte vånings sal.
Min fader går vakt uti lunden.

Detta fragment, hvartill icke finnes något motstycke i de ofvan nämnda samlingarna, hvarken till innehåll eller omqväden, har utgifvaren här intagit i förhoppning att derigenom kunna vinna en välvillig upplysning om de öfriga verserna.

21.

Skytten.

Och ungersven tar bössan och så sin lilla hund,
Se'n gångar han sig till rosende lund,
Der foglarne bland liljorna de sjunga.

Denna säkerligen i flera landskap kända visa har utgifvaren intagit för melodiernas skull, af hvilka den ena är af Hr Oberg upptecknad i Lunda socken i Södermanland, den andra af utgifvaren efter föredrag af en studentkamrat från Norrland för omkring femtio år sedan.

22.

Den besvikne.

Jag stod en gång ej långt ifrån,
Med ängslan såg uppå,
Hur du i dansen svingade dig,
Och hvem du famntog då.
Tra la lalalala
Lala la la
La la la la lalala.
Hur du i dansen svingade dig,
Och hvem du famntog då.

Ej någon i verlden veta kan,
Hur högt jag älskar dig;
Om du vore min, och jag vore din,
Du allrakärestan min!
Tra la lalalala m. m.
Om du vore min, och jag vore din,
Du allrakärestan min!

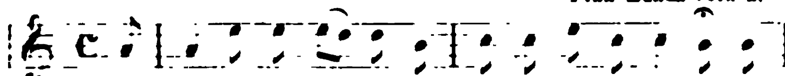
Ja, berg och dalar vittna kan,
Att du har narrat mig,
Hvarför du har en synd så stor,
Den du ej kan bli fri.
Tra la lalalala m. m.
Hvarför du har en synd så stor,
Den du ej kan bli fri.

Melodier till de föregående folkvisorna.

15.

Harpans kraft.

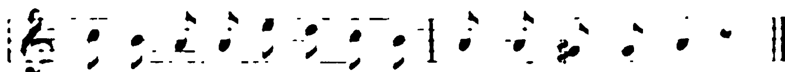
Fran Lunda socken.

Och jungfrun hon sit - ter i jungfruburn och grå-ter, Och

in kommer un-ger-sven och frå - gar hvad som lå - ter. Min

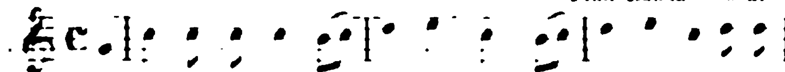

all - ra hjertans kä - re - sta, hvi sör - jer du så hårdt?

16.

Herr Karl eller Klosterrofvet.

Fran Lunda socken.

Och un-ger-sven sig till jungfrun gick, Var kladd i kladerna

gul : Be-hagar skön jungfrun till fru-stugan gå, Herr Karl han ligger

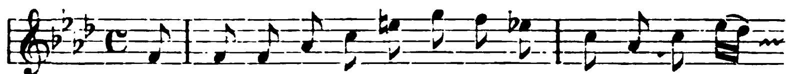

sjuk. Men Herr Karl han sof - ver al - - le - na.

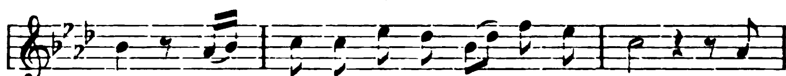
17.

Vedergällningen.

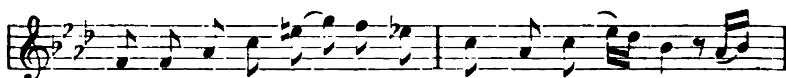
Från Lunda socken.
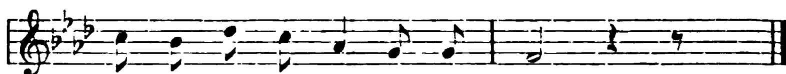

Om al - la berg och da - lar vo - ro vän - da ut - i

guld, Allt vat-ten vo - re vändt ut - i vin; Allt-

samman vill' jag vå - ga för dig, min lil - la vän, Om

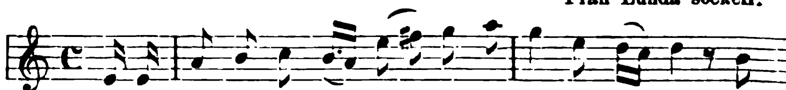

du vor' all - ra kä - re - stan min.

18.

Olof Adelin.

Från Lunda socken.

O - lof A - de - lin han tjen - te på ko-nun-gens gård För

pengar och för välskur-na kläder; Så li-tet han åt, och allt

mindre han drack. Han tänkte på sin hjerte-li-gen kä-ra.

19.

Herr Peder och Liten Kerstin.

Från Lunda socken.

Och ko-nun-gen skulle till Rynnin-ge fa-ra, Då fo-ge-len sjunger i skogen. Herr Peder och liten Kerstin skull' hemma va-ra. Mig väc-ker så mången stolts jungfru.

20.

Liten Elin.

Från Fogdö socken.

Och hör du, li-ten E-lin, hvad jag sä ger dig: Ty jag är så en-sam. Säg, vill du nu kom-ma på slot-tet till mig. Min fa-der går vakt ut-i lunden.

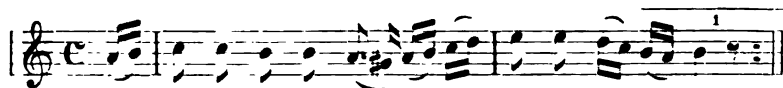
21.

Skytten.

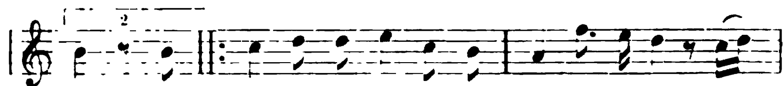
Från Lunda socken.

Och ungersven tar bössan och så sin lilla hund. Se'n gångar han sig till ro-sen-de lund. Der foglar-ne bland lil jor de sjun-ga.

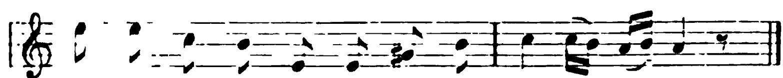
En annan melodi.

Och un-gersven tar bös-san och så sin lil - la hund,

hund, Och gån-gar sig se - dan till ro - sen-de-lund, Der

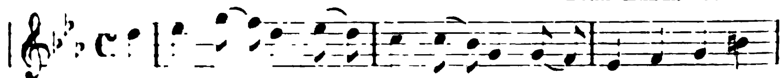

fog - lar - ne bland lil - jor - na de sjun- - - - - ga.

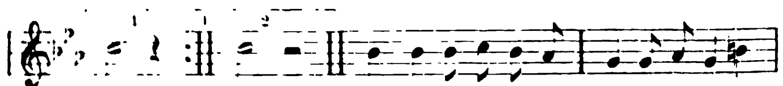
22.

Den besvikne.

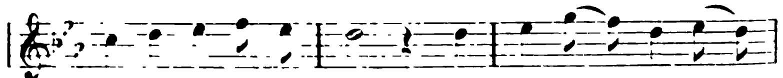
Från Lunda socken.

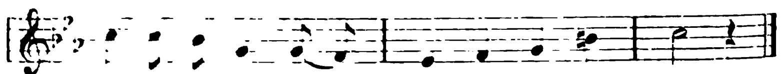
Jag stod en gång ej långt i - från, Med ängslan såg up-
Hur du i dan-sen svin-ga-de dig, Och hvem du famntog

på, på, Tra-la la la la la la la la la la
då. då.

la la la la la la. Hur du i dan-sen

svin-ga-de dig, Och hvem du famn-tog då.

Ordlista

ur

Åkers och Öster-Rekarne Härads Folkspråk,

Södermanlands Fornminnesförening

tillegnad

af

Gustaf Ericsson.

Då detta arbetes första häfte utgafs i tryck, hade nya materialier redan blifvit samlade, hvilka utgifvaren ännu icke hunnit ordna. De intagas här nedan såsom tillägg till bokstafsföljden A—F i första häftet, hvarefter bokstafsföljden G—K här finnes fullständigt införd.

Att äfven i detta häfte ett och annat ord tillhör riksspråket, är väl möjligt, enär det icke alltid är lätt att afgöra, om ett ord hör dit eller blott till folkspråket. Emellertid har utgifvaren sökt undvika sådana ord, så vida de icke förete afvikelser i någon form eller någon bemärkelse.

A.

(Tillägg till ordlistan i första häftet.)

A, pron. 3 pers. f., dat. och acc., efter konsonant i stället för henne. t. ex. *slapp ut'a, ge de åt'a;* efter vokal: *na,* t. ex. *ta'na, sla'na.*

Abokart, s. m., advokat, förespråkare, målsman.

Adels-vatten, s. n., gödselvatten.

Afgud, s. m., otillgänglig menniska, tvärvigg.

Agn, s. f., ett träd klyfves »*på agn*», då det klyfves midt i tu så att alla safringarne afskäras; deremot klyfves det »*på skalle*», då safringarne skiljas, och det ena lagret efter det andra afskalas.

Agn, s. n., fiskyngel, småfisk, som användes till bete på metkrok.

Aktiv, adj., aktsam.

All, adj., deraf *allan, allande, allan(d)ste: hva(d) i allan dar tar du dej te; kors i allan(d)ste dar,* — uttryckande förvåning.

Allvärstadi(g). adj., allvarlig.

Ampergass, s. n., 1) stryk; 2) amper, skarp krydda, starkt kryddad mat eller dryck.

Ann, pron. och räkneord, annan: *hvar har du de der an(d)rä an(d)rä,* en fråga efter en bekant sak, hvilken man ej vill nämna.

Anngången, best. s. m., 1) andra gången i allmänhet; 2) andra ringningen till en gudstjenst.

Annlundäre, adv., annorlunda.

Ansvarigr, adj., den som i en vigtig förrättning står öfver andra, utmärkt, förträfflig.

Annsyls, adv., motsols, mot solens lopp, från vester till öster, från höger till venster.

Ardä och **ardrä,** v. n. 1., dröja, vänta, hala: *ja ha ärdä å ardä helä långä ti(d)n; men de ha inte vurti någe åv.*

Arg-sibbä, s. f., arg, elak och trög qvinna.

Argr, adj., 1) ilsken, ond, 2) driftig, duglig, rask: *argr te läsä; argr te springä; görä sej argr,* gripa sig an med kraft.

Arg-snókugr, adj., frånstötande till utseendet; vresig, tvär.

Argä opp sej, v. r. 1, — 1) reta sig sjelf, förarga sig, bli ond; 2) om vinterkölden, bli värre, strängare; jmf. *étträ opp sej.*

Ask-onsdag, s. m., onsdagen efter fastlagssöndagen.

Attan, räkneord, 1) aderton; 2) en mildare svordom: *de va attan, hvad du va knöl i går.*

Aventórä, v. n. 1, spela på tu man hand om vinsten, sedan medspelarne afgått.

B.

(Tillägg till ordlistan i första häftet.)

Baddäng (tonen på sista stafvelsen), s. m., 1) rask springare; 2) raskt lopp: *de går i baddäng,* det går fort.

Bagås, s. f., stor, fet och långsam qvinna.

Bakkä imot, v. n. 1, ta emot, med svårighet komma uppför en backe.

Bakom, adv., se *bakomtajin* (h. I): *ho ä inte så bakom.*

Barbast, adv., eg. barbariskt, ofantligt, fasligt, mycket.

Barnlekä, s. f., leksak; dåligt och klent verktyg.

Begå sej mä nå'n, v. r. 3, reda sig med, ta bugt på någon.

Behagä, v. a. 1, göra till behag, tycka om, älska.

Ben-rambä, s. f., benrangel, skelett, flere sammanhängande ben.

Ben-resen, adj., mager, utsvulten, jmf. *resen*.

Ben-tvär, adj., mycket tvär, omedgörlig; *bentvärt*, adv., alldeles omöjligt.

Benä åv, v. n. 1, bli mager, falla ur, förlora hullet.

Bergverk, s. n., ovanligt stark, nästan outslitlig sak.

Béske, s. m., medel, genom hvilket dricka göres beskt.

Biä, v. a. och n. 1 och 2, bida, vänta.

Bin(d)ning, s. f., *sä(d)a på den der åkern ä satt i fyr-, fem-, sexbin(d)ning*, säden är satt i skylar om fyra, fem, sex band.

Birril, s. m., argsint mansperson.

Bitä, v. a. 4, *bitä spik*, bita ihop tänderna af ilska: *han ä sa argr, så han kan bitä spik.*

Bjälkä, v. n. 1, se ond ut: *gå å bjälkä.*

Björn-ögä, s. f., spefull benämning på en qvinna.

Bladdrä, v. n. 1, — 1) spilla stora smockor: *ga å bladdrä*, — 2) pladdra, sqvallra; — 3) *bladdrä ur sej, cacare.*

Bladdrä, s. f., 1) blåsa på huden af något större omfång: 2) pratsjuk, sqvalleraktig qvinna.

Blaffer, s. m., mansperson med stort ansigte och grofva drag.

Blaffä, s. f., 1) qvinna liknande en *blaffer*, 2) stor fot: stort fotspår.

Blaffä sta(d), v. n. 1, — 1) gå tungt; 2) klumpigt uträtta något.

Blakke, s. m., och *blakkä*, s. f. 1, häst med ljusgrå eller smutsigt ljusgul eller ljusröd färg.

Blasker, **blaskus**, s. m., se *blaffer.*

Blaskä, s. f., 1) qvinna, liknande en *blasker*: 2) en starkt i ögonen springande fläck på tyg m. m.

Blaskugr, adj., om tyg m. m. med stora partier af en viss rådande färgton: *grönblaskug, ljusblaskug, rö(d)blaskug.*

Bleking, s. m., mansperson med blek hy, antydande bleksot.

Bleknós, s. f., blek flicka.

Blir-ögdr, adj., pliröगd.

Blixt, förstärkningsord vid vissa adjektiv: *blixt full.*

Blo(d)lösen, best. s. m., skuggan af lefvande föremål, hvarmed man skrämmer barn: *aktä dej för blo(d)lösen denni.*

Blojdä l. **blöjdä**, v. n. 1, arbeta strängt (Gryts socken.)

Blóm o. **blómme**, best. **blómmen**, s. m., blomning, blomma, det bästa af en sak.

Blåmängder, adj., som stöter i blått, blaaktig.

Blås-lupen, adj., se *skorplupen.*

Blåsä, s. f., ömtålig, kinkig person: *kinkblåsä.*

Blöt, adj., vek till sinnes, blödig: *han ä inte blöt av sej*, han är hårdsint, sträng.

Liten Kerstin hon red sig allt ut på en äng,
Då fogelen m. m.
Och der fick hon se sin brudesäng.
Mig väcker m. m.

Liten Kerstin hon red litet längre fram,
Då fogelen sjunger i skogen —
Och då fick hon se, hur det bålet brann.
Mig väcker så mången stolts jungfru.

Denna folkvisa finnes i Arwidssons samling med öfverskriften *Herr Peder och Hans Syster* (1. n:r 47 A). De fyra sista verserna i vår folkvisa finnas icke i hans, der i stället förekomma elfva verser, i hvilka det heter, att de satte liten Kerstin på högan häst, och när de kommo till kyrkogård, kastade de henne på rödaste bål. Då hon nu, omhvärfd af lågorna, bad om dricka i Jesu namn, och ett horn räcktes henne på ett spjut, slog den onaturlige brodren ut det, hvarefter

»Det kommo två dufvor af himmelen ned,
Med' fogelen sjunger i skogen;
När de foro upp, så voro de tre.
Mig väcker en stolts jungfruga.»

»Der kommo två ramar af helvetet upp,
Med' fogelen sjunger i skogen;
De togo Herr Peder med själ och kropp.
Mig väcker en stolts jungfruga.»

20.

Liten Elin.

Och hör du, liten Elin, hvad jag säger dig:
Ty jag är så ensam —
Säg, vill du nu komma på slottet till mig.
Min fader går vakt uti lunden.

Nog kunde jag väl gå upp på slottet till dig;
Ty jag är så ensam —
Men jag är rädd min fader blir vred uppå mig.
Min fader går vakt uti lunden.

Och liten Elin kläder sig i kyller och hjelm;
Ty jag är så ensam —
På det att hennes fader ej skall känna henne 'gen.
Min fader går vakt uti lunden.

Så liten Elin gångar den vindeltrappan smal;
Ty jag är så ensam —
Till dess att hon kom i den femte vånings sal.
Min fader går vakt uti lunden.

Detta fragment, hvartill icke finnes något motstycke i de ofvan nämnda samlingarna, hvarken till innehåll eller omqväden, har utgifvaren här intagit i förhoppning att derigenom kunna vinna en välvillig upplysning om de öfriga verserna.

21.

Skytten.

Och ungersven tar bössan och så sin lilla hund,
Se'n gångar han sig till rosende lund,
Der foglarne bland liljorna de sjunga.

Denna säkerligen i flera landskap kända visa har utgifvaren intagit för melodiernas skull, af hvilka den ena är af Hr Óberg upptecknad i Lunda socken i Södermanland, den andra af utgifvaren efter föredrag af en studentkamrat från Norrland för omkring femtio år sedan.

Bó, v. a. 3, iståndsätta, laga, förfärdiga, vanligen om nät: 1) *bo opp*, bygga nät; 2) *bo in*, sammandraga, förminska dem; 3) *bo ut*, utsträcka, göra vidare; 4) *bo ve(d)*, tillbygga, vidskarfva.

Bódder, adj., välbergad, förmögen; *genombodder*, mycket förmögen, rik.

Bólfis, s. m., barn, som gerna vill sitta på bordet.

Ból-heder, s. m., stek, som vid gästabud förr alltid lemnades orörd till måltidens slut, för att visa, att man ej var *närtajin* (ej tagit sig förnär).

Bolmä te, v. a. 1, tillreda, laga till mer än behöfligt.

Ból-skryt, s. n., bordsprydnad, som till gästabud lånas af grannarna.

Bortä, adv., se *bortkummen* (h. I): *ho ä inte så bortä.*

Bosterä, v. n. 1, anstränga sig, streta, arbeta, för att komma ut eller bli lös m. m.

Bostä, 1) v. a. 1, slå, bulta, stöta med ansträngning och kraft; 2) v. n. 1, med ansträngning sträfva, streta för att komma fram, in, ut m. m.; jmf. *böstä.*

Botten, s. m., blindtarmen hos idislande djur, delad i två afdelningar, den egentliga *botten* och *bottens bror.*

Bóä, v. n. 1, tillreda bo, bygga bo, om djur.

Brak-knut, s. m., knut på tråd med dubbelt *svep,* dubbelknut.

Bran(d)-spik, s. m., liten kolmila af qvarlefvor efter en större sådan.

Brandugr, adj., fläckig, med liksom suddade, ej skarpt begränsade fläckar på annan botten, vanligen om kreatur.

Brantä, s. f., se *bräntä* (h. I).

Brass, s. n., kraftigt tag: *görä ett brass.*

Brasse, adv., bra.

Brassä, v. n. 1, — 1) elda starkt: *brassä å stekä,* steka vid stark eld; 2) *brassä an,* kraftigt gripa sig an.

Brassä och **braskä,** v. n. 1, lefva på stor fot, lefva slösaktigt; vara högfärdig, stoltsera.

Braxenflugä, s. f., trollslända.

Bress, s. m., brits, bädd, säng af dålig beskaffenhet.

Brodunder, brådunder, s. n., spefull benämning på undergörares kurer, t. ex. för svartsjuka m. m.

Bromm, s. n., liksom en klack på en lie, hvilken man fastskrufvar vid »lieärve».

Bróä, v. a. och n. 1, *broä för sej,* ta öfverflödigt för sig af mat; *broä för kungen,* spilla på bordet, då man äter.

Brudd, s. m., brodd, 1) sädesbrodd; 2) hästskosöm med hvasst hufvud; 3) hvasst stift, inslaget i klacken på skodon, för att kunna gå stadigt på hal is.

Bruskä, v. n. 1, — 1) knastra, om ljudet vid kreaturs tuggning på torrfoder; 2) äta begärligt: *bruskä i sej,* om boskap.

Brynä, v. a. 2, och **brynjä,** v. a. 1, brunsteka.

Brå, v. a. 3, steka.

Brådugr, adj., hårdstekt, för mycket stekt.

Bråfylld, adj., rik.

Bråpannä, s. f. stekpanna.

Bräker, s. m., skräflare.

Bräk-trut, s. m., lika med *bräker.*

Brö(d)-skött, s. m., tiggare.

Bröllops-sä(d), s. f., säd med hoptrasslad halm.

Bröst, s. n., framdelen af en vagn utan hjul; jmf. *del.*

Bröstä, v. a. o. n. 1, — 1) *bröstä opp,* upphacka jord för planering m. m.; 2) *bröstä imot,* ta emot, göra motstånd, om sten m. m., som hindrar fordon att komma fram, eller som är svår att häfva fram eller upp.

Buffel, s. m., 1) kort, tjock och trög karl; 2) oxe, nöt, oqvädinsord.

Buffeltrut, s. m., kort och tjock karl, som tillika är stötande och tvär i sitt tal.

Buk-slaker, adj., med insjunken mage, tom, utsvulten.

Buk-starker, adj., stormagad, väl mätt och trind.

Bukä, v. a. och n. 1, — 1) göra att något sväller ut, spänna ut magen: *den här maten bukär;* 2) om en hinna, vägg m. m., som spännes ut genom en inifrån verkande kraft: *hinna, vägga bukär ut;* 3) *gå å bukä,* äfven v. r. *bukä sej,* spänna ut buken och visa sig högfärdig.

Bullerhuve, s. n., menniska, som bullrar och pratar dumheter.

Bullä sej, v. r. 1, *de vill inte bullä sej,* det vill icke gå, vill ej lyckas.

Burre, burril, s. m., ondsint mansperson, tvärvigg.

Busbas, adv., genast, hastigt.

Busk-ny, s. n., nymåne, som obetydligt höjer sig öfver horisonten.

Bysaje, s. n., affall af halm och hö, dålig halm, dålig sänghalm; svinläger, »svinlegå».

Bytä, bytte, bytt, v. a., 1) *bytä trut med nägon,* byta ord, kabbla, träta med någon; 2) *bytä slängar,* ge slag för slag, slåss; 3) *bytä tröjä med nägon,* vara i någons kläder, i någons ställning; 4) *bytä näsur,* barnlek, då nästipparne sättas emot hvarandra.

Bål, bål(d), adj., ganska stor, stark, modig; *bålt,* adv., ganska mycket, utomordentligt.

Bålhövä(d), adj., se *bullerhövä(d)* i h. I.

Bål-vater, (af fornnord. *hvater,* adj.), adj., alldeles förträfflig, mycket duglig, storstyf.

Bål-ögd, adj., storögd, med stora, utstående ögon.

Bås, s. n., *inte go(d) te bo i bås mä,* icke god att vara sams med, »svår te dras mä».

Båsoxe, båsvarg, s. m., spefulla benämningar på en tjock, klumpig karl.

Båssugr, adj., stinnstoppad, tjock och tung af mycken ätning.

Båsä, v. a. 1, skräpa ner med boss, strö o. d., ostäda: *båsa för främmande.*

Bälghund, s. m., omättlig menniska, storätare.

Bälg-ögä, s. f., qvinna, som vränger ut ögonen och ser ond ut; adj. *bälg-ögdr.*

Börjarände, s. m., början, begynnelse.

Böstä, v. a. 1, slå, bulta, stöta med kraft.

Bötte, s. m., bete, roftand, hörntand.

Böttä, v. a. 1, sönderskära, sönderdela.

Bövel, s. m., bödel; *böveln!* en mildare ed.

Bövels-kótä, s. f., den benkota, som förenar ryggraden med hufvudskålen.

Böxer, s. m., tölpaktig, drumlig karl.

D.

(Tillägg till ordlistan i första häftet.)

Dag, s. m., *han ä kar(l) helä da(g)n,* han är alltid en karl, han är en dugtig karl.

Dag-mal, s. m., användes i ordleken: *dagmaln ha äti(t) opi rokken,* rocken är utsliten; äfven *slitmal* förekommer.

Dalkärsgröt, s. m., se *gröt.*

Damvek, adj., mjuk, böjlig, om sulläder, som är lagom fuktig: att kunna användas af skomakare.

Dani(e)l, s. m., dagen: *danil kommer snart me(d) ljus.*

Dantugr, adj., se *dann.*

Degä sej, (hårdt g), v. r. 1, klibba ihop sig, klimpa sig, om säd, som males, om fuktig jord m. m.

Dekkel, s. m., 1) beslag; 2) orotak i fickur; 3) del af ett böslås

Del, s. m., bakvagn med gaffeln; framdelen med tisteln kallas vanligen »*bröst*».

Denhär, dender, pron., gen. *denhärses, denderses.*

Derinnes, dernires, deroppes, tillhörande person, som är eller bor der inne, der nere, der uppe.

Djevlugr, adj., 1) kär: *han ä d. e(f)ter'a;* 2) retsam, otidig: *han ä d. imot'n.*

Dómherrakä, s. f., domherrehona.

Dóm-stark, adj., mycket stark.

Dómverk, s. n., mycket stark sak, nästan outslitligt redskap.

Dorm-slag, s. n., döfvande, våldsamt slag.

Drankä, v. a. o. n. 1, bereda drank genom »förbrännans» frånskiljande.

Driven, adj., 1) tvungen; 2) driftig, rask.

Drop-hakk, s. m., skämtsam benämning på en äldre, ogift dräng.

Dröjvä(d)r, s. n., otjenlig väderlek, hinderlig för göromålen, is. under andtiden.

Dubbelful, adj., mycket ful; såsom subst. skämtsam benämning på en mycket ful karl.

Du-bit, s. m., *bitä dubit*, äta brorskål, vexelvis äta af en brödbit, för att besegla en öfverenskommelse att kalla hvarandra för du.

Dukä, v. a. 1, öfvermanna, stuka, öfverträffa.

Dunderbefängdr, adj., alldeles befängd, oefterrättlig.

Dundrä, s. f., 1) groflodd bössa; 2) klumpig och lunsig qvinna.

Dusä, v. n. 1, susa, brusa, om vatten i rörelse.

Dymmeln, best. s. m., tiden från middagen kl. 12 på onsdagen före pask till solnedgången på påskaftonen.

Dymmel-skifte, s. n., öfvergång från ny till nedan och tvärtom under dymmelveckan.

Dåler, s. m., dolsk, lömsk, illistig karl; fem. *dålä*, en sådan qvinna.

Dål-Måns, s. m., dummer-Jöns, drummel.

Dål-ögdr, adj., med dåsiga, matta ögon.

Dånugr, adj., matt, trög.

Däggä, 1) v. a. 1, a) dia; b) smeka; 2) v. n., vara klemig, veklig. lat: *liggä a däggä, gå a däggä.*

Däldä, s. f., dal, dalsänkning.

Dättä, v. n. 1, trampa lätt, lemna efter sig ofullständiga, men igenkänliga spår, om hastigt springande djur: *harn sprang, så han bara dättä me klöna.* (Gryt.)

Dättä, s. f., ofullständigt, men igenkänligt fotspår efter fort springande djur. (Gryt).

Dö(d)dansäre, s. m., 1) sömnaktig, lat mansperson; 2) eggjern med dåligt bett.

Dö(d)hilkä, s. f., hvit fruntimmersmössa af linne, nu mera sällan begagnad, såsom olycksbådande.

Dö(d)mikk, s. m., sömnaktig, lat mansperson; en sådan qvinna kallas *dö(d)mikkä.*

Dö(d)möljä, s. f., sömnaktig, snuskig qvinna.

Döljä, s. f., lat qvinna.

E.

(Tillägg till ordlistan i första häftet.)

Edeli(g), adj., idel, bara, icke annat än: *de ä édéli(g) lögn.*

El(d)stödjä, v. a. 2, ljustra vid bloss, jmf. *stödjä,*

Enbreddes, adv., *gå e.,* gå i bredd, gå jemte, bredvid hvarandra.

Ende, ändelse, fogad till räkneorden tjugu, trettio m. m., = förste: *tjugeénde, trettiénde,* tjuguförste, trettiförste m. m.

Enä sej och **énsä sej,** v. r. 1, — 1) förena sig om ett företag: *di ha enä sej te klä'n;* 2) föresätta sig: *han ha enä sej på te inte gå ur fläkken.*

Etterpåse, s. m., argsint, ilsken person.

Evig, adj., *på evigä stun(d),* genast.

F.

(Tillägg till ordlistan i första häftet.)

Fallmogen, adj., färdig att falla, i synnerhet om mogen frukt.

Fan, s. n., 1) öfre delen af en fjäder eller penna; 2) afskuren bit af en penna, som qvarhåller garnspolen i väfskytteln.

Fane, s. m., en fisk af braxenslägtet.

Fantasse, s. m., dåre, mes, stackare.

Farre, s. m., fargalt, galt.

Fars, s. m., best. *farsen,* 1) husbonden, husfadren; 2) *farsen annammä!* en mildare svordom.

Fasä sej och **förfasä sej,** v. r. 1, känna eller yttra fasa.

Feber, s. m., *han kom som en feber,* plötsligt, oförmodadt.

Fegd, fejd, s. f., stundande död: *fäläs i fejda,* hasta sitt öde till mötes; *inte fäläs i fejda,* säges om den, som gifter sig vid mogen ålder.

Fetvegg, s. m., *hetvegg.*

Fibä, fibbä, v. a. 1, smussla undan, oförmärkt tillegna sig, snatta.

Fiker, s. m., person, som är lysten efter förvärf.

Fiktä, v. n. 1 — 1) skynda; 2) fika: *han ha fiktä e(f)ter hemmane(t) i mångä år.*

Filä, v. a. 1, gnida: *han filär jem(n)t på lan(d)svägа,* åker ständigt; 2) *filä på,* slå, prygla.

Finn-knut, s. m., en på ett egendomligt, mycket gammalt sätt huggen knut i trähus, hvilket ännu kan ses i Vansö socken.

Firr, s. m., *penis;* **firrä,** s. f., *vulva.*

Fjas, s. n., 1) småregn, duggregn, som snart går öfver; småsnö, som en stund flyger i luften: *regnfjas, snöfjas;* 2) porös massa, som lätt låter krama ihop sig.

Fjasä ut, v. n. 1, hastigt brinna ut, om fint ris, spån, halm m. m.

Fjeggä, v. a. och n. 1, — 1) gnida, klå, om hästar, som på lek klå hvarandra m. m.; 2) slå kort gräs, vanligen på ett fubbligt sätt; 3) = *fubblä och hafsä.*

Fjutter, s. m., väderhane, 1) ombytlig och opålitlig person; 2) fjesk.

Fjuttugr, adj., 1) opålitlig, ej ordhållig; 2) fjeskig.

Fjåker, s. m., våp, narr; *fjakä,* s. f., en våpig, narraktig qvinna.

Fjäll, s. n., stundom f., jordlott, utjord, belägen utom det egna egoområdet: *ängsfjäll.*

Fjänä, s. f., se *fjän.*

Fjär, s. n., afsneddning på takpannor, som gör, att de kunna hopfogas.

Fjäsä, v. a. 1, *comprimere, coire.*

Flabb, s. m., trut: *hugg'n på flabben;* 2) storpratare, skräflare; 3) hafsig och otymplig menniska.

Flabber, s. m., se *flabb* 2 och 3.

Flabbjukkä, s. f., qvinna som gumpar omkring och pladdrar

Flabbä, s. f., 1) pladdrande qvinna; 2) hafsig och otymplig qvinna; 3) stor fot och spår derefter, vanl. pl. *flabbur.*

Flabbä sta(d), v. n. 1, otympligt tillvägagå

Flak, s. n., 1) flat yta i allmänhet, vanligen en större: 2) gärdesgårdsräcka; 3) stor kropp: *ett flak te oxe;* 4) af kläderna obetäckt del af bröstet: *han gar yppen i flake;* 5) framsidan af en kropp: *han sprang mi(d)t i flake på'n,* han sprang midt på honom; *ja ärvår gå mi(d)t i flake på'n,* jag ärnar gå öppet till väga, ej dölja något för honom.

Flake, s. m., platt yta, vanligen större: *kottflake.*

Flakfot, s. m., klufvet trästycke eller plankbit, i hvilken gärdesgårdsstörarne inborras, för att en gärdesgård skall kunna stå på berg.

Flama, s. n., se *flamsa.*

Flankfis, s. m., så kallar soldaten en slarfvig officer, för hvilken han ej har någon aktning.

Flax, s. n., löst sittande, fladdrande klädesplagg o. d.

Flaxe, s. m., flak, större eller mindre platt yta.

Flaxer, s. m., rörlig, lättsinnig och tanklös mansperson.

Flaxugr, adj., mycket rörlig; lättsinnig, tanklös.

Flaxä ut, v. a. 1, genom hafs och ständigt begagnande nöta.

Flépä, v. n. 1, sjelfsvåldigt, utan mening sladdra, prata dumheter.

Flépä, s. f., se *fleper* (h. I).

Fléss- och **flissgröt,** s. m., eg. skrattgröt: *koka ate flessgröt* säges den, som har svårt för att hålla sig från skratt; jmf. *flessa* (h. I) och *gröt.*

Flintä, s. f., liten, låg mössa, som betäcker blott öfversta delen af hufvudet.

Flók, s. m. och n., *flókä*, s. f., lapp, bit af tyg, skinn m. m., till betäckning eller lagning af hål på kläder m. m.

Flókä, flókä på, v. a. 1, lappa, laga hål.

Flote, flåte, s. m., flotte; flotta.

Flotä, flåtä, 1) v. a. 1, framforsla i vatten stockar, sjögräs m. m.; 2) v. n. *gå å flåtä*, gå och drifva.

Flux, adv., *varä flux på*, vara framfusig.

Flåsä, v. n. 1, — 1) andas: *om ja barä flåsär, så säter pojken*, om jag blott ger ett tecken, en vink, så lyder han; 2) *si sten flåsär*, se stenen rör sig, om tunga stenar, som uppbändas eller flyttas.

Flåtlus, s. f., flatlus.

Flädermessing, s. m., mycket tunt messingsblad, hvaraf klippas hvarjehanda prydnader.

Fläktafis, fläktfis, s. m., 1) svans; 2) ostadig, lättsinnig, tanklös menniska.

Flöttgröt, s. m., se *gröt*.

Fnédlås, s. n., ostyrigt barn eller vuxen flicka, som väsnas och aldrig är stilla.

Fnédugr, adj., ostyrig, som väsnas och aldrig är stilla, vanligen om barn.

Fnusker, s. m., småknåpig person, som föga uträttar.

Folkförstån(d), s. n., om kreatur: *hästen, hun(d)n har f.*, är klok nästan som en menniska.

Fórtfälligr, adj., rask, driftig.

Fótugr, adj., i sammansättningar: *plattfotugr, storfotugr*, med platta, stora fötter.

Fóta sej, v. r. 1, lägga grund till förmögenhet, börja bli förmögen.

Fótä(d), adj., förmögen.

Frammerst, adj. superl., främst, först.

Frat, s. n., allt som blifvit söndergnaget af möss, mask m. m.: *gå bort i frat*, bortplottras, gagnlöst förspillas.

Fréstä på, v. a. 1, pröfva: *de här tövä(d)re(t) frestär allt på isen å snödrivo;* 2) v. impers., vara påkostande.

Fri (fridde, fritt) sej, v. r., 1) befria sig, reda sig; 2) vara öfverlägsen, rå i brottning och slagsmål.

Frossmódr, s. f., en förmodad kluns i kroppen, som förorsakar frossa; om han kan aflägsnas, upphör sjukdomen.

Från-häk, s. n., se *häk*.

Främman(d)estugä, s. f., se *anderstugä* (h. I), äfven kallad *läs-stugä*.

Fröä sej, v. r. 1, gå i frö, fortplanta sig genom frö, om växter; 2) *fröä åv sej*, fortplanta sig, föröka sig, om insekter.

Fulberg, s. m., och **ful-stykke**, s. n., se *fuling* (h. I).

Fullégä(d), adj., uthvilad, som legat länge nog: *ä du inte fullegä(d) än.*

Ful-tyg, s. n., obehaglig omständighet, förarglig händelse.

Furi(t), **furen**, sup. och part., af *farä.*

Fyllning, s. f., eg. fullhet: *liggä i helä fyllninga*, ligga i sängen med alla gångkläderna på.

Fyr-knää(d), adj., på fyra knän, fyrfotad: *han kom ut fyrknää(d)*, han blef utkastad, så att han föll ned fyrfotad; 2) som anstränger alla krafter i ett arbete.

Fyrä på, v. n. 2, löpa i fyrsprång.

Fyr-ögä, s. n., kreatur med fläckar öfver ögonen; adj., *fyr-ögdr.*

Fållgål (-gård), s. m., se *fållä.*

Fåre, s. m., dum, enfaldig karl.

Får-flåte, s. m., insekt på får.

Fältfot, s. m., spefull benämning på en person, som går illa.

Fän, s. n., se *fänä: inte ett fän*, ej det ringaste.

Fästä, v. a. 2, *fästä hjern(en)*, fördrifva ett bakrus.

Fö(da) sej, v. r. 2, 1) äta glupskt; 2) olofligen tillgripa matvaror.

Följsam, adj., 1) som gerna följer med (om djur); 2) som gerna följs at och hänger i hop, som ärthalm m. m.

Följä mä, v. n. 2, — 1) dö: *han far allt lov te följä mä i ar we(d) islossninga, lövsprikkninga, rötman eller lövfällninga*; 2) *följ-ut*, v. a., vänskapligt ledsaga; fiendtligt afvisa, mota bort.

Följäre, s. m., 1) förstärkningsbjelke, spännbjelke i en vägg, pilaster; 2) i kortspel: ett godt kort, som slås ut på ett annat godt kort.

Fölungsfötter, s. pl. m., fotlika utväxter på boskapens lungor; användas till vidskepligt bruk.

För, best. **förn**, s. m., förare, furir.

Fördyvlä sej, v. r. 1, svärja, för att betyga sin oskuld.

Förfällä sej, v. r. 2, fälla sig sjelf, i synnerhet genom tvetalan infor rätta.

Förförä sej på någon, v. r. 2, 1) handgripligen anfalla; 2) kränka någons rätt.

Förligr, adj., som för sig väl, med ståtlig hållning på kroppen.

Förlór, med tonen på ó, s. m., förlust: *gå i förlor*, göra förlust.

Förménä, v. a. 1, göra men, skada.

Förmérä, v. a. 1, föröka; v. r. *förmerä sej*, ökas, tillväxa.

Föróndä sej, v. r. 1, reta upp sig, förarga sig, bli ond.

Förskyllä, v. a. 2, betala, ersätta.

För-slug, adj., 1) förutseende, beräknande; 2) illistig.

Förstgången, best. s. m., första gången i allmänhet; första ringningen till gudstjenst.

Förståsejpååre, s. m., person, som vill begripa mycket, men förstår litet.

Förä sej, v. r. 2, ha en vacker hållning på kroppen.

För-äten, adj., om en mager och blek person, som äter glupskt, »*utan att de tar någe på'n.*»

Fös, s. m., oxe, dragoxe.

G.

Gadd, s. m., 1) ormgadd, ormtunga, hvarmed man inbillar sig, att ormen sticker; 2) gadd, stickvapen hos getingar m. m.

Gadd, s. n., stryk.

Gadde, s. m., se *gadd*, s. m. 2.

Gaddä, gaddä på, v. a. 1, aga, slå, piska.

Gafflä, v. n., och **gafflä sej**, v. r., 1) skratta med uppspärrad mun, skratta häftigt, opassande; 2) prata, skräfla om det, som bör förtigas.

Gagngó(d), adj., tjenlig att begagnas; som börjar kunna göra nytta.

Galanter, adj., god, bra, om person och sak.

Galejä, pl. -ur, s. f., träsko, klumpig toffel.

Galen, galn, adj., 1) vanl. galen, tokig; 2) orätt: *en galn väg;* 3) vildsint; 4) häftigt kär, *i. mä, e(f)ter någen;* 5) brunstig: *hingstgaln, kargaln, tjurgaln;* 6) hatfull, *galn på ngn.*

Galge, s. m., 1) ställning, på hvilken ärter och vårsäd upphänges till torkning: *ärtgalge;* 2) gängligt, uppstyltadt, högt hus.

Galgristäre, s. m., ovanligt lång mansperson i skämtsam bemärkelse.

Galgä opp, v. a. 1, uppföra en hög, gänglig ställning, byggnad, m. m.

Gall, förstärkningsord i några sammansättningar.

Gall, adj., allm.: ofruktsam; om ko, då hon ej kalfvar eller mjölkar: *koa ä gall.*

Gallhål (-hård), adj., om ett eggjern, som är öfver måttan hårdt och svårt att slipa.

Gall-jól, (-jord), s. f., ofruktbar, mager jord, grusblandad lerjord.

Gall-ko, s. f., 1) vanl. ko, som är gall; 2) fingret mellan lillfingret och långfingret, äfven kalladt *namnlösa fingret.*

Gallmark, s. f., ofruktbar mark; dålig åkerjord.

Gallre, s. n., hanstånd i en hampåker; de upptagas, innan hampan är mogen.

Gallrä, v. a. 1, bortrensa hanstånden af hampa från honplantorna.

Gallrä, v. n. 1, starkt genljuda, skalla: *ungen skrek, så de gallrä e(f)ter.*

Gall-sin, s. n., *liggä i gallsin*, om ko, som upphört att ge mjölk, ehuru hon ej är drägtig.

Gall-snö, s. m., lätt snö, som faller tunt och från nästan klar himmel.

Gall-strand, s. f., ofruktbar strand, bestående af sand och klappersten, utan fodergräs.

Gall-stubbe, s. m., tallstubbe, på hvilken ytan ej ruttnat, utan öfvergått i *flågbran(d)*; på en vanlig torrvedsstubbe är ytan rutten, men kärnan i behåll.

Gall-takkä, s. f., 1) tacka, som ej blir drägtig; 2) qvinna, som ej kan bli hafvande, speord.

Gall-tupp, s. m., hönstupp, som är otjenlig till fortplantning.

Galnó, på galnó, adv., galet, på tok: *nu går de på galnó för'n.*

Gallä, gól, **gali(t)**, v. n., muntert jollra, om tidigt vaknande små barn.

Gammel, deraf **gamlä**, best. s. f., gammal qvinna: *di ungä lyder inte gamlä*, de unga lyda ej den gamla qvinnan; 2) åldtmor, *ald,tä*, den äldsta i en by; 3) gamla värdinnan i ett hus.

Gammelbisse, s. m., hin onde.

Gammel Jerker, s. m., eg. gamle Erik, hin onde.

Gammeln, best. s. m., 1) gubben; så kallar en gammal hustru sin gamle man; 2) den äldste mannen i en by, åldtfar: *gammeln i Rokklännä.*

Gammäl, gammel, adj., som man länge måste dragas med, odräglig.

Gan, s. n., öfre delen af munhålan, gom, gomhvalf: *oppe i ganei(t).*

Ganä, v. n. 1, gapa; titta uppåt med öppen mun och tillbakaböjdt hufvud, liksom om man sökte något i taket eller i luften.

Gap, s. n., eg. hål, öppning: *han sprang mi(d)t i gape(t) på'n*, han stötte oförmodadt på den, han gerna velat undvika.

Gap-stake, s. m., 1) skrikigt barn; 2) skräflande, storordig karl.

Gap-tratt, s. m., lika med föregående.

Gap-trut, s. m., karl, som är storordig och gerna vill ofverrösta andra.

Gap-över, s. m., lika med föregående.

Gapä, v. n. 1, 1) skrika, gasta, om otåliga barn; 2) skräfla, vara storordig; 3) *gapä över allt*, vilja ha allt, mer än man behöfver eller kan sköta.

Gass, s. n., stryk, hugg.

Gassugr, adj., varm, het.

Gassä, v. a. och n. 1, — 1) eg. starkt värma, bränna; 2) insmorja huden eller annat framför elden; 3) slå, ge stryk.

Gast, s. m., 1) eg. gast, spöke; 2) skrikande barn.

Gastugr, adj., skrikig, om barn.

Gastä, v. n. 1, skrika högljudt.

Gatugr, adj., ojemn, med ojemna rögångar: *glapprö(d)*, om väfskedar.

Gavel, s. m., 1) vid öppning; 2) talesätt: *de brann i gaveln*, han blef förtretad öfver någon sak.

Gavlä, v. n. 1, öppna dörren på vid gafvel: *stå inte å gavlä mä dörra, ungär*.

Gé, (**gér**, **ga** och **gedde**, **guve**, **gett**, **givi** och **guvi**), v. a., 1) *ge åkä*, bortköra; 2) *ge lösen*, lossna, tina upp, om snö och is; 3) *ge sej*, v. r., släppa efter, ge efter, äfven *ge mä sej*; 4) *ge på*, a) göda kreatur, b) oqväda; 5) *ge te*, i nekande sats om flytande ämnen, som hämmas i sitt lopp: *de vill inte ge te*; 6) *ge mej si*, låt mig tänka efter.

Gé(d), s. n., sinnelag, lynne: A. *bror din går å grälär å super nu om da'na*; B. *jaså ä han nu i de der gé(d) igen*.

Géllä, **gällä**, v. n. 1, **géllä sej**, v. r., skryta och skräfla.

Gemen, adj., nedlåtande.

Gemenhet, s. f., *för gemenheta*, i allmänhet.

Genom, adv., förstärkningsord i sammansättningar, äfven *genoman(d)e, genoman(d)ste*.

Genombódder, adj., ganska välbergad, rik; jmf. *bódder*.

Génvöllugr, adj., motsträfvig, olydig, envis.

Gép-trut, s. m., pratsjuk mansperson.

Gépugr, adj., pratsjuk.

Gépä, v. n. 1, *gepä sej*, v. r., prata och skräfla.

Gépä, **mungépä**, s. f., mungipa.

Gérad, **gera(d)t** (⏑—), adv., med ens, genast, utan uppehåll.

Gét-apal, s. m., träd, som inuti är »*rö(d)mosu(g)t*.»

Gétingbillä, s. f., 1) getingbo; 2) arg, snarsticken menniska.

Géttä, v. n. 1, gitta, bry sig om.

Gillesgål (-**gård**), s. m., gård, der bröllop, barnsöl eller begrafning firas.

Gilltä, v. a. o. n. 1. gillra, sätta ut giller, fällor, saxar m. m., för att fånga djur; 2) *gilltä opp*, gillra upp, bygga upp, ovaraktigt och slarfvigt.

Gimlä, v. n. 1, röra läpparne på ett opassande, mindre vackert sätt: *kärringa gimlär me(d) mun*.

Gimmer, se *gymmer*.

Gimslä, v. n. 1, — 1) gimsa, mumsa, tugga dåligt; 2) säges om hästars tuggning under det att de dricka vatten, hvarvid något deraf rinner tillbaka.

Ginn, adj., gen.

Ginnskjutä, v. a. 4, genskjuta.

Ginnä, v. impers. 1, *de ginnär te ga över bakken*, det är genväg att gå öfver backen.

Gippä, v. n. och a. 1, hastigt hoppa upp eller kasta upp.

Gippä, pl. -ur, s. f., träskifva med tre hål, hvarigenom skaften vid väfning vexlas upp och ned; vanligare nyttjas små block med *trillur* (trissor).

Giring, s. m., snedskuren fogning i hörn på tafvelramar o. d.

Girä, v. a. 1, sammanfoga snedskuret trä i hörn på ramar o. d.

Gisnä, v. n. 1, gistna.

Gissen, adj., gisten.

Gissugr, adj., som gissar lätt och säkert, fyndig.

Gjóling, gjórding, s. m., rep, hvarmed något ombindes, t. ex. hö; rep, hvarmed klämmeln på ett hölass hårdt tilldrages.

Gjuklä, v. n. 1, gyckla.

Gla(d), adj., ojemn i röstigningen och i allmänhet gles, om väfskedar.

Gla(d)hål, s. n., eg. glädjehål, den öppning, som uppkommer, då uppknytningskäppen i väf skiljer sig från väfbommen, och väfven således är snart färdig.

Glaffs, s. n., öppnande af munnen; öppnad mun, gap: *han kastä brö(d)biten mi(d)t i glaffse(t) pa'n; han sprang mi(d)t i glaffse(t) pa'n*, han stötte plötsligt på en person, som han ej ville träffa; 2) bitande, nappande: *han svaljde köttstykke(t) i ett glaffs*, i en munsbit, mest om hundar och svin; 3) skällande, hundskall: *hun(d)rakka ga bara te ett glaffs, inna(n) ho bet mej.*

Glaffsä, v. n. 1, äfven *glaffsa i sej*, sluka, äta med glupskhet, mest om hundar och svin.

Glams, s. n., glam, muntert samspråk.

Glanä, v. n. 1, börja surna, om mjölk.

Glanä(d), adj., om mjölk, gällen, surnad, men ej stelnad.

Glapphingst, s. m., häst, på hvilken vid kastrering blott en testikel kunnat utskäras, *halvvrenske*.

Glapp-kälke, s. m., pojke, som ideligen upp- och igenlåter en dörr.

Glapp-röäd, adj., se *gatugr*.

Glappugr, adj., glappig, som sitter för löst.

Glappä, v. n. 1, oupphörligt öppna och tillsluta en dörr: *hva(d) star du a glappär i dörra efter, du glappar ut varmen.*

Glappä, s. f., för stort afstånd mellan ett röpar i en väfsked, genom felaktigt arbete eller en rös bortfallande; derigenom uppkommer *väg i väfven*.

Glasben, s. n., 1) bogblad hos kreatur; 2) skulderblad hos menniskor.

Gla-vatten, s. n., tillfällig vattensamling på vägar och ängar till följd af regn, tö eller öfversvämning.

Gli, s. n., fiskyngel, småfisk, som icke är matnyttig.

Glims, s. n., 1) glest växande fräken eller sjögräs; 2) glest växande gräs; 3) talesätt: *tuggä glims,* gå miste om det, man väntat.

Glimsuger, adj., om fräken, gräs, säd: på en gång långt och glest växande, »*så att de enä stånde(t) ropär e(f)ter de an(d)rä.*»

Glimsä, v. a. 1, skörda långt och glest växande gräs m. m.

Glin, s. n., skratt, grin: *glin å flin,* opassande skratt.

Gliner, s. m., person med alltid leende ansigte och derför ej att tro.

Glinil (—◡), s. m., gosse, som är grinig, olåtig och otålig.

Glinilä, s. f., grinig, olåtig, otålig flicka.

Glin-ólle, s. m., grinig karl, gyckelmakare.

Glin-skópä, glin-älä, s. f.. se *glinila.*

Glin-varg, s. m., se *glinolle.*

Glinä, v. n. 1, — 1) grina; 2) skratta; 3) gråta, smågråta.

Glipp, s. n., skälmstycke, puts.

Glis, adj., gles.

Glismä, s. f., rispa, spricka; skråma.

Glispä, s. f., se *glismä.*

Glispä, v. n. 1, öppna sig, vara öppen, gapa: *dörra, huggsåre(t) glispär.*

Gloffä, s. f., glåpord, grof, bitande anmärkning; skällsord.

Glógsä, v. n. 1, stjäla sig till att få se något, förstulet se, nyfiket titta.

Glom, glåm, s. m., person, som ser under lugg, lömsk menniska.

Glónä, v. n. 1, glo.

Glóp, glóper, s. m., obetänksam, dåraktig menniska.

Gloppä, s. f., massa af snö.

Gloppä, glopä, v. n. 1, starkt snöa: *de glopär nir.*

Glósä, s. f., speord.

Gluffs och **gloffs**, s. n., vattendränkt snö, snösörja.

Gluffsä, v. n. 1, — 1) gå i snösörja: *gå å gluffsä;* 2) äta glupskt, sluka i sig.

Glugg, s. m., 1) talesätt: *nu ä han i gluggen,* nu är han fast, nu är han illa deran; 2) smyghål, kryphål: *han ha skaffä sej en glugg te krypä i,* han har skaffat sig smyghål eller medel att rädda sig ur en kinkig belägenhet.

Gluggfällä, v. a. 2, — 1) narra, lura; 2) v. r., lura sig, missräkna sig.

Gluggfällä, s. f., 1) snara; 2) olägenhet, hvaruti man genom obetänksamhet eller missräkning försätter sig sjelf eller andra.

Gluggskjuten, adj., 1) narrad: *ja tänkte träffä syster mi i sta(d)n i da(g); men ja vardt gluggskjuten;* 2) blottstäld; illa deran, fast: *nu ä du gluggskjuten,* nu är du fast, — vanligen om ett lindrigare obehag.

Gluggä, 1) v. n. 1, se misstänkt, tvetydig, hotande ut: *de gluggär illä för'n;* om väderleken: *de gluggär fult,* det ser ut att bli fult väder, då man minst önskar det; men det kan ock *gluggä vakkert* eller *te vakkert;* 2) *gluggä sej,* v. r., missräkna sig, bedraga sig; 3. *gluggä på,* a) *gluggä på dörra,* glänta på och titta in genom dörren; b) spekulera på, beräkna en sak med osäker utgång.

Glunt, glunter, s. m., pojke, större gosse om 12—16 år.

Glup, s. m., dypöl, vattenpöl, hvaruti kreatur gerna lägga sig.

Glupen, adj., glupsk.

Glups på, 1) interj., rusa på, bus på! 2) som adj. framfusig, oförskämd: *ho ä glups pa.*

Glupä, v. a. och n. 1, sluka, äta glupskt: *glupä i sej.*

Gluttä, v. n. 1, oförmärkt titta, se in genom en öppning, dörr m. m.; 2) titta fram, öppna sig, om sår och bölder.

Glykä, v. a. 2, öfverrumpla; bemägtiga sig.

Glyssä, v. n. 1 o. 2, genom enträget lismande och hycklande ställa sig in, för att vinna något.

Glyä, s. f., skära, rispa, t. ex. huggsår o. d.

Glåmer, s. m., mansperson, som är gulblek och mager i ansigtet och har insjunkna ögon; en sådan qvinna kallas *glamå;* adj. *glamugr.*

Glä(d)je, s. m., säng, bygd under taket och ofvanom en dylik på golfvet; kallas äfven *katthopp, hönshimmel.*

Glä(d)jehål, se *gla(d)hal.*

Gläffs, s. n., otidighet, ovett.

Gläffsä, v. n. 2, ej kunna hålla mun.

Gläntä, v. n. 1, klarna, sedan himmelen länge varit mulen.

Gläntä, s. f., 1) springa, t. ex. på en vägg eller vid en något öppnad dörr; 2) ljus strimma eller rand mellan moln; 3) upphuggen rågång eller gata i skog.

Glö(d), pl. **glö(d)n,** best. **glö(d)na,** s. n., eldkol.

Glö(d)-hoppä, s. f., 1) tunn pannkaka, gräddad på lagg i spisen; 2) tunn skifva af salt rökt fårkött eller spickeskinka, halstrad på glöd.

Glö(d)-ös, s. n., syrsättning på metaller, då de nyss tagits ur elden.

Glögg, glöggus, s. m., värmdt, något afbrändt bränvin, försatt med kryddor och socker eller sirap.

Glöhöker, s. m., 1) spefogel, begabbare; 2) öfversittare, som gormar och ansätter andra med speord; vanligen i skämtsam bemärkelse.

Glömmä, s. f., glömska: *de ha kummi i glömmi* eller *i glömmo,* det har rakat i glömska.

Glötä, v. a. och n. 1, — 1) plaska, röra i vatten m. m.; 2) vada, åka eller gå i smuts m. m.; 3) ur ett flytande ämne upphemta

spridda kroppar, som dels sjunkit, dels flyta: *ska du glötä ärtera ur vällingsfate(t).*

Gnag, s. n., 1) gnagande; 2) allt som gnager; 3) kält, gnatande.

Gnagä, gnagde och **gnóg, gnagt** och **gnagi(t),** v. a. o. n., 1) eg. gnaga; 2) kälta, gnata.

Gnattä, s. f., grand, smula: *vri(d) på sten e litä gnattä.*

Gnavä, gnóv och **gnavde, gnavi(t)** och **gnavt,** v. a. o. n., se *gnagä.*

Gné, gné(d), s. n., lättsinnig, otuktig qvinna.

Gné(d)horä, s. f., 1) otuktig qvinna; 2) en dubbelt viken skinnlapp med mellanlagdt ister eller talg, hvarmed skomakare gnida sin beckträd.

Gné(d)-tévä, s. f., lättsinnig, otuktig qvinna, jmf. *gné* och *tévä.*

Gnétä sej, v. r. 1, gå sönder i små stycken: *yxa gnetär sej,* yxan är så hård, att små bitar springa ur eggen, och hon slutligen liknar en såg.

Gnétä, s. f., 1) gnet; 2) smula: *e litä gnetä.*

Gni(d)er och **gni(d)-spik,** s. m., snål, girig person.

Gni(d)ä, gne(d), gnidi och **gni(d)i,** v. a., gnida; oafbrutet piska, slå: *vä(d)re(t) gni(d)er en stakkäre i syna, så de svi(d)er i skinne(t).*

Gnist, förstärkningsord i sammansättningar.

Gnisträ, s. f., 1) eldgnista: *ja stötte mej, så ja såg tusen gnistrur för ögo;* 2) liten smula.

Gnixt-spik, s. m., enträget tiggande person, *som ligger te å vill ha.*

Gnixtä, v. n. 1, vara skamlöst girig, enträget och mer med åthäfvor än med ord tigga i sniken väntan att få något, som är för handen, t. ex. bränvin.

Gnó, 1) v. a. 3, slå, piska; 2) v. n. a) springa fort, löpa; b) *coire;* c) träta, svära för sig sjelf.

Gnóster, s. n., svårtuggadt kött, segt, senigt eller broskartadt.

Gnósä, gnóssä, v. a. 1, *knósa,* krossa, dräpa (t. ex. ohyra).

Gnugger, s. m., snål person, som ej vill ut med hvad han skall gifva.

Gnuggä, v. n. 1, vara snål.

Gnuver, s. m., 1) se *gnugger;* 2) omedgörlig menniska; adj. *gnuvugr.*

Gnyltä, v. n. 1, enträget, otåligt bedja.

Gnällspik, s. m. och **gnälltång,** s. f., person, som aldrig är nöjd, utan ständigt klagar och gnäller.

Gnärtugr, adj, gnällig och otålig, om barn.

Gnärtur, s. f., pl. tant, små, outbildade rotfrukter.

Gó(d), go(d)äre, go(d)äst, adj., god: 1) *me(d) go(d)t å gó(d)ä,* med godo, godvilligt; 2) *ta te go(d)ä,* tåla, fördraga; 3) *gå i go(d) för nå'n,* gå i borgen för någon.

Gó(d)darsgris, s. m., goddagspilt, pojke, som uppfostras i lätja och vällefnad. Goddar har hos allmogen i synnerhet den, som icke behöfver göra någon ting alls.

Góde, s. m., och **gódä**, s. f., god, framstående person eller sak.

Gó(d)fal(d), adj., som besitter goda egenskaper.

Gó(d)för, **-före**, ssm adj., eg. god för eller till att, duglig, skicklig: *han ä sa klen, sa han ä inte go(d)för te å ga.*

Gó(d)likr, adj., lika god; fullt god, i stånd att, duglig: *pojken ä sa go(d)liker, sa han kan körä hästa;* vanligare i nekande sats: *drängen va inte go(d likäre än han matte ställä sej pa knäna, innan han kun(d)e resä rygg me(d) sä(d)stunna.*

Gó(d)-rå, s. n., ett mycket tunt bakverk, som gräddas öfver spiselden i små, enkom dertill gjorda, fyrkantiga *górajern.*

Gó(d)té, ssm adj., eg. god till att, duglig, i stånd att: *han ä inte go(d)té å resä sej.*

Go(d)tä, v. n. 1, kännas godt, behagligt, göra godt: *de go(d)tär i mej, att du fått stryk.*

Golv, s. n., de tvenne större öppningarna på en väfsolf, omfattande skaftkäpparna.

Golvkatt, s, m., karl, som ansvarar för den ansträngande packningen af säd och hö vid inkörningen i loggolf och lador.

Góna sej, v. r. 1, 1) ligga till sig, om frukt som mognar efteråt och blir smaklig; 2) *liggä a g. sej,* = *l. a dra sej,* l. o. latas.

Gorm, gårm, s. n., smuts, dy, hvarjehanda våt blandning, oredig massa.

Gorm, s. n., gräl för ingenting, kält.

Gormkopp och **gormkälke**, s. m., 1) en som smörjer ner sig med flott, smuts m. m.; 2) en som stökar oordentligt till omkring sig; 3) sjelfsvåldig, vanartig person.

Gormstake och **gormäre**, s. m., grälmakare.

Gormugr, adj., grälaktig.

Gormä, 1) v. n. 1, röra sig i smuts: *han kor a gormar i lerhåla.* 2) v. a., *gorma ihop* eller *te,* röra ihop, blanda samman till en oredig massa.

Grabbnäve, s. m., stor hand.

Grabbä, v. n. 1, taga, gripa med hela handen, ofta med kraft och häftighet; taga näfven full: *grabba i, grabba sta(d),* äfven *grabba tag i nagot.*

Grabbä, s. f., vanl. pl. **-ur**, stora händer, *labbar.*

Gran(d)ä, v. n. 1, göra skada, åstadkomma obehag: *de ä lite, som gran(d)ar.*

Grann, adj., 1) fin, finkornig, om säd; 2) smal, smart; finspunnen, om garn; 3) liten, om hål, t. ex. mynningen i en bössa; 4) tätt sittande, t. ex. pinnar i en häckla.

Grannhålugr, adj., finhålig, finlodd, om en bössa med liten mynning.

Grannmillä(n), adv., mellan grannarna och deras hem: *gå grannmillä(n).*

Grannpinnter, adj., tätpinnad, om harf, häckla m. m. med tätt sittande pinnar.

Grannt, adv., noga, tydligt, väl: *ja sir grannt.*

Grannäs, som adv. af granne, granngård med sina invånare: gå te *grannäs å lånä.*

Gran-oxe, s. m., ekorre.

Gran- (gren-) **skaklur,** s. f., pl. tant., benbeklädnad, byxor af fyrskäftad, grof linneväf, förr hvit, nu mera vanligen färgad.

Gravöls-sprikkä, s. f., sprikka, som till följd af stark jäsning uppkommer på bröd under gräddningen i ugnen.

Grejä, v. n. 1, — 1) bedja; 2) bråka, gräla.

Grémä och **grémmä,** s. f., 1) hästgrimma; 2) nätbyggnad på båda sidorna om ett fisknät, med 1 till 2 fots maskor, i hvilka fisken insnärjer sig, sedan han fastnat i sjelfva nätet.

Grénslä, 1) v. n. 1, skrefva ut med benen; 2) v. a., *grenslä* en sten, en stubbe o. d., passera öfver en sådan, gående eller åkande, på det sättet, att en fot eller ett hjul kommer på hvardera sidan derom.

Grépä, s. f., grepe, handtag.

Grévä, v. n. 1, frysa något litet och ej djupt: *de grevär på.*

Grévär, s. m., pl. tant., qvarlefvor af smält ister eller talg; sing. *grev* förekommer enligt Rietz i Vesterbotten.

Grillrugr, adj., grubblande, inbillningssjuk.

Grillrä, v. n. 1, — 1) ha griller, grubbla; 2) skymla, vara oredig: *de grillrär för ögo på'n.*

Grin(d)-stakke, s. m., se *stakke.*

Grindä, s. f., plats med sämre växtlighet än omgifningens.

Gris, s. m., smekord till barn: *min lillä gris! morsgris!*

Grisaktig, adj., svinaktig, osnygg.

Grisdiger, grislegä(d), grisstinn, adj., drägtig, om en sugga.

Grisä, v. n. 1, ligga inne och dra sig, ligga i sängen och vräka, utan att vara sjuk: *han ligger å grisär;* en sådan person heter *stuggris;* äfven v. r. *grisä sej* förekommer i samma bemärkelse; men *grisä nir sej* betyder orena sig.

Grobbä, s. f., stor, tjock och lunsig qvinna.

Groppä, s. f., hålighet, grop på vägen, i synnerhet i djup snö; adj. *groppugr.*

Grott, adj., grof, tjock; i Toresund förekommer kompr. *grottäre.*

Gróven, adv., 1) mycket, fasligt: *de va groven, hva(d) du ä klen;* 2) en mildare ed: *de vore fälle groven, om ja inte ska få dej te sätä.*

Grun(d)ä på, v. a. 1, tänka på.

Gruser, s. m., pl. tant., 1) ansträngningar, kraftyttringar, verksamhetsåtgärder: *ej små gruser;* 2) *nu ha han gjort vakkrä gruser igen,* nu har han åter gjort fula skälmstycken.

Gruver, s. m., karl, som ständigt jemrar sig och aldrig är nöjd.

Gruvsam, adj., som ständigt grufvar och jemrar sig.

Gruvä sej, v. r. 1, jemra sig, grymta, om hungriga svin.

Gry, v. impers. 3, förslå: *de gryr; de gryr inte.*

Gry, s. n., *inte ett gry,* icke det ringaste.

Gryn, s. n., hjertunge: *lillä gryne(t),* smekord.

Gryn(d), s. f., grind.

Grynnä, s. f., grund i sjö; grundt vatten.

Grynnä, v. n. 1, — 1) nå botten, bottna; 2) v. impers., förslå, räcka till.

Gryt, gryte, s. n., gry: *de ä go(d)t gryt bå(de) i pojken å i yxa å i slipsten, som han slipär'a på.*

Gryt-hyvel, s. m., »köksbjörn», kökspiga, skämtord.

Gryt-kil, s. m., trävirke, som ej duger till annat än att lägga under grytan; som endast duger till bränsle.

Grå-bak, s. m., skämtsam benämning på en bonde; hustrun kallar stundom mannen så, när hon vill ha ut honom ur stugan.

Gråben, gråtass, gråtusse, s. m., varg.

Gråhärig, adj., gråhårig.

Gråhäring, s. m., gråhårsman.

Gråhöesjugr, adj., stötande i grått, om färg.

Grålle, s. m., gråklädd person, mest öknamn.

Grålysning, s. f., dagbräckning.

Grå-mas, s. m., 1) varg; 2) lus.

Grånä, v. impers. 1, doft ljuda, genljuda, dåna: *han slog igen dörra, så de grånä e(f)ter; de grånär i hvalve(t).*

Gråpjesk, s. m., varg.

Gråtansvärd, adj., värd att gråta öfver, beklagansvärd.

Grå-trut, s. m., 1) se *grabak;* 2) grästen, större eller mindre, som ligger i vägen.

Gråtsam, adj., gråtmild.

Gräddä, v. n. 1, gräla, träta; söka gräl.

Grägnil, s. m., pojke, som i tid och otid »lipar» och gråter.

Grägnilä och **grägn-älä**, s. f., flicka, som bär sig åt som en *grägnil.*

Grägnspik, s. m., se *grägnil.*

Grägnä, s. f., *dra grägna,* en lek på ängsmark.

Grägnä, v. n. 1, — 1) lipa, grina, göra fula miner: *kästen grägnär illa;* 2) lipa, gråta, smågråta; 3) skratta på ett fult, opassande sätt.

Gräl, smågräl, s. n., 1) fiskyngel; 2) små rotfrukter.

Gräs-enkä, s. f., ogift, liderlig qvinna, boende för sig sjelf.

Grävä, grävde och **gróv, gräft** och **grävi(t),** gräfva.

Gröde, s. m., mängd, myckenhet: *en stor gröde*, af hvad som helst.

Gröm, adj., grym; adv. **grömt,** mycket, högligen, oerhördt.

Grönske, s. m., 1) grönt slem i källor och stillastående vatten; 2) fig: när rågen är nära mogen, säges stundom: *om de nu vurte regn, så kun(d)e de sköljä grönsken áv rågen.*

Grön-ögdr, adj., med ilskna blickar: *ho blev så arg, så ho var(d)t grönögd.*

Gröppel, s. n. koll., många smågropar tillsammans på en väg.

Gröt, s. m., 1) *barsölsgröt,* som bäres af grannar och bekanta till barnsängsqvinnor, till dess de blifvit kyrkotagna; 2) *dalkärsgröt,* hård, så att man kan »gå å stå på'n»; 3) *kókä flissgröt, glinä a flinä;* 4) *flöttgröt* bäres af bekanta till den, som flyttat in i en annan bostad; 5) *kokä sämgröt,* åstadkomma, ingå förlikning.

Gröt-snutä, s. f., *sittä i grötsnutä,* vara hafvande.

Grötstöt, s. m., kort och tjock mansperson i skämtsam eller föraktlig mening.

Gröt-öskä, pl. **-ur,** s. f., häktor, sydda i ett plagg framför bröstet och magen så, att det kan ökas eller minskas till vidden.

Grövlä, v. n. 1, ligga och sprattla och ej kunna gå, om barn och fulla karlar.

Grövlä, s. f., 1) liten flicka, som ligger och sprattlar och ej kan gå; 2) fet, lunsig qvinna, som har svårt för att gå.

Gubbe, s. m., 1) moln af egendomligt utseende, såsom *torkgubbär, solgubbär* m. m., hvaraf man spår väderleken; 2) *levä gubben opp,* lefva öfverdådigt.

Gubbis, best. **-en,** s. m., liten gubbe, gubben lille, vänlig benämning på en äldre husfader af de yngre i huset, mest af sönerna: *gubbisen vill så ha'e.*

Gubbvarg, s. m., argsint, elak gubbe, vanl. oqvädinsord.

Gu(d), s. m., 1) *gu(d) mej!* försäkran, ed; 2) *gu(d) sinne (dej),* gud välsigne (dig); 3) *gu(d)sfre(d),* guds frid! helsningsord. I sammansättningar om menniskor: *afgud* (otillgänglig, tvär); *grötgud, potatisgud* m. m. (menniska, som mycket tycker om gröt, potatis m. m.); *snålgud, penninggud* (sniken, girig); *trägud* (träaktig, kärf); *tvärgud* (tvärvigg) m. m.

Gu(d)s-lån, s. n., 1) guds gåfvor, födoämnen i allmänhet; 2) i nekande sats, smula, något litet: *han eger inte ett gu(d)slån,* han eger icke det ringaste, ingenting; *han ha inte gjolt ett gu(d)slån på helä da'n.*

Gudä sej, v. r. 1, — 1) vilja synas gudlig; 2) onödigt eller obehörigt ömka sig öfver någon.

Gukkä, s. f., (mindre) hop, mängd, massa.

Gulbens-kannä, s. f., traktering, som den måste bestå kamrater, som första gången besöker en stad eller marknad, för första gången deltager i ett större företag, såsom slåtter i rättarlag m. m.

Gullben, s. n., och **gullfot**, s. m., varg.

Gullböx, s. m., rik man.

Gullmor, s. f., äldsta gudmor, den äldsta, gifta och qvinliga faddern. aktningsfullt smekord.

Gullsöt, adj., användes i bevekande, ömt tilltal: *gullsöta du, hjelp mej!*

Gul-sjukä, s. f., gulsot.

Gulä, s. f., 1) gammalt sto; skinkmärr; hästkrake: *kampgulä;* 2) om menniskor i klandrande mening, odåga: *ankargulä, avun(d)sgulä, envisgulä.*

Gumpä åv, v. n. 1, stulta i väg, springa tungt och klumpigt.

Gumshostä, s. f., torrhosta.

Gums-kajsä, s. f., katarinadagen den 25 november.

Gunsti(g), adj., gynsam, blid, god: *vintern ha inte vari(t) gunstig: pojkbytingen ä inte gunstig te dras me(d).*

Guttä, v. n. 1, titta oförmärkt, titta fram.

Gylltä, s. f., sugga, som är drägtig första gången eller grisat en gång.

Gymmer och **gimmer**, s. f., tacka, som är drägtig första gången eller en gång lammat.

Gymmerlam, s. n., och **gymmerlamunge**, s. m., hon-lam.

Gynnäre, s. m., vanartig, elak person, mest om ungdom.

Gynom, -ande, -an(d)ste, se *genom.*

Gå och **gångä**; **gikk** och **gekk**; **gikke, gekke, ginge** och **genge**; **gått**; **gå** och **gåkk**! **gången** och **gådd**, v. n., 1) *ga i go(d) för na'n,* se *go(d);* 2) *de går mej i magen, de gar i mej, de går i mej som skoddä kattur,* det förargar mig; 3) *ga a läsä,* beredas till sin första nattvardsgång; 4) *ga bort en dag,* förspilla en dag; 5) *gå un(d)vä(n) sej,* taga sig för nära, så att man sjelf lider brist; försaka en fördel; 6) *gå ruse(t) av sej,* och *ruse(t) gar av;* 7) *ga åt dej! komma dej!* maning till hästar.

Gål, adj., gul.

Gål, s. m., gård: *följä av gale,* a) vänligt ledsaga från gården; b) fiendtligt aflägsna derifrån, bortköra; 2) *vara gammäl i gale,* länge ha vistats på ett ställe.

Gål-kummin, s. m., sötblomster. *matricaria chamomilla.*

Gål-millä(n), adv., mellan gårdarne, från gård till gård: *han orkar nätt å jemt gå gålmillä;* talesätt: *den som gar galmillä, går inte malmillä.*

Gålsfång, s. n., allt som erfordras för gårdens behof. jmf. *fång.*

Gång, s. m., 1) *förstgången, anngången, sistgången*, om ringningen till gudstjenst; 2) *midtgången* i en kyrka: *läsä på gången*, undergå offentligt förhör före första nattvardsgången.

Gånge, å gånge, adv., i görningen: *någe ä å gånge.*

Gång-sko, s. m., krampa, som med remmar eller snören fästes under foten, för att kunna gå stadigt på hal is.

Går, s. n., 1) gorr, var, blodvar; orenlighet i djurs inelfvor: *koa ha försvunni(t) me(d) går å spår*, försvunnit med innanmäte och svans, med hull och hår, helt och hållet, alldeles; 2) *går, gårande, gåran(d)ste*, förstärkningsord: alldeles, helt och hållet, mycket, ovanligt; a) i förening med adjektiv: *gårbastant* (mycket dugtig); *går-elak, gårande elak* (mycket elak), *gårstygg* och *gårande stygg* (mycket stygg) m. fl.; b) med verb: *gårpåtä*, (illa handtera), *gårskrattä*, (storskratta), *gårspringä* (häftigt springa), *gårsupä* (= *mölsupä, pinnsupä*, stormsupa), *gårvräkä* (kraftigt häfva) m. fl.; c) med substantiv, se nedan.

Går-dalkäre, s. m., en äkta dalkarl från landskapets inre del af gammal dalaslägt med gammaldags seder och språk, motsatt *gränsdalkäre.*

Går-finne, s. m., se föregående.

Går-hun(d), s. m., mycket stark person.

Gåring, s. m., stygg pojkkytting; vanligen smekord: elaking, stygging.

Går-kott, s. m., mycket småväxt person eller djur.

Går-påse, s. m., mycket klumpig och smutsig person, mest om pojkar

Går-skog, s. m., skog på sumpig mark, utan fasthet och kärna.

Går-tagge, s. m., kitslig, elak pojke.

Går-tall, s. f., martall, krokig tall utan fasthet och kärna.

Går-tétä, s. f., retsam, elak qvinna, mest om flickor.

Går-tistel, s. m., mycket stor och grof tistel: *circium arvense.*

Gårugr, adj., 1) varig; 2) oren; 3) elak, vedervärdig; 4) ohöfvisk i ord, plump.

Går-unge, s. m., se *gåring.*

Går-varg, s. m., glupsk, omättlig mansperson.

Gårä, s. f., smekord till en qvinna, vanligen en flicka, se *gåring.*

Gårä, 1) v. n. 1, *gårä nir*, trampa ned eller åka ned, plumsa i djup orenlighet: *han kom gårandes; åkdone gårä nir;* 2) *gårä i sej*, äta glupskt, proppa i sig utan afseende på matens godhet: *han gårär i sej hva(d) som helst.*

Gås, s. f., tillrättavisning; pl. **gäss**, den hvita fradgan på vågorna, då de uppröras af stark blåst.

Gåse, s. m., gåskarl, gåshane.

Gåshavre, s. m., gräsart, som växer i våta diken och på sumpiga ställen.

Gåte, s. n., prång, smal gång mellan två hus, icke bredare, än att den kan stängas med en dörr.

Gädd-slyngä, s. f., gäddsnipa, mindre gädda.

Gäle, s. n., gärde.

Gällen, adj., syrlig, som börjat löpna, om mjölk.

Gäll-gumse, s. m., snöpt gumse.

Gällä, v. n. 2, — 1) skalla, ljuda starkt, genljuda: *de gäller i öro:* 2) ropa, skrika högt, gallskrika; 3) v. impers., isa, ila: *de gäller i tän(d)ra,* lindrigare förebud till tandvärk.

Gällä(d), adj., snöpt.

Gälsfång, s. n., se *fång* (h. I).

Gälsgålsmygg, kollektivt s. m., småfogel.

Gälä, v. n. 1, se *gélä*.

Gänge, s. n., samqväm, gästabud, kalas.

Gänglugr, adj., lång och spenslig, långsmal.

Gänglä, 1) v. n. 1, gå ostadigt, vackla: *gå å gänglä;* 2) *gänglä opp, hop,* v. a., slarfvigt, ovaraktigt uppresa: *han gänglä opp byggninga på nå(g)rä dar, men ve(d) förstä blåsvä(d)r ramlä ho ikull.*

Gänglä, s. f., lång och smal qvinna, växt m. m.

Gäntä, jäntä, s. f., ung flicka, piga, giftasvuxen.

Gärskr, adj., morsk, verksam, rörlig.

Gö, gödde, gö(d)t, v. a., göda.

Gök, s. m., 1) oförsynt, näsvis, utsväfvande gosse eller man: *du ä mej en gök;* 2) hummelstängel, som nyss börjat skjuta upp.

Gökblo(d), s. m., röda, sammetslika fläckar på björklöf; man tror, att göken sprutar ut sitt hjertblod, när man härmar honom.

Gökda(ge)n, best. s. m., den 6 maj, »då göken har lof te gala»; enligt Rietz Markusdagen den 25 april, »emedan göken först vid den tiden låter höra sig» (i Skåne?)

Gökä, v. n. 1, coire.

Göl, s. f., graf, i hvilken ständigt finnes vatten; mest i ortnamn.

Göle, s. n., svedjeland, besådt med råg.

Göljä, s. f., göl, pöl.

Gömmer, s. m., sluten, förbehållsam person.

Göppnä, s. f., göpen.

Göppnä i, v. a. 1, ösa i säd m. m. »*me(d) göppna*»,

Görlös, adj., overksam, sysslolös.

Görslä, s. f., *de står i görslä,* det är i görningen, med osäker utgång.

Görä, gjöle, gjorde, gjolt, gjort, v. a., *görä åt,* bota genom hexeri.

Görä, s. n., 1) göromål; 2) arbete, handarbete, såsom spånad, stickning o. d.: *ja ha taji imot lite görä; ä de görä de.*

Görä sej, v. r., jäsa, om dricka.

Göräre, s. m., 1) redskap, hvarmed något ovanligt och dugtigt kan uträttas; 2) *penis.*

Görärlön, s. f., arbetslön.

Göstä, s. m., Gustaf; om en på något sätt utmärkt man: *han ä en Göstä bold, en Göstä på slotte(t).*

Göttjä, s. f., gytja.

H.

Ha, hadde, hatt, havi; havd, v. a., hafva; **ha sej,** v. r.: *de vill inte ha sej,* de vill icke gå.

Habblä, v. n. 1, prata stridigt, träta.

Habblä, s. f., trätlysten, elak käring: *kärrnghabblä.*

Hafslås, s., n., slarfvig person.

Hag, s. n., 1) hägnad af mindre träd med qvarsittande ris eller tillfällig gärdesgård af snedt stälda korsstörar utan vidjor, använda i skogsmark, kring svedjeland m. m.; 2) inhägnad plats: *Snytberga hag,* ett gärde i Snytberga.

Hage, s. m., se **hag:** talesätt: *de var(d)t lugnt som en hage,* det blef alldeles tyst.

Hajder, adj., haj, häpen, rädd.

Hak, s. n., ingående vinkel eller hörn, afsats, inskärning.

Hake, s. m., käck, modig man: *hake råkär make,* säges om den, som finner sin motståndare.

Hakk, (af tyska ordet **Hacke,** häl, strumphäl), oböjligt subst., *följä e(f)ter i hakk å häl,* i hälarna på någon, tätt efter; jmf. *ham.*

Hakkepikkä, s. f., en liten yxa.

Hakke-pylsä och **-pölsä,** äfven **hakkelsepylsä, -pölsä,** s. f., maträtt af sammanhackadt kött, gryn med flera saker.

Hakk-spik, s. m., hackspett, *picus.*

Hakkä, v. a. och n. 1, — 1) eg. genom täta hugg smått sönderdela; 2) kälta, sarga, träta: *hakkä på nå'n;* 3) hosta oupphörligt, men svagt: *han hostär å hakkär;* 4) stamma; 5) stappla i innanläsning.

Hakslä, v. n. 1, kälta, sarga, käbbla.

Hakslä, s. f., kältande, elak käring: *kärrnghakslä.*

Halm-sax, s. f., käbblande, elak käring.

Halm-saxä, v. n. 1, käbbla, träta och »vilja rå»: *ho halmsaxä på'n.*

Hal, adj., 1) farlig: *de ä'nte halt;* 2) rädd: *han var(d)t hal om öro.*

Halke, s. m., halka.

Hall, s. f., häll; *jernhall, stenhall.*

Hallik (—◡), s. m., *dansä hallik:* våldsamt svänga om med någon, på lek eller af elakhet.

Hallóh, s. n., oljud, väsen, ofta i förening med slagsmål.

Hallóä, v. n. 1, — 1) ropa halloh; 2) föra oljud, väsnas.

Hall-strängdr, adj., hårdspänd, ojemnt tvinnad, om en tvinnad tråd, i hvilken den ena enkla tråden blifvit under tvinningen hårdare spänd än den andra.

Halshugg, s. n., spricka på tåhalsen (den smalaste delen af en tå); botas genom omlindning med ullgarn.

Halsä, v. a. 1, gripa någon hårdt om halsen bakifrån.

Halte-bónikk, s. m., skämtsam benämning på en haltande person.

Halvdan, adj., ej rätt bra, någorlunda hjelplig.

Halv-spiken, adj., halfnykter, halffull, något rusig.

Halvstöväre, s. m., otymplig karl.

Halvtók, s. n., 1) qvinna, som är halftokig; 2) öfver måttan yster och glad qvinna.

Halvtöker s. m., mansperson, som bär sig åt som ett *halvtok.*

Halv-vrenske, se *glapphingst.*

Ham, s. m., knäveck: *i ham å häl,* tätt efter; se *hakk.*

Hamlä, hamlä ikull, v. a. 1, föra en sjuk eller rusig person till sängs.

Hammäre, s. m., skogbeväxt stenbacke, skogsbacke.

Hampséle. vanligen plur. **hampselär**, s. m., 1) nappatag, skarpa tag, i brottning och slagsmål; 2) saker, som äro svåra att dragas med eller utreda.

Hamp-spik, s. m., 1) bofink; 2) koll. hvarjehanda småfogel, kramsfogel.

Hampä, s. f., *de ä hampä som håller,* det är en sak, som är benig att utreda; *hugg'n i hampa,* hugg honom i lufven, grip honom i håret.

Hamsä, v. n. 1, famla, förgäfves söka få fatt; *ja hamsä å hamsä, men kun(de) inte få tag i'n;* 2) smeka: *hamsä å kramsä.*

Ham-ås, s. m., tafatt, enfaldig menniska.

Han(d)fatt, s. m., handtag, grepe.

Handig, adj., händig, skicklig att förrätta hvarjehanda arbeten.

Han(d)lóge, han(d)låge, s. m., inre sidan af flata handen utom fingrarna.

Han(d)mål, s. n., upphörande med arbetet för dagen: *de ä nu han(d)målsdags,* det är tiden att upphöra med arbetet för dagen.

Han(d)spik, s. m., handspak, stör, med hvilken man vältar och bär timmer.

Han(d)val, s. m., handstycket på en tröskslaga.

Hank, s. n., svårighet att försörja sig: *der i huse(t) ä de barä hank å slank; der ä al(d)ri(g) annä(t) än hank å skrank.*

Hankä, v. n. 1, — 1) *hankä me(d)*, med svårighet försörja sig; 2) vara sjuk och svag litet mellanåt: *han går å hankär.*

Hanses, pron. gen., hans.

Happä sej, v. r., 1, hampa sig.

Harbragge, s. m., ögonsjukdom med inflammation och värk.

Harglä, v. n. 1, morra och bitas, vara arg, om hundar.

Harkomski(d)är, s. n., eg. träta om skedarna, tvist, om någon tager för djupt i fatet och äter för mycket till förfång för bordskamraterna, i allm. stark träta mellan två eller flera partier: *de var(d)t ett fasli(g)t.h. dom imillä(n)*. Rietz har missförstått ordet och skrifvit *harkomskär.*

Harmgirigr, adj., 1) lättretlig, ondsint; 2) oförtruten, ifrigt verksam: *han gekk på ä arbetä harmgiri(g)t.*

Harpugr, adj., fjeskig.

Harpä, v. n. 1, — 1) fjeska, ha brådtom, men föga uträtta; 2) träta.

Harpä, s. f., 1) fjeskig qvinna; 2) gammal trätlysten käring: *kärrngharpä.*

Harsä sej, äfven **arsä sej** af **ars**, säte, bak, v. r. 1, långsamt släpa sig framåt på sätet, nästan i sittande ställning.

Harvlä, v. n. 1, sno omkring, krumbugta, om ett djur, som snor omkring ens ben, och hvilket man söker fånga.

Harv-ókan, s. n., se *ókan.*

Hase, s. m., större köttstycke: *kötthase.*

Haskä, v. n. 1, hafsa, slarfva, göra ett odugligt arbete: *haskä ifrå(n) sej.*

Hastigr, adj., häftig, uppbrusande, lättretlig.

Hasä, 1) v. n. 1, eg. släpa fötterna efter sig, 2) **hasä ut**, v. a., genom hasande gång förderfva, slita ut (skodon); 3) v. r. *hasä sej fram, nir*, långsamt släpa sig fram, ned.

Hasä, vanligen pl. **hasur**, s. f., gamla, slitna, nedkippade skodon.

Hé(d)ae(f)ter, adv., hädanefter.

Heden, adj., eg. hednisk; odöpt, okristnad: *barne(t) ä hede(t);* äfven förekommer subst. **hede**, hedendom, odöpt tillstånd: *varä i hede.*

Hedersplagg, s. m., hedersman; tjenstaktig man.

Hedning-hu(d), s. f., skinnet på nyfödda barn, som småningom fjällar af.

Hejder, s. m., hejd, återhåll.

Hejdérä, v. n. 1, vräka sig, förhäfva sig, vara stor i ord och åthäfvor.

Hél, superl. **heläst**, adj., *han ha inte äti(t) ett gu(d)slån på heläste da(g)n.*

Hél(g)s-mål, s. n., ringning i landskyrkorna qvällen före helgdag, om vintern vid solnedgången, om sommaren klockan 8.

Hél(g)s-skräkk, s. m., **hél(g)s-skräkkä**, s. f., kroppsskada eller annan motgång kort före en helg.

Hellest, adv., eljes, annars.

Helmarä, **-mattä**, **-smokkä** (**hell-**), s. f., **helsikke**, **helsinglan(d)**, **helvite**, s. n., helvete; användas alla i svordomar: *dra te helsikke; jo i helmattä åg; bak i helmarä;* af *hél*, dödsgudinna, dödsrike, död.

Helsda(g), s. m., helsodag.

Hélsgatä, s. f., se *hälsgatä.*

Hél-skott, s. n., skott, sjukdom med dödlig utgång.

Helso-knopp, s. m., liten böld.

Hém, adv., hem: *de brinner hem för'n,* han blir otålig, förargad.

Hémgjóld å me(d)skikkä(d), adj., af dålig beskaffenhet.

Hémkommä, s. f., hemkomstöl.

Hemskr, adj., 1) illa till mods; 2) illamående, olustig: *ja ä hemsker i magen,* jag känner äckel *å vet inte hva(d) ja vill: ho ä hemsk i mun,* hon är torr eller känner elak smak i mun.

Hén, s. f., bryne.

Hénran(d), s. f., stålrand i henigt bröd.

Hénugr, adj., degrandigt, illa jäst bröd, som torkadt blir stålrandigt.

Herrä sej, v. r. 1, gå sysslolös, vanligen om en arbetare.

Herting, s. m., egennyttig person: *jasa du ä en tokken herting.*

Hervétä, v. a. 1, tillrättavisa, gifva förebråelse: *ja ska hervetä te dej.*

Hiksnä, v. n. 1, hisna, svindla.

Hilkä, s. f., enkel fruntimmersmössa, kråka af lärft eller bomullstyg; användes om sommaren, för att undvika solbränna.

Himlä, v. n. 1, *himlä me(d) ögo,* se uppåt himmelen, himla sig; 2) v. impers.: *de himlär opp sej,* det klarnar, om luften.

Himlä, förstärkningsord: *himläargr,* mycket arg; *himläbefängdr,* alldeles befängd: *din himlähun(d),* din erkefähund! *de ä ett himläväd(d)r i da(g),* det är mycket fult väder; jmf. i himmels sky, mycket högt upp.

Hin, med långt i, (eg. pron. demonstr.: den), s. m., den onde: *de vore fälle hin,* eller *de vore fälle den, om du inte ska sätä.*

Hinken, best. s. m., af hin, hin onde.

Hinkä, v. n. 1, dröja.

Hinnä, **hann**, **hinde**, **hant**, konj. **hunte** (Länna); **hunni(t)** och **hinnt**, v. a. o. n., hinna.

Hirä och **hirrä**, v. n. 1, vara yr, vara nära att falla, vackla: *han slog te mej, så ja hirrä e(f)ter'e.*

Hirä, s. f., eg. yrsel, förvirring; en fårsjukdom, sannolikt *kringsjuka.*

Hiss, s. m., hissverk, uppfordringsverk.

Hiss, s. n., 1) lyftning, kast; 2) afstånd, skilnad: *de ä allt ett bra hiss i åldern imillä(n) dom.*

Hissä, v. a. 1, kasta, hastigt, våldsamt förflytta: *hissä ut'n,* kasta honom på dörren; *di hissä ut'n ur bynn på gäle*, de tvungo honom att flytta ut på gärdet.

Hittä, v. a. 1, — 1) *hittä igen*, få vedergällning; 2) *hittä opp,* uppfinna; 3) v. n., *hittä pa,* vara fyndig.

Hjelpä, halp och **hjelpte, hulpi(t)** och **hjelpt, hulpen** och **hjelpt**, v. a.

Hjém, hjemåtter, hjemmä, adv., hem; hemåt, hemma.

Hjernhvölv, s. n., hufvudvärk.

Hjón, s. n., 1) person, menniska, man eller qvinna; 2) i dagsverke: qvinna eller vuxen gosse, som sägas göra *hjonedagsverke.*

Hoj, interj., *en ska'nte ropä hoj åv'e,* man bör hålla saken tyst och hemlig.

Hojtä, v. n. 1, väsnas.

Hokken och **okken**, fem. **hokkä**, neutr. **-e(t)**, pron. interrog., hvilken, hvad för en; korrelat **tokken.**

Hokkenderä, f. **hokkäderä**, neutr. **hokke(t)derä**, pron. interrog., hvilkendera, hvilketdera.

Hómen, hómens, pron., honom, hans (Länna socken).

Hóp, adv., *ta hop eller ihop me(d),* 1) gripa sig an med; 2) söka vinna; 3) ansätta, anfalla.

Hóp-arbete, s. n., gemensamt arbete, göromål, hvaruti flere deltaga.

Hóper och **hópper**, s. m., hop.

Hópköp, s. n., träta, tvist, då hvar och en förfäktar sin rätt: *de var(d)t ett fasli(g)t hopköp åv.*

Hópmark, s. f., mark, som har flera egare och gemensamt begagnas; *hopäng,* äng, som bergas gemensamt.

Hór-glä(d)je, s. m., pl. f. **horglä(d)jur**, hyfvelspån, som hastigt blossa upp och fort brinna ned.

Hór-knispä, s. f., liderlig qvinna.

Hórn, s. n., *de ha vurti blåst i horne(t),* saken har blifvit i förtid utbasunad.

Hórnpigg, äfven **källpigg**, s. m., spigg, en liten fiskart.

Hors, hors då! interj., uttryckande förundran, kors, kors då!

Hóräs, v. d. 1, blanda frömjöl, om växter, som stå nära hvarandra och derigenom bilda varieteter.

Hóv, s. n., måtta, måttlighet: *ja ha arbetä mir än hóv å lag ä,* mer än måttligt; *han har inte hóv i händer,* han tar icke måttligt för sig, han är tilltagsen.

Hov, s. n., gård, herrgård; ironiskt om ett sämre hushåll: *han kom me(d) helä hove(t).*

Hovérä och **hóvérä**, v. n. 1, **hóverä sej**, v. r., gå och svänga sig, ståta, stoltsera.

Hov-riddäre och **hovrättäre**, s. m., brudsven vid bröllop.

Hovä, v. n. 1, och **hovä sej**, v. r., se *hoverä*.

Hugfälläs, v. d. 2, hågfällas, längta efter.

Hugg då! interj., uttryckande rädsla, afsky, smärta, hu då!

Hugg, s. n., 1) håll, styng i kroppen; 2) *de går hugg i hugg*, det går jemnt ihop, t. ex. debet och kredit.

Huggól, (-ord), s. n., speord, speglosa.

Hugg-stabbe, s. m., huggkubb, huggskåre.

Huggä, v. a. och n. 4, — 1) *hugga på* (med tonen på prep.), öfverfalla med ovett, vara otidig; 2) *hugga på nå'n* (med tonen på verbet), då och då lindrigt eller på skämt ge en tillrättavisning, som man ej öppet vill uttala; 3) v. d. *huggäs*, munhuggas, smått träta, gnabbas.

Huggäre, s. m., 1) stort och tjockt föremål: *de va en huggäre te oxe;* 2) framstående, bättre än vanligt: *de ä en huggäre te varä stark;* 3) *huggärn. de va huggärn!* uttrycker förundran eller öfverraskning, äfven en mildare ed: *de vore fälle huggärn, om ja inte ska sättä dej pa haso.*

Huk, äfven **uk** (Rekarne), s. m., ox-ok, ox-sele, *halsstokk*.

Huklä på, v. a. 1, påkläda mer än behöfligt, påbylta.

Hukä, s. f., hukande ställning: *sittä i hukä*.

Hulken, adj., bågnad; skåligt böjd; som slagit sig på ett eller annat sätt.

Hulknä, v. n. 1, slå sig, bågna.

Hullinge-ny, någon gång **hyllinge-ny**, s. n., första nyet efter kråknedanet.

Hult, s. n., skogsbacke, skogsdunge; förekommer ofta i ortnamn.

Hummel om dummel eller **h. om drummel**, adv., huller om buller, om hvart annat, utan ordning.

Hummelgök, s. m., se *gök*.

Humlä, v. a. 1, — 1) dölja, undangömma, snatta; 2) lindrigt slå.

Hummä sej och **hommä sej**, v. r. 1, flytta sig åt sidan, jemka åt sig: *hummä dej*, om hästar.

Hun(d)ful, adj., oblyg, oförskämd.

Hun(d)gryn, s. n., *malä hun(d)gryn*, morra, vara arg, träta smått.

Hun(d)pris, s. n., rampris, mycket godt pris, understigande verkliga värdet.

Hun(d)rä, i sammansättning förstärkande: *hundrabefängdr*, ytterst befängd.

Hun(d)sfott (tyskt ord), s. m., 1) föraktlig, nedrig menniska; 2) ett litet på jernbyglar hvilande säte bakpå en släde.

Hun(d)sfottä, **h. te**, v. a. 1, hundsfottera, behandla som en hund.

Hun(d)sk, adj., 1) oförskämd; 2) glupsk, omåttlig; deraf adv. **hun(d)skt,** t. ex. *hun(d)skt kallt,* plumpt kallt.

Hun(d)vinter, s. m., sträng vinter.

Hun(d)väg, s. m., väg i krokar, oskäligt lång väg, längre än han borde vara.

Hunna, hunningen, hunsingen, *de va h.,* en mildare ed.

Hunsä, hunsä opp eller **te,** v. a. 1, tillrättavisa, tukta, hålla efter.

Hunte, s. m.. hund.

Hurless, adv., huruledes.

Hurrbeluss, s. m., stor kropp, vanligen om rotfrukter; ordet sällsynt.

Hurring, s. m., 1) liflig pojke; 2) som snor efter qvinnor, fruntimmerskarl, *kvinnofjanter.*

Hurrä, v. n. 1, — 1) snurra, hvirfla, svänga omkring; 2) hvina, till följd af hastig rörelse: *gumma spann, så de hurrä e(f)ter'e;* 3) dåna, dundra: *han slog igen dörra, så de hurrä.*

Hurrä, s. f., 1) *kaffehurrä,* kaffepanna; 2) *kärrnghurrä,* käring, hustru, skämtsamt; ordspråk: *får ja barä kaffehurrä, nókk får ja kärrnghurrä,* jmf. *får ja klave, nókk får ja ko.*

Hurräbas, s. m., framfusig, öfverdådigt morsk karl.

Husgubbe, s. m., kil, med hvilken stockar i en vägg eller bräder i ett golf m. m. drifvas tätt ihop.

Husbon(d)kast, s. n., öfvertag, öfvermagt: *ho tog husbon(d)-kaste(t),* hon tog husbondeväldet.

Huss, s. n., 1) kast; 2) språng, hopp.

Hussä, v. a. 1, kasta, knuffa framåt: *hussä fram, i väg; di har den der flikka te hussä me(d),* — att skicka än hit än dit.

Hussä, s. f., huspiga.

Hutä, v. n. 1, — 1) eg. ropa hut; 2) veta hut: *hutär du!* 3) aktivt *hutä åv,* afvisa; *hut mej, så hut mej,* är en kraftigare försäkran.

Huttlä, v. n. 1, byta, kursa, handla mindre ärligt.

Huvbråte, s. m., och **huvbråtä,** s. f., snufva, ofta i förening med hufvudvärk.

Huve-ón(d)skä, s. f., hufvudvärk.

Huve-svagr, adj., hufvudyr, förvirrad: *han gekk på me(d) mej, så ja blev huvesvagr.*

Huvnä, v. n. 1, slå sig, bågna; jmf. *hulknä.*

Huvnä(d), adj., se *hulken.*

Huvve, s. n., hufvud.

Hvanderä och **hvånderä,** pron., hvardera.

Hvarsken, konj., hvarken.

Hvil, s. m., hvila: *åkern ligger i hvil,* ligger i träde och bär icke skörd för tillfället; igensladdad jord.

Hvim, pron., hvem, hvilken; hvilken som helst: *hvim som gör'e, men inte blir de ja.*

Hvit, adj., **hvitt-inte(t)**, s. n., viktriol, svafvelsyrad zinkoxid.

Hvitblaskugr, adj., 1) hvitfläckig, med stora hvita fläckar; 2) allt för hvit emot en mörk botten.

Hvithatt, s. m., prestkrage, en växt, *chrysanthemum leucanthemum.*

Hvit-hovdä(d), adj., med hvitt hufvud; med hvit bläs i pannan, om boskap; *hvithovdä* är ett konamn.

Hvitlimmä, v. a. 1, hvitmena, kalkrappa.

Hvå(d), pron., hvad.

Hvår, adv., hvar, hvarest; förekommer äfven i st. f. hvad: *hvår a de för sla(g),* hvad är det för något (Länna).

Hvårv, s. n., hvarf, omgång: *di drakk för hvårv,* de drucko hvarfvet om, den ene efter den andre.

Hybbikä, s. f., ett hazardspel med vanliga kort: *salä hybbikä;* kallas äfven *salä på róta.*

Hybbä, s. f., afsaknad: *de ä måttli(g) hybbä, om du går din väg,* måttlig, ingen förlust.

Hydd, s. m., pl. **hyddur**, f., i Rekarne **ydd**, **yddur**, oxtöm, oxtömmar, vanligen bestående af ett enda tåg.

Hyddä, v. a. 1, — 1) *hyddä på,* lägga ok och töm på oxar, sela på: 2) *hyddä ihop*, sammanbinda, sammanlänka i allmänhet.

Hyllt, adj., deraf *löshyllt,* mjuk, slapp i köttet; *rö(d)hyllt*, med röd, frisk hy, m. fl.

Hyllä sej te, v. r. 1, sluta sig till, söka vinna någons skydd eller välvilja.

Hympel, s. m., gosse om 8—12 år: *han ä bradigä hympeln.*

Hymjä och **hympjä**, v. a. 1, — 1) *hympjä ihop,* a) snörpa i hop, träckla i hop (hål på kläder, skodon); b) skämma bort, fuska bort: 2) *hympjä på,* öfverskyla nakenheten med trasor; 3) v. n., fuska, slarfva: *gå å hympjä.*

Hymjä och **hympjä**, s. f., slarfvig qvinna, som väl är beställsam, men skämmer bort hvad hon har för händer.

Hys, s. m., svin; utrop, då man drifver på eller motar ut svin, äro *hys, hys ut; hyser, hyser du; hyser du ut!*

Hysil, s. m., gris, vanligen galtgris.

Hyss, s. n., och **hyssä**, v. a. 1, se *huss, hussä.*

Hyssj, s. m., *få på hyssjen,* få på käften, få stryk.

Hysä ut, v. a. 2, mota ut (svin).

Hysäre, s. m., ung galt, galtkult.

Hytt, s. n., hastig och kort rörelse, hopp, ryck, tag: *han gjole ett hytt på sej; ja skulle ha vari sta(d) än ett hytt;* någon gång äfven mask.: *gör te en liten hytt!*

Hytt, s. m., ringaktad person: *borsthytt*, som handlar med borst: *brö(d)hytt*, tiggare; *hånkhytt*, fattig stackare, backstugusittare m. m.

Hyttä, s. f., 1) liten oansenlig boning, hydda; 2) litet dåligt hus, backstuga: *hånkhyttä*.

Hågman, s. m., ordlek för håg: *hågman me(d) karbasen lär barna bra läsä*.

Håken, s. m., hin onde, fan: *de va håken;* äfven *håkken, håkksen* förekomma.

Hål, s. n., dåligt ställe, boning eller lägenhet.

Hål, adj., hård: *hin håle*, den hårde, djefvulen; *hin håles ögen* äro hornartade utväxter på hästars ben och användas såsom trollmedel; *håln* (med långt å)! en svordom.

Hål-fjällä(d), adj., hårdnackad.

Hålk, s. m., 1) eg. urhålkad trädstam, använd till kärl; bobin; 2) tjock person; 3) glupsk, omättlig menniska.

Hålkak-dängäre, s. m., tiggare; jmf. *brö(d)skött*.

Hålkä, v. a. 1, bobina, uppvinda garn från bobin på varpan.

Håll, s. n., 1) tag, nappatag: *hun(d)n ha vari i håll me(d) varga*: 2) sysslande, arbete med; enträget anhållande: *han va nókk i håll me(d)'n* (= *han va hop me(d)'n*), *men de gekk inte*, han låg åt, bad enträget; men det lyckades icke; 3) *ur håll*, utan skick och skäl, oresonligt.

Hålldom, s. m., uthållighet, ihärdighet.

Hållfast, adj., 1) som kan behålla en hemlighet, tystlåten; 2) ohjelpsam, omedgörlig.

Hållsel, s. f., 1) uthållighet; 2) styrsel.

Hållsmån, s. m., hållbarhet; uthållighet.

Hål-tóm, adj., omättlig.

Hållä; höll; hölle och **hulle; hålli(t)** och **hulli(t); hållen** och **hullen; håll** och **hållt!** v. a. o. n., 1) *hållä om ryggen*, skydda; 2) *hållä tätt*, bevara en hemlighet; 3) *de håller te talä om*, man kan tala om saken, ehuru han är outförbar.

Hångel, best. **hångle(t)**, s. n., handtag på besman.

Hånglä, v. n. 1, vara efterhängsen, smeka, kurtisera: *pojken går å hånglär me(d) flikko*, om kärleksbetygelser, mest utan allvar.

Hånk, s. m., 1) hängande, vägning: *de ä på hånken*, det hänger och väger, det är nära afgörande; 2) hank, gärdesgårdshank; 3) ett naturfel i födslodelarna hos en ko, hvarigenom hon har svårt för att framföda foster: tros härleda sig deraf, att kreaturet ätit gräs genom en på marken liggande gärdesgårdshank; 4) stackare, som med svårighet försörjer sig, som hankar sig fram; jmf. *trashank;* 5) dålig klädespersedel: *en hånk te rokk*.

Hånkä, v. a. 1, ett eget sätt att kunna mjölka motsträfviga kor.

Hår-gål, (-gård), s. m., narf, hårsidan på en beredd hud, den sidan, der håret setat; motsatta sidan hallas *köttgål*.

Hår-krånk, s. m., harkrank.

Hår-skäl, s. n., hårfäste.

Hås, s. m. o. n., lindrig, snart öfvergående regnskur, starkare än duggregn.

Håskä, v. n. 1, smeka, utan egentlig ömhet, kurtisera.

Håss-fot, s. m., person med hasande gång; med nedkippade skor.

Hässä, v. n. 1, se *hasä*.

Håssä, pl. **håssur**, s. f., se *hasä*.

Hått, s. m., obetydlighet, mån: *ömsä den der staken en liten hått*.

Håttlä, s. f., litet boningsrum: *kammärhåttlä*.

Häk, s. n., hörn på ett yxbett: *yxa ha gått sön(d)er i häke(t)*; *uthäk* är det hörnet, som är åt skaftet till; det andra hörnet kallas *n tsä* eller *frånhäk*.

Häkig, adj., farlig: *de ä inte häki(gt)*.

Häl, s. m., härd, äsja: *sme(d)häl*.

Häl, adj., hård.

Häl(f)t, s. f., hälft: *häl(f)ta värre*, dubbelt värre, mycket värre.

Häl(f)ta-sättning, s. f., sättning af jordfrukter på vilkor, att jordegaren och brukaren jemnt dela afkastningen; brukning på sådant vilkor kallas i allmänhet *häl(f)tabruk*.

Häl(f)tä, v. a. 1, taga hälften hvardera, dela broderligt (om två).

Häll-kar, s. n., urgröpning i berg, i hvilken alltid finnes vatten.

Hällr, neutr. **hällt**, adj., sluttande, lutande, om marken.

Hällä, v. n. 2, slutta: *de häller utföre;* luta: *hällä på huve*, luta på hufvudet och se mycket eftertänksam ut.

Hällä, s. f., 1) ett med begge ändarna sammanfogadt tåg, ungefär alnslångt; 2) bindsle, hvarmed får hindras från att flöja; 3) *kälkhällä*. bindsle, vanligen af björkvidjor, hvarmed stakarne på en lassad kälke upptill sammanhållas.

Häls-gatä, (af **häl**, **hél**, död), s. f., lifsfarlig färd: *åkä hälsgatä*, göra en farlig färd, t. ex. stjelpa och skada sig.

Häl-sót, (af **häl**, **hél**, död), s, f., dödssjukdom.

Häl-stån(d), s. n., hälen på en strumpa.

Hälä, v. a. och n. 1, — 1) göra hård, härda; 2) *hälä, hälä ut*, härda ut, stå ut med; 3) döpa (barn).

Hän(d)ter, adj., händig, skicklig i handaslöjd.

Hängä, **hank** och **hängde**; **hunki(t)**, **hungi(t)** och **hängt**; **häng!** v. a. och n., 1) *hängä e(f)ter*, fortfara, ha ledsamma följder; 2) *hängä ihop*, i nekande sats, icke orka, ej förmå något: *ja ä så trött, så ja hänger inte ihop;* 3) *hängä me(d)*, hanka med, nätt och jemnt kunna hålla sig uppe; 4) *de ä så dant millä(n) dom, att de*

bå(de) hänger å släpär, det är mycket vänskapligt, ehuru icke mycket att lita på.

Hännä, hännäse, adv., här.

Här å tvär, äfven **härter å tvärter,** adj., ovillig, omedgörlig: men *härter å smärter* betyder qvick och rask.

Härjä, v. n. 1, — 1) bullra, stoja, högt skämta med någon: 2) högt och enträget bedja, begära.

Här-om-sisterse, adv., för någon tid sedan.

Här-om-åre, adv., för några år sedan.

Härs-svép, härrs-svép. s. n., säker, i hast gjord rännsnara: *han slog ett härssvep.*

Härt å tvärt, adv., hărăt och tvärtom, hit och dit, fram och tillbaka, härs och tvärs: *han svarte mej härt å tvärt,* han svarade kärft och obestämdt; *de gekk härt å tvärt,* det gick oordentligt, vårdslöst till.

Härv, s. f., räfsa.

Härvils-hórn, s. n., kortbyxor med spännen vid knäna.

Härа(d)sfogde, s. m., skorstenspropp: en i trasor inlindad brädlapp, fästad vågrätt på ändan af en stör och använd i stället för spjell.

Häsjä, hässjä, v. n. 1, flåsa häftigt af ansträngning, mest om hundar.

Häslä, s. f., lindocka, en knippa af två näfvar bråkadt lin, af hvilka tolf räknas på *tol(f)ta.*

Häst-kase, s. m., hästkrake, dålig häst.

Hästä sej, v. r. 1, — 1) morska sig, visa sig morsk; 2) *hästä opp sej,* bringa sig upp till en bättre ställning.

Hästär, s. m., pl. tant., lösredskap, som användes på solf, t. ex. vexeltrillor.

Hättä, s. f., 1) öfre delen af kullriga föremål i allmänhet, t. ex. af en hövålm, knöl, bulnad, sten m. m.; 2) öfre delen af hufvudet. 3) mössa, som sluter tätt till öfre delen af hufvudet.

Hävle, s. m., häfvel.

Häver, adj., duglig, rask, skicklig.

Hävlä, hävlä un(d)er, v. a. 1, skjuta häflar under en hövålm.

Hävä; hóv och **hävde; hävi(t)** och **häft,** 1) v. a., häfva; 2) v. n. *hävä nir,* om ymnigt fallande snö och regn; 3) v. r., *hävä sej,* förhäfva sig, högfärdas; *hävä sej opp,* äfven *hävä opp,* bli stinn, väderstinn, om magen.

Hö-börjä, v. n. 1, börja höbergningen.

Högbén, s. n., bjelke, som stöder taksparrarna och takstolarna i en byggning.

Högmagugr, adj., med stor mage, storbukig.

Högti(d)s-blåsä, s. f., sak, hvarom man är synnerligen rädd.

Höj, s. m., hög (Kjula socken).

Höjä sej och **höjä på sej,** v. r. 2, yfvas, vara högfärdig.

Höling, s. m., medelstor gosse om 10—15 år: *pojkhöling.*

Hömjä, v. a. 1, se *hymjä.*

Hönsdån, s. n., lindrigare svimning.

Hönshimmel, s. m., säng ofvanom en annan; äfven kallad glädje, *katthopp.*

Hönsil. (—◡) s. m., och **hönsilä,** s. f., pjåkig, tillgjord person.

Hönsvagel, s. m, stång i hönshus, på hvilken hönsen sitta.

Höppjer, höppjus, s. m., tillgjord mansperson, som gerna vill ställa sig in, fjesk, ögontjenare; en sådan qvinna kallas en *höppjä.*

Höppjugr, adj., tillgjord, fjeskig, inställsam.

Höppjä, äfven **hyppjä,** v. n. 1, — 1) springa och hoppa, som barn; 2) vara fjeskig, inställsam: *springä a höppjä.*

Höppjä, s. f., se *höppjer.*

Hörslo, i hörslo, adv., inom hörhåll.

Hösk, hysk, s. n., **höskä,** s. f., vristkil af läder; skinnlappar, som spikas på en skomakareläst, för att gifva skodon önskad form.

Höss å flöss, hössomflös, adv., slösaktigt, öfverflödigt: *de går för höss a flöss,* det går för slösaktigt till.

Hössbon(d)e, s. m., husbonde; öfverman; öfversittare.

Hösä, v. a. 2, ösa.

Hövdä och **hovdä,** v. a. 1, — 1) hugga hufvudet af någon; 2) på lek gripa någon om halsen.

I.

I, fem. af obestämda artikeln i stället för det vanligare e: *i flikkä* för *e flikkä,* en flicka.

I-bäre, s. n., inslag i väf (som bäres i och småningom fyller ranningen).

I-bär-garn, s. n., 1) inslag i väf; 2) födoämnen.

Idikslä, s. f., en magsjukdom hos idislande djur: *koa ha tappt idikslä.*

Idikslä, v. n. 1, idisla.

I(d)ken, adj., 1) flitig, arbetsam; 2) sniken.

Idäs, iäs och **is, iss,** pres. **is, iss,** impf. **iddes,** sup. **i(d)its** och **idi(t)s,** v. d.

Igenne, adv., igen: *dörra ä igenne,* dorren är tillsluten.

Iggeligen, adv. ideligen.

Igynom, prep. och adv., igenom.

Ihållsen, adj., ihållig, ihärdig, uthallig.

I-kalv, oböjl. adj., drägtig, om kor: *koa ä ikalv.*

Il, s. m. och n., 1) väderil; 2) hastigt omslag i sinnelag, lynne.

begär: *patt-il,* hastigt begär att dia; *gräl-ile(t) ha kummi på'n,* han har kommit i grältakten; *sup-il,* suptakt, supryck.

Il-hälning, s. f., yttersta nöd; sista afgörandet: *han skräpper över, att han ä kar, men när de kommer te ilhälninga, då ä han så lagom.*

Iligr, adj., ombytlig, ojemn till lynnet.

Iling, s. m., väderil, by, ej synnerligen stark; jmf. *vä(d)rållä.*

Ill, illr, neutr., **illt,** adj., 1) ond, elak; 2) arg, ilsken; 3) häftig: *ungen skriker illt,* genomträngande, gällt: *de ä illt vä(d)r,* svårt oväder.

Ill-hågsen, adj., ifrig, mycket hågad.

Ill-hvit, adj., alldeles hvit, ovanligt hvit; likaså om flera färger, t. ex. *ill-rö(d).*

Ill-marugr och **inmarugr,** adj., illistig, bakslug.

Ill-stridigr, adj., mycket påstridig.

Illä, adv., mycket, ovanligt, särdeles: *illä kallt, illä dumt.*

Illä-vé(d), illä-vö(d), oböjl. adj., som tar illa vid sig, ifrig, rädd.

Ilskbiggä och **ilskbirrä,** s. f., ilsken, argsint qvinna.

Ilä, v. n. 1, dröja, uppskjuta, söla: *ja ha ilä å ilä me(d) te å helsä på dej, men nu ska de ske om sönda(g).*

Immerbadd, adv., immerfort, oupphörligt.

Inbiten, adj., 1) eg. inrotad; 2) inpiskad, om en van skälm, på hvilken intet biter, hvarken godt eller ondt.

Ingenstans, adv., ingenstädes.

Ing-man, s. m., ingen, i ordleken *ingman ha gjölt'e,* ingen har gjort det.

Ink, s. m., vattenhink, hink.

Inmynt, adj., inmunt, på hvilken läpparne genom tandlöshet eller naturbildning vetta inåt.

Innä(n)-fét, adj., 1) invändigt fet, om slagtade djur; 2) som har öfverflöd på penningar, rik.

Innä(n)-sjukä, s. f., magplåga, diarrhé; äfven *buk-sjukä.*

Innä(n)-slét, s. n., slitning i magen, bukref, kolik.

Innomman(d)e, adv., särdeles, utomordentligt: *i. väl,* synnerligen väl.

Inplanterä(d), adj., 1) inrotad; 2) illistig.

In-slindigr, adj., inställsam, lismande, förledande.

In-slimper, s. m., inställsam, listig person.

In-stugä, s. f., stuga, i hvilken man bor, hvardagsstuga: *instukammäre.*

Irväxt, irrväxt, adj., som uppväxer fort, men blir svag; om ungt folk och växter på marken eller i fönster, t. ex. lökväxter.

Irä, s. f. starkt begär, lystnad: *bränvinsira ha nu kummi på'n,* jmf. *il.*

I-sisterse, adv., se *härom-sisterse*, för någon tid sedan, nyligen.

Is-läggä, pl. **-ur**, s. f., islägg, glättadt läggben, som bindes under fötterna, för att dermed *äkä kanä* på is med tillhjelp af en pik.

Is-tän(d)t, adj., om hästar, som ej kunna dricka kallt vatten.

I-tänd, adj., mycket nyfiken, hågad.

Ivig, adj., se *evig*.

J.

J, tillägges i början af flera ord med begynnelsebokstafven e, t. ex. *je* (e, det), *jel(d)* (eld); *jenvis* (envis), *jensam, jensammen, jensamter* (ensam), *jer, jeran, jerän* (er, eder), *jerg, jergä* (erg, erga), *Jerker* (Erker, Erik); det höres äfven i orden *i jafse, i jafterse* (för i afse, i afterse, i går afton), *i jär* (i år).

Jamä, v. n. 1, pladdra efter andras åsigter.

Jamä, s. f., som säger ja till allt, som medgifver hvad man vill.

Jebbä, v. n. 1, bjebba.

Jemmerdal, s. m., man, som ständigt och utan synnerlig orsak jemrar sig och klagar: *gruvä dej inte, jemmerdal: du ska få lånä min peruk*, en skämtsam tröst.

Jemmer-lapp, s. m., lika med föregående ord.

Jemn, jemner, adj., 1) lagom; 2) halffull.

Jemnan, för jemnan, äfven **jemnaden**, adv., alltjemt, ständigt.

Jem(n)flytt, adj., vågjemn, vågrät.

Jem(n)guten, jem(n)gjuten, adj., undersätsig, grof, fyllig; med fast och stark kroppsbyggnad, om menniskor och djur.

Jemning, s. m., lagom stort, fylligt och frodigt föremål, såsom rotfrukter, kreatur m. m.

Jem(n)struken, adj., beskänkt, men ej öfverlastad.

Jemnä, s. f., lummer, *lycopodium complanatum*.

Jernnätter, s. f. pl., nätterna till d. 21—23 juni och d. 11—13 september, då den växande grödan är i största faran för frost.

Jesu-knäppäre, s. m., hårdt slag.

Jofsä, joffsä ihop, 1) v. a. 1, tala otydligt, med svårighet; 2) v. n., springa tungt och lunsigt.

Jógä, s. m., Jonas; brukas äfven som benämning på gamla gubbar i allmänhet: *gamle jógä*, gamle Jonas.

Jógä, s. f., sömn: *jóga ha kummi pa'n*.

Jokk, s. n., röra, oredig och opassande blandning af hvarjehanda: *de va ett fasli(g)t jokk a makk*, en förfärlig röra.

Jókka, s. m., drummel, klumpig och otymplig karl.

Jokksä, v. n. 1, springa tungt och klumpigt.

Jokkä, jokkä ihop, 1) v. a. 1, a) röra ihop hvarjehanda saker,

rörigt blanda ihop; b) tala rörigt, oredigt; c) samla på sig hvarjehanda göromål, så att man har svårt att reda sig; 2) v. a., *jokkä på sej,* bylta på sig hvarjehanda klädespersedlar ända till obeqvämlighet.

Jól, s. f., 1) jord; 2) graf: *krypä nir i jola,* begrafvas.

Jóla-gó(d)s, s. n., skatter i jorden, vaktade af drakar.

Jól-brinnä, v. n. 4, *de går så de jolbrinner e(f)ter'e,* det går säkert och med fart.

Jolkä, v. n. 1, — 1) ha svårt för att svälja, låta som om man vore färdig att kräkas; 2) ha svårt att framföra sitt tal, is. om en offentlig talare: *han stog der å jolkä.*

Jól-liggäre, s. m., gran eller tall, som växt ett stycke utmed marken, innan hon skjutit uppåt.

Jolm, s. n., röra, mindre behaglig blandning af flytande ämnen, bestämd till förtäring.

Jolmer, s. m., 1) oredig, dum person; 2) en som talar oredigt och grötigt.

Jolmugr, adj., hoprörd, oredig; äcklig.

Jolmä, jolmä ihop, v. a. 1, — 1) blanda ihop, röra ihop hvarjehanda till mat på ett osmakligt sätt; 2) tala oredigt, grötigt; 3) *jolmä i sej,* äta hvad som helst, äfven den obehagligaste röra.

Jolpä, v. n. 1, hoppa, springa med en guppande rörelse, tungt och klumpigt, mest om lunsiga qvinnor.

Jól-päron, s. n., potatis.

Jól-tung, adj., mycket tung.

Jólugr, adj., besudlad med jord.

Jólä, v. a. 1, — 1) besudla med jord; 2) begrafva.

Jompen, herre jompen! utrop af förundran.

Juglugr, jugglugr, adj., vinglig, som böjer sig i krokar, t. ex. en stång eller en ung trädstam.

Juglä, jugglä, v. n. 1, vingla hit och dit; vicka upp och ned.

Juker, jukus, s. m., person, som gerna söker utspionera det, som ej angår honom.

Jukkä, v. n. 1, 1) guppa, hoppa upp och ned; 2) röra sig framåt med en guppande rörelse; *ho jukkä åv,* 3) *gå å jukkä,* gå och rumla.

Jukä, gjukä, v. n. 1, — 1) *jukä på,* lura på, lurande söka att få något; 2) *jukä ut,* utspionera, lurande utspeja: *nu ha ja än(d)tligen jukä ut'a.*

Jul-galt, s. m., mansperson, som objuden gör påhelsning hos andra om juldagen; en sådan qvinna kallas *jul-suggä.*

Jullrugr, adj., vickig, vinglig.

Jullrä, v. n. 1, vicka, vingla, ej ligga stilla.

Jul-oxe, äfven **jul-kuse**, s. m., större, aflångt och ovalt julbröd; två sådana skulle förr alltid ligga under julkakan.

Jul-skräkk, s. m., skrämsel, i synnerhet kroppsskada af allvarsam beskaffenhet nyss före jul; jmf. *hel(g)skräkk.*

Jumfru Marie hönä eller **nykkelpigä,** s. f., en liten vacker rödbrun skalbagge med svarta fläckar.

Jumper, s. m., pojke, som rör sig med en gumpande gång.

Jumpä, v. n. 1, gumpa, guppa, om tungt ridande och springande.

Junglä, v. n. 1, gå ostadigt.

Jung-våt, adj., genomvåt, genomblöt.

Junker, s. m., 1) yngling eller ung man, som går och drifver, latting, dagdrifvare; 2) yngling, som vill vara herre, högfärdig lymmel: jmf. *gynnäre.*

Junker-släns, s. m., se *junker.*

Junkä, gjunkä, v. n. 1, 1) gå utan ändamål, gå sysslolös, slå dank; 2) vilja vara herre, vara högfärdig; 3) lura, spionera.

Juntil, (—⏑) s. m., mansperson, som drifver omkring och samlar nyheter.

Juntilä, s. f., om en qvinna, se *juntil.*

Junä, gjunä, v. n. 1, 1) drifva omkring och spionera: *gå å junä;* 2) *junä på,* se *jukä på.*

Jusker, juskus, s. m., springpojke, som uträttar små ärenden.

Juskä, v. n. 1, — 1) småspringa, om barn; 2) springa med små ärenden på ett brådskande och fjeskigt sätt.

Jutte, s. m., mansperson, vanligen en pojke, liflig och alltid i rörelse.

Juttä, v. n. 1, vara vig och qvick i sina rörelser, i synnerhet om ungdom.

Juvél, s. m., vanartig, elak pojke: *den der ä en vakker juvel.*

Jåmber och **jåmer,** s. m., trög, tafatt och dum karl.

Jåmä, v. n. 1, — 1) vara trög, röra sig långsamt: *jåmä åv;* 2) vara tafatt, dum, fjollig.

Jåns, jånse, jånses och **i jåns** m. m., adv., för en stund sedan, nyss.

Jåper, 1) se *jåmber, jåmer;* 2) smulgråt: *snåljåper.*

Jåpä, s. f., om en qvinna, se föregående ord.

Jägä, v. n. 1, följa efter, förfölja, mest i kärleksaffärer.

Jänk, s. n., någon gång m., jemkning: *de gar me(d) jänk* eller *på jänk, pa jänken,* det går långsamt och med svårighet.

Jänkugr, adj., kinkig, besvärlig, med hvilken måste jänkas.

Jänkä, 1) v. a. 1, passa, maka, sakta och litet flytta; 2) v. n., a) *gå a jänkä,* gå långsamt; b) *jänkä me(d) na'n,* gå sakta och förslaget till väga med någon, för att vinna sin önskan; 3) v. r., a) *jänka sej,* något flytta sig; b) *jänkä sej un(d)ä(n).* knalla i väg.

Jänkä, s. f., 1) en dans, snarlik vals; 2) sto, som står och trampar och ej vill gå ur fläcken.

Jär sokken, Jäders socken; *Järbo*, Jädersbo.

Järsk, adj., rörlig, eldig, morsk.

Jäsike och **jäsinge**, best. **-en,** s. m., djefvul, hin onde, användt i svordom.

Jästas! jästabå(d)! utrop af förundran.

Jäsä, v. n. 2, pösa, vara högfärdig.

Jätt-körkä, s. f., jättekyrka; så kallas lemningarne af forntida ringmurar eller borgar.

Jöskusson, = jesus guds son, ett utrop, som ofta begagnas, för att uttrycka nästan hvilken sinnesrörelse som helst.

Jöskä sej, v. r. 1, taga illa vid sig, yttra oro, vanligen af vidskeplig fruktan.

K.

Kabb, kabbe, pl. **-är,** s. m., urhålkade träklossar på ett fisknät, genom hvilka detta med en stång utskjutes i sjön.

Kabb-dun, s. n., fröredningshusets dun på *kabbär;* användes i sängkläder i stället för fjäder; äfven *kase-dun.*

Kabbyssä, s. f., kyffe, dåligt rum.

Kabbär, s. m. pl., *typha latifolia*, en vattenväxt.

Kagglä, v. n. 1, träta.

Kajman, (—◡), s. m., namne, person, som har lika namn med en annan.

Kak-drygr, adj., högfärdig.

Kak-nósugr, adj., högfärdig.

Kak-sta(d), s. m., mage: *kliär de i kaksta(d)n på dej,* är du hungrig, skämtsamt uttryck.

Kak-säkk, s. m., förning: gåfvor, som medföras till barnsöl, bröllop och graföl och utgöras af ett fat bakelse, en hvetebulle, godrån eller en flaska mjölk efter råd och lägenhet.

Kall-kvistäre, s. m., 1) en dryck friskt vatten, i synnerhet efter ett rus; 2) en (kall) sup bränvin (ofvan på en glögg).

Kaluffs, s. m., kaluf, håret på främre delen af hufvudet, lugg, luf: *ta'n i kaluffsen,* lufva honom!

Kalur, s. m., innanmäte: *på nykter kalur,* på fastande mage.

Kalv-dans, s. m., kalfleka, *calta palustris.*

Kalv-dö(d), s. m., *sättä kalvdö(d)n på nå'n,* en obehaglig lek, då någon bakifrån hårdt klämmer en annans halsmuskler från sidorna.

Kalv-hage, s. m., stort fat.

Kalv-kött, s. n., *ha kalvkött i bena* säges om den, som segnar ned för ett slag öfver vaden på ett visst ställe.

Kalv-skånk, s. f., eg. kalfskank; skämtsam benämning på bonddrängars smala ben.

Kamm, s. m., 1) kardad ulltapp af flera på hvarandra lagda kardor; 2) se *svålpåk.*

Kamp-gulä, äfven **kampkrókä,** s. f., se *gulä.*

Kankä, v. n. 1, röra sig tungt och ojemnt, fara vacklande, t. ex. om en vingskjuten fogel.

Kann-skott, s. n., sammanträffande; sällskap: *ja kom i kannskott me(d) dom,* eg. bet. *kommä i kannskott* komma i skotthåll för drickeskannan, när hon går laget om.

Kant, s. m., 1) om rum: trakt, håll: *kommer du at vår'ln kant, så tittä in; mi stugä ligger åt den här kanten;* 2) om tid: *kvällkant,* qvällsida, qvällqvist.

Kantilj (franskt ord), s. m., (bredvalsad) glittertråd, som användes till prydnader på bruddrägter, dopkläder, svepningar m. m.

Kanting, s. m., mindre ankare, kagge, kutting.

Kanä, v. a. 1, med yxa afbarka smala ränder långs efter träd, för att befordra deras hastigare torkning.

Kanä, s. f., afbarkad rand på träd, se föregående ord.

Kanä, v. n. 1, skrilla.

Kanä, s. f., isbana, skrillbana: *akä kanä:* 2) platt yta eller bana på öfre delen af somliga bösspipor långs efter sigtlinien.

Kaporr, på kaporr eller **på kaporrn,** adv., vid halft rus; jmf. *varä på röken.*

Kapprokk, s. m., agn på hvete, som qvarsitter efter tröskningen och är svår att bortskaffa.

Kaput (◡—), s. m., trut: *stor i kaputen,* uppkäftig, som uttalar hvad han ej kan försvara.

Kaputt, adj., förderfvad, förstörd.

Karét, s. m., arbetsvagn, sämre vagn: *dyngkaret, hökaret* m. m.

Kargr, adj., 1) flitig, rask: *kargr te arbetä;* 2) matfrisk, snål: *kargr te villä ha i sej.*

Karibel och **karribel,** s. m., stygg, elak karl, slyngel, skämtsamt, någon gång näpsande, men mindre hårdt än kanalje.

Kar(l), s. m., 1) karl, man: *de ä ja kar(l) te,* det är jag i stånd till, det förmår jag; 2) bra, dugtig karl: *dunderkar(l),* karakarl; 3) gift man, make: *ho sa(d)', att de va hennes kar(l);* 4) fruntimmerskarl, jungfrupilt; 5) *träkar(l),* snickare, slöjdare, mest »sjelflärd».

Kar-lé(d), s. m., bakfotleden på en häst.

Karpä, v. n. 1 och **karpäs,** v. d., strida, med ord eller handling, vanligen med mindre kraftansträngning.

Kart, s. m., småväxt, outbildadt föremål: *farkart, griskart, pojkkart* m. m.

Kart-björk, s. f., björk med tjock, grof och skorfvig näfver: *qumma dennä ä som e kartbjörk i synä,* hon är skorfvig i ansigtet.

Kartig och **katig,** adj., rask, kry, dugtig.

Kart-näver, s. f., 1) näfver med skorf och knölar; 2) näfver, som tages af förut barkade träd: *angångsnäver*.

Kartä, 1) v. a. 1, — a) klå, rifva, klösa; b) *kartä te*, anskaffa; 2) v. n. klättra: *kartä opp på vägga, kartä opp i trä;* 3) v. r., *kartä sej, kartä sej opp*, repa sig, komma sig upp, vinna framgång, med ansträngning.

Karugr, adj., högfärdig, dryg.

Karve, s. m., örmagen hos foglar; jmf. *krävä*.

Karvlig, adj., som gerna vill äta, ofta om den, som äter mer än vanligt.

Karvä, 1) v. a. 1, arbeta, göra, *k. te*, arbeta ihop, samla; 2) v. r., *k. sej opp*, arbeta sig upp till välstånd; 3) *k. i sej*, äta.

Karä-fólur, s. f., pl. tant., seder, handlingssätt, som anstår en man: *de der ä ingä k.*, det är omanligt, dåligt handladt.

Karä-tag, s. n., 1) dugtigt tag, såsom vid lyftning m. m.; 2) verksam hjelp.

Kas, interj., bort: *kas! kas ut!* vanligt rop till kattor.

Kase, s. m., krake: *hästkase*, hästkrake; *bon(d)kase*, bondkräk, usel bonde.

Kast, s. n., 1) kastning; *stå sitt kast*, bära följderna af sitt handlingssätt; 2) gång, omgång.

Kast, s. m., hög, trafve.

Kast-klabb, s. m., barn, som mycket användes att gå ärenden och uträtta små sysslor.

Kast-rakä, s. f., kastskofvel till rengöring af säd.

Kastä, 1) v. a. 1, rengöra säd genom användning af *kastraka;* 2) v. n., få missfall, i förtid framföda ett ofullgånget foster.

Kasut (◡—), adv., eg. *kas ut: de var(d)t kasut för'n*, han blef utkörd.

Kasä, 1) v. a. 1, köra bort, skrämma bort. is. kattor; 2) v. n., begifva sig af, fly: *kasär du!* vill du ge dig i väg; vill du låta bli.

Katigr, adj., se *kartigr*.

Katt, s. m., öfversta och minsta *röstklabben*, på hvilken kroppåsen hvilar.

Katt-bar(n)söl, s. n., förtidig nedkomst, missfall.

Katt-flintä, s. f., qvarts, en halft genomskinlig, hård stenart.

Katt-hopp, s. n., säng ofvanom en annan, äfven kallad *glädjen*. *hönshimmeln* m. m.

Katt-rakande, s. n., buller, stoj, förföljande och jagande på skämt eller allvar.

Kattrakä, v. n. 1, bullra, stoja.

Kav, adv., alldeles: *k. omöjli(g)t; k. slut*.

Kävel, s. m., smal vals i handmangel: *kavelstokk*.

Kavel-bro, s. f., en bro på sumpig mark, bestående af lösa,

tätt intill hvarandra på tvären lagda stockar utan underlag af några på längden lagda dynstockar.

Kavel-dón, s. n., handmangel, bestående af *kavelstokk* o. *kavelfjäl*.

Kavel-fjäl, -fjär, fjöl, s. f. mangelbräde med handtag.

Kavérä, v. n. 1, springa och fäkta, för att mota eller få bugt på ostyriga djur.

Kavle, s. m., upphöjd, svullen rand på huden efter ett käpprapp o. d.

Kavlä, v. a. 1, mangla mindre tvättkläder, rullade omkring *kaveln* l. *kavel stokken*, med tillhjelp af *mangel-fjäle*, ett ännu i små hushåll begagnadt manglingssätt.

Kavä, v. a. 1, *kavä för sej* eller *åt sej*: tillskansa sig likt och olikt; *han kavä åt sej allt hva(d) han såg.*

Kaxe, s. m., 1) förmögen, mägtig, inflytelserik man, *storkaxe.*

Ké(d), best. **ké(d)a**, s. f., kedja.

Kék, adj., andtruten.

Kel, käl, s. f. o. n. (best. **käla** o. **käle(t)**), träskaft till ett jernredskap: *spa(d)käl*, spadskaft.

Kemmä, s. f., ett fång hö, som på ängen *sammanfókas* (*kemmas ihop*) med härfven och hopklämdt mellan denna och ena armen bäres till det ställe, der hövålmen lägges, vanligen bestående af fyra *kemmor*.

Kerg, kergä, (hårdt g), se *kärg, kärgä.*

Késä, v. a. o. n. 2, — 1) smeka, hålla af; 2) genom klemighet skämma bort: *du ska'nte kesä me(d) unga.*

Kévä, v. n. 1, — 1) kafva, fäkta med armar och ben, för att berga sig, om man ligger i vatten, eller frigöra sig, om man hålles fast; 2) *kevä på*, skynda.

Kiftä, kifftä, v. n. 1 och 2, *han kifte e(f)ter a(a)n(d)n; han kifte på sej*, se *kippä.*

Kil, s. m., skämtsam benämning på ett spädt barn.

Kilimóksäre, s. m., släng, slag, stöt.

Killt, s. n., kält; saggande, gnatande.

Killtä, v. n. 1, kälta; ligga öfver en med enträgna böner om en småsak, som ej gerna kan beviljas.

Kilä, v. n. 1, springa fort och vigt: *kilä av, i väg.*

Kimme, s. m., kim, stäf i laggkärl.

Kimming, s. m., läkt, klufvet och täljdt virke till underlag på torftak eller till taktäckning i stället för bräder.

Kimp, s. n., arbetsskygghet, motvilja att underkasta sig äfven obetydligt arbete.

Kimpugr, adj., arbetsskygg, maklig, loj.

Kimpä, v. n. 1, — 1) vara klemig, loj, vara skygg för ansträngning, äfven då det ej gäller på; 2) klema med barn.

Kin(d)-simme, s. m., snöre eller rem, hvarmed oxoket hålles fast under oxens hals.

Kink-lås, s. n., kinkig person, *kinkblåsä.*

Kinning, s. m., 1) väggstycke från knuten till dörr, fönster eller mur i ett hus: *dörrkinning, fönsterkinning;* 2) hvarje särskild stockbit i ett sådant väggstycke.

Kinns, s. m.. knöl, svulst, hårdnad i köttet.

Kinnä, kinnä åv, v. a. 1, vid timring afflänga eller bila en i vägg lagd, rund stock på båda sidorna, is. i ändarna för infogning i knut.

Kippä, v. n. 1 och 2, häftigt draga, rycka, 1) *kippä* äfven *kiftä e(f)ter a(a)n(d)n,* häftigt draga efter andan, om andtrutna och döende; 2) akt. *kippä på* en sko, hastigt, vårdslöst draga på en sko med äfventyr att kippa ner baklädret; 3) *kippä,* äfven *kiftä på sej,* om hastiga, ofta nästan omärkliga ryckningar i fötter, läppar m. m. hos döende menniskor och djur.

Kirre (hårdt k) s. m., katt.

Kirre-miss (hårdt k), s. m., se *kisse.*

Kirrä, (hårdt k), s. f., katta.

Kirrä, äfven **kérrä** (mjukt k), 1) v. a. 1, uppresa; 2) v. n., uppspira ur marken eller från en större kropp; 3) v. r., *kérrä sej opp,* resa sig upp, stå upp, höja sig, t. ex. om en stör (Selö).

Kirsögdr, adj., kisögd, med eldiga, kärliga ögon, is. om kärliga qvinnor.

Kisel-fitt, s. m., kitslig person, is. om en kronobetjent.

Kislugr och **kisslugr,** adj., 1) kittlig; 2) kitslig, grälsjuk; 3) skengalen, fallen för att skena, om hästar.

Kislä och **kisslä,** v. a. 1, kittla.

Kisse (hårdt k), s. m., 1) katt, katthane; 2) slätkammad, finputsad bonde: *den der sir ut som en slekter kisse;* 3) slät, smilande, inställsam person.

Kissä (hårdt k), s. f., katta, katthona.

Kjagglä, v. n. 1, ständigt småträta om samma sak, gnata.

Klabb, s. m., eg. kort och tjockt trästycke; 1) *hórnklabbär,* två sammanlänkade träbitar på *oxhyddur,* sittande mellan oxarnes hufvuden, då de köras i par; 2) *röstklabb,* hvarje timmer i ett röste; 3) *ve(d)klabb,* tjockt stycke af ett vedträ.

Kladd, s. n., 1) sudd, smuts; 2) dåligt bakverk; 3) stryk, aga.

Kladdä, v. a. och n. 1, 1) kludda, nedsmutsa; 2) baka dåligt; 3) slå: *kladdä på'n.*

Klaffträ, s. n., klappträ.

Klakk, s. m., plötslig förskräckelse, hastig skrämsel: *de slog klakk i mej,* = *de klakkte* eller *klakk te i mej.*

Klampil (—◡), s. m., person med tung, bullrande gång; fem. *klampilä.*

Klampur, s. f., pl. tant., grofva skodon: *träklampur*.

Klampä, v. n. 1, stampa och klumpigt gå med träskor eller grofva skodon o. d.: *gå å klampä*.

Klant, s. m., 1) knöl; 2) knöligt trästycke, mindre träkloss: *träklant*; 3) klumpig och dum menniska.

Klant-mule, s. m., 1) otymplig och dum menniska; 2) otympligt och svårhandterligt redskap.

Klant-skalle, s. m., se *klantmule 1*.

Klantugr, adj., otymplig, klumpig och dum.

Klant-varg, s. m., se *klantmule* 1 och 2.

Klantä, v. a. och n. 1, — 1) klumpigt hugga, med ansträngning uthugga stycken ur större föremål; 2) slå, dänga med något groft tillhygge eller knytnäfven: *klantä å sla*.

Klejtä, v. n. 1, klättra, klänga.

Klejtä, s. f., yr flicka, som aldrig är stilla, yrhätta.

Klémugr, adj., kinkig, sjelfsvåldig.

Klémä, s. f., kinkblåsa, bortskämd person, både qvinlig och manlig.

Klibbä, v. n. 1, *de klibbär i sko*, om kram snö eller fuktig jord, som fastnar i hästars skor.

Kliffs, adv., hastigt, strax, genast.

Kliffsä, s. f., hög, hop, bundt: *penningkliffsä*, större sedelbundt, *papperskliffsä*, papperslunta.

Klikk, s. m., 1) eg. mindre klimp af ett mjukt ämne: *grötklikk, lerklikk, smörklikk*; 2) fläck på någons goda namn och rykte (fn. *klikkr*): *de ä lätt te få sej en klikk*.

Klikkä, v. impers. 1, — 1) misslyckas, slå fel: *de kan inte klikkä*; 2) uraktlåtas: *de far inte klikkä*.

Klimp-job, s. m., spefull benämning på en lunsig och ful mansperson.

Klimp-stinner, adj., oformligt tjock, lunsig.

Klimpä, v. a., n. och r. 1, bilda klimpar: *de klimpär i* eller *i sko, se klibbä; jóla klimpär sej.*

Klint, s. m., knöl på fot eller hand.

Klipp, förstärkningsord.

Klipp, s. n., barkadt kolvirke, 8 till 10 fot långt.

Klippä och **klyppä, klippte, kliffte, klapp** och **klöpp, klippt, klifft, klöfft** och **kluppi**(t), v. a., *klippä te*, sla till: *han klippte te'n, så han damp.*

Kli-tiggäre, s. m., småaktigt snål menniska.

Klivä o. **klyvä, klév** o. **klöv, klivi**(t), v. n., *ga å klivä*, gå och drifva utan mål; *klivä i trän*, klättra.

Klóker, s. m., snusförnuftig karl; som vill vara mycket vis; ofta försmädligt.

Klókksä, v. n. 1, skrocka, om höns, som vilja rufva.

Klokkär-lögn, äfven **klokkgjutäre-lögn,** s. f., grof och uppenbar lögn, orimlighet. Det berättas, att då landtsmeder förfärdigade koskällor och mindre »pinglor», de närvarande borde uppduka de lustigaste och orimligaste historier, på det att klockorna skulle få god klang.

Klométrär, s. m., pl. tant., klor, fingrar, föraktligt: *tar du hit, så hugger ja dej på klometra.*

Klört, s. n., klot.

Klóssä, s. f., större groda.

Klosternunnä, s. f., tystlåten qvinna.

Klótt och **klótte, klutt** och **klutte,** s. m., 1) klump, luns: 2) knubbigt, välfödt barn.

Klóttil, s. m., knubbig, välfödd pojke; fem. *klóttilä.*

Klov, s. n., 1) klyka, en sak, som är klufven i ena ändan; 2) en bundt takspån, sammanhållen af en klofve.

Klov-dike, s. n., dike, som blott till en del genomskär en åker. t. ex. från ett *källsog.*

Klumpendal, s. m., se *klumping* 2.

Klumping, s. m., 1) klump, fängsel om foten på flöjlystna kreatur; 2) otymplig, trög menniska; drummel.

Klumpskalle, äfven **klumpvarg,** s. m., dum menniska.

Kluns, s. m., klumpig, ovig menniska.

Klunt, s. m., se *klótt.*

Klunting, s. m., lika med föregående.

Klure, s. m., klump, luns.

Klusjakk, s. m., inbunden, lömsk karl.

Klutt, klutte, s. m., se *klótt.*

Klyftä, v. n. 1, springa: *ho klyftä i väg.*

Klykä åt sej, v. a. 2, tillegna sig.

Klyppä, v. a. 2, se *klippä.*

Klyse, s. n. och **klysä,** s. f., 1) öppning, t. ex. ett gapande huggsår; 2) *cunnus.*

Klysä, v. a. 2, häftigt, rycka till sig, våldsamt bemägtiga sig.

Klyvä, v. n., se *klivä.*

Klå, v. n. 3, vara rask; *klå un(d)a(n):* a) arbeta raskt; b) springa fort.

Klå-bak, s. m., **klå-bånke,** s. m., **klå-(d)jur,** s. n., **klåkattä,** s. f., **klå-finger,** s. n., klåfingrig person, som icke kan låta bli någon ting.

Klåddrä, kl. te, ihop, v. a. o. n. 1, — 1) klumpigt handtera; 2) dåligt verkställa.

Klåde, s. m., klåda, skabb.

Klådrä, s. f., pratsjuk person, man eller qvinna.

Klådugr, adj., 1) klåfingrig; 2) nyfiken, som vill se allting.

Klåker, s. m., oerfaren man, fuskare, jmf. följ.

Klåper, s. m., klåpare, fuskare; deraf fem. **klåpä** och adj. **klåpugr.**

Klä(d)s-ost, s. m., ost, som beredes genom ystning af söt mjölk, sur mjölk och ägg samt pressas i en *äggstjerna,* hvilken benämning sjelfva osten äfven får.

Klä(d)-slungä, s. f., sämre klädespersedel, mest för qvinnor.

Kläkkä, **kläkkte** och **klakk**, **klukke**, **kläkkt**, v. impers., bli plötsligt rädd: *de kläkkte* eller *klakk te i mej.*

Kläkkä, v. n. 2, förslå, räcka till: *de kläkkte inte te mykke; de kläkker inte.*

Klämmil, (—◡), s. m., fyrkantig, lång och smal träram, som, fastgjord ofvanpå ett hölass, qvarhåller höet.

Klämmä, v. a. 2, trycka: 1) v. a., *klämmä fram* eller *ur sej,* ändtligen komma fram med en tanke, som man länge gått och *klämt på* eller länge hållit inne; *kl. te* eller *åt,* hårdt ansätta någon; absol. *kl. sta(d): han kl. sta(d), så de kändes;* 2) v. impers. *de klämmer te,* det börjar bli svårt.

Klänkä, v. n. 2, klänga, klättra.

Kläpp, s. m., 1) barn i mindre god bem.; 2) elak menniska: *din helvites kläpp!*

Klöfte, s. n., hvarje särskild del af ett klufvet föremål, spån o. d.

Klösil, (—◡), s. m., och **klös-kattä**, s. f., ilsken person, som gerna vill klösa.

Klöv, s. m., dubbelpåse, som har öppningen på midten af långsidan och fylles i begge ändarna, hvarefter den tomma mellersta delen hopvrides och kastas öfver axeln så, att den ena delen af bördan hvilar mot ryggen och den andra mot bröstet.

Klövder, adj., klyfd.

Klöver, best. pl. **klövra**, s. m., *klövra sta vakkrä,* klöfverväxterna, klöfverfälten.

Klöv-hälltä, s. f., sjukdom i klöfvarna på hornboskap.

Knabblä (i sej), v. a. o. n. 1, äta med svårighet.

Knaber, adj., knapp, fattig, tarflig.

Knagg och **knagge**, s. m., handtag på ett lieskaft: *li-knagge.*

Knaggel, s. n. koll., ojemnheter, knölar på vägar och andra ytor.

Knagglä, s. f., knöl, ojemnhet på en yta.

Knal, adj., dålig, skral, fattig: *de ä knalt för'n.*

Knale, s. m., 1) knöl; 2) knalle, liten brant höjd eller backe: *bergknale, bakk-knale.*

Knal-hatt, s. m., fattig karl.

Knalle 1, s. m., se *knale.*

Knalle 2, s. m., Vestgöte, som idkar gårdfarihandel.

Knalle 3, s. m., ett slags skeppsbröd; kommissbröd: *den är ha äti(t) för mattä knallär,* han är för matt, för svag.

Knallugr, adj., mager, om åker; fattig.

Knallä och **knalä,** v. n. 1, — 1) gå eller åka sakta: *han gar å knallär; han knallä sej åv; knallä dej i väg,* packa dig bort: 2) göra något sakta; a) arbeta sakta, men jemnt: *han knallär æfter magta;* b) småstjäla, snatta: *han knallär å stjäl;* c) *knallä i sej,* äta sakta.

Knaper-herre, s. m., halfherre, en som vill vara bättre än bonde, utan att lyckas vara herreman.

Knaper-jol, s. f., med knapersten blandad, skarp och föga fruktbar jord.

Knaper-sten, s. m., småsten, större än grus, t. ex. i en åker.

Knaper-ställe, s. n., bostad för en knaperherre, något bättre än en bondgård (sådana dessa förr varit).

Knapp, s. m., en sup bränvin: *en knapp i rokken.*

Knaprä och **knapprä,** v. a. 1, snöpa (eg. genom testiklarnas krossning).

Knarr, s. m., åkomma i ledgångarna, som åtföljes af ett knarrande ljud.

Knart, s. m., kart.

Knarte, s. m., småväxt menniska eller djur: *grisknarte.*

Knartugr, adj., om frukter: 1) omogen; 2) småväxt, ehuru mogen.

Knartä, v. n. 1, *knartä i sej,* knapra, äta på hårdt bröd.

Knas, adj., matt, svag, klen: *han va inte knas,* han var stark eller förmögen; alltid i nekande sats.

Knaster, s. n., småplock, samling af småväxta rotfrukter.

Knasträ, v. a. 1, slå sönder, krossa; illa handtera.

Knasä, v. a. 1, se *knósä.*

Knégbéntr, adj., knäsvag.

Knégä, v. n. 1, — 1) gå med svigtande, krokiga knän; 2) med ansträngning bära eller draga, streta: *han knegä me(d) böla* (bördan).

Knék, s. m., knä, deraf *kommä på kneken.*

Knépigr, adj., förslagen, fintlig; ej föraktligt.

Knikkä, s. f., 1) backe, brink, knalle; 2) ryck, kort tid: *de ha vari svårt för'n e knikkä, men nu ä de bättre;* 3) öfvergående svårighet.

Knip, i sammansättningen **vinterknip,** s. n., kort, men sträng vinter.

Knip, adv., rent af: *knip omöjli(g)t;* bestämdt: *knip lagom.*

Knipbehändigr, adj., knipslug, illmarig, som umgås med knepiga anslag.

Knip-läpp, s. m., se *mullbänk* 2.

Knips, knipps, adv., hastigt.

Knipsä, knippsä, v. a. 1, hastigt afhugga.

Knirkä, v. n. 1, knarka, knarra, om frusen snö, skodon m. m.

Knispä, v. a. 1, taga skinnet af s. k. orena, mindre djur, såsom kattor, hvilket anses föraktligt.

Knispä, s. f., lättsinnig och näsvis ung qvinna.

Knóge, s. m., mått, hvarmed qvinnor vid strumpstickning beräkna strumpans vidd, vanligen främsta leden på tummen.

Knógä, v. n. 1, arbeta långsamt, men jemnt: *knógä å läsä, knógä å dra.*

Knókä, s. f., benknota.

Knóle, s. m., och **knólä,** s. f., 1) klump, stycke: *brö(d)knóle;* 2) rund träklump, stubbe med afhuggna rötter: *rótknóle, kristknóle.*

Knorr 1, s. m., rundning: *slå rompa i knorr; slå knorr på näsa,* visa sig ond och tvär.

Knorr 2, s. m., blandning af kaffe, socker och bränvin, *uddevalla.*

Knorrlugr, adj., småkrusig, jmf. *knottrug.*

Knorrä, s. f., 1) dubbelböjd jernstång: *jernknorrä, = jernkrókä;* 2) *ärtknorrä,* liten knippa af på åkern upptagna ärter: två näfvar ärthalm sammanviras, för att upphängas på ärtgalgen till torkning.

Knort 1, s. m., brosk.

Knort 2, s. m., 1) kart; 2) äfven n., koll., småmygg, knott.

Knós 1, s. n., 1) stryk: *han fekk knós;* 2) skada: *ta knós,* i synnerhet skadas af frost, om menniskor, djur och rotfrukter.

Knós 2, s. m., kort träknubb, stubbe.

Knóse, s. m., 1) kort träknubb; 2) kort och tjock karl; 3) kort och tjockt djur.

Knósträ, v. a. 1, — 1) eg. krossa med knoster eller stenslägga; 2) slå, piska: *ja ska knósträ'n.*

Knósä, v. a. 1, — 1) slå sönder, krossa; 2) slå, piska med gröfre tillhygge.

Knósä, s. f., större slägga; klubba.

Knottrugr, adj., 1) eg. full med *knottror* eller små upphöjningar, på hud, vissa tyger, potatis m. m.; 2) kort och starkt krusad, småkrusig, vanligen om ullen på får, någon gång om håret på hästar: heter äfven *knorrlugr.* Om hår, ull, tagel är långt och krusigt, kallas det *knollru(g)t.*

Knubb och **knubbe,** s. m., fet, undersätsig menniska.

Knut, s. m., husknut: *hängä på knuten,* slita spö, ett numera afskaffadt straff: delinqventen hängdes upp på en knut, der spöpåle ej fans; så i Strengnäs.

Knut-buk, s. m., småväxt, tjock och bukig menniska eller kreatur.

Knut-friäre, s. m., älskare, som smyger omkring knutarna, för att träffa sin käresta; friare i smyg.

Knutugr, adj., småväxt.

Knut-öl, s. n., *drikkä knutöl* säges om hästar eller personer, som få stå ute med tom mage, medan körsvenner eller kamrater äro inne och välpläga sig.

Kny, v. n. 3, äfven *kny sej,* v. r., knysta: *vågä kny dej!* hotelse till snyftande barn.

Knybbel och **knyffel,** s. m., knubbigt föremål, kort och tjock varelse, vanl. om unga tjurar: *tjurknyffel.*

Knykkä, s. f., se *knikkä.*

Knykä, v. a. 2, tillegna sig småsaker, utan att just stjäla.

Knåper, s. m., person som arbetar långsamt.

Knåpgörä, s. n., tidsödande arbete med småsaker.

Knåpä, 1) v. impers. 1, *de knåpär nir,* det regnar eller snögar sakta; 2) v. r., *knåpä sej åv,* långsamt aflägsna sig; 3) *knåpä i sej,* äta sakta.

Knä, s. n., *han tar i, så han står på knän å knókur,* han tar i dugtigt, arbetar med kraft.

Knäbb-nós, s. f., trätgirig qvinna.

Knäfattigr, adj., 1) knäsvag; 2) drucken, så att benen ej vilja bära.

Knäll, s. m., afbräck, skada: *ta knäll,* lida skada, så väl om menniskor, som om djur och växter.

Knäpp, s. m., 1) ljudet af knäppning: *hvarsken knäpp eller kny,* icke ett ljud, vanl. om spökerier; 2) pasma på en garnhärfva, till längden bestämd genom en knäppning i knäpphärfvelns kugghjul.

Knäpp, förstärkningsord till vissa adjektiv.

Knäpp-näve, s. m., så mycket man kan rymma i ena knäpta handen, t. ex., mjöl, sand m. m.

Knäppäre, s. m., 1) kraftigt slag; 2) dugtig sup.

Knärtur, s. f., pl. tant., små rotfrukter: *róvknärtur* m. m.

Knögglugr, adj., 1) skadad genom stötning, buglig, bucklig, om bleckkärl m. m.

Knögglä, v. a. 1, — 1) skada genom stötning, bugla, buckla, om blecksaker m. m.; 2) skrynka.

Knöl 1, s. m., 1) topp: *få på knöln,* få på skallen, få slängar i hufvudet; 2) bergtopp.

Knöl 2, s. m., 1) bonde: *bón(d)knöl,* i nedsättande mening; 2) lat menniska.

Knöl, adj., rusig: *han ä knöl.*

Knöl-berg, s. m., lat karl.

Knölä, v. n. 1, ofta ta sig en sup, småsupa: *knölä å supä.*

Knöp och **knöpe,** s. n., 1) litet rundt nystan: *garnknöp, trå(d)-knöpe;* 2) liten och tjock, ung qvinna.

Knös, s. m., 1) kulle: en förr ansenlig, nu nästan förstörd ättehög vid Håsta på Selön, ännu kallad *Håsta knös;* 2) stadig, stark karl; starkt kreatur.

Kó-bibbä, s. f., ko-lort, rund platt hög af träck efter nötkreatur, *smokkä*.

Kó-bón(d)e, s. m., tjur, *kotjur*.

Kofsä, köfsä, s. f., slarfvig och tillika smutsig qvinna; 2) vanartig, liderlig qvinna, skällsord.

Kojtä, v. n. 1, 1) med ansträngning bära, *kankä*; 2) färdas, löpa vårdslöst; 3) rida tungt och otympligt; 4) löpa på frieri, om brunstiga djur.

Kók, kókk och **kókkä**, s. f., jordkoka.

Kókk-hällä, s. f., sädesärla.

Kókks, se *kóx*.

Kol, s. n., *inte ett kol*, icke det ringaste; för öfrigt förekomma **kol, kolan(d)e, kolan(d)ste** såsom förstärkningsord till adjektiven svart, mörk m. fl.

Kóli-mas, s. n., daglönararbete, dagsverke; mots. betingsarbete.

Koller, s. m., testikel hos en häst.

Kollrä, v. n. 1, — 1) sorla; om döende: *de kollrär i halsen pa'n*; 2) småprata.

Kólummer, s. m., doft ljud; buller med qvalm och retning i magen: *di der kryddo gjöle kölummer i buken pa'n*; jmf. *lummer*.

Kolv, s. m., pil: *kommä som en kolv*, som en pil, i brådskande fart.

Kólä åv, v. n. 1, — 1) kräla bort, om ormar; 2) domna, lugnt insomna, om barn; 3) dö.

Kommä; kom; komme och **kumme; kommi** och **kummi; kommen** och **kummen**, v. n.

Kompakt, s. n., sammanrotadt följe: illa kändt eller misstänkt sällskap.

Komperskä, s. f., trätgirig qvinna.

Kompläfus, s. m., konst, skälmstycke, pojkstreck.

Komä, s. f., 1) smocka af orenlighet; 2) mängd: *e komä me(d) pengar*.

Kont å klar, adj., 1) alldeles färdig; 2) alldeles utfattig, utblottad.

Konträ, v. n. 1, spjerna emot, vara istadig, om häst, som står och trampar eller stegrar sig och ej vill gå framåt.

Konä, v. n. 1, se sig omkring, titta, ofta misstroget.

Konä, s. f., föraktlig qvinna.

Kórilskr (◡—), adj., morsk, vild.

Kórn-glufs eller **-glofs**, s. m., i åthörder och tal klumpig och rå karl.

Kórn-gródä, s. f., landgroda, *akermöllä*.

Kórom och **kórum**, s. n., stoj, ovasen, af ungdom: *hållä korum*.

Korrä, v. a. 1, — 1) hoprulla; 2) skrynkla.

Korrä, s. f., hoprullad, hoptryckt sak.

Kors-om, adv., korsvis.

Kors å krångel, adv., huller om buller, om hvartannat.

Kort-fis, s. m., kortväxt pojke.

Korvä, v. a. 1, göra korf.

Kó-sittä, -sytä, -sötä, s. f., liten ko, se *kóssä*.

Kó-skrabbä, äfven **kó-skrompä**, s. f., mager ko.

Kóssä, s. f., ko: lockord *kókóssä kom! kókóna, kósötera kom*'

Kost, s. m., afyttring, försäljning: *gå te kosten*.

Kósä, s. f., hög, hop; mängd: *e hel kósä me pengär*.

Kó-tjur, s. m., fullväxt tjur, motsatt *tjurkalv, tjurunge*.

Kott och **kotte**, s. m., 1) småväxt pojke; *inte en endä kotte*, icke en enda menniska; 2) småväxt gris, griskulting.

Kotträ, v. n. 1, — 1) sorla, bullra: *de kotträr i magen*. 2 förtroligt småprata.

Kótä, s. f., en låsdel, nöt i bösslås.

Kótä(d), adj., 1) förmögen på penningar; 2) i stånd, duglig till förrättningar.

Kove, kåve, s. m, uselt hus eller rum, ruckle.

Kóvése och **kóvésing**, s. m., 1) bylte, bundt; knippa, kärfve t. ex. halm, hö; 2) lunsig, drumlig och lat karl.

Kóvésä, kóvésä ihop, 1) v. a. 1, bylta ihop, binda i knippor, vanl. mindre omsorgsfullt; 2) v. n., gå tungt: *gå å kóvésä*.

Kóvésä, s. f., lunsig och lat qvinna.

Kóx, m., vanligen n., syn, ögon, ansigte: *hugg'n på kóxen* ! *sprang mi(d)t i kóxe(t) på'n*.

Krafs, s. n., 1) småsaker af ringa värde: *småkrafs*; 2) skräp.

Krake, s. m., 1) stör, på hvilken sädeskärfvar, is. hafre, uppträdas till torkning: *krakstör*.

Krakó, i krakó, adv., sönder: *gå i krakó*.

Krakä, v. a. 1, uppträda sädeskärfvar på krakstör till torkning.

Krakä, v. n. 1, harkla: *krakä å spottä*.

Krall, s. n. koll., små barn: *ja har mykke krall ikring mej*.

Kralling, s. m., 1) litet, is. värnlöst barn; 2) fattig stackare.

Krall-pik, s. m., mindre, något försigkommen gosse.

Krallugr, adj., sjuklig; klen; fattig: *de ä krallu(g)t för'n*.

Krallä, v. n. 1, — 1) gå med svårighet, om barn och om äldre personer, som varit sjuka: *krallä å gå*; 2) någorlunda berga sig, ta sig fram: *han krallär sej fram*; 3) äta smått: *krallä i sej*; 4 impers., gå någorlunda an: *de krallär te*, om helsan.

Kramas (◡—), s. n., 1) allehanda småsaker, grannlåt, krimskrams; 2) skräp.

Kramasä, v. a. 1, — 1) samla ihop hvarjehanda småsaker; 2) smeka (qvinnor).

Krampä, s. f., jernskolla med två piggar, hvilken man fastspänner midt under foten, för att kunna gå stadigt på is: *iskrampa*.

Kramsä, v. a. 1, 1) krama, klämma; 2) smeka.

Kramä, v. a. 1, klämma; pass. *bli kramä(d)* af gastar, spöken, troll; *gastkramä(d)* tros den vara, som blir hastigt sjuk, i synnerhet om han känner ömhet i kroppen, t. ex. genom förkylning; botas med hexeri.

Kramä(d), part. pass., 1) se föreg.; 2) nedslagen.

Krangel-bagge, s. m., fattig, till kropp och själ svag karl.

Krase, s. m., klase: *blomkrase, bärkrase, nötkrase.*

Krate, s. n. koll., 1) allehanda smått; 2) skräp, ogräs; 3) småfoglar, smådjur.

Krattä, s. f., liten, dålig märr: *märrkrattä; hästkrattä*, äfven *kokrattä.*

Kratä, v. a. 1, — 1) *kratä te*, skrapa ihop, samla med svårighet; 2) *kratä bort*, söndra, förstöra utan ändamål; 3) *kratä i sej*, äta utan ordning: *gå å kratä.*

Kraxer, s. m., pratsam, tokrolig karl.

Krétä, v. n. 1, med knif tälja, skära i trä, om barn och fuskare: *pojken krétär på en pinne;* 2) smågräla.

Krét-spik, s. m., 1) pojke, som gerna kretar i trä; 2) grälsjuk, gnatig menniska.

Kri, v. n. 3, kriga, strida, slås, tvista; 2) *kri e(f)ter*, v. a., eftersträfva; 3) *kri sej te*, v. r., förvärfva.

Kri, s. n., krig, strid, slagsmål; träta.

Krik, s. m., samling af småkojor.

Krikó, i krikó, adv., se *krakó.*

Kring, kringr, adj., snabb: *kring i mun*, som talar fort, munvig; *kring i föttra*, snabbfotad, fort trippande; adv. *kringt*, fort, raskt.

Kringfótä(d), adj., se föreg.

Kring-om, adv., omkring, ungefär.

Kring-sjukä, s. f., sjukdom hos får, då de ryckvis svänga sig rundtomkring 3 à 4 slag, som om de vore yra i hufvudet.

Kriss, s. m., krets; trakt.

Krissä, v. n. 1, kretsa: *krissä ikring*, gå, drifva omkring.

Kritter, s. n., kreatur, i synnerhet fäkreatur; men äfven *småkritter*, såsom får, getter.

Kritter-hår, s. n., *ej ha ett kr.*, vara fattig.

Krók-humlä, s. f., skämtsam benämning på en person.

Króknä, v. n. 1, sjukna och nödgas intaga sängen.

Krók-näbbä, s. f., spefull benämning på en bjebbig, elak käring.

Krókódyl, s. m., sak, i synnerhet träd af krokig och förvriden form med besynnerliga utgreningar.

Krók-vingeli-böx, s. m., föremål med krokig, förvriden stam, t. ex. om träd.

Krókä, s. f., 1) ett stycke böjdt trä eller jern; 2) mager häst: *hästkrókä, kampkrókä;* 3) *bon(d)krókä*, bondkräk, usel bonde.

Krómmelur, s. m., se *krummelur*.

Krónugr, adj., försedd med krona, *krónbläsugr*, om nötkreatur med en fläck i pannan, mer eller mindre lik en krona.

Krón-vrak, s. n., kasserad beväringsyngling.

Kropp, s. m., 1) öfversta delen af ett tak; 2) menniska, stundom föraktligt.

Kropp-kannä, s. f., förplägning åt arbetare, sedan de lagt upp kroppåsen på ett nybygdt hus, *taköl*.

Krumme-lur, s. m., krokig, underligt formad figur.

Krumme-lurä, v. n. 1, — 1) rita *krummelurer;* 2) v. a., *krummelurä te,* brokigt, underligt utstyra.

Kruserlig, adj., försagd, blyg.

Krus-hättä, s. f., en af magarna hos nötkreatur.

Kry, neutr., **krytt**, adj., rask, hurtig: *de går krytt.*

Krymp-ost, s. m., 1) press-stock, som begagnas af skräddare och till formen liknar en half ost eller en halfmåne; 2) stackare svag till kropp och själ.

Krympä, s. f., stackare, som ej rår något.

Krympä sej, v. r. 2, dra ihop sig.

Kryp, s. n. koll., ohyra, som besvärar menniskan.

Krysse, s. n., 1) knippe; 2) liten qvinna.

Kråkä, s. f., 1) en del af hästfotens undre sida; 2) en träklots med inborrad stake till stöd för ställningen vid timring af hus.

Kråmsker, adj., som kromar sig; högfärdig; prålig.

Krånk, s. n., spöke, rå, råd-ande, gast, af mindre farlig beskaffenhet.

Kräkling, s. m., stackare.

Kräklä, s. f., 1) en liten käpp med i nedra ändan qvarsittande pinnar, använd till omröring af kokande gröt: *grötkräklä;* 2) liten qvistig gren, på hvilken blånorna äro fästade vid spinning; 3) ett halfalnslångt trästycke med korspinnar att sätta emellan hästar, som skjutas (trängas).

Kräk-magä(d), adj., som har lätt för att kräkas.

Krällä, v. n. 2, kräla, krypa.

Kränglä, s. f., se *kräklä*.

Kräs-mättr, adj., kräsmagad, kinkig på mat.

Krävä, s. f., 1) fogelmage, den första, till skilnad från den andra eller *karven;* 2) mage: *stinn i kräva,* kräfstinn, högfärdig; 3) brost *hugg'n i kräva.*

Krök, s. m., en sup bränvin.

Krök, **krökr**, adj., lätt att böja, vanl. i nekande sats: *den kar ä inte krökr,* han är styf och stark.

Krönä v. a. 2, nedböja, kufva, förödmjuka.

Kubbugr, adj., fet, fyllig, undersätsig.

Kubbä i sej, v. a. 1, äta med god matlust, om barn.

Kugge, s. m., bobin, hvarpå garn uppvindas; äfven *holk*.

Kukkel, s. n., samråd, vanl. till något elakt, ränksmideri.

Kukklä, v. n. 1, — 1) qvacksalfva, plåstra: *han ha kukklä me(d) ditt ben, så du blir nókk åv me(d)'e te sist;* 2) i tysthet samråda; 3) aktivt: *kukklä ihop,* i hemlighet uppgöra, svekfullt anlägga, om två eller flera: *di ha kukklä ihop barä sattyg.*

Kuku och **kuku-maffen**, adv., bra, mycket bra: *de va k. de.*

Kulen, kuuln, kulin, neutr. **kuli**, adj., 1) töcknig och kall, om väderlek: *kallt å kuli ä illä vuli;* 2) frusen, känslig för köld, om menniskor och djur.

Kuli, s. m., oxen, enbetsoxen: *gå e(f)ter kuli.*

Kulimånke, s. m., krokryggig karl.

Kuling, s. m., mindre bränvinskärl, mindre än en halfankare.

Kull, s. m., öfverringen eller toppen på en kolmila; deraf *kull-vö(d)* i motsats till *un(d)er-rings-vö(d).*

Kullkä, v. n. 1, — 1) kolka, dricka i stora klunkar, så att det höres: 2) akt. *kullkä i sej.*

Kullp, s. n., lunsig, kort och tjock menniska (man eller qvinna).

Kullpä, s. f., se *kullp.*

Kullpä, kullpä i väg, v. n. 1, springa tungt och klumpigt.

Kullt 1, s. m., kolt, barnkjortel, is. gossars.

Kullt 2, s. m., 1) liten gosse; 2) mindre, halfvuxen gris: *gris-, galtkult.*

Kullting, s. m., 1) rund fyllig kropp i allm.; 2) *pojkkullting;* 3) *griskullting;* se *kullt* 2.

Kulltinge-bå(d), s. n., bud, som springer efter barnmorskan vid förlossningar.

Kulltugr, adj., 1) hoptofvad, sammanvecklad; 2) om kläder som sitta illa och lunsigt till hinder för den fria rörelsen.

Kulltä ihop, v. a. 1, bylta ihop, sammanveckla, hoptrassla.

Kulltä, v. n. 1, — 1) röra sig långsamt och osäkert, om små barn: *kulltä å gå; kulltä å springä;* 2) *kulltä hjul,* hjula, en gymnastisk lek på ängsmark.

Kulltä, s. f., liten flicka, som kan *kulltä å gå; kulltä mórót,* skämtsam benämning på en småväxt qvinna.

Kullugr, adj., 1) hornlös, om boskap: *kullko;* 2) om sak, der något väsentligt tillbehör upptill saknas.

Kullä, s. f., gryta utan fötter.

Kulä, s. f., dålig häst, skinkmärr: *hästkulä;* jmf. *gulä.*

Kul-ögd, adj., bestört, häpen, då ögonen liksom vilja tränga sig ut.

Kummel, s. n., drumlig person.

Kummen, adj., eg. kommen: bekymrad, ängslig, orolig: *ja ä sa k. för pengär.*

Kumping, s. m., medelstor kropp i allm., t. ex. en stockände, en sten af en mansbördas tyngd m. m.

Kund, vanl. pl. **-er,** s. m., hemlig angelägenhet, ärende, affär.

Kungs-hatt, s. m., en del af våmmen hos boskapskreatur.

Kunnt, s. m., rensel, påse, bindel, att bära på ryggen.

Kuppenérä, v. a. 1, nedböja, qväsa genom öfversitteri.

Kupä, v. a. 1, böja i skålform, t. ex. en plåt.

Kupä, s. f., liten stuga; liten, dålig bostad.

Kur, s. m., jordhög, hvari potatis förvaras.

Kurbits, s. m., mindre pojke.

Kurión, s. m., lustig, tokrolig person.

Kurre, s. m., 1) liflig, lustig person: *lusti(g)kurre;* 2) namn på hund, katt, oxe.

Kurrä, v. n. 1, sorla; spinna, om kattor.

Kurrä-gömmä, s. f., en barnlek.

Kurve, s. m., liten småväxt gosse om 5—10 år.

Kurä, v. a. 1, hopstapla, hopa: *kurä ikring, kurä opp.*

Kurä, v. n. och r. 1, huka sig ned, sitta framlutad och hopkrupen: *kurä sej nir.*

Kuse, s. m., 1) förman, ordningsman; 2) öfverman i styrka, förmögenhet, anseende; 3) *julkuse,* se *juloxe;* 4) hin onde; 5) någonting dugtigt, förträffligt: *de va kusen,* äfven *de va kus,* det var bra.

Kuskä, v. n. 1, springa.

Kusligr, adj., otreflig; ohygglig, hemsk, i synnerhet genom spökrädsla.

Kusä, v. n. 1, vara dugtig, förträfflig: *den der han kusär.*

Kusä, kusjä, — 1) v. a. 1, våldsamt nedtrycka, nedböja: *kusä nir'n!* 2) v. n., böja sig ned, huka sig ned; ligga nedhukad, om hundar; 3) vara undergifven, visa sig ödmjuk och rädd.

Kut, s. n., dåligt bränvin eller dricka.

Kut, s. m., 1) knöl, puckel på ryggen; 2) rygg: *bärä på kuten; få (stryk) på kuten;* 3) länd; 4) *kut,* äfven *kute,* afskild del af äng eller skog, afstängd trakt, ändlag (Ärila).

Kut-axlugr, adj., med utstående axlar, kutryggig.

Kutt-lukkä, s. f., braxenpanka.

Kutträ, v. n. 1, — 1) hacka tänderna och darra af köld; 2) tala tyst, tassla; deraf *kutträ sju* om tasslande och förtroligt samtal.

Kutts, s. m., 1) afhuggen bit, mindre stycke: *jernkutts, träkutts;* 2) mindre gosse; 3) liten häst.

Kvad, s. n., ett slags kitt, utgörande en kådaktig massa, som vid näfvers bränning afskrapas i vatten och tuggas, hvarigenom det blir ett spänstigt ämne, som sedan värmes vid eld och användes att hopsätta sönderslagna lerkärl.

Kvallrä, v. n. 1, svalpa, om små vågors slag mot strand och skär.

Kvalmugr, adj., qväljande, äcklande: *min mage ä kvalmugr, ja ä kv. i magen,* jag känner äckel, det qväljer mig.

Kval-sövd, adj., omornad, olustig vid uppvaknande, mest om barn.

Kvark, kvarkä, s. f., den smalaste delen af en skosula under hålfoten.

Kvarä, s. f., återstod, slump; det bästa, som man vid afyttring gömt till sist.

Kvaster, s. m., litet, rödt, spindelartadt djur i åkrar, *acarus*

Kvikknä, v. n. 1, visa tecken till lif, om ett fosters första märkbara rörelser i moderlifvet.

Kvikk-tänkt, adj., 1) fyndig; 2) beslutsam.

Kvikkä, v. a. 1, *kvikkä opp,* sätta lif i, sätta i raskare fart, mana på, t. ex. med piskan.

Kvistä, v. n. 1, springa, löpa: *kvistä i väg.*

Kvittä, s. f., qvidan, klagan; klagoljud: *flikka va så snäll, så de kom inte e kvittä ur'a.*

Kvälls-görä, s. n., qvällsarbete, lättare arbete vid skenet af spiselden.

Kväppä, v. a. 2, — 1) täppa: *kväppä igen ett hål;* 2) qväfva: *de kväpper mej,* jag blir andtruten.

Kväsä, v. a. 2, tysta, tvinga någon att tiga.

Kyller, s. m., skinn: *gå me(d) barä kyllern,* gå naken, half-naken, i trasor.

Kyllrä, v. a. 1, med krita och lim putsa soldatbantler m. m.

Kyllse, s. n., bylte, klunga af hoptrasslade saker, trasknippa.

Kyndigr, adj., inbilsk; tilltagsen, som gerna lägger sig i andras angelägenheter.

Kyndilä, s. f., qvinna, som gerna lägger sig i saker, som ej angå henne.

Kyng, kynge, s. n., knippa, bylte, t. ex. den öfre pösiga delen af en uppknuten kjortel.

Kyttä, v. n. 1, hastigt och med hopp springa; hoppa: *görä kytt.*

Kyttäre, s. m., mindre gosse om 6—10 år.

Kytä, v. n., byta: *kytä å bytä,* byta ofta och på ett obetänksamt eller oredligt sätt.

Kåjtä, v. n. 1, se *kojtä.*

Kåk, s. m., liten och dålig stuga.

Kål, s. m., *kökä kål på någen,* 1) mörbulta; 2) ruinera.

Kål-lapp, s. m., köttfiber, som sitter hårdt fast vid huden, då denna drages af slagtade nötkreatur.

Kåmer, s. m., tölpig, drumlig, trög karl.

Kåmugr, adj., tölpig, drumlig, trög.

Kåmä, v. n. 1, smeka på ett tölpigt sätt.

Kånk, s. n., 1) bärande eller släpande af något tungt; 2) kringdrifvande med qvinfolk.

Kånker, s. m., karl, som har ovanan att stå och hänga med armarna på andra; en sådan qvinna kallas **kånkä**; adj. **kånkugr**.

Kånkä, v. n. 1, draga eller släpa något tungt: *han kånkär å drar; ho kånkär på barnungen;* jmf. *kånkä ma(t)säkk,* bära barn på ryggen; 2) hänga med armarna på någon: *han gör al(d)ri(g) annä(t) än kånkär på mej.*

Kåpä, s. f., 1) läderdyna med eller utan påfästad messingsplåt, utgörande ryggdelen af en sele; 2) spishvalf; 3) *få kåpä på näbb,* bli nedtystad, få tillrättavisning, snäsor.

Kåre 1, s. m., 1) väderil, friskande vind; 2) il, ilning i kroppen, rysning: *de gekk en kåre* eller *en kall kåre över ryggen på mej.*

Kåre 2, s. m., safring i träd.

Kårä, 1) v. n. 1, skära, tälja; 2) v. a., *kårä ur,* urhålka, genom urhålkning förfärdiga, t. ex. byttor, bobiner m. m.

Kårä(d), adj., af **kåre,** safring, ringad: *finkårä(d), grovkårä(d).*

Kås, kåse, kåsing, s. m., fyllig, knubbig kropp, klump, stycke: *en bra kåse.*

Kåt, adj., 1) liflig, glädtig, yster; 2) sjelfsvåldig; 3) begärlig efter något; 4) kätjefull.

Kåt-gåring, s. m., liflig, hurtig pojke.

Kåt-hål, s. n,, — af **kåtä,** oansenlig stuga —, ett sämre rum, hus eller lägenhet.

Kåt-kant, s. m., — af **kåtä,** skära —, den kant, som först skäres af en bulle eller ost; den sista, som blir öfver, kallas *latkant.*

Kåt-lådä, s. f., glädtig qvinna, som gerna är i karlsällskap, dock ej i ohöfvisk mening.

Kåtä, s. f., oansenlig stuga.

Kåtä 1, v. n. 1, — 1) draga tungt på något; 2) v. r., *kåtä sej, kåtä sej opp,* arbeta sig upp till välstånd.

Kåtä 2, v. a. 1, *kåtä ur,* urhålka ur hela trästycken; jmf. *kårä ur.*

Kåve, s. m., se *kove.*

• **Kå-vis,** adj., frågvis, i ordleken: A. *Hva(d) ä de för sla(g)?* B. *Kå-vis,* eller *De ä kå-vis te slå i än(d)n på den, som ä frågvis,* d. v. s. det angår dig icke.

Käft, s. m., 1) mun: *håll käften på dej,* tig; 2) menniska: *hvar ivigä käft,* hvar enda menniska.

Käfte, s. m., afbalkning i fähus för får och kalfvar.

Käftäment, s. n., kind och mun: *ja slog te'n på käftämente, så han kände'e.*

Käftäs, v. d. 1, munhuggas.

Käggla, v. n. 1, träta, gorma, utan att någon bryr sig derom.

Käl, se *kél.*

Kälk-hällä, s. f., se *hällä.*

Kälkugr, adj., otymplig; dum.

Kälkä, v. n. 1, vara otymplig, gå otympligt: *gå å kälkä.*

Källfrö, s. n., 1) groda, *klössä;* 2) en svart vatten-skalbagge.

Käll-ós och **käll-sog**, s. n., sankt ställe, der källådror framvälla.

Känsel, s. f., igenkännande, erinran: *dra känsel på någon,* tycka sig igenkänna någon.

Kännäre, s. m., den som är personligen bekant med någon: *ja ä'nte kännäre me(d)'n.*

Käppes, te käppes, adv., i kapp.

Käpprätt, adv., rätt, rakt, raka vägen: *nu bär de kapprätt åt fan(d)ers.*

Kärg (hårdt g), s. n., smågräl, gnat, sargande; 2) olåt.

Kärg-spik, s. m., smågnatig, otålig person; adj. *kärgugr.*

Kärgä, v. n. 1, smågräla, gnata, sarga.

Kärrhäst, s. m., skakel, skalm på en kärra.

Kärring-badd, s. n., ölsupa, förning åt barnsängshustrur.

Kärring-bryne, s. n., spiskransen, mot hvilken qvinnorna pläga bryna sina knifvar.

Kärring-fis, s. m., en hvit svamp, *Lycopedon Bovista,* som, då han mognat och klämmes, ger ifrån sig ett svart stoft, likt rök.

Kärring-knép, s. n., käringkrok: *görä kärringknép,* vid brottning sätta sitt ben bakom en annans, för att fälla honom till marken.

Kärring-själ, s. m., en nattfjäril.

Kärring-varg, s. m., elak käring.

Kärv, adj., 1) torr, om hjulaxlar, som sakna smörja; 2) motvillig, som icke har håg att göra hvad han bör: *de går kärvt för'n te arbetä.*

Kärvä, v. impers. 1, *de kärvär imot,* det går osmordt, tar emot, går illa.

Kärä hjertan(d)es, adj., motsvarar stundom interj. ack eller adv. för all del och kan uttrycka så väl bifall som ett höfligt ogillande eller afslag.

Kävling, s. m., 1) kort, afhuggen stock, kubb; 2) kort, afhuggen gren, trind påle, stake, stör.

Köksbjörn, s. m., mindre aktningsfull benämning på en kökspiga.

Kör, s. n., tag, gång, omgång: *ta i än ett kör!*

Körkes, te körkes, adv., till kyrkan.

Körkfolk, s. n., lik: *de blir snart körkfolk åv'n,* han dör snart.

Köttgål, s. m., köttsidan på en beredd hud; motsidan kallas *hårgal.*

Kött-skalle, s. m., dum menniska.

Gåtor

från Åkers och Öster-Rekarne härad.

(Fortsättning.)

73.

Hva(d) ä trin(d)are än de trin(d)aste hjul [1],
Hva(d) ä fagrare än de fagraste djur [2],
Hvar ä vägen som bre(d)ast [3],
Hvar ä menniskan le(d)ast [4]. — ?

[1] Solen. — [2] Englarne. — [3] Vägen till det onda. — [4] I helvetet.

74.

Sali(g) far han gubbe var,
Stor i mun å prata bra,
Många hustrur hade han visst,
Men al(d)ri(g) stog han i körka skrift. — ?

Tuppen.

75.

Bon(d)n stog på di hundra å små [1]
Å ropte: piga å dalkulla! [2]
Släpp ut rännbläsen [3],
För flinker i fjella [4]
Håller på ta dagvéten [5]
På åkerbóten. [6]

[1] Logen med ärter. — [2] Piga och hustru. — [3] Hunden. — [4] Räfven. — [5] Tuppen. — [6] Gödselhögen.

76.

Bon(d)n stog på nitton fötter [1]
Å ropte: Dagra! [2]
Släpp mulbra [3],
För ramfot [4]
Äter opp rotnos. [5] — ?

[1] Harfven. — [2] Hustrun. — [3] Hunden. — [4] Vargen. — [5] Svinet.

77.

Far stog på si rökelsedamma [1]
Å ropte på si helgaframma: [2]
Släpp söten [3]
Å ta möten [4]
Å skilj di stora väplinga [5]
Ifrå(n) di små. [6] — ?

[1] Kolmilan. — [2] Hustrun. — [3] Barnet. — [4] Hunden. — [5] Vargarne. — [6] Fåren.

78.

Gubben stog på sin rökevin(d) [1]
Å ropte så at drängen sin:
Släpp sinkeln [2]
Å ta te vinkeln [3];
Gråkatto dansar [4]
Me(d) våra rotmoss. [5] — ?

[1] Kolmilan. — [2] Klubban. — [3] Yxan. — [4] Vargarne. — [5] Faren.

79.

Gubben stog på si hunkapunka [1]
Å fekk höra pinkaskalla [2].
Skynda(de) in i rökilla [3].
Ropte: snorilla! [4]
Kast' ifrå(n) dej skvalilla [5]:
Gullfoten [6] dansar me(d) tattinga. [7] — ?

[1] Logen. — [2] Fårpinglan. — [3] Stugan. — [4] Hustrun. — [5] Flickebarnet. — [6] Vargen. — [7] Faren.

80.

Dagsens marke [1]
Stog pa akerboten [2];
Sa kom grafoten [3].
Tog bort dagsens marke
Å for over bon(d)ns langmase [4]
Å hustras fagraste blomme. [5] — ?

[1] Tuppen. — [2] Godselhogen. — [3] Hoken. — [4] Sadesgardet och angen. — [5] Den blommande linakern.

81.

Fyra vrimplivramplar [1],
Fyra trimplitramplar [2],
En påhängare [3]
Å en efterslängare. [4] — ?

[1] Vagnshjulen. — [2] Hästhofvarne. — [3] Körsvennen. — [4] Piskan.

82.

Fyra hängande [1],
Fyra dängande [2],
Två står i ly [3],
Två står i sky [4],
Två visar väg te by. [5] — ?

[1] Spenarne på en ko. — [2] Benen. — [3] Öronen. — [4] Hornen. [5] Ögonen.

83.

Två synar vägen [1],
Två rö(d)jer vägen [2],
Fyra dängande [3],
Fyra hängande [4],
Å en trattar e(f)ter. [5] — ?

[1] Ögonen på en ko. — [2] Hornen. — [3] Benen. — [4] Spenarne. — [5] Svansen.

84.

En vagn utan tyg [1],
En galge utan tjyv [2],
En kyss utan kä(r)lek. [3] — ?

[1] Karlavagnen. — [2] Frälsarens kors. — [3] Judaskyssen.

85.

Två galtar grå [1]
Grymtar, när di får [2],
Men tiger, när di inte får. [3] — ?

[1] Qvarnstenarne. — [2] Ljudet vid malningen. — [3] Då qvarnen står.

86.

Sex ben i bakken [1],
Två horn bak [2],
Å katta sitter å ankar. [3] — ?

[1] En qvinna sitter och mjölkar en ko. — [2] Kons horn bakom den mjölkande. — [3] Katten väntar på mjölk.

87.

Utomlan(d)s huve [1],
Inomlan(d)s skinn [2]
Å hemgjolda inelvor. [3] — ?

[1] Korken. — [2] Butelj, fyld med [3] öl eller bränvin m. m.

88.

Ja döder å, men i mej lever ja;
Levan(d)e un(d)er mej går,
Å levan(d)e över mej svingar,
Levan(d)e i mej går,
Å levan(d)e på mej aktar. — ?

Bemannad båt, under hvilken simma fiskar, och öfver hvilken flyga foglar.

89.

Mor mi gekk ut
På e fager äng
Å tappa' bort mej;
Så hitta' mej
En hurtiger drang
Å skapte om mej:
Först högg han huve av mej,
Så rev han själa ur mej
Å stoppa' mej i ett hal,
Som va svart som kol. — ?

Gåspennan.

90.

De stog två flatur [1]
På våra gatur,

På di flato stog två pinnar [2],
På di pinna' stog två stolpar [3],
På di stolpa' stog e tunna [4],
På den tunna stog e kvarn [5],
På den kvarna stog ett berg [6],
På de berge växte en skog [7],
Å i den skogen gekk de kritter. [8] — ?

[1] En menniskas fötter. — [2] Benen. — Låren. — [4] Bålen. — [5] Käkarne. — [6] Hufvudskålen. — [7] Håret. — [8] Småkryp.

91.

Hvit som krita,
Svart som bek (beck),
Dansar som e jumfru,
Gnäggar som en häst. — ?

Skatan.

92.

Hvit som en svan,
Svart som en kolbran(d),
Hoppar som en hare,
Går som en man. — ?

Skatan.

93.

E liten tärna i huse ja är,
Ett vakande öga för an(d)ra ja bär;
När an(d)ra får sova, har ja ingen ro,
Å många stora saker uti mej bo;
Uti mitt bröst de ä ett allarm,
Å uti min buk der vändes hvar tarm;
Bena di ä som tagelstrån
Å fötterna stora som klubbur. — ?

Klockan i stående fodral.

94.

De stog en hun(d)
På Brunkeberg
Å skälde, så
De höles över have.

Han hette så mykke,
Som du, som ja,
Som folk, som fä,
Som alla di djur,
Som i skogen ä;
Sagdt ä hans namn,
Hva(d) hette han. — ?

Sagdt.

95.

Min far eger pengar,
Som ingen kan räkna; [1]
Han eger ett lakan,
Som ingen kan sömma; [2]
Han eger en vagn,
Som ingen kan skjuta; [3]
Han eger åg äplen,
Som ingen kan bita. [4] — ?

[1] Stjernorna. — [2] Himlahvalfvet. — [3] Karlavagnen. — [4] Solen och månen.

96.

De stog ett trä(d) [1]
På min faders gard
Me(d) tolv grenar [2],
På hvar gren va fyra bon [3],
Å i hvart bo va sju ungar [4],
Å hvar unge hadde egi(t) namn.[5] — ?

[1] Året. — [2] Tolf månader. — [3] Fyra veckor. — [4] Sju dagar. — [5] Dagarnes namn.

97.

Går oppför bakke
Å utför bakke
Å bär ett manslar i mun. — ?

Stöfveln.

98.

Går oppför bakke
Å utför bakke
Å bär en dunkudde på ryggen. — ?

Gåsen.

99.

Fyra jumfrur dansa på en väg,
Å ingen hinner den an(d)ra. — ?

Vagnshjulen.

100.

Skinn te väggar
Å skinn te tak
Å jernsyllar un(d)er. — ?

Hästen med sina skor.

101.

Trin(d) som solla,
Svart som jolla
Å me(d) rompa i än(d)n. — ?

Stekpannan.

102.

De kom e tunna från inlan(d)
Å gekk åt utlan(d)
Me(d) två slags drikka,
Men utan bå(d)' tapp å svikka. — ?

Ägget.

103.

Ett bottenlöst kar,
Som unga hustrun har;
De hölljer å de täkker,
Så långt som de räkker,
Å de ska ho nyttja
I all sin dar. — ?

Fingerringen.

104.

De kom en man
Från Engelan(d),
Å enögder va han
Inte kun(d)e han sitta,

Å inte kun(d)e han stå,
Men nókk kun(d)e han gå,
När en ann sköt på. — ?

Synålen.

105.

Kommer di [1], så kommer di inte [2],
Å kommer di inte [1], så kommer di likkväl. [2] — ?

En bonde, som sådde ärter, menade, att de nog skulle gå till, om icke foglar plockade upp dem. — [1] Foglarna. — [2] Ärterna.

106.

E han(d) full,
Ett lan(d) fullt,
Å ändå inte e han(d) full. — ?

Töcknet eller dimman.

107.

Ett fyrkanti(g)t djur utan huve,
Som förtär hva(d) rike man' eger. — ?

Tärningen.

108.

Ja vet ett hus,
Som har flera ljus (l. fönster)
Än ett kungahus,
Å alla sitter i take. — ?

Himlahvalfvet.

109.

Hvilket vatten ar det vidaste, men minst vadliga?

Daggen.

110.

Hokken segla', inna(n) hans far var(d)t född?

Roken, som stiger upp i luften, innan elden, rokens fader, brinner.

111.

Hva(d) takar scj sjelv i bon(d)ns hus?
Mjölken, som täckes af grädden.

112.

På hokkedera si(d)a(n) om näsa vill du vara enögder?
På begge sidorna.

113.

Okken ä äl(d)st, gubben eller hans skägg?
Skägget; ty det har funnits, innan han blifvit gubbe.

114.

Hvilken har största näsduken?
Hönsen, emedan de bryna näbben mot jorden.

115.

Den döde bär den lefvande på ryggen?
Båten.

116.

Hokke ä bäst, tron eller hoppe(t)?
Hoppet; ty tron kan icke hjelpa någon öfver ett bredt dike.

117.

Hvilken går te sjön å drikker å lemnar buken hemma?
Det tömda öfverdraget på sängkläder, då det tvättas.

118.

Hva(d) ä de, som kungen gör,
Å hvar å en ann' gör;
Men gör en de inte,
Så blir de gjolt ändå. — ?
Torkning, efter att ha tvättat sig.

119.

De fins någe,
Hvaråv en del har inte,
En del jem(n)t häl(f)ta
Å resten alltihop. — ?

Föräldrar.

120.

Svart i bakken [1],
Tofs i nakken [2],
Har korn i kräva [3]
Å kan inte hakka (l. gala). — ?

[1] Pörte. — [2] Halmtaket. — [3] Säden på lafven.

121.

Bon(d)n stog på si dundertilja [1]
Å ropte åt si rosenlilja: [2]
Släpp ut rännfält [3],
För flinker i fjäll [4]
Äter opp dagveten [5]
På åkerboten. [6] — ?

[1] Logen. — [2] Hustru eller dotter. — [3] Hunden. — [4] Rafven. — [5] Tuppen. — [6] Gödselhögen.

122.

Gubben täkkte tako
Me(d) tolvhundra rev [1];
Ta brant, ta brant!
Gumma, kom ut!
För villbakk [2]
Tar dagsens ordning [3]
På åkersta bruk. [4] — ?

[1] Han lade rörtak. — [2] Räfven. — [3] Tuppen. - [4] På åkern.

123.

Fyra flikkur dansar i ett linne?
De fyra pinnarne på en nystfot, som qvarhalla harfvan.

Vidskepelse.

Besvärjelse och Läsning.

Sjukdomar.

a) *Att stämma blodflöde* (jmf. häft. 1, sid. 106).

Stilla blod! stå blod!
Du skall stå stilla,
Så sant som Jesus bundit
Djeflarna med mörksens kedjor.
I fadrens, sonens och den h. andes namn. Amen.
(Från Vester-Telge socken.)

b) *Brott, ledbrott* (*»bruti å vridi»;* jmf. häft. 1, sid. 106).

1. Jungfru Maria red,
Så kom hon till ett led,
Hon botade sin häst
För »bruti å för vridi.»
I fadrens m. m. namn. Amen.

2. Jungfru Maria
Leder sin häst
Igenom ett led;
Nu botar jag
För »vridi å bruti.»
I fadrens m. m. namn. Amen.

3. Maria ledde,
Hästen skred
Foten ur led,
Tio fingrar och tio tår
Skall jag bota dig med.
Ur vred i led!
Snart »skjuti som bruti».
I treenighetens namn. Amen.

4. Jungfru Maria red åt källa
På hälla;
Hästen skred,
Och foten var ur led,
Men nu skall det bli som förut.
I fadrens m. m. namn. Amen.
(Sedan läses Fader vår.)

5. Jungfru Maria
Och »sankte» Per
Red' öfver en bro,
Och hästen vred
Ur led i vred
Och ur vred
I led igen.

Derefter spottas och stickes med knif på det onda stället tre gånger.

6. Jungfru Maria red öfver en bro
Och hade herren Jesus i sitt knä:
Så kommo de till ett led,
Och der bröt hästen sin fot ur led.
Så visst skall jag bota denna fot,
Arm eller hvad led som helst,
Så visst som herren Jesus satt
I jungfru Marias knä.
I namn faders m. m. Amen! (tre gånger.)

c) *Bölder* (jmf. häftet 1, sid. 106, 107).

1. Bolde, bolde blå,
Fan skall ta den fläcken,
Som du sitter på.
Här ritar jag en ring,
Etthundrafemtio deromkring:
De skola bulna och aldrig brista,
Utan bli stora som varpe-nystan.

(och så spottas, i det man säger:)

Tvi bot, så snart som det var gjordt.
I den heliga treenighetens namn. Amen.

(Från Lilla Mellösa socken.)

2. Bolde, bolde, ring,
Femton utikring,
Alla bulna, och ingen brista,
Flere få och ingen mista:
Så snart som det är gjordt,
Så är det bot.
I den heliga treenighetens namn. Amen.

(Jäders socken.)

d) *Flen.*

1. Flena, flena ros (l. fläck),
Du skall förminskas, fördämpas,

(nämnes så den sjukes eget och fadrens namn),

Som döder man under jord
Långt bort i skog.
I namn faders m. m. Amen.

2. Man gifver den sjuke in en sockerbit, på hvilken man med knif ritat en femudd (elfkors), hvarvid läses det så kallade hin håles latin: Sator arepo tenet opera rotas, hvilken formel har samma lydelse, äfven om han läses baklänges, eller upp och ned eller ned och upp, om orden ställas under hvarandra.

e) *Frossa* (jmf. häftet 1, sid. 107).

Ältan.

I stället för besvärjelse och läsning användes äfven skrifning med samma verkan.

1. Man skrifver på nio papperslappar orden Från oro till ro, och ingifver en lapp hvarje frossdag.

2. Man skrifver radvis på en papperslapp följande:

Kalamaran
Kalamara
Kalamar
Kalama
Kalam
Kala
Kal
Ka
K

Papperet sönderklippes radvis, i nio lappar, således med ett ord på hvarje lapp, och ingifves en sådan hvarje frossdag; derjemte användes äfven påbindning af lapparna. Andre ingifva en hel sats, påbinda en annan och gömma en tredje bland den sjukes tillhörigheter, allt honom ovetande. Om lapparne påbindas, måste de återställas till den, som skrifvit dem. Läser någon annan dem, så får han frossa.

3. En annan formel är följande, med hvilken antingen kan förfaras på samma sätt, eller ock skrifves hela formeln på nio lappar, af hvilka en intages hvarje frossdag:

F
Fö
För
Förf
Förfr
Förfro
Förfros
Förfross
Förfrossa.

4. På en papperslapp, tagen ur den psalmbok, hvilken ett frysande barns moder fått som fästmö, uppritas en liksidig triangel, hvilkens midtpunkt uppsökes och sammanbindes genom räta linier med triangelns hörn; de härigenom uppkomna tre små trianglarna utklippas, och på en af dem skrifves siffran 3, på den andra 9 och på den tredje 27. Säkrast är att upprita tre lika trianglar och sönderklippa dem, så att man får tre små märkta med 3, tre med 9 och tre med 27, tillsammans nio, hvilka ingifvas: en andra och tredje grupp, nio små trianglar hvardera, anskaffas på samma sätt, och af dem påbinder man den ena och gömmer den andra i den sjukes kläder.

5. Första frossan eller ältan är alltid svår hos äldre personer. Då frossbrytningarne först kännas, skrifver den sjuke på ett papper följande ord eller håller åtminstone i pennan, om en annan skrifver; lappen fästes ofvan och utanför dörren samt får ej läsas af den sjuke, förr än frossan försvunnit:

Nu skrifver jag bort min frossa,
Och när hon kommer igen,
Så är jag icke hemma.

Fredags eller *Tredjedagsfrossan.*

Då någon har frossan i faggorna, lägges något af hans naglar, hår och blod i en linneklut, som af annan person nedgräfves vid eller under en jordfast sten, utan att den sjuke får veta hvarest; den nedgräfvande säger: Här sätter N. N. bort sin fräse.

f) *Fulslag.*

1. Fråta (l. Fräta) skulle resa öfver sjö och land,
Så mötte hon en man:

Hvart skall du gå, sade han.
Jag skall gå åt Norhimhem,
Bröta blod och bräcka ben.
Dig skall jag förmena,
Du skall under jordfasta stenar
I en skog, der ingen bor,
I en sjö, der ingen fiskar eller ror.
I fadrens m. m. namn. Amen.

2. I afseende på besvärjelsen i första häftet (sid. 107) tillägges, att besvärjaren bör under läsningen stryka fulslaget med en knif, hvilkens tånge går genom hela skaftet, medan den lidande sitter på en jordfast sten.

g) *Gulsjuka* eller *Gulsot.*

Man ritar kors i en sockerbit och uppäter honom, medan man läser det s. k. hin håles latin: sator arepo tenet opera rotas.

h) *Halsbränna.*

Halsbränna ur ränna,
Ur mage i krage,
Ur mig i dig!

Läses tre gånger, och efter ordet dig uttalas namnet på den, som vill mottaga halsbrännan i den lidandes ställe; efter läsningen afbiter och uppäter den sjuke hälften af en sockerbit, på hvilken man ritat kors eller femudd, och gifver den andra hälften åt den, som skall mottaga halsbrännan.

h 2) *Harbragge.*

Se häftet I, sid. 107.

i) *Hicka.*

Man knuffar till den hickande och säger:

Du hickar och du gal;
Lemna igen det du stal.

i 2) *Hundbett.*

Se häftet I, sid. 108.

k) *Klåda (»Klåde»).*

Oden mötte Klåden i ett led,
Oden vann, och Klåden tappa.

l) *Kramning* (jmf. häftet I, sid. 108).

Man bör lära barn att spotta för sig, när de gå ut att kasta sitt vatten, samt säga: tvy, kram' mej inte.

m) *Kylskada.*

Se *Besvärjelse och Läsning* i första häftet, sid. 108.

n) *Liktornar.*

Se *Besvärjelse och Läsning* i första häftet, sid. 109.

o) *Ormbett.*

1. Jungfru Maria går sig i lunden den gröna,
Der plockar hon rosor både fagra och sköna,
Så fick hon höra ormen fräsa i gräset;
Han högg, och han stack,
I det samma var det sagdt.
I guds faders m. m. namn. Amen.

2. Den som huggen är, så skall han slippa,
Och den, som huggit har, så skall han spricka.
I guds faders m. m. namn. Amen.

3. Jungfru Maria gick i gräset.
Då fick hon höra, hur det fräste.
Jungfrun hon löste sitt strumpeband
Och band ormens hufvud med,
Så att såret ej skulle svida,
Aldrig svida, — i Jesu namn.

Läses tre gånger.

4. Du fuling lång och rund.
Du skämde med din tand.
Nu vare du långt bort
Under stockar och sten
Hvarken folk eller få till men
I fadrens m. m. namn. Amen.

5. Jungfru Maria gick i gräset.
Så fick hon höra, att ormen hvaste.
Så tog hon af sitt lindeband
Och band ormens gadde med
Och döfvade så hans tand.
I guds faders m. m. namn. Amen.

Denna sista besvärjelse är lika med den, som förekommer i första häftet under Ormbett, sid. 109, n:r 4; här är endast femte raden tillagd.

p) *Oro hos barn.*

I det linne, barnet begagnat närmast kroppen eller i en lapp deraf, inlindas något af barnets hår samt af alla fingrarnas och tårnas naglar; derjemte göras tre dockor af barnets nyss begagnade lintyg, och i hvarje docka instickes en obegagnad knappnål. Byltet och dockorna nedgräfvas såsom ett offer åt elfvorna vid ett i närheten befintligt, vildt och helst fristående löfträd en torsdagsafton, sedan solen gått ned, och uttalas följande ord: ta de der å lek me(d) å lätt bli (barnets namn). I svårare fall uppsöker man aflägsnare, allmänt bekanta offerplatser, såsom en ek vid Skälby i Härads socken, jettegrytorna vid Brunna, elfqvarnen vid Kinger i Vansö socken m. m. Hjelper icke en offring, så offras tre gånger på olika ställen.

q) *Reformar.*

Botas, om man med knif ritar på dem kors eller femudd och läser hin håles latin: sator arepo tenet opera rotas.

r) *Ros.*

Rosen, rosen röd,
I morgon skall du dö
I en sjö, der ingen ror,
I en skog, der ingen bor,
Under både stockar och stenar,
Rötter och grenar,
Dig skall ingen man förmena.
I fadrens m. m. namn. Amen.

Läses tre gånger.

s) *Skott* (jmf. häftet I, sid. 109, 110).

1. Lappen kom sättande,
Med sin båge spännande:
Hvem skall du skjuta?
Folk och fä
Och alla, som för skottet ä.
Jesus svarar:
Ja, jag önskar detta skott

I en sjö, der ingen ror,
Och i en skog, der ingen bor,
Ja, under en sten, der ingen bor.
I guds faders m. m. namn. Amen.

2. Hin håle och sankt Per
De möttes på en väg:
Hvart skall du gå?
Jag går och måttar och skjuter.
Ja, jag skall genast visa dig
I en skog, der ingen bor,
Och i en sjö, der ingen ror.
I den heliga treenighetens namn. Amen.

3. Lappen stod på »brona»:
Hvart skall du gå?
Jag skall skjuta folk och fä.
Jag skall bota för skott och styng:
Jordskott, solskott, vattskott,
Vådskott och lungskott,
Fragdskott och trollskott,
Väderskott och helskott,
För solstyng och hakstyng,
Igenom stock och sten
Förutan men,
I skog och lund,
Bot i samma stund.
I fadrens m. m. namn. Amen.

4. Jesus gick sig vägen fram,
Så mötte honom en lappeman:
Hvart skall du gå?
Sade Jesus åt lappen:
Jag skall skjuta en häst,
En ko eller annat kreatur.
Nej, du skall gå
I en skog, der ingen bor,
Och i en sjö, der ingen ror.
Der skall du skjuta
På stockar och sten,
Rötter och gren,
Men hvarken folk eller fä till men.
I namn faders m. m. Amen

5. Ture (Tor) stod på berget,
Talte till sin moder Helena.

Skott i mun ur mun,
Bot i samma stund.

Jemför n:r 4, sid. 110 i första häftet.

6. Min syster Lott
Har fått skott.
I mun ur mun,
Bot i samma stund.
I fadrens m. m. namn. Amen.

7. Ont (l. Oden) stod på berget,
Och fram kom lappen gångandes:
Hvad vill du jag skall skjuta?
Nej, jag skall vara dig till men,
Du skall skjuta genom stockar och sten
Rötter och gren,
Men ej guds skapade kreatur till men.
I den heliga treenighetens namn. Amen.

t) *Smol* eller *Smolk i ögat* (jmf. häftet I, sid. 111.)

Botas, om någon talar derom, och den lidande säger: smol i min bak, men ej i mitt öga; men om ingen talar derom, bör den lidande sjelf säga: jag har smol i öga, hvarpå en annan tillägger: smol i din bak, men ej i ditt öga.

t 2) *Stamning.*

Se häftet I, sid. 111.

u) *Stolsteg* (det samma som Vagel).

Denna åkomma kan man få, om man ser en stol liggande kullstjelpt med fötterna i vädret, utan att säga: tvy dej stolsteg. — Botemedel: den sjuke sätter eller lägger sig, och den botande sätter på det sjuka ögat änden af en stolsfot, så starkt upphettad, som ögat kan tåla, kringvrider stolsfoten varsamt tre gånger och säger: ja vri(d)er å ja vri(d)er. Den lidande frågar: hva(d) vri(d)er du för sla(g)? Svar: ja vri(d)er stolstege ur ditt öga; bot som gjol(d)t.

Jemför *Harbragge* (h. I, sid. 107) samt *Vagel* i häftet I, sid. 111 och längre ned i detta häfte.

v) *Tandvärk.*

1. Jag skall bota dig för tandvärk,
För tand och för tunga

Och för lefver och lunga
Och för vatten och land,
Der du bygger och bor,
Om du på honom (l. botarn) tror.
I fadrens m. m. namn. Amen.

2. Då tänderna börja värka, så skall, då man talar derom, en annan person, helst en nära anhörig, slå den lidande på munnen och utropa: de va lögn (jmf. första häftet, sid. 112, n:r 9).

3. Man uppsöker en tall norr om boningshuset, der antingen den sjuke eller den botande bor, lossar dess bark på norra sidan och utskär tre stickor med en knif, hvars tånge går genom hela skaftet, samt petar tänderna med dem, till dess de blifva något blodiga. Af dessa stickor insätter den botande en i tallen, hvilkens bark han åter tilltrycker, den andra kastar han norr ut med orden: flyg värk! och om det önskas, att värken skall öfverflyttas på någon annan, så uppgifver han dennes namn och bostad, sägande: och stanna hos N. N. i N. N.; den tredje stickan stoppar han i fickan. Tilltager värken häftigt under förrättningen, så är det bra; i annat fall stryker den botande den sjukes kind med knifven, sägande:

Värk ut
För norr knut
Genom stock och sten,
Men ingen man till men!

i stället för sista raden läses: Och till N. N:s men, i fall man vill ha värken öfverflyttad på någon annan.

x) *Torskbett.*

Maria gick sig vägen fram.
Så mötte hon en man:
Hvart skall du gå?
Jag skall bita den eller den (namnet)
I hvad lem det vara må.
Nej, gör icke det;
Du skall genast gå
I en skog, der ingen bor,
Och på en bro, der ingen går.
Du skall bita i stock och sten
Och ingen menniska till men.
I den heliga treenighetens namn. Amen.

y) *Unket* (»*Unki*»).

Se *Besvärjelse och Läsning* i första häftet, sid. 111. En annan formel är:

Jag skall bota det, som stött är,
Och bota det, som »unki» är.

z) *Vagel.*

Den botande värmer en pannring eller trefot af jern så starkt, som ögat kan tåla, och sätter jernet derpå, sägande: Ja bränner å ja bränner. Den lidande frågar: Hva(d) bränner du? Svar: Ja bränner vageln ur ditt öga; detta göres tre gånger, och till sist säger den botande tyst: Bot som gjol(d)t.

Jemför *Besvärjelse och Läsning* i första häftet, sid. 111.

å) *Vårtor.*

Man går ut en klar månskensafton och ser på månen, medan man med fingrarna kretsar motsols öfver vårtorna och säger: Nu stryker jag bort mina vårtor i månsken.

ä) *Värk.*

1. Jag skall signa dig
För sveda och för värk
Och för köld och för böld.
I fadrens m. m. namn. Amen.

2. Jesus gick ur arken
Och ned på marken;
Han och jag tillika
Skall döfva värken;
Som han är af himmel och jord,
Skall det vara gjordt.
I guds faders m. m. namn. Amen.

3. Det onda värker,
Och köttet värker från benen,
Och det skall herren Kristus rätt inbinda.
I guds faders m. m. namn. Amen.

4. Din värk och vedermöda
De skola torka bort,

Som döder man i mull
Och dagg i solens sken.
I fadrens m. m. namn. Amen.

5. Din värk skall stå i köttet,
Som Mak han stod i flod.
I den hel. treenighetens namn. Amen.

6. Still värk, stå värk!
Du skall stå,
Så sant som Jesus hafver bundit
Djeflarna i helvetet
Med mörksens kedjor.
I fadrens m. m. namn. Amen.

Vid läsningen af några bland dessa formler hålles den lidande kroppsdelen mot en jordfast sten, eller sitter den sjuke derpå, medan den botande stryker det värkande stället med knif eller med afviga venstra gallken.

Jemför *Besvärjelse och Läsning* i första häftet sid. 111, 112.

δ) *Ömhet.*

Man stöper med bly, glödande eldkol eller upphettade stenar tre gånger i tre olika vattenkärl. Vid första stöpningen uttalar man ordet skogsrå och sätter vattenkärlet under sängen vid hufvudgärden; vid den andra stöpningen nämnes sjörå, och kärlet sättes midt under sängen, vid den tredje nämnes gårdrå, och kärlet sättes under sängen vid fötterna. Af figurerna och hväsningen i vattnet slutar man sig till, hvilket rå man förtörnat och rättar offret derefter, om detta blir nödigt. — Andre stöpa i samma kärl, en gång öfver hufvudet, två gånger öfver bröstet och tre gånger ofver fotterna, hvarefter vattenkärlet ställes midt under sängen.

———— — - -

Sägner.

1.

Om Dalsängskällorna.

För mycket länge sedan utfördes en lifdömd man till dalsängen, belägen på Strengnäs stads mark vester ut nära Eldsunds by, för att afrättas. Dit ankommen, förklarade han sig oskyldig till det brott, för hvilket han blifvit dömd, och bad de kringstående om en dryck vatten, emedan han var mycket törstig. I närmaste grannskapet fans icke någon källa, och menigheten ville icke heller göra sig besvär med att skaffa vatten åt den förmenta brottslingen, alltnog han fick icke något. Då utbrast han: så sant som jag är oskyldig, så sant skall jag hafva vatten att svalka mina läppar med, innan jag dör. Och si! tre källor med vatten af olika smak, en liknande vin, sprungo genast upp på sjelfva dalsängen, en vid foten af den bergås, som på norra sidan begränsar ängen, en längre ned, i hvilken en liten rännil från den förra utmynnar, och den tredje på södra sidan vid eller snarare på den nu varande landsvägen, igenstenad på 1850-talet, emedan hon med sina starka källådror hotade att förderfva vägen. — Undret slog folket med häpnad: fången återfördes, instäldes å nyo inför sina domare och frikändes.

I början af detta häfte, sidan 2, talas om »Svettekällan» i Härads socken, icke långt vester ut från dalsängen, i hvilken källa S:t Eskil skall hafva döpt ortens hedningar. Det samma berättas äfven om den nordligaste källan i dalsängen, som också än i dag kallas S:t Eskils källa.

Den egentliga S:t Eskils källan, som enligt traditionen upprann på det ställe, der de, som buro martyrens lik från Strengnäs till Fors, först hvilade, är, enligt utgifvarens förmenande, en annan, som finnes i grannskapet på norra sluttningen af den ofvan nämnda bergåsen. För femtio år sedan åtminstone kallades just denna källa S:t Eskils, och utgifvaren har sjelf sett knappnålar, kopparslantar m. m., som offrats i henne. Den forna vägen gick också tätt förbi henne; ty den trakt, der den nu varande landsvägen går fram, var utan tvifvel vid den tiden vattensjuk och till väg oduglig.

2.

Om Jäders kyrka.

En hög herre (Axel Oxenstierna) hade uppdragit åt en byggmästare att uppföra Jäders kyrka, men som troll bodde i närheten, och dessa ej tålde kristna helgedomar, nedrefvo de om nätterna allt, som bygdes om dagarna. Medan den olycklige byggmästaren en morgon, dyster i hågen, betraktade den föregående nattens förödelse, ankom till stället en främling, som, efter att hafva tagit reda på förhållandet, utfäste sig att på bestämd, ovanligt kort tid uppbygga kyrkan, och det för intet, om blott byggmästaren, innan arbetet blifvit fullbordadt, kunde gissa hans namn; kunde han det icke, så skulle främlingen ega att förfoga öfver hans person. Byggmästaren, som ansåg det för alldeles omöjligt att på så kort tid få byggnaden färdig, gick med glädje in på förslaget. Men glädjen blef icke långvarig. Byggnaden växte med en förvånande hastighet i höjd, och det var tydligt, att arbetet långt före den bestämda tiden skulle blifva afslutadt. En dag då han rådvill och sorgsen irrade omkring i trakten och händelsevis passerade förbi ett berg, fick han plötsligt höra ett barn skrika derinne och en qvinnoröst lugnande säga: tyst, tyst, barnet lilla, i morgon kommer far din Hinsin hem med kristen mans blod. Glad skyndade han genast till kyrkan, som nu var så nära färdig, att det endast återstod att slå in två spikar i tornet, och ropade: sätt spiran rätt, Hinsin! Förgrymmad slog denne med sin hammare en bit ur kyrkan, som aldrig sedan knunat ditsättas, ej heller kunna de två felande spikarne inslås.

Enligt en annan sägen gälde faran Axel Oxenstierna sjelf, och de ord, han hörde från bergets inre, voro: ro, ro, vysse lulla, litet barn, i morgon kommer din fader Skalle hem med Oxenstiernas hufvud. Då sista spiken skulle slås in i tornet och Oxenstierna ropade: slå rätt på spiken, Skalle, störtade denne, som naturligtvis var ett troll, död ned till marken.

Liknande sägner förekomma annanstädes om S:t Olof och jetten Skalle, som bygde Upsala domkyrka, samt om S:t Lars och jetten Finn, som bygde Lunds domkyrka.

I Jäders kyrkas yttervägg sitter inmurad en rund sten med runskrift, afritad och beskrifven af frih. O. Hermelin i Svenska fornminnesföreningens tidskrift, andra bandet, sidan 204. Om denna sten finnes följande sägen, afvikande från den, som nämnde författare anfört. Då Axel Oxenstierna, sedan han börjat sin kyrkobyggnad, en dag kom till en bondgård i närheten och inlät sig i samspråk med bondhustrun, som just då höll på att baka limpor, frågade hon,

hvad det var för ett »byggrasje», han höll på med. En kyrka, svarade han. *Ja visst,* utbrast hon försmädligt, *när de der blir e körkä, sä blir de e limpä åv mej ogg.* Hon hade knapt uttalat dessa ord, innan hon blef förvandlad till en stenlimpa, som till minne af denna underbara tilldragelse inmurades i kyrkoväggen. — Den runristade stenen tillhör naturligtvis en mycket äldre tid.

Äfven sägnen om Ljungby horn har blifvit sammanväfd med Axel Oxenstiernas minne och Jäders kyrkobyggnad. Då han nemligen red till första julottan i den nybygda kyrkan och händelsevis passerade förbi berget, der Skalle bott, trädde trollqvinnan ut, räckte honom en silfverbägare och bjöd honom smaka på hennes julöl. Axel Oxenstierna, som anade oråd, mottog väl bägaren och låtsade dricka, men kastade ölet bakom sig och red i sporrstreck till kyrkan med bägaren, som länge förvarades der, om han icke finnes der ännu. Några droppar af drycken, som fallit på hästens länd, brände djupa sår.

Jäders kyrka är verkligen bygd af rikskansleren Axel Oxenstierna, och han är der begrafven.

Pris: 2 Kr.

Exemplar af första häftet öfversändas till reqvirenter kostnadsfritt, om 1 krona insändes till Lektor H. Aminson i Strengnäs.

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

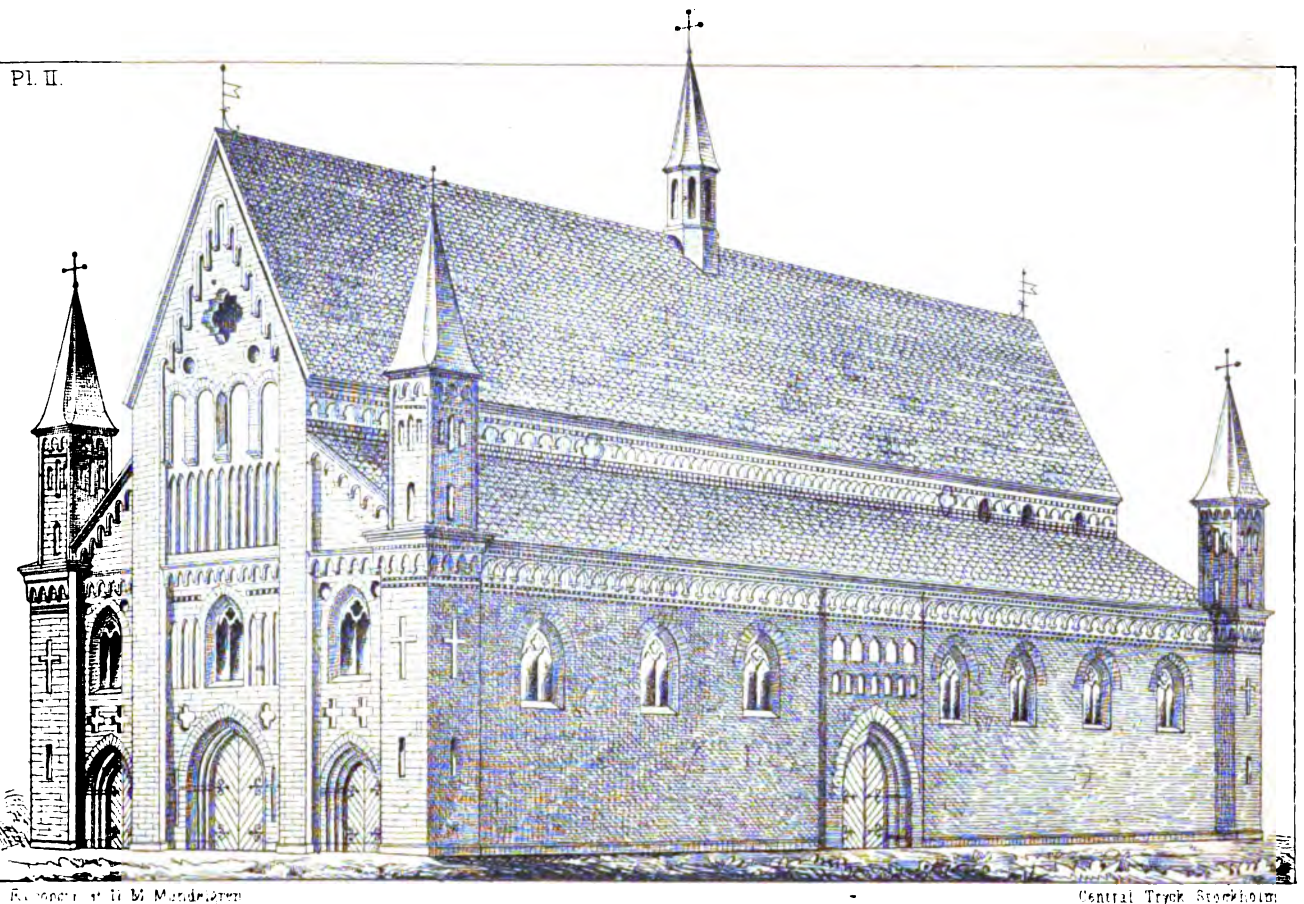
SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON
FÖRENINGENS ORDFÖRANDE.

III.

Pl. II.

[illegible] N. M. Mandelgren

Central Tryck Stockholm

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON
FÖRENINGENS ORDFÖRANDE.

III.

STRENGNÄS
TRYCKT HOS A. G. LUNDBERG
1882.

INNEHÅLL.

RÄTTELSER.

Sid. 58, rad. 15 nedifrån läs 2). — S. 59, r. 6 n. läs slarvan. — S. 72, r. 3 n. står m., läs n. — Korrekturet å domkyrkobeskrifningen är icke läst af utgifvaren.

Strengnäs domkyrkas ursprungliga utseende

med

de förändringar hon undergått intill medeltidens slut

af

Joh. Wahlfisk.

Ehuru Strengnäs domkyrka blifvit af flere beskrifven, såsom af LARS HALLMAN i arbetet »Gamla och nya Strengnäs», af V. GRANLUND i »Märkligare Svenska kyrkor» och af C. G. BRUNIUS, särdeles utförligt i konsthistoriskt hänseende, uti »Konstanteckningar under en resa 1849», har ingen dock egnat någon noggrannare undersökning at hennes ursprungliga utseende, som likval erbjuder åtskilligt egendomligt och af större intresse, hvilket vi i efterföljande lilla studie vilja söka framhålla. Den gör endast anspråk på att lemna ett ringa bidrag till hennes äldsta historia, hvaraf den, som vill åstadkomma en fullständig och allsidig beskrifning af henne, kan hafva någon ledning.

På den granitkulle, der utan tvifvel våra hedniska förfäder i den gråa forntiden egnade blodiga offer åt Odin och Thor, reser sig nu Strengnäs domkyrka. Sedan Södermanlänningarnes apostel, den helige Eskil, genom sin predikan brutit inom landskapet väg för kristendomens lära och d. 12 Juni 1080 i Strengnäs med sitt blod beseglat sin tro, uppstod efter hand den ena andliga stiftelsen efter den andra på denna plats, som från uräldrig tid var anmärklig för sin afgudadyrkan». Den var ock hufvudorten, den största och vigtigaste mötes-

och marknadsplatsen, för landskapets innebyggare. Hit förlades också helt naturligt biskopssätet för det nybildade stiftet, som genom mötet i Linköping 1152 fick sina första gränser bestämda och en någorlunda ordnad kyrkostyrelse. Redan under den andra Strengnäsbiskopen Wilhelms tid mellan åren 1160 och 1208 skall, enligt gammal sägen, arbetet på domkyrkans byggnad hafva börjat. Att så verkligen varit förhållandet kan man taga för gifvet, då man känner hans varma intresse för stiftet, hurusom under hans tid bland annat det sedermera så ryktbara cistercienserklostret i Julitå och Johanniterklostret i Eskilstuna grundades och att påfven Alexander III år 1165 för hans nit och tillgifvenhet betygade honom sin bevågenhet i en bulla, hvarigenom Nerike lades under hans biskopstol [1]). Efter hans tid synes byggnadsarbetet för någon tid hafva afstannat. Brist på medel och de inre oroligheterna hvarunder i synnerhet kyrkornas gods och personer samt andliga inrättningar i allmänhet svårt hemsöktes, förhindrade länge fullbordandet af ett så stort byggnadsföretag. Biskop Colo eller Kol lär hafva med ifver fortsatt kyrkobyggnaden, för hvilken sammanskott skett under flere år såväl utom som inom stiftet [2]), men den blef ej heller under hans tid färdig. Först den kraftige biskop Anund blef det förbehållet att med fullt allvar återupptaga arbetet, så att kyrkan — åtminstone till en del — kunde invigas till gudstjenstligt bruk år 1291 [3]).

Medel till denna stora kyrkobyggnad erhölls vid denna tid från flera håll. Så utlofva i ett bref af d. 10 Juli 1286 Noriges biskopar, Andreas i Opslo, Arno i Stavanger, Narvo i Bergen, Jorundus i Hamar och Dolphinus på Orkneyöarne, 40 dagars aflat för de botgörare som bidraga till Strengnäs domkyrkas byggnad eller prydnad [4]). Utan tvifvel kom likartadt bidrag äfven från svenska stift, hvilket vi kunna sluta deraf, att flera i behåll varande bref utvisa så hafva varit

---

1) Diplomat. Svecanum N:o 58.

2) H. O. Indebetou: »Södermanlands minnen» p. 227.

3) Scriptores rer. svecicarum I p. 90 och II p. 70. Messenii »Scondia illustrata» II p. 68.

4) Dipl. Svecan. N:o 916. — — »cum igitur ecclesia Cathedralis beatorum apostolorum Petri et Pauli in civitate Strengnensi sumptuoso sit opere inchoata et de multis indegeat ad ornatum sui et sibi adherencium». — —

fallet vid uppbyggandet af andra domkyrkor inom riket. Hertig Erik lemnade 1275 till Strengnäs domkyrka gods i Enhörna, Ösmo, Sorunda, Telge, Tuna (Ytter-Selö), Thorsn (Toresund) och Taxinge, hvilken gåfva konung Magnus stadfästade den 27 Jan. 1281. (Diplom. N:o 712 och 714). Till grundande af ett nytt kanonikat vid domkyrkan (Nora kanonikat) skänkte konungens broder och kansler, biskop Bengt i Linköping en gård i Lungs socken och andra inkomster år 1277. (Diplom N:o 622), Konung Magnus gaf den en gård, Fridhester, vid Strengnäs 1284 (Diplom. N:o 795), och genom byte fick kyrkan år 1283 af konungen en gård i Wiby socken i Nerike och 2 gårdar i Stockholm, som räntade 24 mark penningar, och i hans testamente af 1285 förordnades om betalning af en skuld till domkyrkan, belöpande sig på 100 lödiga mark silfver, jemte en gåfva af 4 lödiga mark till rökelsekar [1]). En Andreas Bååth testamenterade 1291 d. 5 Jan. en mängd fastigheter till Strengnäs domkyrka »till sina synders förlåtelse». (Diplom, N:o 1030). Biskop Anund sjelf gaf tvenne gårdar Thegnaby och Mundristhorp till domkyrkan (Diplom. N:o 2103). Säkerligen hafva många gåfvobref gått förlorade, men de ännu återstående förklara möjligheten af att sådana storartade byggnadsforetag kunde utföras i en tid, då de enskilda forsamlingarne voro för obetydliga och fattiga att dertill i någon väsentligare mon kunna bidraga.

Som förut är nämndt invigdes kyrkan, helgad åt Apostlarne Petrus och Paulus, år 1291 af biskop Anund, som hade den grämelsen att samma dag se allt, hvad branbart deruti forefans, förstördt, antingen genom vårdslöshet med de många vaxljusen, eller enl. en annan uppgift, genom åskeld. Att icke hela kyrkan stod fullbordad, då den invigdes hafva vi skäl att antaga, såsom vi framdeles skola visa. Det var sannolikt fallet med denna såsom med andra större kyrkor att koret och de partier, som närmast omgafvo detsamma, var fullt färdigt vid invigningen. Den delen af kyrkan som sträcker sig från nuvarande koret intill ingångarna å båda långsidorna (Pl. I fig. 2 B), omfattande 4 pelarpar synes hafva varit den del, som då invigdes. Det långvariga byggnadsarbete, som derpå

1) Dalin Sv. historia II p. 294 och 298.

följde, gifver, utom de spår som inom sjelfva kyrkan förefinnas, klarligen vid handen att detta arbete omfattade långt mer än ett blott återställande af det genom 1291 års brand förstöda, äfven om man till detta arbete skulle hänföra uppförandet af kyrkans hvalf. — Bland de många rika gåfvor, som domkyrkan efterhand undfick, förekomma nemligen åtskilliga, om hvilka bestämdt angifves att de afse domkyrkans uppbyggnad. Så bestämma hertig. Erik och Waldemar i deras testamente af Nyköpings hus d. 18 Jan. 1318 fyratio marker till domkyrkans byggnad och 2 baldachiner till dess prydnad. (Diplom. N:o 2132). En Lars Bennasons enka Brigitta Anundsdotter i Fogelsta gifver d. 29 Aug. 1344 åtskilliga jordar i Kjula och Jäders socknar till kyrkans byggnad och förökar 19 April 1346 denna skänk med 1/2 markland jord af sin morgongåfva i Ramshamra [1]). År 1344 d. 13 Juni stadfäste konung Magnus på Tynnelsö bland annat en gåfva af ett markland jord som Ridd. Birger Magnussom gifvit till kyrkans byggnad [2]). Biskop Frender stadgar 1244 bland annat en pligt af 1/2 mark silfver till kyrkans byggnad för den kapitelmedlem som ej sjelf eller genom någon annan bland kanikerna infinna sig vid de större kyrkofesterna. År 1364 finna vi Ridd. Nils Thureson skänka jord i Taxinge till kyrkans byggnad; likaså 1369 kaniken Johan Ludolfsson i Upsala skänka 13 örtugsland jord i Ramshamra, Kjula socken, för samma ändamål [3]). Att kyrkobyggnaden pågick på 1330-talet framgår tydligt af påfven Johannes XXII:s bref af d. 28 Maj 1332 [4]), der han under tre års tid utlofvar aflat, för längre eller kortare tid alltefter de olika festerna, åt ångerfulla botgörare, som på vissa uppgifna festdagar besöka domkyrkan och dervid genom kärleksgåfvor bidraga till densamma, och åt dem, som eljest på verksamt sätt understödja kyrkobyggnaden.

Omkring medlet af 1300-talet stod kyrkan antagligtvis

---

1) — »ad structuram ecclesie cathedralis Strenguensis» — Diplom. N:o 4064.

2) — »ad fabricam ecclesie Strengnensis» — — Dipl. N:o 3081.

3) Svenska Riksarkiv. pergaments br. N:o 1179.

4) Bland annat heter det: — — »colligimus ecclesia Strengnensis, utpote in christianitatis finibus constituta nondum multis transactis temporibus abjectis tenebris induerit arma lucis, et ob hoc tanquam novella plantatio Ecclesia ipsa reparatione et edificatione multum indegeat» — — Dipl. Svec. N:o 2928

fullt färdig; ännu saknade hon väl takhvalf, men egde i st. ett s. k. basiliketak. Hennes dåvarande utseende vilja vi nu söka framställa.

Vid första påseendet måste domkyrkan, sådan den för närvarande framstår, förefalla till sitt inre serdeles oproportionerlig och derjemte i den vestra delen ganska mörk. Och ej underligt, då hon undergått så många ändringar och tillbyggnader, som ej ingått i den ursprungliga planen och som hvarken öfverensstämma med hvarandra eller med det hela, utan bara spår af såväl olika tider som olika byggnadsplan. Från början var den dock icke så. Lyckligtvis återstår så mycket af den gamla kyrkan, att vi kunna göra oss en ganska noggran föreställning om hennes ursprungliga utseende, och vi finna hos henne en harmonisk hållning såväl i de enskilda delarne som i det hela. Å pl. II hafva vi sökt framställa en bild af densamma, sådan den enligt de partier, fragmenter och spår, som ännu återstå af portaler, fönsteröppningar, yttre prydnader och torn, m. m. kunnat återgifvas [1]). Fig. 2 å pl. I visar oss hennes ursprungliga grundplan. Som man finner, företer den skefheter och oregelbundenheter i afseende på såväl grundutstickning som på pelarnes ställning till hvarandra, något som dock är vanligt i till och med ansenligare helgedomar än denna, t. ex. Lunds domkyrka. Kyrkan har, som här synes, bestått af ett treskeppigt långhus med ett torn i hvardera hörnet, och ett trätorn, sannolikt en takryttare som 1351 nedstortades af en storm [2]). Utbygdt kor har den sannolikt saknat. De på östra gafvelröstena långt nedspringande listverk, som äro synliga å nämnde gafvel inom n. v. högkoret, vittna om, att någon utbyggnad, som i höjd harmonierat med långhuset, icke kunnat der vara uppförd. På sin höjd har ett halfrundt utspräng med kupolhvalf der kunnat få plats. Den ursprungliga sacristians läge jemte det nu igenmurade fönstret öster derom å kyrkans n. omgångsmur talar ock deremot. Prof. Brunius anser dock att hon haft ett utbygdt

1) Till Hr N. M. Mandelgren står förf. i stor tacksamhet för det välvilliga sätt på hvilket han med sin rika erfarenhet stått honom bi vid utförandet af de teckningar, som för arbetet varit nödiga.

2) Fuit magnus ventus in civitate Strengnensi ita quod turris cecidit de ecclesia cathedrali. Script. rer. Svec. I 1 29.

kor af mellanskeppets bredd, och att det utgjort en fjerdedel af hela dess längd samt att detsamma antingen haft rak altarvägg eller rundel i öster.

Långhuset är fördeladt i trenne skepp af 2 pelarrader med 7 pelare i hvarje rad. Dess inre längd utgör 164 fot, bredd 66. Omgifningsmurarne ha icke haft några yttre sträfpelare och hålla blott 3 fot i tjocklek, men vid hvalfvens slagning hafva förstärkningsmurar tillkommit af 2 fot 7 tums tjocklek. Hvarje pelare motsvaras å sido och gafvelmurarne af inre sträfpelare med enkla pilastrar, hvilka tillsammans utspringa 16 tum utom förstärkningsmurarne. På pelarradernas föreningsbågar hvila sträckmurar, som ursprungligen varit 20 fot, nu 32 fot höga och 3 fot i tjocklek. Dessa sträckmurar förstärkas å södra sidans vestra del med 6 pilastrar — en mellan hvarje hvalfkupa — och å den norra sidans vestra del med 4, samt å den inre med blott tvenne å hvardera sidan, neml. mellan nuvarande andra och tredje samt fjerde och femte hvalfkupan. Pilastrarne variera med 13—15 tums tjocklek och 15—20 tums bredd. Straxt ofvanför vid pilastrarnas afslutning vidtager ett listverk, som följande den ursprungliga takfoten af midtelskeppets vattentak, företer en något olika karakter, å östra och vestra delarne af såväl sträck- som omgifningsmurarna. Å östra delen intill nuvarande dörröppningar (Pl. I fig. 2 B) består gesimsen af enkla rundbågar [1]) med fina kragstenar; vestra delen åter prydes af hvarandra skärande rundbågar (fig. 6). Ofvan bågarne går en rad enkla tandsnitt af snedt lagda tegel utan utsprång och under desamma 2 dylika rader, med undantag af å sträckmurarnas östra hälft, der motsvarande fördjupade lister utan tandsnitt förefinnas. Straxt nedom detta listverk förekomma å sträckmurarnas ö. hälft 3 st. något oregelbundna smala ljusöppningar af 30 tums höjd, på östra gafveln öfver midtskeppet en cirkelrund ljusöppning (Pl. I fig. 10, 11 och 14) och öfver hvardera sidoskeppet en klöfverformig (fig. 12, 13) samt på vestra gafvelröstet en större spetsbågig, numera igenmurad fönsteröpp-

1) Genom missförstånd vid utförandet af teckningen har blott en del af östra och likaledes vestra delen af gesimsen fått enkel rundbåge, under det hela den ö. hälften skall betecknas dermed och den vestra uteslutande af dubbla, hvarandra skärande rundbågar. På samma sätt är södra omgångsmuren ornerad.

ning. — För öfrigt bör anmärkas att sidoskeppens omgifninmurar haft skråkantiga, 5 tum framskjutande, socklar af huggen kalksten, hvaraf lemningar ännu här och der förefinnas. Pelarnas fotställning består likaledes af huggen kalksten och sannolikt har äfven detta varit fallet med fönsteröppningarnas poster. Murar, pelare och takhvalf äro uppförda af tegelsten, 10.5 tum lång 4.5 bred och 3 tum tjock, som ligger i munkband. Murarne hafva haft såväl yttre som inre fogstrykning.

Hvad som faller i ögonen såsom särdeles egendomligt för denna kyrka i dess ursprungliga skick äro de fyra *hörntornen*. Genom sträckmurarnas påbyggnad af omkring 12 fot och sidokorens intagning under gemensamt vattentak med sidoskeppen hafva ej obetydliga rester af dessa torn blifvit bevarade, så att man kan få en temligen klar föreställning om deras utseende med undantag af spirorna, som här blifvit, så att säga, ideelt restaurerade. Prof. Brunius omnämner de båda östra, men har förbisett att dylika uppspirat jemväl på vestra sidan vid foten af dess gafvelröste. Der blott två torn förekomma, tjena de vanligen blott såsom förstärkning för östra gafvelmuren och korutsprånget, såsom i Maria kyrka i Wisby, men så ar icke har fallet. Af det nordvestra finnes intet spår, ty en trappuppgång till takhvalfven och tornet ar der slagen, men då hela nedre delen af det motsvarande sydvestra finnes i behåll, måste man antaga att äfven det fjerde funnits före det n. v. vestra tornets uppbyggande. Det s. v. horntornet åter synes till sin nedre del helt och hållet i det s. k. bondkoret, sidakoret till tornet, äfvenså till sin mellersta del i rummet ofvan Korts kammare, hvarförutan man numera för inträde i den sistnämde måste passera det i behall varande tornrummet, som ar 6 fot långt och knapt 4 fot bredt, till en del täckt af ett korshvalf och till den andra af ett platt tak, der förr en trappuppgång varit uppdragen. Detta tornrum står förötrigt i förbindelse med galleriet, som haft sin utsträckning på tre sidor i kyrkan och hvarom mera längre fram. Tornen äro ofvan takhvalfven serdeles trånga; det sydöstra innehåller en smal spiraltrappa, som äfven sträcker sig nedåt och har derigenom tydligen stått i förbindelse med galleriet inunder. Det nordöstra innehåller ett litet trångt rum, som sannolikt äfven ge-

nom en spiraltrappa stått i förbindelse med galleriet, ehuru ett ras numera hindrat undersökning deraf. Dessa torn ha äfven små ingångar från sidoskeppens takhvalf och prydas af något spetsbåga nischfördjupningar och ljusöppningar. Hörnen hafva rundstafvar af 5 tums genomskärning. Midtpartiet siras af rundbågigt listverk i likhet med närgränsande partier af omgångsmurarne. Å pl. I fig. 5 ses en sådan tornmur reconstuerad. Märkligt nog förekommer i hvart och ett af tornen sotiga eldrör af 6 × 5 tums genomskäring, sträckande sig i lodrät rigtning, liksom ock ett dylikt, gående i vågrät rigtning, förefinnes i södra sträckmuren ofvan nuvarande hvalfkuporna, hvaraf synes att vissa rum kunnat uppvärmas. Något liknande förekommer ock i klostersystrarnes hus i Wadstena [1]).

Af södra och norra dörromfattningarna finnes på midten af hvarje sidoskepp så mycket ännu i behåll att de kunnat framställas reconstuerade med de prydnader som åtminstone närmast omgåfvo dem. Den södra består af ett afrundadt murhörn och tvenne stafvar med mellanliggande hålkäl samt ett rätvinkligt murhörn (Pl. III fig. 5, 6 och 7). Kapitelet utgöres af tvenne öfver hvarandra liggande rundstycken med mellanliggande hålkäl (fig. 10) [2]). Den norra dörromfattningen består af ett rakt murhörn och tvenne stafvar med mellanliggande afhugget murhörn (fig. 2, 3. 4). Kapitelet utgöres af hvarandra skärande cirklar (fig. 8 och 9). Öfver södra portalen förekommer en dubbel rad af blindnischer, den nedre raden utgöres af smalare rundbågiga, den öfre af bredare nästan trebladigt spetsbågiga nischer. På norra sidan åter sträcker sig ett stycke ofvan portalen en bandlist af hvarandra skärande rundbagar och derofvan en tandlist hvaröfver höja sig lindrigt spetsiga blindnischer [3]). Alla nischer och listverk hafva i fördjupningarna hvit, kalkbelagd bottenyta.

På vestra gafveln har kyrkan sannolikt haft trenne port-

---

1) Brunius: Konstanteckningar under en resa, pag. 105.

2) Å hithörande skala fig. 10 står 10 fot, men bör vara 10 tum, liksom ock å skalan 9.

3) Sedan planscherna redan voro färdiga, har man påträffat spår af en förstärkningsbåge, som tyckes hafva omslutet hela portalen, af 30 fots bredd och 15 tums djup, sträckande sig upp till murens öfverkant. Möjligt är att en sådan äfven förekommit å södra sidan, fastän inga säkra spår deraf återstå.

öppningar, en större och tvenne mindre, såsom det ofta förekommer i dylika större kyrkobyggnader. De hafva å pl. II blifvit reconstruerade i öfverenstämmelse med långsidans portöppningar. En igenmurad portöppning förande intill södra sidoskeppet, synes i det bredvid tornet varande bondkoret. Ofvanför portöppningarne har den haft fönsteröppningar af ungefär samma storlek som sidofönstren, såsom det af de igenmurade fönsterpartierna i kyrkan å vestra gafvelväggen synes. Ofvanom dessa och den der förekommande bandlisten synas i tornet på det mycket brända gafvelröstets nedre del 12 spetsbågiga smala nischfördjupningar och derofvan 4 bredare rundbågiga, omslutande en nu igenmurad fönsteröppning. Derpå möta 2 runda nischfördjupningar af 18 tums genomskärning samt öfverst en större fyrsidig igenmurad ljusöppning med klöfverbladsformiga sidoutsprång. Utefter mellanskeppets gafvelröste löper ett enkelt rundbågigt listverk. Ett likartadt förekommer äfven å östra gafvelröstet. Ofvan det nuvarande högkorets hvalf kan större delen af orneringarna äfven å detta röste iakttagas, alla i uteslutande rundbågsstil. Öfverst å gafvelröstet förekommer en halfrund, 2 fot bred nischfördjupning nedom denna en fyrsidig snedt ställd ljusöppning och åter dernedanför en linsformig nischfördjupning af 5 fots höjd, omgifven af tvenne grunda 9 fot höga och 20 tum breda fördjupningar samt tvenne runda, såsom å vestra gafvelröstet. Der vidtager åter trenne rundbågiga nischfördjupningar af minst 10 fots höjd, 22 tums bredd och 6 tums djup, löpande ned på sidan af korets hvalfkupor. Såsom förut är anmärkt siras sidoskeppens gafvelrösten af enkla rundbågsgesimser i likhet med hvad som förekommer å vestra sidan.

Genom påbyggnad af gafvelröstena hafva spår af den ursprungliga ganska spetsiga takresningen blifvit bibehållna, så att man kunnat bestämma äfven de ursprungliga vattentakens lutning. Det är sålunda endast ytterst få partier af den ursprungliga kyrkan, hvilkas utseende icke kunnat af qvarvarande spår bestämmas, hvarföre vi med skäl kunna säga, att ungefär så som var plansch (pl. II) utvisar måste Strengnäs domkyrka på 1300-talet hafva sett ut. Håraf synes ock att hon äfven i det yttre egt en harmoni i förening med pryd-

lighet, som man icke så ofta återfinner i nyare tidens kyrkobyggnadsverk och att hon framstår såsom en fullt värdig kathedral.

Gå vi åter till det inre af densamma, så möter oss jemväl der spår af den ursprungliga anordningen, ehuru tillbyggnader i förening med genombrytningar af de ursprungliga omgångsmurarna i hög grad förändrat hennes utseende. Att mellanskeppets ursprungliga betäckning varit s. k. basiliketak är högst sannolikt, då man tager i betraktande omgångsmurarnes tjocklek af endast 3 fot, och antages så af de flesta konstkännare, som tagit någon kännedom om henne, men undantag dock af Prof. BRUNIUS. Härför talar ock den omständigheten att hvalfven förete en ren och väl utförd spetsbågsstil, under det ytterväggarna hufvudsakligen uppvisa i sina orneringar rundbågsstil. En i n. sträckmuren befintlig 6,5 fot hög ursprunglig öppning, hvilken nu af en midtskeppets hvalfkupa nästan döljes, ger ock stöd härför.

Att kyrkan ej varit fullt färdig längre än ifrån n. v. koret intill södra och norra dörröppningarna (pl. I fig. 2 B) vid den brand som 1291 öfvergick densamma, hafva vi redan antydt, Här bör tilläggas, att östra delen af sträckmurarna, hvilka synas hafva varit mycket mer än de öfriga murarna utsatta för härjande brand, här ha en afslutning, och att vestra delen af samma sträckmurar här hafva en illa utförd förtagning samt derpå under sin sträckning visa en förskjutning än åt en, än åt en annan sida, hvarförutom de ej heller förete samma omsorg i murning och puts som de förut betecknade äldre partierna. De sistnämnda sakna också pilastrar med undantag af två yttre för den södra sträckningen, hvaremot de hafva några, om ock oregelbundna, ljusöppningar, som åter ej är fallet med de vestra delarne af samma murar. Lägges härtill den olika karakter listverket företer på hvardera delen, så anse vi oss hafva skäl för den meningen att kyrkan vid förberörda tid ej stod färdig i alla sina delar längre, än hvad vi ofvan angifvit.

För kyrkan egendomligt äro de *gallerier* eller triforier, som förekomma i såväl norra som södra omgifningsmurarna och i vestra gafvelmuren. St. Lars kyrka i Wisby har hittills ansetts vara den enda i Sverige som egt dylika, hvilka

dock i icke mindre än tre afdelningar öfver hvarandra sträcka sig igenom kor-armarnas och skeppets omgifningsmurar [1]). Korsarmarna af Throndhjems domkyrka innehålla ock uti sido- och gafvelmurarna gallerier i två afdelningar öfver hvarandra. — I och med sidokorens anläggning, då omgifningsmurarna blifvit genombrutna, hafva gallerierna naturligtvis försvunnit, ehuru ej spårlöst. De qvarstående murstycken, hvilka tillsammans med delar af förstärkningsmurarne och sträfpelarne, såsom ett slags pelare, uppbära såväl de ursprungliga omgångsmurarne som hvalfbågarne i sidokoren och sidoskeppen, visa tydligen spår af dessa genomgångar, hvilkas bottenyta ligger 12 fot ofvan kyrkans golfplan med undantag dock af platsen öfver dörröppningarna, der de legat något högre. I öfrigt ha dessa gallerier vågräta golfplaner och inåtvända bågöppningar samt äro circa 7,5 fot höga och 2 fot breda. Den andra och femte pelaren vesterifrån å södra sidan hafva genomgången i behåll, den sednare med ett murstycke utvisande på en gang fortsättningen af golfplanet och förstärkningsmurens tjocklek. I de öfriga pelarne likasom å den vestra gafvelmuren är den igenmurad, dock så att den ursprungliga öppningen framträder under murbruks- och kalkbeläggningen. På östra omgifningsmuren förekomma ej några spår deraf [2]). Galleriet har sin egentliga plats i de sannolikt samtidigt med takhvalfven uppförda förstärkningsmurarna och sluta sig till de gamla omgångsmurarna. Huruvida bågöppningarna inåt kyrkan varit fördelade af kolonner eller icke, kan ej nu afgöras, då inga murstrackor finnas qvar. A pl. I fig. 1 synas dessa gallerier i omgifningsmurarna. Sannolikt hafva de stått i förbindelse med samtliga horntornen, åtminstone befinnes det vara fallet på södra sidan. En uppgång till galleriet har funnits vid vestra ingången till kyrkan på norra sidan, hvilken sedermera länge begagnades såsom uppgång till orgelläktaren; en sådan har ock varit vid den pelare, som ligger närmast öster om norra ingången, der vid värmeapparatens insättande en igenmurad trappuppgång påträffades. De öfrigas plats är obekant.

1) Brunius, Gotlands konsthistoria p. 239 och 240.

2) Teckningen pl. I fig. 2 angifver dock att ett sådant rum — ett förbiseende vid teckningens utförande, som härmed rättas.

Hvad kyrkans inre anordning efter hvalfvens inslagning angår, så lemnar Prof. BRUNIUS derför en utförlig redogörelse [1]). Här må dock för sammanhangets skull det vigtigaste upptagas med några tillägg och berigtiganden. Mellanskeppets bredd utgör 22 fot och höjd under hufvudbågarnas slutstenar 35—36 fot; sidoskeppens bredd utgör 12,5 och höjd 32,5 fot. Mellanskeppet innehåller 4 st. qvadrater och hvardera sidoskeppet 8 st. hälften mindre. Alla pelarne äro fyrkantiga, med undantag af det sjette pelarparet, som är rundt. De tre vestliga pelarparen hafva ensprångiga pilastrar och en halfkolonn å hvarje sida samt rätvinkliga hörnutsprång. Det fjerde likaså, men med rundstafvigt hörnutsprång; det femte och 'sjunde pelarparet åter hafva blott pilastrar med rundstafviga hörnutsprång. Alla pelarne som hvila på ungefär en fot höga, bredt utspringande fotstenar, ha 2 fot höga skråkantiga fotställningar, hvilkas kransar äro dels karnisade, dels skråkantiga. De runda pelarne ha tärningsformiga kapiteler, hvilka nedomkring omgifvas af vanliga ringar och krönas af karnisade kransar. Både förenings- och hufvudbågarne, som hålla 3—4 fot i bredd, äro lindrigt spetsiga; de 4 vestligaste prydas å midten med halfstafvar af samma bredd som nyssberörda halfkolonner. Såväl på pelarnes som sträfpelarnas kransar stå svickelkolonner, som uppbära kors- och kantbågar, hvilka äro dels rundstafviga, dels rätvinkliga. I andra och tredje midtelskeppets hvalf uppbäras bågarna af dubbla svickelkolonner. Den fjerde och femte pelaren på s. sidan hafva likaledes dubbla sådana. Takfälten äro lågkupiga, släta och synas alltifrån början varit helt afputsade, under det kyrkan i öfrigt såväl utan som innan blott varit fogstruken. Spår af hvalfmålningar hafva förefunnits och sådana synas ännu å triumfbågen, ehuru öfverkalkade.

Af kyrkans ursprungliga *sakristia* hafva vi så pass säkra spår, att vi kunna antaga den hafva utgjort de numera kallade Gyllenborgska och Sackiska grafkoren (Pl. I fig. 2 G och fig. 1 O) eller att åtminstone östra hälften deraf utgjort densamma, i hvilket fall den vestra delen blifvit mycket snart tillbygd och lagd under gemensamt vattentak, hvarom mera

1) Konstanteckningar under en resa pag. 281 och följ.

längre fram. I det rum, som vanligen benämnes inre sakristian (fig. 1 M) skönjes neml. vid vestra väggen en sockel af samma höjd och med likartade skift samt med likartad 5 tum utskjutande skråkant af huggen täljsten, som å dervarande parti af den ursprungliga omgångsmuren, hvilken sockel med skrakant fortsättes på norra yttersidan 52 fot. Denna i inre sakristian synliga ursprungliga mur har föranledt antagande af att kyrkan egt tvärskepp[1]), hvilket dock icke kan vara fallet, då intet motsvarande parti funnits å södra sidan och öfverensstämmer ej heller med pelarnes läge. Härtill kommer att ofvan hvalfvet synes spår af den ursprungliga sträckningen af vattentaket, som utgjort ett till kyrkans vägg sig anslutande mycket sluttande pulpettak. Häremot svarar ock ett listverk å norra väggen, långt under den nuvarande takfoten, gående 7 fot ofvan sockeln, som här är 4—6 fot hög, bestående detta listverk liksom å sträckmurarnas östra del af enkla rundbågiga gesimser, ofvan och nedanför hvilka löpa en tandsnittsrad af snedt lagda tegel. I öfrigt har denna tillbyggnad undergått många yttre och inre förändringar, mera än någon annan del af kyrkan. Innan ytterväggen erhöll n. v. höjd, synes en förhöjning hafva försiggått, enär några enkla rundbagsgesimser forekomma ungefär tre fot ofvan de förenämnda och en jemnlöpande forskjutning af muren inåt eger rum. I sakristians sydv. hörn uppstiga tvenne rundstafviga kantbågar, genom väggarnas förändring afbrutna, utvisande sålunda att ett lägre hvalf der en gang förefunnits och i höjd svarande mot de yttre orneringarna. De nuvarande högre hvalfven äro vårdslöst tillkomna och tydligen slagna i en långt sednare tid, da konsten att slå hvalf råkat i förfall. I den vestra delen förefinnes på norra sidan spår af en lågt sittande nu igenmurad, rundbågig fönster-, kanske dörröppning af 7 fots höjd och 4 fots bredd, och at vester intill nuvarande norra ingangen tvenne små spetsbågiga ljusöppningar med galler. Lägges nu till det ofvan är anfördt, att hvad som är i behåll af den ursprungliga muren är uppfördt med samma omsorg och noggranhet, som kännetecknar de äldsta delarne af kyrkan i öfrigt, så kunna vi med skäl anse att denna ut-

1) Se Sv. fornm. föreningens tidskrift, 3 bandet p. 215.

byggnad, åtminstone till dess östra hälft, varit med kyrkan samtidigt uppförd och utgjort den äldsta, eller, om vestra delen medräknas, de äldsta sakristiorna.

Det hufvudsakliga af hvad som tillhört den ursprungliga kyrkan jemte den sednare anordningen med slagna hvalf, är härmed anfördt. En kort öfversigt af dess sednare utvidgningar intill medeltidens slut, må här ock finna plats.

Det dröjde icke länge förrän kyrkan erhöll så många gåfvor och förläningar till altarstiftelser, årsmessor och dylikt, att utrymme saknades för de förökade messorna och tillbyggnader måste företagas. Enligt en gammal uppgift skulle kyrkan haft 27 kor och præbenden samt 69 altaren, det sednare dock osannolikt. Af helgonaltaren finnes nu ej ett spår. Några täckskifvor för altarbord finnas inlagda i kyrkans golf, prydda med smärre hörnkors och ett midtkors, eller och med en enkel kantrand. — Den första tillbyggnaden synes vara tillkommen på föranstaltande af en Knut Ericssons enka Margaretha Bændichsdotter, hvilken inrättade *Sacristiæ præbendan*, som sedermera blef rikt doterad. Bland annat skänkte hon år 1316 en gård Helgesta jemte annan egendom till sacristanen vid Strengnäs domkyrka för underhåll af en sacristia samt förökade året derpå gåfvan för uppförande af ett kor och ett altare derstädes åt hennes och hennes syster Ingeborgs minne och deras själs frälsning [1]). Den vestra delen af hvad vi ofvan betecknat såsom sacristia anse vi hafva utgjort detta kor, enär det å ena sidan har, såsom vi förut antydt, samma karakter i ornering som östra delen, men å andra sidan bär spår af att vara en tillbyggnad till kyrkan, hvilken ej är ursprungligen med henne sammanbygd. År 1342 uppbygde Domprosten *Nils Magnusson ett kor* och instiftade *en præbenda*, hvilken Konung Magnus tager i sitt hägn genom skyddsbref dat. Tynnelsö d. 13 Juni 1344 (Sv. Diplom. N:o 3799). Hans enka donerade sedermera till proventan vid det kor i domkyrkan, som hennes man inrättat, jord i Axala och Wreta [2]). Den 2

---

1) — »ad fundacionem sacristie ,ecclesie Strengenensis confero». Diplom. Svec. N:o 2002. — — »Item ad edificium chori et altaris quod ibidem ob memoriam sororis mee et mei edificandum est». A. a. N:o 2075.

2) Sv. Riksark. Pergam. bref N:o 1477.

Juni 1346 skänker Nils Magnusson ytterligare jord i Stenby, Maringe, Bresshammar och Finninge i Strengnäs socken, Roteby i Wanso och Frolinge i Gamla Klosters (Fogdö) socken med vilkor att domkyrkan lemnar den ständiga vikarie han anställer årligen 40 mark penningar och underhålla det kapell, han i kyrkan uppfördt [1]). Då man med Prof. BRUNIUS måste antaga att det sydöstligaste kapellet är det äldsta på södra sidan — och de södra befinnas vara äldre än de norra med undantag af sacristian — ha vi skäl att antaga, att det af Nils Magnusson uppbyggda kapellet är det nuvarande Stureska och Stenbockska grafkoret (Pl. I fig. 1 K).

Vidare märke vi i tidsföljd *S:t Petri och Pauli chor och præbenda*, instiftad af Lagmannen Magnus Finvedson med samtycke af sin broder och hustru d. 6 Juli 1374 [2]). I samma kor var ock inrättadt ett altare till S:t Andreæ ära, *S:t Andreæ præbenda*, stiftadt af fru Mærita Knutsdotter, som dertill gaf 3 markland jord, hvilken gåfva hennes son Knut Halzstansson bekräftade genom ett bref af Westerås d. 13 Jan. 1385 [3]). Detta kor kan hafva utgjort det n. v. Gyllenhjelmska- och det derimellan och det Stenbockska liggande koret (Pl. I fig. 1 H, I), emär detta visar en något högre ålder än de återstående och, såsom det af strafpelarnas ställning synes, är tillbygdt det sednare.

S:t Annæ chor och *själachoret* nämnas vidare tillsamman och enl. HALLMAN uppbygdt »vesterst i domkyrkan under klockstapeln» [4]) (Pl. I fig. 1 B, B), alltså det n. v. Frankska grafkoret, der kyrkomuseet är inrymdt. Enligt *Martyrologia Strengnensis* [5]) är detta kor uppbygdt af Biskop Arnold, om hvilken

1) ... et ad reficiendam seu reparandam capellam quam in eadem ecclesia construxeram in parietibus seu tectis aliisque quibuscunque necessariis. Dipl. Svec. N:o 4082.

2) Sv. Riksark. Pergamentsbr. N:o 1084.

3) Sv. Riksark. Pergam. bref N:o 2074.

4) Gamla och nya Strengnäs p. 114.

5) Martyrologia ecclesiæ Strengnensis är en på k. biblioteket förvarad, fordom Strengnäs Domkyrka tillhörig, pergamentscodex i liten folio, innehållande martyrologier för hvar dag i året. Dessa föregås af ett kalendarium der på många ställen anteckningar om dödsfall, messor och märkliga händelser äro införda med olika, oftast särdeles prydliga stilar utgörande sålunda en [illegible] minnesbok af stort intresse. Den äldsta anteckningen är för 1276, då den förste

finnes antecknadt för den 9 Dec. 1429. att han då afled med tillägg att han [1]) anlade S:t Annæ och själakoret, hvilket tillägg dock är gjordt af en annan hand och med yngre stil. Att han icke uppbygdt S:t Annæ kor är tydligt deraf att S:t Annæ kanikpræbenda omtalas redan 1331 hvarjemte S:t Annæ præbenda och kor i Strengnäs domkyrka omnämnes i ett donationsbref af d. 23 Aug. 1404 [2]). Sannolikt är att Arnold, som kom till Strengnäs såsom biskop 1419, utvidgat S:t Annæ kor med tillbyggnad på norra sidan af det under hans tid påbegynta tornet. Denna tillbyggnad, som icke stått med tornet i någon förbindelse, utan endast med det öster derom belägna S:t Annæ kor, har utan tvifvel utgjort själakoret (pl. I fig. 1 B). Att detta kor blifvit anlagdt samtidigt med eller kort efter nedre tornrummens uppförande vinner ytterligare stöd deri, att tornmuren icke åt denna sida haft någon fönsteröppning såsom åt den motsatta. Denna præbenda var en af de rikaste vid domkyrkan.

S:t Eschils chor omnämnes i tvenne vittneshandlingar från 1400 d. 13 Juni [3]). I samband med detta kor nämnes *præbenda patronorum*, stiftad i Strengnäs domkyrka af Biskop Sigge 1451, »Gudi, Jungfru Mariæ, S:t Petro, S:t Paulo, S:t Eschillo och S:t Bothwido till ära». I sednare handlingar omtalas *Jungfru Mariæ chor*, som, efter hvad några antydningar gifva vid handen, sannolikt var gemensamt med S:t Eskils eller det gemensamma koret för »de heliga patronerna», som der hade sina serskilda altaren. En præbenda helgad åt Jungfru Maria stiftades redan 1342 af Riddaren Erengisle Jonsson och hans fru. (Sv. diplom. N:o 3632). År 1348 testamenterar kaniken Ingevald Magnusson åtskilliga egendomar i Södermanland och Nerike för ett vikariats underhåll och messor m. m. »till den heliga gudsmodrens och alla helgons ära». Hvar ifrågavarande kor var beläget, kan ej med någon sannolikhet uppgifvas.

Heliga kors præbendan omtalas ifrån 1390-talet tillsammans

---

dekanen vid domkyrkan Nikolaus Birgeri dog. De flesta anteckningarna angå 1400-talet och i synnerhet dess sednare hälft; den yngsta anteckningen är om Conrad Rogges förtjenst om kyrkan och död d. 5 April 1501.

1) — »qui fundavit chorum S:t Annæ et animarum».

2) Svensk diplom. från och med 1401. N:o 482.

3) Sv. Riksark. perg. br. N:o 3107 och 3108.

med *S:t Brigittæ præbenda*, då det under sacristanen Nielis Birgerssons tid erhöll åtskilliga gåfvor, liksom ock i början af 1400-talet, och hafva båda haft sitt altare på läktaren i domkyrkan. För båda anses ett gemensamt kor vara bygdt år 1421[1]).

Wår-fru chor och præbenda, stiftad af Biskop Gjorderus 1403 då han var erkedjekne vid domkyrkan, var uppbygdt, som det i flera bref heter, ytterst på södra sidan i domkyrkan[2]) och kunde sålunda svårligen vara något annat än det s. k. freskokapellet[3]) (pl. I fig. 1 D). Inom kort erhöll det rika gåfvor och besittningar. Så t. ex. skänka Ridd. Sten Benktsson, Laurens Ulfson m. fl. 1404 till Wårfrualtaret gårdarne Waxäng och Wreta i Toresunds socken och Norrlänna i Länna socken, hvilken gåfva förökades under de följande åren.

S:t Erics chor och præbenda inrättades af Biskop Kort omkring 1486, hvilken dertill gaf gårdar i Malms, Björkviks, Floda, Husby, Stigtomta, Lunda, Råby, Kjula socknar och i Strengnäs stad. Äfven instiftade han en præbenda i *S:t Martini chor* 1499 samt gaf dertill gårdar i Nikolai, Stigtomta, Wingåker, Jerna, Wansö och Ö. Selö socknar jemte en gård i Strengnäs till præbendarii bostad, hvilken præbenda Kort måst åtaga sig 1493 att inrätta till Erik Carlsson Wases åminnelse, hvilken blifvit mördad i Ö. Selö prestgård, ehuru utan biskopens vållande. Dessa kor voro sannolikt de nuvarande Cedercrantzska och Olivecrantzska grafkoren (pl. I fig. 1 S, R), hvilka till sitt bygnadssätt antyda en sednare tid.

Härforutom omnämnas *S:t Mariæ Magdalenæ chor och præbenda* år 1427; *Heliga Likama chor och præbenda* i åtskilliga bref ifrån medlet af 1400-talet intill biskop Maths Gregerssons tid; *S:t Johannis præbenda*, som hade sitt altare i det nordvestra koret; *S:t Mariæ psaltares præbenda*, som hade sitt altare i S:t Mariæ chor och hvartill Ridd. Folke Gregersson på Akerö gaf gods 1507 och biskop Mathias 1509, samt *præbenda quinque vulnerum*, som år 1487 af biskop Kort förbättrades. Äfvenledes namnes *en præbenda*, stiftad af Nico-

1) Hallman: a. a. p. 114 och 115.

2) »Som ytterst ær bygdt i domkyrkone uppa sudhra sidhone» Sv. dipl. från [illegible] n. d 1401. N:o [illegible], 192, m. fl.

3) Så kalladt af der befintliga målningar.

laus van der Lipen med sin husfru Ingrid Carlsdotter 1428 för själamessors hållande till deras åminnelse, om hvilken præbenda ingenting i öfrigt är bekant.

Utom dessa præbenden, som egde antingen serskilda kor eller altaren i domkyrkan, funnos præbenden som voro förenade med kaniktjensterna och hvilka oftast hade sina namn efter den ort, hvarifrån den mesta tionden utgick. Tio sådana omnämnas redan 1330 neml. »Bothvidi, Mædhelösa, Söra, Nora, Mædelby, Tuna, Oppaby et sancte Anne, Fröslunda, domini Magni telghis och S:t Katerine» [1]). Från medlet af 1400-talet nämnas de sålunda [2]): Bothvidi, Söra, Mædhelösa, Nora, Fröslunda, Mædhelby, Tuna, Frölunda, Uppaby och Henedhe.

För beskaffenheten och anordningen af sidokapellen har Brunius utförligt redogjort [3]). Anmärkas bör dock att man af byggnadssättet kan sluta huru det ena tillkommit efter det andra. Det östligaste på södra sidan, hvilket har tvenne sträfpelare öfver hörn, kan man antaga vara det äldsta (Pl. I fig. 1 K); ett dubbelt större derbredvid (H, I) har tillkommit sednare och är förstärkt vid v. ändan af en sträfpelare öfver hörn och på midten af en rätvinklig sådan. Likaledes har ett kapell på vestra sidan (D) sjelfständigt tillkommit, hvartill sluter sig på dess östra sida ett dubbelt större (E, F), förstärkt med en sträfpelare öfver hörn. Detta kapell täckes med stjernhvalf, de öfriga med korshvalf. Slutligen hafva vestra och östra kapellen blifvit förenade med en sidomur, som motsvarar södra sidoskeppets två mellersta qvadrater. Denna sammanbyggnad, som bildar en förplats, har på midten af sidomuren en dörröppning, med ett smalt rundbågigt fönster ofvan sig och tvenne lindrigt spetsbågiga på sidorna. Dörröppningen har perspektivisk spetsbågig omfattning liksom den motsvarande å norra sidan. Det vestra kapellet (D), som har betydligt mindre höjd än de öfriga, har på vestra sidan 2 sidorum, 8 fot höga och 10,5 fot breda, ofvan hvarandra, hvilka upplysas af små spetsbågiga fönsteröppningar åt söder. I si-

---

1) Sv. diplom. N:o 2889. Förläningarna härtill voro redan då så stora, att förteckningen derpå upptager tre fulla qvartsidor i diplomatariet.

2) Script. rer. Svec.: Liber eccles. Strengnensis.

3) Konstanteckningar etc. pag. 287 och följ.

domurarne hafva de fördjupade sittplatser af 6 fots längd och 4 fots höjd. Betäckningen utgöres af tunnhvalf, som hvila på vederlag i öster och vester. En liten öppning, försedd med galler, förer från den mellersta sittplatsen in i sidokapellet. Möjligen kan här hafva varit en serskild biktplats. Den fordna ytterväggen vesterut har en 6 fot hög och 5 tum djup korsformig prydnad. Till det nedersta af dessa sidorum inför en smal dörr från vester. Till det öfre, Korts bönkammare kallad, kommer man numera genom en serskild ingång från kyrkan genom det ursprungliga hörntornet. Förr kunde man endast hitkomma öfver kyrkans takhvalf, hvarifrån man nedsteg i det ofvan det vestra kapellet och Korts kammare belägna rummet, och härifrån åter kom man dels på en murad trappa, dels på en stege ned i förberörde kammare. Rummet ofvan kapellet och Korts kammare är ungefär 8 fot högt ofvan hvalfkuporna och har spår af bjelklag på vestra och östra sidan samt 3 runda fönsteröppningar åt söder. Att detta rum dock icke kunnat vara den i medeltidshandlingar omnämnda »sacristia superior», skola vi framdeles visa.

Vid tillbyggandet af förberörda kor har, såsom vi förut anmärkt, långhusets södra sidomur blifvit genombruten, hvarigenom »kyrkan fått å södra sidan ett yttre sidoskepp, som med skiljaktiga stilar röjer olika tider, och hvilket hvarken harmonierar med den ursprungliga byggnaden eller med sina egna partier». På samma satt har efterhand å norra sidan liksom ett yttre sidoskepp äfven der tillkommit. Den del deraf, som vi antagit vara den ursprungliga sakristian, är det äldsta (O); sedermera det vestligaste kapellet och yngst äro de närmast derintill liggande (S, R), hvilka på samma satt som å södra sidan blifvit genom en sammanbyggnad (P) förenade med de östligaste, hvarigenom en förplats till kyrkan blifvit bildad, der norra ingången nu är. Vid vestra sidan af denna förplats är en smal inbyggnad (Q), med ett 13 fot bredt och 3 fot langt utsprång, i hvars inre del en hvälfd trappuppgång ledt till takhvalfven. Denna inbyggnad har haft serskilda ingångar från nyssnämnda förplats, hvaremot man nu endast kan ditkomma ofvanifrån hvalfven. Utsprånget bildar ett serskildt rum. Samtliga kapellen, hvilka sakna

sträfpelare, äro täckta med korshvalf, vårdslöst uppförda, och liksom de södra hållna i spetsbågsstil.

Kyrkan, som utom de 4 hörntornen sannolikt endast haft en s. k. takryttare af trä, erhöll på 1400-talet ett till vestra gafveln sig slutande fyrkantigt torn, hvars omgifningsmurar, som äro nära 10 fot tjocka, hålla 150 fot i höjd, hvilken stora höjd det dock erhållit genom sedermera skedd påmurning. År 1424 började det anläggas, och efter 20 års förlopp kunde träspiran uppföras och året derpå invigdes de större klockorna af Ericus Birgeri [1]).

Samtidigt med detta torn uppfördes sannolikt norra utbyggnaden (B), som sluter sig intill kapellens vestra sidomur. Denna utbyggnad har varit täckt af ett stjernhvalf, som numera är nedbrutet och i stället täckt med ett platt trätak. Vid nordöstra hörnet af denna utbyggnad är en spiraltrappa uppdragen, hvarifrån man genom en lång hvälfd trappgång kommer upp till takhvalfven och till tornets mellersta afdelning. På samma sätt är något sednare en dylik, dock större sidobyggnad, bondkyrkan (C) kallad, tillkommen på s. sidan, betäckt af stjernhvalf på kragstenar. Med kyrkan har denna liksom den norra stått i förbindelse medelst en 10 fot bred numera igenmurad bågöpppning. In till densamma leder på vestra sidan en låg, smal, dörröppning med perspektivisk omfattning. Hvardera rummet upplyses af tvenne spetsbågiga fönsteröppningar. Att denna byggnad tillkommit någon tid efter tornets uppförande antaga vi på den grund, att tornet åt denna sida haft en stor, numera igenmurad, fönsteröppning och sannolikt har detta skett i Biskop Korts tid.

Efter tornets fullbordande påbegyntes byggandet af det nya högkoret 1448 [2]), hvilket fullbordades 1462, då det af biskop Sigge midsommaraftonen invigdes [3]). Då prof. Bru-

---

1) Martyrologia Strengnensis: »Kal. Jun. anno domini MCDXXIV incepta est turris lapidea Ecclesie Strengnensis. — III Kal. Sept. Anno domini MCDXLIIII erecta est turris lignea Ecclesie Str. — III Non. Julii domini MCDXLV benedicte sunt majores Campane Strengnesie per Reverendum patrem dominum Ericum episcopum Strengenensem». — Se vidare Brunius p. 289.

2) Martyrol. Str. »III Kal. Aug. Anno. domini MCDXLVIII inceptus est novus summus chorus Ecclesie Strengenensis».

3) Martyr. Str.

NIUS i ofta anförda arbete utförligt framställt dess anordning och beskaffenhet, anföra vi endast i korthet följande. Koret, som har en femsidig altarvägg, håller 98,5 fot i längd, 69,6 i bredd och ungefär 60 i höjd. Hvalfven uppbäras af 4 pelare, som ställda i två rader motsvaras af pilastrar i vester och öster. Pelarne, som hålla 3,5 fot i genomskärning, äro fyrkantiga med afskurna hörn och hafva en pilaster å hvarje sida. Fotställningarna äro låga med breda skråkanter. Mellangångarna äro 35 fot och sidogångarna 13 fot breda. Derigenom att pilastrarna, som uppdragits vid altarväggen, hafva 7 fot större afstånd från hvarandra, än de som äro uppdragna vid långhusets östra sida, få pelarne och pilastrarna en skef ställning till hvarandra; den södra sidomuren är ock längre än den norra, hvartill kommer att hvalfven äro betydligt högre än i långhuset, hvilket allt tillsammans gör, att korets hela anordning illa står tillsamman med långhusets harmoniska hållning, huru tilltalande det höga, luftiga och ljusa koret annars i och för sig sjelft än är. Korets mellangång täckes af 2 korsdelade flacka stjernhvalf och i öster af ett enkelt sådant. Hvarje sidogång har 6 fyrkantiga och i öster ett trekupigt korshvalf. Omgifningsmurarne hålla 4 fot i tjocklek och 54 i höjd samt förstärkas af yttre sträfpelare. I den södra sidans sträfpelare, som är dubbelt bredare än de öfriga, leder en spiraltrappa upp till korets takhvalf. Koret belyses af 7 tredelade fensteröppningar med spetsig betäckning. På norra sidan förekommer ett åttonde, numera vid öfre sakristians uppförande igenmuradt, fenster. Straxt ofvanföre långhusets slut finnas å södra korväggen 5 rundbågiga nischer af 22 tums bredd och höjd samt 16 tums djup, hvilka motsvaras på norra sidan af 4 dylika.

Samtidigt med detta kor är den mellersta sakristian uppförd (L). Den har en från koret ledande perspektivisk, spetsbågig ingång och betäckes af ett dubbelt stjernhvalf. På vestra sidan häraf och intill norra sidans tillbyggnader ligger ett mindre, sedermera tillkommet rum (M), betäckt af ett korshvalf och uti det n. ö. hornet leder uti en fyrkantig inbyggnad en spiraltrappa upp till ett likadant rum med korshvalf. I detta rum synes, liksom på motsvarande sida i kyrkan, spår af en helt rundbågig fensteröppning af 2,5 fots bredd i da-

gen, det enda fönster som på den östliga delen af norra sidan belyst kyrkan. Härifrån förer en gång till ett rum öfver mellersta sakristian, hvilket betäckes med stjernhvalf på låga pilastrar liksom rummet nedanför. Detta rum har en fönsteröppning åt norr med rundbågig betäckning och en åt öster, numera igenmurad. Denna sakristia förstärkes med tvenne sträfpelare öfver hörn. Intill dennas östra sida har för stödjande af korväggen ytterligare en sakristia blifvit uppförd (N), försedd med en sträfpelare med spännbåge mot nordöstra hörnets norra sida och betäckt med dubbelt stjernhvalf, samt upplyst af tvenne spetsbågiga fönster, ett åt norra och ett åt östra sidan. Ifrån mellersta sakristian, ofvan hvars golfplan denna ligger 7,5 fot, leder en trappa hit upp. Förr har den haft en rätvinklig stickbågig ingång med trappa från sjelfva koret. Vid hvad tid denna sakristia blef uppförd, kan ej med säkerhet angifvas, dock sannolikt ej långt efter högkorets fullbordan, då korets norra sida visade sig på den här brant sluttande klippgrunden behöfva serskildt stöd. Båda sakristiorna hafva inunder sig källare, öfverspända med korshvalf.

Ingendera af dessa sakristior, lika litet som det rum, som finnes öfver det vestliga koret på södra sidan, kan, såsom af en författare [1]) antages, hafva varit den »sacristia superior», eller »sacristia majoris», som understundom i medeltida handlingar omnämnes, enär de äro långt yngre än den tid, berörda handlingar utvisa. I ett bref af 1343 från domprosten och kapitlet till erkebiskop Henning omtalas utförligt, huru biskopsvalet tillgick i ett hörn af sacristia superior [2]), dit de utsedda »scrutatores» drogo sig tillbaka och företogo öppen omröstning. I ett annat af 1352 nämnes den såsom platsen för en rättslig undersökning rörande uppbörden af S:t Peters penning. Vid samma tid omnämnes ock »sacristia majoris». Så försiggick i »sacristia majoris ecclesie Strengenensis» 1338 på påfvens uppdrag af biskop Styrbjörn i Strengnäs och domprosten Henning i Westerås en undersökning i tvistemål mellan erkebiskopen och kapitlet i Upsala, m. fl. å ena sidan och ka-

1) V. Granlund i »Märkligare Svenska kyrkor», sid. 4.

2) »Scrutatores — ad unum angulum sacristie superioris se trahentes» — Sv. Diplom. N:o 3714.

niken Halstansson å den andra rörande en præbenda i Upsala. År 1339 d. 5 Aug. kallades kaniken Halstansson m. fl. att infinna sig i »sacristia majoris»[1]). Vid ett annat tillfälle förvarades derstädes S:t Peterspenningen för stiftet på sacristanens ansvar. En »sacristia majoris» omnämnes ock samtidigt i Westerås domkyrka. Båda benämningarna synas afse ett domkapitlets sessionsrum. Den forra torde hafva afseende på belägenheten, den sednare på värdigheten. Men hvar hade den sin plats? Sakristian sjelf hade icke något ofverrum och vid denna tid synes ej heller någon annan sidobyggnad egt ett sådant. Knappast annat återstår, än att antaga det sakristian (Pl. I fig. 2 G) varit fördelad i tvenne afdelningar den ena den ursprungliga sakristian, den andra, den af Marg. Bændichsdotter uppbygda, der sacristiæ præbendan hade sitt altare — hvaraf den ena tjenat till bruk för de vid gudstjensterna tjenstgörande, och den andra utgjort domkapitlets sessionsrum.

Lång tid efter korets fullbordan fick kyrkan ej stå oskadd. Den hade visserligen, churu med stor svårighet, blifvit skyddad vid den stora och långvariga brand, som i Maj 1435 ofvergick staden[2]), men så blef icke förhållandet 1473, då åter nastan hela staden lades i aska. Kyrkan blef då forstord till vattentak, tornspira, ringklockor och orgelverk[3]). Lyckligtvis behöfde hon numera ej längre vänta på sitt iståndsättande. Biskop Conrad Rogge (Kort), som 1480 tillträdde stiftet, har harvid största förtjensten. Både med sin kraftiga omsorg och med rika gafvomedel omfattade han kyrkan. Till och med från konung Karl i Frankrike hade han forskaffadt understod for denna kyrkobyggnad, hvarföre ock namnde konungs bild och vapen forr hafva funnits i ett af de då med glasmålningar försedda korfonstren. Redan år 1481 kunde han inviga

—

1 Sv. diplom. N:o 3429 och 3[illegible].

2. Martyrol. Str. [illegible] 20 Maj 1435.

3. Martyrol. Str. [illegible] MCCCCLXXIII [illegible] ecclesia Strengenensis cum campanis [illegible] Ordinis [illegible] tota civitate duodecim [illegible] circa meridiem S[illegible] IV [illegible]

den stora klockan [1]). Vidare lät han förhöja tornmuren [2]), försåg koret och högaltaret med prydnader [3]), uppbygde S:t Eriks kor och iståndsatte andra, samt fullbordade långhusets utvidgning åt båda sidor medelst sammanbindande af koren på båda sidor om n. v. ingångarne och uppförande af sidokorens yttermurar till samma jemnhöjd, så att de kunde bringas under gemensamt luttak med sidoskeppen, Sannolikt lät han ock, såsom en nödvändig följd häraf, höja sträckmurarne, så att de numera äro 12 fot högre än hvad den ursprungliga planen utvisar, hvarigenom de ock fått en sådan höjd, att de visa 5 fots afstånd mellan luttakens slut och kroppåstakets början. Detta parti är prydt under takfoten af ett sicksackformigt listverk. Det utseende och skick hon då fick, bibehåller hon, med undantag af tornöfverbyggnaden som undergått många förändringar, till hufvudsaklig del än i dag. Så kan man med ett ord säga, att det är Conrad Rogges förtjenst [4]), ej blott att kyrkan återställdes efter den öfvergångna eldsvådan, utan ock att hon, oaktadt de många olikartade tillbyggnaderna, bragtes till någon slags enhet, så att hon kunnat, åtminstone till det yttre, framstå såsom ett helt byggnadsverk, värdigt sin höga uppgift.

Till sitt inre kan naturligtvis icke denna kyrka, såsom vi redan anfört, framstå såsom något helt verk, äfven om gotiken der framträder herrskande. Tillkommen som den är under loppet af trenne århundraden, alltefter som behofvet af

---

1) Martyrol. Str. för d. 20 Juli.

2) Scondia illustr. IV p. 34: »Conradus Rogge — — fundamenta basilicæ producit, summum illi adjiciens chorum, totam post incendium restaurat venuste fabricam, turrim longe celsiorem reddit»; — —

3) Det af Conrad Rogge förärade, i Bryssel förfärdigade, stora och praktfulla altarskåpet med herrliga målningar, utförda af van der Weydens mästarehand, finnes ännu qvar i koret, ehuru det tyvärr måst lemna sin plats öfver högaltaret för en i hög grad konstvidrig altarprydnad. Ett mindre, men dyrbart och konstnärligt utfördt altarskåp, som också bär Rogges vapen (Kyhlevapnet: två korslagda horn), finnes äfven i behåll.

4) Martyrologia Str. vittnar så derom: »II Non. Aprilis Anno domini MD primo obiit venerabilis in Christo pater dominus Conradus Rogge, episcopus Strengenensis decretorum doctor, qui ecclesiam ipsam pro magna parte ex utraque parte ampliari fecit, chorum et prebenda sancti Erici decorauit, summum altare cum tabula, regula, mitra, baculo pastorali et antipendiis pocioribus perornavit».

utvidgning och tillbyggnad gjort sig gällande, utan afseende på den ursprungliga planen, är det ock gifvet, att den till sina serskilda delar skall bära spår af de olika stilarter, som derunder herrskat. Ursprungligen till sin anläggning romansk har den tidigt tagit intryck af den påträngande gotiken, som dock, äfven sedan den framträdt mera utprägladt såsom i de inslagna hvalfven och i sidokoren, bibehållit något af den romanska stilens enkla, nyktra och nästan kyliga hållning. En olika karakter får den omsider genom sin afslutning i det höga luftiga koret, som, med sina vidspända flacka hvalf och höga sirade fönster, antyder gotikens sednare skede. Icke desto mindre kunna vi med skäl säga, att hon i den gestalt hon vid medeltidens slut hade, framstår såsom en af gotikens märkligare och intressantare byggnadsverk i vårt land.

För kyrkans fullbordan var det synnerligen hög tid, då Conrad Rogge lade sin kraftiga hand dervid. Inom kort hade det icke längre varit möjligt. Kyrkosamfundets ställning till staten blef snart en annan. Det blef icke längre kyrkan, som fick sätta sin pregel på förhållandena. I stället för kyrkor skulle snart kungl. borgar och slott komma att uppföras, till en del af grusade helgedomar. Af hvad som ansågs nödvändigt gjordes en dygd, som drefs till det yttersta, ja, långt öfver rättens råmärken. Kyrkornas rikedomar lockade äfvenledes de store och mägtige ej mindre än den högste magtinnehafvaren. För den jernhårda vilja, som vid den nya tidens inbrott hade magten i händer, kunde denna kyrka med dess mänga stiftelser lika litet som någon annan påräkna skonsamhet eller någon måttfull behandling; tvärtom synes hon hafva varit en af de första, som drabbades af det hårda öde, att blifva beröfvad *alla* sina egendomar och underhållsgods, så att hon snart råkade i ett hotande förfall. Härifrån räddades hon dock på det berömvärdaste sätt af den, äfven för de kyrkliga angelägenheterna så varmt nitälskande och för protestantismens sak sig uppoffrande, store konungen *Gustaf II Adolf*. Genom tillräckliga anslag betryggade han hennes framtida bestånd, så att hon, åtminstone så länge hans stiftelser hållas i helgd, kan få för slägte efter slägte uppfylla sitt vigtiga ändamål och tillika tjena såsom talande minnesmärke ej blott af medeltida byggnadskonst, utan äfven af hvad enig offervillighet för kyrkliga angelägenheter en gång förmått åstadkomma.

Förklaring öfver planscherna.

Pl. I.

Fig. 1. *Plan af nuvarande domkyrkan*, med skala, fig. 3. A. Tornförstugan med sittplatser i murarne. B. Sidorum till tornet: en del af det Frankska grafkoret, som äfven upptager det öster derom liggande koret, fordom biblioteksrum, nu inrymmande museum för kyrkliga fornsaker. C. Sidorum till tornet, bondkyrkan kallad. D. »Fresko-kapellet», inrymmande museum med »Korts bönkammare» på vestra sidan. E. Sparrekoret. F. Marschallska grafkoret eller »Tynnelsögrafven». G. Förplats. till kyrkan. H. Gyllenhjelmska grafkoret. I. De studerandes förra bänkrum och grafplats för Gyllenstjernor, slägten Bonde, m. fl. K. Stenbockska och Sturegrafkoret. L. Mellersta- M. inre- och N. öfre sakristian. O. Ursprungliga sakristiorna, nu Gyllenborgska- och Sackiska grafkoren. P. Förplats till kyrkan. Q. Bisättningsrum och uppgång till takhvalfven, nu otillgänglig, förr ledande från förplatsen, jemte en numera inbygd .sträfpelare med spännbåge mot den ursprungliga n. väggen. R. Olivecrantzska- och S. Cedercrantzska grafkoren. T. Nedgång till kungl. grafhvalfvet, der kon. Karl IX med gemåler, flere afkomlingar och medlemmar af den pfalziska familjen hvila. U. Minnesvård öfver Karl IX; V. öfver Sten Sture den äldre och X. öfver Karl IX:s gemåler. Y. Högaltaret med den i grekisk stil hållna öfverbyggnaden. — Den mörkare teckningen betecknar den ursprungliga kyrkans plan; den ljusare de tillbygda delarne.

Fig. 2. *Plan af den ursprungliga kyrkan* med hörntorn, galleri och sannolika fönster- och dörröppningar. A. De vestra dörröppningarna. B. Den vestra gränsen för den först invigda delen af kyrkan med s. ock n. dörröppningarna. D. Högaltarets sannolika plats. G. Sakristiorna.

Fig. 4. Skala till densamma. Fig. 5. Sida af ett reconstrueradt hörntorn. Fig. 6 och 7. Ornament, sådana de förekomma fleretädes å kyrkan, med skalor fig. 8 och 9.

Fig. 10, 11, 12, 13. Ljusöppningar å vestra gafvelmuren ofvan hvalfven, med skala, fig. 14 (står 20, men bör vara 2 fot).

Pl. II.

Domkyrkans sannolika utseende vid 1300-talets midt, perspektiv af vestra och södra sidorna med hörntorn och takryttare. —

Pl. III.

Fig. 1. *Genomskärning af kyrkans midt mellan andra och tredje pelaren vesterifrån:*

Det högra skeppet med ett slaget hvalf, midtskeppet med basilike-tak och prickning för de sedermera slagna hvalfven, det venstra med basilike-tak. I omgångsmurarna: galleriet med hvalföppningar inåt kyrkan och de sannolika fönsteröppningarna utåt. —

Fig. 2. Norra porten, med plan, fig. 3 och detaljplan af portöppningens yttre, fig. 4.

Fig. 5, 6 och 7. Södra porten likaså med plan och detaljer.

Fig. 8. Kapitelbandet å norra portomfattningen, med skala, fig. 9.

Fig. 10. Kapitelbandet å södra portomfattningen med skala (Å skalan står 10, bör vara 1 fot).

Södermanlands Fornminnesförenings Kyrko-Museum.

(Fortsättning).

II.

Kalkkläden m. m.

1. Kalkkläde af hvit tyll, rikt broderadt med blommor, foglar m. m. i silkesläggsöm från 1700-talet och kantadt med äkta pointer i venetianskt mönster; 2,7 fot i fyrkant.
Dep. från Turinge kyrka.

2. Kalkkläde af hvit tyll, broderadt i kanter och hörn med läggsöm af olika färgadt silke från 1700-talet; 1,8 fot i fyrkant.
Dep. från Vårdinge kyrka.

3. Kalkkläde af brunt, blommigt siden, kantadt med en bred, svart bord med mönster i guld och i midten prydt med ett kors af breda guldgaloner, i hvars midt sitter en röd ros och i hvarje ände en blå; 1,8 fot i fyrkant.
Dep. från Vårdinge kyrka.

4. Kalkkläde af gul atlas med guld- och silfverbroderier: i midten ordet Jehovah med hebreiska typer inom en strålprydd triangel och deromkring orden Helig Helig Helig Herre Gud Zebaoth; i hörnen lammet med segerfanan, initialer och årtalet 1755; 1,8 fot i fyrkant.
Dep. från Ytter-Enhörna kyrka.

5 och 6. Två bokhyenden af silfvertyg.
Dep. från Ytter-Enhörna kyrka.

7. Kalkkläde af brun tyll med inväfda guldränder samt rika guld- och silfverbroderier från 1700-talet; 3 fot i fyrkant.
Dep. från Öster-Åkers kyrka.

8. Kalkkläde af siden, broderadt med guld, silfver och silke i flera färger samt prydt med äkta perlor och läggsöm med svaga figurer från slutet af 1600-talet; 1,8 fot i fyrkant.
Dep. från Runtuna kyrka.

9. Kristningssärk af fasonerad, mörkröd sammet, prydd med guldgaloner.
Dep. från Toresunds kyrka.

10 och 11. Två dopmössor af silfverbrokad från 1600-talet.
Dep. från Toresunds kyrka.

12. Kalkkläde af mörkgrönt flor med broderi i guld af böjda blomsterstänglar, omgifvande en krans med I. H. S. Längs kanterna löper en smal guldbroderad list och i två motsatta hörn äro med svart silke sydda initialer och i de två öfriga årtalet 1660; utomkring är en fin guldspets fastsydd.
Dep. från Barfva kyrka.

13. Kalkkläde af fint hvitt linne med rikt broderi i guld, silfver och olika färgadt silke: i midten I. H. S. inom en strålande sol, på tre sidor stora blomsterstänglar och på den fjerde en qvinnobild i gyllene drägt och gyllene krona, omgifven af fyra keruber; det är kantadt med en fin silfverspets, tillhör 1600-talet och är nära två fot i fyrkant.
Dep. från Barfva kyrka.

14. Kalkkläde af gul atlas med rikt blomsterbroderi i guld, silfver och olika färgadt silke samt prydt med paljetter: i midten Frälsarens bild på korset, hvilket hvilar på ett rodt, innantill i silfver broderadt hjerta; på sidorna om korset stå Maria och Johannes i egendomliga, svarta drägter, båda med kräkla i högra handen; det är kantadt med en fin guldspets, tillhör 1700-talet och är 1,8 fot i fyrkant.
Dep. från Barfva kyrka.

15. Kalkkläde af fint hvitt linne, broderadt i guld och silfver med fina rank- och blomstermönster; det är kantadt med guldfransar och håller 2,15—2,25 fot i fyrkant.
Dep. från Ytter-Selö kyrka.

16. Kalkkläde, bestående af tre, 2,1 fot långa och 0,65 fot breda, hvita spetsar (point Colbert), förenade medelst likadana guldspetsar, som omgifva hela kalkklädet.
Dep. från Ytter-Selö kyrka.

17. Kalkkläde af fint, hvitt linne eller kammarduk, hvars kanter och hörn hafva breda, rosformiga broderier i läggsöm af guld, silfver och olika färgadt silke; det är omgifvet af en fin guldspets och håller i fyrkant 2,4—2,5 fot.
Dep. från Mariefreds kyrka.

18. Kalkkläde af brunt flor med blomsterbroderier i silfver på två sidor och i ett hörn; det är kantadt med en fin och smal silfverspets och håller 2,7—2,8 fot i fyrkant.
Dep. från Mariefreds kyrka.

III.

Antependier.

1. Antependium med rikt reliefbroderi i guld och silfver, Bonde- och Bjelkevapnen samt årtalet 1698; längd 8,3 fot, bredd 3,8.
Dep. från Sorunda kyrka.

2. Antependium af röd sammet med kors mellan två jemnlöpande, vertikala guldgaloner och med Flemingska och Kurtzelska vapnen; tillhör 1600-talet och är 8 fot långt och 3,3 fot bredt; jmf. messhaken № 29.
Dep. från Sköldinge kyrka.

3. Antependium med lappbroderi i renässansstil, 5,4 fot långt och 4 fot bredt.
Dep. från Ytter-Enhörnä kyrka.

4. Antependium med broderi af garn i olika färger, framställande tilldragelser ur den heliga historien, sannolikt klosterarbete från 1400-talet; längd 10,4 fot, bredd 5,8.
Dep. från Fogdö kyrka.

5. Antependium af guldbrokad med inväfda hvita ornater från början af 1700-talet; längd 4,5 fot, bredd 4.
Dep. från Muskö kyrka.

6. Antependium eller baldakin af hvitt linne med broderi, dels i plattsöm, dels i linnesöm: rankverk i götisk stil, ett adligt vapen med tre hvita kulor i blått fält, evangelisternas symboler samt monogrammen jhs (jesus) och mia (maria); det tillhör 1400-talet och är 7,6 fot långt och 5,6 fot bredt; men synes hafva varit dubbelt så långt och dubbelt så smalt samt blifvit afklipt på midten och bredden fördubblad. Exponeradt på textilutställningen i Stockholm 1880.
Dep. från Muskö kyrka.

7. Antependium af hvitt linne med broderi i platt- och linnesöm: nattvarden, evangelisternas symboler, tilldragelser ur Frälsarens lif i tio afdelningar, två adliga vapen, initialerna N. I. S. och M. P. D. samt årtalet 1641; längd 10,3 fot, bredd 7,7.
Dep. från Eskilstuna kyrka.

8. Antependium af flandrisk gobelin från 1500- eller början af 1600-talet, 7 fot långt och 6 fot bredt; det är hopskarfvadt på midten, och den öfre halfvan framställer en stad; illa medfaret.
Dep. från Ytter-Järna kyrka.

9. Bord af ett antependium med broderi i guld på grön atlas från 1600-talet; längd 5,3 fot, bredd 0,5.
Dep. från Muskö kyrka.

10. Bord af ett antependium med stickning af garn i olika färger: Adam och Eva i paradiset, blommor, foglar och andra djur m. m.; tillhör 1600-talet och håller i längd 8,2 fot, i bredd 0,8.
Dep. från Ornö kyrka.

11. Antependium af slät, grå atlas med guldspetsar och årtalet 1712, 5,2 fot långt och med tillhörande fransar 3,1 fot bredt.
Dep. från Tosinge kyrka. Finnes i Frescokapellet.

12. Antependium af slät, gråbrun atlas med inväfda blå, bruna och gula blommor från slutet af 1500-talet; öfverst en bord af fasonerad, ljusblå sammet med granatblommor inom femflikiga, gotiska blad från 1400-talet; längden 7,6 fot. Exponerad på textilutställningen i Stockholm 1880.
Dep. från Grödinge kyrka.

13. Antependium af gul sidenmoiré med guldornater; öfverst en guldbroderad bord med smal guldspets, allt från 1600-talet; längd 10,2 fot, bredd 3,5.
Dep. från Värdinge kyrka.

14. Antependium af svart sammet, på midten prydt med I. H. S. inom två nedtill korslagda qvistar, väl bibehållet reliefbroderi i silfver; längd nära 10 fot.
Dep. från Bärbo kyrka.

15. Antependium, sammansydt af tre lodräta, 5 till 6 tum breda lister af röd schagg, en på midten och en på hvardera yttersidan, samt två något bredare mellanstycken af samma tyg och med samma ornering som messhaken № 44; längd 5,2 fot.
Dep. från Bärbo kyrka.

16. Antependium af gul atlas med inväfda blommor af olika färgadt silke; öfverst en befransad bord af samma tyg och midt under denna ett påsydt blomsterornament af höggul atlas; på sidorna om detta äro påsydda två alldeles lika, ovala medaljonger, framställande på gul botten en rödklädd, med

gul krona prydd qvinna, som med utsträckta armar rider på tvären på en svart björn; längd 6,8 fot.

Dep. från Barfva kyrka.

17. Duk till altardisk af fint hvitt, linne, rundt omkring prydd med ett fem tum bredt broderi af läggsöm i silfver och olika färgadt silke från 1600-talet; längd 8 fot, bredd 2,3.

Dep. från Barfva kyrka.

18. Antependium af rödt, blommigt siden med underlag af linne, särdeles väl genombroderadt i guld, silfver och mångfärgadt silke med höga bilder under spetsbågar, bland dem Gud fader, krönande Maria, en bild med nyckel (Petrus), de öfriga mycket skadade. Större delen är bortrifven, och återstoden har synbarligen varit använd till torktrasa; från 1400-, kanske från 1300-talet. Tillvarataget af kyrkoherden J. Wahlfisk.

Dep. från Eskilstuna kyrka.

19. Antependium af samma tyg och kantadt med likadana silfverspetsar, som messhaken № 49; fina, påsydda silfverspetsar bilda på midten initialerna U. V. B. och årtalet 1769; längd 14,5 fot, bredd 3,4. Några mindre bitar äro bortklipta, förmodligen till vidskepligt bruk.

Dep. från Lunda kyrka.

20. Antependium af höggult, fyrskäftadt ylletyg med påsydda blommor af olika färgade tyglappar på underlag af papper; öfverst en bord af samma tyg, kantad med en virkad uddig spets, från hvilken nedhänga små silkestofsar; längd öfver 7 fot, bordens öfver 8, hela bredden öfver 3.

Dep. från Hammarby kyrka.

21. Antependium af tjockt, hvitt linne, s. k. gåsögonväfnad, 6,4 fot långt och öfver 4 fot bredt, prydt af gröna blomsterstänglar med bruna eller bruna och gröna blommor i broderi af garn, omslutande fyra mindre medaljonger, två med hjortar och två med enhörningar i kontursöm af gult och rödt silke, samt fyra hela och fyra halfva (afklipta) taflor, upptill halfrunda och omgifna af plattyska språkband, nedtill raka, omkring 9 tum i höjd och 1,4 fot i bredd, framställande i broderi af blått, gult och rödt silke tilldragelser ur »Wolters och Gresyldys» saga (en af novellerna i Boccacios Decameron); i kanterna förekommer en liknande ornering samt omvexlande ett lejon, en enhörning och en naken, sittande menniska, kontursöm i gult och rödt silke. Antependiet är hopskarfvadt af två längder, som ursprungligen utgjort delar af näst följande nummer.

Dep. från Hammarby kyrka.

22. Duk till altardisk, 10,4 fot lång och 3,2 fot bred, af samma tyg och med samma ornering, som näst föregående antependiet. Taflorna äro här sex, de flesta något högre och bredare; medaljongerna äro likaledes sex, omslutande fyra foglar och två sittande kattor (?); dessutom förekomma bland rankverket en trumslagare, en qvinna med kratta och skära samt två mot hvarandra vända qvinnor, af hvilka den ena bär en korg på ryggen och håller under ena armen en fogel och med den andra handen en kanna; en hund står vid hennes fötter.

Dep. från Hammarby kyrka.

23. Antependium af tjockt, gult siden, glest broderadt med 2,5 tum höga blommor i guld, silfver och olika färgadt silke; kanterna äro prydda med rika broderier i samma färger och med paljetter, å öfre långsidan till 1,5 tums bredd, å de öfriga till nära 3; på antependiet förekomma fyra rader med bokstäfverna W. A. W. A. och A. W. A. W. omvexlande, alla inom fina broderade kransar, och i midten af det hela samma bokstäfver sammanbundna jemte S. i slutet; kring kanterna är fastsydd en fin bred guldspets; längd 6,2 fot, bredd 3,4. Väl bibehållet.

Dep. från Mariefreds kyrka.

Folkvisor.

Ur en större samling, upptecknad för Södermanlands fornminnesförenings räkning af metallarbetaren G. Ericsson, förnämligast i Åkers och Öster-Rekarne härad samt till någon del i Dunkers, Turinge och Öster-Haninge socknar, intagas här några folkvisor af gammalt ursprung, och skola flere meddelas i följande häften.

Dessa folkvisor lefva i allmogens minne och sjungas nästan alla, ehuru det ännu icke lyckats utgifvaren att åtkomma melodierna.

(Fortsättning).

Tillägg till folkvisan № 1, sidan 21 i första häftet med öfverskrift Bergatrollets frieri.

Skogsjungfruns frieri.

1.

Helt bittida en morgon, innan solen upprann,
Innan foglarne började sjunga,
Skogsjungfrun friade till fager ungersven,
Hon sjöng med så rörande tunga:
Herr Mannelig, Herr Mannelig!
Trolofva du mig,
Det beder jag dig!
Du detta aldrig skall ångra.

2.

För dig vill jag gifva det rödande slott,
Som bygdes vid Vallare hammar
Med portar af silfver i rödanste guld;
Med torn och med salar och kamrar.
Herr Mannelig, m. m.

3.

För dig vill jag gifva tolf gångare grå,
Som gå uti rosendelunden;
Dem aldrig en riddare ridit uppå,
Och aldrig har någon varit bunden.
Herr Mannelig, m. m.

4.

Och dig vill jag gifva det stallet så skönt,
Som står uti hagen den gröna;
Det hafver visst aldrig varit försökt,
Men nog blir det lön för din möda.
Herr Mannelig, m. m.

5.

För dig vill jag gifva de qvarnarna tolf,
Som gå allt för »Tullan och Tärnan»,
De stenar de äro af rödaste guld
Och hjulena silfverbeslagna.
Herr Mannelig, m. m.

6.

För dig vill jag gifva ett förgyllande svärd
Med handtag af guld och demanter;
Du må strida mot hvilken magt du vill,
Stridsplatsen den skall du dock vinna.
Herr Mannelig, m. m.

7.

Och dig vill jag gifva en skjorta så ny,
Den bästa dig lyster att slita;
Inte är hon stickad, och inte är hon sydd,
Men virkad af silket det hvita.
Herr Mannelig, m. m.

8.

Och dig vill jag gifva en kappa så röd
Af damme (damast) och skinande lakan;
Min fader han bar den mot riddaren Blå,
Hon skyddar mot fasta och vaka.
Herr Mannelig, m. m.

9.

Och dig vill jag gifva den mantelen blå,
Som broder min båld hafver burit;
Rosor af guld äro sydda derpå;
Ej spjut eller svärd har den skurit.
Herr Mannelig, m. m.

10.

Och se'n får du taga så mycket du vill
Af guld och demanter så klara,
Af alla de skatter, som mig höra till,
Olycklig jag eljes skall vara.
Herr Mannelig, m. m.

11.

Jag sådana gåfvor väl toge emot,
Om du vore kristelig qvinna;
Men jag hafver en gång gifvit mitt ord
Att icke trolofva en hedinna.
Herr Mannelig, m. m.

12.

Skogsjungfrun hon genast på dörren sig sprang,
Hon vrider sina händer så såra:
Hade jag fått den fager ungersven,
Då hade jag mistat min plåga.
Herr Mannelig, Herr Mannelig!
Du ej trolofvat mig,
Det visst skall ångra dig,
O, då må jag dö i min plåga!

Denna något utförligare variant till den ofvan nämnda folkvisan från Lunda är upptecknad i Näshulta socken. Omqvädet, som i orginalets fjerde, femte, tionde och elfte verser onödigtvis blifvit ändradt, har af utgifvaren återstälts i sin ursprungliga form, och endast sista versens omqväde bibehållits.
Hos Geijer och Afzelius förekomma i 3: n:r 95 (Herr Magnus och Hafstrollet) och 3: n:r 96 (Hertig Magnus och Hafsfrun) uppteckningar, som i åtskilligt erinra om denna vår folkvisa; jmf. Arfwidssons Fornsånger 2: n:r 147 B.

— — —

Tillägg till Folkvisan n:r 8, sidan 32 i första häftet, der endast en vers med melodi förekommer.

Sven i Rosengård.

1.

Hvar har du varit så länge,
Sven i Rosengård?
Jag har varit i stallet,
Kära moder vår!
I vänten mig sent eller aldrig!

2.

Hur har du blifvit så blodig,
Sven i Rosengård?
Blacka hästen trampade mig,
Kära moder vår! m. m.

3.

Hvart skall du då ta vägen,
Sven i Rosengård?
Jag skall rymma af landet,
Kära moder vår! m. m.

4.

När kommer du tillbaka,
Sven i Rosengård?
När som svanen svartnar,
Kära moder vår! m. m.

5.

När svartnar svanen,
Sven i Rosengård?
När som korpen hvitnar,
Kära moder vår! m. m.

6.

När hvitnar korpen,
Sven i Rosengård?
När som fjädern sjunker,
Kära moder vår! m. m.

7.

När sjunker fjädern,
  Sven i Rosengård?
När som stenen flyter,
  Kära moder vår! m. m.

8.

När flyter stenen,
  Sven i Rosengård?
När som domen kommer,
  Kära moder vår!
  I vänten mig sent eller aldrig!

Denna folkvisa är upptecknad i Länna socken och lär sjungas der ännu. Hon förekommer med några skiljaktigheter hos Geijer och Afzelius i två uppteckningar (3: n:r 67 A och B) samt hos Arfwidsson likaledes i två (2: n:r 87 A och B). Vår åttonde vers har icke någon motsvarande i dessa folkvisor, hvaremot efter vår andra vers saknas en, som är nödvändig och i den förra samlingen 3: n:r 67 B lyder så:

Hvi är ditt svärd så blodigt,
  Sven i Rosengård?
Jag hafver slagit (dödat) min broder,
  Kära moder vår!
  I vänten mig sent eller aldrig!

23.

Ung Ebba.

1.

Ung Ebba så hette den vänaste mö,
  För liljor och rosor —
Hon svor för sin älskling att lefva och dö;
  Så tungt är att svikas.

2.

Och ungersven for på det villande haf:
  För liljor och rosor —

Jag glömmer ej mön, förr'n jag lägges i graf;
  Så tungt är att svikas.

3.

Så kom han tillbaka till jungfruns gård,
  För liljor och rosor —
Och Ebba stod klädd uti silke och mård;
  Så tungt är att svikas.

4.

I krona hon stod der just nu såsom brud,
  För liljor och rosor —
Hon stod der så stolt i sin präktiga skrud;
  Så tungt är att svikas.

5.

Och hör du, herr brudgum, om du har mig kär,
  För liljor och rosor —
Den ungersvens hufvud du hemte mig här;
  Så tungt är att svikas.

6.

Så högg han den ungersvens hufvud af,
  För liljor och rosor —
Åt henne han det som en brudskänk gaf;
  Så tungt är att svikas.

7.

Så fick hon den gåfva, som sjelf hon befallt,
  För liljor och rosor —
Men blodet det stelnade, och hjertat blef kallt;
  Så tungt är att svikas.

8.

Och innan de hunno till kyrkogård se'n,
  För liljor och rosor —
Var bruden förvandlad i hårdan en sten;
  Så tungt är att svikas.

9.

Den stenen han ståndar i storm och i snö,
  För liljor och rosor

Men hvem skall förlossa den trolösa mö?
  Så tungt är att svikas.

10.

När ungmö i döden för ungersven går,
  För liljor och rosor —
Förstenade bruden befrielse får.
  Så tungt är att svikas.

Uppteckning från Årila socken, der folkvisan ännu sjunges. Någon dylik har utgifvaren icke funnit i de ofvan anförda större samlingarna.

24.

Själf Vågeman.

1.

Jungfrun hon gångar sig i kammaren in,
Der födde hon sig en liten blomkind.
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

2.

Jungfrun sveper in den i hvitan linn
Och lägger den i förgyllande skrin.
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

3.

Jungfrun hon gångar sig till sjöastrand,
Hon skjuter det skrinet långt ifrån land;
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

4.

Så kommer konungen seglandes,
Och skrinet det kommer skridandes.
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

5.

Konungen sade till tjenaren sin:
Hemta mig hit det förgyllande skrin.
Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

6.

Kungen hade nycklar båd' stora och små,
Och sjelf han laser det skrinet opp.
Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

7.

Sjelf skall jag gifva det barnet namn,
Och det skall heta Sjalf Vågeman.
Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

8.

Sjalf Vågeman växte och blef stor,
Och konungen bad honom bli hans måg.
Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

9.

Och hade de bröllop i dagarna två,
Men icke ville bruden åt sängen gå.
Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

10.

Och de höllo bröllop i dagarna tre,
Men inte ville bruden åt sängen se.
Så tankte den jungfrun: O, nåde mig!

11.

Och de hollo brollop i dagarna fem,
Men inte ville bruden i sangen an.
Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

12.

Och de hollo bröllop i dagarna sju,
Och nu måste bruden i sängen med trug.
Så tankte den jungfrun: O, nåde mig!

13.

Bruden hon lade sig i sängen ned,
Och brudgummen lade sig vackert bredvid.
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

14.

Kära min vän, du vände dig hit!
Är icke du mitt ädela vif?
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

15.

Icke är du mitt ädela vif,
Jag minnes för väl, när du qvicknade vid.
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

16.

Bruden hon gick sig åt stallegård,
Tog gångarn och lade sadel uppå.
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

17.

Sjelf rider hon sig för faderens gård,
Och ute för henne sjelf faderen står.
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

18.

Och brudgummen följde i häl och i ham,
Se'n slöt han bruden uti sin famn.
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

19.

Ej kunna vi bli två ädela vif,
Jag minnes för väl, när de kristnade dig.
  Så tänkte den jungfrun: O, nåde mig!

Uppteckning från Barfva socken, der denna folkvisa ännu sjunges. Hon förekommer hos Geijer och Afzelius under öfverskriften Karl Vågeman (2: n:r 56) och hos Arfwidsson under öfverskriften Per Vattenman (1: n:r 58). Båda hafva

två omqväden i hvarje vers, vår blott ett i slutet. I Arfwidssons folkvisa är konungen jungfruns fader, liksom i vår, och sedan det blifvit upplyst, att Per Vattenman var son af jungfrun och en grefve af Engeland, låter konungen hugga ett bål, på hvilket Per Vattenman sätter sin moder,

Men när som elden var brunnen i glöd,
  Ack, nåde mig!
Då satt den jungfrun båd' fager och skön.
  Så sade den jungfrun: Ack, nåde mig och bättre mig!

Der kommo två dufvor från himmelen ned,
  Ack, nåde mig!
När de foro upp, så voro de tre.
  Då sade den jungfrun: Gud hafve lof till evig tid!

Hos Geijer och Afzelius är konungen icke jungfruns, men väl Karl Vågemans fader, hvarföre denne, kladd i »stål och skinn» »gångar sig i högan loft in» till konungen sin fader och tvingar honom med dragen knif att trolofva jungfrun. Konungen utbrister:

Karl Vågeman, du stilla din blanka knif!
  Intet är det dager än —
Jag skall trolofva din mor och försvara (rädda) mitt lif.
  Då sade den jungfrun: Gud trösta mig, gud nåda mig!

25.

Skön Anna och Hafskungen.

1.

Skön Anna hon gångar sig åt rosendelund,
Der möter hon en hafskung i samma den stund.
  Håhå, nånå!
Der möter hon en hafskung i samma den stund.

2.

Och hör du, skön Anna, hvad jag nu säga vill,
Nu är du min karesta, nu hører du mig till.
  Håhå, nånå!
Nu är du min käresta, nu hører du mig till.

3.

Han stoppad' hennes öron, han stoppad' hennes mun,
Se'n drog han henne neder till hafvets djupa grund.
Håhå, nånå!
Se'n drog han henne neder till hafvets djupa grund.

4.

Och när hon varit der i åtta runda år,
Så förde han henne upp på böljorna de blå.
Håhå, nånå!
Så förde han henne upp på böljorna de blå.

5.

Och när hon då fick höra de kyrkoklockors klang,
Så bad hon att få gånga till kyrkan fram.
Håhå, nånå!
Så bad hon att få gånga till kyrkan fram.

6.

Ja nog får du gånga till kyrkan fram,
Om blott du kommer åter till barnen och till man.
Håhå, nånå!
Om blott du kommer åter till barnen och till man.

7.

Och när som hon kom till kyrkan fram,
Så slöt hennes moder henne uti sin famn.
Håhå, nånå!
Så slöt hennes moder henne uti sin famn.

8.

Och hör du, min dotter, hvad jag dig säga må:
Hvar hafver du varit i åtta runda år?
Håhå, nånå!
Hvar hafver du varit i åtta runda år?

9.

Jo, jag hafver varit uti böljorna de blå,
Sju barn hafver jag med hafskungen, der går.
Håhå, nånå,
Sju barn hafver jag med hafskungen, der går.

10.

Och hör du, min dotter, hvad jag dig säga vill:
Nu följer du mig hem; ty nu hörer du mig till.
Håhå, nånå!
Nu följer du mig hem; ty nu hörer du mig till.

11.

Och hör du, min dotter, hvad jag dig säga vill:
Hvad hafver du fått för äran din?
Håhå, nånå!
Hvad hafver du fått för äran din?

12.

Jo, jag hafver fått det röda guldband,
Och aldrig bättre knutits om någon drottnings arm.
Håhå, nånå!
Och aldrig bättre knutits om någon drottnings arm.

13.

Och hör du, min dotter, hvad jag dig säger än:
Hvad har du mera fått för äran din?
Håhå, nånå!
Hvad har du mera fått för äran din?

14.

Jo, jag hafver fått en rödan guldknif;
Krist gifve, att han sutte i hans hjerta och lif!
Håhå, nånå!
Krist gifve, att han sutte i hans hjerta och lif!

15.

Och hafskungen sig till kyrkoporten kom,
Och alla döda bilder de vände sig om.
Håhå, nånå!
Och alla döda bilder de vände sig om.

16.

Kommer du i håg de stora, kommer du i håg de små,
Kommer du i håg den lilla, som uti vaggan låg.
Håhå, nånå!
Kommer du i håg den lilla, som uti vaggan låg.

17.

Jag kommer ej i håg de stora, jag kommer ej i håg de små,
Ej heller den lilla, som uti vaggan låg.
  Håhå, nånå!
Ej heller den lilla, som uti vaggan låg.

18.

Och hafskungen slår sig för sitt bröst,
Han suckar och han ängslas: Nu har jag ingen tröst.
  Håhå, nånå!
Han suckar och han ängslas: Nu har jag ingen tröst.

Uppteckning från Turinge socken. Sista versen är lånad från den följande varianten:

Helena och Hafsmannen.

1.

Helena hon gångar sig till bryggarebro,
  I hafvet bor jungfrun —
Och nedan för henne hafsmannen stod.
  Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

2.

Han stoppade hennes öron, han stoppade hennes mun,
  I hafvet bor jungfrun —
Se'n förde han henne till hafvets djupa grund.
  Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

3.

Och när hon varit der i åtta runda år,
  I hafvet bor jungfrun —
Sju söner och en dotter med hafsmannen hon fått.
  Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

4.

Helena hon låg öfver vaggan och sang,
  I hafvet bor jungfrun —
Så hörde hon, huru klockorna de klang.
  Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

5.

Helena hon sade till hafsmannen alltså:
I hafvet bor jungfrun —
Kanske att jag kunde till kyrkan få gå?
Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

6.

Till kyrkan det kan du väl gerna få gå,
I hafvet bor jungfrun —
Blott du kommer åter till barnen de små.
Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

7.

Han stoppade hennes öron, han stoppade hennes mun,
I hafvet bor jungfrun —
Se'n förde han henne till ängens gröna lund.
Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

8.

Helena hon sig genom kyrkodörren steg,
I hafvet bor jungfrun —
Och modren på henne med blida ögon ser.
Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

9.

Hvar har du varit i åtta runda år?
I hafvet bor jungfrun —
Sju söner och en dotter med hafsmannen jag fått.
Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

10.

Och hafsmannen sig uti kyrkoporten kom,
I hafvet bor jungfrun —
Och alla döda bilder de vände sig om.
Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

11.

Kommer du i håg de stora, kommer du i håg de små,
I hafvet bor jungfrun —
Kommer du i håg den lilla, som uti vaggan låg.
Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

12.

Ej kommer jag i håg de stora, ej kommer jag i håg de små,
I hafvet bor jungfrun —
Ej kommer jag i håg den lilla, som uti vaggan låg.
Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

13.

Och hafsmannen slår sig för sitt bröst,
I hafvet bor jungfrun —
Han suckar och han ängslas: Nu har jag ingen tröst.
Hon sörjer så jemmerligt sin moder.

Uppteckning från Härads socken, der denna folkvisa ännu sjunges. Äfven en annan variant finnes, till innehållet liknande den närmast föregående, men till formen öfverensstämmande med ofvan stående Skön Anna och Hafskungen.

Hvarken hos Geijer och Afzelius eller hos Arfwidsson har utgifvaren funnit denna folkvisa.

Ordlista

ur

Åkers och Öster-Rekarne Härads Folkspråk,

Södermanlands Fornminnesförening

tillegnad

af

Gustaf Ericsson.

(Fortsättning).

L.

L eller **le**, förkortning af **fälle**, konj., t. ex. *får'l* eller *får'le*, får fälle, får val; *har'l, skal'l, tror'l*.

Labb, s. m., stor, grof hand.

Labbe, s. m., lunsig, grof karl.

Labbä, s. f., lunsig, osnygg och oordentlig qvinna.

Laberans, s. m., svår efterräkning, svår förlust: *kommä på laberans*.

La(d)-katt, s. m., se **golv-katt**.

La(d)-skifte, s. n., den del af en vägg, som sträcker sig till dörren i en holada; jmf. *[illegible]*.

Lagbóka, best. s. f., en del af vämmen hos idislande djur, äfven kallad *[illegible]*.

Lagsam, adj., passande för sitt ändamål.

Lags-man, s. f., möjlighet att kunna lagas: *de ä än lagsmån på di der [illegible]*.

Laga, s. f., hvarje par varpgarn, som vid varpningen följas åt från två bobiner och till väfning af [illegible] insättes mellan hvarje [illegible]par i vattskeden. Till [illegible] tyg begagnas blott ett enkelt varpgarn [illegible] mellan hvarje [illegible]par och till [illegible] omväxlande [illegible] och ett enkelt varpgarn.

Lakä, v. a. 1, tvätta, rena med lut eller vatten: *[illegible]*; *lakä ur [illegible]*.

Lam-dégä(d), adj., drägtig, om tackor; rätteligen *lam-légä(d)*.
Lams, s. n., lamunge; lockord: *lamse, lamse!*
Lam-unge, s. m., barnstrumpa; vanl. plur.
Lan(d), s. n., *ja un(d)rär, hvar de ha taji lan(d)*, hvart saken har tagit vägen.
Lan(d)-fårning, s. f., slutkörning på en åker, då några fåror köras på tvären och en omkring hela åkern.
Lan(d)tmätäre, s. m., insektlarf, som har fötter i båda ändar och stiger framåt genom att böja mellersta delen af kroppen uppåt.
Lan(d)-ål, s. m., orm.
Lank, s. m., 1) bränvinslank, allm.; 2) svag, dufvén dryck.
Lankä 1, v. n. 1, frambringa lank.
Lankä 2, v. n. 1, gå med matta, vacklande steg: *gå å lankä.*
Lankä, s. f., hacka i kortlek.
Lappböx, s. m., spenamn på en illa klädd person.
Larkä, v. n. 1, åka i sakta mak, i lunk.
Larpä ihóp, v. a. 1, vid matlagning röra ihop hvarjehanda mindre passande saker, tillaga dålig mat.
Larpä, s. f., osnygg, slarfvig qvinna, is. orenlig i matlagning: *lórt-larpä.*
Larvä, v. n. 1, gå som ett litet barn.
Larvä, s. f., liten flicka om 2 till 3 års ålder.
Laskä, v. a. 1, jmf. *spannä.*
Lasse me(d) rö(d)ä mössa, s. m., en art starr i kärrängar.
Lassläggä, v. a. 2, *l. en oxe eller häst*, lägga på ett så tungt lass, att han ej förmår draga det.
Lat, s. m., lätja: *lisä min lat*, lindra mitt arbete, arbeta för mig; *han räkkte laten på'n*, smittade honom med sin lätja (äfven genom gäspning och åthäfvor); säger man då icke *tvy din lat*, så blir man sjelf lat.
Lat-bakä(d), lat-gräddä(d), adj., om bröd, som vid beredningen haft för klen värme.
Lat-blandä(d), adj., temligen lat.
Lat-drög, s. f., lat qvinna.
Lat-kant, s. m., sista kanten, som återstår af en uppskuren bulle; jmf. *kåtkant.*
Lat-klöv, s. m., vanl. pl., små hornkulor eller klöfvar, som sitta bakpå fötterna på boskap, får och svin.
Lat-lörjugr, adj., lat, oordentlig och snuskig.
Lat-lörjä, s. f., lat, oordentlig och snuskig qvinna.
Latmans-bölä, s. f., lätt börda.
Lat-varg, s. m., lathund.
Lax, s. m., 1) sammanfogning af trästycken genom in- och

snedskärning; 2) knut i trähus utan s. k. knuthufvud, således i plan med de tillstötande väggarna: *lax-knut.*

Lé(d), adj., ledsen, förargad.

Lédd, s. n., led, flyttbar del af en gärdesgärd, begagnad som grind.

Lédje, s. m., ull, som klippes af får om hösten: *höst-ull* (jmf. *lydi* hos Rietz s. 409).

Lédjä, lédjä åv, v. a. 1, afklippa ull eller hår, vanligen för nära: *skallä åv.*

Lé(d)-mus, s. f., ryckning i musklerna, is. omkr. ögonen.

Lé(d)-ås, s. m., stock eller sparre i tak, inlagd mellan vägg och kroppås.

Lég, s. n., 1) plats, der någon skall ligga; 2) *svinlég,* halm, hvarpå svin ligga.

Légrä, v. a. 1, lägra, häfda en qvinna utom äktenskap.

Légä, s. f., 1) plats, der någon synbarligen legat; 2) ställe, der ett djur plägar ligga (jmf. *lég*); 3) nederlag på oskuren säd, m. m., förorsakadt af starkt regn eller storm: *de ä é stór léga i den der åkern.*

Légä(d), adj., som får ligga allt for länge till lagning m. m. hos handtverkare: *skomakar-légä(d), smé(d)-léga(d).*

Lékan, s. n., inrättning, som hindrar tåg, kedjor m. m. att trassla eller lösa sig, t. ex. ögla eller jernring i ändan på ett tjuderrep: *tjuder-lékan.*

Lékfull, adj., road af slagsmål, stridslysten.

Lékstugä, s. f., 1) dansstuga, allm.; 2) dansnöje.

Lékä, v. a. o. n. 2, koka, sjuda.

Lém, se *läm.*

Lén, adj., talesätt: *lén i magen,* om mat, hvaraf man känner sig må väl; *lén i skagge,* inställsam, glad i tal; *jila ä lén,* upptinad.

Lén-hal, adj., hal, lönnhal, derigenom att torr snö fallit på (genom lenväder bildad) is.

Lénä, v. a. 1, vid stark eld upphetta eggjern, som äro for hårdt härdade.

Lérkäs, v. dep., äfven **lérkä,** v. n. 1, lirka; med lock, ej med pock söka vinna ett mål.

Lér-tranä, s. f., 1) fogel af vadarnes ordning, *Charadrius apricarius,* som gerna uppehåller sig på tradesgärden; 2) sprickor på fötterna hos barn, som gå barfota och ej hålla dem rena: *ungen ha fått lértranor på fötterna.*

Lérä, s. f., en sjukdom hos hästar, som visar sig i bölder eller sårnader på benen och vid hofbanden.

Lé-vis, adj., om djur: mildt och lekfullt skädande menniskor i ansigtet, jmf. Rietz, s. 388; 2) ledvis.

Lévá, lévde, léft, v. n. o. a., 1) stoja, väsnas; 2) *léva*

gullen [illegible] se [illegible] 3) talesätt: [illegible] hjelp mig, [illegible] jag är i största nöd.

Lid, s. f., [illegible] med ett enda [illegible]

Lidigr, adj., 1) ledig, smidig, mjuk i kroppen; 2) ledig från [illegible]

Ligg, s. n., liggande, läge: *[illegible] ett bra ligg i munn.*

Ligg-sjuk, adj., hågad att ligga; vanl. om höns, som vilja ligga ut ägg.

Liggä, v. n., former: *[illegible]* och *[illegible]*.

Lik, adj., 1) *god*, förträfflig, passande, tjenlig; kompar. *[illegible]* och *[illegible]*, bättre; superl. *[illegible]* bäst; 2) sannolik, trolig; 3) talesätt: *ra de likt de!* det låter sig ej göra, är omöjligt.

Lik-kistä, s. f., en blå rand, som man tycker sig märka på menniskors näsrot mellan ögonvrarna, bådande en kort lifstid.

Likkä, konj., 1) likväl; 2) ofta blott eftertryckspartikel: *du kan jolle görä de likkä.*

Likä sej, v. r. 1 och 2, likna sig till, se ut som: *de likär sej te bli regn.*

Likä-gó(d), s. m., fotangelformig ljusstake med fyra pipor, af hvilka en alltid står upprätt, huru staken än må ställas,

Lill-vil(d), adj., liten till växten, men snarsticken och argsint.

Lily, s. f., öknamn på en liderlig qvinna.

Lindel, s. m., linda, lång bindel, med hvilken späda barn lindas.

Lin-fettje, s. m., se *fettje* i första häftet.

Link å hallt, talesätt: *de går på l. och h.*, det går trassligt med affärerna.

Linkä-lorfis, s. m., speord till en halt person.

Lin-ljung, s. m., agnar efter tröskad linknopp.

Lip, s. m., lipande; gråt: *ta te lipen*, börja gråta.

Lip-skåp, s. n., **lip-skäppä**, s. f., flicka, som gerna vill gråta.

Li- eller **lie-ranken**, best. s. m., ömhet och styfhet, mest i ryggen, till följd af strängt slåtterarbete.

Liss, lissel, adj., liten; ordet förekommer i ortnamn här i bygden.

Lissel-midda(g), s. m., mellanmål på förmiddagen (mellan frukost och middag) vid hö- och sädesbergning samt linbråkning.

Lissel-äng, s. f., eg. liten äng, lilläng; ordet begagnas ännu vid några hemman här i orten: i Härads socken äfven *lisslä.*

Liten-gammäl, adj., lillgammal.

Liv, s. n., talesätt: 1) *de står inte för liv(t)*, det brådskar icke; 2) *hō har liv i allä än(d)är*, hon är myeket liflig; 3) *fiskan fekk al(d)ri(g) ett liv ur sjön.*

Liv-hånk, s. m., lifhank, lif: *så länge l. sitter i mej*, så länge jag lefver.

Li-ärv, s. n., träskaft, på hvilket lie fastskrufvas.

Ljugär-bók, s. f., almanackan.

Ljugär-byttä, s. f., lognaktig person.

Ljugär-stén, s. m., talesätt: *stå på ljugärstén*, stå fadder.

Ljung-våt, adj., ljungvåt, genomvåt.

Ljus, adj., *en ljus pojke*: 1) gemen, elak pojke; 2) skalm, skämtord.

Ljus-blaskugr, adj., om tyg med allt för stora och ljusa partier.

Ljusträ, v. n. 1, stå på lur, gå på lur: *gå å ljusträ.*

Ljus-ögdr, adj., öfverraskad, vanl. angenämt.

Ljuv, s. n., ljud (i klocka eller musikaliskt instrument).

Ljuv 1, adj., lugn, tyst, om väder och vind, så att ljud kan höras långt.

Ljuv 2, adj., innarig.

Ljuver, s. m., lufver, skalm.

Ló och **lå,** s. n., 1) ludd, fjun; 2) fnagg, affall, som notes af garnet under väfning och faller under väfstolen; 3) ludd, som genom notning samlar sig mellan tyget och fodret i kläder.

Ló(d)ä, v. a. 1, afven *ló(d)ä är*, vid timring tälja en vägg efter lodskifva eller vattenpass.

Lóge och **lóve,** afven **låge,** s. m., inre sidan af flata handen utom fingrarna.

Lóg-kistä, s. f., plankbelagd del af en loge, der troskningen sker.

Lóg-ran(d), s. f., skulle öfver en logkista; jmf. *ran(d)*.

Lokk-skivä, s. f., stålskifva med större och mindre hål, genom hvilka man med *dal [illegible]* genomstampar tunnare jernskifvor.

Lokkä, v. a. 1, stampa hål i jernplåt m. m., se föreg.

Lók-ris, s. n., det nedhängande riset på hang- eller slokbjörk.

Lókä, s. f., 1) bogträ, allm.; 2) tjenst (is. krigstjenst), ur hvilken man ej lätt kan frigöra sig: *[illegible] kommi i [illegible].*

Lókä, v. n. 1, sloka, hänga nedåt, om riset på hang- eller slokbjörk.

Lollä, s. f., smutsig och oordentlig qvinna: *[illegible].*

Lomm, s. m., buller [illegible] genom starkt slag eller ljud: *[illegible]* eller *[illegible].*

Lómä, lómmä av, v. n. 1, snopen gå sin väg med tunga steg.

Lopp-bössä, s. f., liten bössa.

Lopp-Jakop, s, m., 1) en af loppor besvärad person; 2) fruntimmersdrabanten Jakobs dag den 25 Juli.

Lopp-sup, s. m., sista supen, innan man lägger sig, eller på sängen, sedan man lagt sig; vid gången och kalas.

Loppä sej, v. r. 1, bedraga sig, lura sig sjelf, skada sig genom okloka beräkningar.

Loppä, s. f., redskap, som i smedjor användes att minska städets sänkhål.

Lorjä, s. f., osnygg och vårdslös qvinna.

Lorrä, s. f., 1) lika med *lorjä*: 2) kalf- eller hacksylta, lungmos: *kalrlorrä*.

Lorrä, äfven **lorjä ihóp,** v. a. 1, mindre snyggt röra ihop hvarjehanda till mat, vårdslöst tillreda.

Lórt-fót, s. m., 1) snuskig karl; 2) snål person.

Lórt-larpä, lórt-lollä, lórt-maggä, s. f., se *larpä, lollä, maggä.*

Lorvä åv, v. n. 1, springa klumpigt.

Lorvä, s. f., klumpig, osnygg och vårdslös qvinna.

Lós, s. m., 1) lots; 2) vägvisare till lands.

Lósä, v. a. 1, lotsa, visa vägen, äfven till lands.

Lótä, lottä, se *låtä.*

Lov, s. n., *få lov*, nödgas, måste.

Lóv, s. m., krokväg, bugt.

Lóval (⏑—), adj., krokig, böjd.

Lóval, s. m., lov, krok, omväg; bugt.

Lóvä, v. n. 1, gå krokvägar, stryka omkring.

Lubbrä ihóp, v. a. 1, osnyggt och vårdslöst röra ihop och tillreda, t. ex. mat.

Lubbrä, s. f., osnygg och vårdslös qvinna.

Ludd, s. m., 1) eg. hår på skinn, tyger och växtblad: 2) nöthår, som köpes hos garfvare och användes till förfärdigande af hästtäcken eller *vépur* (Länna).

Luddugr, adj,, moddig, om snö, som ej låter packa eller *väga* sig.

Luddä, v. a. 1, *l. nir*, håra ned; *l. från* eller *åv sej,* håra af sig, om djur och skinn.

Luden, adj,, *luden i mun*, törstig.

Luder, s. n., 1) liderlig qvinna, allm.; 2) skällsord i allm,

Ludi-böx, s. m,, eg. en som bär ludna byxor, skämtord; för omkring 50 år sedan begagnades stundom ludna skinnbyxor.

Ludi-mössä, s. f., vintermössa af ludet skinn.

Ludrik (—⏑) af **luder,** s. m., skällsord.

Luffs, s. m., lång lugg, nedhängande i pannan: *slå upp luffsen*, höja ansigtet och skåda uppåt.

Lukä, s. f., 1) lucka, dörr; 2) hål på kläder m. m.

Lullä, v. a. o. n. 1, — 1) sjunga barn till sömn; 2) vagga barn; 3) med hög, utdragen röst ropa i skogs- och bergstrakter, för att locka på de betande kreaturen, skrämma rofdjur eller meddela sig med andra vallhjon i trakten; äfven *lullä vall*, under vallsång mota vall, förekommer nu mera sällan.

Lullä, s. f., vagga.

Lummer, s. m., doft ljud, buller; se *kölummer*.

Lumrik (—⏑), s. m., grof, lunsig och senfärdig karl.

Lumrä, v. n. 1, — 1) arbeta sakta, men säkert: *han lumrär nökk stu(d)*; 2) brinna med sakta, dold eld: *de lumrär å brinner i mos(s)en.*

Lumrä, s. f., lunsig och senfärdig qvinna.

Lung-gräs, s. n., kungsljus, *Verbascum thapsus*, användes till botemedel för hosta hos kreatur.

Lunkä, s. f., 1) trög, lunkande märr; 2) trög, klumpig qvinna.

Lunsä, v. n. 1, spela om traktering: för hvar och en i laget strykes ett streck på ett kort eller annan lapp, bland dem ett med en luns eller plump på. Den, som opåsedt får lunsen, har tappat.

Luntä, s. f., 1) bylte, knyte; 2) mycket påbyltad qvinna.

Lunä, s. f., 1) grof stång, sparre; två sådana, ställda parallelt och lutande mot en vägg, användas vid timring för upphalning af timmerstockar; 2) grof stång, spak, använd till häfstång vid lyftning af tunga saker, ssm vid uppbrytning af sten, stubbar m. m.

Lur-bak, s. m., skälm, skämtord.

Luring, s. m., något större, medelstor kropp, om döda ting.

Luris (—⏑), s. n., ett slags kortspel.

Lurpassä, v. a. o. n. 1, genom lurande öfverraska eller utforska: *nu ha ja än(d)tligen lurpassä'n.*

Lurugr, adj., tung, oredig i hufvudet; dufven efter rus.

Lurver, s. m., **lurv-huve**, s. n., pojke eller karl med yfvigt och tofvigt hår; äfven speord åt bönder.

Lurvä, s. f., qvinna med uppruskadt, tofvigt hår.

Lurvä och **lorvä**, **l. opp**, v. a. 1, 1) karda upp ludd på tyg; 2) ruska upp håret, så att det blir yfvigt och tofvigt.

Lurä, 1) v. n. 1, *lurä lysning*, sofva en stund i dagningen, sedan man varit uppe och arbetat från klockan 2 eller 3; 2) v. n. 1, sitta öfver; ej genast deltaga i ett gifvet spel; 3) lurpassa med goda kort.

Lus, s. f., träkloss på bakkälke eller bakvagn med urhålkning på midten, för att förekomma en derpå lagd timmerstocks skridning åt sidorna under forsling.

Lus-gatä, s. f., bena i håret på menniskor.

Lus-hō, s. n., hō, på hvilket icke fallit någon regndroppe; tros skaffa kreaturen löss.

Luskä, v. n. 1, springa *lusigt*, långsamt och tungt.

Lus-maggä, s. f., lusig och lunsig qvinna; jmf. *maggä*.

Lus-rå(d), s. n., talesätt: *sökä* eller *ta lusrå(d)*, rifva sig i hufvudet, då man är rådvill.

Lus-torg, s. n., hårhvirfveln i menniskans hufvud.

Lus-varg, lus-vase, s. m., lushund, skällsord.

Lutter, oböjl. adj., idel: *l. lögn*, vanl. *de va lutter*, bara lögn, rent omöjligt.

Luv, s. m., lugg: *de bar té lurs*, de flögo i håret på hvarandra.

Luv-lé(da), v. a. 2, — 1) taga någon i lufven och dra honom med sig; 2) tvinga någon att följa med.

Luvä, s. f., mössa, vanl. af dålig beskaffenhet.

Ly, lydde, lytt, v. n., 1) lyssna, höra efter, kunskapa: *gå å ly*; 2) stå och väga, vara osäker: *de står å lyr me rå(d)-re(t) i da(g)*.

Lyfting, s. m., sten, tung som en vanlig mansbörda.

Lygnd, s. f., lugn.

Lygnä och **lyngä**, v. impers. 2, bli lugnt, upphöra att blåsa: *de lygner på*.

Lykkä, s. f., 1) hörn, der gärdesgårdar sammanträffa; 2) gärdesgårdsände vid grind eller led.

Lyktä, v. a. 1, göra slut på, ta lifvet af: *ho gormä me mej, så ho kun(d)e rent år lyktä mej*.

Lymmel, s. m., god sångröst, öra för musik; jmf. *lönning*.

Lyngä, s. f., 1) djupt veck på kjortel, rockskört m. m.: 2) svagt ställe på rep.

Lyrä, s. f., skada, förlust, *ta lyrä*, lida skada, duka under: *store Jöns å lille Pelle barkä ihop å slåss; men Jöns han tög nökk lyra ändå*.

Lyskä, v. a. 1, — 1) löska; 2) slå, rifva, bita: *ne men si, hur sugga lyskär galten*.

Lysning, s. f., daggryning.

Lyv-stykke, s. n., lifstycke, väst.

Lå, s. n., fjun, ludd, hår; jmf. *ló*.

Lå vé (vid), v. n. 3, — 1) fastna vid, om damm och ludd på kläder m. m.; 2) *de ha lått vé si(d)béna på krittra*, de ha blifvit feta.

Låder, s. m., lödder, såp- eller tvållödder.

Låg-mjeltä(d), adj., lågmält, svagröstad.

Lågä, s. f., kullfallen, något multnad trädstam, vanl. en sådan, som ligger i sjöar, kärr eller mossar.

Låkkt, s. f., lukt.

Låkktä, v. n. 1, lukta: *de l. inte för väl*.

Lån-byss, adv., *gå lånbyss*, 1) gå och låna; 2) gå i lån.

Långdangli-tómskinn, s. n., långskranglig och mager person, man eller qvinna.

Lång-danglugr, adj., långskranglig, lång och gående med osäkra, vacklande steg.

Långe, långesén, adv., redan, länge sedan: *långe i väla; ja ha lange vari der.*

Långe, s. m., 1) person, som är lång i jemförelse med andra; 2) den som i täflingslek kommer längst från målet; 3) den som i lek eller spel får sist försöka sig.

Lång-lé(d)s, v. dep. 2, ha ledsamt, finna tiden lång.

Lång-mål, s. m., *på langmal*, i längden, till sist: *ja hinner'n nökk på l.; han gör sej fälle på langmål.*

Lång-rokk, s. m., 1) öknamn på en bonde; äfven *långvälle*; 2) ett slags lång spinnrock med slända, på hvilken hjulet sköttes med ena handen och ullkammen med den andra.

Lång-skånk, s. f., öknamn på en lång, i synnerhet långbent person, man eller qvinna.

Lång-skåp, s. n., spenamn på en lång person, vanl. qvinna.

Lång-svällt, adj., utsvulten.

Långä, s. f., ovanligt långt föremål, qvinna eller sak.

Lang-ögdr, adj., 1) som har langa ogon och derfore anses trög och lat; 2) sömnig, allm.

Lar, s. n., den del af en lie, som håller klingan fast och stadigt vid skaftet.

Làs, s. n., 1) *lås för lä(d)rsäck*, märke, knut o. d., i stallet för lås; 2) i sammansättningar uttryckande klander, om person: *hatslas, kinklas, sne(d)las* m. m.

Lat, s. m., 1) tal, prat; 2) framställningssätt, tonen, hvarmed något yttras: *ja tykker inte om den här laten.*

Latá, lattá, v. n. 1, mottaga eller lemna kreatur, is. får till uttodring emot en viss andel i afkastningen: *ta får té lätä.*

Làger, s. n., lider: *port-, vagnslider.*

Lägg, s. m., 1) ben, skenben; 2) fot, stor och klumpig; 3) *yxe-l.*, yxblad, den del af en yxa, som är mellan ögat och bettet (eggen).

Lagga, lade, la och **lag, lagt, lagd, läggandes,** v. a. o n., 1) sla *ja l. n på kaften*; 2) [illegible], skyndsamt begifva sig astad; 3) *l. sta*, sla till; 4) [illegible], anstranga sig, [illegible] *l. t mannken.*

Lakk, lakke, s. m., saft, sal, lake, som tappas ur trad om varen: [illegible].

Laka, v. n. 2, lacka, sippra ut ur r[illegible] sprickor och hal.

Lam, lamm, s. m., gäller till [illegible].

Langa, v. a. 2, 1) [illegible] eller [illegible], skatfva; 2) [illegible], töja, förlanga.

Längä, s. f., 1) räcka, sträcka, allm.; 2) rishag eller tillfälligt stängsel i skog, vattensjuk och oländig mark, bildadt af mindre träd, som kunna bäras eller släpas af en man,

Lännä-tång, s. m., tobak, odlad i Länna socken; dålig tobak.

Läppjande, s. n., ideligt småsupande, omåttlighet i dryckjom.

Läpp-snuvä, s. f., se *mullbänk* 2.

Läppä, s. f., djup skåra i köttet, gapande skärsår.

Läritt, (—⏑), **lärrt**, s. n., lärft, väfdt af *lär(ft)sgarn*.

Lärk-vinter, s. m., plötslig vinterköld om våren, sedan lärkan låtit höra sig.

Lär-sjuk, adj., febersjuk, om barn vid tandsprickningen. De få äfven genom sådana små opassligheter *lär-sjuka* (s. f.), så att de fortare kunna tala, gå m. m.

Läse, s. n., lås: *innaläse*, *utaläse*.

Lässä, v. a. 1 o. 2, lassa, lägga lass på åkdon.

Läsä sej, v. r. 2, trassla sig, om kedjors länkar.

Lätt, adj., 1) fri från foster, om kor, som kalfvat; *kóa ha blitt lätt*; 2) *bli lätt*, ej få hvad man önskat eller påräknat.

Lätt-bró, s. f., träkloss på årder eller trästock, med hvilken man kan höja eller sänka kolfven efter jordmånens djuplek.

Lätte, **i lätte**, adv., utan börda eller lass: *gå, åkä i lätte*, äfven *lättning*, s. f.: *åkä i lättning*; jmf. *tömning*.

Lätt-fejen, adj., liflig; villig, medgörlig, ofta allt för mycket.

Lätt-hel(g)da(g), s. m., helgdag, som infaller på söckendag, de största dock vanl. oräknade, såsom långfredagen, jul-, påsk-, pingst- och nyårsdagen.

Lättning, s. f., 1) se *lätte*; 2) lättnad i bekymmer, glädje öfver räddning från en väntad olycka.

Lättnä, v. n. 1. — 1) bli lätt, aftaga i tyngd, t. ex. genom torkning; 3) klarna: *luften lättnär*, *de lättnär i luften*.

Lätt-vinning, s. f., vinst på mindre ärligt sätt: *få me(d) l.*

Lätt-vist, adj., villig, som gerna går dit han visas och gör hvad han åligges.

Lättä, **lätte**, **lätt**, impr. **lätt**, v. a., 1) lyfta: *lätt opp lokke*; *lätt på täkke*; 2) röra fram eller tillbaka: *lätt igen*, *l. opp dörra*, stäng eller öppna dörren.

Lättä, **lätter**, **lätte**, **lätt**, impr. **lätt** och **lä**, v. n., låta, tillåta: *lä bli mej*, äfven *lätt bli mej*, låt mig vara i fred.

Lö(da), v. a. 3, — 1) löda metaller, allm.; 2) jmf. *lå vé*.

Lödjä, s. f., flickslinka, halfvuxen flicka, vanl. slarfvig: *di störä lödjä!*

Lög, s. f., 1) tvättvatten; 2) kokhett vatten, hvari slagtade svin skållas.

Lögn, s. f., 1) fläck på fingernaglarna; på tumnaglarna

kallas han *skänk*; 2) missräkning: *ja ba(d)'n hjelpä mej; men de va lögn de.*

Lögä, v. a. o. n. 1, -- 1) bada, allm.; 2) skålla svin med hokhett vatten, för att *fä är ludden.*

Löjda(g), s. m., lördag (Länna).

Lökker, adj., läcker; lös, frodig, om växter.

Lök-växtr, adj., rakstammig, om skog.

Lömnä, v. a. 1, lemna (Lanna).

Lömsä, s. f., surbröd, något tunnare än limpa (Vansö, der ordet är kändt endast af gamla personer).

Lönn-hórä, s. f., lönlig hora, lättfärdig qvinna, som ej fått barn.

Lönning och **lynning**, s. f., röst, sångröst; förmåga att sjunga.

Lönn-kvarkä, s. f., qvarka, som ännu icke brutit ut.

Lönn-kådä, s. f., kådsamling mellan safringarna på gran, vanl. klar och flytande; användes dels till läkemedel, dels till vidskepligt bruk.

Lönn-ältä, s. f., en feber hos barn, som tros förebåda frossa.

Löpper, s m., löpe till ystning.

Löppnä, v. n. 1, löpna, surna, ysta sig, om mjolk.

Löpä an, löpte, löpt o. **lupi(t)**, 1) v. a., genom upphettning göra stål mjukt; 2) v. n., mjukna och skifta färg genom upphettning, om stål.

Lös å slö, talesätt: *följi me(d) på lösa slo*, utan bestämmelse.

Löskó, i löskó, adv., utan börda eller lass; jmf. **lätte**.

Löskó-skot(t), s. n., skott, afskjutet utan afsigt att träffa.

Löt, s. f., utjord; detta fornsvenska ord förekommer flerstädes, dels såsom benämning på bestämda utmarker, dels såsom ortnamn.

Lötä, v. a. 1, sätta lötar i hjul.

M.

Madusä, s. f., stor och grof qvinna.

Maffen, adv., dugtigt, fortfarligt, godt: *de va ma*; förstärkt *luku-maffen*, mycket bra.

Mage, s. m., nöt-kreaturen hafva fyra, jmf. *[illegible], kras-hättan, mångfållan* och *[illegible]*.

Mager-skrabbä, s. f., se *[illegible]*.

Maggä, s. f., fet, lunsig qvinna: *latmaggä, [illegible], lus-maggä.*

Mag-hóv, s. n., måttlighet i mat och dryck

Magris (-), s. m., mager, utsvulten person.

Mag-skärvä, s. f., ett slags magsjukdom med styng och gnagning i maggropen: *m. ä nire.*

Mag-stjelpning, s. f., en åkomma i magen, då man tycker, att han blifvit omstjelpt; personen säges vara *magstjel(p)t.*

Magt, s. f., eg. kraft; blodgång hos qvinnor, månadsrening: *hó miste magta.*

Magt-bit, makkbit, s. m., den sista lilla bit af ett brödstycke, som någon lemnar qvar vid en måltid; han bör uppätas, om man ej vill förlora i styrka.

Magsä, v. n. 1, se *maxä.*

Magtä, v. n. 1, mägta, förmå, ha råd till.

Magä imót, v. n. 1, ta emot, väcka äckel, om mat och dryck; impers. *de m. imót.*

Majsä, s. f., 1) Maja, Maria; 2) *Majsäs avské(d)*, snöpligt afsked.

Makkel, s. n., 1) smågräl, gnabb; 2) röra, oreda; 3) slödder, patrask.

Makä-rå(d), s. n.. samråd, jemkning vid öfverenskommelse.

Malj, maljen, adv., utmärkt bra: *de va maljen.*

Malle, s. m., eg. märg, kärna; *de va malle*, det var godt, bra.

Malt-hakkä, s. f., yxa, för liten och dålig för sitt ändamål.

Malä, malde o. mól, mali(t), malen o. mald, 1) v. a., mala, allm.: *malä hun(d)gryn*, morra som en hund, brumma, knota; 2) v. n., a) äta långsamt och med svårighet, mest om barn: *ungen går å mal på brö(d)knölingen*; b) smågräla, gnata; c) småvärka: *de mal i tän(d)ra.*

Man, (kort a), s. m., *di fékk 50 öre té mans*, hvar och en fick 50 öre.

Manik (⏑—), förmodl. **mekanik**), s. m., konstigt redskap eller medel, hvilket man har svårt att ta reda på.

Mannä, v. n. 1, få man, gifta sig, om qvinnor, i synnerhet om de unga: *akk di flikkó, hva(d) di gernä vill mannä.*

Mante, s. m., gosse: *nej pass, mante*, det blir ingen ting af med den saken, min gosse lille; äfven om äldre personer.

Mar-buske, s. m., en hopgyttring af smärre skott eller qvistar på gran, liknande en viska; maran har, tror man, setat der.

Mar-gast, s, m., småväxt, magert, fult och klent djur eller menniska.

Margä, v. a. o. n. 1, spara, sparsamt begagna fodertillgången under vintern: *margä in*; äfven *margä sej fram* (öfver vintern).

Mari(g), adj., illmarig.

Markne, best. **mark(n)en**; äfven **marknä(d)**, s. m., marknad.

Marknä(d)s-térä, s. f., se *térä.*

Markott, s. m., 1) hopkrympt, småväxt kotte; 2) småväxt gris, gosse m. m.

Markulljum, **merkurium**, s. n., arsenik.

Mar-kyss, s. m., sårnad omkring munnen; anses komma af marans kyssar och botas med hexeri.

Maród (- ‿), s. m., trög, lat karl: *lusmaród*.

Maróderä, v. n. 1, gå och latas, i det att man ställer sig sjuk och svag, för att slippa arbeta.

Marokkel, s. n., 1) skräp; 2) slodder, patrask.

Marokkó, talesätt: *gå i m.*, gå i kras, gå sönder.

Marpés, s. m., smal, qvistig och knutig timmerstock.

Mar-skóg, s. m., marvaxt skog, klen, låg och buskartad.

Mar-tóvä, s. f., 1) liten grastufva; 2) hoptrasslad test af hår, tagel eller ull; 3) person med tofvigt, lurfvigt hår; 4) liten flicka, smekord.

Mar-tyg, s. n., 1) otyg, sattyg, is. trollvasen; 2) förarglig sak.

Marug, adj., 1) hopkrymt, knutig och klen till växten; 2) tofvig, upplurfvad.

Mar-ugglä, s. f., liten uggla, skämtsam benämning på en liten ung qvinna med ett egendomligt utseende.

Mar-varg, s. m., småväxt, hopkrymt menniska, djur eller sak.

Marä, v. n. 1, – 1) köra sakta med dåliga dragare; 2) *marä nir*, om lång-samt och jemnt fallande snö.

Marä, s. f., best. **mara**, efter folktron ett andeväsen, vanl. af ett barns gestalt, i stånd att gå in i ett rum och ut genom det finaste hål, men med förmåga att hårdt trycka den, på hvilken hon rider, i synnerhet menniskor och hästar. Drifven från dem, gungar hon lätt och luftigt på skogens *margritor*.

Mas, adj., duglig, dugtig, ej att leka med, i nekande sats: *den der ä inte mas tå tas me(d)*, är svår (ej god) att reda sig med.

Mas 1, s. m., i rörelse langsam, men i arbete beräknande och påhitlig man: *dal-mas*.

Mas 2, s. m., en dugtig sup bränvin: *blekk-mas*, en sådan sup i bleckmått.

Masingen, best. s. m., hin onde; som svordom: *masingen! de va m.*, det var fan.

Masis och **masis knasis**, som adv., dugtigt, bra.

Maskäbi, s. n., maskopi, komplott, hemligt samråd, vanl. i mindre god afsigt.

Masä, v. a. 1, värma: *den der supen masar mej i [illegible]*.

Masä, v. n. 1, gå långsamt, släpa benen efter sig; äfven v. refl. *masa sej fram*, knalla, streta framåt.

Masöl (   ), s. m., och **masolsbjork**, s. f., masur, masurbjörk.

Mat, s. m., 1) fläsk i matsäck: *[illegible]*; 2) talesätt *mat för Mans*, mycket god mat.

Mat-ban(d), s. n., tid eller tillfälle, då det är brist på mat.

Mat-fragen, adj., hungrig.

Mat-mil(d), adj., 1) gästvänlig; 2) gifmild och vänlig i allm., 3) talesätt: *sä(d)a ä inte m. i år*, säden är dyr; *den här vintern ä inte m.*, är sträng och svår.

Mat-ré(da), v. a. 2, mata en person, som har svårt att reda sig sjelf.

Mat-ruskä och **mat-rustä**, s. f., qvinna, som har bestyr med matlagning.

Mat-yrjä, s. f., röra, smörja, blandning af hvarjehanda hoprörd mat; äfven om samlingar af ohyra.

Matäre 1, s. m., grof svordom: *dra té en matäre.*

Matäre 2, s. m.. steghjul i ur: *matärhjul.*

Mat-ätä, s. n., utmärkt god mat.

Maxä, v. n. 1, kosta: *hva(d) maxär óxen.*

Me(d), prep., talesätt: *mór mi ä me(d) sej*, är hafvande.

Mé(d)ä(n) och **mejä**, adv., emellertid, under tiden: *mór di lär sej nókk té hållä gläfse mé(d)ä*, till dess något annat inträffar.

Me(d)-fäl, s. f.. 1) medfart, behandling; 2) handlingssätt: *han ä ett kräk i all si m.*

Me(d)-sóls, adv., från öster till vester (med solen), från venster till höger, jmf. *an-sols.*

Mégrä, s. f., 1) smalt ställe på ojemnt spunnet garn; 2) qvinna med svag kroppsbyggnad.

Mék, s. m., och **méker**, s. m., mes, svag stackare.

Mekkrä, **mäkrä**, v. n. 1, bräka: 1) om getter och får; 2) om horsgökens gnäggande.

Mékä, s. f., 1) klen. svag qvinna, is. ung; 2) svag, dålig del af en god sak.

Mén, s. n., *té méns*, äfven *té skades*, ssm adv., till skada, till hinder, besvärligt.

Mensträ, v. a. 1, bullra; slå, krossa.

Ménä, v. n. 2, äfven 1, — 1) vara obeslutsam: *gå å ménä*; 2) *ja ménär å lägger de té, att du ska ha igen'e*, en stark försäkran.

Més, **méser**, s. m., 1) senfärdig person; 2) slö, enfaldig stackare.

Mésugr, adj., 1) trög; 2) slö, enfaldig.

Mét-ångel och **-ånger**, s. m., till växten klen, svag manssperson.

Mét-ångrä och **-ångrä**, s. f., klent bygd, svag qvinna.

Midda(g)s-vån, s. f., tid för middagsmåltiden.

Mi(d)t-imillä(n), adv., (äfven prep.), hvarken bra eller illa, medelmåttigt; hjelpligt.

Mikkel, s. m., 1) räfaktig, falsk person, till utseende eller handlingssätt; 2) tjenstehjons flyttningsdag om hösten: *ta m. på ryggen.*

Mikkel, s. n., *mikkel å makkel*, se *makkel*.

Mil(d)-vä(d)r, s. n., blidväder om vintern efter starkare köld.

Mil(d)ä, v. n. 1, bli mild, blid: *vintern m. på; de mil(d)är för snö*, mildvädret bådar snö.

Millä(n), prep. och adv., mellan: *grann-millä, gålmillä, mål-millä* m. m., mellan grannarna, gardarna, måltiderna m. m.

Millä(n)-stikk, s. n., 1) ett litet mellanmål i matväg; 2) arbete utom beting; mellanarbete, utom det man är skyldig att göra.

Millä(n)-trä, s. n., stång, som sammanbinder två kalkar.

Min(d)er-mérä, adj. kompar., mindre.

Minkä, v. a. 1, minska; småningom utdela, så länge något finnes qvar.

Mir, mirä, adj. o. adv. kompar., mer, mera.

Mir-smak, s. m., god smak, som väcker längtan efter mer af samma slag: *supen har mirsmak*.

Miss, misse, s. m., se *kisse*.

Miss-fälle, s. n., felaktighet.

Misting, s. m., mistning, saknad: *han blév i mistingen*, han blef lottlös, fick ej någon ting med.

Mist-om, adv., *gå mistom*, gå miste om, bli utan.

Mjell, adj., mjuk, lös, lucker: om ister utan kottrådar.

Mjuggr, s. m., njugg, snål person.

Mjäling, s. m., pojkstackare, svag till själ och kropp.

Mjälä, v. n. 1, — 1) vara svag; 2) vara lat, liknöjd; latas: *lunna å mjälä*.

Mjölk-dokkä och **-sträntä**, s. f., växter, som tros oka mjolken hos kor.

Mjölkä, v. a. o. n. 1, *mjölkä rall*, mjolka korna, innan de släppas ut på bete.

Mó(d), s. n., talesätt: *han har hvarken m. eller blo(d)*, han saknar kraft både till själ och kropp.

Móddr. módd, adj., olustig, trött: *résmódd*, trött af en resa.

Mó(d)-lóken, adj., som hänger hufvudet; modstulen; jmf. *mårlöken*, Rietz, s. 445.

Módrä, s. f., 1) moderpassion, hysteri; 2) bukref, väderspänning: *opphären är módra*.

Mó(d)-stén, s. m., testikel.

Módstulenhet, s. f., se *somp sjulä*.

Móg, s. m., mo, sand- eller skogsmo.

Mó hé(d), s. f., öknamn på en gammal, skrumpen qvinna.

Mók, s. n., ansträngande, tungt arbete.

Móken, adj., 1) om i kroppen; 2) trött, sömnig

Moka. — 1) v. n. 1, a) sysselsätta sig med ansträngande och tungt arbete; b) med ansträngning söka öfvertala; *[illegible] länge mé'n, innan han gå me sej*; 2) v. a. 1, a) *[illegible]*,

anstifta gräl, hvadan *mókä* ensamt äfven betyder gorma, gräla; b) *mókä sön(d)er*, krossa.

Mókäre, s. m., 1) grälmakare; 2) stenkrossare, knoster, slägga.

Mól, förstärkande partikel i förening med nomen och verb, mycket, alldeles, häftigt, skarpt, strängt. I samma bem. och i fören. med adj. förekommer *mólände*, t. ex. *m. arg*, *m. trött*.

Mól-arbetä, v. n. 1, strängt arbeta.

Mól-arg, adj., häftigt uppretad.

Mól-gast, s. m., 1) styf arbetare, som lätt reder sig med tungt arbete; 2) sak, som är tung eller besvärlig att undanskaffa.

Mól-gastä, v. n. 1, kraftigt arbeta med tunga saker.

Mól-gastän(d)e, s. n., ansträngande arbete.

Mól-stark, adj., mycket stark, om personer och redskap.

Mól-tag, s. n., 1) grabbatag, godt tag i brottning; 2) öfvertag i affär, stor fördel eller vinst.

Mól-torr, adj., alldeles torr.

Mól-trätä, v. n. 2, häftig träta.

Mólvinnä, v. n. 4, fullkomligt och öfver förväntan vinna.

Mól-väkä, v. a. o. n. 2, kraftigt häfva och skaffa undan tunga saker: *den der* (personen) eller *de der* (redskapet) *ä nä'n ting té m. me(d)*.

Mólä, v. n. 1, — 1) flitigt arbeta: *han molär å bryter stén; han m. me jóla;* 2) värka, vanl. om en plågsam, ihållande och krypande värk: *de m. i tän(d)ra*; *de m. å värker i béna;* 3) gräla, träta; deraf *mólän(d)e* ssm subst.: ett *fasli(g)t mólän(d)e*.

Monnä, s. f., husmoder.

Monsträ, v. a. 1, se *mensträ*.

Moppe, s. m., talesätt: *få på moppe l. moppen*, få på käften; få tillrättavisning.

Mor, s. n., se *mår*.

Mór, s. f., *móra sjelv*, husmodren.

Mórakel, s. n., skräp, som blott är till hinder.

Mor(g)es, **té mor(g)es**, adv., till i morgon; *té övermor(g)es*, till i öfvermorgon.

Mor(g)o(n)-fejen, adj., morgonglad, morgonfrisk, som gerna stiger tidigt upp.

Mor(g)o(n)-rudi, s. m., se *rudi*.

Morrä, v. n. 1, knorra, knota, mumla af missnöje, om menniskor.

Mórs-gummä, s. f., tilltalsord till äldre qvinnor.

Mórskä sej, v. r. 1, bli ond, sturskas; *mórskä opp sej*, krya upp sig, hemta krafter; anstränga sig.

Mórsä, s. f., husmoder.

Morä, v. a. 1, se *mårä*.

Mós, s. n., dålig vara i allm., is. af lös beskaffenhet.

Mósugr, adj., något rusig, halffull.

Mósä, 1) v. a. 1, — a) koka mos; b) blanda, röra ihop hvarjehanda: *m. ihóp*; 2) v. r. 1, — a) smörja sig med mycken och blandad mat, smått fråssa; b) smörja sig med åtskilliga drycker, så att man blir *mósugr*.

Mót, s. n., 1) gjutform; 2) modell. Förvaringsrummet: *mót-stugä*.

Mót-sóls, adv., mot solens (skenbara) gång; från vester åt öster; från höger åt venster; jmf. *ansóls*, *rättsóls*.

Mudd-fót och **muddr**, s. m., karl med klumpig, tung och långsam gång.

Muddä, v. n. 1, gå i moddigt väglag, gå tungt: *gå å muddä*.

Muggr, s. m., karl, som hellre knallar och äter, än han arbetar.

Muggä, v. a. o. n. 1, mumsa, tugga långsamt och dåligt: *muggä i sej lite*; *m. brö*.

Muggä, s. f., qvinna, som knallar och äter mellan målen: *en muggä-björn*.

Mul-han(d)ske, s. m., **mul-vante**, s. m., grof skinnhandske eller stickad vante med särskildt rum för blott tummarna.

Mul-kasse, s. m., mulkorg, munkorg, mun: *hó ä för dann i mulkassen*, hon är farlig att prata.

Mull-balk, s. m., balk, vagg omkring en logkista.

Mull-bänk, s. m., 1) jordvall, uppskottad kring syllmurar för värmens bibehållande; 2) snusbuss, några nypor snus, lagda innanför nedre lappen.

Mull-fót, s. m., karl med klumpig, tung gång.

Mull-fös, s. m., trastycke på årder eller trastock, som för jorden åt sidan och lemnar fåran ren.

Mull-rêv, s. m., och **mull-rêvlä**, s. f., på undre sidan tandad träribba, fastspikad långs efter takfoten, för att qvarhålla torfven på tak.

Mull-sork, s. m., mullvad.

Mullá sej, v. r. 1, bada sig i sand, om höns, tättingar m. fl. foglar.

Mulugr, adj., uppsliten, slö, trubbig, om eggen på jernred-skap.

Mulä, 1) v. a. 1, — a) göra eggjern slöa, forslita redskap; b) *mulä på*, belägga, förstärka; c) tale-sätt: *mulä trut*, kyssas; 2) v. n. 1, *gå å mula*, gå otympligt och tungt (jmf. Rietz, s. 446 b).

Mumrik, (⏑ ⏑ —), s. m., enfaldig karl med hafsigt uttal.

Mumsä, v. a. o. n. 1, talesätt *m. mule*, kyssas.

Munk, s. m., öfversta delen af handtaget på spad- och skofvelskaft, sällan på yxskaft.

Mun-kasse, s. m., munhåla, mun: *krikk i munkassen*, munvig.
Munk-kål, s. m., vattenväpling, *Trifolium aquaticum*.
Munn, s. m., öppning: *ugnsmunn, åmunn; sä(d)a ä i munn*, sädesbrodden börjar framspira; *ha m. på skafte(t)*, reda sig bra i tal, vara frispråkig, t. o. m. något för mycket.
Munn-häftä, s. f., tunghäfta: *mór mi har inte munnhäftä*, är munvig.
Munn-lä(d)r, s. n., *nötä munnlä(d)re*, prata dugtigt.
Munn-si, **-såg**, **-sitt**, v. a., undersöka en vara, innan man köper henne; eg. om hästar, hvilkas tänder man undersöker.
Munns-ól, s. n., (uttaladt) ord.
Munnäs, v. d. 1, — 1) kyssas; 2) munhuggas; gnabbas, småträta.
Murjan (⏑—) s. m., **murjanskä**, s. f., eg. morian; mörklagd person.
Murklä, v. n. 1, ondgöras, vara trumpen och tvär.
Murklä, s. f., 1) eg. en svampart, *Morchella esculenta*; 2) qvinna, som ser skrynklig och mörk ut samt derjemte är trumpen och tvär.
Murre, s. m., 1) gosse, som är nedsvärtad eller smutsig i ansigtet; 2) sotarpojke, *sótärmurre*.
Murrvil, s. m., 1) halfväxt tjur; 2) liten, tjock karl med lurfvigt hår; 3) slyngel.
Mursken, adj., murken.
Murä, v. n. 1, skjuta med stöd.
Musk, s. m., mörker, dunkel: *tittä un(d)er musk*, se under lugg.
Muskä, v. n. 1, tala tyst och hemlighetsfullt.
Musti(g), adj., äcklig, motbjudande.
Mustr, s. m., och **must**, s. f., *de ä ingä must i'n*, ingen styrka.
Mustä, **m. ur** l. **ut**, v. a. 1, suga musten ur, försvaga, t. ex. jorden.
Mustä(d), adj., kraftig; välmående till helsan; välbergad.
Mykké-tykken, adj., tyckmycken, allt för kinkig, allt för ömtålig.
Mylling, s. m., se *mullbänk* 2.
Myllä(n), prep. o. adv., mellan, emellan: *myllä-trä* se *millä-trä*.
Myllä(n)-gräs, s. n., smala gräsremsor, hvilka dåliga slåtterkarlar lemnat efter sig på en afmejad äng.
Myl-spik, s. m., liten kolmila, uppförd af qvarlefvor efter en större sådan och vanligen såsom denna rest inåt.
Mynt, **munt**, **munnug**, **munnä(d)**, adj., med mun af mångfaldig art, såsom bre(d)-, har-, in-, plus-, plös-, plutter-, sne(d)-, valmunt,

Myntä, myntä ut, v. a. 1, dela ut smått, utminutera.

Myr, s. f., sumpig mark.

Myssjä, v. n. 1, se *mössjä*.

Mysträ, v. n. 1, hvissla; genom ett eget hvisslande eller smackande med lupparna mana hästar och oxar att öka farten.

Må, konj., månne: *må de(t)*, dels något tviflande, dels bifallande.

Måg-åker, s. m., liten åkerlapp i olandig mark eller på aflägsen ort.

Mågr, s. m., måg.

Makk, s. n., 1) röra, hoprörd blandning af hvarjehanda; 2) hop af skrap eller afskräde, som är till hinder; 3) hindersamt, kinkigt och krångligt arbete.

Måkk-hej, s. m., ostyrig person, som gerna bringar saker i oreda.

Måkk-re(d), s. n., mindre hop af skräp, som ligger i vägen.

Måkkugr, adj., rörig, hopkommen af opassande blandningar.

Måkkä, v. a. 1, - 1) röra ihop både likt och olikt: *m. ihop, m. to*; 2) v. n. 1, *gå å m.*, syssla med mycket och foga uträtta.

Mål, s. n., 1) afgift in natura till vissa tjenstemän: *k[illegible]pl[illegible]smål, klockarmål*; 2) talesätt *vara i mål å mat*, äta vid husbondens bord.

Målkä, v. n. 1, arbeta långsamt och oordentligt.

Målka, s. f., senfärdig och oordentlig qvinna.

Mållfrö, s. n., och **mallä**, s. f., se föreg. *malka*, s. f.

Mållä, v. n. 1, se *målka*, v. n.: *gå a mälla*.

Mål-millä(n), adv., mellan målen, från måltid till måltid: *den som går mål-milla, går inte mål-mela*, sällspord gäst ses helst.

Mång-falls-rot, s. f., en art af ormbunke, som användes att hafva förstoppning i *mångfallen*.

Mång-fallä, s. f., en af magarna hos idisslande djur: jmf. *krushatta, bladbok[illegible]*.

Manke, s. m., manke.

Man-ljus, adj., 1) om en person, odräglig, slyngelaktig: *en m. pojke*; 2) om affär, mycket dålig.

Måna(d)s-sjukä, s. f., månadsrening.

Mar, s. n., 1) hvarjehanda affall, skrap; 2) *[illegible]*, *snömar*, djupt grus, sand eller moddig snö, tung och besvärlig att genomvandra; jmf. *[illegible]*.

Mar-tyg, s. n., 1) hop af sönderkrossade saker, affall, skrap; 2) hindersam och förargelig sak eller handelse.

Marugr, adj., tung och djup, om väglag genom djupt grus eller sand eller moddig snö.

Mårä, 1) v. a. 1, sönderkrossa, slå i små bitar; 2) v. r. *mårä sej* och v. n. *mårä år*, falla i smulor, alldeles vittra sönder.
Mås, **måse**, **måser**, s. m., trög, senfärdig karl.
Måsk, s. n., 1) arbete, som bedrifves långsamt och oordentligt; 2) skräp.
Måskä, v. n. 1, se *målkä*.
Måsugr, adj., trög, senfärdig.
Mått, s. m., liten stackare, fnasker, speord.
Mägnäs, v. d. 1, känna äckel, hysa vedervilja för vissa slag af mat eller dryck.
Mäl, **mäle**, s. n., födelsemärke, brun, något luden fläck på kroppen, hvarmed barn födas; tros uppkomma derigenom, att något kastas på modren under hafvande tillståndet; *eld-målet* saknar hår och anses härleda sig deraf, att eldkol sprakat på den hafvande modren; barnet får märket på samma kroppsdel, der modren träffats af eldkolet.
Mältä, **mälltä**, v. n. 1, talesätt *lövskögen mältär*, löfven börja spricka ut.
Mäl-unge, s. m., klent, svagt utbildadt föremål.
Mälä, v. n. 1, gå och pyssla utan ändamål.
Mänglä, v. a. 1, — 1) eg. mangla; 2) utmergla, utsuga, bringa i vanmagt.
Märr, s. f., hjulmakares redskap, hvarmed ekrar rigtas in i lötarna.
Mäsk, s. n., röra, blandning, hop: *ja struntär i hélä mäske;* jag bryr mig ej om alltsammans; jmf. *måsk 2.*
Mästrä, v. a. 1, krossa, slå sönder; förstöra.
Mättsam, adj., mättande, kraftig (om mat).
Mödä, 1) v. a. 1, genom arbete uppmjuka: *m. opp;* 2) v. r., *mödä sej*, taga motion, promenera.
Mögel-ögdr, adj., talgögd; dåsig i ögon och ansigtsuttryck.
Mögel-ögä, s. n., qvinna eller man, som är *mögel-ögd*, se föreg.
Mö-humlä, s. f., vanligt namn på den honungssamlande humlan.
Mök, s. n., uppmjukning: *ta mök på*, a) göra en sak mjuk eller smidig; b) böja ett stelt sinne.
Mökä, **mökä té**, v. a. 2, uppmjuka.
Mölj, s. n., och **möljä**, s. f., 1) se *mörjä*; 2) *möljä*, qvinna, som *möljär* ihop, d. v. s., rör i hop likt och olikt; snuskig qvinna.
Mölj-huve, s. n., 1) snuskig qvinna; 2) virrig, oredig qvinna.
Möljugr, adj., snuskig och i hushållsgöromål oordentlig, om qvinna.
Mölnäre, s. m., mjölnare.

Mölä 1, 1) v. a. 1, — 1) mala; 2) äta långsamt och med svårighet: *gå å mölä.*

Mölä 2, v. a. 1, — 1) gömma, hölja: *mölä nir i jöla*; *mölä nir me(d) snö*: 2) *mölä te sej*, smörja ned sig.

Mör, adj., 1) som lätt smular sig, lucker, om jord; *mör i mun*, inställsam i sitt tal.

Mörjugr, adj., moddig, se *mårugr.*

Mörjä, s. f., röra, smorja, blandning af hvarjehanda: *ask-, grus-, snömörjä*; jmf. *mår 2.*

Mörä sej, v. r. 1, bli lucker, om jord.

Mössje-kål, s. m., munkkål, vattenväpling.

Mössjä och **myssjä**, v. a. 1, dikta, stoppa mossa i fogningarna vid timring.

Mösslä, v. a. o. n. 1, myssla, fuska undan, oförmärkt undandölja: *han mösslä ur sälstikkö för'n, så han tappä skaklö.*

Mösslä, s. f., torn i spänne.

N.

N, 'n, 1) pron. pers. m., han (nom.), honom (dat. o. acc.): *kra(d) sa'n; gé de åt'n; klä'n*; 2) pron. indef. med näsljud, en, man: *'n kan inte allt kra(d)'n vill.*

Na, 'na, pron. pers. f., dat. o. acc., henne: *klä'na*; jmf. *A.*

Nabb, s. m., hufvud, utskjutande del af ett något större föremål, t. ex. af en vagnskorg, gafvel m. m., hvari man kan fatta eller binda; 2) landudde, landtunga: *Elfsnabben* i östra Södermanland, *Nabben*, s. ö. delen af Strengnäs stad med sin höga, vackra *Nabbkulle.*

Nabbil (⏑ ⏑ ⏑), s. m., ung, okynnig person, som ej låter någon vara i fred.

Nabbis (⏑ ⏑ ⏑), s. m., se *nabb 1.*

Nabbäs, v. d. 1, — 1) gnabbas, retas; knuffas, puffas, vanl. på lek.

Nagel-spa(d)s-välling, s. m., klen supanmat, kokad af ostvassla.

Naggan(d)e, adv., dugtigt, mycket, ganska: *n. gö(d)*, hvilket likväl ironiskt kan antyda motsatsen: bra elak.

Naglä, v. a. 1, spara, genom sparsamhet och flit förvarfva.

Nak-fis, s. m., naket barn.

Nakk, s. m., öfversta delen af föremål i allmänhet, jmf. *nakke.*

Nakk-drag, s. n., hårdt slag i nacken: *han fikk sej ett nakkdrag, så han stöp.*

Nakke, s. m., 1) hufvud, någon gång godt hufvud; 2)

krokig kloss midt på skaklar till förmedling af dragkraften: *skakel-nakke.*

Nakk-stång, s. f., öfversta gärdselstången på en gärdesgård vid hvarje störpar.

Nakkä, v. a. 1, — 1) halshugga, afhugga hufvudet: *n. é hönä*; 2) på lek gifva någon ett lindrigt slag i nacken med yttre kanten af handen; 3) *nakkä på*, höja en gärdesgård genom påläggning af gärdsel.

Nalle, s. m., — 1) björn: *dansä nalle me(d) någen*, våldsamt svänga om med någon; 2) person, som gerna snattar: *tjyvnalle.*

Nannän, nan(d)rä, di nan(d)rä, obest. pron., annan, andre, de andre.

Nappä, v. a. o. n. 1 — 1) plocka, reda: *n. ull*; 2) ryckas, dragas med hvarandra: *nappä i hóp å slåss*; 3) v. impers. *de nappä', hó blév me barn.*

Nar, pl. **-är**, s. f., tvärslå på bordskifvor och andra plana ytor, hvarmedelst bräderna hållas till samman och i plan.

Nargä (hårdt g), v. a. o. n. 1, hugga, hacka med dåliga verktyg.

Narä, v. n. 1, vara närig, vara småsnål.

Nas, s. m., näsa: *få på nasen, få över nasen*, få slag i ansigtet.

Naskä, naskä opp, v. a. o. n. 1, — 1) plocka upp, smaska i sig, om svin: *grisen n. opp den spildä sä(d)a; sugga n. ur hón*; 2) plocka i hop ris och annat skräp i skogen.

Nasse, s. m., 1) liten gris; 2) lockord till svin: *nasse, nasse! nassarne små!*

Natt-hórä, s. f., vallmostånd, *papaver.*

Natt-skrävä, s. f., 1) nattskära, äfven *krällsknarr* och *spånnkärrng*, så kallad för sitt knarrande läte *(Caprimulgus europæus)*; 2) person, som drifver ute om nätterna och oroar andra.

Navel-hél, adj., frisk och sund: *lätt ungen skrikä, han ä nókk navelhél*, om barn, som skrika af okynne.

Navel-unge, s. m., 1) missbildadt barn; 2) missfoster af fogel, såsom gås, kyckling m. m.; man säger, att ett sådant setat fast vid skalet, hvarföre det ock heter om en menniska: *hva(d) skriker du e(f)ter, din ótäkkä navelunge, sitter du fäste* (fast) *vé skale(t).*

Nav-tut, s. m., grof borr, nafvare.

Nédrigr, adj., 1) låg; 2) nedlåtande, nådig, anspråkslös.

Neffsä, v. a. 1, 1) afklippa något litet, helt litet afputsa: *n. åv håre(t), skägge(t)*; 2) något litet beskära (växter).

Neffsä, s. f., liten sax: *skäggneffsä.*

Nehej, nejnejmen, adv., nej, ingalunda; *nenej* (-- --)

medgifver ett negativt påstående, men *nenej* (⏑ — —) nekar bestämdt.

Népugr, adj., näpen, nätt, småtreflig, om person och sak.

Népä, s. f., 1) klyka: *när'n ä sommagr, ska'n sätta népur på ögonlokka*; 2) en i ändan klufven kapp, hvarmed man, såsom med en täng, kan fånga ormar och annat, som man är rädd för att vidröra; begagnas äfven till att barka visp-ris.

Ni(d)a-del, s. m., nedre delen af en sark, mera sällan af skjorta; gjord af grofre väf och försedd med kilar, kallade *skök-kilär*, för att obehindradt kunna skrefva ut med benen; jmf. *[illegible]*.

Ni(d)aföre, adv., nedanför.

Ni(d)sk, adj., som snålas in, ej gerna bjudes: *snuse(t) är ni(d)-(t)*.

Nikkä, v. n. 1, vinka: *nikkä åt någen te' kommä fram.*

Nipper-tippä, s. f., 1) snarsticken qvinna; elak, tratlysten hustru, som gerna tuktar sin man, om hon törs.

Nir, adv., ner, ned.

Nisse, s. m., 1) Nils; 2) tomtegubbe.

Nitiskr, adj., egennyttig, snål, girig.

Nitton(d)e spritten, se *spritt*.

Nitton-friäre, s. m., 1) man, som friar till flera qvinnor på en gång; 2) som har den ena kärestan efter den andra.

Nitton-par-röddäre, s. m., flatlus.

Nitä, v. n. 1, - 1) vara nitisk, arbeta flitigt: *nitä å plitä*; 2) vara mycket hushållsaktig, vara snål: *nita å nagla, nitä å narä.*

Njuper, s. m., egennyttig, snål mansperson.

Njupä, former: **njuper**, **njöp**, **njupi**, **njupen** och **nupä**, **nuper**, **nöp**, **nupi**, **nupen**, v. a., nypa.

Njupä, s. f., nypa, fingernypa.

Njurä, v. n. 1, springa och hoppa på ett befängdt sätt: *springa å njurä.*

Nóaks duvur, s. pl. f., trädgårdsväxt med dufiika blommor.

Nóaks skepp, s. n., se *[illegible]*.

Nojsä, v. n. 1, ha nojs för sig, gyckla, skämta.

Nókk, adv., nog.

Nokk, **nokke**, s. m., 1) hufvud: *[illegible]*, vara litet rusig; 2) hufvudet på handvalen eller öfre delen af en slaga; 3) stödnadskrok på et spinnrocks rullvinge, [illegible] hvilken tråden löper ned på rullen: *[illegible]*; äfven fem. *[illegible]* förekommer med samma bemärkelser.

Nokkä, s. f., 1) docka, liten hopvriden bundt: *[illegible] lin*; 2) liten växande grästugge: *[illegible]*.

Nokkä, v. a. 1, *[illegible]*, draga det från båda ändarna och sammanvrida det så, att tågorna blifva redliga.

Nóla, nólan, adv., från norr: *nólarä(d)r*, s. n., nordanvind.

Nól-hvass, adj., 1) genomträngande, om nordanvinden; 2) i hög grad genomgripande.

Nolkä, s. f., senfärdig qvinna.

Nopp-totte, s. m., spenamn, som qvinnor gifva småväxta karlar.

Noppur, s. pl. f., blåner, gröfsta affallet efter skäktadt lin; *skäktä-blår*.

Norr, adj., 1) *norrä helvite*, den värsta delen deraf, alla elaka käringars slutliga hem; 2) *norre näven*, venstra handen, räcktes förr gerna åt föraktade eller ärelösa personer; 3) *norrä si(d)a*, förr sjelfspillingars plats på kyrkogården.

Nors-kylä, s. f., plötslig köld efter islossningen, då norsfisket är rikligt.

Nós, s. f., *få på nósa*, få munfiskar, få slag i ansigtet; *få nós för tittä*, få tillrättavisning för nyfikenhet.

Nósgranner, adj., 1) nogräknad, tyckmycken, kinkig; 2) högfärdig.

Nót, s. f., eg. tontecken; *de går e(f)ter nóter*, det går säkert och raskt; *ja ska klå dej e(f)ter nóter*, eftertryckligt prygla; *du ska få e(f)ter nóter*, du skall få så lagom, obetydligt.

Nót-gistä, pl. **-ur**, s. f., i jorden nedsatta störar, på hvilka notar och nät upphängas till torkning.

Nubb, nubber, s. m., 1) kort knubb; 2) kortväxt mansperson.

Nubbugr, adj., knubbig och kortväxt.

Nubbä, s. f., knubbig, kortväxt qvinna.

Nudur, s. pl. f., förbehåll: *ja fékk lånä hästen, men de va så mångä nudur me' e.*

Nukkä, s. f., liten oansenlig qvinna, vanl. gammal.

Nukkä, v. n. 1, mallra och gå, gå utan att det lider något: *gå å n., n. på*,

Nultä, s. f., liten flicka, liten qvinna.

Nunnä, nunnässe, adv., nyss.

Nupä, s. f., nypa.

Ny-bón(d)e, s. m., bonde, som inflyttat i en by och icke hör till gamla stammen.

Nykkä, v. n. 2, — 1) genom hastiga ryckningar ändra en saks ställning: *nykkä å knykkä*; 2) genom ryckningar på kroppen röja otålighet eller missnöje.

Nykter, adj., fastande: *n. mage, n. spott.*

Nyon(d)e, åv nyon(d)e, adv., helt och hållet nytt: *ja ha gjólt'é åv n.*, jag har gjort det från början till slut.

Nyp, s. m., hugg, slag.

Nypä, impf. **nöp** och **nypte**, v. a., *ja nypte té'n*, jag högg till honom.

Nyst-skivä, s. f., ett redskap till uppvindning af garnbärfvor.

Nystä, v. n. 1, — 1) *gå å nystä me föttra*, gå med inåt vända tår, gå otympligt; 2) *nystä på sej*, genom egendomliga rörelser på kroppen röja missnöje.

Nystä, **nystä té**, v. a. 1, hugga till, slå till: *nystä tén!*

Nyter, adj., begärlig, angelägen att få en sak: *n. e(f)ter pengär.*

Nytä, **nyter**, **nytte** o. **nöt**, **nytt** o. **nyti**, v. n., rymmas, få rum: *den der mykknä sä(d)a nyter inte i löggolre.*

Nå, v. a. o. n. 3, — 1) hinna, räcka, träffa: *ja når dej nökk; ja nådde inte vön*; 2) hinna, få tillstånd till, få: *du når'le de*, du får väl (göra) det; *de når inte*, det tillåtes icke; 3) hinna med, ha tid: *ja når inte; ja nådde inte me'é.*

Nåd, s n., 1) hufvud eller krökning på en inslagen spik, nitnagel eller annat jern; 2) *ta nåd på*, böja ett stelt sinne. *Nådä*, v. a. 1, nita, *höjda* en spik.

Nåd, s. f., deraf gammal accus. pl. **nåder**: *hjälp mej för allä di nåder*, för all del var barmhertig och hjelp mig.

Någon, **nån**, **nånn**, neutr. **någe**, pl. **nårä**, obest. pron., någon, något, några.

Nåkäs, v. d. 1, snudda vid; råkas. mötas.

Nånstans, **nånstanster**, adv., någonstädes.

Nånstin, **nånten**, adv., någonsin.

När, adv. o. konj., när.

Nå-rådigr, adj., fintlig, fyndig, som förstår göra gagn med det, som ingen trott vara af nytta.

Nåtval, s. m., qvällsvard.

Nåts-fö(d)r, s. n., foder, som gifves kreaturen *nåtvalsdags*, nattfoder.

Näbbgäddä, s. f., äfven **näbb-tå** och **näbbä**, s. f., näbbig flicka, näsperla, äfven om qvinnor i allmänhet.

Näbb-stämmä, s. f., sqvallerstämma, sqvallrande samqväm, grälig sammankomst.

Nämd (Lanna s:n), **nämdekär**, **nämdingkär**, i Toresund **nämdingman** och **nämman**, s. m., nämndeman.

Nämdemans-slag, s. n., ett slag, som vid slåtter är bredare än de andra.

Nämdemans-stég, s. n., afmätt, stel och högtidlig gång, såsom da en nämndeman tänkes på syner mäta afstånd med steg.

Nämmä, adv., nära; kompr. **nämmäre**, superl. **nämst**.

När, adv., nära: *när å fjärr*, nära och fjerran, vidt och bredt.

När-hövä(d), adj., om hast med sådana hofvar, att qvicken går så nära deras kant, att han lätt kan sönstickas.

När-händigr, adj., nära till hands, ej langt borta, närbelagen.

Närigr, adj., tjufaktig.

När-kvikkä(d), adj., 1) kort om hufvudet, hetsig; 2) granntyckt.

Närmä, adv. o. prep., nära.

När-tajin, adj., 1) som tagit sig för nära, låtit för mycket gå åt; 2) utmattad, kraftlös.

Näs-brännä, v. a, 2, — 1) knäppa någon på näsan; 2) *gé näsbrännä*, skarpt tillrättavisa.

Näsduks-fis, s. m., pojke med halsduk på hufvudet.

Näs-klämmur, s. pl. f., glasögon utan skalmar.

Näs-kväfft, **-kväppt**, af **kväppä**, qväfva, adj., nästäppt.

Nässjä, v. n. 1, sticka fram näsan och titta, vara nyfiken.

Näster, adv., fyllnadsord i slutet af en frågsats, eg. närmast, någonstädes: *hvar bór du näster? Hvart ska du gå näster?*

Näs(t)-gåls, adv., nästgårds: *inte n.*, långt borta.

Nästä, **nästä ihóp**, v. a. 1, tråckla, löst fästa i hop med nål och tråd.

Nästä, prep., hos: *mór mi bór nästä mej.*

Näsä, s. f., se *häk.*

Nät, s. n., *hó vill inte på näte*, hon vill ej låta fånga sig, ej låta förmå sig att göra en sak.

Nätjä, 1) v. n. 1, lägga ut nät i sjön, fiska med nät; 2) v. impers. *de nätjär*, det bildar sig (glesa nät af) spindeltrådar utefter marken: *(d)rer(g)s-nät.*

Nättó, **i nättó**, **nätt opp**, adv., nätt och jemnt, knapt; med svårighet.

Nättä, v. n. o. a. 1, — 1) vara sparsam: *nättä me fó(d)re(t)*; 2) sparsamt, men ändamålsenligt fördela: *nättä ut fó(d)re.*

Näver-djevlugr, adj., etterdjeflig, fasligt elak, mycket svår, värre än allt annat.

Näver-gast, s. m., vanl. pl. **-gastär**, näfverbottnade skodon.

Näfgröt, s. m., mycket tjock gröt, som kan skäras i skifvor och hållas i handen; jmf. *gröt 2.*

Näv-kojä, s. f., 1) otillåtet sätt att i spel taga af en kortlek genom att hålla hohom i handen; på bordet skall den ligga; 2) en illa luktande lek.

Näv-lön, s. f., kontant betalning för ett arbete, på hvilket man under andra vilkor och i längden kunnat förtjena mer.

Nö(d)föddr, adj., dyrfödd, glupsk.

Nödi(g)t, adv., ogerna.

Nö(d)minntr, adj., minnesslö, glömsk.

Nö(d)selhjelp, s. f., nödtorftig, knapphändig hjelp.

Nö(d)tor(f)t, s. f., *få stryk e(f)ter nö(d)tor(f)ta*, få så mycket stryk, man förtjenar och kan tåla, i allm. få mycket stryk.

Nö(d)tor(f)tä ut, v. a. 1, till nödtorft, sparsamt utdela.

Nöligä, **nöli**, adv., nyligen.

Nörfil, s. m., örfil.
Nörfilä, v. a. 1, orfila.
Nöte, s. n., 1) nötning: *vara i nöte*; 2) ställe, som är mycket utsatt för nötning.

O.

O (*ö intensivum*), prefix, som förstärker bemärkelsen: mycket, högligen, ganska, t. ex., *öförsumli(g)*, mycket försumlig, *övanskapli(g)*, alldeles vanskaplig.
Obarbast, adv., alldeles barbariskt, oerhördt, öfvermättan.
Obéfré(d)ä, v. a. 1, freda, icke oroa: *kan ja inte få vara obéfré(d)a(d) för dej*, kan jag ej få vara i fred för dig.
Odugglings-örä, s. f., utväxt på slagtade kreaturs hjerta; måste bortkastas.
Odygd, s. f., 1) oduglighet, kraftlöshet; 2) skada: *krittra går på ódygda*, kreaturen göra ohägn.
Ofantérli(g), adj., ofantlig, oerhörd; neutr. som adv.
Offerkistä (åljud), s. f., kista eller låda, i hvilken man samlar alla möjliga saker.
Offrä, v. a. 1, öka, höja: *offrä på hög*, höja den genom att pålägga hvarjehanda.
Oförfasli(g), adj., alldeles faslig, ofantlig; neutr. som adv.
Oförlórä(d), adj., alldeles förlorad, fullkomligt förderfvad.
Ofögä sej, v. r. 1 1) göra sitt naturbehof, *cacare*; 2) nedsmutsa sig; 3) skämma ut sig.
Oförnufti(g)t, adv., ofantligt, oerhördt: *[illegible]*.
Ogaföre, adv. o. prep., ofvanför.
Ogalen, adj., oäfven, olämplig; i nekande sats; neutr. som adv.
Ogrundä(d)t, **ogrun(d)li(g)t**, adv., ofantligt, utomordentligt.
Ohappan(d)es (af *hopp*, händelse, lyckträff), adv., oförhappandes, oförmodadt, händelsevis.
Ohygg, s. n., 1) svår yttre åkomma, såsom bulnad m. m.; 2) otrefnad; 3) *[illegible]*, spöken m. m.
Ohängd, adj., som förtjent att hängas: *[illegible]*
Ok, impf. af aka.
Okan, s. n., tvärträ; den del af en harf, i hvilken pinnarna äro insatta.
Okken (a-ljud), **okkä**, **okke(t)**, pron. interrog. samt **okkenderä**, **okkaderä**, **okke(t)dera**, pron, och **okkenstans**, **-stanster**, adv., se *[illegible]*.
Oknu(g), **ökknu(g)**, n. **öknu(g)t**, adj., 1) obekant, främmande; 2) kuslig, ängslig; neutr. som adv. och såsom subst.

neutr., främmande, gäster, mest obekant folk: *han ha fått mykke óknu(g)t i huse.*

Okontant, adj., ovänlig, fiendtlig: *vi ha vurti ókontantä,* vi ha blifvit ovänner.

Okribarbast, se *barbast.*

Okå, v. a. 1, betunga, betvinga: *den énä ókär den an(d)rä,* jmf. hvar och en är herre öfver sin stackare.

Okå(d), part. af föreg. ssm adj., betungad, tungt skattlagd, om herrgårdsbönder m. fl.

Olagom, adv., i olag, oordentligt; omåttligt.

Olidsam, adj., olidlig, svår att umgås med.

Olikå, v. a. 1, — 1) ogilla; 2) anse otroligt, anse omöjligt.

Olsmesskróken, best. s. m., tiden närmast före och efter Olofsdagen, då den nya säden vanligen icke hunnit inbergas, och det således mångenstädes är brist på brödföda.

Olym (⏑—), s. m., volym, stor kropp.

Oläte, s. n., olåt, missljudande läte.

Omgål (å-ljud, liksom i andra smnsättn. med om), s. m., omgård, ljus dunstkrets eller ring omkring månen; bred och tät anses han bebåda nederbörd.

O-missnöjd, adj., mycket missnöjd.

O-móken, adj., mycket trött, mycket sömnig; se *móken.*

Omslag, s. n., *görä någe på omslag,* göra tvärt emot hvad man har i sinnet, för att derigenom förvilla andra.

Omslags-vä(d)r, s. n., förändring i väderleken.

Om-tjokkr, adj., 1) jemntjock; 2) tjock öfver magen.

Omtrent, adv., omkring, ungefär.

O-mägnäs, v. d. 1, känna starkt äckel, se *mägnäs.*

O-mål(d)t, adj. n. o. adv., obilligt, oskäligt: *prise ä för ómäl(d)t; han ä för ómäl(d)t dyr på si sä(d).*

O-möjligr, adj., 1) lunsig, som har svårt att röra sig, lat; 2) omedgörlig.

O-möling, s. m., klumpig, lunsig man.

O-nalugr, adj., 1) otålig, orolig; 2) gråtig, skrikig, om barn; 3) butter, tvär.

On(d)t åt, adv., illa, olyckligt, af elakt förebud: *de ä ón(d)t åt.*

On-ljust, adj., n. o. adv., 1) häftigt, ruskigt, om väder; 2) hemskt, obehagligt: *inte ä ja just rädd té gå över kör(k)gåln på natta, men nókk ä de ónljust.*

Onsda(g)s-ny, s. n., sådan väderleken då är, blir den de tre följande nyen.

Onä, v. n. 1, se *órnä.*

O-passérligr, adj., opassande.

Opp-hugg (å-ljud), s. n.. inskärning, hvari en stock lägges vid timring.

Opphålls-ålä, s. f., se *ålä*.

Opp-hängdr, adj., med illa skurna, för mycket uppåt dragna kläder: *pojken sir ju opphängdr ut i den der rokken.*

Opp-häven, adj., uppsvald, stinn.

Opp-sjö, s. m., öfverflöd.

Opp-skörtä(d), adj., 1) pungslagen, lurad; 2) rusig.

Opp-sökknäre, s. m., se *sökknäre*.

Opp-stinatr, adj., obstinat, stursk, gensvarig.

Opp-struken, adj., upprymd, rusig.

Opp-sålä(d), adj., mycket rusig.

Opp-vatten, s. n., uppvatten; högre vattenstånd än vanligt.

Or(d)ning (å-ljud), s. f., *klä e(f)ter or(d)ning*, ordentligt, dugtigt.

Or(d)ningsfrågä, s. f., magtspråk, tillrättavisning.

Orm-étter, s. n., 1) ormgift; 2) en åkomma, i synnerhet i fötterna, hvilken anses uppkomma deraf, att huden kommit i beröring med gift, som af ormar blifvit utsprutadt på marken.

Ormugr, n. **órmu(g)t**, adj., i dåligt skick: *de där ä inte så órmu(g)t.*

Orm-ylä, s. f., ödla.

Ornugr, ónugr, órnä(d), adj., 1) unken, dufven; 2) häng-sjuk.

Ornä, ónä, v. n. 1, — 1) unkna, om säd; skämmas; 2) *órnä l. ónä ré*, komma sig, repa sig, vederfås, efter en sjukdom; qvickna vid, efter en svimning; 3) *órnä sej me(d)*, v. r., noja sig med.

O-rubbä, v. a. 1, mycket rubba, ruska; oroa.

Os, s. n., 1) åmynning; 2) *käll-ós*, *käll-sog*, kallsprång, källdrag, ställe, der en källåder tränger upp i jordytan; ett sådant sumpigt drag, kalladt *Sölinge ós*, ligger på gränsen mellan Fogdö och Vansö socknar.

O-skäligr, adj., omåttlig, oerhörd, allt för mycken; neutr. som adv.

O-skämman(d)es, adv., utan att behöfva skämmas, utan skam.

O-snaskugr, adj., mycket snaskig, sluskig, osnygg.

Ost-bän(d)e, s. n., bur af träspjelor, lik ett litet hus, hvaruti bondgummorna förvara sin ost till torkning.

Ost-kram, s. n., smärre delar af en ostmassa, som kramas i handen och gifvas åt barnen.

O-störjugr, adj., ostyrig, bullersam, om barn.

O-störjä, s. f., ostyrig, stojande flicka.

O-synligr, adj., ovanligt liten till växten.

Osä, v. n. 1, 1) lukta, väl eller illa; 2) talesätt: a) *de osär hett*, det blir hett om öronen, går hett till, vid större gräl

och slagsmål; b) *de ósär imót*, man blir *afbränd*; båda bemärkelserna ingå i: *de ósär brän(d)t hórn.*

O-sätligr, adj., olydig.

O-téring, s. m., 1) vanartig yngling; 2) ostyrig yngling, fuling, skämtsamt.

O-tókugr, adj., alldeles galen: *inte så ótóku(g)t*, ej så galet, ej så illa.

O-trygg, adj., rädd, blyg för främmande, om barn.

Ott-val, s. m., måltid kl. 5—6 om morgonen, bestående af en half kaka bröd med smör och ost eller fläsk; bestås numera blott vid slåtter, linbråkning m. m., annars kaffe.

O-täkkä, v. a. 1, — 1) orena, nedsmutsa; 2) v. r. *ótäkkä sej*, äfven *ó. té sej, ó. nir sej.* smutsa ned sig.

O-valking, s. m., lunsig, tölpig mansperson.

Ovalkugr, adj., lunsig, tölpig.

O-vanskapligr, adj., mycket vanskaplig.

O-vinligr, adj., svårhandterlig; obeqväm.

O-vising och **å-vising,** s. m., 1) vildhjerna, oefterrättlig menniska; 2) oanständig person.

O-vrak, s. n., allt som vräkes såsom odugligt, skräp, afskrap, strunt.

O-vulig, adj., vårdslös, oordentlig; neutr. **óvuli(g)t** som adv.: 1) vårdslöst; 2) ovanligt, oerhördt: *ó. stór.*

O-väntan(d)es, adv., som snart väntas: *han ä ó. hvar da(g)*, han kan komma när som helst.

Ox-förstån(d), s. n., graderadt band eller kedja, hvarmed kreaturs omfång mätes.

Ox-majór (⏑—), s. m., karl, som sköter oxar.

Ox-mikkil (af fornnord. mikill, stor), s. m., stor lymmel.

Ox-vikkä, s. f., hvar och en af de veckor, som finnas mellan julens slut och påskhelgens början.

P.

P, *sättä p för*, förbjuda, förhindra.

Padugr, adj., ojemn, genom såning eller sjukdom, om växande säd.

Padä, v. n. 1, — 1) gå ojemnt och ostadigt; 2) *padä ut, padä åv*, delvis gå ut, vara ojemn, om säd; 3) v. a. *padä ut*, kafla ut, baka tunt bröd.

Padä, s. f., nästan bar fläck i en sädesåker.

Pagasje (*fr. bagage*), s. n., 1) tross, löst folk, pack; 2) dåligt sällskap, dålig familj.

Pakkä, pakkä på, v. a. 1, bulta, slå, prygla.

Paller, s. n., pladder, sqvaller, prat; **pallrä,** v. n. 1, pladdra, sqvallra.

Paller-kung, s. m., pratmakare, hvilkens ord icke äro mycket att lita på.

Pallrä, v. n. 1, — 1) gå i sakta mak: *p. i väg,* äfven v. r., *p. sej sta(d)* l. *är;* 2) göra något småningom l. långsamt: *hur länge ska du p. me der.*

Palltä, v. n. 1, stulta omkring, om barn, ofta om tiggare: *palltä å gå.*

Palltä, s. f., talesätt: *ja har ingen palltä i den byken,* jag har ingen del i den kinkiga saken, har ej med den att göra.

Pallthammärs-gréve, s. m., afsigkommen, något paltig herreman.

Pampusjer, s. pl. m., klumpiga, sämre skodon; stoflar med afskurna skaft; hasor.

Pank, oböjl. adj., matt, kraftlös.

Panker, s. m., person, som går sysslolös och synes hafva varit i bättre omständigheter.

Pank-has, s. m., landstrykare, dagdrifvare.

Pankugr, adj., kommen på obestånd, afsigkommen.

Pankä, v. n. 1, - 1) *panka ut,* förstöra sin förmögenhet, ruinera sig; 2) drifva omkring utan sysselsättning: *ga a pankä.*

Panká, s. f., liten braxen: *braxenpanka.*

Pann-lag, s. n., lag, sällskap.

Paplugr, adj., äppelkastad; jmf. *p[illegible]lugr.*

Parkom och **parkum,** s. n., ett slags tjock allmogevafnad.

Parkugr, adj., som delvis går ut, om sad.

Parká, parkä åv, v. n. 1, delvis försämras, delvis gå ut.

Parom, adv., parvis, två och två.

Par-om-par, adv., två och två tillsammans, det ena paret efter det andra.

Pasjas (- , fr. passage), s. m. och **pasjasá,** s. f., handelse, is. lustig tilldragelse.

Pask, s. n., 1) orenlighet; 2) dåligt bakverk, illa graddadt bröd, dåligt lagad mat.

Pasker, s. m., 1) snuskig karl; 2) trög, senfärdig karl.

Paskugr, adj., 1) osnygg, oren; 2) suddig, slarfvig; 3) senfärdig.

Paskä, v. n. 1, 1) baka dåligt, tillaga dålig mat; 2) vara suddig, langsam, senfärdig.

Paska, s. f., qvinna, lik en *p[illegible]r.*

Pasme, s. m., pasma, 60 hvart garn på en harfvel, del af en harfva med 60 trådar; jmf. *[illegible]p.*

Pass, s. n., ett kortspel hos allmogen, nu mera bortlagdt.

Passéra(d), adj., *[illegible],* passerlader, smorlader, insmordt med tran och svartadt på narfsidan (*[illegible]*).

Pass-vulen, adj., passande, tjenlig, ändamålsenlig.

Passä, v. a. o. n. 1. — 1) noga gifva akt på: *pass på lunta*, passa noga på, om göromål i allmänhet; 2) afetå, låta bli: *pass, mante*, se *mante*; 3) ta tillfället i akt, passa på den rätta tidpunkten: *gå å passä*.

Pastyr, s. m., ordning: *ha sinä dón i pastyr*.

Pavlä, v. n. o. r. 1, begifva sig bort i sakta mak: *gå å pavlä*, gå sakta; *pavlä sej åv*.

Pé, förkortn. af **plär**, plägar: *hó pé inte varä så gémil(d)*.

Pék-stikkä, s. f., pekpinne: *ja ska sättä pékstikkä för'n*, jag skall lära honom lyda.

Pékä, v. n. 1, *de pékär åt fannómé l. helvite*. det tyckes gå åt fanders.

Pelle, s. m., 1) Per; 2) tjäder, s. k. af ett visst liknande ljud i hans spel; 3) gumse: *pelle bä*.

Pélä, v. n. o. r. 1, — 1) knåpa, arbeta långsamt, arbeta dåligt; 2) gå i sakta mak: *gå å pélä*; 3) *pélä sej åv*, gå bort i sakta mak.

Penningböx och **penninggu(d)**, s. m., penningsnål man.

Pensä och **penslä**, v. a. 1, afdraga huden, flå.

Péplugr, **pépplugr**, adj., 1) brokig, fläckig, äppelkastad (om hästar); 2) pjunkig, kinkig.

Péplä och **pépplä**, s. f., knopp på humlerefvor, humlekoppa.

Perkil, **perkel**, s. m., hin onde.

Perkilä, s. f., elak, argsint qvinna; »fans mamma».

Pe(r)lä, v. n. o. impers. 1, regna droppvis i vatten: *regne pe(r)lär i sjön*.

Pe(r)lä, s. f., odygdig, klåfingrig flicka; jmf. *näsperlä*.

Permentä och **permentérä**, v. n. 1, gorma, gräla; högljudt pocka.

Pers, s. m., svårighet, ansträngning, betryck: *ja ha staji ut en hål pers*.

Pertä, s. f., sticka, bloss af stickor.

Pés, s. m., 1) *penis*, is. hos boskap: *tjurpés*; 2) smal timmerstock.

Pét-ängel, s. m., och **pét-änglä**, s. f., spenslig, klen och svag person, *som just inte rår me nå'n ting*.

Pig-sól, s. f., måne, skämtord.

Pik, s. m., talesätt: *fällä pik*, ge efter, fälla modet.

Pikke-mössä, s. f., toppmössa, spetsig, stickad, vanligen röd mössa, som förr allmänt begagnades af karlar i hemmet, äfven om nätterna.

Pikkä, v. a. o. n. 1, — 1) lindrigt stöta: *han pikkä té mej*: *hjerta(t) pikkär jem(n)t*, slår jemnt; 2) om vissa afmätta, hör-

bara rörelser: hacka, knäppa, om hackspiken, väggsmeden, uret m. m.

Pikkå-lorv, s. m., lugg, luf, hufvudhår: *hugg'n i pikkå-lorren.*

Pille, s. m., *penis*, vanl. gossars.

Piller, s. n., smått trävirke, stök, skräp.

Piller-nósugr, adj., med pigg uppsyn, glädtig, is. med lifliga, eldiga ögon.

Piller-ógdr, adj., med lifliga, eldiga ögon.

Pillrå, v. a. o. n. 1, fingra, kittla.

Pillskr, adj., kärlig.

Pilä in, v. n. 1, tranga in, piska in l. genom, om genomträngande blåst.

Pimplä, v. n. 1, småsupa, ofta taga småsupar.

Pimpugr, adj., dragtig, hafvande.

Pims, pimsil, s. m., halfvaxt gosse om 8 -12 år.

Pin, adv., 1) i förening med adj.: i hög grad, alldeles, t. ex. *pin full, pin kär, pin omöjli(g)t*; 2) med verb: till öfverdrift, ihärdigt, envist, t. ex. *pinhallä*, envist och stadigt hålla fast, *pinsupä*, storsupa.

Pinal (⏑- -), s. m., svårighet, svårt arbete, svår sjukdom: *hö ha nökk hatt en svår pinal.*

Pinkä-rus, s. n., lätt, lindrigt rus.

Pinn-hål, s. n., 1) afstånd mellan pinnarna i en stege; 2) talesätt: *An(d)ers ä nökk ett pinnhål e(f)ter Jerker; Jerker ä allt ett p. öfver An(d)ers.*

Pinnugr, adj., tunn, klen, om vaxande säd.

Pinnä åv, v. n. 1, aftaga; bli tunn, om säd.

Pinterå, 1) v. a. 1, pina, plåga; 2) v. n., lida, pinas, plågas.

Pip, adv., alldeles: *pip yppen.*

Pipignällä, s. f., qvinna, som ständigt gnäller och klagar.

Pipil, s. m., pjunkig karl, som ständigt gnäller och jemrar sig.

Pipilä, s. f., en sådan qvinna.

Pip-rinnä, v. n. 4, rinna i en sammanhängande stråle, ej droppvis.

Pipa, v. n. 4, qvida, gnälla, klaga.

Pipå, v. a. 4, 1) sticka i hjel, slagta med knif; 2) sticka ett barn med ett finger och ropa *pip*, en ofta obehaglig, till och med farlig kittling.

Pir, adj., pirum, litet rusig.

Pirom, oböjl. adj., pirum.

Pirrugr, adj., 1) upprymd, lifvad; 2) berusad.

Pirrvil, ( ), s. m., parfvel; 1) liten, lifig gosse; 2) liten liflig tjurkalf.

6

Pisk, s. n., 1) slag: *pisk på släng*, slag på slag, gång på gång; 2) stryk.

Pisk-tamp, s. m., snodden på en piska.

Piss-botten, s. m., en, som väter under sig i sängen.

Pissut (⏑—), s. m., afloppsränna mellan fårorna på en åker, ledande till ett dike.

Pjask, s. n., 1) slask; 2) opassande blandning af våta ämnen; 3) dåligt tillredd deg.

Pjaskugr, adj., 1) slaskig: *väglage(t) ä pjasku(g)t*; 2) hoprörd till en opassande blandning.

Pjaskä, v. n. 1, slaska, slarfvigt tvätta (kläder).

Pjes, s. m., stycke: *du ä mej just en vakker pjes*, ett elakt stycke, vanligen om en gosse eller flicka.

Pjollter, s. m., pjollrig, fjollig, mycket enfaldig mansperson.

Pjolltugr, adj., pjollrig, fjollig.

Pjolltä, v. n. 1, 1) vara pjollrig, fjollig; 2) gå och syssla, utan att uträtta något bevändt, göra sig besvär med obetydligheter: *gå å pjolltä*; *pjolltä åv*, bege sig af i enfaldiga ärenden.

Pjolltä, s. f., pjollrig, fjollig qvinna, fjolla.

Pjuk, s. m., 1) liten kolmila; 2) liten ugn, spis eller gryta på elden.

Pjunk, s. n., 1) sakta strängaspel; 2) dämpad klagan af barn.

Pjunkä, v. n. 1, — 1) spela sakta på fiol; 2) sakta klaga.

Pjutt, s. m., 1) liten knöl på en jemn yta; 2) liten hövålm, liten halmstack: 3) litet, välfödt barn.

Pjåker, s. m., barnsligt enfaldig karl.

Pjåk-lådä, s. f., och **pjåk-skaft**, s. n., pjåkig qvinna.

Pjåk-skalle, pjåk-stake, s. m., pjåkig man.

Pjåkä, pjåkä åv, v. n. 1, begifva sig af i ett enfaldigt ärende.

Pjåsk, s. n., 1) slarf; 2) slamsig och enfaldig menniska.

Pjåskä, v. n. 1, — 1) vara slamsig och enfaldig: 2) gå och syssla utan ordning och allvar.

Pjåskä, s. f., slamsig och enfaldig qvinna.

Pladask, s. m., och **pladaskä**, s. f., stor smutsfläck.

Pladder- och **platterkung**, s. m., pladdrande, opålitlig man.

Pladder-taskr, s. m., pladdrare, pratmakare.

Plagast, s. m., kil, pinne, dymling.

Plagastä, v. a. 1, lappa, fodra, laga kläder och andra saker.

Plagg, s. n., slag, stryk; deraf **handplagg**, s. n., och **handplaggä**, s. f.

Plaggä på, v. a. 1, plagga, slå, aga.

Planét, s. m., panna, ansigte: *ja slóg'n mi(d)t i planéten.*

Plaséră(d) och **plasérter,** adj., blesserad, sårad; sjuk; förlorad.

Plentă, v. a. o. n. 1, prenta, texta.

Pliggä, v. a. 1, bulta, slå in med hammare, ej hårdt.

Plită, v. n. 1, träget arbeta: *nitā å plitā,* jmf. *nitā.*

Plóg-tillt, s. m., se *tillt.*

Plokk-kalas, s. n., kalas för ett valdt sällskap, från hvilket andre till sitt missnöje blifvit uteslutne.

Plottră, v. n. 1, — 1) mumla, tala smått för sig sjelf, läsa tyst, is. trollformler; 2) *plottrā på,* v. a., plästra på, qvacksalfva med en sjuk kroppsdel: *hå plottrā lite på bene(t).*

Plugg, s. m., *pōtatis sattér plugg i magen,* är en god bukfylla.

Pluggă, v. n. 1, — 1) ljuga; 2) *pluggā i sej,* äta mycket.

Plumpä, 1) v. n. 1, *pl. i,* falla i vatten; 2) v. r. *plumpā sej,* förgå sig.

Pluring, s. m., slant, mynt.

Plus-gläffs, s. m., karl, som på en gång är *plusmunt* och uppkäftig.

Plusker, s. m., plump karl med stora läppar och groft ansigte.

Plus-läpp, s. m., karl, som är *plusmunt.*

Plus-munt och **plus-munnugr,** adj., med tjocka, utstående läppar.

Plusä, v. n. 1, hänga läpp, se arg eller missnöjd ut.

Plutter, s. m., en *plusmunt* karl.

Plyte, s. n., 1) mun (med stora läppar): *hugg'n på plyte;* 2) hela nedre delen af ansigtet med näsa, mun och haka: *på t'ej'n om plyte me näven.*

Plåt, s. m., *tusan plåtar!* en mildare ed.

Plåtä, plåtä på, v. a. 1, lappa, laga (kläder, väggar m. m.).

Plöser, s. m., se *plusker.*

Plös-läpp, s. m., se *plusläpp.*

Plösă, v. n. 1, äfven *plösā på sej,* se *plusā.*

Póff, s. m., puff.

Póff-ärm, s. f., puffärm, vid och pösig klädningsärm.

Pojk-kyttáre, -varg, -vasker, s. m., medelstor, halfväxt pojke om 8—12 år.

Pojk-lår, s. n., talesätt: *hå ha fått enkl(t) i pojklåre,* om en qvinna, som klagar öfver opasslighet i början af sitt hafvandeskap.

Pojk-snóring, s. m., 1) snorig pojke; 2) näsvis pojke.

Pojk-vase, s. m., se *vase.*

Pojkă, v. n. 1, framföda gossebarn.

Pojă sej, v. r. 1, — 1) vara gudsnådlig, hycklande from, tillgjordt ömsint; 2) jemra sig, gråta.

Poli-drutt, s. m., pinne, redskap, hvarmed man drifver en kropp in i eller ur ett hål.

Polmä, v. n. 1, bolma, starkt röka: *de polmär ur korstén.*

Porlä, s. f., luftblå-a i flytande ämnen.

Porrä, v. n. 1, mullra; dunka; sqvalpa: *ja ska kastä ut dej i farstun, illakä unge, så de ska porrä i dej;* jmf. — *så de ska säjä skrapp i dej.*

Porsä, v. n. 1, se *possä 1.*

Porsä, s. f., tarmkavitet hos får: *pylsä;* hos kalfvar: *löpper.*

Pósentiv, adj., 1) positiv, bestämd; 2) morsk, stolt.

Poss, s. m., bloss, drag ur en tobakspipa: *rökä en poss.*

Possä, v. n. 1, — 1) bolma, utstöta rökhvirflar ur en tobakspipa; 2) hastigt blossa upp, t. ex. om antändt, löst krut.

Postérä, v. n. 1, pocka, bestämdt och envist fordra.

Pótatis, s. m., förekommer i Toresunds socken äfven såsom n.; i Länna *tatis* m. o. n.

Pott, s. m., liten sjö.

Potter-mörjä, s. f., röra, rörig maträtt, hopkommen af hvarjehanda, opassande beståndsdelar.

Pott-fót, s. m., liten och knubbig karl, skämtord.

Potträ, v. n. 1, puttra, sjuda, porla, om vattnets ljud i en kokande gryta: *de potträr i magen på mej som i é garngrytä.*

Pove, s. m., klumpig och fjollig karl.

Povä, 1) v. n. 1, gå utan mål: *gå å povä;* 2) v. a. *povä på,* pålägga, belägga, förstärka.

Prakk, s. n., sysselsättning utan ordning och allvar.

Prakk-skju(t)s, s. m., småskjuts, tillfällig och kort skjuts.

Prakkugr, adj., utan ordning och allvar, skojig.

Prakkä, v. n. 1, — 1) prångla, skoja: *prakkä hit å dit,* skoja omkring; 2) slarfva bort, förspilla: *pr. bort ti(d)n;* 3) inlåta sig i skojiga affärer: *de prakkär ja inte me.*

Prat-fil, s. m., pratsam och munter man.

Prat-kry, adj., pratsam, talför.

Prat-vatten, s. n., bränvin (som löser tungans band).

Pratä-gubbe, s. m., skämtsam, äldre man, gammal muntergök.

Prejä sej, v. r. 1, arbeta öfver måttan, öfveranstränga sig.

Préses (latin), s. m., ordförande: *sittä préses,* sitta sysslolös.

Prikk, s. m., *på prikken,* noggrant, ordentligt; bestämdt.

Prikkä(d), adj., noggrann, påpasslig.

Primentérä, v. n. 1, utlägga något öfver verkligheten, göra sig till, skryta.

Primä, v. n. 1, prata utan eftertanke, utbreda sig öfver en sak mer, än man borde.

Pris-nósugr, adj., något ankommen, pirum.

Promper och **prumper,** adj., befallande, pockande.

Prompä, v. n. 1, — 1) i befallande ton, med magtspråk fordra; 2) med magtspråk taga sig rätt.

Promt och **prumt**, adv., prompt, genast; ovilkorligen.

Pral, s. n., mannens *genitalia*.

Pralä, v. n. 1, — 1) gå klumpigt: *gå å prålä*; 2) *prålä på*, se *porä* 2.

Pröjs, s. m., urhålkad ränna.

Pröjs-hyvel, s. m., hyfvel till urhålkning af rännor.

Pröjsä, **pröjsä ur**, v. a. 1, urhålka, urhyfla, halkula.

Pule, s. m., otymplig karl.

Puller-munt och **-munnä(d)**, adj., med framstående, men sluten mun.

Pullsä, v. n. 1, gå tungt i vatten, djup snö l. smuts.

Pulä, v. a. 1, — 1) lura, bedraga; 2) narra någon till något: *han ha pulä på mej en gris*, narrat mig att köpa en gris.

Pums, s. m., ett eget sätt att fästa en skosula genom att draga beckträden ut och in genom både bindsulan och den yttre sulan: *sy på pums*.

Pumsä, v. a. 1, *sy på pums*, se föreg.

Pun(d), s. n., *den der väger inte många pun(d)*, han ar fattig.

Pung-raskä(d), adj., pungslagen, pank.

Punktä, v. n. 1, vara påpasslig, passa på.

Punktuel och **punktä(d)**, adj., punktlig, påpasslig, ordentlig.

Purk, s. n., trumpenhet, tvärhet.

Purker, s. m., tvär, surmulen man; **purk-huve**, s. n., liktydigt, om både man och qvinna; **purkä**, **purklä**, s. f., liktydigt, om qvinna.

Purkugr, adj., tvär, trumpen, surmulen.

Purkä, v. n. 1, vara surmulen, olydig eller stursk, mest om barn och tjenstefolk.

Purom, s. m., ringaktad person.

Purrä, v. a. 1, pudra, lura, narra.

Put, s. m., knöl.

Put-bukugr, adj., med spetsigt utsvald buk: en hafvande qvinna med sådan mage tros få gossebarn.

Putter-korv, s. m., tvärvigg, knarrig karl.

Putti-fnasker, s. m., se *fnasker*.

Puttra, v. n. 1, — 1) se *pottra*; 2) sakta knota.

Putts, s. n., *munsjör putts!* din skalm! skämtsamt eller tillrättavisande.

Putts-väkk (tyska), adv., alldeles borta: *hen a p.*

Puttsä, v. a. 1, tillrättavisa.

Putä, **putä ut**, v. n. o. impers. 1, stå ut, vara knölig, posig, om knölar på huden och på kläder, som sitta posigt.

Putä, s. f., 1) puss; 2) litet kärr: *kärrputä;* 3) liten sjö: *sjöputä.*

Pylling, s. m., pysling, mycket liten rotfrukt bland större sådana.

Pyllrä, v. n. 1, — 1) söka ställa sig in, söka vinna förtroende; trösta: *pyllrä me barn.*

Pylsä, pölsä, pyllsä, s. f., en tarmkavitet hos får och nötkreatur; 2) se *hakkepylsä.*

Pylsä, pyllsä på, v. a. 1, påsätta så mycket kläder, att man har olägenhet deraf.

Pyng. s. m., 1) besvär, omak; 2) allt för stor uppassning och uppmärksamhet på något.

Pyngä, v. n. 1 o. 2, — 1) ha mycket besvär l. omak; 2) uppmärksamt passa på, pyssla om.

Pyr och **pyre,** s. n., — 1) dåligt, surt bränsle: *surpyr;* 2) dåligt lyse.

Pyril och **pyrvil,** s. m., se *pirrvil.*

Pyrä, v. n. 2, brinna sakta och fördoldt: *de pyr un(d)er aska i spisen.*

Pysil, s. m., pys, liten gosse.

Pysä, v. n. 2, — 1) blåsa, om ett blåsande ljud i brinnande ved; 2) fläsa, sofva djupt, mest om barn.

På-bónä(d), adj., som har mycket kläder på sig, jmf. *pylsä på.*

På-bråen(d)e, s. n., slägttycke, ärfd likhet, mest i själsegenskaper, icke sällan i ond mening: *den der flikka har inte näge go(d)t påbråen(d)e.*

På-brö(d), s. n., tillrättavisning, bannor.

På-hållä, v. a. 4, behöfva, ha behof af.

Påke, s. m., påk, gröfre käpp.

Påk-dra, v. a. 4, och **påkä på,** v. a. 1, slå med påk, ge käppslängar, rappa, randa.

Påk-oljä, s. f., stryk.

På-köräre, s. m., pådrifvare; arbetsförman.

Pål-gast, s. m., klumpig och hafsig karl.

Pål-gastä, v. a. 1, klumpigt och hafsigt belägga l. bona.

Pålä, 1) v. a. 1, — a) slå, drifva, t. ex. en spik in i en vägg; b) bearbeta, belägga, bona; 2) v. n., arbeta långsamt, syssla utan ändamål: *gå å pålä.*

På-löpan(d)es, adv., i nekande sats: *han ä'nte pålöpan(d)es,* han är ej god att springa på, han försvarar sig nog.

På-pakkning, s. f., stryk.

På-pylsä(d), part. ssm adj., se *pylsä på* och *påbónä(d).*

Påsä, v. n. 1, — 1) gå med påse: *påsä i väg;* 2) pösa, sitta pösigt, om kläder.

Pås-ögdr, adj., med påsar under ögonen.

Påt, s. n., 1) påtande; 2) uppåtadt ställe i jorden: *svinpåt*; 3) arbete, som utföres trögt och långsamt.

På-tajin, adj., aftagen, minskad: *de ä inte mykke påtaji i sa(d)sbingen.*

Påter och **påtil**, s. m., trög karl, som arbetar utan drift och framgång.

Påt-nógä, adv., noga, men knäpigt.

Påtä, v. n. 1, arbeta knäpigt och långsamt.

På-vale, s. m., drumlig, otymplig karl.

På-vräk, s. n., — 1) oduglig, dålig menniska; 2) dåligt folk.

Q.

Se K.

R.

Rabbis (-⏑), adv., talesatt: *stå rabbis*, vara uthållig, stå ut, stå bi.

Rabblä, v. n. 1, sqvallra och ljuga.

Rabblä, s. f., sqvalleraktig qvinna.

Ra(d). s. f., ordnad: upplag: *ré(d)ra(d)*.

Ra(d)ä, v. n. 1, — 1) vara snabb, ha brådtom; 2) *ra(d)ä år*, gå skyndsamt bort.

Rafflä, 1) v. n. 1, med ett raspande ljud rifva, genom skrapning jemna; 2) v. impers., rifva: *de rafflär i halsen*, om starkt branvin m. m.

Ragatä, v. n. 1, fara bullersamt fram, vasnas, stoja.

Ragatä, s. f., 1) elak, trätgirig qvinna; 2) fräck, liderlig qvinna.

Ragg, s. m. o. n., - 1) getull; 2) grof fårull; 3) hela den afklipta pelsen: i bestämd form m., *hela raggen*, i obestämd n., *ett helt ragg.*

Raggen, best. s. m., hin onde, djefvulen, fan: *ta mej raggen!*

Rahall (- ⏑), adv., rakt och fort, genaste vägen, raka vägen: *de bär rahall te fan(d)ers.*

Ra-hallä, v. n. 1, ha brådtom att springa med sqvaller, beställsamt utbasuna hemligheter.

Rak gål, s. m., efterräfst, efterräkning: *nar de kom te rakgåls, så matte han gé me sej.*

Rakkel-stake, s. m., 1) landstrykare; odugling; 2) otymp-ligt, dåligt verktyg.

Rakk-skju(t)s, s. m., tillfällig skjuts, småskjuts; jmf. *prakkskju(t)s*.

Rakkä, v. n. 1, flacka omkring, ofta färdas, fara: *åkä å rakkä*.

Rakkä, s. f., hynda, större än *täjsä*.

Rakk-är(e)nde, s. n., tillfälligt ärende, som man måste flacka hit och dit med.

Rakt, adv., alldeles, rent af: *rakt ömöjli(g)t*.

Rakä, v. n. 1, — 1) hastigt löpa, rusa: *r. sta(d)*, *r. åv*; 2) hastigt falla: *r. nir;* 3) *de rakär di näsä förbi*, du får ej något deraf; 4) aflöpa: *de rakär skalu(g)t*, det går på tok, se *skalugr*.

Rakä-räst, s. m., talesätt: *liggä för rakäräst*, ligga för vrak: a) om redlöst druckna eller sjuka personer; b) om vanvårdade saker.

Rall, s. n., 1) doft ljud; 2) sqvaller, löst prat; 3) skämt.

Rall-buse, s. m., 1) jernvägsarbetare, i allm. ej väl anskrifven hos allmogen; 2) öfversittare.

Ralltä, v. n. 1, sqvallra.

Rallä, v. n. 1, — 1) trilla, rulla, ramla: *han rallä nir från take;* 2) *rallä vägen fram*, åka någorlunda fort: *r. un(d)ä(n)*, *r. åv*; 3) gå som om man vore fallfärdig, med vacklande steg, ostadigt, om druckna eller svaga och sjuka personer.

Ram, s. m., — 1) klo; 2) verktyg med jernklo till uppdragning af torf vid gräfning.

Ram, s. n., grepp; godt tillfälle, förmån, som vinnes utan möda.

Ram, adj., 1) fuktig; 2) stark, stor, väldig; 3) förstärkningsord i sammansättningar, alldeles, mycket, t. ex. *ampris*, ovanligt godt pris, *ramsvart*, alldeles svart.

Ramlä, 1) v. n. 1, — a) *ramlä ikull*, falla i barnsäng; b) skramla, skrälla, t. ex. om koskällor; 2) v. a., slå, piska, äfven *ramlä på l. över*.

Rammel-gatä, s. f., sqvalleraktig qvinna, sqvallerbytta.

Ram-mók, s. n., tungt arbete.

Ram-mókä, v. n. 1, arbeta med något tungt, ha strängt arbete.

Ramp-flikkä, s. f., flicka, som springer småärenden, springflicka.

Ramplä, s. f., — 1) qvinna som springer med sqvaller; 2) oordentlig, slarfvig qvinna.

Ramsä, s. f., 1) lång rad, remsa, band; 2) långt ordsvall, långt och tröttande pladder, visa, slagdänga; 3) en egendomlig visform.

Ram-tag, s. n., godt tag; förmånlig affär: *görä ett ramtag*.

Ramä, v. a. 1, äfven **rammä,** gripa dugtigt tag i, fatta hårdt i, *ramä ât sej*, ta för sig, hvad man kan komma åt.

Ran(d), s. f., 1) skulle af stänger ofvanom en logkista: *lôg-ran(d)*, äfven *lôg-ran(d)ä*, s. f.; 2) talesätt: *gå i ran(d)*, gå obehindradt, utan uppehåll.

Ran(d)-stång, s. f., stång, vanligen två i taket på bondstugorna, att derpå hänga kläder, lägga upp brödspett m. m.

Ran(d)ä, ran(d)ä över, v. a. 1, piska, slå (randig): *ja ska ran(d)ä dej; ja ska ran(d)ä över pelsen ât dej.*

Rangel, s. m., 1) en viss bebodd och isolerad trakt, rote, qvarter; 2) befolkningen i en sådan trakt: *ta hêlä rangeln jem(n)t me sej*, besöka alla ställen med deras befolkning i en sådan trakt.

Ranglä, v. n. 1, ragla, gå med osäkra, vacklande steg: *gå å ranglä.*

Ranken-dal, s. m., långskranglig karl med ostadig gång.

Rankä, v. n. 1, färdas, åka i sakta mak.

Rantil, s. m., pojke, som gerna ränner omkring med andra.

Rantä, v. n. 1, — 1) onyttigt springa omkring, ränna hit och dit; 2) löpa med sqvaller.

Rantä, s. f., remsa: *tygrantä, jordrantä.*

Ranugr, adj., långskranglig, lång och mager.

Ranä, s. f., långskranglig qvinna.

Rapp, s. n., — 1) handvändning, ögonblick: *kom igen i rappe*; 2) tillfälle, gång, tag: *inte i de här rappe; ta i ett rapp.*

Ras. adj., grof, lång och rak, om ull.

Rask, s. n., affall af hö och halm m. m., skräp, afskrade.

Raskä, v. a. o. n. 1, — 1) hoprafsa: *raska ihop l. opp på(d)r*, samla i hop öfverlefvor af hö, halm m. m.; 2) basa, slå: *mör mi raskä över mej; far min raska är grassmela*, slog dåligt gräs; 3) v. impers., *de raskar te*, går någorlunda an med helsan.

Ravlä, v. a. o. n. 1, rabbla, tala eller läsa fort och otydligt: *di ravlä opp l. ur sej sinä lexur ur* [illegible].

Rédd. s. f., talesätt: *varä på rédda*, vara nära målet.

Réde, s. n., körredskap och del deraf.

Ré(d)o, adv., se följande.

Ré(d)ä, oböjl. adj., tillreds, i ordning, färdig: *han ligger ré(d)ä för dö(d)n*, är färdig att dö, nära döden; deraf gammal dat. *redô, i redô*, såsom adv. med samma bemärkelse: *vara i redô*, vara redo eller färdig.

Ré(d)ä. adv., redan.

Ré(dä), rédde, ré(d)t. v. a. 1) [illegible], reda en kinkig affär; 2) [illegible], lika med [illegible], gräla, träta på någon; 3) [illegible], afsnäsa, tillrättavisa.

Régal och **régäl** (⏑—), adj., 1) präktig; 2) ordentlig, redbar.

Régérä, v. n. 1, väsnas, bullra, stoja: *de régérär i magen på mej.*

Réglä, s. f., prat; ovett.

Regn-stank, pl. lika, s. n., enstaka fallande regndroppe: *de kom na(g)rä regnstank.*

Rép-knut, s. m., löpande knut på tråd m. m., som kan dragas upp, utan att behöfva upplösas.

Répä 1, s. f., 1) repa, strimma; talesätt: *görä störä répur*, arbeta dugtigt; 2) häckla, hvarmed linknopp skiljes från stjelkarna.

Répä 2, s. f., 1) tid, tidpunkt; 2) händelse, tilldragelse: *de va ingä roliga répur.*

Résen, adj., mager, utsvulten: *bénrésen*, vanl. om kreatur.

Rés-móddr, adj., trött och olustig efter en resa.

Réssel-britä, s. f., qvinna, som sållar med rissel.

Résslä, v. a. 1, rissla, sålla med *résslä.*

Résslä, s. f., rissel, stort, groft såll till rengöring af säd m. m.

Réssä, v. n. 1 och 2, vara brunstig, löpa, paras.

Rétan(d)e, adj., se *rätä.*

Rét-bétä, s. f., retsam menniska.

Rév, s. n., 1) bukref; 2) okynne, odygd.

Rév och **réve**, s. m., bom, vals i väfstol, på hvilken väfven upprullas.

Rév-jern, s. n., 1) rifjern; 2) argsint, elak qvinna.

Rév-stén, s. m., grof slipsten, på hvilken yxor och andra jernsaker slipas.

Rikkä opp, v. a. 1 o. 2, rycka upp: *rikkä opp hästen*, pigga upp honom genom ryckningar med tömmarna eller med piskslängar.

Rikt, s. f., klen afkastning af åker eller äng: *ja sålde hela rikta för arditon daler.*

Rikti(g), adj., klok, vid sundt förnuft: *han ä al(d)ri(g) rikti(g) i huve.*

Rimsä, s. f., remsa.

Ringest, adj. superl., ringast, minst: *in i ringestä röt*, såsom adv., till det yttersta: *ja ska ätä* (hata) *dej in i r. r.*

Ring-rós, s. f., ringblomma.

Rinnä, v. n. 4, — 1) *rinnä opp*, skjuta upp ur jorden, hastigt uppväxa; 2) *rinnä té*, tillväxa, ökas; 3) v. impers., *de rinner för mej*, jag erinrar mig.

Ris-hag, s. n., se *längä.*

Risp, s. n., tunn trästicka, träspån: *trärisp.*

Rispä, s. f., 1) tunn, smal träribba, större trästicka; 2) smal jordremsa.

Rispä, v. a. 1, fint klyfva trä till stickor och spån.
Rispä, v. n. 1, föra oväsen, stoja, gorma: *risp[illegible] a trata.*
Rivan(d)e, adj., rask, hurtig, driftig i arbete.
Ró-gäls-går(d)sel, s. n., gammal, till arbete oduglig person.
Róken, adj., lindrigt illamående, krasslig, hangsjuk.
Rokk-skynge, s. n., se *skynge.*
Ró-knókä, s. f., korskota, benknota vid korsron på kreatur.
Rókä, v. n. 1, vara krasslig, hängsjuk, matt.
Ról, s. n., roder, en liten åra, hvarmed mäsk omröres vid brygd och branvinsbränning.
Ró-móken, adj., däsig, opasslig.
Rómól (⏑—), s. n., rumor, oväsen, stoj, buller.
Romp-drag, s. n., skämtsam budskickning genom barn och enfaldigt folk med begäran, att grannar, som hålla på med slagt, ville låna ut rompan.
Romp-rykk, s. n., kort tid för ett ärendes uträttande.
Romp-sjukä, s. f., kraftlöshet i boskapens svans jemte allmän svaghet, äfven kallad *mö(d)stullenhet.*
Romp-stump, s. m., yngsta barnet i en familj.
Rompä, s. f., rumpa, svans: *knytä opp rompa pa ma'n*, hålla i tukt, qväsa.
Rompä, v. n. o. a. 1, — 1) gå utan bestämdt mål: *ga a rompä*; 2) *rompä på*, arbeta ihärdigt; 3) *rompa me(d) l. e[illegible]*, följa efter, om barn, som ej vilja stanna hemma; 4) *rompa opp*, svansa, knyta upp tagelsvansen på en häst.
Róm-résä, s. f., 1) vigtig affärsresa; 2) helt kort resa, för hvilken man länge grufvat sig.
Rósam, adj., rolig, angenam, munter.
Rósen-rasan(d)e, adj., öfver måttan rasande, alldeles ursinnig.
Ró-sjokken, adj., tom, insjunken, mager öfver korsrona, om kor, som snart skola kalfva.
Rost-mark, s. m. o. n., rostmärke, rost[illegible]k på linne.
Rósugr, adj., brokig, bjert färgad.
Rósä, v. a. 1, prisa, berömma: *hon [illegible]*, det gick honom illa.
Rót, s. f., 1) se *ringest*; 2) *vara me [illegible] å pelen*, vara grundlig, i allo duglig, fullkomlig. Derom erinrar följande ordlek: A. *Ho har [illegible]* öm manden; B. *Ja ho her [illegible] hare a [illegible]* (i [illegible] något nedsättande).
Róte, s. m., talesätt *sta [illegible]*, vara uti [illegible], stå sig bra, is. sedan man intagit [illegible] tarning

Rudi, s. m., rodnad på himmelen något före solens uppgång och efter hennes nedgång: *mor(g)o(n)-rudi, kvälls-rudi.*

Ruffse, s. m., rugge, tät, mindre samling af långa växter, såsom gräs, säd, vass m. m.

Ruffsä sej och **r. ut sej**, v. r. 1, skjuta upp i många *ruffsär*, se föreg.

Rugge, s. m., 1) se *ruffse*; 2) mindre samling af höga träd i skogen eller fristående: *skogsrugge*; 3) hop, hög, mängd.

Ruggä, v. n. 1, skjuta ludd, om boskapen.

Rukk, s. m., ruskning: stå *rukken*, se *rykk* och *röte*.

Rukä, s. f., 1) smocka; 2) packad samling af folk eller kreatur.

Rukä sej, v. r. 1, — 1) betäcka sig med en skorpa, om sår; 2) samla sig i en tät massa, om folk och djur.

Rul och **ruling**, s. m., knöl, valk.

Rulljans, s. m., liflig rörelse i penningomsättning eller byteshandel.

Rull-slann, s. m., se *slann*.

Rulltä, v. n. 1, röra sig med en vaggande gång, springa tungt, som en anka: *rulltä i väg.*

Rulltä, s. f., kort och tjock qvinna med vaggande gång.

Rulä, v. a. o. n. 1, — 1) ovärdigt sammanveckla: *rulä ihop*; 2) gå stadigt, men klumpigt: *gå å rulä, kommä rulän(d)es*; 3) äta glupskt (som en Lännabo): *rulä i sej*; 4) duga: *den der lien rulär uókk sta*, äfven impers. *de rulär té*, a) det duger, om ett arbete m. m.; b) det står rätt bra till med helsan (Länna).

Rummel, s. m., 1) *varä på rummeln*, gå i sus och dus; 2) *den der förstår sej på rummeln*, han förstår, huru en sak bör raskt skötas.

Rumpling, s. m., pojke om 8—12 år (Vansö).

Rum-sträkkter, adj., som sträcker väl ut, om en häst, som slår väl öfver med bakbenen.

Rundal (◡—), s. m., 1) rundel, mer eller mindre regelbunden; 2) trakt, rote.

Run(d)e, (**runne**), s. m., 1) rundad eller trind del af en sak; 2) föremål, der afrundningar, plattor och kanter omvexla.

Run(d)terikring, prep. o. adv., rundtomkring.

Rungel, s. m. och **runglä**, s. f., 1) oregelbunden och isolerad samling af gårdar; 2) böljande folkhop; jmf. *rangel*.

Rungel-stake och **rungler**, s. m., 1) krokig, förvriden, vind stör; 2) gänglig karl.

Runglugr och **runklugr**, adj., 1) krokig, förvriden; 2) slankig, gänglig.

Runglä och **runklä**, v. n. 1, runka, vagga, gå ostadigt: *gå å runglä*; jmf. *ranglä*.

Runkä, 1) v. a. 1, rubba: *de runkär mej inte*, det rubbar ej min föresats, det rör mig ej; 2) v. n., gå vaggande, ostadigt: *runkä åe*, om gammalt folk.

Ruskugr, adj., otreflig, dåsig, dufven, t. ex. efter ett rus; neutr. som adv.

Ruskä, v. impers. 1, regna, snöa: *de ruskär nir*.

Rus-på, 1) interj.; 2) som adj., påflugen, näsvis: *den der ä ruspå*.

Russj, s. m., rutsch, liflig handel, rörelse, verksamhet.

Russjä, v. n. 1, — 1) handla och vandla, drifva liflig rörelse; 2) slösa.

Russjäre, s. m., slösare, rucklare.

Rustan(d)e, adj., driftig, verksam, mest om qvinnor.

Rustä, 1) v. impersonale 1, upphöra att regna eller snöa: *de ha rustä ut*; 2) v. n. rumla: *han rustär å super*; 3) v. r., *rustä sej*, göra sitt tarf.

Rutugr, adj., brokigt utstyrd; högfärdig: *rutugr å strutugr*.

Rygg-tavlä, s. f., ryggstycke på ett klädesplagg.

Ryggugr, adj., *ljusryggig*, vanl. hvitryggig, om nötkreatur, som ha ljusare färg på ryggen, än på den öfriga delen af sjelfva kroppen.

Rykk, 1) s. m., ryckning: *stå rykken*, se *rukk*; 2) s. n., — a) gång: *ett rykk*; b) då och då, tidtals: *rissä rykk*.

Rykkä, v. a. o. n. 2 och **rökk**, **rukki**, **rykki**, 1) *rykkä opp*, forbättra; *rykkä opp sej*, förbättra sin ställning: 2) skynda, ha brådt om: *rykkä på*; *rykkä å knykkä*, onödigt l. fåfängt brådska; jmf. *knykkä*.

Rykä, **rök**, **ruki** och **ryki**, v. n., — 1) rusa, springa fort: *ryk å ränn åt tusän*, dra till fanders; 2) *rykä på*, rusa på, anfalla.

Rymslä, s. f., gömma, gömställe: *rymslur å skrymslur*.

Rynglugr, adj., *ringlig*, böjd på allehanda sätt: *rynglugr å skrynglugr*.

Ryss 1, s. m., kolryss: en storryss 40 tunnor, en halfryss 20 och en lästryss 12.

Ryss 2, s. m., rå, oregerlig, stojande menniska.

Ryskä och **röskä**, v. a. 1, uppryckа med rötterna, upptaga ur åkern lin, hampa, arter m. m.

Rystä, v. a. o. n. 1, rista.

Ryttäre, s. m., takstolar, sparrar, som äro parvis fästade vid kroppåsen och med de tvärs öfver dem spikade ribborna bilda underlaget för taktäckningen.

Rä, s. m., räegg på jernsaker.

Ra, s. f., stång.

Ra, **rä(d)**, s. n. och **rä(d)-ande**, s. m., ett ställes rådande,

der herskande ande, naturande, troll: *bergs-rå, gål- (gårds) rå l. tomt-rå, sjö-rå, skogs-rå.*

Rå(d), pl. **rå(d)**, best. **rå(d)a**, s. n., utväg, medel, tillgång: *ja vét mej ingä levan(d)es rå(d)* (pl.), inga utvägar; *rå(d)a* (best. pl.) *sträkker sej inte så långt*, tillgångarne, medlen sträcka sig ej derhän.

Rå-förä, v. a. 2, stånglägga, höja en gärdesgård genom att lägga på flere gärdselstänger.

Råg-myllä, vanl. pl. **-ur**, s. f., rågagnar.

Råk, s. n., afskräde af råa saker, såsom kött och fisk.

Råkkel-stake, s. m., person, som harklar och hostar mycket.

Råkklä, v. n. 1, — 1) harkla och hosta; 2) gällt grymta, grymta af ilska, om svin, som rusta sig till anfall eller motvärn; 3) om ett eget ljud hos en enslig tjädertupp, som icke hör till någon tjäderlek.

Råm, adj., fuktig.

Råm-bokk, s. m., skrikig, elak pojke.

Råme, s, m., fuktighet, is. i jorden.

Rå-mån, s. m., fuktighet i jorden, i gräset genom dagg m. m.

Råmä, v. n. 1, — 1) fukta; 2) gråta.

Rå-mänta, v. a. 1, bereda rått läder, is. till tömmar och remmar; sådant göres ofta af bönderna sjelfva.

Rås, v. d. 2, om kor: vara nära att kalfva, hvilket visar sig genom födslodelens svällning och mjölksättning i jufret.

Rås-fó(d)r, s. n., kraftigare foder än vanligt åt kor, som snart skola kalfva.

Råt, s. n., var; ruttet ställe på en kropp.

Råta-buk, s. m., se *rötabuk*.

Rå-tétä, s. f., 1) oduglig qvinna; 2) mager, dålig märr.

Råt- och **röt-stake**, s. m., odoga.

Rătting, s. m., bog-gris, mycket liten gris, den minsta i kullen, nästan jemförlig med en större råtta.

Råt-ägg, s. n., rötägg.

Rå-vä(d)r, s. n., fuktig väderlek.

Råxen, **råkksen**, s. m., och **råxnä**, s. f., stjelk, refva af humle, ärter m. m.: *hummel-råxen, ärt-råxen.*

Rädä och **räddä**, 1) v. n. 2, rädas, bli rädd, frukta: *mór mi dör snart, räder ja*, hon dör snart, fruktar jag; 2) v. a. göra rädd, skrämma; 3) v. r. *räda sej*, bli rädd, skygga, om hästar.

Räj och **räjs**, s. n., oväsen, stoj, bullersamt ofog.

Räjä, v. n. 1, — 1) väsnas, stoja; 2) göra ofog, kasta huller om buller.

Räkk-sjukä, s. f., ofrivilligt och ofta upprepadt sträckande af kroppen, såsom förebud till frossa eller feber.

Räkkä, v. a. 2, bereda, sämska skinn på *räkkbänk* med

rakkspade; 2) *räkkä laten på ma'n*, se *lat*; 3) v. r. *räkkä sej*, sträcka sig af lätja eller välbefinnande.

Räknan(d)es, adv., *de ä räknan(d)es*, det är lätt att räkna, antalet är ej stort.

Råke, s. m., grälsjuk karl.

Räkä, **rók** o. **räkte**, **råki** o. **räkt**, v. n., drifva omkring och söka gräl.

Råmjä, v. n. 1, skrika, häftigt gråta, om barn.

Ränn-bläs, s. m., som springer och gerna vill vara före andra, vanl. om djur.

Rånne, s. n., remsa; sträckning, led på marken.

Ränne, s. n., loft af lösa stänger, skulle öfver en lada, logkista m. m.; jmf. *rand*.

Ränn-fånnikä, s. f., 1) yrhätta; 2) ko, som gerna springer ifrån de andra.

Rånn-gumse och **rännåre**, s. m., hård skuffning, stöt, som kan fälla en man till marken.

Ränn-kårrng, s. f., qvinna, som springer med sqvaller.

Rånnå, **rännde** o. **rann**, **rännt** o. **runni**, v. n., — 1) springa, löpa: *springä å rännä*, i otrangdt mål eller med sqvaller; 2) löpa, vara brunstig; 3) *rännä e(f)'er*, löpa ledigt, om en snara; 4) *rännä ihóp*, a) löpna, om mjölk; b) tillfrysa, om vatten; 5) *rännä me nagen*, komma långt med någon: *du r. inte langt me'n*, du får ej bugt på honom; *ja r. inte långt me de der styrra*, får ej mycket för dem; 6) *rännä opp*, hastigt skjuta upp i höjden, om växter och djur; 7) *rännä på*, flyga på, oforsynt ansätta; *rännä té*, stöta, skuffa.

Rår, s. n., konslem hos hästar.

Rät-klövdr, adj., rätklufven, om virke.

Rätt-syls, adv., medsols, med solens lopp, från öster till vester, från venster till höger.

Rätá, v. n. 1, fyllas med mjölk i spenarna inemot föd-lotiden, om kor m. m.: deraf part. ssm adj.: *kor står me rätan-tipe ju(f)ter*, hon skall snart kalfva.

Räv-ärnde, s. n., ärende eller göromål, hvars nödvändighet man skyller på, för att slippa ifrån det, man bör göra.

Rö, best. **röa**, pl. **röder**, best. **rödra**, s. f., ro i vaf-ked.

Rö-bó, s. m., ett slags syra, *rumex*.

Ro'd;-mósugr, adj., rodbrusig, is. genom fylleri.

Rok 1, s. m., rykte: *ja h... .. en ... ...*.

Rok 2, s. m., sådesskyl, satt på marken i två rader med 6, 8, 10 par band i roken; brukas nu mycket litet och blott med korn i Åkers och Ö. Rekarne härad, mer i Daga härad och Södertörn.

Rok-hange, s. n., pl. f. -**ur**, spindelnät i boningsrum; jmf *trom...*.

Rökä, v. n. 2. *ja ska höra e(f)ter, om de röker in i grar-ölsgåln*, om der kan fås något till bästa.

Rönskr, adj., brunstig, om baggar och bockar.

Röskä, s. f., ruska: *granröskä, lörröskä*.

Röskä, v. a. 1, se *ryskä*.

Röst-klabb, s. m., hvarje timmer i ett gafvelröste.

Röst-mó(d)r, s. f., nedersta röstklabben i en gafvel, sammanhuggen med långväggarna.

Röta-buk, s. m., oduga, karl, som ej duger till anuat än att äta.

Gåtor

från Åkers och Öster-Rekarne härad.

(Fortsättning från andra häftet, sid. 92—101).

124.

Hva(d) ä bättre än gu(d),
Sämre än syn(d)a;
De dö(d)a äter de(t);
Om de levande åte de(t),
Så skulle di dö. — ?

Intet.

125.

Diss mir'n (mer en) tar ifrå(n),
Diss större blir de;
Diss mir'n lägger te,
Diss min(d)re blir de. — ?

Ett hål.

126.

Hva(d) ä de,
Som går oppför bakke

Å utför bakke
Å står ändå stilla. — ?

Gärdesgården.

127.

Hva(d) å de(t),
Som ä utan liv,
Bär fö(d)a åt levande,
Ligger un(d)er dom,
Går över dom [2]
Å bär dö(de)n i faggo [1]. — ?

[1] Ett bemannadt örlogsfartyg, som går fram öfver [2] fiskarna.

128.

Den, som gör de,
Vill inte ha de,
Å den, som ska nyttja de,
Vet inte, när de sker. — ?

Likkistan.

129.

Hva(d) ä de, som går ut å in å sållar svarta gryn. — ?

Spjellet,

130.

Gubben stog på si hunkapunka [1]
Å fekk höra si pingliskälla [2],
Så gekk han in i si rökakula [3]
Å ropte hår(d)t åt si lortpulla [4]:
Släpp ifrå(n) dej skvattingen [5]
Å lokka me(d) dej vättingen [6],
För gråninga [7]
Håller på me vaplinga [8]
På gale. — ?

[1] Logen. — [2] Farskullan. — [3] Stugan. — [4] Pigan. — [5] Barnet. — [6] Hunden. — [7] Vargarne. — [8] Faren.

131.

Ja mången böla (börda) över bölja bar,
Å detta utan att en tum mej flytta,

En länk ja milla(n) skilda länder är,
Å ingen neka kan, att ja gör nytta. — ?

En bro

132.

Utan fot ja vandrar över dal å höjd,
Utan mun ja bådar både kval å fröjd,
Flikka ve sitt hjerta mången gång mej lagt,
Säjer tusen gånger om, hva(d) ja ha sagt;
Ofta, dit ja kommer, blåses i trumpet,
Käre, varen om Er! Gissa: hva(d) ä det. — ?

Brefvet.

133.

Man kokar den inte,
Man steker den inte,
Man äter den inte,
Man drikker den inte,
A ändå smakar den godt. — ?

Tobaken.

134.

Bölja går [1],
Stolpa står [2],
Tie [3] drar fyra [4]
Å spinner hvit trå(d) [1]. — ?

En ko mjölkas: [1] De utpressade mjölkstrålarne. — [2] Kons ben. — [3] Den mjölkandes fingrar. — [4] Kons spenar.

135.

Förr hadde ja liv
A levande va
A kun(d)e levande föda;
Men nu ä ja dö(d)
Å levande bär
A går över kvikka (lefvande) å döda. — ?

Skeppet.

136.

En gäst [1] kom in i ett vär(d)shus [2],
Då sprang huse(t) [2] ut genom fönstren [3],
Å värden [4] var(d)t sittande i gästen [1]. — ?

[1] En fisknot. — [2] Sjön, fiskens hem. — [3] Maskorna i noten. — [4] Fisken.

137.

Kan stå i ett kattfjät.
Men ryms ej i ett oxbås. — ?
En i jorden nedstött, lång stör.

138.

Snabba[1] tog snälla[2] un(d)er trin(d)fil[3]
Å hoppa ut genom glasknappen[4]
Å opp över långsammen[5]
Å opp på kroknäbbatake(t)[6]. — ?
[1] Kattan. — [2] Råttan. — [3] Husets runda syll. — [4] Fonstret. — [5] Långvedskastet. — [6] Hönshusets tak.

139.

De bodde e flikka i Sodermanlan(d),
Ho hadde tio finger på hvar han(d)
Fem å tjugi på händer å fötter. — ?
Sätt komma efter finger och fem.

140.

Klokkarn me si doter
Å presten me si hustru
Di va ute en da(g) å gekk
Å hitta' tri ägg.
Å fekk alla hvar sitt;
Hur gekk de te. — ?
Klockarns dotter var prestens hustru.

141.

Ett halvtjog kvistar på två grenar,
Som sitter fast ve samma stam:
Di vål ha gjolt (gjort), hva(d) knafft du menar
Att uti ol (ord) kan säjas fram.
Så mykke stort å skönt å härligt,
Som uti vala (verlden) kan finnas till;
Nu ha ja sagt dej mi gåta ärligt,
Å du kan gissa'na, om du vill. ?
Fingrarne

142.

Hva(d) ä de, som ä fullt åv kä(r)lek,
De(t) som spisar all kristenhet,
De(t) som ikke ä kokt, ej stekt,
Men ä dagligen menskors spis. — ?
Qvinnobröstet.

143.

Två små springer före,
Två stora springer e(f)ter,
Springer fort iblan(d),
Men hinner al(d)ri(g) hvarann. — ?
Fram- och bakhjulen under en vagn.

144.

Fyra joldunder [1],
Fyra oppstunder [2],
Två lå-påsar [3]
Å en påsajunter [4]. — ?

[1] Hjulen under en vagn. — [2] Uppstående stakar, mellan hvilka lasset ligger. — [3] Oxarne. — [4] Oxdrängen.

145.

Fyra jumfrur [1]
Sitter på e dyna [2]
Å spinner hvit trå(d) [3]. — ?

[1] Spenarne på en ko. — [2] Jufret. — [3] Mjölkstrålarne, som utpressas ur spenarna.

146.

Ja har ingen kropp,
Men synes ändå,
Å sola mej al(d)ri(g) belyser. — ?
Skuggan.

147.

De kom en fogel flygande vä(d)rlös [1],
Satte sej på gär(d)sgåln ärlös,
Så kom fru fotlös
Å åt opp'n munlös [2]. — ?

[1] Snöflingan i lugnt väder. — [2] Solen, som smälte snöflingan.

148.

De står en gubbe bort i e vrå,
Klädd i bara lappar,
Men frusna flikka kommer fram ändå
Å lappiga gubben klappar. — ?
Kakelugnen.

149.

En fogel ä allti(d) i vä(d)re(t),
Hans like ej lever,
Hans vingar ä gjolda i el(d),
Å när han blir hungri(g),
Så äter han opp
Sju oxar i måle(t). — ?
Tuppen på kyrkotornet; han blir aldrig hungrig.

150.

Hokken ä min(d)re än myggen,
Men bär körka(n) på ryggen. — ?
Sandkornet.

151.

Ja talar utan tunga
Å ropar utan lunga,
Ja delar fröjd å smärta,
Men saknar känsla å hjerta. — ?
Tornklockan.

152.

Står på sten,
Strakker ben,
Tjuter i ett malmhorn. — ?
Kyrkan med torn och ringklocka.

153.

Skinn te vaggar
Å skinn te tak
Å trälås te dorr. — ?
Korfven, hopsatt med trästickor.

154.

Två tråg
Å två trågämnen,
En pik å en påk
Å e prestmössa. — ?
Ekollonet med dess särskilda delar.

155.

Lille Trylle (l. Minne lille)
Låg på byllä (l. take),
Lille Trylle (l. Minne lille)
Trillä nir;
Ingen man
I detta lan(d)
Lille Trylle (l. Minne lille)
Hjelpä kan. — ?
Ägget, som faller och slås sönder.

156.

Stake te far [1],
Slake te mor [2],
Flake te son [3],
Klase te doter [4]. — ?
[1] Humlestången. — [2] Refvan. — [3] Bladet. — [4] Peplan.

157.

Långr, skrånglugr far,
Ringlug, kringlug mor,
Knubbugr, trubbugr son,
Sliddrug, sladdrug doter. — ?
Jemför häftet I, n:r 53 och 54.

158.

Två huven, sex fötter å tie tår,
Å fyra fötter rör sej; hur ska man de förstå. — ?
Ryttaren med sin häst.

159.

En liten skinntrinter
Sitter inkrupen hvar vinter,

Kryper ut om vår
Me gröna kläder
A småkrusu(g)t hår. — ?
Hummelplantan.

160.

Bon(d)n mota'
At ollonskog
Me nie svin,
A miste tri,
A när han mota'
Dom hem om hösten,
Så hadde han tolv
Fullgödda svin. — ?
Bondens drang hette Miste.

161.

Till en början hvit som snön
Blir ja sedermera grön
A på slute(t) rö(d) som blo(d),
Då först a ja rigti(g)t go(d). — ?
Körsbäret.

162.

Ja ä varm, när de a kallt,
Ja ä kall, nar de ä varmt,
Ja ä mörk, när de ä ljust
A blir ljus, när de a mör(k)t. — ?
Kallaren.

163.

Tri skallar i en skalle,
A tolv fötter i samma skalle. — ?
En råtta med två ungar hade sitt bo i en dod-kalle.

164.

Hvem molar sön(d)er brö(d) imilla(n) ben
A graver sedan nir de(t) i en dynghög. — ?
Den som tuggar och svaljer ner.

165.

Finnes i Stockholm, men inte i Sverge,
Finnes i kalv, men inte i ko. — ?
Bokstafven l.

166.

När å fläske(t) sämst i kåln. — ?
När ett svin kommit i ett kålland.

167.

Hva(d) kommer e(f)ter yttersta domen. — ?
Första söndagen i adventet.

168.

Hva(d) å de, som växer me rota opp å toppen nir. — ?
Takisen.

169.

Hva(d) ä de för folk, som lever åv väder å vatten. — ?
Mjölnare.

170.

Hva(d) gör bon(d)n för ro skull. — ?
Åror.

171.

Hokken drar å åker på samma gång. — ?
Seglet.

172.

Hur kan två tunnsäkkar fyllas jem(n)t me e tunna sä(d). — ?
Med säckarna i hvarandra.

173.

Hva(d) ä de, som ha vari(t) från välas (verldens) begynnelse å blir te välas slut, å blir ändå inte mir'n fjorton dar gammalt. Ny och nedan.

Ordspråk

från Åkers härad,

ordnade i bokstafsföljd.

(Fortsättning från förra häftet, sid. 70—73).

All ting har en ånde, men korfven har två, å hugger di åv'n, har'n två åndå.

All ting har sin ti(d).

Allä känner di apa; men ho känner ingen.

Barnmagen ä blin(d).

Barnminne(t) ä långt.

Blir de gjölt, nökk blir de spelt (spendt).

Bättre e grov bot, än e bar [illegible]

Bättre ett go(d)t du, än en fale(t) [illegible]

Bättre i ti(d), än i oti(d).

Början ä värst.

De blir allt kritter åv mjölk[illegible]

De blir fälle nå'n rå(d), när [illegible]

De blir ingen klok, förr'n [illegible]

De bor mykke(t) fulk i [illegible]

De en vet, de vet [illegible] vet. [illegible]

De enä åre(t) äter [illegible]

De finns inte brö(d) i [illegible]

De går an me(d) [illegible] [illegible]ler

De går inte allä kl[illegible]

De går inte fort te [illegible] de

De går inte fort te [illegible]

De kan handä den [illegible] [illegible]va(d)

De kan ingen begå[illegible]

De kan ingen nekä [illegible]

De känner ingen [illegible]

De passar inte [illegible] [illegible]egen i bara baka.

De pratäs mykke [illegible] ha. bra

De rukär ingen [illegible]

De ska allti(d) [illegible]

De ska inte allt flåt (flott) i skomakärn, de ska somt i lä(d)re(t) åg.

De skadär inte te varä stor i mun, barä en har ski (sked) dere(f)ter.

De som inte går i Olle, går fälle i Olles kärring.

De står ingä gamlä märken mir än yxhammärslängär å skinnböxaknän.

De två talär, kommer inte den tre(d)je ve.

De vet ingen, hvar skon klämmer, annä(t) än den, som har'n på sej.

De ä allti(d) mykke flåt i annärs grytä.

De ä bra te ha sjelv å slippä lånä.

De ä bäst te ha de en har å görä de en hinner.

De ä bättre te få lite i sej om mor(g)on än te gå fastän-(d)e helä da'n.

De ä bättre te förvarä sej än te förfarä sej.

De ä bättre te ge hun(d) en bit brö(d) än te slåss me(d)'n.

De ä bättre te gå me(d) grov klut än me(d) bar bak.

De ä bättre te ha en liten välsignä(d) bit än ett stort förbannä(d)t stykke.

De ä bättre te ha ett ól (ord) för sej än tie e(f)ter sej.

De ä bättre te ha skrynklä på skon än blåsä på foten.

De ä bättre te stämmä i bäkken än i ån.

De ä bättre te varä brö(d)lös än rå(d)lös.

De ä bättre te ätä e kakä i ro än tie i oro.

De ä de sammä, hvar den sjuke har on(d)t, när'n ändå ska liggä.

De ä de sammä, hvars måg en blir, barä en får bra svärfolk.

De ä de sammä, om koa mjölkär al(d)ri(g) så mykke, när ho ändå sparkär ut'e.

De ä dygd på kritter, när di ligger å äter.

De ä e klubbä te hvar kast, men te somligä ä de två.

De ä en dålig tiggäre, som inte kan gå en port förbi.

De ä en go(d) vän, som stiger opp å lätter en ann' sittä.

De ä för mykke för e suggä te dra ett stort lass.

De ä för sent (l. så dugs) te aktä el(d)n, när stuga står i ljusän lågä.

De ä ingen heder te skämmäs.

De ä ingen on(d), utan att han ä go(d) iblan(d).

De ä ingen så styv, att han inte finner sin överman.

De ä ingen sämre, än när'n ska giftä sej, å ingen bättre, än när'n ä dö(d).

De ä ingen utan två sinnen.

De ä ingä fa(r)ligä ben i potatisen.

De ä inte allä dar, som ä bakdar; de ä somligä, som ä smakdar åg.

De ä inte allä hål, en ska luktä i; en ska spottä i somligä åg.
De ä inte go(d)t te hållä de, en inte har i händer.
De ä inte klokt te silä i kopp å sjelv supä opp.
De ä inte sag(d)t, att oxen ska ha allt hva(d) han drar.
De ä inte var(d)t, att *en* ber, när hela församlinga a sjuk.
De ä inte värd(d)t te bryta kaka för ett mål.
De ä inte vär(d)t te gö(da) oxen samma da(g), han ska slagtas.
De ä inte vär(d)t te hviskä, för (ty) små grytur ha åg ören.
De ä inte vär(d)t te jemrä sej, så länge inte smatarna släpar.
De ä inte vär(d)t te klagä för hun(d)n, att hyn(d)a bet'n.
De ä inte var(d)t te mjola påsen, förr(a)n de behöfs.
De ä inte var(d)t te truga go(d)t i on(d)t.
De a inte var(d)t te varu hun(d) för ett ben.
De ä skam te läggä hungern på en ann's tallrik.
De ä så valas lopp, att den ene ska ätä den an(d)re opp.
De ä val, att vår herre lagt käppen bre(d)ve hun(d)n.
Den enä suggа bör inte ropä slok rä åt den an(d)ra.
Den enä tan(d)a varker, me(dan) den ara växer.
Den fattige blir al(d)ri(g) fullfatti(g).
Den late får gernä brä(d)tom, när de li(d)er mot kvalln.
Den snön, som föll i fjol, a bortä i år.
Den som drikker ur fate(t), han kommer i hate(t).
Den som gapar över mykke, han mister ofta hela stykke.
Den som ger åv given del, den ler gu(d) åt.
Den som går gälmilla(n), går inte malmillä(n).
Den som går i borgen, han får gä i sorgen.
Den som har mykke åv mun, får ha inte åv ulla.
Den som har tänger, behöver inte brännä sina hän(d)er.
Den som hanger sej me(d) harep, han får skratta sej te do(d)s.
Den som inte har trasur, han har inte heller näge hele.
Den som inte vill vallingen supä, han ska inte heller kaka njupä.
Den som inte ä nöjd me(d) de lillä, han får al(d)ri(g) de stora.
Den som köper allt, hva(d) han sir, får sälja allt, hva(d) han har.
Den som näge ska lärä, han ska ag näge li(d)a.
Den som ska ha namne, han [illegible].
Den som ska mykke baka, han ska [illegible] vaka.
Den som ska ta ära av en ann', han får sätta si egen i stikke.
Den som ska vänta live ur en ann', han bör ha bra ma(t)säkk.

Den som skrattär åt en ann', får oftä gråtä över sej sjelv.
Den som spottär i kåln, får oftä sjelv supä ur'n.
Den som vill varä me(d), när honingen sleks, han får åg varä me(d), när bina stikks.
Den som ä hvars mans vän, ä sällän någen trogen.
Den som äter som en hun(d), han får svältä som en hun(d).
Den ä allti(d) snål, som lite får.
Di heligä hönsa värper åg i nässlo iblan(d).
Di hönsa, som vill värpä bortä, ä inte go(d)ä te aktä.
Di myndigä felär åg iblan(d).
Di tiger inte, som bu(de)na bär.
Diss mir en stryker katten, diss mir kirrär han på rompa.
En baklastä(d) släde å en framlastä(d) vagn gör sin egäre störstä gagn.
En får löna, som en gjolt böna.
En gång ä ingen gång, två gånger ä någe, men tri gånger ä för mykke.
En hungrig mage gör en go(d) kokk.
En kan görä allt hva(d) en vill, barä en bjuder till.
En kjolsäkk ve låre ä så go(d), som en oxe om åre.
En kysser oftä den han(d), som en vånnär vore åv.
En ska'nte görä allt för nö(d) skull; en ska åg görä någe för ro skull.
En ska'nte ri(d)ä ryggen åv hästen, som villi(g) är.
En ska'nte sittä på lusa å flå gneta.
En ska'nte skådä hun(d) e(f)ter håre å man e(f)ter måle.
En ska'nte straffä kokken för kol, men för askä ska'n hängä.
En ska'nte säjä e(f)ter saga å ljugä e(f)ter lögn.
En ska'nte sörjä de, som ludi ä.
En ska'nte sörjä över den da'n, en inte ha sitt.
En vet hva(d) en har, men inte hva(d) en får.
En ä allti(d) åven-(afund-)sjuk på den, som vill fö(da) sej.
Ett dagli(g)t arbete gör en kunni(g) mästäre.
Falskheta drar sin egen herre på halsen.
Fan i den han(d), som tar sej före de en inte kan.
Fattigdomen kan ingen skylä.
Fort å väl föl(j)s sällän åt.
Frestä ä ingen konst.
Fråga ä fri, barä hó ä ä(r)li(g).
Får'n klave, nókk får'n ko.
Föraktä inte de, som ä lite(t) å tunnt, men väl un(d)t.
För mykke å för lite skämmer allt.
Gamlä bokkär ha stelä horn.
Gamlä kattur slafsär åg mjölk.
Gull ä mull, men takkä vet ja sölver.
Gulle ä'nte så rö(d)t, att de'nte går ut för brö(d).

Göm(d)t å inte glöm(d)t.
Harmen gör helvite.
Har'n ingen, som matär sej, så har'n ingen, som hatär sej.
Hem å bort ä likä långt.
Herrär å hun(d)ar lätter al(d)ri(g) igen dörra.
Himmelrike ä'nte torpärns vägär.
Hun(d) vet nókk, hvar hyn(d)a sitter.
Husbon(d)s ögä gör hästen fet.
Hut går hem igen.
Hvar å en tykker sej vis varä.
Hvar å en vill aktä si rompä.
Hvar å en ä som han ä hullin te.
Hög i sjula ä stor i gäla.
I brist på brö(d) får surpalten danså.
I lugnaste vatten gå di störstä fiska.
Ilä a ingen hvilä.
I nöden prövär man vännen.
Inbillninga ä varre an pesten.
Ingen hvilä van, plitä helä da'n.
Ju flere barn, ju flere fader vår.
Ju flere kokkar, ju sämre soppä.
Kar a kar, om'n inte ä större än en byttpinne (l. mir än en näve hög).
Konstra a mångä, men knepa ä fler.
Kropp fortjenar, å kropp förtär.
Lagom ä bäst.
Lika foglär skokkäs.
Lite bruti å snart förlåti.
Lite kan räkkä lange, men mykke kan åg gå åt.
Lite te bjugä, inte te trugä.
Lita bola lång vag tung.
Langre kan en gå, sämre kan en få.
Menska(n) spår, men Gu(d) rår.
Mången sir så långt, som en ann' pekär.
Manga har vurti do(d)a å inte fakta ihjel sej.
Mångä kan hjelpä en, men en kan inte hjelpa mångä.
Mården haltar inte for ro skull.
Magtigä herrar gör mägtigä ting, men di fattigä får gapä å si sej omkring.
Nappar de inte här, så nappär de langre bort.
Natta a inte benug.
Nya kvastär sopä allti(d) väl, men di gamlä rivä batter i springo.
Någe for någe å inte for inte.
När allä vill akä, ä de on(d)t om karrar.
När barne ä do(d)t, a fadderskape(t) allt.

När den halte får häst, å den sjuke får prest, då ä de alläbäst.
När en häst kan snavä på fyrä fötter, kan e menniskä snavä på ett ól.
När höna ä mätt, så kväder ho.
När katto nyser, blir de fult vä(d)r.
När klokkärn hänger i strängen, rår inte bon(d)n länger om drängen.
När lykka ä go(d), kalvär oxe, så väl som ko.
När sanninga kommer fram, kommer lögna på skam.
När sugga får välde, har ho inte någe återhälle.
När svina bär pinnär i mun, blir de fult vä(d)r.
När tjyva börjär trätä, får bon(d)n igen si ko.
Om en kammär en hun(d) å borstär en hun(d), så ä de ändå inte annä(t) än en hun(d).
Om en kastär en käpp i en hun(d)hop, så gnäller allti(d) någen.
On(d)t å go(d)t ska följäs åt.
Opp vill, opp ska.
Penningen bedrar mången.
Rikt vill rikt ha.
Sjelv ä allti(d) go(d) dräng.
Skogen har ögen.
Skogen ä fatti(g) mans tröjä.
Små gäddur ha åg svalg.
Små råttur ha åg ören.
Små tappär ä åg hö.
Snålheta bedrar visheta.
Som en ä klädd, så ä en hädd.
Sopä först rent för di egin dörr, innä(n) du sopär för an(d)räs.
Staten ska föräs, om en åg ska åkä på en gammäl kälke.
Stor i óla, liten på jóla.
Stor sak i de, en får li(d)ä sjelv, om barä granna får li(d)ä de sammä.
Stor sak i de, som åt går, de ä värre me(d) de, som återstår.
Storä ól å fett fläsk fastnär inte i halsen.
Styggt ska styggt ha.
Större skepp ha seglä i sank än e byttä.
Sugga går te Rom å hemkommer likä from.
Så mångä huven, så mångä sinnen.
Så ä de, å så ska de bli: först kliär de, å så svi(d)er de.
Tar di en bakfot, så tar di nókk den arä me(d).
Te bakä ur säkken å ätä åv spette, de ä odrygt.
Te giftä barn å slagtä spä(d)grisär, de ä barä livspillä(n).
Te piskä pojkär de ä te länä ut prygel.

Te svaltå barn å tjenåre, de ä te fö(dn) opp tjyvår.
Tjenä i huld å tro ä te få hvarsken strumpur heller sko.
Tok gjöle, som galn ba(d).
Tokken herre, tokken drang.
Tokkeu sjö, en fiskår i, tokknä fiskär får en.
Två store såms inte i en säkk.
Underli(g)t försörjer gu(d) göken.
Ungdom å visdom följs inte åt.
Van' ä värre än fan.
Viggen går dit klubba driver'n.
Vår herre ä inte dagfatti(g).
Vänner å frän(d)er ä allti(d) värst.

Åv e lita gnistä kan bli en stor el(d), men spottär en på'na, så slokknar ho väl.

Ä de inte så fett, så å de inte heller så hett.

Ät, når du har, å svält, så de tar.

Äter'n sej ej mått, inte sleker'n sej mätt.

- --

Ordstäf

från Åkers härad.

(Fortsättning från första häftet, sid. 73—75).

Allt på stort, sa(d)' tiggårn, dansa(d)' i farstun.

Amen på texten, sa(d)' bon(d)n, slog ut jasten.

De gär an te gera om'en, sa(d)' gumma om korven.

De går an te atå på vagen, sa(d)' karringa, nar ho into hadde nage te atå hemma.

De går talle over, sa(d)' bon(d)n, körde i sjon.

De går fort te tjenå opp sej, sa(d)' do(d)gravarn, når'n var(d)t tornväktare.

De har ger inte brö(d), sa(d)' vestgöten, stog å tryskä(d)'.

De har gar inte av for hakkur, sa(d)' drangen, tog te spaden.

De kan handå den baste, for de ha handt mej, sa(d)' karinga, når ho sup sej full å trilla(d)' ikull.

De kan talle inte hålla te evi(g) ti(d) heller, sa(d)' bon(d)n, korde son(d)er sin vagn forsta gången, han akte i'n.

De kasär på storä mon, sa(d)' Snikkärpelle, satte el(d) på skogen.
De kälär fälle ur, sa(d)' kärringa, bykte på mi(d)sommärda'n.
De rör mej inte, sa(d)' gubben, när hun(d)n bet'n i träbene(t).
De va ändå bra närä, sa(d)' han, som gissä(d)' fel på uddä å jem(n)t.
De ä de sammä, om de ä tjokkt, för de ska ändå bli gröt, sa(d)' piga, tog vatten ur lergropa.
De ä flasko, som gör'e, sa(d)' koppärslagärn, när'n var(d)t riksda(g)sman.
De ä ingä lykkä, de'nte ä nå'n olykkä me(d)', sa(d)' gubben, när'n begravde gumma å tappä(d)' hatten i grava.
De ä ingä olykkä, de'nte ä nå'n lykkä me(d), sa(d)' kärringa: för si när mi stugä brann, så var(d)t ja åv me(d) vägglössa.
De ä ingä säkerhet här i sta(d)n, sa(d)' gesälln, fekk örfilar i tulln.
De ä'nte långt millä(n) hvarva, sa(d)' kärringa, åkte på kvarnsten.
De ä'nte någe kink, sa(d)' bon(d)n, när di köle (körde) huve åv'n.
De ä långt te skogen, sa(d)' han, som brände opp yxskafte(t).
De ä min trall, sa(d)' gumma, satt å svor.
De ä väl, de ger me(d) sej, sa(d)' tiggärn, när'n tappä(d)' påsen.
De ä värst för'n sjelv, sa(d)' gumma, när di beklagä henne, att hennes gubbe vurti dö(d).
Den här gången slog de te skapli(gt) nókk, sa(d)' han, som stämde fyrä å fekk genstämning åv fem.
Den som hadde så bra som kungen ändå, sa(d)' gumma: han får ätä flåt (flott) å drikkä flåt å doppä sinä bästä klä(d)r i flåt.
Den som hadde'n på en tåt å fekk dra opp å nir'n i halsen, sa(d)' fyllbulten om supen.
Den som ä folk, så får'n folk, sa(d)' Krogjan, hadde stuga full me(d) skojäre.
Di finns, sa(d)' Va(d)sbro Jan om guda'.
Djeklär i dej, sa(d)' bagärn, slogs me(d) dö(d)n.
Du förstår fälle narri, sa(d)' finn' te hin håle.
Du släter, sa(d)' bon(d)n om rågmjölsgröten.
En ska letä väl, sa(d)' drängen, letä(d)' e(f)ter hästen i golvspringo.
Får ja levä å ha helsa, så ämnär ja mej fälle hit ja åg, sa(d)' bon(d)n, gekk på kör(k)gåln.

För mykke ä för mykke, sa(d)' nämdeman', när di kalla'n för fåhun(d).

Gu (god) da(g), landsman, sa(d)' smålän(d)ingen, när'n mötte oxen på norrbro.

Gu(d) bevarä mitt brö(d), sa(d)' tiggärn, när'n inte hadde en bit.

Gu(d) i himmelen å fan i farstun, skrek kärringa.

Gu(d) låte de bli en vakker da(g), en lång da(g), sju dar på en da(g), sa(d)' kärringa, när ho skulle på brollop.

Gu(d) nåde den, som vette(t) felas, sa(d)' bon(d)n, när koa skena(d)' för'n.

Hederli(g)t ska de varä, sa(d)' gumma, när ho lånt mjöl å betalte me(d) åvig (afvig) skovel.

Herren bevare oss, sa(d)' Per Jonsso(n), när'n höle (horde) baruggla.

Hjelpa behövs, sa(d)' gubben, när gumma fekk tvillingär.

Hur ska vi nu bärä oss åt: här finns ju inte någe lan(d), barä skog, sa(d)' skeppärn, höll på å seglä i sank i skargåln.

Hålt mot hålt, sa(d)' hin håle, slog sej i hala berge.

Hal(f)ta ha vari nökk, sa(d)' gubben, när gumma fekk trillingar.

Haråt, sa(d)' Pelle Grön, när'n harva(d)' me(d) karringa.

Ja får nökk sittä, när ja kommer ut, sa(d)' gumma, nar ho skulle ut i balken.

Ja kommer snart igen, sa(d)' kärringa, nar ho följde me(d) kvarnvingen.

Ja måste le, sa(d)' Holmgren, när'n storskratta(d)'.

Ja ska falle han ja åg, sa(d)' bon(d)n, nar'n låg i sjön.

Ja skulle undå nir, sa(d)' målarn, trilla(d)' från stegen.

Ja synar vagen ja, sa(d)' länsman, låg i dike(:).

Ja tittår inte så lågt ja, sa(d)' flikka, nar ho gekk te Stokkholm.

Ja tittår inte så högt ja, sa(d)' ho, nar ho gekk hem igen.

Ja tror fan ri(d)er marra, sa(d)' bon(d)n, nar han re(d)'na sjelv.

Ja tål inte lik tittå, sa(d)' gubben, nar gumma fatt ett slag åv yxa i skulln å undå kvikkna(d)' ve.

Ja a så kar, sa(d)' hona; ja a så me(d), sa(d)' flikka.

Jo ditåt lutar de, sa(d)' gardisten, gekk at krogen.

Kall välling, sur strömming, balghun(d)ar, slink in, säjer herrgål-klokka.

Ka-t' på e spån, sa(d)' kärringa, vaknä i korka.

Lika (d)jur leker me(d) hvarann, sa(d)' bon(d)n, lekte me(d) katten.

Likadant i da(g) som i går, sa(d)' han, som vakna(d)' på krogen.

Mykke möjli(g)t, sa(d)' bon(d)n, när di kallte'n för tjyv.

Måttligä korvär ä bäst, sa(d)' presten: två e(f)ter en oxe å tri e(f)ter en häst.

Nu blir de jemnä tag åv, sa(d)' pojken, slogs me(d) katten (l. talgoxen).

Nu blir du der, sa(d)' gumma, låste över bolden.

Nu, gu(d) vari lov, ha ja fått mi syn igen, sa(d)' pojken: i går såg ja inte smöre(t) på brö(det), å i da(g) sir ja klokkstapeln genom osten.

Nu ska vi varä sams å inte trampä hvarann på tåna, sa(d)' tuppen, gekk opp i spilta te hästen.

Nu ä de punkt, sa(d)' Ekholm, när el(d)n tog i håre(t) på'n i julotta.

Nu ä du i fälla, sa(d)' gubben, när'n spikte te lokke(t) på gummas likkistä.

När de ska varä kalas, så ska de varä, sa(d)' bon(d)n, slagtä(d)' si endä ko.

Opp, opp, opp i take(t), säjer höna.

Ramshammärs gatur di ä så långä :||:, säjer koskälla.

Ruter i trumf, sa(d)' drängen, vaknä(d)' i körka.

Rättvisa skafte (skapte) gu(d), sa(d)' mjölnärn, tullä(d)' me(d) tråge(t).

Sams, kusiner, sa(d)' bon(d)n te svina.

Ska han åg ha stövlur, sa(d)' pojken om far sin.

Ska ja makä åt mej, sa(d)' Bellman, när kungen träffä(d)' på'n i rännsten.

Skeppäre, de ä slut på sjön, sa(d)' matrosen, satte skuta på lan(d).

Snyggt ska de varä, sa(d)' bon(d)n, högg rompa åv oxen.

Så(da)nt lä(d)r ska så'n smörjä ha, sa(d)' han, som piskä(d)' ormen.

Ti(de)n ä inne, sa(d)' trä(d)gålsmästärn, satte plantur i snödriva.

Vi ska'le te igen, sa(d)' pojken, när gumma tröttnä(t) ve å piskä'n.

Vid glasens klang, sjöng skomakärn, när'n va på röken å drakk ur blötbalja.

Å de vax de, mäster bekstykke, sa(d)' pojken åt skomakärn.

Än kan koa ta sej, sa(d)' bon(d)n, bar hu(d)a på ryggen.

Vidskepelse.

Besvärjelse och Läsning.

A.

Kreaturs skötsel.

a) *Flöjning.*

När fåren om morgnarna släppas ut ur »kätten», ställer qvinnan, som ansar dem, sig så i dörren, att hon kan omfatta dem med sina knän, sagande: ja ska botä dej för flojä.

b) *Medel att förmå kreatur att gå hem.*

Då ett kreatur saknas och återfinnes i skogen, bör man hviska tre gånger i dess venstra öra:

Byn är brander,
Bonden är hängder,
Gumman far rusande i skog,
Och du går har.

c) *Modstulenhet hos hästar.*

Botemedel: skär hästen i venstra framfoten, så att blod flyter, och gif honom in tre droppar deraf, sagande: här har du blo(d) och mo(d).

d) *Att sko en orolig häst.*

Tag tre som i venstra handen och säg:

Josef var jungfru Marias man,
Han hade en häst, den skodde han;
Han hade tre som uti sin hand,
Och dem satter jag i hofveland.
I den heliga treenighetens namn. Amen.

e) *Skämd (förhexad) häst botas,*

om man läser följande tre gånger:

Jag skall sparka dig i bringan
Och spotta dig i mun;

Bot i samma stund:
Oden på berget går kring dig.
I treenighetens namn. Amen.

f) *Att skydda sina kreatur för vargar.*

Då man om våren på bar mark får se det första vargspåret, bör man rycka af sig tre hårstrån och lägga dem i spåret, sägande: ja ska klä dej, men an(d)rå får fö(da) dej. Namngifver man då någon person, som man vill illa, så taga vargarne hans kreatur, men sjelf är man tryggad för det året.

g) *Att särskildt skydda sina får för vargar.*

Den qvinna, som sköter fåren, tar af sig särken, och då hon släpper ut dem, lindar hon honom omkring hvarje fårs hufvud, i det hon tyst säger:

Så mörkt, som det nu är för dig,
Så mörkt skall det ock bli för vargen,
När som han ämnar taga dig.

B.

Att korf ej må spricka.

När korfven lägges i grytan till kokning, bör man, för att han ej skall spricka, säga: hvar (l. hvem) ä nu korvhållärn.

C.

Skyddsmedel mot Necken.

Då man är färdig att stiga ut i vattnet, för att bada, bör man kasta deri en spik eller någon annan jernbit, dock icke hästsko eller söm, sägande: Nekk, Nekk, ståltjyv. Necken är då bunden och kan icke göra någon skada. För samma ändamål plägar man nedsticka sin knif i vattenbrynet och upptaga honom, då man stigit upp ur vattnet.

D.

Sjukdomar.

a) *Att stämma blodflöde.*

1. En knif lägges flere gånger tvärt öfver såret och för hvarje gång säges:

1. Stå i sten,
Stå i strand,
Stå i fadrens namn.

2. Din blod skall nu så stilla stå,
Som röda hafvet stilla stod,
Då Israels barn derofver drog'.

3. Jesus och Petrus drog' not i en flod,
Jesus stämde vatten, och Petrus stämde blod.
I den heliga treenighetens namn. Amen.

Denna besvärjelse är använd för huggsår i Fogdö Tosterö 1881.

b) *Fulslag.*

1. Jag var ute och gick,
Så mötte jag Oden;
Han frågade, hvart jag skulle gå:
Jag skall gå till skogs och skjuta
Öfver stockar och stenar,
Det ingen kan förmena,
Så länge verlden står.

2. Marta gick sig på en bro
Och mötte vår herre Kristus;
Han frågade, hvart hon skulle gå:
Jag skall gå och gjuta menlöst blod.
Det skall jag förmena
Och sätta dig mellan ett par stenar
I en skog, der ingen bor,
Och i en sjö, der ingen ror.

c) *Maran.*

Mången tycker sig under orolig sömn känna en plågsam tryckning, i synnerhet öfver bröstet, säkerligen en följd af tillfällig blodstockning, men ännu ansedd att vara förorsakad af ett förkroppsligadt, vanligen qvinligt andeväsen, så beskaffadt, att det kan komma in och ut ur ett rum genom det minsta hål samt antaga hvilken gestalt som helst. Den som sålunda blir tryckt, »rides af maran». Man blir fullkomligt vaken och kan se, men icke röra sig eller tala, utan blott gifva ifrån sig ett stönande ljud. Ropas man då vid namn af någon, som befinner sig i eller nära intill rummet, så tager maran genast till flykten. Äfven kreaturen i ladugården ridas af maran och blifva då marugа (ruggiga) och vantrifvas.

Man kan skrifva bort maran, om hon är efterhängsen, på följande sätt: Man skär sig i venstra lillfingret och skrifver med det flytande blodet:

Mara, Mara, Mara!
Du vill här om nätterna vara;
Men vill du till ditt hemvist fara
Eller helst i helvetet vara,
Det får du, som du helst behagar.

Sedan skär man sig ånyo i venstra lillfingret och skrifver med blodet:

Så sant som Gud lefver,
Och min själ lefver,
Så sant skall mitt hjerteblod
Vara vittne härpå.

Derefter skrifver man med vanligt bläck: I Guds Faders och Sons och den Helige Andas namn. Amen.

d) *Ormbett.*

1. Kaller låg på tufvan,
Och bettet stack;
Lägg jord derpå,
Så blir det bättre strax.

Detta upprepas tre gånger, och för hvarje gång påläggеs en motsols uppskuren jordtorfva; sedan torfvorna blifvit begagnade, nedläggas de åter på sina platser.

2. Kristus gick sig genom en skog,
Och ormen låg under björkerot,
Stack Kristus i hans högra fot:
Spring du, som stack,
Men inte jag, som sticket fick.
I den heliga trefaldighetens namn. Amen.

3. Kristus gick sig vägen fram,
Der mötte han tre svarta bet (bett);
Hvart skall ni gå,
Sade vår herre Kristus.
Vi skall gå åt grannegård
Och värka kött och bryta ben.
Nej, sade vår herre Kristus,
Jag skall sätta er
I en skog, der ingen bor,
Och i en sjö, der ingen ror,
Och under en jordfast sten,
Men ingen menniska till men.

4. Lilla Lasse låg vid brunnen och drack,
Fram kom ormen, och han stack.
Bit i bark och spotta emot,
Till och med så var det gjordt.

En dylik besvärjelse finnes i första häftet, sid. 109.

e) *Värk.*

Jesus låg för dörren,
Och in kom jungfru Maria:
Hvarfore ligger du här, mitt barn?
Jag är sjuk. Hefata, det är sagdt,
Du skall bli bra.

E.

Skjutning.

a) *Att skämma (förhexa) en annans bössa.*

1. När du hör, att hans bössa smäller, så tag tolf gröna grässtrån under din fot och kasta dem bakut öfver ditt hufvud, sägande: Humina Sakmeria. Hans bössa blir då blodig i fängpannan och kan endast botas på så sätt, att hon lägges under dörrstenen, sedan man med en jungfrus blod skrifvit på henne 400 c et †.

2. Bränn en ekpinne i ena änden, och när du hör den andres skott smälla, så ringla med pinnen tre gånger motsols omkring din venstra fot och uttala dessa orden:

Jag hör dig skjuta,
Din bössa det skall njuta:
Ondt jag vill
Och skall henne förgöra.
I alla de tre tusen djeflars namn.

3. Man kan vinna samma syftemål och tillika bota sin egen bössa på följande sätt: skär upp motsols tre jordtorfvor ur ovännens fålor (fotspår) och lägg dem afviga, baklänges och norr ut, sägande:

Nu botar jag mig
Och binder qvar dig,
Som stulit skjutlyckan från mig.
Jag stäfjer och binder dig
Vid sol, måne och stjernor
Och helga martyrer och englar,
Att du ej skall undan komma.
Ditt blod skall göra dig bang,
Som Kristus led på korset tvång;

Du skall ej hafva någon ro
Allt under mina knän,
Förr'n jag fått skjutlyckan igen.
I namn Faders m. m. Amen.

4. Samma ändamål vinnes, om man stiger i ovännens fotspår och säger:

Din lycka jag tar
Af fålorna fem,
Då dem du tar.
Foglarne flyga,
Och djuren de springa;
Tag blodet och tarmar,
Linda om dina armar,
Fötter och ben;
Din bössa skall blöda
Och aldrig mer döda,
Så sant som Kristus
Stått upp från de döda.
I namn Faders m. m. Amen.

b) *Att bota sin bössa och straffa skämmaren.*

Bryt nio alqvistar ur led från nio alar, gör dig af dem ett ris och basa dermed din bössa en qvarts timme, uttalande dessa orden:

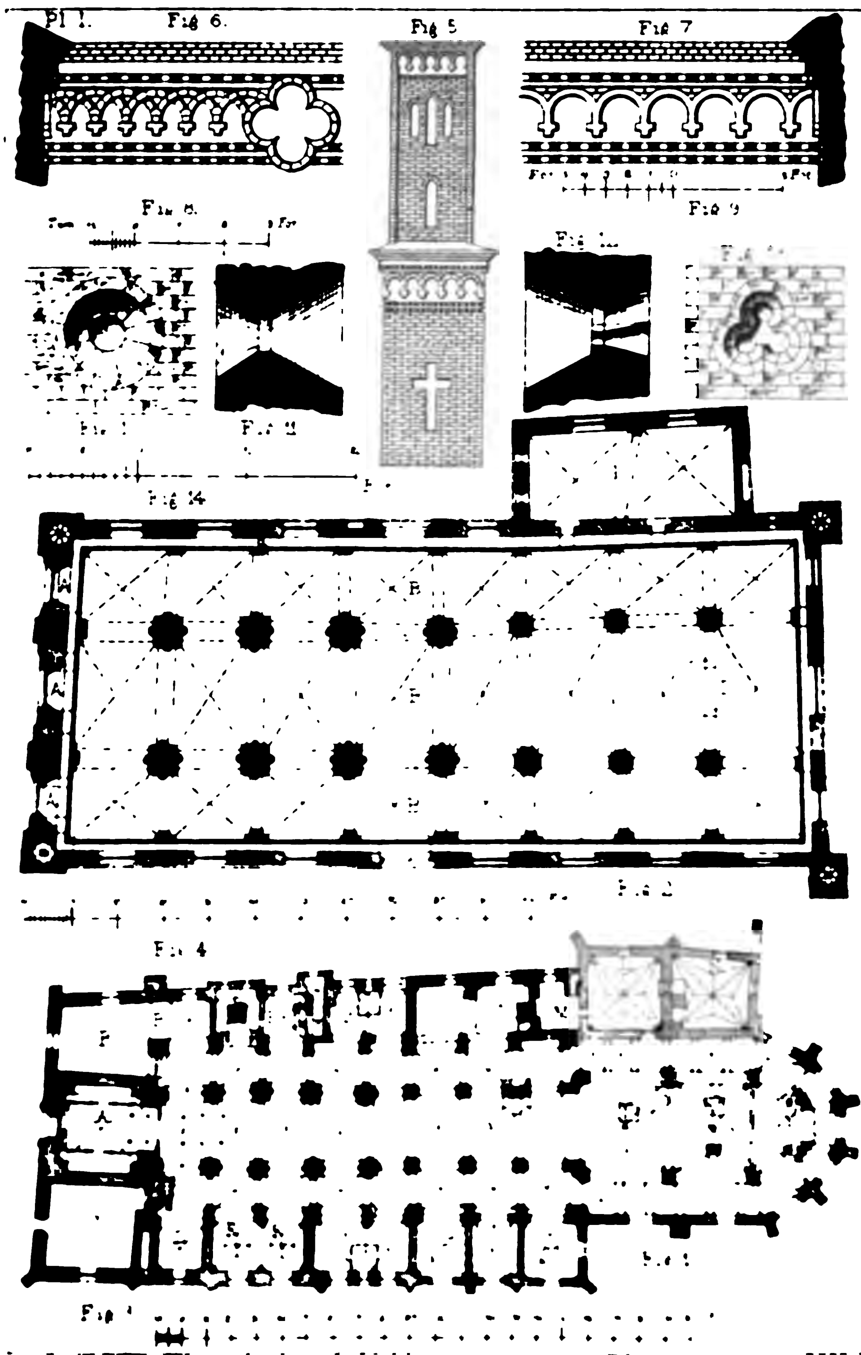
Djefvulens trolldom,
Drag hem igen
Till honom, som sändt dig!
Sju tusen djeflar!

När du sedan hör smällen af skämmarens bössa, så stick en nål i ett träd mellan veden och barken, rita med kol en karlfigur på trädet, näps honom och skjut på honom tre resor. Skämmaren får då sin rättmätiga lön.

c) *Att skydda sin bössa för trolldom och få god skjutlycka.*

Skrif bokstäfverna H S E T O R på en papperslapp, stoppa honom i ett gröft borrhål, skjut deri och plugga igen hålet, eller ock skrif bokstäfverna på bössan, sägande:

Den som denna bössa vill förgöra,
Honom skall nog döden föra;
Den som henne efterlurar,
Han skall säkert väldigt böla
Trenne dar, som andra tjurar;
Den som henne tänker bära,
Han skall aldrig vinna ära,
Så länge som den samma sedeln
Sitter qvar i samma hålet.

Pl 1.
Fig 6.
Fig 5
Fig 7
Fig 9
Fig 4

Mykke möjli(g)t, sa(d)' bon(d)n, när di kallte'n för tjyv.

Måttligä korvär ä bäst, sa(d)' presten: två e(f)ter en oxe å tri e(f)ter en häst.

Nu blir de jemnä tag åv, sa(d)' pojken, slogs me(d) katten (l. talgoxen).

Nu blir du der, sa(d)' gumma, läste över bolden.

Nu, gu(d) vari lov, ha ja fått mi syn igen, sa(d)' pojken: i går såg ja inte smöre(t) på brö(det), å i da(g) sir ja klokkstapeln genom osten.

Nu ska vi varä sams å inte trampä hvarann på tåna, sa(d)' tuppen, gekk opp i spilta te hästen.

Nu ä de punkt, sa(d)' Ekholm, när el(d)n tog i håre(t) på'n i julotta.

Nu å du i fälla, sa(d)' gubben, när'n spikte te lokke(t) på gummas likkistä.

När de ska varä kalas, så ska de varä, sa(d)' bon(d)n, slagtä(d)' si endä ko.

Opp, opp, opp i take(t), säjer höna.

Ramshammärs gatur di ä så långä :||:, säjer koskälla.

Ruter i trumf, sa(d)' drängen, vaknä(d)' i körka.

Rättvisa skafte (skapte) gu(d), sa(d)' mjölnärn, tullä(d)' me(d) tråge(t).

Sams, kusiner, sa(d)' bon(d)n te svina.

Ska han åg ha stövlur, sa(d)' pojken om far sin.

Ska ja makä åt mej, sa(d)' Bellman, när kungen träffä(d)' på'n i rännsten.

Skeppäre, de ä slut på sjön, sa(d)' matrosen, satte skuta på lan(d).

Snyggt ska de varä, sa(d)' bon(d)n, högg rompa åv oxen.

Så(da)nt lä(d)r ska så'n smörjä ha, sa(d)' han, som piskä(d)' ormen.

Ti(de)n ä inne, sa(d)' trä(d)gålsmästärn, satte plantur i snödriva.

Vi ska'le te igen, sa(d)' pojken, när gumma tröttnä(t) ve å piskä'n.

Vid glasens klang, sjöng skomakärn, när'n va på röken å drakk ur blötbalja.

Å de vax de, mäster bekstykke, sa(d)' pojken åt skomakärn.

Än kan koa ta sej, sa(d)' bon(d)n, bar hu(d)a på ryggen.

Vidskepelse.

Besvärjelse och Läsning.

A.

Kreaturs skötsel.

a) *Flöjning.*

När fåren om morgnarna släppas ut ur »katten», ställer qvinnan, som ansar dem, sig så i dörren, att hon kan omfatta dem med sina knän, sägande: ja ska bota dej för flöjä.

b) *Medel att förmå kreatur att gå hem.*

Då ett kreatur saknas och återfinnes i skogen, bör man hviska tre gånger i dess venstra öra:

Byn är bränder,
Bonden är hangder,
Gumman far rasande i skog,
Och du går har.

c) *Modstulenhet hos hästar.*

Botemedel: skar hästen i venstra framfoten, så att blod flyter, och gif honom in tre droppar deraf, sägande: här har du blo(d) och mo(d).

d) *Att sko en orolig häst.*

Tag tre som i venstra handen och säg:

Josef var jungfru Marias man,
Han hade en häst, den skodde han;
Han hade tre som uti sin hand,
Och dem satter jag i hofveland.
I den heliga treenighetens namn. Amen.

e) *Skämd (förhexad) häst läkes,*

om man läser följande tre gånger:

Jag skall sparka dig i bringan
Och spotta dig i mun;

Pris Kr. 2: 50.

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON
FÖRENINGENS ORDFÖRANDE

IV.

BIDRAG

TILL

SÖDERMANLANDS ÄLDRE KULTURHISTORIA,

PÅ UPPDRAG AF

SÖDERMANLANDS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

AF

H. AMINSON
FÖRENINGENS ORDFÖRANDE.

IV.

STRENGNÄS,
TRYCKT HOS A. G. LUNDBERG
1883.

Förord.

Planen i detta häfte är hufvudsakligen den samma, som blifvit följd i de föregående häftena. Dock hade utgifvaren hoppats att kunna inleda detta häfte med en uppsats om två nyfunna runstenar (med planscher), den ena upptäckt i Öfver-Selö kyrkas golf år 1882, den andra i samma kyrkas bogårdsmur innevarande år, men som den utlofvade uppsatsen uteblifvit, skall utgifvaren i nästa häfte meddela upplysning om såväl dessa båda runstenar, som om en tredje, funnen i samma kyrka år 1882, och om en fjerde, som af kontraktsprosten P. Ågrell nyligen blifvit uppbruten ur Frustuna kyrkas golf och nu är i sin helhet afläst (jmf. B. 715 och L. 923).

Vårt kyrkomusei första afdelning, omfattande korkåpor och messhakar, har blifvit tillökad med sex värderika nummer, så att hela samlingen nu upptager ett antal af 56, och utgifvaren hoppas att i nästa häfte kunna omnämna ännu flere. Skulle de Södermanländska kyrkornas målsman fortfarande vilja deponera sina gamla kyrkoskrudar, om än aldrig så trasiga, i vårt museum, så mottagas de med den största tacksamhet. Sådana kunna hafva stort antiqvariskt värde såväl för tygets, som för broderiernas skull.

Metallarbetaren G. Ericssons ordlista är fortsatt till bokstafven T och kommer att afslutas i nästa häfte. Åtta folkvisor med melodier äro här intagna, skänkta af litteratören Emil Öberg, jemte fyra varianter, inlemnade af G. Ericsson. Vidare förekomma, utom fortsättning af gåtor samt besvärjelser och läsning, två afslutade uppsatser om Menniskors sjukdomar och deras botemedel samt om Vidskepliga bruk och märkelsedagar vid jordbruket. Sex sägner afsluta detta häfte.

Föreningen mottager med tacksamhet alla slags äldre kyrkosaker samt upplysningar om fasta fornminnen och deras vård, allmogeord, besvärjelser, folkvisor, gåtor, ordspråk, sägner m. m. Likaledes mottagas tacksamt eller köpas fornsaker af brons och sten med uppgift på deras fyndorter inom Södermanland.

INNEHÅLL.

RÄTTELSER.

Sid. 46, rad. 8 nedifrån läs årder. — S. 58, r. 6 n. läs stängsel. — S. 112, r. 19 läs Åby. — S. 113, r. 11 n. läs gjort. — Sista melodien till folkvisan n:r 34 har denna gång måst utelemnas af brist på utrymme; jmf. sid. 26.

Södermanlands Fornminnesförenings Kyrko-Museum.

(Fortsättning).

I.

Korkåpor och Messhakar.

51. En praktfull och väl bibehållen messhake af gulddprickig purpursammet med mycket stora blommor af guldbrokad, på bakstycket prydd af ett stort, påsydt kors med vackert figurbroderi i guld, silfver och mångfargadt silke: Marias och Elisabets möte, bebådelsen, födelsen, konungarnes tillbedjan, omskarelsen, Jesusbarnet lärande i templet samt nederst på stammen det ursprungliga vasavapnet med sin svarta vase och två svarta kulor; på framstycket är fastsydd en enkel, bred list med liknande figurbroderi: Paulus, S. Göran (?), Johannes, de dodas uppståndelse och nederst ett biskopsvapen med två korslagda nycklar och i midten en upprätt stående kräkla; öfverst på listen har Petrus haft sin plats, men han är nu fastad los vid sidan; tillhör 1400-talet.

Depositum från Mariefreds kyrka.

52. Messhake af, såsom det nu synes, mellanblå sammet med granatblommor i sjuflikiga, gotiska blad, på bakstycket prydd af ett stort, påsydt kors med figurbroderi i guld, silfver och olika fargadt silke: Frälsaren på ett mindre kors, ofvantill i. n. r. i., nedtill Maria Magdalena och nederst Johannes med kalken; på korsarmarna ses Bartolomeus och Tomas i half figur; både tyg och broderi tillhöra 1400-talet.

Dep. från Mariefreds kyrka.

53. En egendomlig dubbel-messhake, så anordnad, att hvilkendera sidan som helst kunnat vändas utåt: den ena sidan

har brandgul bottenväfnad, som förr varit öfverdragen med guld och är prydd med brandgula och gröna blommor af skuren och oskuren sammet; på bakstycket är fastsydd en omkring sju tum bred list af röd silkesbrokad med inväfd guld- ock silfverträd, kantad med en nära tumsbred guldgalon med mönster i ljusblått silke; på framstycket är fastsydt ett stort kors af samma slags brokad och kantadt med likadana guldgaloner; — den andra sidan har hvitgrå bottenväfnad, som förr varit öfverdragen med silfver och är prydd med inväfda ljusblå och röda sammetsblommor; listen och korset hafva bestått af ett fint, ljusgult, nu alldeles förstördt tyg. Messhaken är på båda sidor kantad med en spets af guldtråd och ljusblått silke.

Dep. från Mariefreds kyrka.

54. Messhake af brandgult, blommigt siden, på framstycket prydd med en 5,5 tum bred, vertikal guldspets och på bakstycket med ett stort kors af samma slags spetsar; hela messhaken är kantad med en 1,2 tum bred guldspets.

Dep. från Trosa landskyrka.

55. Messhake af ljusblått siden med inväfda blommor af guld, silfver och olika färgadt silke; på framstycket bilda vackra, tumsbreda guldgaloner bokstäfverna I. H. S., och på bakstycket är fastsydt ett stort, i ändarne treflikigt kors af fyra tum breda, väl bibehållna guldgaloner; nedtill stå initialerna T. G. B. och A. M. O. Hela messhaken har sannolikt varit kantad med dyrbara, tumsbreda guldgaloner, men de äro bortsprättade.

Dep. från Trosa landskyrka.

56. En ryggsköld med två längre och två kortare bräm, alla med groft figurbroderi; på ryggskölden ses Maria med barnet, omgifven af Maria Magdalena och Johannes. Broderierna äro i allmänhet illa medfarna.

Dep. från Mariefreds kyrka.

II.

Kalkkläden m. m.

19. Kalkkläde af fint, hvitt, nu gulnadt linne, med rank- och blomsterbroderier i guld, silfver och hvitt brodergarn med talrika paljetter; i midten finnes en större och i hvarje hörn en mindre, genombruten rundel (s. k. guipure). Kalkklädet är blott en fot i fyrkant, men omgifves af en tre tum bred spets af guld- och silfverträd.

Dep. från Trosa landskyrka.

Folkvisor.

(Fortsättning.)

Litteratören Emil Öberg har haft godheten förära vår fornminnesförening tjugutvå folkvisor med melodier, som redan äro tryckta i första och andra häftet af våra Kulturhistoriska Bidrag. Han har nu ytterligare riktat vår samling med åtta, af melodier åtföljda folkvisor, som finnas intagna här nedan.

Vi ega redan ett icke obetydligt antal folkvisor, dock utan melodier, hvilka metallarbetaren G. Ericsson åt oss samlat. Af dessa äro några redan tryckta i tredje häftet af vårt nyss nämnda arbete, och här nedan äro såsom varianter ytterligare fyra intagna under bokstafven B och nummerna 26, 29, 33 och 34.

Tillägg till n:r 23 (Ung Ebba) i vårt tredje häfte:

I skrifvelse till utgifvaren har professor Svend Grundtvig den 30 sistlidne juni, således 14 dagar före sin död, meddelat, att denna visa säkerligen är en efterbildning i folkvisans manér, må hända lånad ur något skillingstryck. Emot en sådan auktoritet, som professor S. Grundtvigs, kan ej gerna något invändas; men då denna visa, enligt upptecknarens bestämda påstående, är nedskrifven, sådan hon sjunges i den uppgifna bygden, har hon utan tvekan blifvit intagen i vår samling.

Tillägg till n:r 25 (Skön Anna och Hafskungen med varianten Helena och Hafsmannen) i vårt tredje häfte.

I samma skrifvelse har professor S. Grundtvig fäst uppmärksamheten derpå, att han i andra delen af Danmarks Gamla Folkvisor omtalat tre sådana från Småland och Östergötland med namnen »Agneta» och »Helena» (II s. 660; tillägg c till № 38), samt att en uppteckning från Skåne under öfverskriften »Agneta och Hafsmannen» förekommer i Eva Wigströms Folkdiktning (I. s. 9, Kbhn 1880) och en annan likaledes från Skåne under öfverskriften »Harpans kraft» i 1880 års upplaga af Geijers och Afzelii Folkvisor (II s. 307–309). Om denna sist nämnda visan säger professor Grundtvig, att hon visserligen har ett äkta underlag, men är, sådan hon föreligger, starkt förfalskad, dels genom lån från en helt annan visa (se Afzelii Sagohäfder. II. 154), dels genom en tillkommen oäkta afslutning i modern stil, hvilken anmärkning i afseende på visans två sista verser redan förekommer i den nya upplagan af Geijers och Afzelii Folkvisor (II s. 308).

№ 26.

Fången eller Slottet i Österrik.

A.

1.

Det ståndar ett slott i Österrik,
I Österrik —
Det är så väl bebundet
Med silfver och det röda gull,
Det röda gull —
Af marmorstenar uppmuradt.

2.

Derinne ligger en ung hertig,
En ung hertig —
På sitt lif ligger han fången
Väl femton famnar under jord,
Ja, under jord —
Bland drakar, etter och ormar.

B.

1.

I Österrike der står ett slott,
Det är så väl utstofferadt
Med silfver och med rödan gull,
Med rödan gull —
Och marmorstenar till murar.

2.

Derunder hvilar en krigsman båld,
Som förr på slottet satt fången,
Ja, femton famnar allt under jord,
Allt under jord —
Bland drakar, etter och ormar.

3.

Så ledde de sedan fången fram
Och bjöd' honom sakramentet;

Då ropade han, O, Herre Gud!
O, Herre Gud!
Allt detta jag lider oskyldigt.

4.

En guldkedja röd han bar om sin hals,
Den hade han fått, men ej stulit,
Den hade han fått af sin mö så vän,
Sin mö så vän —
Den hade han fått till trolofning.

5.

Jag sörjer väl icke mitt unga lif,
Ej heller mitt tunga öde;
Jag sörjer blott min unga vän,
Min unga vän —
Jag tror, hon sig sörjer till döda.

6.

Sörj icke mer din lilla vän,
För han är död och begrafven;
I himmelen hos Gud igen,
Ni ses igen —
På stora domedagen.

Det förra fragmentet med melodi är upptecknadt af litteratören Emil Öberg på Tosterön invid Strengnäs, det senare af metallarbetaren G. Ericsson i Näshulta och Åkers socknar, der det samma ännu sjunges. I en likaledes ofullständig variant från Lanna socken med olika melodi och något olika versform kallas krigsmannen hertigsman, och »Hans fader kom från Österland Och ville hans lif betala».

Samma folkvisa förekommer med 17 verser i Geijers och Afzelii samling (2: n:r 40). Der, liksom i hr Öbergs folkvisa, upprepas såsom ett eko de sista orden ur både den första och den tredje raden i hvarje vers. Efter vår andra vers förekomma i den Geijerska samlingen några verser af innehåll, att den fångne hertigens fader kom från Rosenborg och ville betala en dryg lösen för sonens lif; men konungen förklarade, att fången måste dö, emedan »På sin hals han bär öfver en guldked, Som hafver hans lif förrådit.» På tredje dagen efter afrättningen steg en engel af himmelen ned och nedtog liket ur galgen, och

Derefter kom en hämnd så stark,
En hämnd så stark —
Hans död blef vedergullen,
Och hastigt nederslogs till mark,
Slogs till mark —
Menniskor öfver trehundra.

27.

Den förtrollade prinsessan.

1.

Jag vet väl, hvar det står ett slott,
Det står ett slott —
Det är så kostligen siradt
Med silfverfönster och torn af guld,
Med torn af guld —
Af huggen sten är det muradt.

2.

I slottets gård der står en lind,
Der står en lind, —
Med dejliga blader och sköna,
Deruti bodde en näktergal fin,
En näktergal fin —
Som ljufligt sin tunga månd' röra.

3.

Så kom en riddare ridandes dit,
Ja, ridandes dit —
Han hörde den näktergal sjunga,
Han månde väl deråt förundra sig,
Förundra sig —
Ty det var vid midnattsstunden.

4.

Ack, hör mig, du lilla näktergal,
Du näktergal —
En visa jag beder dig qväda;

Jag låter din' fjädrar med guld beslå,
    Med guld beslå —
Din hals med perlor beklada.

5.

Jag passar ej på dina fjädrar af guld,
    Fjädrar af guld —
Ej heller din' perlor att bära;
I verlden en frammand' vildfogel jag är,
    Vildfogel jag är —
Och ingen månde mig känna.

6.

Om du i verlden en vildfogel är,
    En vildfogel är —
Och ingen månde dig känna,
Dig tvingar väl hunger, kold och snö,
    Kold och snö —
Som faller på vägen den breda.

7.

Mig tvingar ej hunger, mig tvingar ej snö,
    Mig tvingar ej snö —
Som faller på vägen den breda;
Mig tvingar fast mera en hemlig sorg,
    En hemlig sorg —
Som gör mig stor ångest och möda.

8.

Emellan berg och djupan dal,
    Och djupan dal
Bortrinna de stridaste strömmar;
Men den, som hafver en fulltrogen vän,
    En fulltrogen vän —
Han mister den sent ur sitt minne.

9.

Jag egde i verlden en käraste bild,
    En käraste bild
En riddare mägtig och väldig:

Min styfmoder slog det om kull med våld,
  Om kull med våld —
Hon ville så litet mitt bästa.

10.

Hon skapte mig till en näktergal,
  En näktergal —
Bad mig ut i verlden kringflyga,
Min broder till en ulf så grym,
  En ulf så grym —
Bad honom till skogs sig begifva.

11.

Strax lopp han in uti vildan skog,
  I vildan skog —
Hon böd, att han ej skulle botas,
Förr än han fått dricka hennes hjerteblod,
  Hennes hjerteblod —
Sju år han derefter det gjorde.

12.

En dag hon gick så lustelig,
  Så lustelig —
I rosendelund att spatsera;
Min broder det såg och vredelig,
  Och vredelig —
Han tänkte: Här går du ej mera.

13.

Han grep henne i hennes venstra fot,
  Hennes venstra fot —
Med ulfvaklorna de leda,
Ref ut hennes hjerta och drack dess blod,
  Och drack dess blod —
Och blef så på stunden helad.

14.

Men ännu en liten fogel är jag,
  Fogel är jag —
Som flyger i skogar vida;

Så jemmerfullt månde jag lefva min dag,
Lefva min dag —
Helst innan vintern förlider.

15.

Dock hafver jag städse sjungit för visst,
Sjungit för visst —
Med ljuflig näktergalsstämma,
Och aldrig jag dertill fann bättre qvist,
En bättre qvist —
Än i de grönaste ängar.

16.

Och hör mig, du liten näktergal,
Du näktergal —
Hvad jag dig månde tillbjuda:
I vinter du sitte i bur hos mig,
I bur hos mig —
Till sommaren kan du utflyga.

17.

Haf tack, skön riddar', för välviljan din,
För välviljan din —
Det får dock inte så varda,
Ty det förbjöd mig styfmoder min,
Styfmoder min —
Så länge som jag bär fjädrar.

18.

Då grep han henne och gick till sin bur,
Gick till sin bur —
Tillstängde båd' luckor och dörrar;
Hon blef der till så mång' underlig' djur,
Mång' underlig' djur
Som man kan höra och sporja.

19.

Först skapte hon sig till lejon och björn,
Till lejon och björn —
Och sedan till hundra små ormar,

Omsider till en lindorm så stor,
En lindorm så stor —
Som låtsade riddarn förgöra.

20.

Han skar henne med en liten knif,
En liten knif —
Så blodet derur månde komma;
På golfvet då strax för honom stod,
För honom stod —
En jungfru, klar som en blomma.

21.

Nu hafver jag frälst dig af din nöd,
Af din nöd —
Och af din hemliga qvida;
Så säg mig nu din härkomst god,
Din härkomst god —
På fäder- och mödernes sida.

22.

Egypti lands konung min fader var,
Min fader var —
Hans drottning min moder med ära;
Hon mig med stor vånda till verlden bar,
Till verlden bar —
Och lefde sedan ej mera.

23.

Är Egypti lands konung kär faderen din,
Kär faderen din —
Hans drottning din moder med ära,
Så är du för visso mitt syskonebarn,
Mitt syskonebarn —
Du näktergal fagra och kära.

24.

Det blef en stor fröjd öfver all den gård,
All den gård —
Ja, öfver landet det hela;

Ty riddaren fångat den näktergal,
Den näktergal —
Som bott uti linden så länge.

Denna af hr Öberg i Rekarnebygden upptecknade folkvisa sjunges på samma melodi, som närmast föregående n:r 26.
Hon är en god variant till Geijers och Afzelii folkvisa n:r 41. Melodierna äro olika.

28.

Herr Åke.

Herr Åke han rider på sin kära moders gård,
Uti rymden —
Och ute for honom hans kära moder står,
Herr Åke han rymmer af landet.

Enligt hr Öbergs uppgift hade Herr Åke, uppretad genom en falsk anklagelse af sin moder, så illa misshandlat sin hafvande hustru, »att fostret syntes i hennes lif,» hvarefter han rymde af landet. — Omqvädena äro ovanliga, och önskligt vore att kunna vinna någon upplysning om de öfriga verserna.

29.

Oväntad Bröllopsgäst.

A.

1.

Det stod en jungfru på högan berg
Och skåda' i djupan dal,
Så fick hon se ett gångande skepp,
Som fullt med grefvar var.

2.

Den yngsta och minsta grefven,
Som uppå skeppet var,
Han ville jungfrun trolofva sig,
Så unger som han var.

3.

Så drager han ur sin ficka
En ring af guld så röd:
Tag mot, tag mot, min lilla vän,
Och blif min fästemö!

4.

Hvad skall min moder säga,
Då hon den ring får se?
Säg, att du hafver hittat den
Uti en grönan äng.

5.

Att för min moder ljuga
Det går visst icke an;
Nej, bättre tala sanningen,
Det är vårt kärleksband.

6.

Och ungersven bad sin kära,
Sin allrakäresta vän:
Han ville litet bortresa
Och komma snart igen.

7.

När ungersven var bortrester,
Fick hon en annan vän,
Som hon tillförene älskat,
Hon älskade honom än.

8.

När tre år voro förlidna,
Kom ungersven hem igen,
Så frågade han sin fader,
Hur mår allrakärestan min?

9.

Du varit så länge bortrester,
I dag står din käresta brud;

Och hvem skall blifva vännen din,
Det vet allena Gud.

10.

Och ungersven gångar i kammaren,
Han kammar och krusar sitt hår,
Se'n gångar han sig till bröllopsgård,
Allt der som bröllopet står.

11.

Så tager han bruden i hvitan hand
Och dansar så golfvet omkring;
Så sakta, som han dansade,
Så bleknade hon om kind.

12.

Hvarför är du så bleker
Och icke något röd?
De hafva ej talat sanningen,
De sagt, att du var död.

13.

Och ungersven gångar i kammaren,
Slår dörren igen om sig;
Så sätter han sig på förgyllande stol
Och skrifver ett långan bref.

14.

När brefvet det var skrifvet,
Och timman var förbi,
Så drager han sitt förgyllande svärd
Och ränner uti sitt lif.

15.

När blodet börjar rinna
I strida strömmar ned,
Då öppnar han sin kammardörr,
Ber sköna jungfrun se.

16.

Och hör ni, flickor unga,
Hur farligt det nu är
Att tala med falsker tunga
Och hafva en annan kär.

B.

1.

Jungfrun hon står på högan berg
Och skådar i djupan dal,
Så fick hon se ett gångande skepp,
Som fullt med grefvar var.

2.

Den minsta och yngsta grefven,
Som uppå skeppet var,
Han ville den jungfrun trolofva,
Så unger som han var.

3.

Den jungfrun han tog vid armen med sig
Och gick till grönan äng,
Se'n drog han fram de guldringar fem
Och satte på jungfruns hand.

4.

Hvad skall jag säga för moder min,
När som jag kommer hem?
Säg så, säg så, min lilla van!
Jag hittade dem i grön äng.

5.

Att för min moder så ljuga
Det går slätt inte an;
Är bättre att tala sanningen,
Det är ett kärleksband.

6.

Och ungersven skulle bortresa,
Men komma snart igen:
Farväl, farväl, min lilla vän!
Jag kommer snart igen.

7.

När sju år voro förlidna,
Kom ungersven igen,
Då helsade han på kär fader sin:
Hur mår allrakärestan min?

8.

Hvarför har du varit så länge?
I dag står din käresta brud;
Hvem nu kan blifva vännen din,
Det vete Herren gud.

9.

Och ungersven sadlar sin gångare grå
Och rider till bröllopsgård,
Se'n gångar han sig i brudehuset in
Och tar jungfrun i snöhvitan hand.

10.

Och ungersven tog jungfrun vid armen med sig
Och dansade golfvet omkring;
Så sakta, som han dansade,
Så bleknade hon på kind.

11.

Hvarför är du så bleker,
Som förr har varit så röd?
De hafva ej talat sanningen,
De sagt, att du var död.

12.

Och ungersven gångar sig i kammaren,
Slår dörren i lås om sig.
Så sätter han sig på förgyllande stol
Och skrifver ett afskedsbref.

13.

Och när som brefvet var färdigt,
Och timman var förbi,
Så drager han ut sitt förgyllande svärd
Och sticker i bröstet på sig.

14.

När blodet började rinna
I strida strömmar ned,
Då öppnade han sin kammardörr
Och bad skön jungfrun se.

15.

Ack hören, I flickor alla,
Hur ynkeligt det är
Att hafva två tungor i sin mun
Och hafva en annan kär.

Den förra folkvisan med melodi är upptecknad i Rekarnebygden af hr Emil Öberg, den senare i Österhaninge socken af metallarbetaren G. Ericsson, som tillika upplyst, att han i Jäders socken af Öster-Rekarne härad hört samma folkvisa sjungas med några obetydliga förändringar.

Samma folkvisa förekommer i Geijers och Afzelii samling, första upplagans andra del n:r 31, samt i Bihanget till samma del, sidan 212, med hvilken senare uppteckning våra närmast öfverensstämma. I samma, redan år 1816 tryckta samling, 2: sid. 6, heter det, att den vers, som motsvarar den sista i våra båda uppteckningar, tyckes tillhöra en senare tid.

30.

Lilla Lisa.

1.

Det var allt om lilla Lisa och hennes kära mor,
Och begge så sutto de uti sin bur,
Hå hå, nå nå, nå nå!
Och begge så sutto de uti sin bur.

2.

Och moderen talte till dotteren sin:
Hvad har du för mjölk uti bröstena din?
Hå hå, nå nå, nå nå!
Hvad har du för mjolk uti bröstena din?

3.

Det är väl ingen mjölk, fast Eder tyckes så,
Det är af det mjöd, som jag drack i går,
Hå hå, nå na, nå nå!
Det ar af det mjod, som jag drack i går.

Uppteckning med melodi från Strengnästrakten. Samma folkvisa förekommer med 22 verser i Geijers och Afzelii samling n:r 58 under öfverskriften Herr Redevall. Hotad med döden af sin moder, flyr lilla Lisa med Herr Redevall, sin Al-kare, till rosende lund, der hon födde sönerna två. Medan han var borta, för att hemta vatten, dogo både moder och barn, och då han kom tillbaka,

Så satte han sitt svard allt mot en rot,
Så udden den stötte hans hjerta emot,
Hå hå, nå nå — nå nå - - nå!
Så udden den stötte hans hjerta emot.

Jemför Arwidsons fornsång n:r 54 A under öfverskriften Krist' Lilla och Herr Tideman. Melodierna till vår och den Geijerska folkvisan n:r 58 hafva tycke af hvarandra; Arwidsons namnda fornsang saknar melodi.

- - -

31.

Liten Båtsman.

1.

Och hör du, lilla båtsman,
Hvad jag nu sager dig,
Och ville du nu spela
Gulltarning med mig?
De spelade, de spelade gulltärning.

2.

Och emot dig jag sätter
Min sjömanskappa blå,
Och jag min jungfrudom,
Den kan du aldrig få.
De spelade, de spelade gulltärning.

3.

Och första gulltärning
På tafvelbordet rann,
Den lilla båtsman tappade,
Och sköna jungfrun vann.
De spelade, de spelade gulltärning.

4.

Den andra gulltärning
På tafvelbordet rann,
Den sköna jungfrun tappade,
Och lilla båtsman vann.
De spelade, de spelade gulltärning.

5.

Den tredje gulltärning
På tafvelbordet rann,
Den sköna jungfrun tappade,
Och lilla båtsman vann.
De spelade, de spelade gulltärning.

6.

Och jungfrun sliter af sig
Sitt fagergula hår:
Gud nåd' mig, arma jungfru,
För fästeman, jag får.
De spelade, de spelade gulltärning.

7.

Jag är väl ingen båtsman,
Fast Er så synas kan;

Jag är den bästa konungsson
Allt ifrån Engeland.
De spelade, de spelade gulltärning.

Uppteckning med melodi från Tosterön invid Strengnäs. Samma folkvisa förekommer utförligare hos Geijer och Afzelius (2: n:r 37) samt under öfverskriften Gångarpilten hos Arwidsson (2: n:r 103). Melodierna äro olika.

32.

Herr Lagervall.

1.

Ungersven och jungfrun
De mottes uppå bro;
De lofvade hvarandra
Sin kärlek och sin tro.
Som de rådom till.

2.

Huru länge vill du
Som mö för mig gå?
I åtta runda år
Vill jag mö för dig gå.
Som de rådom till.

Detta fragment med melodi är uppteckndt i Strengnästrakten. Då ungersven, som i vår folkvisa kallas Herr Lagervall, hade rest till frammande land, öfvertalades jungfrun af hans fader att gifva sin hand åt en annan. Efter åtta års förlopp återkom emellertid Herr Lagervall på sjelfva bröllopsaftonen, och då jungfrun från högan lofts bro såg honom komma, ilade hon ut emot honom och stannade ej förr än i Herr Lagervalls famn. Det är utan tvifvel samma folkvisa, som finnes hos Arwidsson under öfverskriften Hilla Lilla (2: n:r 73). Der heter det vidare, att de älskande dogo i hvarandras famn och begrofvos på samma kyrkogård, dock hvar på sin sida om kyrkan; men

Det växte upp lindar på begge deras graf,
Med äran och med er

De växte så fort med grenar och med blad.
Men strömmen rinner hvit som en lilja.

De växte så högt öfver kyrkokam,
Med äran och med er —
Det ena bladet tog det andra i famn.
Men strömmen rinner hvit som en lilja.

Melodierna äro olika.

33.

Herr Peders sjöresa.

A.

1.

Herr Peder han gångade i kammaren in,
Han kammade och krusade sitt hår;
Han frågade sin fostermor,
Hvad död han skulle få.

2.

Och inte blir du döder i din sotesäng,
Ej heller blir du slagen i krig,
Men akta dig väl för de böljorna blå,
Att de icke förkorta ditt lif.

3.

Ett skepp vill jag bygga utaf lättaste kork
Med master af hvalfiskeben,
Och seglen ska' vara af hvitaste lärft
Och vimpeln af blå sidenduk.

4.

Herr Peder han seglade i dagarna två,
Han seglade i nätterna tre,
Han seglade ännu i månader två,
Då började skeppet stilla stå.

5.

Och styrman, som viser och förståndiger var,
Han talade till skeppsfolket så:
Kom', låtom oss kasta gulltärningen,
Att se, hvem i sjön månde gå.

6.

Den första gulltärningen på tafvelbordet rann
För unga, sjöfarande man,
Och lotten han föll på Herr Peder,
Att han skulle kastas i sjön.

7.

Den andra gulltärningen på tafvelbordet rann
För unga, sjöfarande man,
Och lotten han föll på Herr Peder,
Att han skulle kastas i sjön.

8.

Den tredje gulltärningen på tafvelbordet rann
För unga, sjöfarande män,
Och lotten han föll på Herr Peder,
Att han skulle kastas i sjön.

9.

Om någon af Eder skulle komma i land
Och der min fostermor få se,
Så sagen, att jag tjenar pa konungens gård,
Och det går mig ganska väl.

10.

Om någon af Eder skulle komma i land
Och der min fastemö få se,
Så sägen, att jag hvilar uti böljorna blå,
Och bed henne gifta sig.

B.

1.

Herr Peder han går på sitt kammaregolf,
Han kammar och han krusar sitt hår,
Se'n frågade han sin fostermor,
Hvad död han skulle få.

2.

Och inte så dör du på sotesäng,
Ej heller blir du slagen i krig,
Men akta dig väl för de böljorna blå,
Att de ej förkorta ditt lif.

3.

Ja, blir jag ej död på min sotesäng,
Ej heller slagen i krig,
Nog aktar jag mig för de böljorna blå,
Att ej de förkorta mitt lif.

4.

Herr Peder lät bygga ett skepp utaf kork
Med master af hvalfiskeben,
Och vimplarne voro af rödaste gull
Och flaggorna af silke så fin'.

5.

Det var båd' skeppare och styremän,
Som sköto det skeppet från land;
Herr Peder han glömde Gud fader sin,
Guds son och den Helige and'.

6.

Och när som de seglat i dagarna fler',
De seglade i dagarna sju,
Så växte det upp en sådan storm,
Att de trodde, de skulle gå i grund.

7.

Men skepparen var en förståndiger man
Och talte förståndiga ord:
Kom, låtom oss kasta gulltärningen
Och se, hvem är syndaren stor.

8.

Herr Peder han tager gulltärning i hand
Och kastar öfver bredaste bord:
En syndare hafver jag varit för sann,
En syndare är jag så stor.

9.

Och ofta i skogen jag vandrat har
Och gjort både mord och hor;
Jag mången, mången skön bondedrang
Har lagt uti ovigder jord.

10.

Och kyrkor dem hafver jag rofvat,
Och kloster dem hafver jag brant,
Och enkor dem hafver jag bedrofvat,
Och flickor dem hafver jag skamt.

11.

Om någon af Er skulle komma i land,
Och min fostermor frågar efter mig,
Så säg', att jag tjenar på konungens gård,
Bed henne ej sorja för mig.

12.

Om någon af Er skulle komma i land,
Och min fastemö frågar efter mig,
Så säg', att jag hvilar i böljorna blå,
Bed henne, att hon gifter sig,

13.

Herr Peder han sveper blå kappan om sig,
Han sveper den om sitt bröst,

Se'n sänker han sig i det brusande haf,
Och strax blef det stilla och tyst.

Den förra af dessa folkvisor är upptecknad med melodi af hr Emil Öberg, enligt uppgift i Åkers härad, den senare af metallarbetaren G. Ericsson i Härads och Länna socknar, äfven dessa belägna inom Åkers härad.

Samma folkvisa förekommer hos Geijer och Afzelius i två uppteckningar (2: n:r 36) och hos Arwidsson i en (2: n:r 67). I den första af dessa tre uppteckningar heter det (n:r 36 A), att Herr Peder, efter att knäböjande ha gjort sitt skriftermål framför en mast, med sin rå bildande ett kors, lofvar att bygga en kyrka, täckt med bly, om Herren gud ville hjelpa honom i land; men som både han och besättningen glömt sin Gud, »Slogs skeppet neder i grund.» Slutet är således ett annat, än i vår uppteckning B.

I den andra uppteckningen (n:r 36 B) är den nionde och sista versen till innehållet lika med vår tolfte vers B.

I Arwidssons Fornsånger (n:r 67) heter det deremot, att fartyget stannade på villande haf (jmf. vår uppteckning A) och först »fick sin rätta gång», sedan besättningen kastat Herr Peder öfver bord.

34.

Jungfrurna och ungersvennen.

A.

1.

Det gingo två jungfrur i rosendelund,
De plockade blommorna röda;
Den ena hon var så hjerteligen glad,
Den andra var så sorgefullt bedröfvad.

B.

1.

Det gingo två jungfrur på Marmora äng,
De plockade rosorna röda;
Den ena hon var så hjerteligen glad,
Den andra var så sorgeligt bedröfvad.

2.

Den rika hon sade till den fattiga alltså:
Hvarför är du nu så bedröfvad?
Har du mistat bort din fader eller mor,
Eller har du mistat bort din ära?

3.

Nej, inte jag mistat min fader eller mor,
Ej heller jag mistat min ära;
Jag sorjer nu mest den fager ungersven,
I hvilken vi båda äro kära.

4.

Och ungersven han stod i buskarna bredvid,
Han hörde, hvad jungfrurna tala':
Ja, Herren gud fader i himmelrik,
Han vete, hvem jag nu skall taga.

5.

Om jag nu tager den rika i hand
Och later den fattiga vara,
Då sörjer hon djupt i alla sina dar
Och fäller så sorgefulla tårar.

6.

Och ungersven stiger ur buskarna fram
Och räcker den fattiga handen:
Just du skall bli min, och jag skall bli din,
Tills döden oss båda åtskiljer.

7.

O ungersven, o ungersven, hvad tager du dig for,
Som räcker den fattiga handen?
Hvi tar du ej mig, som rikedomar har?
Den fattiga får söka sig en annan.

8.

All rikedom ej annat är, än lån utaf Gud,
Men fattigdomen är en belöning:

Den rike kan också fattiger bli,
Den fattige kan ock blifva riker.

Den förra af dessa folkvisor (A), utgörande en enda vers, är uppteckuad af hr Emil Öberg med tre melodier, en från Lunda socken, den andra från Åkers socken och den tredje från Strengnäs Tosterö samt Aspö och Selö socknar, den sist nämnda äfven hörd i Knista och Hidinge socknar i Nerike; vår senare folkvisa (B) är upptecknad af metallarbetaren G. Ericsson i Österhaninge socken, der hon ännu sjunges.

Någon dylik folkvisa har utgifvaren icke funnit hvarken hos Geijer och Afzelius eller hos Arwidsson. I Eva Wigströms Folkdiktning (I. n:r 37) förekommer hon under öfverskriften »Brudvalet».

Ordlista

ur

Åkers och Öster-Rekarne Härads Folkspråk,

Södermanlands Fornminnesförening

tillegnad

af

Gustaf Ericsson.

(Fortsättning).

S.

Sagdr, part. pass., aftalad, afgjord, bestämd.

Sagge, s. m., 1) tjock, undersätsig karl; 2) fet, knubbig häst eller oxe.

Sakkä, v. n. 1, — 1) minska farten, ifvern m. m.; 2) sakta segla forbi: *sakkä förbi en udde.*

Sakä, v. n. 1, försaka stick i kortspel.

Saltä, v. a. 1, högt uppdrifva priset på en vara.

Salvét, s. m., servet: *ta imot nå'n me varmä salvéter,* väl mottaga någon.

Salvä, s. f., gång, omgång.

Salä, v. a. o. n. 1, -- 1) *salä un(d)er,* med tunna skifvor eller skarfvor småningom höja en sak; 2) *salä på röta,* ett hasardspel; jmf. *hybbikä.*

Samsä, v. a. o. n. 1, — 1) v. a., göra sams, förlika, lugna; 2) v. n., samsas, vara sams, vara ense; 3) v. n., gerna förena sig, om våta blandningar.

Sam-tjokk, adj., 1) jemntjock, tjock öfver hela kroppen; 2) n. som adv., tätt; fullt: *de ä samtjokkt me mygg i luften; de ä s. me ärter i vallingen.*

San(d)-gö(d)s, s. n., tobak-blad, som växa vid marken och äro af sämre beskaffenhet.

Sankes, te sankes, adv., om kull: *fallä te sankes*, falla ned och blifva liggande.

Sankä, v. a. 1, samka, samla.

Sann-färdi(g), adj., senfärdig, långsam: *de går så sannfärdi(g)t för'a.*

Sarg (med både hårdt och mjukt g-ljud), s. n., kält, gnat.

Sarg-spik, s. m., och **sarg-såg**, s. f., gnatig menniska.

Sargä, v. n. 1, kälta, gnata.

Sat-gål, s. m., helvete: *nu bär de te satgåls*, till fanders, det går mycket illa.

Satgåls-tyg, s. n., sattyg, hexeri.

Sat-gåläre, s. m., 1) sate, elak menniska; 2) ovanligt stort och starkt föremål: *en s. te oxe.*

Sat-hóper, -hópper, s. m., stor hop, en ryslig mängd.

Sat-syring, s. m., liten satpojke, satunge.

Sav, s. m., växtsaft i träd: *talla ä i saven*, tallens yttre bark är af den nya årssaften om våren så lossad, att han låter lätt afflå sig, = *talla savär*, v. n. 1.

Savlöps-vé(d), s. m., ved af safbarkad gran.

Sav-löpä, s. f., safbarkad gran.

Savä, v. n. 1, köra träget med dåliga dragare.

Séffrä, s. f., 1) siffra; 2) person utan all betydenhet.

Ség, ségr, adj., 1) uthållig, ihärdig, om menniskor; 2) uthållig, stark, om redskap; 3) svår att bearbeta.

Séglä, v. n. 1, röra sig långsamt, vara senfärdig.

Séglä, s. f., senfärdig qvinna.

Ségnä, v. n. 1, 1) bli seg, bli stark, om trävaror; 2) *ségnä e(f)ter*, gifva efter, tågna, om elastiska saker.

Sénhét, s. f., *på sénhéta*, nog sent.

Sénke, s. n., sinka, merla.

Sénó, på sénó, adv., nog sent, i sista laget.

Sesslä, s. f., allvarsam och senfärdig qvinna; en sådan kallas *syster sesslä;* talesätt: *ho ä som sessläs bar(n)söl*, om en senfärdig qvinna.

Sibbä, v. n. 1, — 1) söla; 2) vara drumlig.

Si(d)-bén, s. n., refben.

Signä, v. n. 1, *signä nir*, segna ner, sakta sjunka ner (af vanmagt).

Sigurrä, s. f., gammal och elak qvinna.

Sik, siker, s. m., 1) girigbuk; 2) klippare, lufver; 3) arbetsgirig, öfvermåttan arbetsam karl.

Sikken, sikken en! sammandr. af se hvilken, se hvilken en, se den der! *si tokken en!*

Siktä, v. n. 1, röra sig långsamt, ej ha brådt om.

Siktä, s. f., senfärdig och varsam qvinna.

Simlä, v. n. 1, och **simlä**, s. f., se *siktä*.

Simme, s. m., snöre, tåt, band, rep.

Singlä, v. n. 1, — 1) kasta en slant upp i luften, så att han vrider sig omkring flere hvarf, hvarvid den kastande vinner insatsen, om han, innan slanten når marken, gissar rätt på krona eller pil (på gamla kopparmyntet): *spelä kronā å pil, kronā å klave*; 2) kretsa i luften med utsträckta, hvilande vingar, om spejande roffoglar.

Sink 1, s. n., dröjsmål.

Sink 2, s. n., sätt att hopfoga husgeråd.

Sinkä, v. a. 1, genom tappars infogande i motsvarande inskärningar sammansätta husgerådssaker.

Sinkä-dus, s. m., orfil.

Sinnter, adj., 1) sinnad, hågad; 2) ondsint, arg.

Sinselérä, v. n. 1, kasta sitt vatten.

Sinä, s. f., 1) sena; 2) ihärdig, arbetsam person.

Siremón, s. m., sirat, prydnad, ornament på hus, möbler m. m.

Sirklä(d), adj., noggrann.

Sirklä, v. n. 1, iakttaga en onödig och öfverdrifven noggranhet.

Sirsä, s. f., 1) syrsa; 2) ovanligt liten qvinna; 3) ovanligt liten ko.

Sisten, best. s. m., den sista i ordningen, den som kommer sist.

Sisterse, adv. superl., senast, för någon tid sedan; *haromsisterse*.

Sitt-opp, s. m., orfil.

Sittä, satt, sutti, v. impers.: *de sitter te* eller *åt*, är svårighet underkastadt, är ej lätt.

Sjaber, s. oböjl., penningar.

Sjabóba, (- — —), s. n., nattligt äfventyr med dans och stoj.

Sjakklä, v. n. 1, åka mycket, flacka omkring på vägarna. Rietz har orätt *sjaktä*.

Sjal, s. m., själ: *djefulen i min sjal*, ed på Mörkön.

Sjampugr, adj., lortig, snuskig.

Sjampa och **sjamplä**, v. n. 1, vara lortig, vara snuskig.

Sjampä och **sjampla**, s. f., lortlolla, oordentligt klädd qvinna.

Sjank, adj., kraftlös, svag, matt.

Sjapp, s. m., sprang, flykt: *lagga på sjappen, ta te sjappen*, springa sin kos, fly.

Sjappa, v. n. 1, hastigt aflägsna sig, springa, fly.

Sjas, s. m., 1) enfaldig, infatt menniska; 2) enfaldig bonde, ss. gråkladd: *gråsjas*; 3) straffånge, äfven denne vanl. gråkladd.

Sjasä, v. n. o. a. 1, — 1) ropa sjas; 2) mota bort, skrämma bort.

Sjelv, sjelver och **sjolv**, pronom., 1) som adj., a) sjelfständig, oberoende; som ej vill krusa för någon, högmodig: *han vill just varä lite sjelver;* b) ilsken, om tjurar: *han sir någe sjelver ut;* 2) som subst., *han sjelver*, husbonden, husfadren, *ho sjelv*, matmodren, *di sjelvä*, husbondfolket. Superl. *sjelvestä: de vore fälle s. fan, om du inte ska luffä.*

Sjelvfrät-sten, s. m., en stenart, som vittrar i fria luften och sönderfaller till grus, vanl. af rödbrun färg; nyttjas blandad i qvinnomjölk att bota *sjelvfrätsår.*

Sjelvfrät-sår, s. n., elakartadt frätsår.

Sjelv-go(d), adj., som har hög tanke om sin egen förmåga och ej frågar efter andras råd.

Sjó, interj.: *sjó vall*, maning till kreaturen, då de motas vall.

Sjóffs, s. n., 1) opassande bihang till kläder, bjefs, trasgrannlåt; 2) sämre sällskap.

Sjóffsä, v. n. 1, gå opassande klädd.

Sjók, s. n., större afrifvet stycke, bit af obestämd form: *klä(d)sjók, köttsjók.*

Sjokkä och **sjukkä, sjökk** o. **sjokkte, sjukki** o. **sjokkt**. v. n., — 1) sakta och nästan omärkligt sjunka: *snön sjokker:* 2) gå framåt långsamt, släpande och knegande: *ho går å sjokker.*

Sjókä, v. n. 1, — 1) sloka, hänga sidt: *plagga sjókär*; 2) gå klädd i hängande, illa sittande plagg: *gå å sjókä.*

Sjóster, s. n., våp, tafatt menniska; nöt: *ditt förbannäde sjóster.*

Sjóttä, v. n. 1, röra sig, springa temligen fort: *sjóttä i väg.*

Sjóä, v. n. 1, — 1) ropa sjo; 2) hojta, genom hojtande skrämma bort, t. ex. roffoglar: *han sjóä åt höken.*

Sjugä, sjög, sjugi, v. a. o. n., 1) suga, draga ur, urlaka; 2) sjuda, koka.

Sjugäre, äfven **sju(d)äre**, s. m., saltpetersjudare.

Sjuk, adj., 1) bristfällig, om redskap; 2) ostadig, om väderlek.

Sjuk-dåligr, adj., opasslig, krasslig.

Sjung, s. m., sting, ett flygfä, för hvilket boskapen har stor fruktan.

Sjung, s. n., nålstyng.

Sjungä, impf. **sang** och **söng**, sup. **sungi**, v. a. o. n., sjunga.

Sju-skinns-gröt, s. m., stadig sötgröt med tjockt skinn uppå: det heter, att han fått afsvalna och skinna sig sju gånger.

Sju-skäve-lappär, s. m. pl., en numera aflagd dans.

Sjå, s. n., besvärligt, tungt arbete: *ett fasli(g)t sjå.*

Sjåller-dång, s. n., långskranglig qvinna.

Sjång, adv., bra, förträffligt.

Sjånglä, v. n. 1, gå sysslolös och svänga sig.

Sjånglä, s. f., qvinna, som gerna går och svänger sig, för att göra sig bemärkt.

Sjås (franska), vanl. pl. **sjåser**, s. m., upptåg, konster, mest förofvade af barn.

Själ, s. f., hinna inuti pennor.

Själäs, v. dep. 1, våndas, vara mycket orolig, förgås af otålighet.

Sjäskä, s. f., gråsiska.

Sjö, s. m., pl. **sjögär**, bestämdt **sjöga** (Dunker och Årila).

Sjö-torsk, s. m., se *torsk*.

Skabb-jol, s. f., sådan jord, på hvilken intet gräs växer; ser ut som kalkbruk.

Skabb-rak, s. m., torrskabb (Länna).

Skade, s. m., skada: *en ska'nte ta sej te skades*, ej taga sig för nar, så att man sjelf har olägenhet deraf; *möjli(g) skade ä'n eller ä'e*, skadan, förlusten är ringa eller ingen.

Skadä, v. a. 1, äfven **skader, skadde, ska(d)t, skadd**, skada.

Skaft, s. n., förekommer i sammansättningar med klandrande bemärkelse och oftast om qvinnor: *pjak-skaft* (pjäkig qvinna), *slarv-skaft*, *sugg-skaft*, *vrak-skaft*; jmf. *stake*.

Skakel-nakke, s. m., se *nakke*.

Skal, s. n., *inte de bitterstä skal*, icke det ringaste.

Skallmejä, s. f., skalle, hufvud: *ge'n ett nyp i skallmeja!*

Skallrä, v. n. 1, *skallrä käft*, hacka tänderna af köld (så att det höres), frysa.

Skallugr, adj., naken, bar, om berg, träd, ungar m. m.

Skallä åv, v. a. 1 — 1) aftaga håret nog nära; 2) göra naken, bar: *han ha skallä är berga(t)* (genom alla trädens bortskaffande), *trä(de)na* (genom löftagt) m. m.

Skalugr, adj., 1) ostyrig, skälmaktig; 2) *rakä skalu(g)t*, gå på tok; jmf. *rakä*.

Skalä, v. n. 1, springa fort.

Skalä-lång, s. f., långskranglig qvinna med bräd-skande och ostadig gång.

Skam, s. m., 1) hin onde: *fy skam*, fy fan! 2) *skam te (l. ä) sajan(d)es*, ehuru jag borde blygas att säga s.a. ett ursäktande uttryck, då man antingen prisar sig sjelf eller säger något plumpt.

Skam-fil och **skamfis**, s. m., skamlig och föraktlig karl

Skamman(d)e, adj., skamflat, förlägen.

Skammä sej, v. r. 1 och 2. 1) skämmas, blygas; 2) skämma ut sig (genom dåliga handlingar).

Skammär-stugä, s. f., stor och oförskämd qvinna.

Skamplón och **skamplórn**, s. m., 1) skamplun, form, modell; 2) skapnad, utseende.

Skamplónérä (te), v. a. 1, forma.

Skam-si. **-såg**, **-sitt**, v. a., betrakta med förakt, missakta.

Skapli(g)het, s. f., beskedlighet, medgörlighet: *nu ska du varä i skapli(g)heta*, vara medgörlig.

Skapä sej, impf. **skapä(de)**, **skapte** och **skóp**, sup. **skapä(t)**, **skaft** och **skapt**, v. r., skicka sig, arta sig: *de skapär sej te regn*; *de skapär sej inte illä.*

Skarp, n. **skar(p)t**, adj., 1) grusig, mager, ofruktbar, om jordmån; 2) torr, hård, om bröd; 3) hård, om väglag; 4) *på skarpen*, adv., skarpt, strängt.

Skarp-nós, s. f., och **skarp-näbbä**, s. f., argsint och trätgirig qvinna.

Skarpnä, v. n. 1, äfven **skarpnä te**, hårdna, torka, om trädesjord.

Skarpä, s. f., den magraste och torraste delen af en äng, som för öfrigt kan bestå af *hålvåll* (hårdvall), *si(d)våll* och kärrmark.

Skarv, s. f., brist, behof: *han ä i skarva*, lider brist, *i brö(d)-skarva*, *kvarn-skarva*, i behof af bröd, malning m. m.

Skarv-stokk, s. m., karfstock.

Skarvä, v. n. 1, ljuga.

Skate, s. m., en afskild, bebygd trakt eller rote, t. ex. *Hed-skaten* i Härads socken.

Skat-smal, adj., hastigt afsmalnande mot toppen, om träd, is. i *gårskog*, som äro tjocka endast nedtill.

Skatt-bón(d)e, s. m., ovanligt groft enträd; fälles ej gerna af allmogen. Vid torpet Kryssla i Årila socken skall finnas ett rigtigt vidunder, säkerligen det största i Södermanland.

Skatt-bón(d)-jól (-jord), s. f., smuts på benen nedanom knäna.

Skattä, v. a. 1, minska, snatta, stjäla ur: *tjyva ha skattä(t) min sä(d)sbinge.*

Skéde, s. n., 1) afdelning i rum och tid: a) vägstycke, som på en gång tillryggaläggdes, sträcka; b) tidrymd; 2) skick, tillstånd: *ä han nu i de der skéde igen*, t. ex. att supa, gräla, slås m. m.

Skék, s. n., skref, rummet mellan begge benen.

Skék-kil, s. m., se *ni(d)a-dél.*

Skék-skånk, s. f., stol med vidt utspärrade fötter.

Skékétibräk, s. m. o. n., 1) lika med föreg.; 2) stol af en urhålkad trädstam med karm i samma stycke, nu sällsynt.

Skékä, v. n. 1, skrefva ut med benen: *stå eller ligga bredbent.*

Skélne, s. m., skilnad, gräns, rågång.

Skén-mógen, adj., (af **skén**, s. n., torka), brådmogen genom stark torka, om sad, hvars korn derigenom icke hunnit blifva fullt utbildade.

Skénskr, adj., som har skenlaget, om hästar.

Sképp, s. n., 1) *Noaks skepp*, en molnbildning, något liknande ett skepp; man spår vader deraf; 2) *han har skepp i sjön*, han är stormodig.

Sképpär-timme, s. m., lång timme, lång väntningstid; skutskepparne gjorde sig förr icke brådt om.

Sképä sej, v. r. 1, komma ur sitt ratta skick, t. ex. om hus, som sätta sig och spricka.

Skével, adj., skef, sned, vind.

Skével-béntr, adj., skefbent, kobent.

Skévlä, v. n. 1, gå skefbent eller kobent: *ga a skévla*; afven *skévla sej*, v. r., gå illa i allmänhet.

Skevlä, s. f., skef- eller kobent qvinna.

Skiftä, v. n. 1, springa: *skiftä i väg*.

Skimpä, v. n. 1, gå bredt och fult: *skimpä i väg l. åt*.

Skimpä, s. f., qvinna, som gar bredt och fult, halt qvinna.

Skinn-brakkä, vanl. pl. **-ur**, s. f., skinnbyx, skinnbyxor.

Skinn-tiggäre, s. m., gnidare, girigbuk.

Skinnä, v. a. 1, — 1) beslå med skinn; 2) *skinnä in* och *skinnä åt sej*, förvarfva, vinna på mindre hederligt satt; 3) v. impers., *de skinnär på*, det blir skinn (på gröt, mjölk, sär).

Skinnär-dón, s. n., redskap, hvarmed skinn beredas, såsom *skäp-ode* och *skinnar-rädja*.

Skinnäre, s. m., person, som skinnar andra, t. ex. procentare.

Skirv, s. n. *koll.*, stenskarfvor, hvarmed man kilar stenmurar.

Skjórt-fis, s. m., pojke, som gerna går i bara skjortan, och om en sadan gerna sitter på bordet, kallas han äfven *i od-fis*.

Skju(t)s-pojke, pl. **-är**, s. m., grötklimpar, som tappas i mjölkfatet, ur hvilket flere personer ata: den som sist har sin sked i mjölkfatet, måste ata upp alla skjutspojkarna.

Skjuvä, skjöv. skjuvi't), v. a. o. n., - 1) sakta skjuta, drifva; 2) v. r. *de skjuver sej te regn*, afven *de skjuver hop sej te regn*, det drifver i hop till regn, regnmoln skocka sig.

Skjöttä, v. n. 1, ga ute med bössa; vara på jagt.

Skjottare, s. m., 1) person, som bär bössa, jägare; 2) söndagsjägare, klen jagare: *han ha vari ute för sej ...*, han har blifvit illa atgangen, rakat illa ut.

Skó, v. a. 3, 1) plundra, på mindre ärligt sätt forvarfva:

bror min ha skött mej; 2) *skó sej*, v. r., förvärfva på andras bekostnad, göra otillbörlig vinst.

Skó, s. m., 1) qvarnränna, genom hvilken säden rinner från skrufven eller tratten ned mellan stenarna; 2) *gå i skó*, börja tryta, vara nära att bli slut.

Skoffä, v. a. 1, — 1) skyffla, ösa: *han skoffä sä(d)a i tunno*; 2) äta fort och glupskt: *skoffä i sej*.

Skoffä, s. f., skyffel, skofvel.

Skoftä, v. n. 1, — 1) skutta, hoppa ovigt; 2) löpa hit och dit utan ärende; 3) v. a. *skoftä te*, förebrå.

Skógs-blakkä, s. f., skogsmus, skogsråtta, *mus sylvaticus*.

Skojtä, v. n. 1, ströfva, flacka omkring.

Skokk, s. m., begagnas som förstärkningsord: alldeles, högligen, mycket: *s. dum*, *s. rasande*.

Skol, s. n., och **skolä**, s. f., skåra, inskuret märke i trä.

Skolä, **skolä un(d)er**, v. a. 1, sala under, använda stenskärfvor till underlag eller kilar; kila emellan eller under.

Skolä. s. f., stenskärfva till mellan- eller undersalning i en större stenläggning.

Skólä, hjelpverb, former: *ja ska*, *vi ska*, *sku vi*, *skólom vi*.

Skómakär-stugä, s. f., 1) ovanligt stor qvinna, skämtsamt; 2) ovanligt stor ko eller märr.

Skommäre, s. m., skomakare.

Skópä på och **skópä i sej**, v. n. o. a. 1, äta fort och glupskt.

Skorp-lupen, adj., om bröd, hvars skorpa pöst upp öfver kakan eller bullen, = *blåslupen*.

Skorrsä, s. f., huggsår, skärsår, vanl. djupt.

Skorrä, s. f., 1) lägre kort i spel; 2) *knekt-skorrä*, soldat.

Skorv, s. n., och **skorvä**, v. a. 1, se *skurv* och *skurvä*.

Skorv, s. f., 1) skorf; 2) vidrigt utseende: ordspråk *torra gifter skorva*.

Skot och **skott 1**, s. n., kistan på en gödselvagn: *dyng-skot*.

Skot och **skott 2**, s. n., en hastigt påkommen, af hexeri förorsakad sjukdom hos menniskor och vanligast hos kreatur, yttrande sig bland annat i lamhet i någon kroppsdel eller i bölder, i hvilka man förmenar väfknutar, gruskorn m. m. finnas.

Skot-, **skott-gräs**, s. n., skäktgräs (*sagittaria sagittifolia*).

Skot-, **skott-kolv**, s. m., stickord, speord; bittertförtal.

Skot-, **skott-skärä sej**, v. r. 4, — 1) rentvå sig från sqvaller och förtal; 2) urskulda sig, ursäkta sig.

Skó-tossä, s. f., se *tossä*.

Skot-, **skott-val (-var)**, adj., 1) skotträdd, skygg; 2) rädd, blyg.

Skotä i sej och **skottä i sej**, v. a. 1, äta glupskt; *s. ur sej*, häftigt kräkas upp.

Skottä, s. f., provisorisk sängplats bakom de väggfasta sängarna, der utrymmet så medgifver (Fogdö och Vansö).

Skóvä, vanl. pl. **-ur,** s. f., 1) skofvor; 2) snubbor.

Skrabb-hans, s. m., mager och klen karl.

Skrabbä, s. f., 1) mager och dålig ko: *ko-skrabba*; 2) mager och ful qvinna.

Skragge, s. m., hästkrake; 2) stackare, svag karl.

Skrakkä, v. n. 1, pladdra, prata dumheter.

Skralling, s. m., skral karl, fattig eller sjuklig.

Skrallugr, adj., svag, sjuklig, bräcklig.

Skralter, s. m., karl i knappa omständigheter; en sådan qvinna kallas *skrolta*.

Skralt-hans, s. m., se *skralling*.

Skraltä, v. n. 1, vara skral, svag, sjuklig.

Skramlä, v. n. 1, - 1) bullra, väsnas; 2) sala i hop, sammanskjuta penningar till förtäring m. m.

Skramlä, s. f., 1) större skälla, koskalla; 2) sladdrande, munvig qvinna.

Skrammakel och **skrammel,** s. n., samling af hvarjehanda, skrap, bråte.

Skrammaklä, v. a. o. n. 1, samla eller handtera hvarjehanda skrap.

Skrankr, adj., ojemn, sned; jmf. *[illegible]*; se *[illegible]*.

Skrap-torr, adj., om växter, som torkade äro så hvassa, att man kan skafva och skrapa med dem.

Skratt-ölle, s. m., bränvinsbutelj.

Skravel, s. n., skräp, bråte, afskräde.

Skravel-sjukä och **skravlä,** s. f., en sjukdom hos nötkreatur, då huden blir torr och skrofligt, huden tros torka fast vid ryggbenen, och vid gående smäller det i lederna.

Skravel-torr, adj., torr, så att det rasslar, om torra skinn, torrt hö och fräken m. m.

Skravlä, v. n. 1, rassla, knastra.

Skre(d), s. n., skridhang [illegible], gå baklänges, gå illa.

Skrifta, v. a. 1, 1) [illegible], genast vid inkörningen sla deras band mot logens golf eller balkar, så att den bästa säden, som gerna användes till utsäde, rinner ut; 2) banna, tillrättavisa.

Skrik-bartil, s. m., skrikig och orolig pojke; **skrik bartila,** s. f., en sådan flicka.

Skrik varg, s. m., skrikig och [illegible].

Skrill skó, vanl. pl. **-skor,** s. m., skridsko; [illegible].

Skrilla, v. n. 1, halka, [illegible].

Skrin och **skryn,** s. n., talesätt: *[illegible]*, ett nekande eller afslående svar.

Skripä, s. f., 1) spricka, remna; 2) *cunnus*.

Skró-bak, äfven **skrå-bak** och **skró-dank**, s. m., karl, som går och slår dank.

Skroffs, s. n., blandning af hvarjehanda matvaror.

Skroffsä, skroffsä i sej, v. a. 1, glupskt förtära hvad som helst.

Skrógge, s. m., fradga.

Skrojdä, v. n. 1, skrodera, vara stortalig.

Skrokkä, v. n. 1, använda vidskepliga medel.

Skromper, s. m., 1) mager, knotig karl; 2) mager, knotig häst eller oxe.

Skrompugr, adj., skrynklig; mager, så att benknotorna synas.

Skrompä, s. f., 1) skrumpen, utmagrad och knotig ko; 2) skinkmärr, hästkrake.

Skrompä, v. n. 1, skrympa, krympa ihop, magra.

Skrót, s. n., afskräde, affall, skräp.

Skrótä, 1) v. n. 1, a) gå matt och stapplande; b) gå sysslolös, gå och drifva: *gå å skrótä*; 2) v. a. 1, a) sönderdela, sönderhugga, afhugga: *han skrótä år jernstånga me skrótmejseln*; b) skräda, afskilja odugligt från dugligt; c) äta: *skrótä i sej*.

Skrov, s. n., 1) skrof, stor kropp i allm.; 2) mage; ihålig kropp.

Skrov, prefix, förstärkningsord: mycket, betydligt, ofantligt, t. ex. *skrovhórä* (storhora), *skrovrik* (stenrik), *skrov-stark*, *-stor*, *-styr*, *skrovtiggäre* (stortiggare), *skrovtóm* (utsvulten), *skrovätäre* (storätare) m. fl., äfven *skrovan(d)e*, *skrovan(d)ste*.

Skrovä i sej, v. a. o. n. 1, äta glupskt.

Skrubb, s. n., tillrättavisning, bannor.

Skrubblä, v. a. 1, grofkarda ull.

Skrubblä, s. f., grof ullkarda.

Skrubbä, skrubbä opp eller **te**, v. a. 1, tillrättavisa, banna.

Skrull och **skruller**, s. n., dålig, bräcklig sak af ringa värde.

Skrumslä sej, v. r. 1, söka dölja sig: *skrumslä sej un-(d)a(n)*, hålla sig undan, gömma sig.

Skruppel, vanl. pl. **skruppler**, s. m., skrupel, skrupler.

Skruttä, s. f., 1) gammal, bräcklig qvinna: *kärrng-skruttä*; 2) gammal, dålig ko eller märr: *ko-*, *märr-skruttä*.

Skruver, s. m., 1) karl, som gör undanflykter; 2) förslagen, illistig person.

Skruvä, v. n. 1, göra undanflykter, af lätja eller motvilja.

Skrykkä 1, v. n. 1 o. 2, skrocka, om hönsens läte, då de vilja ligga.

Skrykkä 2, v. n. 1 o. 2, — 1) krypa till samman, krympa

i hop; 2) gå nedböjd och matt, såsom svaga och sjuka personer plaga göra.

Skrykkä, s. f., gammal, skrynklig och krokig qvinna.

Skrylä, s. f., spricka, remna.

Skrympä sej, v. r. 2, skrympa, krympa, minskas.

Skryn, s. n., se *skrin*.

Skryn(d)ä, s. f., skrinda.

Skrynglugr, adj., skrynklig, veckad, vriden; jmf. *rynglugr*.

Skra, s. n., blandadt, samre sallskap.

Skrå-bak, s. m., karl, som går och stokar, utan att just uträtta någonting.

Skråbus-ansigte, s. n., skråpukansigte, 1) mask för ansigtet; 2) ful uppsyn; 3) ful person.

Skråkk, s. n., se *skra*.

Skrållä, s. f., en sorts halmhatt, som bondqvinnorna begagnade för omkring 50 år sedan.

Skråm, s. n., stomme; ett ofullständigt, för ögat stötande föremål, t. ex. ett gammalt hus, hvars tak och innanrede är borta, ett båtvrak m. m.

Skråmä, s. f., ovanligt stor qvinna, »ett rigtigt abäke».

Skrångel-grén och **skrångel-stake**, s. m., lång-kranglig karl.

Skrånglugr, adj., läng-kranglig.

Skrånglä, v. n. 1, vara lång, mager och ganglig: *ga a skrångla*.

Skrånglä, s. f., lång-kranglig qvinna.

Skrä, **skrädde**, **skrä'd)t**, v. a., - 1) rensa: 2) försmå, rata, förkasta.

Skräddare-brasä, s. f., armarnas sammanslående korsvis öfver bröstet och sidorna, för att värma händerna, hvilket äfven kallas att *värma skrangels*; i Stockholm [illegible]

Skrä'd)e, s. n., af-krade.

Skrall-dus (-), s. m., hög, hop, stor mängd: *en hel skrälldus me karrngar*.

Skränkä, v. a. 2, 1) gifva behörig rigtning i allm; 2) utböja tänderna i ett sigblad; 3) v. r. [illegible], måsk ankasig.

Skräp-böx, **-kalke**, **-ryttare**, s. m, stojande pojke, som skrapar ned och ostädar omkring sig.

Skrapp-small, s. m., stark smäll, af gevärsskott.

Skrappä, s. f., taskpung, [illegible]

Skräp-ré(d), s. n., skrap, sak af obetydlig värde.

Skrapå, v. n. 1, drifva omkring sysslolös, gå i vägen l. till hinder för någon.

Skugga, v. n. 1 o. 2, slyga, bli radd.

Skul-botten, s. m., bradbotten i vattenrännan under hjulet i ett vattenverk.

Skul-holk, s. m., karl, som kan förtära mycket starka saker, utan att vara så noga med deras beskaffenhet.

Skullt, s. m., 1) knöl; 2) hufvudskål: a) öfre delen af hufvudet; b) bakre, rundade delen af hufvudet, nacke: *bakskullt, nakkskullt.*

Skulä i sej, v. a. 1, glupskt förtära flytande saker.

Skumer, s. m., en som smyger sig fram, krypskytt.

Skummel-ögdr, adj., skumögd.

Skumä och **skummä**, v. a. 1, — 1) eg. skymma; a) v. r., *skumä sej fram*, oförmärkt smyga sig fram; b) *skumä sej un(d)a(n)*, söka smyga sig undan, söka dölja sig.

Skunk 1. s. m., bugt på nät och notarmar, som uppkommer genom telnarnes eller kanttågens spänning, då garnet blir mindre stramt, och fisken lättare snärjer in sig.

Skunk 2, s. m., 1) nedersta delen af ett-tak, utskjutande öfver väggen: *takskägg*; 2) öfverhängande utbygnad på hus, såsom ännu pa gamla fähus vid soldattorp och på gamla loftbodar; 3) ovanligt utskjutande panna: *den der ha fått skunk över ögo.*

Skunk-föt och **skunker**, s. m., karl med tung och klumpig eller haltande gång.

Skunkä, v. n. 1, halta, linka, gå otympligt: *gå å skunkä*; 2) v. a., sqvalpa ut, spilla: *skunkä ur.*

Skur, s. m., sträng förebräelse; äfven *en skur övett; stå skur*, bli strängt tillrättavisad.

Skurä, skurä opp, v. a. 1, strängt tillrättavisa.

Skurv, s. n., se *skur.*

Skurvä, v. a. 1, se *skurä.*

Skutt, s. n., mellantid, tidrymd: *de ä ett bra skutt frå(n) jul té pin(g)st.*

Skuv, s. m., verktyg för torfskärning: *torr-skuv.*

Skuvä, 1) v. a. 1, — a) maka, sakta och småningom skjuta en tung sak från dess plats; b) afskafva skinnet på kroppen; 2) v. r. *skuvä sej*, sakta flytta sig: *skuvä sej fram*, gå långsamt.

Skvabbugr, adj., lös i hullet, fet och pussig.

Skvabbä, v. n. 1, — 1) plaska, om ljudet, då man handterar blöta ämnen; 2) dallra, om mycket feta personers hull, då de anstränga sig.

Skvabbä, s. f., fet och pussig qvinna.

Skval, s. n., fors, ställe i en å, der vattnet forsar starkare än pa andra ställen: *stenskval.*

Skval-bas, s. n., stark regnskur.

Skvallergas, s. f., sqvallersmörgås, sqvallerlön: *han ha fått skvallergas*, han har fått eller tror sig ha funnit gunst för sqvaller.

Skvaller-ran(d), s. f., rand af grädde i en till någon del olofligt tömd mjölkbunke.

Skvaller-sta(d), s. m., samling af stugor, bebodda af särskilda hushåll.

Skvalltä, v. n. 1, gå, röra eller ösa i vatten, så att det stänker omkring.

Skvalp-böx, s. m., person med vida byxor, speord.

Skvalpugr, adj., 1) regnig; 2) slapp.

Skvalp-va d)r, s. n., regnig väderlek.

Skvalp-ögä, s. f., hål i benskallen på hästar, hvarest, då de äta, huden synes höja och sänka sig.

Skval-vä(d)r, s. n., starkt regnväder.

Skvampå, v. n. 1, sqvimpa, sqvalpa, sqvätta.

Skvapp, s. n., plask, om ljudet af fallande tunga, mjuka och blöta kroppar.

Skvappä, v. n. 1, sqvalpa (se föreg.): *j* [illegible] *i* [illegible] *sä de skvappä* eller [illegible] *i* [illegible] *ve* [illegible] *n.*

Skvatt-rå, adj., rå och saftfull, om virke.

Skvatträ, v. n. 1, snattra; prata muntert och gladtigt.

Skvatträ, s. f., muntert pratande qvinna.

Skvattä, v. n. 1, sqvatta, stänka omkring: *H* [illegible] *ur hal(t)*, trängde hastigt fram.

Skvimp, s. m., 1) sqvatt, stänk, det som spilles ut; 2) gynnad älskare.

Skvampå och **skvambä**, v. n. 1, 1) sqvimpa, sqvalpa, stänka; 2) skalla i magen, då man springer.

Skvåpp, s. n., se [illegible]

Skvappä, v. n. 1, 1) med tvära, hastiga stötar eller ryckningar skakas; 2) sqvalpa, se [illegible]

Skval, s. m., sqvatt: *brännvins* [illegible] *l*, brännvinssqvatt om 2 4 supar.

Skvål, s. n., 1) barnskrik; 2) illa ljudande [illegible]

Skval-tratt, s. m., barn, som ständigt skriker och gråter.

Skval-trut, s. m., 1) pratmakare; 2) bullersam person.

Skvalugr, adj., som ständigt gråter.

Skvalå, v. n. 1, 1) gråta och skrika, om barn; 2) sjunga gällt, skrikigt (som t. ex. en gammal [illegible]).

Skvattugr, adj., 1) ombytlig, om väder [illegible] och då; 2) som ständigt gråter, om barn.

Skvatt-vikka, s. f., [illegible]

Skvatt-va(d)r, s. n., ostadig väderlek [illegible] skurar.

Skvättå, v. n. 2, 1) spilla eller dela en sqvätt; 2) skjuta daligt med [illegible]

Sky, v. a. o. n. 3, frukta, vara rädd: *ja skyr dej inte.*

Skyfflä i väg, v. n. 1, gå fort, men ostadigt och utan hållning.

Skyllrur, s. pl. f., utväxter under käkarna på får, getter, svin och tuppar.

Skyllrä, v. n. 1, — 1) ta sig bättre ut än i verkligheten: *gräse(t) skyllrär dennase, men kommer'n närä, så ä de glist* (glest); 2) skryta, skrytsamt visa: *en bör'nte skyllrä me sinä pengär.*

Skymt, s. m., skymf, skamligt rykte.

Skymt, s. n., skymning: *i fullä skymte(t).*

Skyndel, s. m., 1) spö, käpp, hvarmed man drifver på folk eller fä; 2) *penis.*

Skynge, s. n., skynke; skört: *rokk-skynge.*

Skyr-hake, s. m., 1) rask, flink karl; 2) tilltagsen, oblyg karl; 3) stort hulligt djur; 4) starkt verktyg.

Skyryxä. s. f., kortskaftad yxa; användes till flängning af timmer.

Skyrä, v. a. o. n. 2, — 1) afhugga träd på tvären: *skyrä åv;* 2) *skyrä ihop*, hugga i hvarandra, drabba samman, slåss; 3) *skyrä på*, a) växa fort: *skyrä på å växä;* b) springa fort: *skyrä på å springä;* 4) *skyrä te*, rusa till, springa med fart.

Sky-strån, s. pl. n., glest stående strån af säd och gräs.

Skå, s. n., spejande: *gå i skå e(f)ter nå'n*, gå efter någon för att utspionera honom.

Skå, pl. **skån**, s. f., läkten eller stänger, bildande en botten under taket i lador, lider eller logar, att derpå uppläggа hö, löf, säd m. m.: *läger-skå, lög-skå.*

Skåll-går, s. n., eg. gorr efter ett slagtadt svin (Rietz); i allm. något stygt, fult: *ho ä illak som skållgår*, om en elak flicka.

Skåll-kakä, s. f., tunn brödkaka, som tillredes af ojäst deg och gräddas i en stekpanna.

Skållä i sej, v. a. 1, förtära skållheta saker.

Skålvä, s. f., repstump frampå höskak, hvarmed *klämmeln* fästes, innan han fastbindes med bakrepet.

Skånk, s. f., skank: 1) lårben; 2) skenben; 3) hela benet; 4) ett helt kreatur: *han eger inte é kritterskånk.*

Skånkugr, adj., med gängliga, ostadiga ben.

Skåp-lipä, s. f., ful qvinna.

Skåre, s. m., afhuggen, rund stockände före klyfningen till ved.

Skårä, **skårä åv**, se *trétä.*

Skås för, v. d., impf. **skåddes för**, vara rädd för, hafva aktning för någon.

Skägg, s. n., 1) *lén i skägge(t)*, glad, förnöjd; 2) den del af ögat på en yxa, som sitter under skaftet närmast läggen;

3) den eller de öfversta stockändarne, som skjuta något utöfver en gammaldags sex tums knut: *skägg-stokk*.

Skägg-munte, s. m., karl med skägg; sådant har allmogen hittills ej gerna tålt.

Skägg-neffsä, s. f., se *neffsä*.

Skäggä sej, v. r. 1, klippa eller raka af skägget.

Skäktä, v. a. 1, *skäktä höp hästär*, spanna dem framför hvarandra.

Skäktä-blår, s. pl. f., se *noppur*.

Skäktä-grå-lår, s. n., skamtsam benämning på en gammal qvinna.

Skäl, s. n., den öppning i ranningen på en väf, genom hvilken spolen drifves fram och tillbaka.

Skäligr, adj., medelmåttig, samre än förut: *An(d)ers ha förr vart en dugtiger arbetåre, men nu ä han sa skäligr.*

Skälk, s. n., stangsel för ett prång, liknande ett led.

Skallä, v. n. 2, skramla, skallra, om ljudet vid användning af bristfälliga verktyg.

Skälon, s. n., en färgväxt, *serratula tinctoria*.

Skämmä, 1) v. a. 2, a) förgöra, förhexa, förtrolla; b) vanhedra i allmänhet; vanära en qvinna; 2) v. r., *skämma sej*, a) skämma ut sig, handla vanhederligt; b) skämmas.

Skängel, s. m., pl. **-lär** och f. **-lur**, skänkel, skalm på sax, tång m. m.

Skänk, s. m., hvit fläck på tumnageln; på de andra fingernaglarna heter han *logn*.

Skänkas (⏑ –), s. m., skänk, gifva.

Skank-tunnä, s. f., öltunna, som af brudgummes föräldrar skänkes till bröllopet, om detta firas hos brudens föräldrar; äfven tvärtom, men sällan.

Skäppä, s. f., 1) mälkarl för torra varor, 6 kappar; 2) gammal knusslig gumma; 3) *mala, troskä te skäppes*, arbeta för en viss andel af den malna eller troskade säden.

Skär 1, s. n., 1) ljusstrimma; 2) en lysande del af solen eller månen.

Skar 2, s. n., 1) egg på knifvar, yxor m. m.; 2) hugg, slag.

Skares, **te skäres**, adv., till skada, till hinder.

Skar-ihjel, s. m., täljknif.

Skarpa, 1) v. n. o. a. 2, äta skarpt, med skarpa tänder: *skarpä på* eller *i sej*; 2) v. r. *skarpa sej*, bli skarpare genom att ligga obegagnad, om rakknifvar.

Skarpa, s. f., mager, ofruktbart land.

Skara ihop, 1) v. a. 4 genom skarning passa ihop, om snickare; 2) v. n., träta.

Skavla, v. n. 1, och **skävlä sej**, v. r., skilja sig åt, flaka ut, skrefva ut: *skavlä ut me bena*, ta långa steg.

Skävugr, adj., skymlig, då bottenfärgen på kreatur, i synnerhet på hästar, är svart eller röd med hvita strån inblandade.

Sköl, s. f., 1) hufvuddike för vattnets aflopp från åkrar; 2) större dike, graf i ett dykärr; 3) äfven **skölä**, s. f., remna, spricka i berg och stenar.

Sköl och **skölä**, vanl. pl. **-ur**, s. f., 1) afskräde vid brödbakning, det som bortskäres med brödmåttet på nybakade kakor; 2) mindre afklipp, små lappar och remsor, som bortklippas.

Skölj, s. n., diskvatten.

Skölugr, adj., full med sprickor, om berg m. m.

Skölvä, s. f., se *skålrä*.

Skör, adj., 1) ond; 2) klen, svag.

Sköre, s. n., brändt linne, som förr begagnades att slå eld uti med stål och flinta.

Skörslä, s. f., tillfälligt stängsel, hvarmed öppningar i en gärdesgård tilltäppas.

Skörtä sej, v. r. 1, förkofra sig, rikta sig på andras bekostnad.

Skötel, s. m., mantel, hvaruti barn lindas.

Skötsam, adj., som sköter sig bra, i affärer och hushållning.

Skötä, v. a. 2, — 1) tukta: *ja ska skötä dej, som du ä sjuk té*; 2) *comprimere*, vanl. om husdjur.

Sköve, s. n., — 1) skjul, lider, portlider: *pórt-sköve*, *ré(d)-sköve*; 2) prång, trång gång mellan två hus; jmf. *gåte*; 3) ovanligt lång qvinna.

Skövel, s. n., sköfling: *te skövels*, adv., till sköfling, till spillo: *skógen ä given té skövels*.

Slabbrä, v. n. 1, och **slabbrä**, s. f., se *slapprä*.

Slabbä, v. n. 1, — 1) nedsöla sig, vara snuskig; 2) *slabbä sta(d)*, gå fram i smuts.

Slabbä, s. f., vårdslös och snuskig qvinna.

Sladder, s. n., dåligt arbetad sak, t. ex. en gles och ojämn väf.

Sladdrug, adj., gänglig, slapp.

Sladdrä, v. n. 1, arbeta dåligt, fuska, göra en dålig sak, t. ex. en väf.

Sladdrä, s. f., sladderaktig qvinna.

Sla(d)n, best. s. m., sladden.

Slaffs, s. n., 1) glupande ätning af våtvaror, om hundar och svin; 2) öfverdrifvet smek, kyssande.

Slaffsä, v. a. o. n. 1, — 1) äta våta saker som hundar och svin: *slaffsä i sej*; 2) i tid och otid kyssas: *slaffsä mule*.

Slag, s. n., 1) se *slanä*; 2) öfversta hvarfvet eller sammanbindningshvarfvet i ett timradt hus; 3) *få slag i kjólsäkken*, bli förbluffad, häpna.

Slag dängä, s. f., djekendikt, saga eller visa, som allmogen i Strengnäs-trakten förr ej tyckte synnerligen om.

Slagg, slugg och **slagg-vä(d)r**, s. n., snöglopp, snöslask (regn och snö).

Slaggä, slaggä nir, v. n. 1, snögloppa.

Slagä, s. f., slagträ, tillhygge: *du ska le inte ta te slaga* [illegible] *du orkar dra'na.*

Slakr, adj., 1) matt, orklös; 2) svag, om dryck.

Slammer-hej och **slammer-tasker**, s. m., pratmakare, storpratare.

Slampä, v. n. 1, vara slampig, hafsig och orenlig.

Slamsä, s. f., långt och tunt kött-stycke: *kött-slamsä*; 2) hängande och lossrifven del af ett kläde-plagg; 3) i drägt och skick vårdslös qvinna.

Slang och **slanger**, s. n., sämre sällskap, dåligt följe: *han* [illegible]

Slank 1, s. m., äfven **slanker** och **slanker-hase**, s. m., dagdrifvare, lätting.

Slank 2, s. m., sqvatt, liten återstod, a) af våta varor; b) af torra rinnande varor såsom mjöl, säd m. m.

Slank, te slank äfven **te slink**, adv., om kläder: passande att *gå å slanka me*, hvarken lämpliga till hvardags- eller helgdags-drägt.

Slanka, v. n. 1, – 1) hänga och slänga, hänga slapp: *hänga å slanka*; 2) vara lat, gå sysslolös, latas: *gå å slanka.*

Slann, s. m., 1) trissa på rulldonet i en spinnrock: *rull-slann*, [illegible]*-slann*; 2) trissa, påskjuten eller påskrufvad andan af en stång.

Slant, s. m., paltigt klädd karl.

Slanä, s. f., pl. **slanur**, vanligen två sågrätta stänger mellan stolparna i ett staket, på hvilka spjelorna fastspikas; nyttjas icke spjelor, så spikas 3–5 slanor horisontelt öfver hvarandra.

Slapper-hej, -kung, -tasker och **slappril**, s. m., pladdrare, pratmakare.

Slappertaskä, s. f., pratmakerska.

Slappra 1, v. n. 1, ständigt prata och slamra.

Slapprä 2, **slapprä av**, v. n. 1, slappas, bli vanmäktig, af ansträngning.

Slapprä, s. f., 1) menn[illegible], som ständigt pratar och slamrar: [illegible] *på dej!* 2) [illegible]

Slarv-re(d), s. n., skräp, saker af ringa eller intet värde.

Slarv-skaft, s. n., slarfva, slarfvig qvinna.

Slarv-stake, s. m., slarfver

Slarva, s. f., en del af magen hos idisslande djur; jmf. [illegible]

Slét-mal och **slit-mal**, s. m., stark slitning, stark nötning: *slét-maln ha äti(t) opp rokken för mej*, min rock är utsliten.

Sliddrä, v. n. 1, sladdra: *sliddrä å sladdrä.*

Sliffs, 1) s. n. *koll.*, slisk, sötsaker; 2) s. m., godbit, läckerbit: *en sliffs.*

Sliffsä, **sliffsä i sej**, v. a. o. n. 1, äta fort och glupskt.

Slimrä, v. n. 1, lisma, lura med fagra ord.

Slinkom-hej, s. m. o. f., person, som linkar fort fram mellan gårdarna.

Slinkä, **slank**, **slunki(t)**, v. n., halka.

Slinkä-bir, s. n., svagt dricka.

Slint, oböjl. s. sing., talesätt, *slå slint*, *slå slint om slinger*, *slå slänt*, slå fel; jmf. *slänt.*

Slip, s. n., list, illmarighet: *den der ä full me slip.*

Slip-går, s. n., slipgorr, fint, något jernblandadt grus, som vid slipning faller ned i sliphon.

Slippä, s. f., gammal söndrig sko: *ja ä så barfótä(d), si ja har al(d)ri(g) é slippä.*

Slip-stén, s. m., talesätt: *de ä slipstenär för minä ögen*, det är obegripligt.

Sliä, s. f., se *slyä.*

Sló-bak, s. m., karl, som gerna vistas i sämre sällskap.

Sloffs, s. n., 1) opassande, vårdslös utstyrsel (qvinnors); 2) paltor, trasor.

Sloffsugr, adj., vårdslös i sin klädsel.

Sloffsä ut, v. a. 1, nöta ut, slita ut, mest om qvinnors bjefs och grannlåt.

Slók, s. n., stycke af något helt, såsom tyg, väf m. m.: *tyg-*, *väv-slók.*

Slóker, s. m., slok, lättsinnig, ohyfsad karl.

Slokks, s. n., **slokksugr**, adj., och **slokksä ut**, v. a. 1, se *sloffs*, *-ugr*, *-ä ut.*

Slók-örä, s. f., djur med slokande, nedhängande öron, såsom hund och svin.

Slómä och **slómmä åv**, v. n. 1, loma af, snopen eller med blygsel begifva sig bort.

Slóp, talesätt: *slå slóp*, knyta sig, om kålhufvuden.

Slork, s. m., nästan uttorkad pöl, med blott litet och grumligt vatten.

Sluddä åv och **snuddä åv**, v. a. 1, afskära en spets eller snibb, afskära eller afrunda ett hörn.

Sluger, s. m., listig, illmarig karl.

Slugg, s. n., **slugg-vä(d)r**, s. n., och **sluggä nir**, v. n. 1, se *slagg*, *-vä(d)r*, *slaggä nir.*

Slugg-fót, s. m., 1) karl, som är oren om fötter och ben; 2) snuskig karl.

Sluggugr, adj., snuskig, ohyfsad.

Sluggä, s. f., en sådan qvinna.

Slukä, **slök** o. **slukä(de)**, **slukä(t)**, v. a., sluka: *slukä va(d)r*, gå miste om, bli utan.

Slummer-fótugr, adj., som lätt snafvar.

Slumrä, v. n. 1, snafva, stappla: *slumrä ikull*.

Slunk, s. m., se *slank 2*.

Slunkä te, v. n. 1, slå till; slå väl i spann, gifva god äring.

Slunter, s. m., halfvuxen yngling: *pojk-slunter*.

Slunträ och **sluntä**, 1) v. n. 1, vara lat, slå dank; 2) v. a. *slunträ bort*, förslösa, förspilla, t. ex. tiden.

Slurver, s. m., slarfver; **slurvä**, s. f., slarfva.

Slurvä, v. n. 1, slarfva.

Slusk-vä(d)r, s. n., slaskväder, ruskigt väder med regn eller snöglopp.

Slut, s. n., talesätt: *de va slut de*, det var fåfängt, omöjligt, det gick icke; *ja ville, han skulle kommä te mej, men de va slut de*.

Slutär-än(d)e, s. m., slut, ände, t. ex. på en väf.

Sly, s. n., best. **slye(t)**, myrländig och sumpig del af en äng (Gredby i Harads socken).

Slyngä, s. f., 1) mindre gädda: *gädd-slyngä*; 2) flicka om 10–14 år, lämplig till barnpiga: *dikk-slyngä*.

Slyä, s. f., mjukt spö, vidja, ris, hvarmed barn agas eller kreatur motas: *järris-slya*, qvist ur en afäten lofkarfve.

Slå, **slóg** o. **slógg**, **slaji(t)**, **slajen** o. **slajin**, v. a. o. n., 1) *sla enbär*, repa enbär med hand-klckladda händer; kanske slogos de förr ned med en käpp; 2) *slå lomm*, se *lomm*; 3) *slå omma ré* (vid), försaka, uraktlåta, försumma; 4) *sla opp*, a) om kylsar, som tidtals äro lakta; b) om före, kale, isbelagda vattendrag m. m. – **Slass**, **slógs** o. **slóggs**, **slaji(t)s**, v. p. o. d., bli slagen, slås.

Slåk o. **slåkk**, s. n., 1) stor ho eller tråg, hvaruti svin skållas; 2) stort skrof, menniska eller kreatur.

Slåmä, s. f., lång-krånglig och senfärdig qvinna.

Slånk-vikkä, s. f., tjenstefolks frivecka vid höstflyttningen: *maki-smesvekka*.

Slånkä, v. a. 1, – 1) släcka med långa tallruskor, basa ut elden vid skogsbrand; 2) skura golf genom ymniga och upprepade påhällningar af vatten samt gnidning med tallruska; vattnet aftappas genom hål vid syllen; 3) sopa.

Slanka, s. f., 1) lång tallruska, yfvig i öfre ändan och afqvistad i den nedre; användes dels till basning vid skogsbrand, dels vid skurning; 2) slinka, flicka i slynåren: [illegible].

Slassil (–) och **slass-varg**, s. m., slagskämpe.

Slåssilä och **slåss-kattä**, s. f., qvinna, som gerna näbbas och klöses.

Slå-trä, s. n., tillhygge (att slås med), af hvad ämne och beskaffenhet som helst.

Slä(d)jä. **sladde**, **sla(d)t**, v. a., sladda.

Släkkä, **släkkte** o. **slakk**, **släkkt** o. **slukki**, p. p., **släkkt** o. **slukken**, **-in**, **n. slukki(t)** (slocknad), v. a. släcka.

Släng, s. m., 1) krok, krökning, på ett träd, en väg m. m.; 2) vef: *slipstens-släng*, *såg-släng*; 3) slag, omgång, gång: *släng på släng* och *tag på släng*, tag på tag, gång på gång; 4) grupp af flere små stugor: *släng-sta(d)*; 5) *få en släng åv slera*, a) få smakbitar efter ett kalas; b) få stickord, ovett; 6) känning, förebud: *han ha fått en släng åv fråsen*.

Slängdr, adj., 1) böjd, krokig, om en trädstam; 2) kunnig, skicklig, förfaren; 3) slug, listig.

Släng-kam, s. m., grof kam att reda ut håret med.

Släng-rompä, s. f., 1) grodunge, som antages mista rompan på midsommaraftonen; 2) ung qvinna, som svänger på sig och vill gå förnämt.

Släng-sta(d), s. m., se *släng* 4).

Släng-tamp, s. m., en växt, *plantago:* barn fäkta med sådana, och den tappar, hvilkens tamp går först af.

Släng-varg, s. m., 1) stock med flere krökningar; 2) sak, som bör vara stadig, men som slänger och dänger, t. ex. en kälke, en vagn o. d.

Slänt, s. m., och **släntä**, s. f., sluttning: *bakk-slänt;* 2) *sla slänt*, se *slint*.

Släp, s. n., ihållande och tungt arbete.

Släppä, v. n. 2, om barn: börja gå för sig sjelf, utan att hålla sig fast vid hvarje föremål i dess väg.

Släp-stokk, s. m., *körä släpstokk*, då blott storänden hvilar på åkdonet och lilländen släpar på marken.

Släp-sulä, s. f., kana: *åkä släpsulä*, åka kana, skrilla.

Släpä, v. n. 1, *släpä me(d) konur*, lefva liderligt.

Släpä, s. f., 1) ett litet lass; 2) redskap, liknande en mindre grind med fasta skaklar, hvarpå afslaget gräs släpas ur vattnet på sumpig ängsmark; 3) ett enkelt redskap af två i ena änden sammansatta störar, på hvilka trästock eller order kan lätt släpas på en väg; 4) inställsam, falsk qvinna.

Släter, s. m., falsk karl, hycklare.

Slög, adj., 1) slö, om eggjern; 2) modfäld.

Slödder, s. n., besvärligt främmande.

Slöger, s. m., slö, dåsig karl.

Slöm, adj., 1) slö, klen, ömklig; 2) slö, om säd.

Slömslä, s. f., slösäd.

Smagg, s. n., vårdlöst och snaskigt tillredd mat m. m.

Smaggä och **smaggä ihóp**, v. a. 1, vårdslöst och snaskigt röra ihop hvarjehanda mat m. m.

Smaggä, s. f., vårdlös och snaskig matlagerska.

Smakk, s. n., eg. smackande med läpparna eller tungan: *de ä nte var(d)t te å sajä smakk* (*smakka*), *för dä smäller de*, knystar du, så får du stryk.

Smakkä, v. n. 1, [illegible] 1) om ljudet, som höres, då vattendroppar falla på ett hårdt föremål; 2) *sajä smakk*.

Smal, s. m., person, som får eller fått mycket stryk; förr allmänt om den, som slitit spo.

Smale, s. m., hop, mängd, myckenhet.

Smal-hans, s. m., mager person.

Smalken, adv., mycket bra, fortreffligt: *de va smalken*.

Smalä, 1) v. a. 1, slå, piska: *smalä på*; 2) v. n. piska, regna starkt.

Smask, s. n., 1) smetig, snaskig röra; 2) slaskigt väglag; adj. *smaskugr*.

Smater-hans, s. m., pratmakare.

Smaträ, v. n. 1, [illegible] 1) smattra; 2) pladdra utan uppehåll.

Smaträ, s. f., pladdrerska, pratmakerska.

Smék-vinter, s. m., blid vinter.

Smét, s. m., 1) fläck: *smörsmét*; 2) skymf; 3) skada genom hexeri; 4) slag, hugg; 5) *hela sméten*, hela skräpet, allt-sammans.

Smétä, **smétä te**, v. a. 1, slå till: *han sméta te mej me [illegible]*.

Smi(d)ä, **sm. opp**, v. n. 2, tröttna, t. ex. genom att färdas i svårt väglag.

Smikk, s. n., hvarje smetigt ämne.

Smikk, s. m., platt af deg eller ler och fläck deraf: *deg-, ler-smikk*.

Smikkom, adv., smetigt.

Smilltä, **smilltä opp**, v. impers. 2, upphöra att regna eller snöa; äfven *gå smilt*.

Smisk, s. n., 1) smetigt ämne; 2) snöslask; 3) dåligt väglag.

Smit, s. m., hela det ifrågavarande beloppet: [illegible] *smiten*.

Smokk, s. n., 1) obetydlighet, obetydlig sak; 2) skräpsamling, bråte: *ett helt sm[illegible]*.

Smokkä, s. f., 1) stor platt, vanl. af obehagliga saker; 2) lunsig, obehaglig qvinna.

Smokka te, v. a. 1, sm[illegible] till, slå till (så att det smäller).

Smol, s. n., 1) smolk, smula, grand; 2) [illegible], smekord.

Smóldr, adj., 1) mdsmord, [illegible]; 2) smord, drucken.

Smol-gast, s. m., 1) hvarjehanda ondt, förorsakadt genom hexeri; 2) värdelös sak.

Smolä, 1) v. a. 1, smula sönder, strö: *ja ska sm. san(d) på gånga(rna) i trä(d)gåln*; 2) v. n., a) smula sig, falla sönder, vittra; b) rinna ur axen, om mogen säd; c) ljuga; d) *sm. in*, slå in, om regn och snö.

Smolä, s. f., 1) smula; 2) kort stund.

Smul, s. n., smula: *inte ett smul*, icke det ringaste.

Smulä, s. f., en liten stund: *ja va der barä é litä smulä*.

Smunk, s. m., 1) slump, återstod; 2) hela beloppet, hela tillgången, t. ex. om arf: *ho ha fått smunken*.

Smutt, s. n., pl. **-er**, smula, litet stycke: *slå i smutter*, slå i kras; *fate(t) gékk i smutter*.

Smyger, s. m., 1) karl, som går smygvägar; 2) falsk, listig karl.

Smykä, v. a. 2, smeka, kurtisera.

Smyl-unge, s. m., barn, vanl. flicka, som gerna smeker.

Smylä, v. a. 1 o. 2, — 1) smula sönder, slå sönder; 2) *smylä in*, a) *badda på*, prygla; b) *badda in*, smörja in, t. ex. med fett; c) klappa om, smeka.

Små, n. **smått**, kompr. **småäre**, superl. **småäst**, adj., liten, kort, knapp: *de ä smått om l. me fö(d)a för'n*.

Små-behändigr, adj., 1) illmarig, knipslug; 2) fjollig.

Små-fäligr, adj., senfärdig, långsam.

Små-gräl, s. n., 1) småfisk, gli; 2) småväxta rotfrukter.

Smånäs, smånäs bort, v. d. 1, sakta aftaga, småningom försvinna, om något ondt.

Små-ré(d), s. n., småsaker.

Smått, s. m., 1) mindre del eller lemning af något helt; 2) ovanligt liten sak, t. ex. en mycket liten hövålm.

Småtting, s. m., 1) litet barn; 2) litet djur.

Småttä, 1) v. a. 1, minska; 2) v. d. *småttäs år*, minskas, aftaga.

Smäkker, adj., mager, klen, för svag för afsedt ändamål.

Smäkkä te, 1) v. a. 2, hastigt slå till; 2) v. n., raskt besluta sig, hastigt gripa sig an: *han smäkkte te å gifte sej*.

Smäll, 1) s. m., stöt, slag: *stjernsmäll*, hårdt slag i pannan l. hufvudet; 2) s. n. lindrigt stryk, aga: *lite smäll*.

Smäll-päron, s. n., se *smäll 2)*.

Smälltä, s. f., mängd, stor hop: *e hel smälltä*.

Smällä, small o. smällde, smulli o. smällt, 1) v. a., *smällä på*, ge stryk; 2) v. impers., a) det vankas stryk: *spring, annärs smäller de*; b) det lyses första gången till äktenskap: *nästä sönda(g) smäller de (te) för Gretä*; c) det är likgiltigt, det ena är så godt som det andra: *de smäller likä högt*.

Smällä, s. f., 1) flugsmälla; 2) bössa.

Smöjä, 1) v. a. 2, insmyga, sticka, träda in, a) *smöjä i en v.r*, träda varpgarnet genom solf och sked; b) *smöjä i l. på en t.ad.l*, träda honom genom ett nålsöga; 2) v. r., *smöjä sej fram*, tränga sig fram, t. ex. i tata busksnår.

Smörhönä, s. f., — 1) smörstapel på kalasbord, vanl. i form af en hona; 2) liten smörhög, som barn hopskrapa på en smörgås, för att förtära till sist som en godbit; 3) smeknamn på en flicka.

Smörj, s. m., mängd, stor hop: *ta helä smörjen*, tag alltsammans!

Smörj-fin, adj., valsmord, som går latt och ledigt.

Smörj-svällt, adj., mager, utsvulten: *Olle ä nte smörjsvällt*, han har godt hull, så att han kan tåla vid härdt arbete, afven med klen kost.

Smörjä, **smólde, smólt**, 1) v. a., a) *smörjä ti*, ge någon ett slag; b) *smörja på*, ge flere slag, ge stryk; c) *smörjä i sej*, äta glupskt, förtära motbjudande saker; 2) v. n., a) tränga latt in, om feta ämnen: *oljä(n) smörjer in i läd(d)re(t)*; b) *de smolde in*, det gick i honom, han förtärde, hvad han fått ratat.

Smörjä, s. f., elak flicksnärta: *du a mej just i smörja*.

Snagg, s. m., 1) trut: *hugg'n på snaggen*; 2) *han sätter snaggen i väd(d)re(t)*, han sätter näsan i vädret, han är högmodig.

Snagg-harig, adj., med kort och slätt hår.

Snakk, s. n., förtroligt samspråk.

Snakkä, v. n. 1, förtroligt samspråka.

Snaskä, v. n. 1, speja, spionera, för att få reda på småsaker.

Snaskäre, s. m., polisbetjent i stad.

Sne(d), adj., 1) missbelåten, ond; 2) drucken: *sne(d) i skallen*.

Sneddä, v. a. 1, afskära på snedden: [illegible]

Sne(d)ske, **på snė(d)ske**, adv., på sned, på tok, illa: *de går på sne(d)ske*.

Snė(d)-skutä, s. f., 1) sned, vind sak; 2) lytt, missbildad qvinna.

Snė(d)-visur, s. pl. f., bannor, tillrättavisning.

Sne(d)ä, v. a. 1, och **sne**, v. a. 2, köra en tu desiker andra gången, sålédes vid [illegible] eller efter midsommar, då dyngan nedmylias. Körningen behöfver icke nödvändigt ske på snedden.

Sneggla, s. f., snigel.

Snepa, v. a. 2, snopa.

Snepare, s. m., vallhjon.

Snerka, v. n. 1, snarka; skorra; om ett eget ljud vid uppsugning af vätvaror.

Snip, s. m., snibb.

Snip-nós, s. f., qvinna med hvass, spetsig näsa och ondt sinnelag, spefullt.

Snipä, s. f., ondsint och näsvis qvinna.

Snirgel, s. m., arbete eller prydnad i snäck- l. spiralform.

Snirglä, 1) v. a. 1, förfärdiga något snäck- eller spiralformigt; 2) v. n., röra sig snäck- l. spiralformigt.

Snó, 1) v. n. 3, a) skynda, löpa, springa: *han kom snóen(d)es*; b) snoka, leta; 2) v. a. *snó opp*, snoka upp, vädra upp, saker eller underrättelser.

Snódd, s. f., *ha é snódd i sej*, vara rusig.

Snók, s. f., 1) mule, tryne, nos: *få snóka i*, få väder af, få kunskap om; 2) trut: *aktä dej, att ja inte slår dej på snóka*; 3) *huggä snók*, bita sig i läppen, gå miste om det man väntat.

Snók, s. n., snokande, sokande, spaning.

Snokk-hém, s. n., ett litet ensligt, men trefligt hem (Ärila socken).

Snók-trä s. n., trut, jmf. *snók*, s. f., 2).

Snoppä, v. a. 1, putsa, afputsa, t. ex. ljus, krusbär, nypon m. m.

Snór-bill, s. m., stor och hvass näsa.

Snór-hyvel, snóril, snór-killing, -pålle, -varg, -vase, s. m., 1) snorig pojke eller yngling; 2) näsvis, vettlös pojke eller yngling; mera sällan om äldre.

Snórila, snór-kattä, -pållä, -tóvä, s. f., 1) snorig flicka; 2) näsvis, oför-kämd flicka; jmf. *snór-hyvel*.

Snór-jóga, s. m., bonde med namnet Jonas, föraktligt.

Snork och **snurk,** s. m., ände, det yttersta, nedersta, t. ex. af ett gästabudsbord: *den obudne får sittä på snorken; kommä på snorken*, a) komma på efterkälken; b) komma sist, till sist.

Snórugr, adj., 1) något rusig; 2) *snórug å karug*, om en pojke, som vill vara karl.

Snórä, af **snó,** 1) v. n. 1, löpa omkring utan behof eller plan, a) för att lista sig till att få se, hvad man ej har lof att se; b) för att uträtta hvad ingen bedt om och ingen tackar för; hit hör part. **snóran(d)es,** ssm adv., objuden, oväntad: *han kom snóran(d)es*, då man förehade saker, om hvilka han ej borde få kännedom; 2) v. r. *snórä sej te*, lista sig till, ofortjent bekomma.

Snósk och **snusk,** s. n., trut: *hugg'n på snóske(t)!*

Snubbugr, adj., stubbad, för nära skuren eller klipt, så att det ser ut, som om något skulle fattas.

Snubbä, snubbä åv, v. a. 1, — 1) klippa eller skära af en sak, så att den blir kortare; 2) skära af nog mycket: *nej si, hur den der ha snubbä år bå(de) håre å rokken* (Lännabonden vill ha båda delarna långa).

Snuddä åv, v. a. 1, skära eller klippa af (något litet).
Snullugr, adj., 1) för kort klipt, om hår; 2) stympad, för kort, om kläder m. m.
Snurk, s. m., se *snork*.
Snurken, adj., skrynklig, vissnad.
Snus-brö, s. f., och **snus-brök**, s. m., snusig person.
Snus-kur, s. m., talesätt: *ligga i snus-kur*, ligga och lata.
Snus-läst, s. m., stor näsa.
Snus-murvil, s. m., 1) karl, som tuggar snus; 2) karl, som snusar myeket.
Snusä opp eller **te**, v. a. 1, ge hundsnus, tillrättavisa, banna.
Snutt, s. m., patt, qvinnobröst.
Snuttä, v. n. 1, patta, dia.
Snutugr, adj., snutfager, vacker.
Snutä och **snytä**, s. f., horn, vrå: *skam-snuta*, skamvrå.
Snuv-örugr, med korta öron, mest om får.
Snygg, adj., natt mätt, knapp: *sn[illegible] å [illegible]*.
Snyta, **snöt**, **snuti** o. **snyti**, **snuten** o. **snyten**, 1) v. a., knipa, komma åt, bekomma: *[illegible] snutnä ur näsa*, de äro ej lätta att förtjena eller anskaffa; 2) v. r., *du snyter dej inte [illegible]*, du kommer ej åt det, du får det icke.
Snytä, s. f., se *snuta*.
Snyva, v. a. 2, — 1) på en gång draga öronen bakåt och nedåt, om ilskna hästar: *hästen [illegible]*; 2) klippa med öronen, om hästar och får, som af nyfikenhet, otålighet eller rädsla röra öronen fram och tillbaka: *[illegible]*.
Snål-da(g), s. m., lördagen, då man skyndar att uträtta allt, som blifvit försummadt under veckan.
Snaler, **snål-gu(d)**, **snaling**, **snal-japil**, **snal tarpe**, s. m., snaljåp, snalvarg, snål karl.
Snal-tarpä, **-terpa**, **snala**, s. f., snål qvinna, snåljåpa.
Snar, s. n., stund. a) *[illegible]*, på morgonqvisten; b) *på [illegible]*, på qvällqvisten.
Snagg och **snagg-hara(d)**, adj., se *[illegible]*.
Snagga, v. a. 1, putsa, göra nätt och fin.
Snärta, s. f., liten smärt och smal gädda, någon gång äfven om andra djur.
Snärver, adj., med ojemn yta, skroflig, sträf.
Snarvä imót, v. n. 2, ta emot, sträfva emot, gå trögt.
Snaver, adj., 1) snäf, trång, om kläder; 2) dålig, mager, om jordlägenhet.
Sno, **snodde**, **snott**, v. a., sno, spinna, tvinna.
Snol, adj., [illegible] jag är ej angelägen om denna, det [illegible]

Snörpä, v. a. o. n. 2. — 1) *snörpā ihöp*, träckla, hastigt och illa sy i hop; 2) *snörpā på sej*, vara ondsint, arg.

Snörpä, s. f., tvär och argsint qvinna.

Snörä, 1) v. a. 2, vrida, linda; 2) v. n., *snörā på sej*, vara missbelåten, ond.

So(d), s. n., soppa, spad, sås.

Soffsä, v. n. 1, gå tungt: *gā å soffsā*, gå och plumsa, t. ex. i djup snö.

Sog, s. n., vattensjukt, sumpigt ställe, källdrag: *käll-sog*, *vatt-sog*, jmf. *käl-ös*.

Sokknä, v. a. 1, söka, leta.

Sókknäre, s. m., inbyggare i en socken, sockenbo: *öpp-sokknäre*, som bor längst bort uppe i en socken, *nir-sokknäre*; *ut-sokknäre*, person från en annan socken.

Sokk-stikk-gång, s. m., en omgång strumpstickor, 5 stycken.

Sokk-stikkä, s. f., strumpsticka.

Sokkä, s. f., strumpa, is. en sämre, lappad sådan.

Sokkädoll-fot, s. m., och **sokkädoll-frö**, s. n., tölpig, trög, lat qvinna.

Sól-hyllä, s. f., solskydd: handen, satt öfver ögonen, för att kunna se i starkt sol-ken: *tittā un(d)er solhylla*.

Solkä, v. n. 1, förspilla tid, skolka.

Sól-skott, s. n., 1) solbadd, brännande solhetta; 2) solstyng.

Sól-varg, s. m., person, som grinar illa, liksom då man ser på solen: *glinā som en sólvarg*.

Sól-vékr, adj., ömtålig för solvärme.

Sommär-sjukä, s. f., 1) en sjukdom hos svin, som visar sig i röda fläckar på huden, hvilka småningom utbreda sig öfver hela kroppen, hvarefter döden snart följer; kallas äfven *svin-sjukä*; 2) en sjukdom hos boskap, som kännes deraf, att blod följer excrementerna.

Som(n)ter, adj., sofvande, söfd: *hål-* (hård-), *lätt-som(n)ter*.

'**Somn-tutä**, s. f., sömnaktig menniska, mest om yngre.

Somnugr, adj., sömnig.

Somt, pron. sing. neutr. (af **somr**), pl. **sommä**, åtskilligt, något, en del: *somt i sön(d)er*, litet i sönder; *somt då*, *somt då*, en del vid ett, en annan del vid ett annat tillfälle; pl. **sommä**, somlige.

Sonn, pl. **sönnjer**, best. **sönra**, s. m., son, söner, sönerna.

Sónä, **sónä över**, v. a. 1 o. 2, försona, förlåta.

Sopp, s. m., svamp; talesätt: *våt som en sopp*, genomvåt.

Sork o. **sörk**, s. n., sumpig, vattensjuk mark: *vatt-sork*, *vatt-sörk*.

Sót-svam o. **sót-varg**, s. m., karl, som ständigt är sotig, såsom kolare, kolbärare, smeder m. fl.

Sovelsam, adj., god som sofvel, närande, smaklig.

Sovlä, 1) v. a. 1, hushålla med sofvel; 2) v. r. *sorla sej*, vara dryg.

Sovä, sov o. sovde, sovi o. suvi, v. n., *gu å sovä*, bära sig drumligt l. dumt åt.

Spa(d), s. n., soppa: *du ska fa sammä spa(d) du me*, eg. du skall fa smaka samma soppa, du skall få samma dufning.

Spa(d)-tag, s. n., liten hjelp, liten handräckning: *hjelp mej ett spa(d)tag*.

Spajderä, v. n. 1, strofva omkring, för att kunskapa.

Spalk och **spjelk**, s. n., trästicka, spjelkad ur ett större trästycke.

Spalke och **spjelke**, s. m., 1) halke; 2) halt ställe, hal väg.

Spann, s. m., ett gammalt sädesmått, en half tunna: *tröskä te spanns*, äfven **spanntröskä**, v. a. 1, tröska annans säd med vilkor att i betalning erhålla en viss andel af den tröskade säden, vanl. hvar tionde tunna; *han [illegible] ger [illegible] mindre te spanns i år*, ger litet i spann.

Spann-tal, s. n., trösklön i spannmål, jmf. *spánn*.

Spanntals-tröskäre, spanntalare och **spanntröskäre**, s. m., karl, som tröskar hos andra på nyss nämnda vilkor; sjelfva troskningen kallas *spanntalströsk* eller *-[illegible]*.

Spannä, v. a. 1, laska, sy smasömmar l. sidosömmar på remtyg, seldon, skodon m. m.

Sparkil, s. m., ilsken person, som gerna sparkar andra.

Spar-man, s. m., 1) sparsam person; 2) snaljap.

Spasjum (latin), s. n., tid, rådrum.

Spél, s. n., 1) gyckel, skalmstycke; 2) skada.

Spélä, v. n. 1 o. 2, – 1) gå sönder; 2) vara uppsluppen, full med upptåg, gyckla, dritva: *han ger [illegible] sprätter me mej*.

Spéte, s. m., spenslig och lång karl.

Spét romp, s. m., 1) mager och svag dragoxe; 2) [illegible].

Spéts-bóg, s. m., 1) spenslig, mager och klen karl; 2) magert och klent djur.

Spétskr och **spétsligr**, adj., spenslig, mager och klen.

Spéttakel, s. n., 1) spektakel, gyckel, skalmstycke; 2) skada.

Spéttaklugr, adj., full med gyckel och upptåg.

Spettakla, v. n. 1, gyckla.

Spettal ([illegible]), s. m., hospital, [illegible] för sjuka, förr tillika för fattiga.

Spettä, v. a. 1, med jernspett bryta upp hårdt packad jord, der spaden ej biter.

Spéta, v. a. o. n. 1, 1) spanna, stryka: [illegible]

mot rägga, han höll mig med våld raklång mot väggen: 2) draga på sig ett trångt plagg: *spétä på sej rokken*; 3) *spétä på klöva*, om oxar, då de sätta klöfvarna hårdt i marken, för att stångas, eller då de draga tunga lass; 4) *spétä* (med tonvigt) *på sej*, sträcka på sig, hofvera sig, yfvas.

Spétä, s. f., 1) strumpsticka; 2) maska i sticktyg.

Spik, s. m., och **spik-ól** (-ord), s. n., 1) stickord, bitande och träffande skämt: *der har du en spik te hängä mössa på*; 2) *bran(d)-spik*, *myl-spik*, se ofvan.

Spike-diss, s. m., bröstvårta, patt, som ej ger mjölk.

Spiken, adj., spicken, som ej förtärt bränvin förut på dagen, alldeles nykter.

Spik-gäddä, s. f., kil, som en vårdslös eller ovan körsven lemnat oharfvad på en åker.

Spiller, **spillran(d)e**, **spillerst**, adv., helt och hållet, alldeles, förstärkningsord till naken, ny m. m.

Spilles, **té spilles**, adv., till spillo: *gé té spilles*, *bli té spilles*.

Spillä i, **spall o. spillde**, **spulli o. spillt**, v. a., hålla i.

Spink, s. n., affall vid klippning, skafning, skärning m. m.

Spinker, s. m., 1) spinkig karl; 2) matgrann karl; 3) spinkigt och klent djur.

Spinkugr, adj., kinkig på mat.

Spinkä, 1) v. a. 1, a) klyfva; b) *spinkä bort*, klyfva bort för mycket; 2) v. n., ej vilja äta hvad som bjudes, vara kinkig på mat.

Spinn, s. n., puppors omhölje af fina trådar, sittande på löfträd öfver vintern.

Spinnä, v. n. 4, — 1) *spinnä ur*, bli mager; 2) *spinnä år*, bli klen genom otjenlig väderlek, om säd.

Spinnä, s. n., 1) material till spånad, såsom lin, ull m. m.: *ja ska gå a ta imót lite spinnä*; 2) spånad, spunnet garn: *i mor(g)o(n) ska ja gå té sta(de)n me lite spinnä*.

Spiring, s. m., ung trädstam, ungefär af en bönstörs tjocklek, smalt störämne.

Spirr, s. n., talesätt: *springä spirr*, springa förgäfves, bli narrad.

Spis-bal, s. m., krans ofvanom spisöppningen, der *kåpan* börjar; jmf. *ugns-bal*.

Spis-kattä, s. f., qvinna som gerna sitter i spisen.

Spissam, adj., 1) ätbar; 2) tillräcklig.

Spisä, v. n. 1, förslå: *de spisär inte*.

Spitugr, adj., om väfnad, i hvilken hvarannan inslagstråd är hvit och hvarannan färgad.

Spjelk, s. n., se *spalk*.

Spjel-kant, s. m., fyrkantig sparre eller ten, som har två motstående hörn spetsiga och de två öfriga trubbiga.

Spjelke, s. m., se *spjelke*.
Spjelkugr, adj., motsträfvig, vresig, butter.
Spjelkä, spjalk o. spjolkte, spjulki o. spjelkt, v. n., — 1) *spjelkä å spenna*, se *spjä 3*; 2) *spjelkä* [illegible], se *spjela 4*.
Spjelk-ögdr, adj., butter, vresig, som ser ond ut.
Spjelltä igen, v. a. 1, slå igen spjellet.
Spjellä, v. a. 1, spjela, t. ex. ett brutet ben.
Spjer-tuss, spir-tuss, s. m., hemlighetsfullt medel, användbart i allt slags trolleri.
Spól, s. n., fena på fiskars rygg och buk, ej stjertfenan.
Spóle, s. m., horisontelt sittande spjela eller stör i en grind; jmf. *stakke*.
Spor, spår, s. m., svans, stjert: [illegible], med hull och hår, helt och hållet; jmf. *spår*.
Sporr-knéktä, v. a. 1, anbringa sådana [illegible], som hålla bakkappor fasta och styfva.
Sporr-spik, s. m., befallande och sträng förman.
Spott-flugä, s. f., spyfluga.
Spragge, s. m., 1) ruska, gren med qvarsittande qvistar: *barr-spragge, lör-spragge*; 2) trind stake, stör.
Sprikkä, v. n. 4, spraka, kasta eldgnistor och kol: [illegible] *sprikker*.
Spring-sjukä, s. f., utsot.
Springä, v. n. 4, — 1) vara brunstig, para sig, om får; deraf springgumse; 2) [illegible], a) rusa vildt framåt, om kreatur, då de äro rädda för stingen; b) springa ovanligt fort, om menniskor.
Sprint, s. m., talesätt: [illegible], alltsammans; *aldri (ingen) en sprint*, icke det ringaste.
Sprit, s. m., lös huf med en mängd små hål, på pipen på en trädgårdskanna.
Spritt, s. m., sprittande liflighet: [illegible] *sprittande spritten*, hon är lifig och yr, [illegible] *are-sespen*.
Spritt och **sprittan(d)e**, adv., förstärkningsord, alldeles: *sprittan(d)e galen, spritt ursinnig*, [illegible] *sprittan(d)e ny m. m.*
Spritä, v. a. 1, spruta vatten på växter [illegible].
Sprule, s. m., grofre pinne, stake.
Sprula, v. a. 1, förstärka, lappa, belägga.
Sprun d), s. n., 1) [illegible] lapp, [illegible] skall på sydd vid armens [illegible] med bandet [illegible] eller särk; 2) en dylik lapp på armens undre sida vid [illegible] med sjelfva plagget.
Sprutta-dule, s. m., se *sprute*.

Språng, s. n., mellantid: *de ä allt ett bra språng millä(n) pin(g)st å jul*; jmf. *skutt.*

Språngan(d)e, adv., se *spritt.*

Språngä hóp, v. a. 1, sy med långa styng fort och föga omsorgsfullt: *språngä hóp rokken.*

Spräng-körd, adj., sprängd, förderfvad genom öfveransträngning, om hästar och oxar.

Spränklä, s. f., snara för fogelfångst.

Sprätt, s. m., svagt gevärsskott.

Sprätt-bössä, armborst, pilbössa för gossar, med båge och sträng samt ränna för pilens lopp.

Sprättä, v. a. 2, — 1) kasta eller rifva lös; 2) afskjuta en pil med sprättbössa; 3) öfverraska, skrämma.

Spröte, s. n., båge af rör eller vidjor i korgmakeriarbeten.

Sprötä, v. n. 1, drifva omkring utan bestämdt mål: *gå å sprötä.*

Spy-flugä, s. f., spefogel.

Spy-kälke, s. m., person som kräks genom fylleri.

Spån, pl. **spåner** o. **späner**, s. m. o. n., samt **spånä** o. **spänä**, pl. **-ur**, s. f., spån.

Spånn, s. n., 1) spånad, = **spinnä**, s. n. 1 och 2; 2) snodd: *hål-spånn*, hårdsnodt snöre.

Spånn-kärrng, s. f., se *nattskrävä.*

Spånnstols-slann, se *slann.*

Spån-slå, **-slóg**, **-slaji**, v. n., ströfva omkring utan mål: *gå å spånslå.*

Spånä o. **spänä**, v. a. 1, — 1) hugga spån; 2) spånbelägga ett tak; 3) *sp. bort*, tälja eller hugga bort för mycket af trävirke.

Spår, s. m., se *spor.*

Spä, **spädde**, **spä(d)t**, v. a., späda.

Spänd, adj., styf, högfärdig: *gå spänd.*

Spänn, s. n., 1) spänning; 2) **té spänns**, adv., redo, färdig: *han stog té spänns me käppen i högstä hugg*, redo till anfall eller försvar.

Spänn- eller **spann-kvartér** (⏑—), s. n., en spann, längden mellan tummens och lång- eller lillfingrets yttersta ändar, när de fullt utspännas från hvarandra.

Spännä, v. a. o. n. 2, — 1) *spännä te*, a) sparka l. stöta hårdt till; b) bli strängare, om vintern; 2) *spännä på*, a) hårdt ansätta någon med ord l. handling; b) raskt gripa sig an med något; c) v. impers., *de spänner på i min mage*, jag är väderstinn; d) *spännä* (med tonvigt) *på sej*, vara styf, högfärdig, kroma sig; 3) *spännä åv*, skynda bort.

Spännä, s. f., svårighet, omöjlighet: *de ä spännä me Olles sak.*

Spänä, s. f., och **spänä**, v. a., se *spån*, *spånä*.

Spök, **på spök**, adv., motigt, på tok, illa: *de går på spök*.

Sqv-, se **Skv-**.

Stabbe, s. m., 1) kort och tjock karl; 2) pojke eller gubbe med en *stabbande* gång; 3) huggkubb.

Stabbä, v. n. 1, gå lång-amt, tungt och stadigt, om små barn och gubbar.

Stabbä, s. f., kort, lunsig qvinna; 2) flicka eller gumma med en stultande gång.

Sta(d), adv., 1) å stad, å väg, bort; 2) *de går sta(d)*, det låter göra sig, ur möjligt.

Sta(d), s. n., kant på längsidan af en vafnad.

Stadi(g), adj., hafvande.

Stadä och **sta(d)ä**, v. n. 1, vara ojemn, delvis stram och delvis slapp, om ett slarfvigt stad i en vaf: *våren stadär*.

Sta-gal (*gård*), s. m., stafgard, gärdesgård, laggildt stangsel.

Staji, supin. af *stå*.

Stake, s. m., förekommer ofta i sammansättningar, t. ex. *gorm-*, *pjak-*, *slarv-*, *sup-stake* m. fl., gral-juk, pjakig, slarfvig, supig yngling l. karl.

Stakke, s. m., stolpe: *grin(d)-stakkär*, uppratt-stående stolpar eller sparrar i en grind, i hvilka *spolarne* äro inborrade; *sang-stakkär*, sangstolpar.

Stakkugr, adj., kort, för kort.

Stakä, 1) v. a. 1, *stakä ut*, beräkna; 2) v. reflex. *stakä sej*, oförvarandes sticka sig med l. pa ett hvasst föremal: *han stakä sej i foten*.

Stalp, impf. af **stjelpä** i bem. stupa, dö.

Stalp, s. n., 1) brant sluttning, jmf. *stjelp*; 2) bräddjup i sjö (Dunker).

Stam-gukke och **-gukkus**, s. m., karl som stammar och talar illa.

Stamp, s. m., och **stampä**, pl. **-ur**, s. f., 1) *stå i stamp l. stampur*, stå i risk, stå i borgen; 2) *stå i hala stampur*, stå och stampa, vara illa deran, ha svart för att reda sig.

Stamp hal, s. n., se *punn-hal*.

Stark fusjum, s. n., svagt och däligt dricka, speord.

Starr-sinnt, adj., stirrande, stirrögd, om sjuka eller mest om svag-synta personer, som anstränga sig för att skåda ett föremål.

Stassä, v. n. 1, 1) ståta, lefva stort; 2) vara fint utstyrd, stolt-era: [illegible]; 3) [illegible].

Steg, s. n., del af en [illegible], som ej blifvit hopsydd.

Stegla, v. n. 1, 1) stegra, t. ex. pris; 2) gangla upp, bygga högt, t. ex. ett hus; 3) v. refl. *steglä sej*, om en hast.

Stéle och **stéler**, s. m., 1) stel, kärf karl; 2) styf, högfärdig: 3) styf, stark.

Sténkvistä-dósä, s. f., papperssstrut, hvari snus förvaras i brist på dosa.

Stén-sötä, s. f., *polypodium vulgare*; dekokt på roten användes mot hosta.

Stén-ång, s. n., se *ång*.

Stikk, förstärkningsord till några adjektiv, helt och hållet, alldeles, t. ex. *stikk ensam*.

Stikkan(d)e, adj., häftig, hastig: *i st. fyrsprång*.

Stikk-bit, s. m., matbit, som stickes någon i handen mellan målen.

Stikkel-hårä(d), adj., med hår af flere färger.

Stikk-snål, adj., sniken, begärlig efter vinst, lånadt från kortspel.

Stikk-titum, s. n., se *spjertuss*.

Stikkä, 1) v. a. 4, *stikkä år*, sticka ut, undantränga; 2) v. n., *st. imillä(n) me någe*, a) uträtta ett göromål genom att afbryta ett annat; b) förtära stickbitar mellan målen; 3) v. n. *stikkä år*, a) äfven *i väg*, ila bort; b) hastigt falla i ögonen, väcka uppmärksamhet, ofta mindre behaglig: *de stikker år som flugur i käl*.

Still-frö, s. n., se *rö(d)bó*.

Stillsel, s. f., stillande, hämmande, hejd: *få st. på*, hämma, hejda, t. ex. en skenande häst, en skogseld m. m.

Stink, s. n., regnstänk: *regn-stink*.

Stinkan(d)ste, best. adj., superl. af stinkande: *de luktär som de stinkan(d)ste as*.

Stinkä, **stank**, **stunki**, v. n., — 1) stänka, falla i spridda droppar (vanl. impers.); 2) ila snabbt undan och i mängd, om små qvicka djur: *hara stinker å far i buska*, eller impers. *de stinker harär i snåra*.

Stinnä, v. n. 1, stirra, blicka med uppspärrade ögon: *stinnä me l. på ögó*.

Stinn-ögdr, adj., som blickar med uppspärrade ögon.

Stintä, s. f., 1) Stina, Kristina; 2) sällsynt i bem. flicka.

Stirrä, v. n. 1, — 1) vara fjollig, oredig, virrig, vanl. om druckna; 2) springa och fjeska.

Stiä, s. f., litet hus eller afbalkning för gäss, svin m. fl.: *gö(d)-stiä, svin-stiä*.

Stjelk, s. n., kort stängel, led mellan två nära hvarandra liggande hus.

Stjelke, s. m., stjelk.

Stjelp, s. n., 1) stjelpning, fall; 2) se *stalp*, s. n.; 3) den sida på en sten m. m., at hvilken man tror sig lättast kunna välta honom.

Stjelp-sup, s. m., sup öfver lag, som förr måste bestås af den bland flere åkande, som körde omkull.

Stjelpä, [**stjel(p)te, stjel(p)t.** i bem. stjelpa], **stalp, stulpi,** v. n., - - 1) stöta till marken, vanl. för ett våldsamt slag; 2) dö.

Stjern-kopp (tyska kopf), s. m., 1) häst med bläs i pannan; 2) hästnamn.

Stjern-smäll, s. m., se *smäll.*

Stjernä, s. f., 1) panna; 2) pannhud; 3) blänad, fläck.

Stjál, s. m., tjuf.

Stó(d), s. n., ställe på marken, der något synbarligen stått: *gar(d)sgals-, stakk-, halm-stó(d).*

Stó(d)-kemmä, s. f., 1) den nedersta af de fyra kemmor, af hvilka en hövalm vanligen består; 2) lemningar af en kemma eller en hövålm: jmf. *kemma.*

Stó(d)-tapp, s. m., hötapp, lemning på marken efter en hövålm.

Stokkä, v. a. 1, vid timring uppfordra stockar på väggen.

Stolpenberg, s. m., talesätt: *stå st.*, stå stadigt, stå orubblig och orädd.

Stól-stég, s. n., vagel i ögat.

Stolts Henriks gräs, s. n., en växt: *Succisa pratensis.*

Stómman, s. n., stomme i hus, hatt eller husgerådssaker.

Stoppä, 1) v. a. 1, *gå å stoppa*, gå och syssla, utan att uträtta något bevändt; 2) v. n., vanl. impers., a) förslå, vara nog; b) duga: *de stoppär, de stoppar inte; de stoppar opp*, duger för visst ändamål.

Stór, stór på, adj., högfärdig.

Stór, best. superl. **stóranste,** förstärkningsord i många sammansättningar, se nedan.

Stór-fót, s. m., 1) person med stora fötter; 2) varg.

Stór-faläs, v. d. 1, 1) hålla ett fasligt väsen; 2) kraftigt arbeta med något tungt.

Stór-gó(d), adj., 1) mycket god; 2) alldeles för god.

Stóring, s. m., framstående man.

Stormä, v. a. 1, bestorma, med böner, föreställningar m. m.

Stórn, best. s. m., den store, den som tycker sig vara stor: *nej men hon på storn.*

Storom, adv., högligen, mycket.

Stór-pratugr, adj., mycket pratsam, stortalig.

Stór-rumma(d), adj., 1) som intager stort rum; 2) som ej vill lemna rum med sig.

Stór-stór, adj., mycket stor.

Stór-styv, adj., alldeles förträfflig; n. som adv., äfven **stor styven,** förträffligt, särdeles bra: *d. va st.*

Stós och **stóse**, s. m., 1) *flens*, trissa, som håller en axel i lagergången; 2) stötta.

Straff-han(d), s. f., mellanhand i kortspel: *sittä i straff-han(d)*.

Stram och **stramm**, sällan **strämm**, adj., 1) kärf, otillgänglig; 2) ond, elak.

Strék, s. n., 1) streck, smalt tåg; 2) väg, rigtning, led: *harn har sitt strék*, haren går sin vanliga väg; 2) *klokka håller inte strék*, går ej rätt.

Strékke, s. n., sträcka.

Strékkel-béntr, adj., som går ostadigt; jmf. följ.

Strékklä, v. n. 1, gå med svårighet, gå ostadigt, om nyfödda djur, små barn och rusiga karlar. Rietz har orätt skrifvit *strékktä*.

Strenter, s. m., lång och mager karl.

Strentugr, adj., långskranglig.

Strentä, s. f., 1) färskt växtskott på gran och tall; 2) storväxt kreatur med klena lemmar; 3) långskranglig qvinna.

Strénugr, adj., strimmig, randad, se följ.

Strénä, s. f., strimma, rand, synligt märke på huden efter slag med käpp, ris eller spö.

Stréte, s. n., 1) stråt, stråk: *varga har sitt stréte fram här hvart år*; 2) sträcka, väglängd, som tillryggalägges utan rast: *ja ha gått tri mil i ett stréte*; 3) obestämd, mindre jordrymd, sträcka, håll: *rågen ä svag på de här stréte(t)*.

Strétugr, adj., motig, svår; 2) omedgörlig.

Strikkr, adj., trött af arbete.

Strittä, v. n. 1, röra sig med små och hoppande steg: *fast An(d)ers strétä imót, måste'n ändå strittä me, när Pelle dróg'n té lada*.

Strumpur, s. pl. f., skaklar på bukok.

Strupe, s. m., för liten, trång klädespersedel.

Struttugr och **strutugr**, adj., som går med trippande, hoppande steg: *rutugr å strutugr*; jmf. *rutugr*.

Struttä, v. n. 1, — 1) skrida framåt med en stundom stupande och stötande gång, t. ex. om en kälke, som icke alltid släpar, utan då och då går på näsan; 2) hoppa, stöta, om vagn, som köres fort på stenig väg.

Struvä, v. n. 1, strama, vara för snäf eller trång.

Stryk-séle, s. m., remtyg, hvarmed dragare hålla åkdon ifrån sig.

Strykä, v. n. 4, — 1) *strykä i*, gå åt, förtäras, om mat: *brö(d)kaka stryker nokk i'n*; 2) *strykä me(d)*, a) gå åt, bli slut; b) dö; 3) *strykä te*, gå an, få passera, vanl. impers.

Strykäre, äfven **stryker**, s. m., huggare, baddare, om dugtiga kreatur eller andra föremål.

Stråk, s. n., 1) lin- eller sädesstrån, som hopräfsas på åkern efter skörden: *lin-strak, sa(d)s-stråk*; 2) oredig, trasslig halm; 3) hardt slag.

Strak-gubbe, s. m., 1) lag skyl af *sä(d)sstråk* med viradt hufvud; 2) *ho ha inte torkä strak-jubba ur ögo ja sej*, hon är yrvaken l. omornad.

Stråkä, v. n. 1, — 1) streka; 2) gå fram i en bestämd rigtning: *stråkä fram, gå å straka*.

Strämmr, adj., se *stram*.

Sträng, s. m., upplagd lång och smal racka af dy. jord, torf eller hö: jmf. *ströjä*.

Strängder, adj., 1) ansträngd, nodgad; 2) strang.

Strängérä. 1) v. a. 1 o. 2, anstränga, hardt ansätta l. krafva en gäldenär; 2) v. r., *st. sej*, anstränga sig, arbeta strängt.

Strängä, v. a. o. n. 2, — 1) tranga, vara tráng, sitta trångt: *[illegible] stränger mej i skrérè*; 2) *stränga jå*, tranga på, vilja vidga sig i rummet; 3) se *strängéra 1*.

Strävä, v. a. 1, stodja med sträfvor, stotta.

Ströfall, s. n., *liggä som ströfall*, ligga som strö, i mängd.

Ströjä. **ströjä ut**. v. a. 1 o. 2, strö ut hö till torkning.

Stroja. s. f., längre rad af hopräfsadt hö eller sjofoder, utbredt lagom tjockt for att kunna torka; en *ströjä*, sammanräfsad till en rygg eller ås, lämplig att sammanskjutas till *i mmor*, kallas *sträng*.

Strömmings-or(d)ning. s. f., talesätt: *de der ligger i str.*, ligger tätt i hop, tätt packadt.

Ströppling, s. m., stropp i skodon.

Stubb-ång. s. n., se *ång*.

Stuffel, s. m., äldre man, som går med korta, tunga steg.

Stufflä. v. n. 1, gå tungt och med korta steg.

Stugen, best. s. m., manperson, som bebor en viss stuga: *[illegible]-stugen, sökken-stugen*, som bor i grannstugan, sockenstugan.

Stugä. s. f., deraf *[illegible]-stugäs, s[illegible]-stugans*, folket i grannstugan m. m.

Stuk. s. m., duk, halsduk.

Stuke, s. m., 1) stark, uthållig karl; 2) starkt, dugtigt husdjur.

Stukä. 1) v. a. 1, a) *[illegible]*, äfven *[illegible]* och *[illegible]*, hårdt pressa eller trycka samman, ihop l. ned. *[illegible] på mitt huve*; b) [illegible]; 2) v. n., vara dugtig, bastant, bra: *de der de [illegible]*.

Stullter o. **stulltus**. s. m., äldre man eller liten gosse med en stultande gang.

Stun(d) halm. s. m., kort, trasslig halm.

Stunda, **stun(d)a**. v. n. 1, — 1) vänta, dröja: *de ja r'inte*

stundä; 2) förestå, nalkas: *stå på stundan(d)e jot*, var redo att aflägsna sig; 3) impers., ana, känna på sig, att något skall inträffa, t. ex. att främmande skall komma, dödsfall inträffa m. m.: *de stundär för främman(d)e, för dödsfall* m. m.; denna förmåga att t. ex. förutsäga, om en främmande man eller qvinna skall komma, tillägges företrädesvis qvinnorna.

Stunns, s. m., rigtig ställning, god hållning på kroppen eller på en sak: *få l. sättä stunns på kroppen.*

Stup, på stup, adv., lutande: *läggä l. stå på stup.*

Stup, förstärkningsord, helt och hållet, alldeles: *stup-full, stup-omöjli(g)t.*

Stuplös, adj., utomordentlig, ovanlig.

Sturrken, adj., som för smärta och återhållna tårar knapt förmår tala, sorgsen.

Stussä, stu(d)sä, v. impers. 1, *de får'nte stussä*, det måste ske.

Stussä, v. a. 1, — 1) feja, putsa; 2) byta: *stussä bössur.*

Stut-sup, s. m., då stutar tämjas, måste traktering i bränvin lemnas vid hvarje ställe, som passeras.

Stutä, v. n. 1, gå länge ogift: *gå å stutä.*

Stuv, s. m., stump; slump: *bli osams om stuven*, bli osams för en obetydlighet.

Stykke, s. n., fin, hvit linneremsa, som i hårfästet stack fram under den af qvinnor förr begagnade, till öfre delen af hufvudet tätt slutande bindmössan: *stykke å mössä.*

Styv, adj., deraf 1) adv. **styft, styvt** och **styven**, förträffligt, bra: *de går styft, de va styven*; 2) *hållä sej på styvä lina*, vilja vara för mer än andra, yfvas; 3) **styven**, best. s. m.: *den der ä sjelvä styven*, han är en öfverlägsen man.

Stå, stóg o. stógg, stóge, staji o. stått, v. n, 1) *stå vé sej*, stå fast i föresats, hålla ord; 2) *stå bunt, stå lull, stå rubbis* m. m., se dessa ord.

Stån(d) 1, s. n., och **stån(d)ä**, s. f., inhuggning i en stock, för att han vid forsling ej må skrida fram- eller bakåt.

Stån(d) 2, s. n., *varä stån(d) té*, vara i stånd till.

Stån(d)-pers, s. m., jungfru marie hand, en växt med blå blommor; enl. Rietz *platanthera bifolia.*

Stån(d)-spån, s. m., inhuggning i en stock, för att han under sågning må ligga stadigt och jemnt i sin bänk, jmf. *stån(d) 1.*

Stånda o. stån(d)ä, v. a. 1, tillyxa en sågstock så, att han under sågningen ligger stadigt och jemnt i dynan.

Ståndä och **stån(d)ä**, v. n. 1, stå: *hur stån(d)är ann*, huru står det till.

Ståndä och **stån(d)ä**, s. f., tunna, träkar med lock till förvaring af mjöl, gryn m. m.

Stång-ryttäre och **stång-ri(d)äre**, s. m., stångkorf, hangkorf, ett slags kottkorf, som plägar upphängas till torkning på stanger i stugornas tak.

Stångsam, adj., allvarsam, sedig.

Stäker-mask, s. m., en gul larf af en insekt (*klokkur*), som vistas under golf i boningshus; nyttjas till botemedel af *klokt* folk. Rietz har orätt skrifvit *stäker-mask*.

Stäkkugr, adj., se *stakkugr*.

Stäkkä, v. a. 2, förkorta, 1) *stakkä år*, hugga i små bitar, vanl. *stök* till bränsle; 2) hindra: *var herre stakkte resa(n)*, en tillfällig, vanl. obehaglig händelse gjorde den patänkta resan om intet.

Ställrasje, s. n., ställning, byggnadsställning.

Ställä, v. a., former **ställde** o. **stallde**, **ställt** o. **stallt**.

Stämmä, v. n. 2, passa.

Stämma, s. f., urinstamma.

Stärknä, v. n. 1, – 1) stelna; 2) tillfrysa: *de starknär på*.

Stätä, s. f., statta.

Stävä, v. n. 1, vara uthållig.

Stö, **stödde**, **stö(d)t**, v. a., 1) stodja; 2) *stö un(d)er*, a) understodja, hjelpa i affärer; b) hjelpa upp en klen måltid genom att tillägga någon godbit.

Stödjä, **stö(d)jä**, v. a. 1, ljustra, fånga fisk om natten vid bloss.

Stök, s. n., ris, qvistar och annat skräp till bränsle.

Stökk, s. m., stock (Grytes socken).

Stöpä, v. a., supin. **stöft** o. **stöpt**.

Stör, **störer**, adj., stor.

Störjugr, adj., ostyrig; jmf. *ästujugr*.

Störjä, v. n. 1 o. 2, vasnas, stoja, rasa, på lek.

Störjä, s. f., ung, litlig och ostyrig flicka, yrhatta.

Stört, förstärkningsord, alldeles: *stort omoj(e)gt*.

Stot, s. m., 1) på kälke: den del af skoningen framtill, som är mest utsatt för stoten; 2) på vagn: den del af axeln, som genom beröring med bossan är mest utsatt för nötning, i synnerhet [illegible] närmast [illegible] eller [illegible]; 3) kort och tjock karl; 4) om tid, gang: *tre i* [illegible], tre hvarje gång.

Stöttsä, s. f., stotta, stolpe till stod.

Stovel, s. m., [illegible], stärk och styf.

Stovlä, v. n. 1, 1) gå [illegible] och utan mål [illegible], [illegible]; 2) [illegible], hälla bort.

Su(d), s. f., sida, 1) [illegible], stå [illegible]; 2) sidan på ett kreatur [illegible] (Foresunds).

Sudda, 1) v. n. 1, [illegible], [illegible] till; 2) v. impers., dr[illegible]: [illegible], det måste ske fort.

Sufré, **sufrén**, adj., öfvermodig, högfärdig; förmodligen suverän.

Sugen och **sug-magugr**, adj., sugande, hungrig.

Sugg-luvä, s. f., lymmel.

Sugg-skaft, s. f., eg. so-svans, skällsord.

Suggä, s. f., *kinning* mellan två fönster på samma vägg.

Sukktä, 1) v. a. 1, forma läder till skodon genom att fukta, bulta och torka det; 2) v. n., längta, trängta, särdeles om hungriga: *di fékk gå å sukktä*, de fingo ingenting.

Suli, s. f., trög qvinna, mest tilltalsord.

Sullen, adj., svullen.

Sullme, s. m., vante.

Sullme och **sullne**, s. m., svullnad.

Sullnä, v. n. 1, svullna.

Sullten, **sulltin**, adj., 1) utsvulten, mager af svält; 2) hungrig.

Sun(d)-bälg (**-bälj**), s. m., simblåsa hos fiskar.

Sun(d)käre, s. m., sundkarl, färjkarl.

Sundä, v. a. 1, — 1) kasta; 2) löga, bada (hästar).

Supen, **supin**, adj., synbart berusad.

Sup-lulle, **-stake**, **-varg**, s. m., supig karl.

Supprä ut sej, v. r. 1, utmatta sig genom för strängt arbete.

Supä, v. a. 4, äta våta saker med sked, äta supanmat.

Supä, s. f. o. n., soppa, supanmat: *gö(d) supä*, *go(d)t supä*.

Sure, **den sure**, s. m., hin onde: *de va surn*, det var fan, svordom.

Sur-kart, s. m., frukt af vildapel.

Sur-pallt, s. m., 1) maträtt af surnadt blod; 2) föraktlig benämning på karl.

Sur-pyr, s. n., se *pyr*.

Surv, **surver** och **survil**, s. m., slarfver, odåga; en sådan qvinna kallas *survä*.

Survä opp, v. a. 1, skurfva, tillrättavisa.

Sus, s. m., talesätt: *de gjöle susen*, det blef afgörande.

Suttä, v. a. 1, ge fart, kasta: *han kom in te mej å grälä, men ja tög å suttä ut'n.*

Suven, **suvin**, adj., söfd: *full-*, *hål-* (hård-), *lättsuven*.

Sva(d), s. n., böjning, vrå på bräde eller vägg.

Svale, s. m., dels framtill öppet, dels slutet förrum till fähus, källare, porte m. m.: *fägus-*, *källär-*, *pörtsvale*.

Svam, s. m., svärm, stort antal, mängd: *en hel svam* (Årila).

Svank, s. m., bugtning, inböjning, sänkning, t. ex. på en hästs rygg.

Svansä, v. n., och **svansä sej**, v. r. 1, kroma sig, stoltsera, yfvas.

Svanä och **svanjä**, pl. **-ur**, s. f., svan.

Svart, s. n., kol: en kolare får ej begagna ordet kol under bränningen.

Svart-bók, s. f., svartkonstbok.

Svart-kó-mjölk, s. f., vattenblandad mjölk, *rattblan(d)*, *mjölk-blan(d)*.

Svart-län(d)skä, s. f., mörklagd qvinna, is. taterska.

Svart-munk, s. m., en liten svart myra: *formica nigra*.

Svart-suggä, s. f., den svarta, rökiga och tröga lågan i bakre delen af en bakugn, der veden af brist på luft ej kan brinna med full låga, utan småningom förkolnar.

Svassä, v. n. 1, vara ovanligt fint eller pråligt klädd; jmf. *svansä*.

Své, **svédde**, **své(d)t**, v. a., — 1) sveda; 2) svedja.

Svédd och **svödd**, s. n., svedjeland.

Svég, s. m., 1) böjlig, smal gren eller qvist; böjlig käpp eller spö, att begagna som tillhygge; 2) *penis*.

Svég, adj., böjlig, lätt att böja: *han ä nte svég*, han är stark.

Svégd, s. f., svigt, vikning: *ta svégd*, svigta, gifva vika, vara eftergifven.

Svégä, v. n., se *svigä*.

Svép 1, s. n., 1) traband på laggkärl; 2) band, hvarmed något omlindas; snara; 3) omväg, krokväg.

Svép 2, s. m., och **svépä**, s. f., tidpunkt, ogonblick, vefva: *de va fälle i den der svépen l. den der svépa*.

Svép-ask, s. m., så kallas mångahanda runda saker, såsom askar, såll- och risselstommar, vannor o. d.

Svépä, v. n. o. a. 2, - 1) röra sig hastigt, dansa: *svépa på*; 2) *sv. té*, a) slå till; b) gripa sig raskt an: *han svépte te å gifte sej*.

Svétt, s, m., så bor svinblodet kallas vid slagt.

Svi(d)-värkä, v. n. 2, värka hastigt.

Svi(d)-värkär, s. m., pl. tant., barnvarkar.

Svi(d)ä, v. n. 4, - 1) svida: *de a ja, som far svidä fore*, får draga hela bördan l. bekymret; 2) *de svider i magen på mej*, jag är hungrig.

Svigä, äfven **svégä**, v. n. 4, - 1) svigta, böja sig; 2) *gi sv.*, gifva vika, ge efter; svika, ej räcka till, om krafter.

Svikkä, v. a. 1, äfven **svikä**: *svikka som*, med hammaren så tillspetsa och böja ett söm, att det går lätt genom hofven och tager sin bestämda rigtning utåt.

Svill, s. f., syll.

Svin, s. n., då en begäran afslås, säges stundom: *jo rand svin vaj!*

Sving, s. m., 1) sväng, krökning; 2) snara: *slå sving:* snärja sig; 3) handvändning, tidpunkt: *i den här svingen*, just vid den här tiden.

Svin-ländä(d), adj., om hästar med mindre väl bildade länder.

Svin-påt, s. n., ställe på marken, is. på gräsmark och land-vägs-kanter, som blifvit uppåtadt af okynniga svin.

Svin-rygg, s. m., skjutgevär med en nu ovanlig rygg på bösspipan.

Svyn, s. n., svin (Länna socken).

Svåmp, s. m., svamp.

Svåmpugr, adj., 1) svampig; 2) vissen.

Svåmpä, v. impers. 1, svampa: *de svåmpär i de der fuktigä rummet(t)*.

Svång, adj., hungrig.

Svång-fis, s. m., pojke, som är omättlig.

Sväle, s. m., och **svälä**, s. f., se *svül-påk*.

Svälg, s. m., klunk, så mycket som kan sväljas på en gång.

Sväljä, v. a., former: **sväljde**, **sväljt** och **svalde**, **svalt**(?).

Sväl-påk, s. m., stör eller ribba, som vid timring inhugges i en dörr- eller fönsterkinning, för att gifva honom stadga och styrka.

Svält (**svällt**), s. m., *ja fröstä nökk, men de slög på svält*, det slog illa ut, gick illa.

Svält-hytt, s. m., fattig backstugusittare.

Svält-hyttä, s. f., dålig backstuga.

Svält-skryt, s. n., matsäckspåse af skinn, använd af *herrgålsfolk*.

Sväng, s. m., 1) dans; 2) krökning på en väg.

Svänjä, pl. **-ur**, s. f., svan, svaner.

Svär-folk, s. n., svärföräldrar.

Svödd, s. n., se *svédd*.

Syfte, s. n., 1) ögla i ringklockor och skållor, vid hvilken kläppen är fäst; 2) häftmerlor på bösspipor för deras fästande i stocken.

Syftä, v. a. 1, fukta, blöta, t. ex. korn till malt, malt till brygd m. m.

Syllä, 1) v. a. 1, tälja en syll eller stock så, att den blir något tjockare på den undre sidan; 2) v. impers. *de syllär*, då en stock är, men ej borde vara så täljd.

Syltä, v. n. 1, vada i slask och smuts: *gå å syltä*.

Syn, s. f., ansigte: *lång i syna*, snopen, misslynt.

Syn(d)ä-straff, s. n., person eller sak, som är till besvär eller olägenhet.

Syring, s. m., liten pojke; jmf. *sat-syring*.

Syrkä, s. f., sumpig, vattensjuk mark.

Syrä, v. a. 1, blecka, hugga märken i träd till vagledning i skog.

Syssel-vill, adj., yr i hufvudet af for många göromål.

Systrär, s. pl. f., två varpgarn, som genom felaktig uppsattning följas åt i samma skal.

Så, eftertryckspartikel: *ja fryser så; ja ä så hungrugr så*; 2) *så-å*, jaså, uttryckande bifall, tvifvel, forundran m. m.

Sållé(d)s och **sållens**, adv., således.

Sålä, 1) v. a. 1, kasta, slunga; 2) v. n., lopa, springa: *ho kom sålan(d)es*.

Salä-botten, s. m., den del af en hud, som duger till sulläder.

Saläre, s. m., 1) stor kropp i allm.; 2) huggare, baddare, stor och dugtig, om menniskor och djur.

Så'n, **så'nt**, **så'nä**, pron. adj., sådan, sådant, sådana.

Sånglä, v. n. 1, kretsa i luften, rora sig i vida kretsar med utspända, hvilande vingar, om roffoglar, som speja efter byte, såsom glador, örnar m. fl.

Sånglä och **sänglä**, s. f., senfardig qvinna.

Sat 1, s. n., fogning mellan timmer i en vagg, vanligen tätad med mossa: *moss-sat*, *vagg-sat*.

Såt 2, s. n., 1) spad, sås; 2) smorja; 3) vägsmuts.

Satan, s. n., och **sate**, s. m., såta, bestående af två på hvarandra satta hövålmar; fyra såtan utgora ett lass.

Såtugr, adj., smörjig, smutsig.

Sat-varg, s. m., sentardig karl, latmask.

Satä 1, - 1) v. a. 1, a) sudda, smorja: *såta ti l. över*; b) *satä ti*, sla till; 2) v. n., a) gå eller aka i smutsigt vaglag: *ga å såta*, *komma satan(d)es*; b) arbeta langsamt.

Satä 2, v. a. 1, satta två hovalmar pa hvarandra, så att de bilda ett såtan.

Sä(d)s-hällä, s. f., sadesärla, *motacilla alba*.

Sa(d)ä, v. a. 1, beså.

Saja, **sa**, **sagt**, v. a., 1) *säja ti*, göra pahelsning hos nagon; 2) *ja saj de*, uttryck af forundran, instammande m. m.

Säkk-simme, s. m., säckband, sackrat.

Sakktamp, s. m., den del af en tillknuten, mer eller mindre fyld säck, som ar ofvanom säcktatarna.

Säkkugr, adj., för vid, posig, om kladesplagg.

Säkka, 1) v. a. 1, *sä'ka opp*, genom skakning och stötning mot marken komma innehallet i en säck att sjunka och val fylla botten; 2) v. n., se *[illegible] 1 o. 2*.

Salj, s. f., salg, *salix*.

Salja, **säljde**, **salde** o. **sälde**, **saljt**, **salt** o. **sält**, **saljd**, **saljen** o. **sald**, v. a., *[illegible]*, antaga tjenst.

Sam grot, s. m., se *grot*.

Sämmer-mér, sämmer-mérä, adj., sämre (utan jemförelse), icke rigtigt bra.

Säng-lagäre, s. m., sängkamrat, vanligen nattfriare.

Sänke, s. n., merla, som i fogningar sammanhåller bräder m. m.

Sänk-hål, s. n., jmf. *loppä.*

Sänkt-ryggugr, adj., svankryggig.

Sänktä, s. f., 1) fördjupning i allm.; 2) dalsänkning.

Särk-fis, s. m., flicka, som gerna går i bara särken; jmf. *skjörtfis.*

Särk-óst, s. m., se *Ilä(d)s-óst.*

Särk-rakkä, s. f., knähund.

Säter, s. f. o. n., 1) utjord; 2) en afsides belägen mindre lägenhet på bolby mark; ordet förekommer i en mängd ortnamn.

Sätter, adj., satt. undersätsig; stark.

Sättä, sätte o. satte, sätti o. satt, v. a., sätta.

Sätä, 1) v. a. 2, akta, lyda; 2) v. n., anstå, passa, låta sig göra: *de der de säter inte.*

Söfte, s. n., 1) ögla eller merla till sammanhäftning, jmf. *syfte*; 2) korn och sigte på skjutgevär.

Söftä, v. a. 1. se *syftä.*

Söftä ihóp, v. a. 1, sammanfästa med ögla eller merla.

Sökä, v. a. 2, — 1) *maten söker mej*, jag mår illa af maten; 2) impers., *de söker mej*, jag känner mig illamående.

Sökkert, adj. n., 1) ledsamt, bedröfligt, tomt efter någon; 2) hemskt.

Söl, s. n., röta inuti en trädstam, mest björk, förorsakad af toppning eller annan skada; i tall kallas hon *rö(d)-rö(d)* (Länna socken).

Sön, s. n., den kanten af en kokande gryta, som är närmast elden.

Sönn, pl. **sönnjer**, s. m., son, söner; jmf. *sonn.*

Söpe, s. n., tunn soppa, supanmat.

Söpplä, v. a. o. n. 1, sörpla.

Sörk, s. m., sork; jmf. *vatt-sork.*

Sörk. s. n., se *sork.*

Sörkä, s. f., se *syrkä.*

Sörp, s. n., blandning af gröpe eller kli och fuktad hackelse.

Sörslugr och **söslugr**, adj., oredig, slarfvig, grötig i sitt uttal; n. ssm adv.: *han talär söslu(g)t.*

Sörslä och **söslä**, v. a. 1, ha svårt för att tala, tala oredigt: *han söslär fram någe, som ingen förstår.*

Söt, adj., genomvåt af regn.

Sötbrö(d)s-gosse, s. m., goddagspilt.

Sötugr, adj., skadad af väta, om säd, som derigenom får egenskap af malt, och hvars mjöl ger degigt bröd.

Sötä, 1) v. a. 2, a) *sötä på*, smörja, badda in på, t. ex, ister på skodon; b) *sötä te*, smörja till, lindrigt slå till; 2) v. n., bli sötig, om säd.

Sövdr, adj., bedöfvad.

Gåtor

från Åkers och Öster-Rekarne härad.

(Fortsättning från tredje häftet).

174.

Två liv å bara en själ [1];
Den ene gjole (gjorde), som gu(d) befallt,
Men blev ändå inte sali(g) [2]. ?

[1] Jonas i hvalfiskens buk. — [2] Hvalfisken, som sprutade upp Jonas på land.

175.

De kom e jumfru frå(n) framman(d)e lan(d),
Armlös, enögd å tarmlös,
Men ändå hjelpte ho mången fram. — ?

Synålen.

176.

Svin [1] drar lin [2]
Kring tra [3] genom fa [4]
A genom näverskog [5]. - ?

Skomakarens arbete: [1] Borsten. - [2] Becktraden. [3] Lasten. — [4] Ladret. - [5] Näverbotten.

177.

Far stog på tretti tan(d)er (l. fötter) [1]
A ropte at spikspjall [2]
Släpp los lurbak [3],

För långskafta (l. rakenskafta)[4]
Tar bort krafse(t)[5]. — ?

[1] Harfven. — [2] Hustrun. — [3] Hunden. — [4] (Vargarne l.) räfvarne. — [5] Hönsen.

178.

Den som äter mej,
Blir al(d)ri(g) mätt;
Den som har mej,
Å al(d)ri(g) rik;
Den som sir mej,
Han ä blin(d);
Den som hör mej,
Han ä döv,
Å den, som tänker på mej,
Tänker alls inte(t). — ?

Intet.

179.

Bon(d)n stog på di hun(d)ra å små[1]
Å ropte åt Skrällä:[2]
Släpp ut skrämbuka[3],
För ärlinga[4]
Går på bärlinga[5]
Å tar rotmössa[6]. — ?

[1] Logen vid ärttröskning. — [2] Pigan. — [3] Hundarna. — [4] Vargarne. — [5] Åkrarna. — [6] Fåren.

180.

Pirvil[1] stog ve pjuk[2]
Å slet slarvur i sin buk[3],
Å in kom krokluta[4]
Å piska på pirvil,
Å pirvil föll på pjuk,
Å pjuk damp ikull. — ?

[1] En liten gosse. — [2] Grytan. — [3] Gossen tog olofvandes köttbitar ur grytan och åt, hvarföre han fick stryk af[4] en krokryggig käring.

181.

Ja vet en skog,
Der kråka(n) sitter å åker. — ?

Kråkan satt på ryggen af ett gående borstigt svin.

182.

Två blinkomblank [1],
Fyra rakomsten [2],
En bulleribus [3]
Å ett besmansskaft [4]. — ?

[1] Hundens ögon. — [2] Hundens ben. — [3] Hunden i skall. — [4] Svansen.

183.

De gekk e so
På en mo,
Un(d)er mon
Va e kvarn,
Un(d)er kvarna
Va en säkk,
Å un(d)er säkken
Va två käppar. — ?

En lus i menniskans hufvudhår.

184.

Går oppför bakke å utfor bakke
A bar e graddski (sked) i mun. — ?

Fargalten.

185.

Hokke vill du ha,
E kista me gullringar [1],
Heller e kista me sma(d)jävlar [2] ?

[1] Ormar. — [2] Ärter eller gryn.

186.

Yst som ost,
Fat å kost,
Har löv å svans,
Men a ej fä anda. ?

Rofvan

187.

Lapp på lapp
A ingen som. ?

Kålhufvudet.

188.

De står en man
I åkerlan(d);
Han har grå huva
A e rö(d) luva;
Han kan vikka
A han kan stikka,
Han kan ej gå,
Blott stilla stå. — ?
Tisteln med blommor.

189.

Två gångande, [1]
Två slängande, [2]
En mysande, [3]
Två nysande, [4]
Två tittande, [5]
Två lyende, [6]
Å kungens kritter
Gå stundom ogapå [7]. — ?

[1] Menniskans ben. — [2] Armarne. — [3] Munnen. — [4] Näsborrarne. — [5] Ögonen. — [6] Öronen. — [7] Småkryp.

190.

Hva(d) ä de(t),
Som liknar skyn i sin gång,
Lykka(n) i si gåva,
Höna(n) i sin kä(r)lek
Å gåsa i sitt ti(d)sfördriv. — ?
En ostadig, fåfäng och nyckfull flicka.

191.

Gumma ho stog i dörra
Å höll i si fibbelura [1],
Så kom en bon(d)e från här å der [2]
Å hadde ett lass me läppetär [3],
Å då sa(de) gumma(n):
Om ditt läppetär
Låg i mi fibbelura,
Så vore ho likkre (bättre),
Än ho nu är. — ?

[1] Ko. — [2] Obekant ort. — [3] Hölass.

192.

Hokken ä en mans käraste vän eller värsta ovän?
Hustrun.

193.

Hokken ha huggi(t) ve(d) på mor si?
Adam.

194.

Hva(d) ä de, som hvarsken gu(d) heller påven har, men gemene man har hvar da(g)?
En like.

195.

En dö(d) fot värmer en levan(d)e?
En uppvärmd jernfot värmer en frusen menniskofot.

196.

Hva(d) har man på höger han(d), när man går in å ut ur en trå(d)gård?
Sina fem fingrar.

197.

Hva(d) å de bästa å de värsta, som menniska(n) eger?
Tungan.

198.

Hur långt å de från jola te sola?
Ett ögonkast.

199.

Hur långt å de från öster te vester?
En dagsresa för solen.

200.

Om da(ge)n en stege, om natta en orm?
Kängremmen.

Vidskepelse.

Besvärjelse och Läsning.

Att ko tar oxe.

Tag bark, som vid timmerkörning blifvit afskafven mot stenar, och gif kon in deraf, sägande:

Så nårå som den här barken ha vari trä,
Så närä ska du åg kommä tjur.
Igenom treenighetens namn. Amen.

Att en tjuf skall båra igen det han stulit.

1. Tag en penning i din venstra hand och gå till ett öster ut rinnande vatten och säg:

Jag manar dig väder i vård,
Jag manar dig jord i vård,
Jag manar dig Oden af Adersgård (Asgård),
Att du tar mina håfvor tillbaka.
Jag manar dig fanen af helvetet,
Jag manar dig, nappa med allt ditt satskap,
Att du låter tjufven hafva
Hvarken ro eller lisa,
Hvarken sofvande eller vakande,
Förr'n han har burit igen
Det han stulit hafver.
Jag det honom föresätter.

Detta bör läsas tre torsdagsqvällar å rad, sedan solen gått ned.

2. Om man vet, på hvilket ställe den stulna saken fans, så skär man der en spån och skrifver derpå B C Ɔ X V L Y X T W O samt lägger denna spån i skogen under ett knarreträd; tjufven får då aldrig någon ro, förrän han burit igen det stulna, om han ock måste gå 20 till 30 mil.

Att döfva svärd.

Vår herre gick utmed heden,
Han döfvade svärd och knifvar

Med sitt eget blod.
Hugg väl fast!
Det skall ej bita
Mer än ett bast (l. bart, - skäggstrå).

Att tvinga en åkande att stanna.

Tag blod ur ditt venstra lillfinger och stryk dermed ett kors på vägen, der den åkande skall fardas fram, och säg dessa orden:

Så sant som gud lefver,
Och min själ lefver,
Så sant skall du (N. N.) stanna här.
I guds faders m. m. namn. Amen.

Att stilla vådeld.

Skrif dessa orden på en spån och kasta honom i elden: Aroe Fidden Eianabur Eberada Eberosen eller ock J. F. O. 3 t. Velu. E. 3. Ana. Su. Se. E. Bor Sun - 6.

Mot trolldom.

Bär på dig en papperslapp med dessa påskrifna orden: Arsnot Orfatt Afal, eller ock h: H: n: S: a: n: 3: a: o., eller rita på papperslappen ett likarmadt kors, en femudd eller alfkors och en fyrkant, liknande en aflång kakelugnslucka.

Att förhexa hus, qvarnar och andra saker.

Man gommer eller inborrar på stallet ett menniskoben af viss form och säger:

Du skall gnaga, du skall skafva,
Så sant som Jesus Kristus bundit
Djaflarna i helvetet,
Att förvaras till domsens dag.
I fadrens m. m. namn. Amen.

Afskräckningsformel för tjufnad.

Den som denna bok (eller sak) stjal eller nappar
Han skall utföre helvetets trappa
Med en röd kappa.

Förr stod detta ofta att läsa i de böcker, som funnos i allmogens hem eller qvarlemnades i kyrkobänkarna.

Att icke bli ogift för alltid.

Om en piga låter grötspadet koka för länge i grytan, så »koka alla hennes friare bort». Om nu matmodren eller någon annan påminner derom, så bör hon, för att afvärja ett sådant obehag, säga: Å de fastnår fälle någen låghalter kvar i spjellhåle likkä.

Att vinna inför rätta.

1. När du stiger upp om morgonen, så drag på dig högra strumpan, innan du tar på dig något annat, och då du stiger inför rätta, så säg för dig sjelf:

I dag jag först klädde min högra fot,
Alla mina ovänner ha gjort mig emot;
Kom gudoms kraft och magt och andans kraft,
Fast jag bundit en jungfru med våld,
Jag företar intet på denna dag;
Så fri jag går på stämmor och ting,
Som mannen, som stod i helvetet
Och nog visste rätt, men gjorde orätt.
I treenighetens namn. Amen.

2. Bär på dig en papperslapp med följande påtecknadt: H†N V V C N B T A C S I N Y S A M C C C.

3. Man lägger tre afbrutna synålar i sin venstra sko och lagar sedan så, att man får se sin motpart, innan man sjelf blir sedd af honom, och säger:

Jag ser dig.
Men du ej mig.

Derefter upprepas tre gånger orden: I fadrens m. m. namn Amen.

4. Läs följande ord och peka på din motpart med två fingrar:

Nu ser jag på dig
Med mina svartbruna ögon,
Och nu läser jag dig
Mellan himmel och jord
Och tillbeder Gud,
Sol, måne och stjernor
Och alla himlens planeter,
Att du sjelf skall blifva
Vid din sak fästad.
I treenighetens namn. Amen.

5. Laga så, att du får se motparten, innan han blir dig varse, och säg:

> Jag ser dig med mina ljusa ögon,
> Jag binder dig till hugg och tungor.
> I fadrens m. m. namn. Amen.

Att skydda sig mot sina ovänner.

1. Bär på dig en papperslapp med följande påskrifna bokstäfver: T R X O V T V T T T V T O T.

2. Skrif följande på en papperslapp och bär honom på dig:)) 32 ((F.

3. Bär på dig en papperslapp med följande påskrift: H A O S C G F H C C 3 P A C R.

4. Om någon är vred på dig, så laga, att du får se honom, innan han ser dig, och sag:

> Jag ser dig med mina ljusa ögon,
> Jag binder din lefver och lungor.
> I namn faders m. m. namn. Amen.

Att återfå borttappade saker.

Lägg under din hufvudgard, nar du går till sängs, en papperslapp med följande påskrift: Y P H S)) S G O 9 61 H a p A 45 T C.

Att icke någon kan taga elden från din bössa.

Graf upp med tanderna en liten torfva och tag derunder en nypa mull, hvilken du skall lägga i förladdningen med orden: bättre hafver jag gjort min bössa.

Att skydda sin bössa mot förtrollning.

1. Skrif följande på bössan: H (med två tvarstreck) 5 H (med tre tvarstreck) H K T S 3; detta bereder äfven god jagtlycka.

2. Bär på dig ett papper med följande påskrift: 3: v: 4: 2: v: r: y: 9: 9: v: v: Holm, och när du skjutit ett djur, så tag i din mun tre droppar af dess blod och bestryk äfven dermed din bössa öfver allt; skär sedan af djurets hemliga ting och

stryk dermed tre gånger motsols omkring ditt bösslås; kasta sedan bössan på din axel och gå, utan att se dig tillbaka.

Att bota en bössa, som är förgjord.

Tag blod af en jungfru och skrif dermed på bössan: 4 + C C; lägg henne sedan nedanför en dörrtröskel och låt en hafvande qvinna stiga öfver henne tre gånger.

Att vinna i kappskjutning med någon.

Bär på dig ett papper med dessa påskrifna orden: + Naba + Sadla + Gabra.

Att bli skottfri.

Bär på dig en papperslapp med påskriften: 4 t 9 c a s l u 4 Laz jod Reorset.

Att ett djur måste bida dig.

Om du ser fjät efter djuret, som du vill komma åt att skjuta, så strö aska af en flädermus i tre fjät, sägande: så binder jag dig.

Linrötning.

Då »bredslan» är färdig, d. v. s. då det ryskade linet är utbredt på sin plats till rötning, bör man först kasta sitt vatten derpå och sedan lägga sig på linet och tyst uttala dessa ord:

Ligg stilla som sten,
Blif hvit som ben
På fjorton dars röta!
Och se'n skall du hän.

Sjukdomar.

Vid ingifning af läkemedel åt så väl menniskor som kreatur.

Bot för sot,
För hand och fot,
Genom stockar och stenar,
Genom märg och benar;
Abo binda,
Kabo linda,
Tabo vinda;
Guds heliga englar
Och sankte Per

Och jungfru Maria,
Hjelp, att det går så godt
Som uti denna stund.
Genom trefaldighetens namn. Amen.
Från Stenqvista socken.

Att stämma blodflöde.

Variant till första besvärjelsen i första häftet, sid. 106.

Lägg handen på det skadade stallet och säg:
Jesus gick sig öfver lida,
Der mötte honom strömmen den strida;
Vattnet han dämde,
Blodet han stämde
Både för man och för qvinna.
I fadrens m. m. namn. Amen.

Brott, ledbrott.

1. Kristus red
Genom ett led,
Och hasten fick vred;
Ve emot ve,
Se emot se,
Ren emot ren,
Kött emot kött,
Blod emot blod,
Hår emot hår,
Skinn emot skinn.
I namn faders m. m. Amen.

Läses tre gånger.

2. Variant till n:r 4 i andra häftet, sid. 102.

Jungfru Maria red
At kalla
På hälla;
Hasten skred
Och foten vred
Ur led och ur lag,
Men nu skall det bli
Som det varit har.
I namn faders m. m. Amen.

Sedan läses Fader vår.

Ormbett.

1. Variant till andra besvärjelsen i tredje häftet, sid. 118.

Jesus gick sig genom en skog,
Der låg ormen under ekerot
Och stack Erik i hans högra fot.
Spring det som stack,
Men ej är det jag, som stuckit.
I namn faders m. m. Amen.

2. Variant till fjerde besvärjelsen i andra häftet, sid. 107; endast första raden har följande afvikande lydelse: »Du fula, långa rand».

Skott.

Ådla gick till Toxa
Och bad om bot för sin ko
För gårdskott och solskott
Och alla sorters skott.
Toxa gick på högan berg
Och ropte på hjelp för skott:
Nu tager jag dig om din hals
Tre gånger (— Verkställes),
Nu spottar jag dig i din mun
Tre gånger (— Verkställes),
Så är det bot i samma stund.
I namn faders m. m. Amen.

Läses tre gånger.

Torskbett.

Variant till besvärjelsen i andra häftet, sid. 111.

Jungfru Maria gick utåt vägen,
Der mötte hon en man;
Hvart skall du gå?
Jag skall gå och bita
(Här nämnes den sjukes namn) —
Gör inte det,
Utan gack under en bro,
Der ingen går på,
Och i en skog,
Der ingen bor i,
Under stock och sten,
Ej menska eller kreatur till men.
I namn faders m. m. Amen.

Vidskepelse.

Menniskors Sjukdomar och deras Botemedel.

Blodflöde.

Man skrifver på en papperslapp med dens blod, som blöder, orden *Buria*, *Balta*, *Bloria* och kastar honom i elden.

Om näsan blöder, så knytes en röd silkesträd hårdt om venstra lillfingret, eller ock uttages en kil ur en stegpinne, bestrykes med blodet och insättes på sin förra plats.

Den, som har förmågan att stämma blod, får ej vara närvarande vid åderlåtning eller slagt, ty då rinner blodet icke ut. — Han kan stämma blod på högra sidan af sin egen kropp, men icke på den venstra.

Vissa personer anses kunna stämma blod, utan att ens behöfva se menniskan eller djuret, som blöder. Det är nog, om de få veta händelsen och personens namn eller, om det är ett djur, egarens.

Se vidare under *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 106), II (s. 102), III (s. 116) och IV (s. 79).

Blåsor på tungan.

Botas, om man spottar tre gånger i eld eller genom öppningen mellan venstra handens sammanfogade tumme och pekfinger. Sådana blåsor kan man få just genom att spotta i eld eller genom elaka menniskors förtal.

Brott (Bruti å Vridi).

Se *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 106), II (s. 102) och ofvan i detta häfte (s. 79).

I allmänhet anses det gagneligt att först döfva värken genom att lindrigt bulta det sjuka stället med skaftet på en knif och sedan stryka det med knifbladet.

Brännskada.

Man påströr antingen torkad och pulveriserad fårg[illegible] eller ock askan efter [illegible] på en bränd [illegible].

Se för öfrigt *Besvärjelse och Läsning* under *Kylskada*, häftet I, sid. 108.

Bulnad.

Bör sprängas med knappnål, icke med synål; i senare fallet bulnar han om igen.

Bältros.

Botas med en pålagd deg af qvinnomjölk och vådeldskol.

Bölder.

Då en hafvande qvinna råkar att vidröra någon af de spikar med höga hufvuden, som sitta i kyrkodörrar, så får hennes barn bölder; men om den qvinna, som bär barnet till dopet i kyrkan, vidrör sådana spikar med hufvud och fötter, så får barnet icke några bölder. De botas på flere sätt: Man tager något var ur bölden och stryker det på en linnelapp, ett mynt, i en fingerborg eller på någon annan småsak, som sedan kastas på ett mycket besökt ställe, eller ock stryker man varet på en grindhake, en gärdesgård eller en stätta, der folk plägar gå fram; den som upptager och förvarar en sådan bortkastad sak eller med en bar kroppsdel berör varet på grindhaken eller stättan, drager bölderna från den lidande till sig sjelf. Ett annat medel är att kringvrida en *strenta* på en växande mindre tall, så att hon spricker; i sprickan strykes något var ur bölden tre gånger, hvarefter strentan vrides rätt igen; bölderna försvinna, men den, som fäller en sådan tall, får bölder, om det ock vore femtio år derefter.

Man kan ock med framgång sjelf intaga något af varet, eller stryka det på en brödbit och gifva honom åt en hund; i senare fallet är det säkrast att först rita en *femudd* på brödbiten och sätta varet inuti femudden. För samma ändamål gör man ock små kulor af ister, i hvilka något af varet blifvit blandadt, samt lägger dem på en korsväg; om foglar taga bort dem, blir man fri från bölderna utan men för någon.

Bölder, liksom bulnader och blemmor, få icke sprängas med synål, ty då bulna de om igen och bli värre; knappnål bör begagnas.

Se för öfrigt *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 106) och II (s. 103).

Domning.

Om en kroppsdel domnat, så spottar man tre gånger på tummen och stryker i knävecket.

Dregling.

Om ett barn dreglar, skall en af faddrarna af motsatt kön med en sax, helst ullsax, afklippa dreglet. Det samma kan ock med framgång verkställas af en ärlig och sedesam mö, om hvilken man med visshet vet, att hon är trolofvad.

Elfbläst eller Elfblåst.

Så kallas en hudåkomma med stora bläddror (nässelfeber), som tros härleda sig derifrån, att man oroat elfvorna eller oskärat deras lekplatser, såsom elfdansar och elfqvarnar, eller att man utslagit kokhett vatten på marken. Sjukdomen botas derigenom, att man hemtar vatten ur en, eller hellre ur tre, helst ur nio kallor, som rinna norr ut, och blåser med en smedbälg i vattnet, hvarmed de angripna kroppsdelarne sedan tvättas, — ett medel, som användes att bota afven andra hudsjukdomar.
För öfrigt dels offrar man åt elfvorna, dels röker man kroppen med elfskälar, ett slags mossa, dels afkläder man sig naken och låter fåren nosa på sig, dels skär man upp tre torfvor ur en elfdans, gnider kroppen med dem och nedlagger dem sedan hvar och en på sitt ställe.

Ettersmol.

En elakartad, reformlik hudsjukdom, mest förekommande hos barn, äfvensom annat svårt utslag, botas på följande sätt: Man skär upp en lång och smal jordtorfva norr om boningshuset så, att begge ändarne sitta fast vid marken, höjer torfvan och träder barnet derunder samt qvarlemnar vanligen dess linne. Andre nöja sig med att upp-kära en jordtorfva norr om boning-huset och gnida de sjuka ställena med henne. Ett tredje medel är att på-tryka en blandning af finstötta vådeldskol och mjölk af en qvinna, som fått barn af annat kön än den sjukes. Vidare användas offer, läsning och ritning med knif.

Fallsjuka eller Fallandesot.

Om en hafvande qvinna går öfver en kullfallen gärdesgård eller genom en gärdesgårdslycka, utan att spotta för sig, så får hennes barn fallsjukan. Likaledes om hon med barnet på armen tappar något, om hon går öfver en graf, som något sjunker, om hon går i fähuset utan förkläde eller möter en annan qvinna, som har två förkläden, om hon far se en yxa eller kil sitta inhuggen i en stock, om hon ser djur

slagtas, utan att stanna qvar, tills huden blifvit afdragen och köttet styckadt, om hon går i kyrkan på de stora helgdagarna eller på de s. k. lätthelgdagarna, d. v. s. veckohelgdagar, äfven om de firas på en söndag. Faddrar få ej heller tappa något under dopakten. — Det onda botas genom att dricka blodet af en afrättad person, medan det ännu är varmt, eller ock blodet af en näbbmus eller af en orm, dödad på vintertalet, d. v. s. före den 14 April. Ett annat medel är att taga in en liten bit af en segerhufva. Ett påkommande anfall tros kunna häfvas, om kläderna hastigt rifvas af den sjuke. Andre taga alla kläderna af honom, då de första gången märka ett anfall, och bränna något af plaggen till aska, hvilken ingifves; hjelper det icke första gången, fortsättes tre gånger; linnet bör kastas i ugnen. — Sjukdomen kan botas, medan den sjukes moder lefver, men icke efter hennes död. Har en hafvande qvinna ådragit sitt barn sjukdomen, så varar han lika många år, som veckor återstå till barnsbörden.

Om någon fruktar att blifva angripen af denna sjukdom, bör han hvarje morgon på fastande mage dricka något af sin egen urin, tagen med venstra handen ur midten af nattkärlet. — Ser en hafvande qvinna någon angripas af sjukdomen, så bör hon vidröra den sjuke och helst rycka af honom några hårstrån, som sedan kastas i barnets första badvatten.

Finnar.

Tros kunna flyttas från ansigtet på ryggen genom ympning; de försvinna äfven, om de tvättas med jungfrutvål (?).

Flen (Magsyra).

Botas på följande sätt: Man ritar kors på tre sockerbitar med en knif, hvars tånge går genom hela skaftet, under det att man räknar från och med 21 till och med 1, samt gifver den sjuke in en sockerbit första torsdagen i ny och de två öfriga sockerbitarna de två följande torsdagarna, sedan solen gått ned.

Se vidare *Besvärjelse och Läsning*, häftet II (s. 104).

Flenhus.

Botas, om en död menniskas hand strykes deröfver, eller ock helsar den botande den sjuke tre gånger baklänges och ritar för hvarje gång med venstra namnlösa fingret motsols en hopgående ring på flenhuset; detta bör ske sista fredagen i tre nedan å rad.

Fnassel.

Botas, om det kliande stället gnides med varmt [illegible], eller om får få lukta derpå, eller om man baddar med vatten, hvari ull eller nyspunnet ullgarn tvättats.

Frossa.

a. *Hvardagsfrossan.*

Botas på flere sätt: Man plockar så kallade elf-kålar, ett slags mossa, bär dem nära marken (icke öfver knana) till den sjukes hemvist och lägger dem under hans säng; när han börjar frysa, bör han lägga sig på golfvet samt fatta elf-kålarna med munnen och uppäta dem. Andre aftaga en af sina skor, afklippa med sax nio blad eller stånd af elf-kålarna och låta dem falla i skon, som sedan påtages; detta sker dels derfore, att de icke böra vidröras med händerna, och dels derföre, att de skola hemskaffas så nära marken som möjligt, hvilket anses vara af vigt. — Ett annat medel är att springa motsols omkring boningshuset tre frossdagar å rad; hjelper det icke, skall man springa tre gånger tre frossdagar efter hvarandra. Är frossan mycket envis, så försvinner hon, om man genom starka kräkmedel kan få kasta upp den så kallade *frossmora* (frossmodren), sen store luns, som darrar af sig sjelf. Ger man någon in af denna luns, så får han frossan.

b. *Altan.*

Så kallas allmänt den hvardagsfrossa, som angriper barn; men namnet utsträckes äfven till den frossa, som äldre personer få för första gången. Sjukdomen botas mest med huskurer, men äfven hvarjehanda hexerier användas.

Om man formodar, att ett barn har altan i fåggorna eller så kallad lönnalta, hvilket bland annat ses deraf, att [illegible] i ögat är borta, måste man bringa henne till utbrott, för att kunna bota henne. Detta sker derigenom, att en, helst tre vigselringar bindas på barnet, hvarjemte man något litet skrafves af dem och ingifves. Kan man hemligen [illegible] och [illegible] på barnet ett klädesplagg, som tillhör en lönnhora, d. v. s. en lättfärdig qvinna utan barn, så utbryter lönnaltan säkert, om hon finnes i kroppen. Äfven lönnpumnan [illegible] bindes. Denna sjukdom kan ett barn få, om modren under hafvandeskapet gått utan förkläde.

Man tror, att barnet [illegible] en viss sak, och att denna, till en liten del ingifven och påbunden, är det rätta botemedlet. För att finna denna, stöper man i vatten ef-

ver den sjuke med glödande kol, helst af ett enda trädslag, och nämner för hvarje nedsläppt kol någon sak, till dess ett kol sjunker, då den sist nämnda saken är den rätta; andre fortsätta stöpningen, tills kol sjunkit tre eller nio gånger. Åltar barnet på ett djur, bör man till ingifning och påbindning taga något af samma djurslag, men alltid af annat kön än den sjukes. Detta förfaringssätt begagnas både för barn och äldre personer. — Ett annat medel är följande: En handduk vikes fyrdubbel på längden, sedan vikes han dubbel, en ullsax lägges i midtvecket, och handduken hoplindas; derefter förer en qvinna rullen motsols omkring barnet, och för hvarje omgång nämnes en sak, hvarpå man tror att barnet kan älta, hvarjemte ett veck på handduken uppvecklas; då saxen ligger blottad, är den rätta saken funnen.

Vidare användas följande botemedel: Man låter det sjuka barnet dricka modersmjölken ur en lönnhoras sko, eller ingifver och påbinder man den mat eller dryck, modren under hafvande tillståndet sist förtärt eller mest tyckt om, äfvensom andra saker, efter hvilka hon haft lystnad, eller ock ingifves vatten, i hvilket blifvit kokta qvistar af nio slags löfträd, tagna på ett enda hemmans område, men icke der den sjuke bor. Om modren under hafvandeskapet blifvit uppskakad genom berättelser om mord eller blodsutgjutelse eller vid åsynen deraf, ingifves det frysande barnet tre droppar blod, tagna ur venstra namnlösa fingret på en person, som dödat en menniska, såsom en skarprättare, en benådad mördare eller en soldat, som varit i fält. — Äfven plägar man ur almanackan för barnets födelseår utklippa födelsedagens nummer med dess namn och »djurtecknet, som då regerar», samt ingifva detta; derjemte ingifves och påbindes sådant, som i verkligheten motsvarar djurtecknen på himmelen, såsom af kräfta, oxe, vädur, bock, jungfru, våg, vattuman (fiskare, dykare o. d.) m. m.

Man lägger nio kamferkorn, nio saltkorn och nio enkorn i en fingerborg, stjelper henne med sitt innehåll öfver barnets venstra handlofve eller puls och fastbinder henne samt låter henne qvarligga i nio dygn; på samma gång uppritas ofvanför dörren nio kritstreck, af hvilka ett utstrykes för hvarje frossdag, och innan strecken äro utplånade, skall frossan ovilkorligen vara försvunnen; de qvarvarande strecken böra icke utplånas förr än efter någon tids förlopp; men det, som finnes qvar i fingerborgen, måste genast förstöras. — Andre lägga en spindel i fingerborgen eller binda på den sjukes puls ludd af en katt af motsatt kön. — Äfven plägar man uppskära en torfva vid en korsväg och lägga henne på den sjukes bröst. — Hos allmogen förvaras der och hvar så kallade ältstenar, hvilka påbindas såsom botemedel för ältan. Dessa stenar äro jord-

fynd, runda och med hål i midten (må handa forntida slandtrissor) eller i kanten (brynen eller sänken) eller ock genomborrade prydnader af bernsten; sådana saker ärfvas, men säljas ej gerna.

Då åltan utbryter, sätter man barnets kristningsmössa på dess hufvud och stänker vatten, under katolska tiden förmodligen vigvatten, på detsamma. Då äldre personer frysa, bindes på den sjukes hufvud en kristningsmössa eller helst tre, hvilka barn af motsatt kön burit vid dopet. Somlige hölja en hel dopdrägt på den sjuke under frossbrytningarna, andre äfven under febern.

För öfrigt begagnas såsom botemedel för både barn och äldre personer jord och ben från kyrkogårdar, kalkband från kyrkor och kyrkogårdsmurar, spåner från predikstolar, skafvet gods af tornklockor och kyrkonycklar, guld-, silfver- och garntrådar af kyrkoskrudar och hvarjehanda andra kyrkornas tillhörigheter. Underliga figurer och ord skrifvas äfven på papperslappar och ingifvas, se *Beskrifelse och Läsning*, häftet II (s. 104, 105).

c. *Andags- eller Annandagsfrossan, äfven Vårfrossan eller Våren.*

Orsaken till denna frossa, som vanligen återkommer hvarannan dag, är ofta *kramning*. Sjukdomens utbrott inträffar mellan vårens början och Olsmessan, och är han, ehuru vanligen ganska haftig, likväl lätt att bota under denna tid, men senare är det förenadt med större svårighet.

Botemedlen äro många: Man intager på en gång nio rågkorn, petade ur logväggen, nio myror och nio råttlortar, eller ock uppäter man tre eller nio lefvande myror. Man intager litet ärg af kyrkoklockor eller jord, som setat på en plogbill och en rist öfver julhelgen, eller något afskrap af ett betsel. Man lägger på en grön rågåker en afvig gärdesgårdshank eller en större nyckel och äter genom hanken eller genom öglan på nyckeln tre tuggor af rågbraset på tre särskilda ställen. Man dricker kernmjölk, som blifvit kokad nio gånger, eller vatten, som blifvit hemtadt ur nio, norr ut rinnande källor.

Då man fryser tredje gången, bör man krypa baklänges genom en vänlig obykt garnhärfva eller genom en obykt noppgarnshärfva af hampa, eller ock uppryeker man ur marken en, helst tre, af en enda hank sammanhållna öfverstörar i en gärdesgård, kastar sitt vatten i hålen tre gånger och nedsätter sedan stören eller störarna på sin förra plats, utan att se sig tillbaka, när man aflägsnar sig. Ett annat botemedel består deri, att den sjuke kokar ett ägg i sin egen urin och

nedgräfver det i en myrstack, utan att på hemvägen se sig tillbaka.

Dessutom botas denna frossa med samma medel, som hvardagsfrossan eller, liksom ältan, derigenom, att ett plagg, som tillhör en lönnhora, höljes på den sjuke.

Ett säkert skyddsmedel mot sjukdomen under årets lopp är att uppäta tre af de första blåsipporna, man får se, helst på vintertalet, d. v. s. före Tiburtii dag, eller ock de tre första rågblommorna.

Se vidare *Besvärjelse och Läsning*, häftet I (s. 107).

d. *Fredags- eller Tredjedagsfrossan (Tredagsfrossan).*

Botas derigenom, att en anhörig till den sjuke uppsöker vargträck, hvaruti finnas benbitar, af hvilka tre tagas och, den sjuke ovetande, läggas i hans gömmor. Andre anse vargträcken, äfven utan benbitar, vara ett tillräckligt verksamt botemedel.

Denna frossa anses vanligen utbryta mellan Olsmessan och jul.

Se för öfrigt *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 107) och II (s. 105).

Frostskada.

Se *Kylskada.*

Fräknar.

Försvinna, om de tvättas med jungfrutvål (?).

Fulslag.

Se *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 106), II (s. 105) och III (s. 117).

Förstoppning.

Drick dekokt på brakvedsbark, som blifvit afskalad uppifrån och nedåt; är barken aftagen nedifrån och uppåt, så botas dermed *utsot.* Barken kan äfven intagas fint sönderskuren utan kokning.

Gulsjuka eller Gulsot.

Följande botemedel användas: Man intager gult silke eller sådan gul mossa, som växer på gärdesgårdar och stenar, eller ock gömmer man en lefvande lus i smöret på en smörgås och uppäter henne. — Man blöter tre linnelappar i sin egen urin och gömmer dem i takfoten på boningshuset, eller afskär man

nubben eller halsen på en oxblåsa, kastar sitt vatten i henne och upphänger henne i en skorsten. - Sjukdomen kan man få, om en fogel flyger öfver sängen, ur hvilken man uppstigit, utan att hölja täcket öfver henne.
Se afven *Besvärjelse och Läsning*, häftet II, s. 106.

Halsbränna.

Se *Besvärjelse och Läsning*, häftet II, s. 106.

Halshugg.

Består i sprickor på tårnas undre och smalare del eller hals och botas genom att ombinda en ullgarnsände och låta honom sitta, tills det blir lukt: huskur.

Halssjuka (Ondt i svalget).

Linda en begagnad vensterstrumpa om halsen med fotsålan vänd mot strupen. Strumpan bör tillhöra en person af motsatt kön.

Harbragge.

Se *Besvärjelse och Läsning* i första häftet, s. 107, och jemför *Stolsteg* och *Vagel*.

Hicka.

Bot: Man bör skrämma eller grundligt förarga den hickande; är det ett barn, bör man reta dess nyfikenhet. Se vidare *Besvärjelse och Läsning*, häftet II, s. 106.

Hufvudsår.

Se *Skorf*.

Hufvudvärk.

Sådan kan man ådraga sig genom att utkasta afklippt hår, hvilket foglar fort till sina nästen. Ett slags svår hufvudvärk, kallad »hjernhvelv» (hjernhvalfning), kan man få genom att bära en gryta på hufvudet. Ett botemedel är att »rycka upp hjessen»: Man delar en hårtofs i tre delar, spottar i midten tre gånger och rycker hårdt i hårtofsen för hvarje spottning; höres dervid någon smäll, så följer säkert bot.

Hundbett.

Botas med samma medel som *Ormbett*.

Håll och styng.

Botas genom att intaga nio törntaggar eller pulveriseradt kristallglas eller den hvita delen af hönsträck, i sista fallet utan den sjukes vetskap. Utvärtes användes till påbindning på det sjuka stället en *hållplåt*, d. v. s. en mindre jernplåt, som med säden gått igenom en qvarn vid malningen. Dessutom är det verksamt att skafva litet af hållplåten och intaga det samt att »dricka öfver hållplåten», d. v. s. att dricka vatten ur ett kärl, i hvilket han blifvit nedlagd.

Kattbett.

Botas på samma sätt som *Ormbett.*

Kattpiss.

Består i bulnande bläddror på händerna; de böra sprängas med knappnål, icke med synål, ty i senare fallet bulna de om och läkas icke lätt.

Kikhosta.

Botas på flere sätt: En stor loppa sättes på en nål, och några sädeskorn läggas på ett bord, hvilka man låter loppan uppfånga med fötterna och släppa i vatten; dessa korn kokas i mjölk, som drickes. Till dryck användes äfven mjölk, i hvilken man kokat getpors eller tre bitar taktegel eller nio enkorn eller maskar, som funnits i enkorn. Man dricker äfven mjölk, i hvilken blifvit blandad aska efter ett skatbo, uppbrändt på en korsväg, eller stomjölk eller suggmjölk eller ock mjölk, som blifvit häld genom öglan på en kyrknyckel; man kan ock dricka mjölken genom öglan. — Ett horn, som ett djur på våldsamt sätt förlorat, putsas och genomborras, så att den sjuke kan di mjölk derutur; hornet, kalladt *kikhorn*, bör hafva tillhört ett djur af annat kön än den sjukes.

Vidare borrar man med en grof nafvare, helst en gåsnäbbaborr, tre hål i norra stuguknuten, och när nafvaren blifvit varm, lägger man i axet smör, hvilket smälter och intages.

Klåda, Klåde i armarna m. m. (icke skabb).

Kan komma deraf, att man kastat sitt vatten i svinleg (svinläger), och botas genom att gnida den sjuka kroppsdelen med varmt svinleg. Ett annat botemedel är att af tjära, gröna enbär, lagerbär, hvitlök, dyfvelsträck, kada och härskt

ister eller smör genom smältning och blandning tillreda en smörja, som ingnides uppifrån och nedåt tre torsdags-qvällar efter hvarandra, och bör första ingnidningen ske i nedan. Se vidare *Besvärjelse och Läsning* i häftet II, s. 106.

Knarr.

En åkomma i ledgångarna, som, då de böjas, knaka och knarra, botas, om man lyfter på boningshusets norra knut eller skaffar sig stickor eller qvistar af sådana träd, som under blåsväder skafva och knarra mot hvarandra, samt antänder stickorna och röker sig med dem. — Man plägar äfven påbinda tre s. k. knarrspåner af en dörr eller annat. — Vidare brukar man slå en eldtång mot spisen, så att hon kommer i en dallrande rörelse, och hålla henne på det knarrande stället, tills dallringen upphört; detta upprepas tre gånger.

Kramning, Gastkramning.

Se *Ömhet* här nedan samt *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 108) och II (s. 107).

Kräkning.

Åstadkommes genom att dricka dekokt på brakvedsbark, som blifvit afskalad på midten af en brakvedskäpp; jmf. *Förstoppning.*

Kylskada.

Se *Besvärjelse och Läsning* i första häftet, sid. 108.

Liktornar.

Försvinna, om man smörjer dem med stålpannfett från ett qvarnverk eller håller på dem en grotkräkla, så starkt upphettad, att hon bränns.

Se vidare *Besvärjelse och Läsning* i första häftet, s. 109.

Magskärfva.

Skärfva kallas den yttersta broskartade delen af ett bröstben emot bukhålan. Magskärfvan säges vara nere, då man känner en obehaglig tryckning med ömhet och värk i maggropen. Följande botemedel användes: Man stjelper ett dricksglas öfver maggropen och sätter i glaset en brinnande ljusbit, hvarigenom en bulle eller blåsa uppdrages i skinnet; glaset

får qvarstå, till dess det sjelft släpper, och då skall magskärfvan åter vara uppe.

Mara.

Se *Besvärjelse och Läsning* i häftet III, s. 117.

Markyss (Munskolla):

Blåsor på läpparna, öfvergående till sårnader, botas dels genom att kyssa en mur, dels genom att hålla ändarna af venstra handens tumme och pekfinger mot hvarandra och spotta genom öppningen tre gånger.

Mask.

Om ett barn besväras af mask, och maskfrö köpes på apoteket, så får detta icke förvaras inom hus, utan i boningshusets norra knut; det bör dessutom ingifvas i nedan, ty om det ingifves i ny, gå maskarne upp genom munnen. En huskur är att gifva barnen in mjölk, i hvilken man kokat ektelningar.

Matleda.

Man uppdukar maten, som man skall förtära, på ett afvigt såll eller torkar sig på en afvig säck, då man tvättar sig, eller biter öfver en luskam. — Man sätter sig på en svinho och äter smörgås eller äter, sittande grensle öfver stugtröskeln, eller gifver en hund ett stycke bröd, men rycker det genast ifrån honom och uppäter det.

Mjelthugg.

Ryck eller vrid en enrisqvist ur led och lägg honom på det ställe, der mjelten hugger.

Mo(d)ra (Moderpassion).

En qvinnosjukdom, som består deruti, att underlifvet blir »upphäfvet», och man ropar mycket: »Modra häfver», heter det. Detta onda anses härleda sig från en i kroppen utbildad klotformig eller något rundad klump med taggar eller utväxter och så beskaffad, att han, utskuren från ena sidan af kroppen och lagd på ett fat, vidgar och sammandrager sig, utskjuter och indrager taggarna samt ibland rullar ihop sig som en igelkott. Numera vågar icke någon skära ut honom. Botemedlen äro ännu okända.

Munskolla.

Se *Markyss.*

Nackkastning.

Om barn ofta och häftigt kasta hufvudet bakåt, knackar man dem lindrigt i hufvudet med en käpp, med hvilken man dödat en orm.

Näsblod.

Stillas med en pålagd deg af qvinnomjölk och finstötta vådeldskol.

Ondt i svalget.

Se *Halssjuka.*

Ormbett.

Man binder en gul silkesträd eller silkesband (enligt andra bör fargen vara röd) så hårdt som möjligt ofvan om såret, på det att svulnaden ej må gå langre uppåt kroppen. Om den ormhuggne får dricka vatten, innan ormen når vatten, så tror man, att verkan af giftet blir ringa eller ingen.

Se för öfrigt *Besvärjelse och Läsning* i häftena I (s. 109), II (s. 107), III (s. 118) och ofvan i detta häfte (s. 80).

Ormetter.

Består i bulnande blåddror under fötterna, hvilka tros uppkomma derigenom, att man gått fram, der en orm krälat eller blifvit ihjelslagen, eller att en orm, som är mycket nära den gående, sprutat etter mot honom. Blåddrorna bora sprängas med knappnål, ej med synål.

Oro hos barn.

Kan förorsakas deraf, att barnets vagga får gå i »tomning», eller att en persedel tages ur vaggan, utan att en annan lägges i stället, eller att ett nytvättadt barn somnar, och badvattnet slås ut under somnen, eller att barnets tvattade kläder hängas ut till torkning, innan modren blifvit kyrkotagen; om detta nodvändigt måste ske, bora de åtminstone intagas före solnedgången. Men i synnerhet vållas mycken oro derigenom, att man slagit ut barnets begagnade badvatten eller annan orenlighet på elfvornas dansplatser, utan att hafva spottat för sig eller lagt glödande eldkol i orenligheten. Elfvorna suga derfore nattetid blod ur barnets fingerspetsar och under fötterna, så att dessa se vissna ut, och barnets sömn störes, hvarigenom äfven krafterna uttaga. För att förekomma denna

sugning, användes till påstrykning dyfvelsträck, saft af hvitlök, tjära med flere saker, som lukta eller smaka illa, eller ock tuggar man hvitlök och fläsar i barnets mun. Krut brännes under vaggan, eller röker man barnet med qvistar af nio slags löfträd från helst en eller ock från flere kyrkogårdar, och upphängas qvarlefvorna af qvistarna öfver barnet eller på eller vid en kyrkogård. Vanligen användes dock offer.

Se för öfrigt *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 101) och II (s. 108).

Reformar.

Om en hafvande qvinna får se en s. k. reform, en spindelartad mångfoting, eller han fäster sig på hennes kläder, så att hon blir rädd, så får hennes barn reformar; sådana får äfven ett barn, hvilket ett annat barn blåser i ansigtet. De botas, om man bestryker dem med nykter spott eller med smörlake, som man tiggt på ett främmande ställe, eller om ett söndagsbarn, som blir varse reformen, spottar derpå, utan att han eller någon annan får tala derom, eller om någon, »som kan mir än andra» biter korsvis deröfver. — Femudd (alfkors) ritas på reformen eller öfver stickgluggen (ugnsgluggen) eller på en brödbit, som af den sjuke gifves åt en hund; femudden bör i detta fall den sjuke sjelf rita, om han kan, och helst med kol, som vid gräddningen fastnat under en kaka.

Se äfven *Besvärjelse och Läsning*, andra häftet, sid. 108.

Rening.

Får ej benämnas så, ej heller blodflöde, utan *magt*. Om en qvinna förlorat henne och tager in något af en annan qvinnas, så hjelper det den förra, men den senare förlorar sin.

Ros.

En huskur är följande: man köper för sex öre gul bomolja, för sex öre silfverglitt, för sex öre gårkummin och för sex öre blyhvitt samt tillblandar deraf en lagom tjock salva, som bredes ut på ett stycke *blått* eller *rödt* sockerpapper och lägges omkring, icke på såret.

Se vidare *Besvärjelse och Läsning*, andra häftet, sid. 108.

Ryggvärk.

Om någon går med sko på ena foten och icke på den andra, så får någon nära anhörig ondt i ryggen, men det onda botas, om den sjuke likaledes går med endast en sko, tills

bot följer. — Svänger sig någon omkring på klacken eller svänger omkring en stol på en fot, och någon går öfver ett sådant ställe, utan att spotta för sig, så får hun vred eller ondt i ryggen, men om den sjuke kommer under fund med förhållandet och svänger sig eller stolen omkring i motsatt rigtning, så försvinner det onda. — Vark i ryggen och låren kan uppkomma, om man gått öfver hund-, hast- eller katttummel, utan att spotta framför sig, och botas på följande sätt: Den sjuke lägger sig på golfvet längs efter och innanför tröskeln, som leder till gården eller förstugan, och en qvinna, som fodt tvillingar af mankon, går utifrån och trampar den sjuke lindrigt på ryggen eller låren, innan hon, sedan den sjuke uppstigit, går in i rummet. — Såsom botemedel plägar man afven »väga saltpund»: Detta tillgår så, att en frisk person af motsatt kön vänder sin rygg mot den sjukes, haktar sina armar om hans samt lyfter honom från golfvet och skakar honom tre gånger. — Till insmorjning användes ister af orm eller räf, eller lindas ett ålskinn om lifvet på den sjuke.

Ett skyddsmedel mot detta onda är att, då man hör askan första gången på året, kasta sig om kull och valtra sig på ryggen tre gånger.

Sendrag.

Man hopknyter tre begagnade solf och binder dem om det sjuka stället eller ombinder ålskinn eller sådan tråd, med hvilken korfvar varit hopsydda. — Man plägar äfven spotta på venstra tummen och hardt gnida sendraget med honom, eller sammanknapper man handerna hårdt och korsvis derom.

Sjelffrätsår.

Ett elakartadt utslag af mindre omfång; det botas med en pålagd salva af finstötta vådeldskol, sjelffratsten och mjölk af en qvinna, som har barn af annat kön an den sjukes.

Skabb.

Detta utslag, hvilket man kan få genom vidröring af en qvinna med degiga händer eller genom att nedrifva skatbon, oroa elfvorna m. m., botas genom ingnidning af samma smörja, som användes for kläda (se ofvan). — Om en hatvande qvinna blåser i stick- eller ugn-gluggen, så får hennes barn sedan skabb; denna botas dock latt, om modren tager barnet på armen och å nyo blåser i ugn-gluggen. — Ett skyddsmedel är, att barnfadren före dopet gifver sitt barn in af sin egen urin.

Skorf.

Dessa ofta elakartade sårnader i hufvudet kan man få genom att bära såll eller korgfat på hufvudet eller utkasta afklippta naglar och hår, så att foglar komma åt dem, — (de böra uppbrännas). Om en hafvande qvinna går under upphängda ludna skinn, så får hennes barn lindrig skorf; men går hon ute barhufvad, så får det *ondskorf*. Åtskilliga huskurer användas: Man tvättar hufvudet med kopiss, hvaruti man kokt lusgräs eller *jemna*, eller med en dekokt på kornhalm, eller insmörjes söt grädde, hvaruti snus blifvit blandadt.

Skott.

Se *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 109), II (s. 108) och ofvan (s. 80).

Smol eller Smolk i ögat.

Då man känner sådant i ena ögat, bör man först taga sig bak med samma sidas hand, innan man vidrör ögat eller annan kroppsdel. Man släpper en kräftsten under ögonlocket, om hvilken man tror, att han jagar bort smolket, eller låter man någon vända ögonlocket afvigt med en strumpsticka och slicka det rent med tungan.

Se vidare *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 111) och II (s. 110).

Snufva.

Botas, om man röker under näsan med ett antändt almanacksblad eller en linnelapp eller en qvast.

Stamning.

Se *Besvärjelse och Läsning* i första häftet, sid. 111.

Stolsteg.

I sjelfva verket är detta blott ett annat namn på vagel, och kan uppkomma, om någon, utan att spotta för sig, går fram på ett ställe, der en annan svingat sig om på klacken eller på en stol eller en stör; det botas, om man ritar tre gånger motsols på det sjuka ögat med ändan af svansen på en svart katt.

Jemför *Harbragge* och *Vagel* samt *Besvärjelse och Läsning* i häftena I (s. 111) och II (s. 110).

Sura ben.

Man tager menniskoben, sätter dem i ugnsgluggen och bränner dem, när man eldar i ugnen; sedan stöter man dem helt fint, siktar dem genom flor och strör pulvret i såren, men aktar sig väl, att icke något deraf kommer i ögonen; ty då blir man ohjelpligen blind. »Medlet är således farligt, men i nödfall nyttigt».

Svinkoppor.

Denna sjukdom kan hafva samma orsak som klåda och botas på samma sätt; se *Klåda.*

Sår.

Sådana kan man få, om man skadar en korngroda; de botas lättast, om för en stund fastbindes en korngroda på dem; äfven djur botas på samma sätt. -- Dessa grodor äro förtrollade prinsessor och få icke ofredas eller skadas.

Om sår på lapparna se *Markyss* och *Sjelffrätsår.*

Tandvärk.

Detta onda, hvaraf finnas nio slag, kan man ådraga sig på flere sätt, bland andra, om man blåser i en nyckelpipa, om man biter af mat, som skall läggas i en kokande panna, eller om man dricker ur ett lockkärl med en annan, utan att tillsluta locket efter sig. Botemedlen äro också många:

Man uppsöker om våren, när safven går upp i träden, en fläder, pil eller helst rönn af en vanlig arms halfva tjocklek, lossar på den åt vester vända sidan ett stycke bark och skär ut ur stammen en sticka, med hvilken man petar den värkande tanden, till dess stickans spets blir blodig; derefter insätter man henne på sin förra plats i stammen, trycker barken deröfver och omlindar honom med tvinnadt rödt garn, så att han åter kan växa i hop med stammen; under hela operationen måste ansigtet vara vändt åt öster; den som vidrör ett sådant träd, kommer i fara att sjelf få tandvärk. Ett annat medel är att peta den värkande tanden med tre tallstickor, till dess de blifva blodiga, samt att sedan antingen inlinda dem i papper eller linne och lägga dem på en korsväg eller ock borra in dem i ett träd norr om boningshuset; den, som upptager dem eller gör åverkan å trädet, drager tandvärken till sig. Man kan ock taga stickorna af tre gärdesgårds-lyckor samt, efter att ha begagnat dem, insätta dem i någon spricka i en gärdesgård, ett träd eller en vägg, med

samma äfventyr, som ofvan är nämndt, för den, som rubbar dem.

Man petar den värkande tanden med en liten ny spik, till dess han blifver blodig, och slår honom fast i källaren på ett ställe, som icke kan belysas af solen eller månen, eller med nio söm, som sedan inslås i ett träd norr om boningshuset. Ett annat botemedel är följande: Man slår jernviktriol i ett glas, binder en oxblåsa deröfver och låter glaset stå i solen eller nära en eldad kakelugn, till dess endast ett hvitt pulver finnes qvar; sedan petar man den värkande tanden med en trästicka, tills hon blir blodig, beströr henne derefter med det nämnda pulvret samt inlindar henne i en linnelapp och förvarar henne på ett mörkt och varmt ställe.

Man borrar hål i en böna, inlägger deruti en lus samt invecklar bönan i en sidenlapp, som bäres om halsen, eller ställer man sig vid en myrstack och tuggar med den värkande tanden en bit af en svart brödkant samt spottar ut tuggan i myrstacken; när myrorna förtärt tuggan, skall tandvärken vara försvunnen.

Man fuktar tummen med spott och stryker med honom uppåt pulsådern från handlofven till midten af underarmen på den sidan, der tanden värker, eller stryker man under läsning den lidandes kind med afviga venstra handen, dock så, att gallkon eller namnlösa fingret trycker mest.

Om man tror, att värken härrör af mask, så röker man tanden med bolmörtfrö genom en tratt, hvarigenom masken fördrifves; men hos barn får sådan tandvärk icke botas på detta sätt.

Man skrifver på en papperslapp ordet Himmel med tre m och spikar honom fast i en vägg genom mellersta bokstafven m; detta bör ske under tystnad, och då solen är i nedgående. För öfrigt botas värken genom att på papperslappar skrifva besynnerliga ord och figurer, äfven med blod, taget af den sjuke genom åderlåtning under tungan, och kasta dessa lappar i en rinnande bäck eller ström, utan att den lidande får se innehållet; då man återvänder hem, bör man undvika att möta någon, och om detta icke låter sig göra, får man åtminstone icke tilltala eller helsa någon, icke ens svara på tal.

Se vidare *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (sid. 112, n:r 9) och II (s. 110).

Torsk.

Denna sjukdom botas hos ett barn, om man gifver det in af dess egen urin, innan något annat samma dag kommit i dess mun, eller askan af brändt skäfte, blandad i mjölk eller saft, som blifvit pressad ur rofvor eller ur spillning efter ett

hästkreatur af motsatt kön, eller ock något af hofskägget på ett hästkreatur, likaledes af motsatt kön. — Ett annat medel är att, om barnet är en gosse, en qvinna, som har flickebarn, pressar ur sitt eget bröst mjölk i en s. k. *torskskål*, hvilken mjölk barnet bör dricka jemte något litet afskrap af sjelfva skalen; i brist på sådan mjölk kan modersmjölken användas.

Om *Torskbett* se *Besvärjelse och Läsning*, andra häftet, sid. 111.

Tungspenen nere.

Om han fallit ned, skall en qvinna, som är van att bota, upptaga honom med ett afvigt skedskaft. Han går äfven upp, om man gapar öfver venstra tumknogen och, i det samma man häftigt drager andan åt sig, spottar på knogen med nykter spott, eller ock sätter man sig i en dorr, som vetter åt norr, och borstar sig på halsen uppåt med en lusborste, i hvilken man sedan spottar tre gånger.

Unket (»Unki»).

Se *Besvärjelse och Läsning* i första häftet (sid. 111) och häftet III (sid. 112).

Utslag.

Jemför *Elfblåst*, *Ettersmol*, *Reform*, *Sjelffrätsår*, *Skabb*, *Skorf*, *Sår*.

Utsot.

Se *Förstoppning*.

Vagel.

Se *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 111) och II (s. 112) samt här ofvan under *Stolsteg*.

Vattsot.

Ett botemedel är att intaga något af en vattsork.

Vålband.

Ett barn blir *vålbundet*, d. v. s. styft i höftlederna, så att det längre än vanligt har svårt för att gå, om modren under hafvandeskapet sitter med benen i kors i kyrkan, eller om faddrar sitta så, då de handtera barnet, eller om modren, då hon är hafvande, går under stänger eller tränger sig fram på trånga ställen. Det onda botas på flere sätt: Man uppsöker ett träd, som är så vaxt, att deruti bildats liksom en ögla,

träder barnet genom denna ögla tre torsdagsqvällar å rad, sedan solen gått ned, spottar för hvarje genomträdning tre gånger och lemnar linnet qvar i öglan den sista qvällen; olycklig blir den, som borttager och använder linnet. — Man uppskär en lång och smal jordtorfva så, att båda ändarna sitta fast vid marken, höjer torfvan och träder barnet derunder på sätt, som nyss är nämndt. — Man kan äfven träda barnet genom en obykt garnhärfva eller genom det dubbla spinnrockssnöret, då hjulet är i full gång. Äfven brukas att knyta *vålknutar* (valknutar) öfver barnet.

Vårtor.

Dessa böra botas, innan man blir gammal. Botemedlen äro många: Man tager lika många ärter, som man har vårtor och under uttalande af vissa ord kastar dem i en källa, som rinner norr ut, eller nedgräfver dem vid eller under en jordfast sten norr om boningshuset, eller tager man så många ärter eller saltkorn, som man har vårtor, och kastar dem i en brinnande ugn; om man då kan skynda sig ut genom dörren så fort, att man ej hör smattrandet af ärterna eller saltet, så försvinna vårtorna.

På en tråd knytes en knut för hvarje vårta, helst af ett söndagsbarn, som bör ljudeligt uppräkna knutarnes antal, hvarefter tråden antingen lindas omkring en bit rå potatis, som lägges under en tegelsten i spisen, eller nedgräfves i jorden, helst under en jordfast sten; i samma mån som han multnar, försvinna vårtorna. — Man kan ock knyta bort dem: Man knyter nedtill hårdt om vårtan med en stark tråd och åtdrager tid efter annan tråden allt hårdare, till dess vårtan är lösknuten; derefter nedgräfves både vårta och tråd under en jordfast sten.

Man tvättar vårtorna med urin, tagen ur en kofäla (ett kospår) eller med vatten ur ett hällkar (se Ordlistan) eller med regnvatten från en grind, samladt en torsdagsqväll, eller med vatten, hvari grått ullgarn blifvit tvättadt, eller med urin af en fargalt, om patienten är af qvinkön, men af en sugga, om han är af mankön. Tager man blod ur en vårta och stryker det på en slant, som sedan lägges på en korsväg, så drager den vårtorna till sig, som upptager slanten. Man plägar äfven röka vårtorna med tre antända spåner, täljda af hvarje fot på en trefotad stol.

Man gnider dem vidare mot en grafsten, så att de blöda, eller stryker dem med ett liks finger; i den mån liket ruttnar, försvinna de. Man plägar äfven gnida dem med en fläsksvål, som antingen nedgräfves under en jordfast sten eller lägges

på en grindstolpe; de försvinna, så snart flaskvålen ruttnat, eller en fogel borttagit honom.

Se äfven *Besvärjelse och Läsning* i andra häftet, sid. 112.

Värk.

Se *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 111), II (s. 112) och III (s. 119).

Väta under sig.

Om barn väta under sig, hvilket bör botas så fort som möjligt, låter man dem kasta sitt vatten i en öppen graf eller ock i en flaska, hvilken man lägger i en likkista eller i en graf, der en person af motsatt kön skall nedläggas; skulle någon råka att slå sönder flaskan, så får han samma åkomma. Man kan ock låta barnet kasta sitt vatten i ett qvarnöga eller i hålet efter en råstor, som sedan nedsättes på sin forna plats.

Ömhet.

Ömhet i hela kroppen eller delar deraf tros härleda sig från elaka menniskors trolldom eller från klämning af elfvor, gastar, rå eller troll, hvarföre denna åkomma, som ej gerna anses harflyta från förkylning eller andra naturliga orsaker, kallas kramning eller gastkramning och tros endast genom läsning och hexeri kunna botas. Följande botemedel användas: Man släpper tre gånger glödande eldkol mellan bara kroppen och linnet eller intager urin eller biter öfver udden på en täljknif eller mäter deröppningen korsvis med utsträckta armar; tycker man då, att armarne kunna utsträckas längre än vanligt, är det ett säkert tecken till kramning. Är någon svårare sjuk eller sängliggande, stöpes icke sällan i vatten med smält bly, tre glödande kol eller tre upphettade stenar tre gånger öfver den sjukes bröst. Andre stöpa öfver hufvudet, bröstet och fötterna. Ju besynnerligare figurer blyet bildar i vattnet, ju värre hväsande och pipande de heta kropparna förorsaka, och ju mer stenar och kol grusa sig, desto svårare har kramningen varit, och dess ofelbarare är botemedlet. Man plägar äfven med ett finger, doppadt i stöpvattnet, stryka kors i den sjukes ansigte och på bröstet samt ställa kärlet under sängen. Man sparrar ut venstra tummen och gallkon så mycket man kan (omkring en half fot) och mäter stegvis med detta mått från hvardera af den sjukes långfingerspetsar till hjertgropen tre särskilda gånger; för hvarje gång håller den botande i hop spetsarna af tummen och gallkon på båda händerna, så att de bilda en ring, och spottar genom

denna tre gånger. Spjellet måste vara skjutet, och ingen får gå ut vid äfventyr af kramning, ty trollen äro nära.

Om en gast eller en gengångare, som är ute och vandrar om natten, icke hinner hem till sin vistelseort, innan hanen gal, så kan han icke komma ur fläcken den dagen, — han blir en dagståndare. Törnar då en vandrare mot den osynliga varelsen, så blir han helt visst *gastkramad.* Det kan man äfven bli, om man oskärar elfvornas lekplatser eller gör ohägn på råns områden genom att fälla träd, spränga stenar, grumla källor, skada eller döda djur, som äro af dem omtyckta m. m.

Se vidare under *Kramning* och *Värk* i *Besvärjelse och Läsning*, häftena I (s. 111) och II (s. 112, 113).

Ömkyla.

Se *Kylskada.*

Örmandeln nere.

Han bör uppstrykas i tre eftertryckliga tag bakom örat med venstra gallkon (namnlösa fingret), och för hvarje tag spottar man på fingret. — Man väter tummen med nykter spott, skjuter örmandeln uppåt och drager i örsnibben, allt tre gånger.

Vidskepliga Bruk och Märkelsedagar

vid

Jordbruket.

Utdrag ur Södermanlands Fornminnesförenings samlingar.

Trästockbill.

Trästockbillar böra smörjas med talg af julljuset, innan de första gången på året begagnas.

Gödselkörning.

Sista gödsellasset, som köres ut på åkrarna, prydes med löf och blommor, och derpå medföres en halmdocka, kallad dyngbruden. Gödselplatsen bör icke sopas, ej heller få ute

på fältet körare och sprättare ingripa i hvarandras göromål eller komma hvarandra för nära; de söka då fastspika hvarandra vid dyngskotten.

Såning
af Säd.

Om i en skjuten dufvas kräfva finnas korn, och dessa sås, så gör ett sådant utsäde såningsmannen rik.

Såningen af vintersäd rättar sig efter ljungens blomning. Om blommorna äro jemnt utslagna på hela stammen, sås i medeltid, eller när som helst från den första till den sista möjliga såningstiden; men äro blommorna frodigare i toppen eller nedtill, så rättas såningen derefter.

Utsädesspanmål får ej forslas från söder till norr, men väl tvärtom. Tages han ur spanmålsboden, så har han förlorat sin groningskraft, om lik varit insatt i boden. För att undgå sot och mask, bör man uppblanda ett halfspann säd med $^1/_4$ kanna kalk och $^1/_8$ kanna salt. Detta gäller i synnerhet om hvetet, som dessutom för samma ändamål bör få rinna genom bössan eller axelhålet i ett hjulnaf.

I allmänhet börjar rätta såningstiden, när spindelnät och spindeltrådar visa sig utefter marken. Emellertid får man icke så i nordanväder.

Linfrö.

Linåkerns läge bör bestämmas af en qvinna. Före såningen må gården ej sopas, om man vill ha vackert lin, ej heller må utsädeslinfrö förvaras i en mjölig påse, ty då får linet skorf.

Det bör sås, när allöfvet är så stort som ett musöra, eller när dufvan kan gömma sig i eklöfvet, helst på dagar, som hafva qvinnonamn: ju längre namn, ju längre lin. Vill man ha mycket frö, sår man i ny, vill man ha långt lin, sår man i nedan. Såningen bör aldrig företagas, då man snart väntar regn, icke ens då himmelen är mulen. -- Fröet är lagom tjockt sådt, om man med tummen fuktad och tryckt mot marken kan upptaga nio frön.

Kålrotfrö.

Detta får ej sås i nordanväder, ty då förvandlas det och gifver rofvor. När plantor sättas, bör hvarje planta vattnas med ett qvarter vatten utan afseende på jordmån eller väderlek.

Roffrö.

Detta bör icke sås, då man väntar regn. Fröna spricka derigenom och blifva odugliga, liksom förhållandet är med linfrö.

Ärter.

De böra sås så glest, att en tacka med lamm kan ligga mellan dem.

Såningsman.

Han bör akta sig att kasta utsädet på några lefvande varelser, ty det bekommer dem illa. Han må ej heller så missfåra, d. v. s. försumma att beså en fåra eller rygg, ty då blir det inom året graföl i gården, och sannolikast dör han sjelf. Man är ännu mycket noga uppmärksam derpå.

Traktering vid såning.

En julkaka, sirad med hvarjehanda figurer, samt ett par julbröd, kallade juloxar eller julkusar, böra gömmas och förtäras vid vår- och höstsåningen jemte ägg och bränvin. Äfven dragarne böra få smaka brödet. Särskildt förvaras en eller annan jullimpa, som förtäres, då kornet sås.

Märkelsedagar vid plantering och såning.

Plantering.

Ingen sådan kan med framgång företagas under solstånd.

Såning

af Säd.

Man bör icke så efter Urbani dag den 25 Maj, emedan säden då icke får någon kärna, ej heller i kråknedanet (i Maj). Höstsådd får ej verkställas på Johannes döparens halshuggningsdag.

Linfrö.

Vid såning af linfrö bör man undvika Kristihimmelsfärdsveckan och Skorpionen, ty åtminstone i förra fallet blir det ej tåg i linet. Man sår gerna på Urbani, Vilhelminas eller Bedas dag, den 25, 26, 27 Maj.

Roffrö.

Kan sås i tre omgångar, men icke senare än på Canutus den 10 Juli, om det skall bli rötter, som duga. Det sås gerna på Eskilsdagen den 12 Juni eller på Leodagen den 28 Juni.

Årter.

Böra sås på vintertalet eller före Tiburtius den 14 April.

Växtlighet.

Sädesfrö ligger lika många veckor i jorden, innan det kommer upp, som det är år gammalt.

Om lik bäres öfver ängsmark eller besådt åkerfält, så förstöres växtligheten, hvilket äfven inträffar, om sanghalm bredes deröfver. För årtåkrarna är julhalm gagnelig, men icke tallris, emedan det drager upp leran. Om växtligheten skall blifva god på ett svedjeland, så måste detta tändas med nafver.

Bondbönor frodas, om de icke rensas, ty ogräs gör pungar.

Hafren växer mest, när han börjar höra hovagnarna, och rotfrukterna börja taga fart, när de få höra slagan.

Hvitlöksland, som blifvit plundradt af främmande händer, bär ej vidare lök, om man ej sätter stulen sådan.

På linåker måste ogräset flitigt bortrensas: flyger fogel öfver orensad linåker, blir den försumlige icke gift under året. »Svin i lin de å burä hin»: utom det att man lider skada genom deras bökande, förlorar man äfven linlyckan. Linet vill ej heller växa, om man efter linbråkning uppbränner skaktfallet. Ett godt förebud är det, om den första sädesärlan, man får se på året, sitter högt, ty då får man långt lin; men om hon går på marken, blir det kort. I hvilketdera fallet som helst, bör man icke försumma att genast gripa med handen någon sak, som är lång, ty derigenom blir linet verkligen långt. Äfven bonden sjelf kan verka derhän, att hans lin blir godt och långt: dertill erfordras blott, att han och hans hustru dansa nakna omkring linåkern.

Mot frost släpar man öfver eller omkring åkern ett halmband tre gånger, innan solen gått upp, sannolikt dagligen, då frost befaras.

Likadant, som vädret är under grodleken, blir det då rågen blommar.

På åkrar växer en ört, som har kalklika blommor med inneliggande frön. Dessa blommor kallas Korgar och bebåda den blifvande årsväxten. Om nemligen fröna äro många, så får ett godt år, men ett däligt, om de äro få. Är skörden af enbär och rönnbär ymnig, blifver åringen för året dålig. Af tordyflar och häggblommor kan man äfven sluta till den kommande årsväxten: hafva de förre myeket löss om hösten, blir årsväxten god, hvilket äfven inträffar, om skogen under vintern är myeket snöbetäckt; om de senare eller häggblommorna äro små om våren, skall frost och kall väderlek skada, möjligen förstöra sädesskörden och hvad som helst af årsgrödan.

Emedan vinterns beskaffenhet mycket inverkar på årsväxten, införas här några egendomliga iakttagelser rörande honom. Om vid svinslagt mjelten befinnes vara blå och tjock, inträffar sträng vinter, allt efter som han är jemn till, men är han ljus och smal i ena ändan eller på midten, så blir det blid väderlek i förhållande derefter. En annan uppteckning lyder så: är mjelten fläckig, blir vintern ostadig; är han ljus, faller mycket snö; är han mörk, blir det barvinter. Dyngfnysens och vintergatans utseende bebådar detsamma. Några mena, att om den senare är ljus och bred, kommer mycket snö, men om hon är ojemn och smal, blifver vintern i förhållande derefter.

Märkelsedagar angående växtligheten.

Nyårsny.

Om detta länge är gömdt i moln, dröjer det längre än vanligt, innan säden gror i jorden, kanske lika många dagar. I Oppunda härad säges det, att linet för året blir så långt som den sak, man händelsevis håller i handen, då man första gången får se nyårsnyet.

Kyndelsmessa (2 Februari).

Om hönan på denna dag dricker ur takdropp, skall oxen dricka ur öppen vak Vårfrudagen (Marias Bebådelsedag).

Fettisdagen.

Då åkes för långt lin och stora rofvor. På Selön heter det: åk kälkbacke fettisdagen, så får du långt lin.

Vårfrudagen.

Om det fryser Vårfrudagsnatten, följa fyrtio frostnätter under sommaren; ju tidigare, desto bättre.

Påsk.

Om påskdagen är klar, eller det då dryper ur takfötterna, så blir det ett godt årtår, men blåser då nordanväder, så fortfar det i fyrtio dagar, och derpå följer ett svårt år i allmänhet.

Pingst.

Om ängarna äro grå före pingst, blir det god äring, men om de äro grönskande, blir skörden klen. Faller regn på sjelfva pingstdagen, så blir säden sötig och möjligen besvärad af mask. I Åkers härad heter det, att »pingstregn är såsom etter på marken och vållar missväxt.»

April.

»April snö ä fåragö», d. v. s. att snön då är för jorden lika god som fårgodsel.

Kråknedanet (i Maj).

Om regn faller vid den tiden, skadar det alla sädesslag utom hvetet, som har gagn deraf. Emellertid om grodan då skadas, vare sig af torka eller annan orsak, kan hon repa sig i Hullinge ny (i rötmånaden). Då går ock torkan (enligt andra syran) lika långt ned i jorden, som regnet i kråknedanet nedträngt.

I nedan bör potatis sättas, för att få stora rotknolar, men han bör icke ätas färsk före Olsmessan.

Eriksdagen.

»Erik med axet, Olle med kakan»: om rågen gått i ax vid Ersmessotiden, får man äta brod deraf till Olsmessan.

Midsommardagen.

Löfqvistar böra då sattas i alla hörnen af åkrarna, för att afhålla mask och befordra vaxtligheten. Får man på denna dagen äta mogna smultron, så blir rågen mogen till Olsmessan.

Sjusofvaredagen (den 27 Juli).

Om det regnar på denna dag, så skall det sedan regna i sju veckor.

Helenadagen (den 31 Juli).

Regnar det då, blir säden sötig.

Jul.

Om julfastan är luden eller rimfrostig, blifver god årsväxt; likval må bonden icke omfamna sin hustru på julnatten, om han vill undgå sot i säden.

Växtlighetens förstörare: masken m. m.

Mask och löss fly, om en qvinna mjölkar omkring sådesåkrarna, eller om man drager ett täcke eller lakan, som legat öfver eller under lik, omkring eller öfver fältet, eller ock om man strör deröfver dymmelaska (samlad under dymmelveckan).

Kålmask flyr, om man tager den första man får se och kastar honom i rinnande vatten. Det går icke an att kasta honom i elden; ty då krypa alla egendomens maskar in i husen (se vidare Besvärjelser i häftet I, sid. 115).

Bladlöss i en ärtåker fly, om man midt i åkern nedsticker en stör, med hvilken man på vintertalet eller före den 14 April dödat en orm, utan att sedan ha vidrört marken med stören. Mask förjagas från ärtåkrar, om man der upphänger ormar eller sår dymmelaska.

Skörd

af Hö.

»När'n får si förstä kornaxe, ska'n ta te lien (rusta i ordning och slipa honom); när'n får si de an(d)rä, ska'n ta lien å gå te änga; men när'n får si de tredje, då ska'n springä». Likväl händer det, att kornaxen temligen allmänt komma före höbergningen (Åkers härad). Rätta tiden för höslåttern inträffar, då elggräsets blommor äro fullt utslagna.

Det inverkar ofördelaktigt på skörden, om man slår »i mälta», d. v. s. på den tid, då säden mältar eller gror i jorden. Den första hötappen, som man afslår, för att dermed aftorka lien, bör man fästa på ryggen, ty derigenom slipper man lieranken eller ömhet i ryggen. Samma ändamål vinnes, om man förut äter oxtunga.

Det är icke bra, om göken gal på hövålmarna: bland annat blir fodret odrygt. Det säges väl, att han icke kan gala, sedan han fått se hövålmarna, men någon gång händer det till och med, att han gal på sädesskylarna.

»Ett tort höstrå torkar tio före Olsmessan, ett rått grässtrå röter tio efter Olsmessan».

af Säd.

Vid första liehugget på en sädesåker afslitas några ax, som sättas i den afhuggna stubben, på det att så väl säden som det af säden erhållna brödet må blifva drygt; detta kallas att fylla stubb. — Då man vid skörd af säd eller lin kommit till slutet af åkern, »skall man ta haren», d. v. s. man

ställer sig så, som om man ville fånga ett i säden gömdt djur. -- Lemna skär- och slåtterkarlar efter sig hela oafskurna stånd, så plaga de efterföljande qvinnorna deraf göra dockor åt de slarfviga karlarna.

Tomtegubbarne tros flytta skylar från främmande åkrar till den bondes, hvilken de vilja gynna: derifrån den lilla tomtens ord: »sju skylar å sju mylar, lita böla (borda), lång väg tung». De få naturligtvis skulden äfven för andras stölder, och hexerier måste derfore anlitas, for att återfå det förlorade. Sjelf bör man aldrig flytta skylar eller sädesband från en af sina åkrar till en annan.

Ännu kör man fort hem från julottan, ty den af grannar, som kommer först hem, får först in sin säd. Vid denna inkörning bör alltid en yxa, lie eller skara ligga vid logbalken, på det att säden må foras in deröfver. I ladgolfven får säden icke läggas så, att axen vändas utåt väggarna, ty då kunna tomtarne draga bort dem. Vid skörden eller åtminstone vid tröskningen aflaggas några kornkärfvar, af hvilka en del på julaftonen gifves åt gårdens kreatur, en del uppsattes på storar åt småfoglarna.

Löftägt.

Lofhackning bör ske i ny.

Skörd af fruktträd.

Den sista frukten på ett trad bor få sitta qvar, for att locka frukt till ett kommande år. Stjales tradfrukt, så är trädet derigenom skamdt, men botas latt, om det bestrykes med litet folkträck.

Sägner.

(Fortsättning från andra häftet, sid. 114—116).

3.

Om jernringar i berg.

Mångenstädes omtalas sådana jernringar, som med grofva jernmerlor varit fästade i berg vid nu mera igenvallade segelleder och tjenat till fartygs fastgörande. Utgifvaren har gjort flere försök att finna sådana ringar, men utan fullständig framgång. Vidskepelsen har fått magt äfven med dem.

Norr om Härads kyrka, på gränsen mellan Härads kyrkoby och Kumla hemmans egor ligger Jettkörkberget, så kalladt, emedan på det samma ligger en jettekörka eller borg, vanligen kallad Kumla borg. I detta berg har nämndemannen Per Ersson i Snytberga, en aktad och hederlig man, sjelf sett och handterat två grofva, med merlor fästade jernringar, men han sade sig »icke kunna när som helst finna dem, emedan de icke alltid voro synliga på sin plats». Bondesonen Fredrik Jonsson i Snytberga har för ingeniör *Fries* och upptecknaren berättat, att han många gånger sett och handterat samma jernringar, men att han icke tilltrodde sig att uppsöka dem. Då han på skämt tillfrågades, om han icke vid dessa tillfällen märkt något ovanligt, såsom susande i luften eller något annat, svarade han dertill nej, men vid närmare eftersinnande erinrade han sig, att då han en gång sökte ringarna, fann han på platsen endast en faslig hop krälande ormar. — Det berättas, att en »fördomsfri» bonde P. E. i H:s kyrkoby bortskaffat ringarna; försvunna äro de. — Det är mycket sannolikt, att fartyg fordom kunnat lägga till vid det ofvan nämnda berget.

Genom samma socken sträcker sig en dalgång, som säkerligen förr stått under vatten och bildat en farled mellan Söderfjärden och Lännasjön. I denna dalgång, ligger den lilla Igelsjön och invid denna en klippa, kallad Igelsjöberget. Äfven i detta berg skola sådana jernringar ha funnits. År 1861 hade statdrängen Anders Ersson åtagit sig att följande sommar visa dem för ingeniör Fries, men han hade då icke kunnat återfinna dem. För upptecknaren uppgaf samme man, att han bestämdt kunde utvisa platsen, der han sett ringarna, men

att han ej ville äfventyra helsa och välfärd genom ett fortsatt sökande. - Äfven invid Eksåg i samma socken skola sådana jernringar ha funnits.

I Hyfvena sjöberg vid det nu igenvallade sundet mellan Vansö och Fogdö hafva likaledes jernringar funnits enligt uppgift af personer, som sett och handterat dem, men, oaktadt de noggrannaste efterspaningar, hafva de icke kunnat återfinnas. Bondesonen E. Eklund i Kinger har upplyst, att en bonde vid namn T—n i H a bortbrutit dem.

Kronoskogvaktaren Bergström, en i allo hederlig och trovärdig man, har upplyst, att i ett berg vid Hammarby kyrka funnits sex till åtta grofva jernringar, hvilka afskedade soldaten Hal bortbrutit år 1844. Under sina efterforskningar har upptecknaren erfarit, att några personer hört dem omtalas och att några sett och handterat dem.

Många personer hafva påstått, att de sett jernringar i ett berg i Kjula socken, men att de icke tilltrott sig att återfinna dem. Utan framgång eftersöktes de år 1862 af ingeniör Fries, och lika litet har upptecknaren lyckats i sina efterforskningar.

I Aspö socken och på ett högt berg vid sjön Lappen i Barfva socken skola dylika ringar ännu finnas. Äfven vid Eneby i Vallby socken skall *en* grof jernring ha funnits inslagen i ett berg, enligt uppgift af författaren till Södermanlands läns kalender för år 1877. Om ringen finnes qvar, är okändt.

Att sådana jernringar verkligen funnits, ehuru okynnigt folk förmodligen för det högst obetydliga jernvärdets skull bortbrutit dem, bevisas af följande undersökning. I Smedby hage i Tumbo socken ligga två berg, Bogsten, på 1600-talet kalladt Boksten, och Qvarnhällen. På det förra ligger en ansenlig borg och på högsta punkten af det senare hafva funnits två jernringar, hvilka prosten och kyrkoherden i Tumbo C. G. Grahls ännu lefvande barn många gånger och senast år 1852 sett och handterat jemte många främmande, hvilka de plägade föra dit upp för att njuta af den vackra och vidsträckta utsigten. Prosten Grahl drog då den rigtiga slutsatsen af ringarnes förekomst, att Mälarens vatten nått Qvarnhällen.

På grund af dessa upplysningar lät utgifvaren anmoda landtbrukaren Carl Eriksson i Munkhammar af Tumbo socken att se efter, om ringarne funnos qvar. Resultatet af undersökningen har han meddelat i skrifvelser af den 5 Juni och den 8 September innevarande år 1883. Med vägledning af personer, som sett ringarna för 3 4 år sedan, fann han icke ringarna, men tydliga och säkra spår efter dem. På högsta delen af Qvarnhällen anträffades en jems med bergets yta af-

slagen eller afsågad jerndubb, 0,6 tum i genomskärning, och 15,2 fot derifrån ett borradt hål, i hvilket den andra ringen uppenbarligen varit fästad.

Dessa jernringar äro således icke längre »mystiska»; de hafva funnits i verkligheten och finnas nog ännu, der okynnet icke hittat dem. Med temlig säkerhet kan man antaga, att de blifvit inslagna i bergen parvis, en till fastgörande af ett fartygs för och en af dess akter.

4.

Om jettekast.

Så kallas der och hvar enstaka liggande, ofta mycket stora klippblock, med hvilka jettarne, störde af klangen från de äldsta kristna kyrkornas »bjellror», försökte att krossa dem genom kastning antingen med blotta händerna eller med slungor från sina jettekörkor, ett slags öfre verandor på deras i bergens innandöme belägna salar.

I den nu odlade och vackra dalgången mellan Strengnäsfjärden och Mariefredsviken, som förr stått under vatten och af Toresunds socken m. m. bildat en ö, ligger mellan Åby och Prestmista i Strengnäs socken ett enstaka fyrkantigt klippblock med nästan släta sidor, dock något ojemnt ofvanpå, enligt uppgift omkring 24 fot högt, 20 fot bredt och 10 fot tjockt. En jette, som bodde i Åby jettekörka eller borg, förbittrad öfver klangen af klockorna i en nybygd kristen kyrka på åsen bortom Prestmista, slungade detta klippblock mot kyrkan, men, som vanligt, nådde det icke målet.

Från Tumbo socken berättas följande: En omkring 3 fot hög, uppåt afsmalnande sten står på kyrkogården nära kyrkan och till venster om vägen, som leder från grinden till kyrkoporten. En jette kastade denna sten mot kyrkan från ett närbeläget berg, förmodligen från jettekörkan på Bogsten i Smedby hage i samma socken, utan att träffa henne. Märken efter jättens fingrar synas i stenen.

Likaledes slungade en jette från Blackstaberget i Ärila socken en sådan sten mot Ärila kyrka, men han ligger än i dag inom hållet.

På Välnäs' löt i Fogdö socken ligga två sådana jättekast, ofantliga stenblock, af hvilka det ena blifvit kastadt öfver Söderfjärden från Arphus i Härads socken och det andra från Hallingen, en holme i Mälaren nordost ut från Fogdölandet. Märken efter händer synas i begge stenarna. — Förmodligen har Fogdö kyrka varit kastningens mål, men den ena stenen hann ej fram, och den andra gick öfver målet.

En sådan sten, kallad Käringstenen, ligger på Husby mark i Vansö socken och en annan ännu större i strandvattnet vid Sandalandet på Tosterön, kallad Håkansstenen.

5.

Om berget Bogsten eller Boksten i Smedby hage i Tumbo socken.

På detta berg, redan omnämndt i de två föregående sägnerna, ligger en jettekorka eller borg, stödjande sig på en nästan lodrät klippa, som icke behöft någon förskansning, och för öfrigt skyddad af en ofvan marken 15--20 fot hög kallmur af bullersten. — Vid hobergning i närheten af detta berg blef folket öfverraskadt af ett häftigt regn och sökte skydd under klippväggen. — Medan de stodo der, hordes inuti berget buller och slammer, såsom af köksredskap, och en röst ropade inifrån: Gå efter sopstångsris (ugnsris)! En hurtig drang svarade genast: De går fälle an, och då han kom tillbaka med riset, räcktes en hand ut ur berget och mottog det. Men drangen tyckte, att han också borde ha något för sitt besvär, och ropade derföre: Vi får fälle smakä på de farskä brö vi og? Strax kastades till honom en brödkaka, som smakade förtruffligt.

6.

Huruledes äfven hin onde kan luras.

Djefvulen tros kunna antaga hvarjehanda skepnader, ofta en herremans, som varfvar folk i sin tjenst på bestämd tid och emot bestämda förmåner, hvarom ordentligt kontrakt upprattas, underskrifvet med den kontraherande mannens eller qvinnans eget blod. Sådana personer taga vanligen en ända med förskräckelse, såsom det bland annat ännu berättas om pintorpafrun på Edeby gård i Aspö socken. Stundom blifver dock hin onde lurad af klipska menniskor.

1) En vestgötaknalle hade gjordt kontrakt med hin onde på viss tid, men med vilkor att varda fri från sina förbindelser, om han vid förfallotiden kunde svara rätt på sju, af hin onde framställda frågor. Vestgöten dref med stor framgång sin handel, till dess hans tid var ute. Då infann sig en natt en herreman i den bondgård, der den kringvandrande vestgöten uppehöll sig, och frågade i barsk ton efter honom. Folket förskräcktes, men vestgöten sade helt lugnt: Denne man ska la ja tala me. Hin onde började nu sina spörsmål: Hvad är ett? Ett huve har la du såval som ja, kan ja tro, svarade vestgöten. — Hvad ar två? Två ögon har la du så-

väl som ja. — Hvad är tre? Tre fötter under e gryta, vet du fälle. — Hvad är fyra? Fyra hjul under en vagn, de bör du fälle veta, så gammal, som du ä. — Hvad är fem? Fem finger på e hand, de har la du såväl som ja å flere te. — Hvad är sex? Sex krukor på bröllopet i Kana. — Hvad är sju? Sju böner i Fader vår, å farväl me dej; nu har ja la inte mer me dej å göra. — Och hin onde måste draga dädan tombänd.

2) En bonde hade likaledes kontraherat med hin onde, men med förbehåll att bli fri vid den öfverenskomna tidens utgång, om han kunde nämna tre slags träd fortare än hin onde. På gifvet tecken nämnde bonden ek, al, ask, och hin onde tall, furu, träd. Då nu hin onde ville krångla, upplyste bonden honom, att tall, furu, träd icke voro tre slags träd, utan ett enda, och så gick hin onde miste om sitt rof äfven den gången.

3) En skräddare hade uppgjort ett förmånligt kontrakt med hin onde med vilkor, att denne icke skulle ega något anspråk på hans person, i fall han kunde sy ett klädesplagg fortare, än hin onde sydde ett dylikt. Nu visste hin onde, att skräddare begagnade korta nålsändar, hvarföre han trodde sig lätteligen kunna besegra skräddaren, om han använde långa nålsändar och således icke behöfde träda på nålen så ofta. Men i sin ifver tog han trådarna så långa, att han för hvarje styng måste flyga ut genom skorstenen. Följden blef, att då skräddaren hade sitt arbete färdigt, hin onde ännu icke hunnit halfvägs, och så blef han lurad äfven nu.

4) Hin onde hade öfvertagit en bondes gärde på hälftenbruk och sådde första året roffrö. Då nu rofvorna voro fullväxta, frågade bonden, om hin onde ville ha det, som växte i jorden eller på jorden. Hin onde svarade, att han ville ha det, som växte ofvan jord, emedan han inbillade sig, att blastern dugde till tobak, och så fick bonden hela rofskörden. Följande året sådde hin onde råg, och då skördetiden var inne, sade bonden: i fjol fekk du de, som växte på jola, nu ä de billi(g)t, att du tar röttera. Det är jag nöjd med, mente hin onde, ty då får jag foder åt mina svin, och så fick bonden hela rågskörden. Då nu rågen var skuren och inbergad, släppte hin onde sina svin på bete i gärdet, och bonden släppte äfven dit sina. Det var dumt, sade hin onde, att vi icke märkte våra svin, så att vi lättare kunnat igenkänna hvar sina. De ä redan gjor(d)t, sade bonden, ja slog knorr på rompa på mina. När de nu skulle mota hem sina

svin på hösten, tog bonden dem, som hade knorr på rompan, alla vackra och välfödda djur, tillhöriga hin onde, och denne fick nöja sig med bondens magra svin med rak rompa. Och så blef hin onde lurad gång på gång.

7.

Om Bytingar eller Bortbytingar.

Dessa äro barn af troll, hafva ofta stort hufvud, tala sent och oredigt och äro, så vidt man kan märka, slöa till förståndet. Mödrarna passa gerna på att bortsnappa menniskors spåda barn, medan dessa ännu äro hedna, d. v. s. odöpta, och att lägga sin afföda i deras vaggor och låta kristna menniskor uppfostra denna såsom egna barn. Detta byte låter sig lätt göra, om man låter spiselden i rummet slockna, om man somnar ifrån barnet eller lemnar det ensamt, äfvensom om man försummar att lägga stål, en stoppnål eller åtminstone en synål jemte ett psalmboksblad eller en penning i barnets linda. — Dessa bytingar äro skrikiga och elaka samt så glupska, att de, lemnade ensamme, kunna stiga upp ur sin vagga och sluka maten ur de på elden stående kokkärlen. Om någon större fara, verklig eller inbillad, hotar dem, äro deras verkliga mödrar genast till hands för att rädda dem och i deras ställe återlemna de bortröfvade barnen.

1) En skomakare satt sent uppe vid sitt arbete i ett rum, der ett okristnadt barn fans. Vid midnattstid märkte han, att dörren öppnades, utan att han kunde se någon stiga in. Som han anade oråd för barnets skull, tände han på ett *torrvedsbloss* och fick då se en skymt af en genom dörren försvinnande qvinnovarelse med ett barn på armen, en byting naturligtvis. Det blef således icke något barnbyte af den gången.

2) På en gård i Vansö socken misstänkte man, att man fått en byting i huset. För att få reda på förhållandet, tillkallade man en klok gumma, som gick till väga på följande sätt: Sedan hon satt en vattenfyld gryta med lock på elden, lemnade alla innevarande efter öfverenskommelse stugan utom gumman, som gömde sig bakom sängomhänget. Om en stund steg bytingen ur vaggan, gick fram till spisen och aflyfte grytans lock, för att se efter, om något ätbart fans i henne. Strax skyndade gumman fram, stufvade ned bytingen i grytan och pålade locket. Ögonblickligen hördes buller i skorstenen, ett naket, lefvande barn nedsänktes, och en röst hör-

des ropa: Detta skulle du ej ha gjort. Bytingen i grytan hade försvunnit, räddad af modren, och de glada föräldrarna hade återfått sitt rätta barn.

3) Äfven på ett annat ställe misstänkte föräldrarna, att de fått en byting i huset. De vände sig derföre till en klok gubbe med begäran om råd och hjelp. Som de för tillfället höllo på att tillrusta brygd, rådde gubben dem att brygga i ett äggskal. Detta gjorde de också, och detta föreföll bytingen så löjligt, att han brast ut i ett skallande skratt och sade: Ja ä så gammäl som toppen på Tive(dę)n å rota på Ryssve(de)n, men al(d)ri(g) ha ja sitt dom bryggå i ett äggskal förr. Bytingen försvann, och föräldrarna återfingo sitt rätta barn. — En dylik sägen förekommer äfven i Eva Wigströms Folkdiktning från Skåne.

8.

Om trollet i ”väderollan”.

En dräng var en dag ute och räfsade i hop hö på en äng, då en häftig väderhvirfvel kom och kringströdde hans höstrüngar. Förargad tog han upp sin knif och kastade honom in i hvirfveln, som genom stålets kraft genast saktade sig, men knifven kunde han, oaktadt ifrigt sökande, icke återfinna. Kort derefter blef han efterskickad från en granngård, der han fann hustrun sängliggande, och då han frågade, hur det stod till, svarade hon: Ja va ute här om dan å raskå ihop lite hö åt minä kalvär, å då kastå du en kniv i låre på mej. Drängen urskuldade sig dermed, att han väl kastat sin knif i en häftig väderolla, men att han alls icke blifvit hustrun varse. — Den trollkunniga qvinnan, som ville hämnas, hade, innan drängen kom in i stugan, lagt hans ur såret utdragna knif på bordet med spetsen vänd åt dörren, i beräkning, att han, då dörren öppnades, skulle flyga emot drängen och svårt såra honom; men han hade anat oråd och smög sig derföre så försigtigt in genom dörren, att knifven genomborrade dörrposten.

Melodier

till folkvisorna n:r 26—34.

26.

Fången eller Slottet i Österrik.

Fran Tosterö.

Det stån - dar ett slott i Ö - - ster - rik, i
Ö - - - ster - rik, Det är så väl - - be - bun - det
Med silf - - ver och det rö - - da gull Det
rö - - - da gull, Af mar - - mor-ste-nar upp - mu - radt.

27.

Den Förtrollade Prinsessan

Melodien är den samma som till föregående n:r 26.

28.

Herr Åke.

Fran Tosterö.

Herr Å - ke han ri - der på sin ka - ra mo - ders gård Ut - i
rymden. Och u - te för honom hans ka - ra mo - der
står Herr Å - ke i rymden ut - af lan - det

29.

Oväntad Bröllopsgäst.

Från Rekarnebygden.

Det stod en jung-fru på hö-gan berg Och skå-da' i

dju-pan dal, Så fick hon se ett gån-gan-de

skepp, Som fullt med gref-var var.

30.

Lilla Lisa.

Från Strengnästrakten.

Det var allt om lil-la Li-sa och hen-nes kä-ra mor, Och

beg-ge så sut-to de ut-i sin bur, Hå hå, nå nå, nå
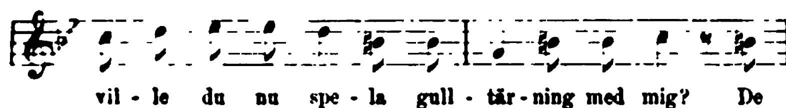
nå! Och beg-ge så sut-to de ut-i sin bur.

31.
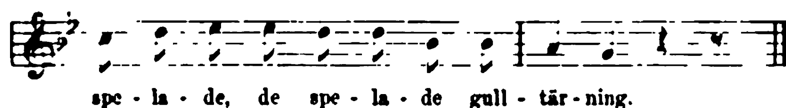
Liten Båtsman.

Från Tosterö.

Och hör du, lil-la båtsman, Hvad jag nu sä-ger dig, Och

vil - le du nu spe - la gull - tär - ning med mig? De

spe - la - de, de spe - la - de gull - tär - ning.

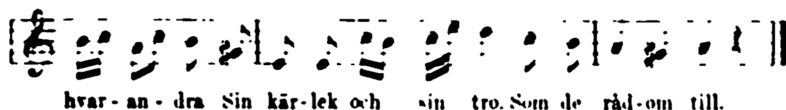
32.

Herr Lagervall.

Från Strengnästrakten.

Unger-sven och jungfrun De möttes up-på bro, De lof-va-de

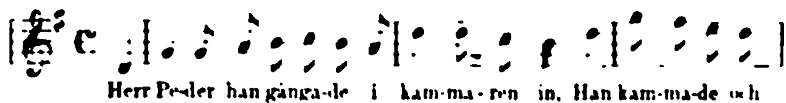

hvar - an - dra Sin kär-lek och sin tro. Som de råd-om till.

33.

Herr Peders Sjöresa.

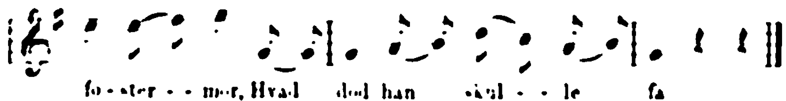
Från Åkers härad.

Herr Peder han gånga-de i kam-ma-ren in, Han kam-ma-de och

kru - sa - de sitt hår; Han frå - ga - - de sin

fo - ster - - mor, Hvad död han skul - - le få

34.

Jungfrurna och Ungersvennen.

Från Lunda socken.

Det gin - go två jungfrur i ro - sen - de - lund, De

ploc - ka - de blommor - na rö - da; Den e - na hon var så

hjer-te - li - gen glad, Den an-dra var så sor-ge-ligt be - dröfvad.

En annan melodi till samma folkvisa.

Från Åkers socken.

Det gin - go två jungfrur i ro - sen - de-lund, De

ploc - ka - de blom-morna rö - da; Den e - na hon var så

hjer-te - li - gen glad, Den an-dra var så sor-ge-fullt be - dröf-vad.

DUE JAN
W

